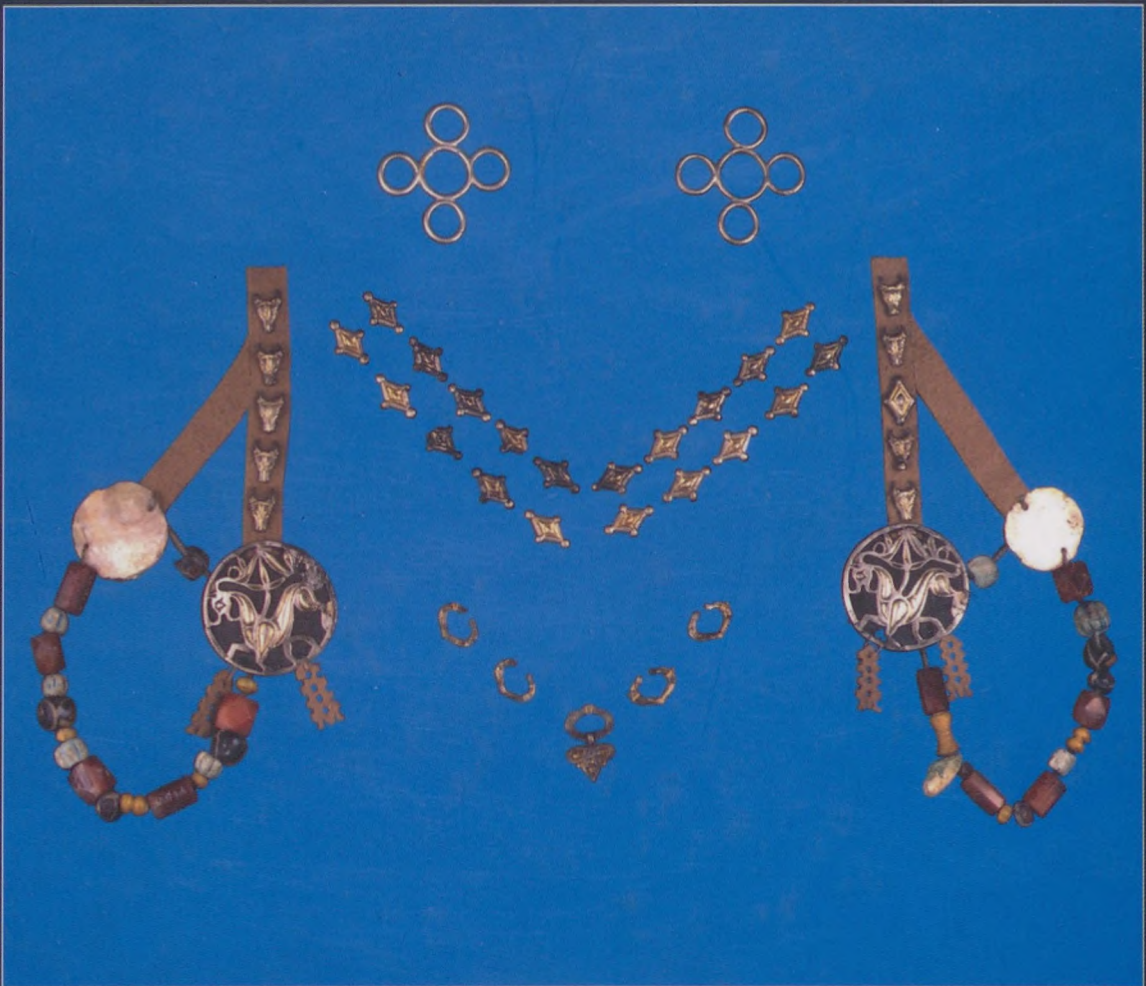

TÓTH ANIKÓ

A NYÍRI MEZŐSÉG A 10–11. SZÁZADBAN

SZEGED 2014

MAGYARORSZÁG HONFOGLALÁS KORI ÉS KORA ÁRPÁD-KORI SÍRLELETEI 7.

Sorozatszerkesztő:
Kovács László és Révész László

ISBN 978-963-9046-79-5 Ö

ISBN 978-963-306-248-7

ISSN 1219-79-71

Szerkesztő:
FELFÖLDI SZABOLCS

Technikai szerkesztő:
TÓTH CSABA

Lektorálta:
KOVÁCS LÁSZLÓ és RÉVÉSZ LÁSZLÓ

A rajzokat készítette:
DIENES Ö. ISTVÁN, BÁNÓ ATTILA, BENKE ZSOLT,
F. BODNÁR KATALIN, TÓTH ANIKÓ

A fényképek
Dienes István hagyatékából származnak, a készítő megjelölése nélkül

Az angol nyelvű összefoglalót fordította:
TÖRŐCSIK ZOLTÁN

Borítóterv:
ABINÉRI GÁBOR

A borítón:
Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I–II., női viselet díszítményei
Tiszaeszlár-Sinkahegy környéke, ereklyetartó mellkereszt
Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II., tarsolyzáró csontlemez

A fényképeket készítette:
HAPÁK JÓZSEF

TÓTH ANIKÓ

A NYÍRI MEZŐSÉG A 10–11. SZÁZADBAN

Függelék

Jakab Attila: A Tiszadob-sós-széki 10. századi temetőrészlet

Szeged
2014

A kötet a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszéke,
a Magyar Nemzeti Múzeum
és a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet
közös kiadványa

A kötet az ELTE BTK Történettudományi Doktori Iskola Régészeti Programja keretében
Tóth Anikó által 2009-ben megvédett, azonos című PhD-disszertáció felhasználásával készült

Készült
az OTKA K84159. számú kutatási és PUB-K 110149. számú publikációs pályázatának
anyagi segítségével

OTKA

© Tóth Anikó, 2014
© SZTE BTK Régészeti Tanszék, 2014

Nyomás és kötészet:
Kódex Könyvgyártó Kft.

TARTALOMJEGYZÉK

I. A NYÍRI MEZŐSÉG TERMÉSZETI FÖLDRAJZA	9
I.1. A táj jellege	9
I.2. A felszín kialakulása	9
II. TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK	11
III. KUTATÁSTÖRTÉNET, ADATBÁZIS	15
IV. A NYÍRI MEZŐSÉG 10–11. SZÁZADI TEMETŐINEK SÍRLELETEI	17
IV.1. Tiszadada-Kisbotos tábla	17
1.1. Leletkörülmények	17
1.2. Irodalom	17
IV.2. Tiszaeszlár-Bashalom-Csengőspart	18
2.1. Leletkörülmények	18
2.2. Sírleírások	19
2.3. Értékelés	24
2.4. Irodalom	24
IV.3. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I.	25
3.1. Leletkörülmények	25
3.2. Sírleírások	25
3.3. Értékelés	29
3.4. Irodalom	33
IV.4. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II.	34
4.1. Leletkörülmények	34
4.2. Sírleírások	34
4.3. Értékelés	38
4.4. Irodalom	45
IV.5. Tiszaeszlár-Dióskerti tábla	46
5.1. Leletkörülmények	46
5.2. Sírleírások	46
5.3. Értékelés	50
5.4. Irodalom	53
IV.6. Tiszaeszlár-Hegyeshatár	54
6.1. Leletkörülmények	54
6.2. Irodalom	54
IV.7. Tiszaeszlár-Sinkahegy környéke	55
7.1. Leletkörülmények	55
7.2. Leletleírás	56
7.3. Irodalom	56
IV.8. Tiszaeszlár-Újtelep (Lőkös-dűlő)	57
8.1. Leletkörülmények	57
8.2. Sírleírások	58
8.3. Értékelés	59
8.4. Irodalom	60
IV.9. Tiszaeszlár-Vörösmarty utca	61
9.1. Leletkörülmények	61
9.2. Sírleírások	61
9.3. Értékelés	62
9.4. Irodalom	64
IV.10. Tiszalök-Fészekalja-dűlő	65
10.1. Leletkörülmények	65
10.2. Sírleírások	66
10.3. Értékelés	71
10.4. Irodalom	72

IV.11. Tiszalök – a főszolgabírói lakás kertje	73
11.1. Leletkörülmények	73
11.2. Irodalom	73
IV.12. Tiszalök-Halmi-birtoktest	74
12.1. Leletkörülmények	74
12.2. Irodalom	74
IV.13. Tiszalök-Halmi-domb	75
13.1. Leletkörülmények	75
13.2. Sírleírások	75
13.3. Értékelés	76
13.4. Irodalom	76
IV.14. Tiszalök-Halmi-part	77
14.1. Leletkörülmények	77
14.2. Irodalom	77
IV.15. Tiszalök-Kisfástanya	78
15.1. Leletkörülmények	78
15.2. Sírleírások	79
15.3. Irodalom	79
IV.16. Tiszalök-Kövestelek	80
16.1. Leletkörülmények	80
16.2. Sírleírások	81
16.3. Értékelés	105
16.4. Irodalom	107
IV.17. Tiszalök-Rázompusztá, Gyémántpart	108
17.1. Leletkörülmények	108
17.2. Sírleírások	108
17.3. Értékelés	116
17.4. Irodalom	117
IV.18. Tiszalök-Rázompusztá II.	118
18.1. Leletkörülmények	118
18.2. Sírleírások	118
18.3. Értékelés	121
18.4. Irodalom	122
IV.19. Tiszalök-Rázompusztá III., Korniss Ferencné birtoka	123
19.1. Leletkörülmények	123
19.2. Irodalom	123
IV.20. Tiszalök-Vajasdomb	124
20.1. Leletkörülmények	124
20.2. Sírleírások	124
20.3. Értékelés	130
20.4. Irodalom	133
IV.21. Tiszalök-Vay kastély	134
21.1. Leletkörülmények	134
21.2. Irodalom	134
IV.22. Tiszavasvári-Aranykerti tábla	135
22.1. Leletkörülmények	135
22.2. Sírleírások	135
22.3. Értékelés	140
22.4. Irodalom	144
IV.23. Tiszavasvári-Császárszállás	145
IV.24. Tiszavasvári-Deákhalom	146
24.1. Leletkörülmények	146
24.2. Sírleírások	146
24.3. Értékelés	147
24.2. Irodalom	148

IV.25. Tiszavasvári-görög katolikus templom környéke	149
25.1. Leletkörülmények	149
25.2. Irodalom	149
IV.26. Tiszavasvári-Vasvári Pál utca 134.	150
26.1. Leletkörülmények	150
26.2. Irodalom	150
IV.27. Tiszavasvári-Józsefháza	151
27.1. Leletkörülmények	151
27.2. Sírleírások	151
27.3. Értékelés	152
27.4. Irodalom	152
IV.28. Tiszavasvári-Kincsespart	153
28.1. Leletkörülmények	153
28.2. Irodalom	153
IV.29. Tiszavasvári-Nagy Gyepáros	154
29.1. Leletkörülmények	154
29.2. Sírleírások	154
29.3. Értékelés	157
29.4. Irodalom	158
IV.30. Tiszavasvári-nyíregyházi úti tanyák/II. dűlő	159
30.1. Leletkörülmények	159
30.2. Sírleírások	160
30.3. Értékelés	162
30.4. Irodalom	162
IV.31. Tiszavasvári-Paptelekhát-halastó	163
31.1. Leletkörülmények	163
31.2. Leletleírások	163
31.3. Irodalom	164
IV.32. Újtikos-Demeteri gödrök	165
32.1. Leletkörülmények	165
32.2. Sírleírások	165
32.3. Értékelés	168
32.4. Irodalom	169
V. TEMETKEZÉSI SZOKÁSOK	171
VI. LELETANYAG	183
VI.1. Ékszerek, ruhadíszek	183
VI.2. Méltóságjelvények	221
VI.3. Fegyverek	225
VI.4. Lószerszámok	231
VI.5. Használati eszközök	235
VI.6. Edények	238
VI.7. Érmék	239
VII. A NYÍRI MEZŐSÉG A 10–11. SZÁZADBAN – TELEPÜLÉSSZERKEZET A TEMETŐK TŰKRÉBEN	243
VIII. THE 'MEZŐSÉG' OF THE 'NYÍRSÉG REGION' IN THE 10TH–11TH CENTURY	255
VIII.1. Geomorphology	255
VIII.2. Historic preliminaries	255
VIII.3. Research history and data used	255
VIII.4. Mortuary gifts from the 10 th and 11 th centuries unearthed in the 'Mezőség' of the 'Nyírség Region'	256
VIII.5. Burial rituals	256
VIII.6. The artifacts	258
VIII.7. Conclusions	259
IX. IRODALOMJEGYZÉK	261

X. RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK	275
XI. FÜGGELÉK (JAKAB ATTILA: A TISZADOB-SÓS-SZÉKI 10. SZÁZADI TEMETŐRÉSZLET)	277
XI.1. Az ásatás előzménye	277
XI.2. Leletkörülmények	277
XI.3. Sírleírások	277
XI.4. A leletanyag	284
XI.5. A temető szerkezete és kronológiája	292
XI.6. Összegzés	294
XI.7. Kiss-Varga Miklós–Csedreki László: A Tiszadob-Sós-szék nevű lelőhelyen feltárt honfoglalás kori temetőrészlet anyagvizsgálatának eredményei	295
XI.8. Irodalomjegyzék	296
XII. TÁBLÁK	299

I. A NYÍRI MEZŐSÉG TERMÉSZETI FÖLDRAJZA¹

I.1. A TÁJ JELLEGE

A nyíri Mezőség Szabolcs-Szatmár-Bereg megye Tiszavasvári környéki löszös-homokos kistája, a Nyírség ÉNy-i része. Jellegzetessége a löszös üledéknek a futóhomokkal szembeni túlsúlya, és az elhagyott és feltöltődésben lévő folyóvölgyek teljes hiánya. É-on és Ny-on a beöblösödésekkel tagolt, meredek peremű Tisza határolja, K felől a Lónyai-csatornáig, illetve a Buj–Nyírtelek–Bashalom–Rakamaz vonalig terjed. D felől a Nyírség más talajviszonyait mutató Ny-i részével érintkezik.

A Nyírségnek idősebb területe, melynek a Würm utolsó glaciálisában már nem voltak folyói. Szárazzá vált

felszínén a Würm III. elején megindult a futóhomokok képződése, s a futóhomoktömegek eltüntették az elhagyott folyóvölgyeket. Az utolsó glaciális végén az éghajlat nedvesebbé válásával csökkent a homokmozgás, és az É–ÉK-i szél által létrehozott formákat – néhány magasabban fekvő rész kivételével – lösz, homokos lösz és löszös homok fedte be. A homok kötöttebb, mint a Nyírség középső és D-i részén. A felszín formakincsének uralkodó elemei a szélbarázdák, deflációs mélyedések, maradékgerincek, garmadák. A löszön, homokos löszön, löszös homokon jól termő mezőségi talajok alakultak ki.

I.2. A FELSZÍN KIALAKULÁSA

A miocén közepéig a Nyírség és környéke helyén árkokkal és kismedencékkel tagolt röghegységvonulatok húzódtak, melyeket a heves vulkáni működés láva- és tufatarakóval vont be. A miocén közepén, a Kárpátok kiemelkedésével egy időben, az alaphegységi rögök le-süllyedtek, és megkezdődött az alföldi medence kialakulása. A pannóniai beltengerből, mely később beltóvá alakult, nagy mennyiségű üledék rakódott le az idősebb medenceüledékre és az alaphegység megsüllyedt völgyeibe, hegyvonulataira. Ez a vastag rétegösszlet eltüntette a korábbi felszín egyenlenségeit. A megmaradt kisebb mélyedmények tavait a kialakulóban lévő folyók gyorsan feltöltötték; a pliocén második felének elején a terület nagyobb részben már száraz volt.

Az Alföld ÉK-i részének pannóniai felszíne a pliocén második felében tekintélyesen megemelkedett, az emelkedés fokozta a folyók eróziós tevékenységét, ezek előbb felszabdalták a felszínt, majd megkezdték letarolását. A felső pliocén végén az Alföld ÉK-i részének folyóhálózata megváltozott, a Nyírség Ny-i része elvesztette folyóit.

A pleisztocén közepe táján a pannóniai felszínnek süllyedni kezdtek. A süllyedés fokozta a hegyvidéki szakaszokon a folyók munkaképességét, s ezek a hegy lábánál hordalékkúpot kezdtek építeni. Az összetett hordalékkúp fokozatosan nyomult előre D-i, DNy-i irányba, s a pannóniai tábla mélyebb részein megkezdődött a feltöltődés.

A Würm végén a Nyírség közepén folytak keresztül a hordalékkúpot építő és medrüket állandóan változtató folyók, a holocén időszakban viszont a medrekben már nem volt élővíz. A Würm utolsó glaciálisának elején már folyamatban volt a szélbarázdák, garmadák és maradékgerincek képződése. A pleisztocén folyóvízi üledék leg-

felső rétegei a homok mellett sok finom alkotórészt is tartalmaztak. A durvább szemek görgetéséből képződtek a különböző futóhomokformák, a levegőbe emelt, majd később lerakódott finom porból pedig a lösz.

A Würm legvégén, illetve a fenyő-nyírkor elején a Bodrogek és a Rétköz süllyedésnek indult, s ez a nyugatabbi és délebbi területek pleisztocén rétegsorát is ki-mozdította eredeti helyéből. A vízhálózat is átalakult, a Nyírség nem kapott többé élővizet, s a szél vált a legfontosabb felszínalakító tényezővé.

A mogyorófázissal meleg, száraz időszak köszöntött be, az erdőt kiszorította a steppe. A száraz, munkaképes szelek megtámadták a felszínt, és a löszös réteget sok helyről eltávolították.

A tölgyfázisban a Nyírség erdős steppévé alakult, a fokozatos beerdősödés miatt a homokmozgás egyre szűkebb területre szorult.

A bükk I. fázisban a nyírségi erdők záródása tovább fokozódott, ekkor a homokmozgás szinte teljesen szünetelt. Ennek az állapotnak a nagyarányú erdőirtás vetett véget, mely – bár különösebb veszélyt még nem jelentett – már a középkorban megkezdődött.

A löszös homokon, homokos löszön képződött mezőségi talajokon ligeterdők alkották a természetes vegetációt a honfoglalás, illetve a korai feudalizmus koráig, mely a mező- és erdőgazdasági tevékenység és a folyószabályozás hatására alakult át mai képére.

A Tisza átfogó szabályozása és árvízmentesítése 1846-ban indult,² a Felső-Tisza hosszát erősen megrövidítették, amivel meggyorsították az árvizek levonulását, s a legfontosabb szakaszokon árvízvédelmi gátakat építettek.

¹ BORSY 1961; FRISNYÁK 1993.

² Széchenyi István kezdeményezésére, Vásárhelyi Pál tervei alapján.

II. TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK³

A szabolcsi térség az őskőkor végéig lakatlan volt. A terület egyetlen paleolit lelete, egy kalcedonpenge Tiszalökön került elő, a Würm III. kori eljegesedéskor keletkezett löszben, a Gravette-i kultúra embere használhatta.⁴

A Nyírség Ny-i részén az első jelentős emberi megtelepedés az Alföldi Vonaldíszes Kerámia (AVK) kultúrájához kötődik.⁵ Kicsi, tanyaszerű telepek,⁶ s még a házak mellett zsugorítva eltemetett halottak jellemezték ezt az időszakot. Edényeiket egyszerű mértani minták bekarcolásával és festéssel díszítették.⁷ A korszak vallási életéhez tartozott egy maszkszerű emberi arcokkal díszített edény.⁸ A terület D–DNy-i részén az elkülönülő Szilmei csoport lelőhelyei kerültek elő. Az itt feltárt kerámiák jellegzetessége a plasztikus, rátett díszítések túlsúlya.⁹

A középső neolitikum idején az AVK új fejlődési vonala, a Bükki kultúra településterülete lett a Nyírség Tisza-menti fele; a korábbi fejlődési fokozat, a Tiszadob csoport és a klasszikus Bükki kultúra anyaga egyaránt megtalálható területünkön. A telepek megszorodnak, sűrűsödnek.¹⁰ Termékenységekultuszra utal egy kagylóhéj-berakásos lapos női idol előkerülése.¹¹ A korszak vége felé felbukkantak a keletebbre megtelepedett Esztár csoport festett kerámiatöredékei is.¹²

A késő neolitikus Tiszai kultúra ezen a területen kevéssé kutatott, telepét itt nem ismerjük.

A korai rézkorban a települések megritkultak, a Tiszapolgári kultúra idején kevés lelőhely ismert, de telep- és temetőmaradvány is előfordul.¹³

A java rézkori Bodrogkeresztúri kultúra erősen kapcsolódik a megelőző korszakhoz. A Tiszapolgári kultúra temetői gyakran folytatódnak a D-i bevándorlók által létrehozott új kultúra idején is.¹⁴ A települések kutatása elég rosszul áll, a korszak a temetők leletanyaga alapján ismert. A középső rézkor jelentős fémgazdagságát jelzi területünkön egy réz karperec és egy rézfokos,¹⁵ valamint egy kúp alakú arany lemezékszer töredéke.¹⁶

A Bodrogkeresztúri kultúra életének a K-európai steppékről betörő pásztorcsoportok, az úgynevezett gödörsíros kultúra népe vetett véget. Az új népesség megtelepedése életmódjuk alapján a Mezőség löszvidékén képzelhető csak el, bár az itt található kurgánok egészen vagy részben feltáratlanok vagy pedig nem került elő belőlük kormeghatározó lelet.¹⁷

A késő rézkori Baden kultúra¹⁸ a területet kezdetben csak elszórtan népesítette be.¹⁹ Temetkezésük vegyes rítusú: zsugorított csontvázas és hamvasztásos sírok egyaránt előfordulnak. Nagyobb arányú megtelepedésre a késő rézkor második felében került sor. A kultúra helyi csoportja, a Viss csoport valószínűleg Borsod-Abaúj-Zemplén megye irányából húzódott ide.²⁰

A bronzkor elején az új törzsi–népi egységek magukba olvasztották az itt talált lakosságot; így a Viss csoport területén a Nyírség kultúra tűnt fel.²¹ Ennek főként

³ A területre a legteljesebb összefoglalás: NEPPER 1974; MESTERHÁZY 1974; BÓNA 1986; BÓNA 1993a.

⁴ VÉRTES 1954, 19–20.

⁵ KALICZ–MAKKAY 1977.

⁶ Tiszadada-Kálvinháza, Tiszadob-Borziktanya, Tiszadob-Ókenéz-sziget (*RégFüz* 41, 47), Tiszadob-Poklos, Tiszavasvári-Badicshát, Tiszavasvári-Bereckihalom, Tiszavasvári-Deákkalom (*RégFüz* 45, 27; 46, 27), Tiszavasvári-Fejérszík, Tiszavasvári-Iskola-dűlő, Tiszavasvári-Paptelekhát (*RégFüz* 9, 14), Tiszavasvári-Keresztfal (*RégFüz* 16, 20; 17, 19; 18, 24), Tiszavasvári-Városföldje, Tiszavasvári-Köztemető (*RégFüz* 36, 29), Újtikos-Órház, Újtikos-Néptelep, Újtikos-Rakodópart, Újtikos-Demeterkút, Újtikos-Tikos tanyától K-re (NEPPER 1974, 14).

⁷ Tiszadob-Poklos (*RégFüz* 36, 27; 41, 22) – a leletbejelentő szerint idoltöredékek is előkerültek, ezek azonban nem kerültek múzeumba.

⁸ Tiszavasvári-Paptelekhát (KALICZ 1970, 81).

⁹ Újtikos-Órház, Újtikos-Néptelep, Újtikos-Rakodópart, Újtikos-Demeterkút (NEPPER 1974, 14).

¹⁰ Tiszadada-Kálvinháza, Tiszadob-Borziktanya, Tiszadob-Ókenéz-sziget (*RégFüz* 39, 29; 40, 31; *RégKut* 2002, 284), Tiszadob-Rejetanya, Tiszaezslár-Kistanya, Tiszalök-Ciberéspart, Tiszalök-Hajnalos (*RégFüz* 39, 61; 40, 31; 41, 23; 43, 17), Tiszalök-Vajasdomb, Tiszalök-Vásárhalm, Tiszavasvári-Bereckihalom, Tiszavasvári-Fejérszík, Tiszavasvári-Iskola-dűlő, Tiszavasvári-Józsefháza (*RégFüz* 14, 20), Tiszavasvári-Keresztesipart, Tiszavasvári-Kisasszony-dűlő, Tiszavasvári-Köztemető (*RégFüz* 38, 28; 39, 30), Tiszavasvári-Nyíregyházi út I. (*RégFüz* 16, 21), Tiszavasvári-Paptelekhát, Tiszavasvári-Utaséri-dűlő, Újtikos-Demeterkút, Újtikos-323 magassági pont közelében (BÓNA 1986, 20; NEPPER 1974, 14).

¹¹ Tiszadada-Kálvinháza (KALICZ 1970, 80).

¹² Tiszavasvári-Keresztfal (BÓNA 1993a, 69).

¹³ Tiszadob-temető, Tiszavasvári-Józsefháza-telep (*RégFüz* 14, 20).

¹⁴ Tiszadob-Borziktanya (BÓNA 1986, 22–23; BÓNA 1993a, 73).

¹⁵ Tiszadob-Urkom-dűlő (BÓNA 1986, 23).

¹⁶ Tiszadob-Borziktanya (BÓNA 1986, 24).

¹⁷ Ilyen lehet pl. a Tiszavasvári-Deákkalmon előkerült kurgán alá temetett férfi sírja is (BÓNA 1986, 24).

¹⁸ BANNER 1956.

¹⁹ Tiszavasvári-Eszlári út (*RégFüz* 18, 24), Tiszavasvári-Keresztfal (*RégFüz* 18, 24), Tiszavasvári-Paptelekhát (*RégFüz* 9, 14), Újtikos-Demeterkút, Újtikos-Rakodópart (NEPPER 1974, 17).

²⁰ Temetkezések ismertek Tiszavasvári-Keresztfal-dűlő (*RégFüz* 16, 20), Tiszavasvári-Nagy Gyepáros (*RégFüz* 18, 24), Tiszavasvári-Muszkadomb (*RégFüz* 19, 19) lelőhelyekről; telepnyomok Tiszadadáról, Tiszalökről, Tiszavasvári-Városföldjéről (BÓNA 1986, 25).

²¹ KALICZ 1968.

tanyaszerű telepeit ismerjük.²² A leletek egykorú, egymás mellett létező tanyákról vallanak, temetkezési rítusuk megegyezik a megelőző késő rézkori hamvasztásos urnatemetkezésekkel.²³ A kultúra pusztulását steppei emberek behatolása okozhatta, akiknek jelenlétét edényeik²⁴ és egy K-európai típusú kőből készült harci fókos²⁵ mutatja.

A korai bronzkor utolsó szakaszában a Hatvani kultúra állandóan lakott, többretegű tell telepei tűnnek fel,²⁶ temetkezéseikre az edényekkel mellékelt, gödörbe szórt hamvasztásos rítus jellemző.²⁷

A középső bronzkorban a Nyírség Tisza-vidéki Ny-i fele a Füzesabonyi kultúra településterülete lett.²⁸ Kutatása rosszul áll, telepei és zsgorított rítusú temetői jószereivel feltáratlanok.²⁹

A késő bronzkor elején a Ny felé terjeszkedő Felsőszöcs kultúrát a Nyírségben és a Mezőségen a Ny-i Halomsíros kultúra hatására keletkezett Egyeki kultúra állítja meg, melynek elsősorban urnasírjait ismerjük.³⁰

A terület késő bronzkorának alakulását a Keleti-Kárpátokon átkelő népcsoportok behatolása határozta meg.³¹ Az igazi késő bronzkort bevezető mozgalmat egy K-európai steppei eredetű arisztokrácia vezette, amely beékelődött a Felső-Tisza vidékére. Ennek az arisztokráciának nyoma nem sok maradt, ami vele egy időben látható, az a Berkesz kultúra, mely jórészt a megelőző lakosság életének folytatása lehet. Kutatása ennek a korszaknak is erősen hiányos.³²

A bronzkor vége a Gáva kultúra időszaka, fejlődése hamar kiterjedt a Tiszántúl nagy részére, melynek helyi, a Felső-Tisza-vidékre és a Szamos-közre kiterjedő helyi

változata a Gáva csoport.³³ Telepeit elsősorban hulladék-gödörök, temetőit urnacsoportok jelzik.³⁴

A Nyírséget a késő bronzkorban jelentős bronzgazdagság jellemzi (melynek detektálását elősegítette a helyben korán meginduló régészeti érdeklődés is). Ennek a bronzgazdagságnak alapvetően földrajzi és kereskedelmi okai voltak, melyek ellensúlyozták a helyi fémlelőhelyek hiányát. A Latorca, Tisza, Szamos, Kraszna, Ér mentén vezető útvonalakon a Kárpátokon túli síkság, Erdély, a K-Alföld, a Tisza-mellék és É-Magyarország forgalma találkozott. A kincsek vagy raktárleletek vegyesen fegyverekből, viseleti tárgyakkól, munkaeszközökből és nyersanyagból állnak.³⁵

A preszkíta időszak leleteit a területről nem ismerjük, aminek oka lehet a Gáva kultúra népének esetleges továbbélése. A korai vaskort a Nyír csoport szkíta kori népességének emlékei jellemzik: felszerszámozott lóval vagy lószerszámmal való temetkezés, az *akina-kész* megjelenése,³⁶ testfestő pecsétlők stb. Temetőik nagyok, rítusuk vegyes (szórt hamvas és urnás, csontvázak).³⁷ A telepére utaló felszíni leletek száma kevés, kutatásuk is gyenge, bár az utóbbi időben újabb eredmények születtek.³⁸ A különlegesebb leletek közé a karcolt rajzokkal díszített edények sorolhatók: egy lovas figurákkal díszített füleskancsó³⁹ vagy az „írásjelekkel” díszített csuprok.⁴⁰

A késő vaskori kelták emlékménye gyengén kutattott, az ismert leletanyag mennyisége kisebb a megelőző korszakénál, a leletek zöme a La Tène C periódus későbbi szakaszába tartozik, a D periódusból leginkább csak telepekre utaló szórványok ismertek.⁴¹ Temetőik kettős

²² Tiszadada-Vályogvető, Tiszadada-Református kollégium földje, Tiszadob-Borziktanya, Tiszaeszlár-Bashalom-Csengőspart, Tiszalök-Vásárhalom, Tiszalök-Rozsnyópuszta, Tiszalök-Rázompuszta, Tiszavasvári-Fejérszík, Tiszavasvári-Paptelekhát, Tiszavasvári-Végvár, Tiszavasvári-Nagy Gyepáros, Tiszavasvári-Utasépart (BÓNA 1986, 26; BÓNA 1993a, 77).

²³ Tiszadob-Sziget, Tiszavasvári-Városföldje (*RégFüz* 39, 30).

²⁴ Tiszavasvári (BÓNA 1993a, 80).

²⁵ Tiszaeszlár (BÓNA 1986, 27).

²⁶ Tiszadob-Borziktanya, Tiszavasvári-Büd (BÓNA 1986, 28).

²⁷ Tiszadob (BÓNA 1993a, 80).

²⁸ BÓNA 1975.

²⁹ Tiszadob-Sziget (*RégFüz* 10, 18; 39, 29; 40, 31; 41, 47), Tiszadob-Belterület, Tiszadob-volt Andrassy-kastély, Tiszaeszlár-Bashalom, Tiszalök-Vásárhalom (BÓNA 1986, 29).

³⁰ Tiszadob-Urkom-dűlő, Tiszalök-Rázompuszta, Tiszavasvári (BÓNA 1986, 31).

³¹ Tiszaeszlár-Potyhalom (BÓNA 1986, 31–32): egymás mellett csontvázak és hamvasztásos temetkezés.

³² Ide sorolható a Tiszalök-rázompusztai urnatemető (BÓNA 1986, 33).

³³ KEMENCZEI 1984.

³⁴ Tiszadob-Sziget, Tiszaeszlár, Tiszalök-Ciberéspart, Tiszalök-Kövestelek, Tiszavasvári-Dankatanya, Tiszavasvári-Paptelekhát, Tiszavasvári-Nagy Gyepáros (*RégFüz* 37, 31), Tiszavasvári-Városföldje (*RégFüz* 37, 31; 39, 30).

³⁵ Tiszalök II.-Újtelep (fibulák), Tiszadob (*RégFüz* 10, 18), Tiszaeszlár-Sinkahegy, Tiszavasvári-Téglagyár (újraöntésre váró alapanyag), Tiszaeszlár, Tiszalök (kardok), Tiszavasvári-Fácánoserdő (kétfülű üst), Tiszaeszlár (tokos balták és vésők) (BÓNA 1986, 37).

³⁶ Szűkebb területünkről, Tiszadobról egy helyi harcmodorra, vágásra átalakított egyéltű változat ismert (BÓNA 1993a, 93).

³⁷ Tiszadob-Sipostanya, Tiszalök-Hajnalos, Tiszalök-Ciberéspart (*RégFüz* 37, 30), Tiszalök-Vásárhalom, Tiszaeszlár, Tiszavasvári-Dózsa-telep, Tiszavasvári-Csárdapart, Tiszavasvári-Keresztesipart (*RégFüz* 13, 31; 14, 20; 16, 20; 17, 19; 26, 22).

³⁸ Személgödörök kerültek elő Tiszadob-Szigeten (*RégFüz* 37, 77), Tiszalök-Ciberésparton (*RégFüz* 37, 30); település és temető részlete került elő 2006-ban Tiszalök-Börtön (SCHOLTZ 2006), valamint Tiszavasvári-Királytelki út lelőhelyen (*RégKut* 2006, 303).

³⁹ Tiszaeszlár-Szellőhalom (BÓNA 1993a, 94).

⁴⁰ Tiszalök, Tiszavasvári (BÓNA 1986, 42–43).

⁴¹ Tiszalök-Börtön (SCHOLTZ 2006), Tiszalök-Itasziki-dűlő (*RégFüz* 47, 29), Tiszavasvári-Deákhalom (*RégFüz* 45, 27).

rítusúak (hamvasztásos és csontvázas sírok).⁴² A népesség összetétele nem világos, de a korábbi szkíta lakosság tovább- és együttélését mutatják a közösen használt temetők, a keveredő tárgyak.⁴³

A Kr. e. 1. század második felében a dák hadjáratok maradéktalanul felszámolták a kései kelta kultúrát, de a kelták elűzése után a dákok nem telepedtek meg a területen, s a Kr. u. 2. századig a Keleti-Kárpátok szorosain át behatoló szarmata jazigok sem lépik át a Tisza vonalát.

A 2. századtól kezdve a terület két római provincia közti zónába került, a pénzforgalom ebben az időben nagyjából megegyezett az Alföld többi részének viszonyaival. A római árukereskedelem a 2. század végétől a 3. század második feléig jelentős volt (zománcos, szvasztika, térd- és erőprofilú fibulák, *terra sigillaták*).

A szarmaták a Nyírségbe D felől, a Tisza mentén hatoltak be a 2. század első évtizedében.⁴⁴ Sírleleteik alapján ők annak a csoportnak a képviselői voltak, amely Traianus dák háborúit követően került az Alföldre.⁴⁵ A 2. század első két harmadában alakulnak ki első telepeik, melyek a következő századokban is továbbélnek: a Keleti-Kárpátok szorosain a 2. század végén benyomuló germánok tiszteletben tartják a szarmata határokat. Kr. u. 180 után a telepek száma ugrásszerűen megnőtt: földbe mélyített alapú, földkemencés veremházak, szabadban álló kemencék, gödrök és jelentős mennyiségű leletanyag került elő.⁴⁶ A temetőket kevésbé ismertek, gyakran a telepek szélén jelentkeznek a nyújtott helyzetű, É–D/D–É irányítású sírok.⁴⁷

A 3. és 4. századi szarmata települési terület közé ma is látható határvonalat húz a római segítséggel és római hadmérnökök irányításával emelt nagy alföldi sáncmű. A Tiszától induló külső sánc Tiszadada körzetében kezdődik, majd Tiszalóktól D-re elhaladva Újfehértótól Ny-ra hagyja el Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területét. Egy második, belső sáncvonal nyomait Tiszadob és Tiszavasvári között figyelték meg. Ez azt jelenti, hogy szűkebb területünk nagyobb részét kivéve a Nyírség területe kívül rekedt a késő szarmata településterületen.

A sánc mögé visszavonult szarmatákról csak a Tiszalök, Tiszavasvári és a Tisza közti Mezőségen árulkodnak lelőhelyek.⁴⁸

A gepida szövetséghez tartozó germán csoportok a 350-es években áttörték a szarmata sáncot, a 4. század középső harmadában már a gepida harcosok állandó jelenléte ismert a sánc közvetlen előterében.⁴⁹

Az általános támadásra 378 után kerülhetett sor, mely valószínűleg minden irányból egyszerre indult, s hatására a Tisza-mellékről eltűnt a szarmata kultúra. A sánctól D-re új temetőket nyitottak, bennük a harcos réteg fegyverei (pajzsdudorok, lándzsacsúcsok), germán csontfésűk, s az átvett késő szarmata edények mellett új edénytípusok (pl. besimított díszű füleskorsók) tűnnek fel.⁵⁰

A 420-as évek közepén, amikor a hunok központjukat áttették a Kárpát-medence szívébe, a gepidáknak a Tiszántúlt a Körösök vonaláig ki kellett üríteniük.⁵¹ Ezzel függhet össze, hogy területünkön ekkor új temetőket nyitottak,⁵² s új telepeik is előkerültek.⁵³ A legyőzött gepidák fölé új királyt állított az új hatalom, s új arisztokrácia is született. Ennek lehetett tagja a Tiszalök-Árpád utca 17. szám alatt talált, az egyik legteljesebb ránk maradt ékszerkészlettel (ezüstművelék, ezüst övcsat, egy borostyán- és egy karneol-, valamint kalcedon- és achátgyöngyökből álló nyaklánc, arany fülbevalók, ezüst karperecek) eltemetett nemesasszony is.

A hunok leverése után a népesség egyre fogyatkozott, a gepidák 490–500 között kiürítették a Felső-Tisza-vidéket, s területünkön közel egy évszázadra megszűnt minden emberi életre utaló nyom. Gepidia összeomlása idején ezen a területen az avaroknak nem volt kit meghódítaniuk, s a nagy szarmata sáncmű sem jelentett már semmilyen határvonalat.

Az avarság általános megtelepedésével csak a 6–7. század fordulójától, a Bizánc elleni nagy hadjáratok lezáródásával lehet számolni.⁵⁴ A Nyírségben ekkor alakult ki az a településterület, amely fennmaradt az avar uralom végéig. A falvak, téli szállások kezdetben kicsik voltak, s egy-egy területen sűrűn helyezkedtek el.

⁴² Tiszaeszlár-Kunsírpárt, Tiszavasvári-Tökéspárt (*RégFüz* 16, 20), Tiszavasvári-Városföldje (*RégFüz* 36, 29; 37, 31; 38, 29; 39, 31; 43, 33).

⁴³ Pl. Tiszaeszlár-Kunsírpárt (BÓNA 1993a, 95): kelta női sírban egy szkíta típusú edény.

⁴⁴ PÁRDUZ 1944; PÁRDUZ 1950.

⁴⁵ Tiszaeszlár-Szellőhalom, Tiszalök-Rázompusztá, Tiszavasvári (BÓNA 1993a, 99).

⁴⁶ Tiszaeszlár-Bashalom (*RégFüz* 17, 65; KOVALOVSKI 1980), Tiszalök-Vajasdomb, Tiszalök-Ciberéspárt (*RégFüz* 37, 30), Tiszalök-Rázompusztá, Tiszavasvári-Paptelekhát (*RégFüz* 9, 14), Tiszavasvári-Józsefháza (*RégFüz* 14, 20), Tiszavasvári-Előhát, Tiszavasvári-Bereckihalom, Tiszavasvári-Deákhalom, Tiszavasvári-Belterület, Újtikos-323-as magassági pont (MESTERHÁZY 1974).

⁴⁷ Tiszadada, Tiszaeszlár-Bashalom, Tiszalök-Rázompusztá, Tiszavasvári-Városföldje (*RégFüz* 37, 31; 39, 31; 43, 33).

⁴⁸ Tiszadob-Rejepusztá (*RégFüz* 10, 32), Tiszalök-Rázompusztá, Tiszavasvári-Kisasszony-dűlő: ezek késői temetők, ez utóbbi lelőhelyen telep is ismert (*RégFüz* 16, 45), Tiszavasvári-Várospark: telepnyomok (*RégFüz* 36, 29–30), Újtikos-323-as magassági pont közelében (*RégFüz* 14, 45).

⁴⁹ CSALLÁNY 1961.

⁵⁰ Tiszadob-Borziktanya (BÓNA 1993a, 108).

⁵¹ BÓNA 1993b.

⁵² Tiszadob-Sziget (*RégFüz* 37, 77), Tiszaeszlár-Jegestanya, Tiszalök-Szabadság utca (*RégFüz* 47, 56), Tiszalök-Rázompusztá (BÓNA 1993a, 111).

⁵³ Tiszadob-Sziget, Tiszavasvári-Városföldje (*RégFüz* 39, 31), Tiszavasvári-Belterület (*RégFüz* 37, 31).

⁵⁴ CSALLÁNY 1956b, SZENTPÉTERI 2002.

A korai időszakban temetkezései alapján jelentős volt Tiszavasvári környéke: bizánci amfora, szogd–perzsa típusú vaspáncél, teljes fegyverzet, ló és lószerszám, valamint jelentős ékszerek kerültek elő a sírokból.⁵⁵ Kora avar temetőrészlet ismert Bashalom határából,⁵⁶ de Tiszadada környékéről is.⁵⁷

A 670 táján a Nyírségbe beáramló K-i népcsoportok alig változtattak a településterületen.⁵⁸ Az új népesség biztos ismertetőjegye a keresztvassal ellátott, ívelt pengéjű szablya volt.⁵⁹ Nyírségi központjuk Tiszavasvári területén lehetett – itt három temetőjük is előkerült.⁶⁰

A késő avar kori griffes-indás népesség falvai és temetői nem kapcsolódnak a korai településekhez,⁶¹ kevés olyan középvárosi temető van, mely folytatódik a késői korszakban.⁶² Jelentős leletek Tiszalök-Hajnalos temetőjéből kerültek elő (lovas-lószerszámos sírok, karikacsüngős övdíszek, fekete üvegcsüngős bronz fülbeva-

lók, korongfibulák).⁶³ Késői leletanyag ismert Tiszadob, Tiszaeszlár, Tiszalök és Tiszavasvári környékéről is,⁶⁴ de 8. századra datált szörványként előkerült edény származik Újtikosról is.⁶⁵

Bár sem Nagy Károly hadjáratai (791–802), sem Krum bolgár kán (803–804), s végül Omurtag bolgár kán hadműveletei (826–832) nem érintették ezt a területet, az avar kultúra ugyanakkor ért véget itt is, mint az ország D-i és Ny-i felében. Ez azt mutatja, hogy a 794–795-ös nagy avar beháború idején a területen élők valószínűleg a vesztes oldalon küzdöttek, a háborút túlélők pedig a kagán oldalára állva a külső ellenséggel szemben vívott harcokban pusztulhattak el.

A 9. századtól az egykori avar területen nem ismerünk az élet folytonosságára utaló nyomokat, bár egy-két lelőhely esetében felmerült a 9. századi keltezés lehetősége.⁶⁶

⁵⁵ Tiszavasvári-Belterület (Vöröshadsereg útja 8–10) (BÓNA 1986, 77; BÓNA 1993a, 117), Tiszavasvári-Koldusdomb (*RégFüz* 9, 37; 36, 68), Tiszavasvári-Belsőmajoros (SZENTPÉTERI 2002, 382), Tiszavasvári-Dózsa-telep (SZENTPÉTERI 2002, 385), Tiszavasvári-Eszenyi telek (SZENTPÉTERI 2002, 385).

⁵⁶ Tiszaeszlár-Bashalom-Csengőspart (*RégFüz* 11, 51).

⁵⁷ Tiszadada-Kálvinháza (*RégFüz* 19, 18, 46), Tiszadada-Szomjas J. tanyája (SZENTPÉTERI 2002, 378).

⁵⁸ Leleteik Tiszadadán és Tiszalök-Hajnaloson kerültek elő (*RégFüz* 41, 23).

⁵⁹ Tiszaeszlár-Sinkahegy (BÓNA 1993a, 117–118).

⁶⁰ Tiszavasvári-Petőfi utca (*RégFüz* 15, 54), Tiszavasvári-Zöldmező TSz (*RégFüz* 15, 54; 39, 62), Tiszavasvári-Városföld-Béke TSz (*RégFüz* 13, 77–78; 15, 53–54; FANCSALSZKY 1999, 107–141).

⁶¹ Tiszalök-Szabadság utca (*RégFüz* 47, 56).

⁶² Tiszadob, Tiszaeszlár-Kunsírpárt, Tiszalök-Kövestelek (*RégFüz* 35, 75; 37, 78), Tiszavasvári-Téglagyár (*RégFüz* 18, 46; 19, 42), Tiszavasvári-bödi (vagy büdi) kenderföldek (*RégFüz* 16, 52), Tiszavasvári-Dózsa-telep. *RégFüz* 39, 61.

⁶⁴ Tiszadob-Urkom-dűlő (SZENTPÉTERI 2002, 378), Tiszaeszlár (SZENTPÉTERI 2002, 379), Tiszaeszlár-Kunsírpárt (SZENTPÉTERI 2002, 379), Tiszaeszlár-Sinkahegy (SZENTPÉTERI 2002, 379), Tiszaeszlár-TSz központ (SZENTPÉTERI 2002, 379), Tiszalök-Kis/Nagy Vajasdomb (SZENTPÉTERI 2002, 382), Tiszaeszlár-Kövestelek (SZENTPÉTERI 2002, 382), Tiszavasvári-Belterület, Tiszavasvári-Alkaloida lakótelep (SZENTPÉTERI 2002, 384–385), Tiszavasvári-Téglagyár (SZENTPÉTERI 2002, 386).

⁶⁵ SZENTPÉTERI 2002, 395.

⁶⁶ Tiszadob-Sziget (*RégFüz* 40, 31).

III. KUTATÁSTÖRTÉNET, ADATBÁZIS

1868. december 1-jén, a geszterédi kunhalmok egyikének megkutatása után, s az eredményeken fellelkesülve dr. Jósa András vármegyei tisztí főorvos – nemesi származású barátait megnyerve az ügynek –, megalapította a Szabolcsmegyei Régészeti Egyletet.⁶⁷ A régészeti leletek iránt addig is élénk érdeklődést mutató vármegyei főorvos gyűjteménye képezte az ugyanekkor megalakult, majd a közönség előtt nagy nehézségek után, 1899-ben megnyílt Szabolcsvármegyei Múzeum alapját, s ő lett a múzeum első igazgatója is.⁶⁸

Az első honfoglalás kori leletek a nyíri Mezőségből a Tisza 1888-as évi áradása után megkezdett védgát építésekor, Tiszaeszlár-Sinkahegy lelőhelyről származnak,⁶⁹ ahol 50–60 avar és honfoglaló magyar sírt tettek tönkre a munkálatok során, de a leletek egy részét összegyűjtötték, és átadták a múzeumnak. Az igazgató lelkiismeretességét mutatja, hogy bár sikertelenül, de megpróbálta azonosítani, s feltárni a temetőt.

Jósa András utóda a múzeum élén korábbi munkatársa, a néprajzos Kiss Lajos lett, aki hasonló odafigyeléssel folytatta a gyűjtemény gyarapítását. A két világháború között elsősorban mezőgazdasági munkák, útpépítések, agyag- vagy homokbányászás során megbolygatott temetkezések során gyűltek az adatok, a megtalálókat kikérdezték, a helyszínt hitelesítették, a leleteket – amennyire lehetett –, összegyűjtötték. Az igazi fellendülés a 30-as években kezdődött, a lelkes amatőr régész és helytörténész, Rohács József, tiszalöki cipész-mester fáradságtalan terepbejárásaival és ásatásaival.⁷⁰ Helyismerete és a helybeliekkel való közvetlen kapcsolata miatt igen hamar megtudta, ha szántás, homokbányászás, földelhordás során sírok kerültek elő. Végzett ásatásokat 25 évvel korábbi adatok alapján,⁷¹ s olyankor is, amikor csak a domborzati viszonyok alapján vált gyanússá számára egy lelőhely.⁷² Bár sírrajzai nem voltak, s elsősorban a mellékletes sírokkal foglalkozott, leírásokat és térképeket is készített.

A későbbi idők leletmentő és hitelesítő ásatásainak, teljes feltárásainak dokumentációi a lehetőségek és az ásatási technika fejlődésével mind jobbakká lettek: csont-

váz-lapok, majd sírrajzok születtek, fotók készültek, a melléklet nélküli sírokat is teljes értékű adathordozóként fogadták el. A tiszalöki vízierőművel kapcsolatos munkáknál Méri István, Párducz Mihály, Lipták Pál mentett sírokat, s Szabó György biztosított leletmegfigyelést, a gátépítésnél Lőrinczy Gábor végzett feltárást. Tiszaeszláron Fettich Nándor, Párducz Mihály, Németh Péter, Dienes István, Kovalovszki Júlia, Istvánovits Eszter és Kovács László tárt fel temetőt, illetve temetőrészletet. Tiszavasváriban Németh Péter és Fodor István leletmentett, Dienes István tárt fel temetőt. Újtikoson Gombás András dolgozott.

A régészet lehetőségei, mint mindenhol, itt is korlátozottak voltak, időjárás okozta vagy anyagi nehézségek, bevetett vagy beépített területek, már elbányászott részek miatt főleg a nagyobb méretű, köznépi, de helyenként a gazdagabb sírokat tartalmazó temetők is csak részlegesen tekinthetők feltártnak.

Az előkerült temetők, temetőrészletek, szórványleletek nagy része közöletlen maradt, s nemcsak a nem túl népszerű, kevés leletanyagot tartalmazó köznépi, hanem a gazdag temetkezések leírásával is adós maradt a kutatás. Ez utóbbiak esetében leggyakrabban egy-egy tárgy rekonstrukciójára, egy-egy jelenség elemzésére került csupán sor.

A jelen kötet alapjául szolgáló leletanyag négy múzeum gyűjteményében található meg: a Déri Múzeum (Debrecen), a Jósa András Múzeum (Nyíregyháza), a Magyar Nemzeti Múzeum (Budapest) és a Tiszavasvári Múzeum (Tiszavasvári, Nyíregyháza). A dokumentációk a Magyar Nemzeti Múzeum és a Jósa András Múzeum adattárában szerepeltek, valamint a feldolgozás idejében még több helyen fellelhető Dienes-hagyatékban.⁷³ Az anyaggyűjtés és elemzés során a régi és nem szakember által végzett feltárások dokumentációinak hiányosságai (a hozzátvetőlegesen temetőterképek, a sírrajzok vagy a melléklet nélküli sírok leírásának hiánya, az értéktelennek tartott antropológiai anyag megsemmisítése),⁷⁴ a leletanyag összekevertsége és részleges hiánya okozta a legfőbb problémát. Volt olyan temető, amely-

⁶⁷ Jósa 1899.

⁶⁸ ALMÁSSY–ISTVÁNOVITS 2002, 157–158.

⁶⁹ A pontos helyszín nem ismert, több kisebb magaslat is szóba jöhet.

⁷⁰ Bár az Szabolcs megyei *Alispáni Jelentésekben* az ásatások többsége úgy szerepel, mint amit Kiss Lajos vezetett, a Kiss-hagyatékban talált feljegyzésekből és a Roháccsal folytatott levelezéséből kiderül, hogy ezek jó részét a múzeumi igazgató csak felügyelte, más részéről pedig csak utólag értesült (a hagyaték leltározatlan volt a feldolgozás ideje alatt).

⁷¹ Tiszalök-Halmi-domb.

⁷² Tiszaeszlár-Bashalom II.

⁷³ Itt szeretném megköszönni Istvánovits Eszternek, Kovács Lászlónak, Lőrinczy Gábornak, Németh Péternek és Révész Lászlónak az anyagfeldolgozás lehetőségét, a Jósa András Múzeum részéről Istvánovits Eszter és Mester Andrea, a Magyar Nemzeti Múzeum részéről pedig Puskás József szíves segítségét.

⁷⁴ Talán jól jellemzi a helyzetet egy idézet az 1944. évi Szabolcs megyei *Alispáni Jelentésekből*: „Hat napon át ásatta a temető nyugati oldalát, de az egy heti munka eredménnyel nem járt, csak a sírok számát szaporította”. (Nem számozott 76. évfolyam.)

nek anyaga három múzeum gyűjteményéből állt össze, és még így sem teljes, mert az 1950-es évek selejtezése és egy múzeumi költözködés során egy részét kidobták. A régi ásatások esetében a dokumentációt helyettesítő, a Szabolcs megyei *Alispáni Jelentésekben* szereplő beszámolókat a Kiss Lajos-hagyatékban talált feljegyzések, valamint Kiss Lajos és Rohács József levelezése alapján sikerült pontosítani.

Bármilyen hiányosak is az adatok a temetőkkel kapcsolatban, mégis elsődleges fontosságúak a terület

10–11. századi településtörténete szempontjából, mivel szinte az egyetlen forrásanyagnak számítanak ennek felvázolásához.⁷⁵ Biztosan a 10. századra keltezhető leletanyag kizárólag temetkezésekből ismert,⁷⁶ s az Árpád-korra vonatkozóan sem sokkal jobb a helyzet. Településásatás a területen két helyen volt, s a falvakra utaló szórványanyag is kevés ismert. Erre az időszakra nézve az oklevelek által említett, s beazonosítható falvak nyújthatnak némi támpontot, de ezeket elsősorban mint a lelőhelyek hiányára rávilágító adatot használhatjuk.

⁷⁵ Egyéb forrásanyag hiányában a sírleleteket felhasználni a településtörténeti kép kialakításához nem egyedülálló dolog: az itáliai korai langobard településterület esetében Volker Bierbrauer is ezt a módszert követte (BIERBRAUER 2003). A párhuzamra Vida Tivadar hívta fel a figyelmet.

⁷⁶ Bár Kovalovszki Júlia a Tiszalök-rázomi település esetében igen valószínűnek tartja, hogy a településnek volt egy korai, 10. századi része is (KOVALOVSZKI 1996, 289).

IV. A NYÍRI MEZŐSÉG 10–11. SZÁZADI TEMETŐINEK SÍRLELETEI

IV.1. TISZADADA-KISBOTOS TÁBLA

1.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1965-ben,⁷⁷ a volt Vörös Csillag TSz telepén épülő istálló feltöltéséhez kitermelt homok bányászása során csontvázakat találtak. Helyzetüket nem figyelték meg, a begyűjtött leletanyag egy háromélű és egy fűzfalevél alakú nyílhegy (a tárgyat nem találtam meg), vala-

mint egy ujjcsont volt. A lelőhely mára elpusztult, eredetileg a TSz majortól DNy-ra, kb. 1300 m-re fekvő, az Ohat-pusztakócsi vasútvonal melletti Kisbotos táblának a sínpártól D-re eső felén lévő, a Holt-Tiszától kb. 500 m-re fekvő, jelentősen lehordott domb volt.⁷⁸

1.2. IRODALOM

JAM Adattár 54/1965, 136/59; DIENES 1996b, 347–348.

1. kép. Tiszadada-Kisbotos tábla

⁷⁷ Gombás András jelentése két különböző iktatószámmal szerepel a JAM Adattárában, az egyiknél 1959, a másiknál 1965 az évszám. Dienes István és Németh Péter a lelőhelyek azonosítása során az 1965-ös évszámot fogadta el.

⁷⁸ JAM Adattár 54/1965, 136/59; DIENES 1996b, 347–348.

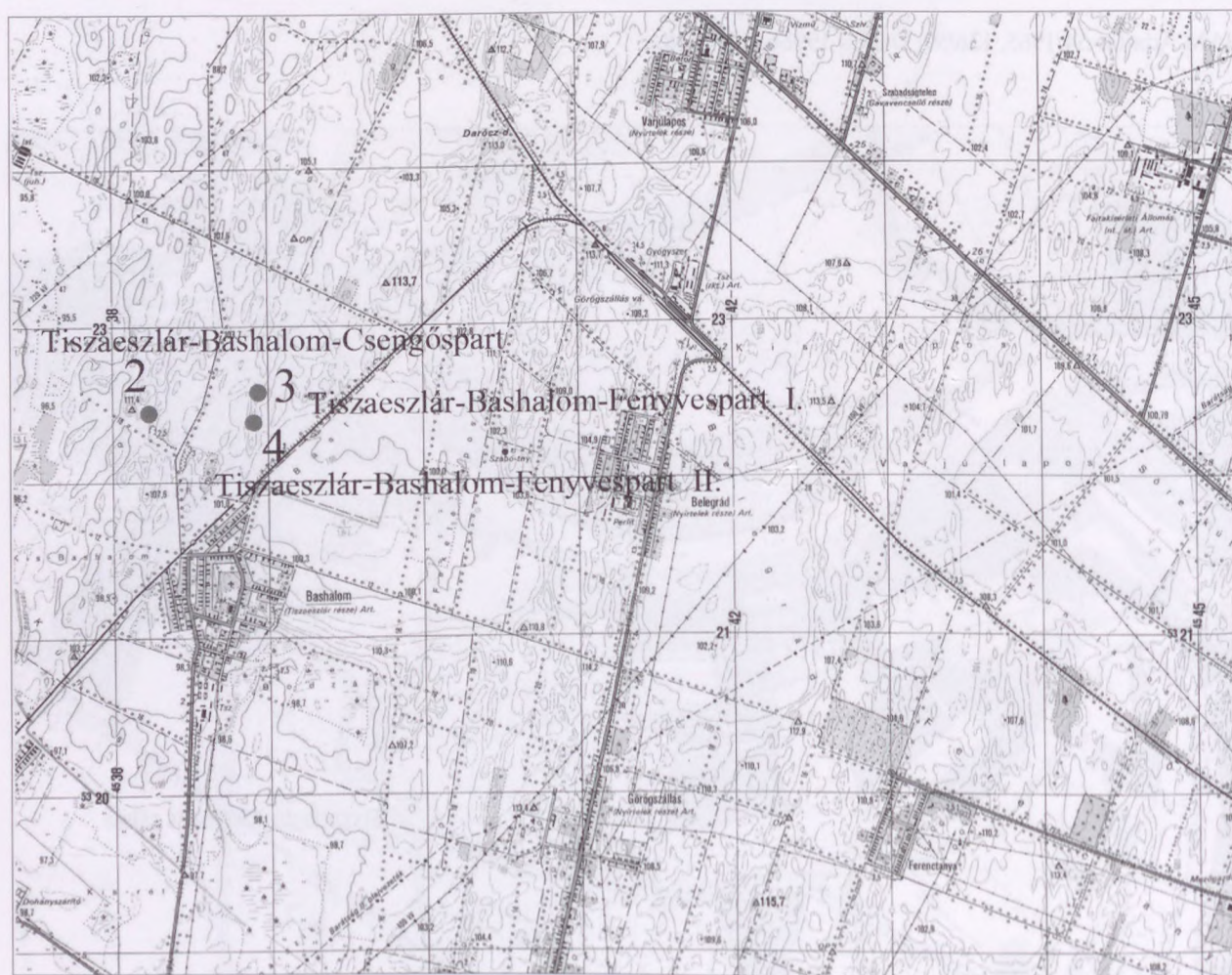
IV.2. TISZAESZLÁR-BASHALOM-CSENGŐSPART

2.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A lelőhely Tiszaeszlártól K-re, Bashalom É-i részén fekszik. A Tisza árvízszabályozás előtti árterének K-i szegélyén, nagyjából egy ÉK–DNY-i irányban húzódó, kiemelkedő dombháton került elő az Árpád-kori település, s ettől ÉK-re 150 m-re, a 3–4 m-rel magasabb Csengőspart nevű homokdomb É-i lejtőjén a hozzá tartozó temető.

Az első három sír (a–c. sír) Dienes István feltárása során 1958-ban, a fenyvesparti ásatással egy időben

húzott kutatóárokban került elő. A temető É-i részén, 1962–1966 között, az Árpád-kori település feltárása mellett 27 sírt Kovalovszki Júlia hitelesített, illetve tárt fel (1–25. sír). A Ny-i részen az erózió pusztított el további sírokat. 1993. július 26. és augusztus 13. között Istvánovits Eszter és Kovács László újabb 20 sírt tárt fel a korábban előkerültektől K-re,⁷⁹ de a temetőrészlet nem illeszthető a Kovalovszki Júlia által feltárt sírokhoz.⁸⁰

2. kép. Tiszaeszlár-Bashalom-Csengőspart, Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I., Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II.

⁷⁹ A számozást 26-tól folytatva, mivel Kovalovszki Júlia temetőterképén egy üres sírfolt mellett szerepelt egy 25-ös szám.

⁸⁰ FEHÉR-ÉRY-KRALOVÁNSZKY 1962, 1115; KOVALOVSZKI 1980; DIENES 1996b, 312.

2.2. SÍRLEÍRÁSOK

a sír

Sm.: 70 cm. Csvh.: 162 cm. T.: ÉNy–DK 60°. Háton fekvő felnőtt férfi csontváza, a koponya kissé balra billent, az alkarcsontok a medencére hajlítva, a kezek összekulcsolva lehettek.

Melléklete: nem volt.

b sír

Sm.: 47 cm. Csvh.: 166 cm. T.: ÉNy–DK 85°. Háton fekvő felnőtt nő (?) csontváza, karjai nyújtva.

Melléklete:

1. A mellkas jobb oldalának közepén az egyik borda alatt I. László (1077–1095) ezüstdenára [1. tábla 12], CNH I. 33. = H27. (MNM 60.19.A.).

c sír

Sm.: 35 cm. Csvh.: 146 cm. T.: ÉNy–DK 65°. Háton fekvő felnőtt nő csontváza, koponyája balra billent, bal karja nyújtva, a jobb a medencére hajlítva.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya alatt egymás mellett S-végű karika-pár [1. tábla 1–2], a nagyobbik bordázott S-végű, ezüsthuzalból, átm.: 21×22 mm (MNM 60.20.2.A.), a kisebb sima S-végű, bronzhuzalból, átm.: 16 mm (MNM 60.20.1.A.).
3. A jobb kéz egyik ujján bronz huzalgűrű, átm.: 21×20 mm (MNM 60.20.3.A.) [1. tábla 11].

1. sír

Sm.: 40 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: ÉNy–DK 50°. Felnőtt háton fekvő, eke által bolygatott csontváza. Eredeti helyzetben a jobb láb és a combcsont mellett a jobb kéz ujjcsontjai, valamint a bal alsó lábsontok és a combcsont egy része maradt.

Melléklete: nem volt, de a csecsnyúlványon zöld oxidnyomokat észleltek.

2. sír

Sm.: 44 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: ÉNy–DK 53°. Felnőtt nő (?) eke által bolygatott csontváza, eredeti helyén csak a lábsontok maradtak. A töredékes koponya megközelítőleg a helyén maradt, de az arc részén feküdt.

Melléklete:

1. A bal combcsont közepe irányában a sírgödör szélén, közepén szöggel átütött, szögletes vaslemezke.

3. sír

Sm.: 32 cm. Ssz.: 65 cm. Csvh.: nem mérhető. Eke által teljesen megsemmisített sír.

Melléklete: nem volt.

4. sír

Sm.: 45 cm. Sh.: 80 cm. Ssz.: 45 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: ÉNy–DK 68°. 1,5–2 éves gyermek ráásott sírral bolygatott csontváza, eredeti helyükön az alsó lábsontok maradtak.

Melléklete: nem volt.

5. sír

Sm.: 25 cm. Sh.: 100 cm. Ssz.: 40 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: ÉNy–DK 70°. 1,5–2 éves gyermek eke által bolygatott csontváza. Eredeti helyükön az alsó lábsontok maradtak.

Melléklete: nem volt.

6. sír

Sm.: 70 cm. Sh.: 186 cm. Ssz.: 50 cm. Csvh.: 158 cm. T.: ÉNy–DK 55°. Háton fekvő felnőtt férfi csontváza, karjai a medencére hajlítva.

Melléklete: nem volt.

7. sír

Sm.: 35 cm. Ssz.: 35 cm. Csvh.: válltól a sarokig 125 cm. T.: ÉNy–DK 65°. Felnőtt nő (?) eke által bolygatott csontváza. Koponyája elpusztult, lábsontjai részben ki-mozdulva, karjai a medence széle mellett nyújtva.

Mellékletei:

1. A mellkas bal oldalán, a bordák alatt vastárgy famaradványokkal.
2. A jobb váll magasságában, kissé a lapockacsont alá nyúlva lapos késpenge alakú vastárgy.
3. A bal medence széle és a bal alkarcsont között sima, nyitott, kerek átmetszetű bronzkarika, átm.: 18×20 mm [1. tábla 7].

8. sír

Sm.: 65–70 cm. Sh.: 184 cm. Ssz.: 56–63 cm. Csvh.: 142 cm. T.: ÉNy–DK 70°. Háton fekvő felnőtt nő csontváza, karjai a medence széle mellett kinyújtva.

Mellékletei:

1. A bal oldali csecsnyúlványon nagyméretű bronzhuzal S-végű karika, átm.: 27×32 mm.
2. A koponya alatt, a csigolyák mögött hasonló bronzkarika, átm.: 27×33 mm.

9. sír

Sm.: 25 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: ÉNy–DK 63°. Háton fekvő, eke által bolygatott csontváz, csak a gerincoszlop egy része, a bal combcsont egy része és a bal lábszár maradt eredeti helyén.

Melléklete: nem volt, de a bal csecsnyúlványon zöld oxidnyomok voltak.

10. sír

Sm.: 60–70 cm. Sh.: 220 cm. Ssz.: 70 cm. Csvh.: 167 cm. T.: ÉNy–DK 63°. Háton fekvő felnőtt férfi csontváza, karjai a medence mellett nyújtva.

Melléklete: nem volt.

11. sír

Sm.: 80 cm. Sh.: 200 cm. Ssz.: 60 cm. Csvh.: 143 cm. T.: ÉNy–DK 60°. Felnőtt nő háton fekvő csontváza, jobb karja nyújtva, bal karja a medencére hajlítva.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalán, a csecsnyúlvány alatt nagyobb bronzhuzal S-végű karika, átm.: 26×28,5 mm [1. tábla 7].
2. A koponya alatt, a csigolyákon kisebb bronzhuzal S-végű karika, átm.: 18×21 mm [1. tábla 6].
3. A sír földjében, a mellkas táján fanyomok.

12. sír

Sm.: 60 cm. Sh.: 205 cm. Ssz.: 65–70 cm. Csvh.: 163 cm. T.: ÉNy–DK 59°. Háton fekvő felnőtt férfi csontváza, karjai nyújtva, egyik lábfejének csontjai a jobb boka fölött, a lábszáron voltak.

Melléklete: nem volt.

13. sír

Sm.: 40 cm. Csvh.: 85 cm. T.: ÉNy–DK 73°. Háton fekvő 6–7 éves gyermek rossz megtartású csontváza, a lábcsontok térdben kissé meghajlottak.

Melléklete: nem volt.

14. sír

Sm.: 80 cm. Sh.: 195. Ssz.: 60 cm. Csvh.: 162 cm. T.: ÉNy–DK 40°. Háton fekvő felnőtt férfi csontváza, karjai nyújtva.

Melléklete:

1. A sírgödör sarkában, a jobb váll fölött kampós végű vödörfül töredéke, h.: 160 mm, sz.: 8 mm [1. tábla 15].

15. sír

Sm.: 110 cm. Sh.: 190 cm. Ssz.: 75–90 cm. Csvh.: 146 cm. T.: ÉNy–DK 42°. Háton fekvő felnőtt nő csontváza, karjai nyújtva.

Mellékletei:

1. A bal felső karcsont külső oldalán, a váll közelében I. László (1077–1095) ezüstdenára, CNH I. 33. = H27. [1. tábla 13].
2. A koponya jobb oldalán, a csecsnyúlvány alatt bronzkarika kis töredéke.
3. A bal oldali csecsnyúlvány is zöldre oxidálódott.

16. sír

Sm.: 88 cm. Csvh.: 156 cm. T.: NyÉNy–KDK 75°. Háton fekvő felnőtt férfi csontváza, karjai enyhén a medencére hajlítva.

Melléklete: nem volt.

17. sír

Sm.: 80 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: ÉNy–DK 60°. Háton fekvő 2–3 éves gyermek rossz megtartású csontváza.

Melléklete: nem volt.

18. sír

Sm.: 60 cm. Sh.: 194 cm. Ssz.: 53 cm. Csvh.: 160 cm. T.: Ny–K 90°. Háton fekvő felnőtt férfi csontváza, kissé jobbra csúsza a sírgödörben, karjai nyújtva.

Melléklete: nem volt.

19. sír

Sm.: 95 cm. Sh.: 165 cm. Ssz.: 45–60 cm. Csvh.: 144 cm. T.: ÉNy–DK 70°. Háton fekvő felnőtt férfi csontváza, karjai nyújtva.

Melléklete: nem volt.

20. sír

Sm.: 65 cm. Sh.: 180 cm. Ssz.: 60 cm. Csvh.: 152 cm. T.: Ny–K 83°. Háton fekvő felnőtt nő csontváza, karjai nyújtva.

Melléklete: nem volt.

21. sír

Sm.: 100 cm. Sh.: 180 cm. Ssz.: 65 cm. Csvh.: 147 cm. T.: NyÉNy–KDK 102°. Háton fekvő felnőtt nő csontváza, karjai nyújtva.

Melléklete:

1. A jobb kéz ujján egymásra hajlított végű bronz huzalgyűrű, átm.: 18×17 mm [1. tábla 10].

22. sír

Sm.: 105 cm. Sh.: 210 cm. Ssz.: 45–55 cm. Csvh.: 158 cm. T.: NyÉNy–KDK 97°. Háton fekvő felnőtt férfi csontváza, karjai nyújtva.

Melléklete: nem volt.

23. sír

Sm.: 98 cm. Csvh.: kb. 140 cm. T.: NyÉNy–KDK 95°. Háton fekvő felnőtt nő csontváza, karjai nyújtva.

Melléklete:

1. A jobb alkarcsont és a medence között Kálmán (1096–1116) ezüstdenára, CNH I. 48. = H40. [1. tábla 14].

24. sír

Sm.: 90 cm. Csvh.: kb. 100 cm. T.: ÉK–DNy 58°. Háton fekvő 5–6 éves gyermek rossz megtartású csontváza.

Mellékletei:

1–2. A koponyatöredékek két oldalán egy-egy S-végű bronzkarika, átm.: 20×25, 20×26 mm [1. tábla 8–9].

25. sír

Nincs adat.

26. sír

Sm.: 85 cm. Sh.: 204 cm. Ssz.: 70 cm. Csvh.: 152 cm. T.: ÉNy–DK 64°. Lekerekített sarkú téglalap alakú gödörben *senior* korú nő háton fekvő, rossz megtartású, nyújtott helyzetű váza. A csontváz a szelvény nyesése során megsérült: a koponya csak nyesett körvonalában maradt meg, a mellkas csontjai és a medence, a térdek hiányosak, a kéz- és lábfejsontok hiányoznak. Mindkét kar a test mellett nyújtva, a lábak párhuzamosan nyújtva.

Melléklete: nem volt.

27. sír

Sm.: nincs adat. Csvh.: nincs adat. T.: nincs adat. Valószínűleg csecsemősír.

Melléklete: nem volt.

28. sír

Sm.: 95 cm. Sh.: bizonytalan. Ssz.: 73 cm. Csvh.: 145 cm. T.: ÉNy–DK 74°. A sírgödör Ny-i vége ívelt, K-i vége bizonytalan. Háton fekvő, nyújtott helyzetű felnőtt nő rossz megtartású csontváza. Koponyája sérült, előre és enyhén lefelé néz. Bordái hiányosak, bal karja a test mellett nyújtva, jobb karja a test mellett, könyökben enyhén kifelé húzva. Lábai nyújtva. A kéz- és lábfejsontjai hiányoznak.

Melléklete:

1. A gerincoszlop alsó harmadánál, baloldalt vaspánt töredéke, h.: 614 mm, sz.: 39 mm (JAM 2010.806.1.) [2. tábla 1].

29. sír

Sm.: 30 cm. Sh.: bizonytalan. Ssz.: 52 cm. Csvh.: mérhetően 112 cm. T.: ÉNy–DK 70°. Felnőtt férfi rossz megtartású, háton fekvő, nyújtott helyzetű, bolygatott váza. Koponyája, mellkasa felső része, bal felkarja, jobb karja, jobb medencéje és jobb lábfejsontjai hiányoznak.

Melléklete:

1. Csontnyelű vaskés, az alsó lábszárak között, hegytel a jobb térd felé, h.: 202 mm, sz.: 15–19 mm (JAM 2010.807.1.) [2. tábla 2].

30. sír

Sm.: 25 cm. Ssz.: 52 cm. Csvh.: mérhetően 92 cm. T.: ÉÉNy–DDK 24°. Meghatározhatatlan nemű felnőtt rossz megtartású, bolygatott, erősen hiányos váza. A sírban bolygatottan medence-, alkar-, combcsont töredékei és ujjcsontok maradtak.

Melléklete: nem volt.

31. sír

Sm.: 115 cm. Ssz.: 67 cm. Csvh.: 159 cm. T.: ÉNy–DK 70°. Háton fekvő, nyújtott helyzetű felnőtt csontváz. Koponyája a jobb oldalán fekszik, kissé előrebukva. Felsőteste hiányos: bal kulcsontja, bal karja van a helyén, jobb alkarja megvan ugyan, de kissé kimozdulva, jobb felkarját állat túrta el, a gerincoszlop, a jobb kulcsont és a bordák hiányoznak. Karjai eredetileg nyújtva voltak. Lábai nyújtva, lábujjsontjai hiányoznak.

Mellékletei:

1. Ezüst S-végű karika a koponya bal oldalán, a csecsenyúválynál, átm.: 25×27 mm, Ø: 1,7 mm (JAM 2010.808.1.) [2. tábla 3].
2. Ezüst S-végű karika a koponya jobb oldala alatt, átm.: 24,3×28,3 mm, Ø: 1,9 mm (JAM 2010.808.2.) [2. tábla 4].

32. sír

Sm.: 70 cm. Csvh.: mérhetően 41 cm. T.: ÉNy–DK 86°. Gyermek háton fekvő, nyújtott helyzetű, erősen hiányos csontváza. Koponyája előre billenve, bal karja nyújtva, jobb karja és mellkasa középső részétől lefelé csontjai hiányoznak, gerincoszlopa nyomokban, vonalában megmaradt.

Melléklete: nem volt.

33. sír

Sm.: 85 cm. Sh.: mérhetően 188 cm. Ssz.: 68 cm. Csvh.: 157 cm. T.: ÉNy–DK 66°. Ny-i végén lekerekített sarkú téglalap alakú sírgödör, K-i vége nem észlelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű, *senium* korú férfi közepes megtartású váza. Koponyája kissé jobbra fordulva, karjai nyújtva, bal kézfej a combtőn. Gerincoszlopa alsó harmada hiányzik. Lábai nyújtva, lábfejei hiányoznak, feltárásnál kidobva.

Melléklete:

1. Két részből összeszegecselt vastárgy, h.: 72 mm, sz.: 35 mm, v.: 10 mm (JAM 2010.809.1.) [2. tábla 5].

34. sír

Sm.: 95–100 cm. Sh.: 191 cm. Ssz.: 79 cm. Csvh.: 156 cm. T.: ÉNy–DK 50°. Lekerekített sarkú téglalap alakú sírgödör, benne felnőtt háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváza. Koponyája a jobb oldalán fekszik, vállai kissé felhúzva. Karjai a test mellett nyújtva, lábai szintén nyújtva. Jobb oldali bordái kissé hiányosak.

Mellékletei:

1. Ezüst, bordázott S-végű karika a koponya bal oldalán, a csecsnýúlványnál, átm.: 16×19 mm, Ø: 1,2 mm (JAM 2010.810.1.) [3. tábla 1].
2. Karika töredékei a koponya jobb oldala alatt, annak felszedésekor, Ø: 1,3 mm (JAM 2010.810.2.) [3. tábla 2].
3. I. László (1077–1095) denár CNH I. 33. = H27. a bal combtónél, a kézfej és a medence között (JAM 2010.810.3.) [3. tábla 3].

35. sír

Sm.: nincs adat. Csvh.: nincs adat. T.: nincs adat.
Szétmállott csontmaradványok.

Melléklete: nem volt.

36. sír

Sm.: 55 cm. Sh.: 212 cm. Ssz.: 85 cm. Csvh.: 160 cm. T.: NyDNy–KÉK 55°. Lekerekített sarkú téglalap alakú gödör, ÉNy-i sarkán kissé hosszabbra ásva. Háton fekvő, nyújtott helyzetű, *senium* korú férfi közepes megtartású váza. Koponyája kissé a bal oldalára fordulva, karjai, lábai nyújtva, a jobb kézfej és a bal lábfej hiányzik.

Melléklete: nem volt.

37. sír

Sm.: 28 cm. Csvh.: mérhetően 51 cm. T.: ÉNy–DK 78°. Csúpnál rossz megtartású, nyújtott helyzetű lábcsontokat lehetett dokumentálni. A combcsontok alsó negyede és a lábszárcsontok, valamint a bal lábtőcsontok maradtak meg.

Melléklete: nem volt.

38. sír

Sm.: 65 cm. Sh.: 191 cm. Ssz.: 59 cm. Csvh.: 150 cm. T.: ÉNy–DK 48°. Lekerekített sarkú téglalap alakú sírgödörben háton fekvő, nyújtott helyzetű, *senium* korú férfi jó megtartású váza. Koponyája enyhén balra dőlve, vállai kissé felhúzva. Karjai a test mellett nyújtva, lábai nyújtva, kéz- és lábfejei hiányoznak.

Melléklete: nem volt.

39. sír

Sm.: 50 cm. Csvh.: mérhetően 59 cm. T.: NyÉNy–KDK 76°. 1–2 éves gyermek (*infans* I.) rossz megtartású, hiányos váza. A koponya töredéke és valószínűleg a bal kéz és láb egy-egy töredéke maradt meg csak.

Melléklete: nem volt.

40. sír

Sm.: 65–80 cm. Sh.: 233 cm. Ssz.: 78 cm. Csvh.: 174 cm. T.: ÉNy–DK 64°. A sírgödör formája lekerekített sarkú téglalap. Háton fekvő, nyújtott helyzetű, *adultus–maturus* korú nő rossz megtartású váza. Koponyája sé-

rült, előre néz. A mellkas bal oldali csontjai hiányoznak. Karjai a test mellett nyújtva, lábak nyújtva. Bal kézfeje és lábfeje hiányzik.

Melléklete:

1. Bronz S-végű karika a koponya jobb oldalán, a csecsnýúlványnál, átm.: 26,7×28,7 mm, Ø: 1,6 mm (JAM 2010.811.1.) [3. tábla 4].

41. sír

Sm.: 63–78 cm. Csvh.: 163 cm. T.: ÉNy–DK 70°. Háton fekvő, nyújtott helyzetű, *maturus* korú felnőtt rossz megtartású váza. Koponyája ronsolt, kifordult, állkapcsa helyzete alapján jobbra lehetett fordulva. Mellkasa ronsolt, hiányos, karjai a test mellett nyújtva, lábai nyújtva. Bal kézfejének csontjai szétszórva.

Melléklete: nem volt.

42. sír

Infans I. (1–2 éves gyermek) fogmaradványai.

Melléklete: nem volt.

43. sír

Sm.: 65 cm. Csvh.: 66 cm. T.: ÉNy–DK 55°. *Infans* I. (4–5 éves) gyermek háton fekvő, nyújtott helyzetű, rossz megtartású váza. Koponyáját ásó sértette, néhány bordája, felkarcsontjai, bal oldali medencéje és combcsontjai maradtak csak meg. Karok a test mellett nyújtva, lábai nyújtva helyezkedtek el.

Melléklete: nem volt.

44. sír

Sm.: 50–55 cm. Csvh.: 162 cm. T.: ÉNy–DK 65°. Felnőtt nő háton fekvő, nyújtott helyzetű, rossz megtartású váza. Koponyája a jobb oldalán feküdt, mellkasa és bal karja hiányzik, jobb karja a test mellett nyújtva, kézfeje hiányzik. Lábai nyújtva, bal lábujjai hiányoznak.

Melléklete: nem volt.

45. sír

Sm.: 85–90 cm. Sh.: 185 cm. Ssz.: 75 cm. Csvh.: 153 cm. T.: ÉNy–DK 76°. Lekerekített sarkú téglalap alakú sírgödörben fekvő *adultus* korú nő háton fekvő, nyújtott helyzetű, közepes megtartású váza. Koponyája a jobb oldalán és kissé előre billenve fekszik, vállai felhúzva. Karjai kissé a testtől eltávolodva fekszenek, a bal kézfej csontjai kimozdulva. Lábai nyújtva.

Mellékletei:

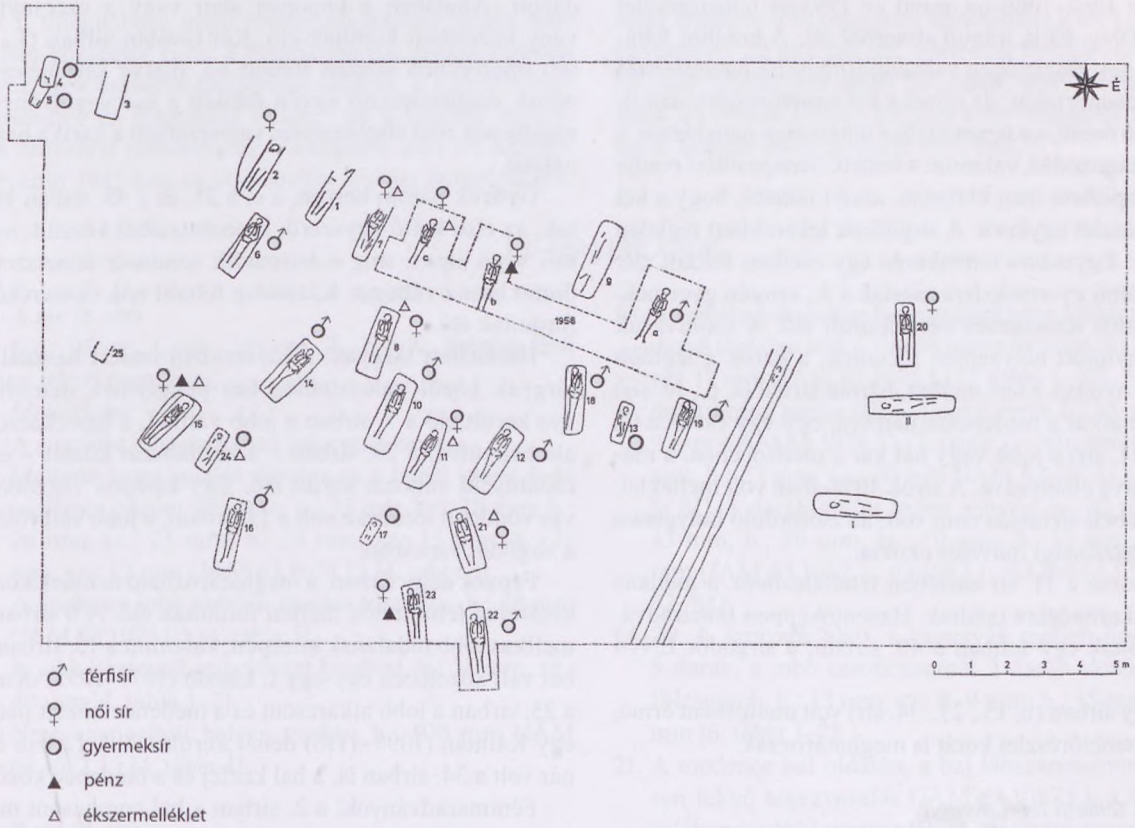
1. Bronz S-végű karika a bal csecsnýúlványnál, átm.: 13,4×15 mm, Ø: 1 mm (JAM 2010.812.1.) [3. tábla 5].
2. Rombusz átmetszetű, öntött bronz karikagyűrű, átm.: 23,8×24,3 mm, v.: 3,4 mm (JAM 2010.812.2.) [3. tábla 6].

TISZAESZLÁR-BASHALOM-CSENGŐSPART

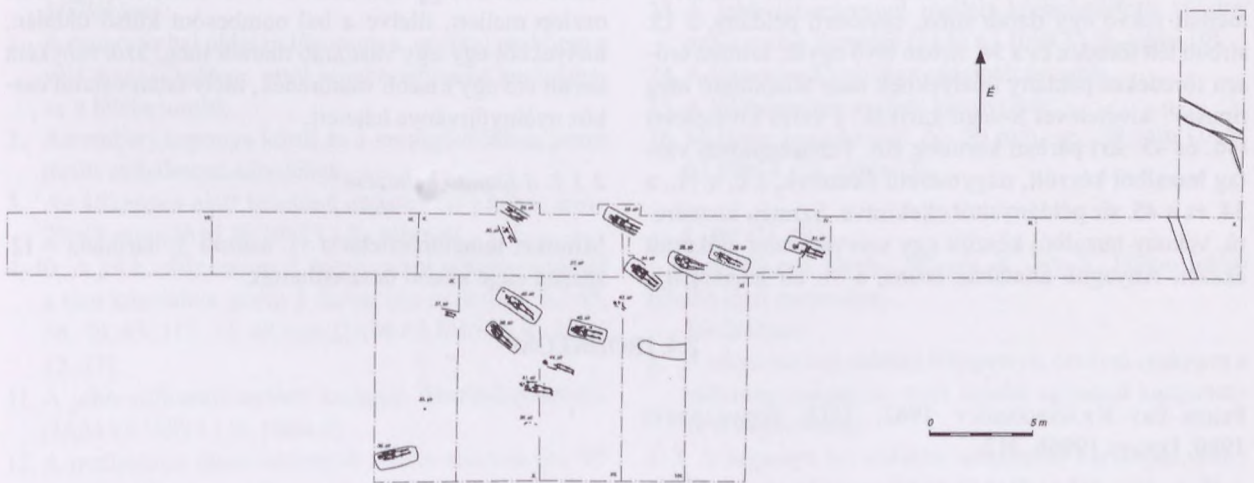
Szórványleletek:

1. Vastörredék, h.: 32 mm, sz.: 8 mm (JAM 2010.813.1.)
[3. tábla 7].

2. Bronz S-végű karika, átm.: 15×16,6 mm, Ø: 1 mm
(JAM 2010.813.2.) [3. tábla 8].

3. kép. Tiszaeszlár-Bashalom-Csengőspart 1962–1966, temetőterkép

4. kép. Tiszaeszlár-Bashalom-Csengőspart 1993, temetőterkép

2.3. ÉRTÉKELÉS

2.3.1. *Temetkezési szokások*

Mind az 1962–1966-os, mind az 1993-as temetőrészlet négy DDNy–ÉÉK irányú sírsorból áll. A korábbi feltárás egy-egy részletében valószínűsíthetünk összetartozó családi csoportokat, de mivel a két temetőrészlet nem illeszthető össze, s a temető teljes feltártsága nem biztos, a családi tagozódás, valamint a temető benépesülési rendje nem állapítható meg biztosan, annyi látható, hogy a két temetőrészlet egykorú. A sírgödörök lekerekített téglalap alakúak. Egymásra temetkezés egy esetben fordult elő: az 5. számú gyermeksírra ráásták a 4., szintén gyermeksírt. Kettős temetkezés nem fordult elő. A csontvázak háton, nyújtott helyzetben feküdtek, a karok a legtöbb esetben nyújtva a test mellett, három sírnál (a, 6., 16. sír) mindkét alkar a medencére hajlítva, egy-egy esetben (c, illetve 11. sír) a jobb vagy bal kar a medencében, a másik nyújtva elhelyezve. A sírok 40%-ában volt melléklet.

Korabeli sírrablás nem volt, az előforduló bolygatást a mezőgazdasági művelés okozta.

Koporsó a 11. sír esetében feltételezhető: a mellkas felett fakorhadékot találtak. Hasonlóképpen famaradványok voltak egy foltban a 40. sírban, a sírgödör ÉNy-i részén.

Négy sírban (b, 15., 23., 34. sír) volt obulusként érme, ezek a temetőrészlet korát is meghatározzák.

2.3.2. *A temető leletanyaga*

Haj-/varkocskarikák, S-végű karikák 9 sírban voltak, 8 felnőtt és egy gyermek mellett (c, 7., 8., 11., 24., 31., 34., 40., 45. sír). A felnőttek közül öt biztosan meghatározottan nő volt (c, 8., 11., 40., 45. sír). A 7. sírban a medence mellett fekvő egy darab sima, egyszerű példány, a 15. sírban lelt töredék és a 34. sírban lévő egyik, szintén erősen töredékes példány (melyeknek nem állapítható meg típusa)⁸¹ kivételével S-végű karikák, s kettő kivételével (40. és 45. sír) párban kerültek elő. Többségükben vas- tag huzalból készült, nagyméretű ékszerek, a c, a 11., a 34. és a 45. sír példányaitól eltekintve. Szintén kisméretű, vékony huzalból készült egy szórványként előkerült ékszer. Anyaguk általában bronz, a 31. sír karikapárja

készült ezüsthuzalból, valamint a c és a 34. sír egy-egy S-végű karikája is ezüst – ez utóbbi kettő S-vége bordázott. Általában a koponya alatt vagy a csecsnyúlvány közelében kerültek elő. Két további sírban (1., 9. sír) (melyekben szintén felnőtt nő, illetve kérdőjelesen nőnek meghatározott egyén feküdt) a csecsnyúlványon megfigyelt zöld elszíneződés valószínűsíti a karika használatát.

Gyűrűk három helyen, a c, a 21. és a 45. sírban voltak, az első kettő egyszerű, bronzhuzalból készült, nyitott végű típus, míg a harmadik rombusz átmetszetű, öntött bronz változat. Kizárólag felnőtt nők ékszereként fordultak elő.

Használati tárgyak: a korszakban ismert használati tárgyak közül valószínűleg kés pengéjének maradványa került elő a 7. sírban a jobb vállnál, a lapockacsont alá benyúlva; a 29. sírban – a két lábszár között – egy csontnyelű változat került elő. Egy kampós végződésű vas vödörfül töredéke volt a 14. sírban, a jobb váll fölött, a sírgödör sarkában.

Pénzek négy sírban, a meghatározható neműek közül kizárólag felnőtt nők mellett fordultak elő. A b sírban a mellkas jobb oldalának közepén, valamint a 15. sírban, a bal váll közelében egy-egy I. László (1077–1095) denár, a 23. sírban a jobb alkarcsont és a medence között pedig egy Kálmán (1095–1116) denár került elő. I. László denár volt a 34. sírban is, a bal kézfej és a medence között.

Fémmaradványok: a 2. sírban a bal combcsont mellett, a sírgödör szélén szöggel átütött vaslemezke feküdt, a 7. sírban a mellkas bal oldalán, a bordák alatt mára már meghatározhatatlan vastárgy és famaradványok kerültek elő, ezek rendeltetése ismeretlen. Szintén ismeretlen rendeltetésű tárgy volt a 28. és a 33. sírban is, a gerincoszlop mellett, illetve a bal combcsont külső oldalán, melyekből egy-egy vasdarab maradt meg. Szórványként került elő egy kisebb vastöredék, mely talán valami eszköz nyélnyújtványa lehetett.

2.3.4. *A temető keltezése*

Mindkét temetőrészletet a 11. század 3. harmada – 12. század eleje között használhatták.

2.4. IRODALOM

FEHÉR-ÉRY-KRALOVÁNSZKY 1962, 1115; KOVALOVSKI 1980; DIENES 1996b, 312.

⁸¹ Bár a László-pénzek alapján ezek is valószínűleg S-végűek voltak, a 34. sírban lévő pedig párjának ismeretében akár bordázott S-végű is lehetett.

IV.3. TISZAESZLÁR-BASHALOM-FENYVESPART I. [2. kép]

3.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Az I. világháború utáni román megszállás idején Bashalom községtől É-ra, a Fenyvesparton román katonák lövészárkok ásásakor csontvázat találtak, a leleteket összeszedték és magukkal vitték – ez a későbbi feltárások fényében valószínűleg honfoglalás kori sír lehetett. Ugyanitt 1945-ben az első sírokat Rohács József találta,

majd értesítve a nyíregyházi múzeumot, Kiss Lajos felügyeletével 22 sírt tárt fel. 1948-ban Fettich Nándor és Párducz Mihály két újabb sírt talált, melyből egyet kiástak, az utolsót Dienes István a Fenyvespart II. temetőjének ásatása során tárta fel 1958-ban.⁸²

3.2. SÍRLEÍRÁSOK

A sír (8. sír)

Sm.: 95 cm. Csvh.: 161 cm. T.: Ny–K. Felnőtt férfi háton fekvő csontváza.

Mellékletei:

1. A sírgödör jobb sarkában juh combcsontja.
2. Mellette tegezvasalás darabja és a tegez száját fedő vaslemez három töredéke, h.: 35 mm, sz.: 28 mm; h.: 26 mm, sz.: 25 mm; h.: 24 mm, sz.: 15 mm; h.: 21 mm, sz.: 12 mm (JAM 63.1074.1.) [4. tábla 5].
3. A medence jobb oldalán vascsat töredéke, h.: 28 mm (JAM 63.1073.0.) [4. tábla 3].
4. A jobb kézfejnél csihilóacél kovával, h.: 75 mm, sz.: 40 mm [4. tábla 1–2].
5. Nem azonosított helyen vaskés, h.: 100 mm (JAM 63.1072.1.) [4. tábla 4].

B sír (9. sír)

Sm.: 65 cm. Csvh.: 168 cm. T.: Ny–K. Háton fekvő 23–25 éves férfi csontváza. A koponyatető bal oldalán két, nem sokkal a halála előtt készített jelképes trepanáció nyoma látszik.

Mellékletei:

1. A csontváz bal oldalán lókoponya, orrával csaknem a váll magasságában, ettől lejjebb egymást keresztezve a lólábcsontok.
2. Az emberi koponya körül és a szemgödörökben porrá törött ezüstlemez-töredékek.
3. Az állkapocs alatt baloldalt ezüsthuzal karika, átm.: 20×18 mm (JAM 63.1081.1.) [6. tábla 8].
- 4–10. A jobb vállcsonton 4 darab, a bal lábszárcsontnál a térd közelében pedig 3 darab vas nyílcsúcs, h.: 65, 56, 79, 65, 113, 33, 48 mm (JAM 63.1085.1.) [6. tábla 12–17].
11. A jobb vállcsont mellett keskeny fémszalagtöredék (JAM 63.1089.1.) [6. tábla 9].
12. A mellrészben famaradványok ovális alakban (h.: 90 mm, sz.: 76 mm, v.: 20 mm; h.: 220 mm, sz.: 130 mm, v.: 20 mm; h.: 40 mm, sz.: 80 mm, v.: 20 mm).

13. A famaradványokon keresztülfektetve leoldott öv: 30 darab téglalap alakú, öntött bronz övveret, h.: 20 mm, sz.: 17 mm (JAM 63.1075.1.) [7. tábla 1–30], 50 darab öntöttbronz kettős félhold alakú veret, h.: 15 mm, sz.: 9 mm (JAM 63.1078.1.) [7. tábla 31–80], öntött bronz csat, h.: 27 mm, sz.: 20 mm (JAM 63.1077.1.) [7. tábla 81], 3 darab öntött bronz szíjvég, h.: 45 mm, sz.: 13 mm; h.: 50 mm, sz.: 10 mm; h.: 15 mm, sz.: 11 mm (JAM 63.1082.1., 63.1083.1., 63.1084.1.) [7. tábla 82–84].

- 14–20. A farészek alatt, a csigolyák mellett hosszában 5 darab, a jobb combcsontnál 2 darab tömör bronz fülesgomb, h.: 13 mm, sz.: 8–9 mm; h.: 15 mm, sz.: 9 mm [6. tábla 1–7].

21. A medence bal oldalán, a bal lábszárcsonton részösen fekvő tegezvasalás (JAM 63.1087.1.), a térd közelében további vastöredékek, merevítő vaspálcák és tegezfültöredék [5. tábla].

22. A lábak között a tegez szájának merevítő csontlemeze és a tegezfedélszegély borításának keskeny csontlemeztöredékei, h.: 96 mm, sz.: 26 mm.

23. A jobb lábszárcsont mellett körbehajlított, vékony ezüstszalag darabjai (JAM 63.1089.1.) [6. tábla 10].

24. A lókoponya szájában oldalpálcás zablá.

25. A lólábcsontok mellett kengyelpár.

26. Mellette hevedercsat, h.: 50 mm, sz.: 38 mm (JAM 63.1086.1.) [6. tábla 11].

C sír (11. sír)

Sm.: 60 cm. Csvh.: 162 cm. T.: Ny–K. Háton fekvő felnőtt férfi csontváza.

Mellékletei:

1. A csontváz bal oldalán lókoponya, orrával csaknem a váll magasságában, ettől lejjebb egymást keresztezve a lólábcsontok.

- 2–3. A koponya két oldalán ezüsthuzal karikapár, átm.: 23×22, 24×22 mm (JAM 63.1110.1.) [10. tábla 1–2].

- 4–5. A jobb felkarnál csihiló és kova (JAM 63.1115.1.).

⁸² MNM Rég. Adattár 42.T.1.; DIENES 1956a, 245–277; DIENES 1957, 24–37; DIENES 1968, 185–193; FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 1113; DIENES 1996b, 312; FODOR 1996b, 185–187.

- 6–8. A jobb alkarcsont és a medence között 1 darab, mellette a medencecsonton 2 darab sima fejű bronz fülesgomb, h.: 16 mm, sz.: 11 mm (JAM 63.1111.1.) [10. tábla 3–5].
9. A jobb kézfejnél vaskés, h.: 76 mm, sz.: 14 mm (JAM 63.1108.1.) [10. tábla 8].
10. A bal karcsont mellett hosszúkás, végei felé elkeskenyedő, közepén áttört csontlemez, h.: 83 mm, sz.: 15 mm [10. tábla 6].
11. Mellette vastöredék (JAM 63.1109.1.).
12. A lábszárak között vas szablyafüggesztő, h.: 55 mm, sz.: 50 mm [10. tábla 7].
- 13–17. A lókoponya orrán, hegyükkel K felé irányított 5 darab vas nyílhegy, h.: 53, 104, 88, 66, 84 mm (JAM 63.1107.1.) [10. tábla 13–17].
18. Mellette tegezvasalás, h.: 42, 70, 58, 32 mm (JAM 63.1114.1.).
- 19–20. A ló fején és az emberi csontváz medencecsontján egy-egy vaskengyel, h.: 130 mm, sz.: 130 mm (JAM 1116.1.) [9. tábla 1 és 8. tábla 2].
21. A kengyelek között csikózábla, h.: 280 mm (JAM 63.1112.1.) [9. tábla 2].
22. A lókoponya hátsó részénél vas hevedercsat, h.: 50 mm, sz.: 40 mm (JAM 63.1113.1.) [8. tábla 1].

D sír (10. sír)

Sm.: 65 cm. Csvh.: 165 cm. T.: Ny–K. Háton fekvő felnőtt férfi csontváza.

Mellékletei:

1. A csontváz bal oldalán lókoponya, orrával csaknem a váll magasságában, ettől lejjebb egymást keresztezve a lólábcsontok.
2. A nyakcsigolyák mellett baloldalt hevedercsat.
3. Ugyanitt jobboldalt vaskés, h.: 122 mm, sz.: 14 mm (JAM 63.1097.1., 63.1125.1.) [12. tábla 3].
4. A jobb vállon tegezvasalás (JAM 63.1100.1., 63.1126.1.).
- 5–6. Mellette összehajlított ezüstlemez, h.: 26 mm, sz.: 23 mm (JAM 63.1104.1.) [13. tábla 10] és egy keskeny ezüstpánt, h.: 21 mm, sz.: 6 mm (JAM 63.1105.1.) [13. tábla 11].
7. A medencecsont felett a mellkasig ovális alakban fahorhadék.
8. A famaradványon a csigolyákkal párhuzamosan a leoldott öv: 7 darab kéregöntött, tojásdad alakú ezüst övveret, h.: 28 mm, sz.: 25 mm (JAM 63.1103.1.) [13. tábla 3–8], csuklós szerkezetű öntött ezüstcsat, h.: 58 mm, sz.: 22–27 mm (JAM 64.878.2.) [13. tábla 1], öntött ezüst kisszíjvég, h.: 27 mm, sz.: 11 mm [13. tábla 2] – ez a tarsolyhoz tartozhatott.

9. A bal karcsonttal párhuzamosan szablya, h.: 820 mm, sz.: 37 mm.
10. A jobb alkar mellett vas-szalu.
11. A jobb kézfej felett, 10 cm-rel magasabban vékony aranyozott ezüst tarsolylemez, h.: 127 mm, sz.: 110 mm (JAM ltsz. nélk.) [13. tábla 12].
- 12–17. A tarsolyban (a lemez és a kézfej között) csiholó, h.: 74 mm (JAM 1101.1.) [12. tábla 4], kova [10. tábla 6–7] és fenőkő, h.: 76 mm, sz.: 24 mm (JAM 64.49.1.) [12. tábla 5], ez utóbbi peremes fatokban, valamint 3 darab vas nyílcsúcs, h.: 54, 55, 55 mm (JAM 63.1098.1.) [12. tábla 8–10].
18. A jobb lábszár mellett körbehajlított ezüstszalag töredékei, h.: 80 mm, sz.: 8–9 mm (JAM 63.1102.1.) [13. tábla 9].
19. A lókoponya és a lábszáracsontok között csikózábla, h.: 220 mm (JAM 63.381.1.) [12. tábla 1].
- 20–21. Mellette ezüstberakásos vas kengyel pár, h.: 120 mm, sz.: 130 mm; h.: 126 mm, sz.: 130 mm (JAM 63.1099.1.) [11. tábla 1–2].
22. Bronzlemezke a sírföldből, h.: 9 mm, sz.: 9,5 mm (MNM 60.8.A.) [12. tábla 2].

E sír (12. sír)

Sm.: 40 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Erősen bolygatott férfisír, a koponya hiányzik, az emberi csontok löcsontokkal keveredtek.

Mellékletei:

- 1–4. 4 darab yas nyílcsúcs, h.: 81, 70, 67, 60 mm (JAM 63.1117.1.) [14. tábla 6–9].
5. Vascsat, h.: 25 mm, sz.: 18 mm (JAM 63.1118.1.) [14. tábla 1].
6. Vaskarika töredéke (csikózábláé?), átm.: 50 mm (JAM 63.1119.1.) [14. tábla 2].
7. Bronz pántlemez, h.: 20 mm, sz.: 20 mm (JAM 63.1120.1.) [14. tábla 3].
8. Csiholóacél töredékei (JAM 63.1122.1.) [14. tábla 4–5].

F sír (13. sír)

Sm.: 40 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Háton fekvő felnőtt férfi eke által bolygatott csontváza. Koponyája hiányzik.

Mellékletei:

1. A gerincoszlop bal oldalán vas nyílhegy, h.: 55 mm (JAM 63.1127.1.) [15. tábla 6].
- 2–4. A deréktájon egy sorban 3 ezüstérme⁸³ (Jámor Lajos frank császár (814–840) bourges-i veretű denára, két szélén átlukasztva (JAM 63.1129.1.); Odó (Eudes) nyugati frank uralkodó (888–898) limoges-i ve-

⁸³ Eredetileg csak Jámor Lajos verete került a múzeumba, és Dienes István eredeti közlésében, valamint a dokumentációban úgy szerepelt, hogy a másik két érme szétporladt (vö. DIENES 1956a, 249; DIENES 1957, 25–26), de Rohács József 1948-ban beszolgáltatva a másik két érmét is (DIENES 1968, 190).

rete egy helyen átlukasztva⁸⁴ és Lothar itáliai király (947–950) kétszer átlukasztott veronai denára)⁸⁵ [15. tábla 3–5].

5–6. A bal lábszár mellett vas kengyelpár, h.: 150 mm, sz.: 130 mm; h.: 150 mm, sz.: 130 mm (JAM 63.1128.1., 63.1135.1.) [15. tábla 1–2].

G sír (15. sír)

Sm.: nem mérhető. Csvh.: nem mérhető. Teljesen feldőlt sír.

Mellékletei:

1–2. 2 darab vas nyilcsúcs, h.: 88, 48 mm (JAM 63.1136.1.) [16. tábla 1–2].

H sír (19. sír)

Sm.: 30 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Lövész-árok ásásakor megbolygatott gyermek sír.

Mellékletei:

1–3. A koponyaszilánkok között 3 darab szemes pasztagyöngy, h.: 9, 10, 10 mm (JAM 63.1140.1.) [16. tábla 3–5].

I sír (14. sír)

Sm.: 45 cm. Csvh.: 166 cm. T.: Ny–K. Háton fekvő felnőtt férfi eke által bolygatott csontváza, a koponya hiányzik.

Mellékletei:

1. A bal lábszárcsont mellett lólábszontok (a lókoponyát az eke kiszántotta).

2–3. A jobb felkar közepén, kívül íj markolatcsontok, h.: 100 mm, sz.: 21 mm; h.: 95 mm, sz.: 21 mm [17. tábla 3–4].

4–9. A jobb felkar mellett belül 1 darab, a gerinccsigolyákon a medencétől a nyakig sorban 6 darab gerezdelt fejű, tömör bronz fülesgomb, h.: 12 mm, sz.: 9 mm; h.: 10 mm, sz.: 8 mm; h.: 10 mm, sz.: 7 mm; h.: 12 mm, sz.: 8 mm; h.: 12 mm, sz.: 7 mm; h.: 12 mm, sz.: 8 mm (JAM 63.1132.1.) [18. tábla 4–10].

10. A jobb alkarnál, a test felett 10 cm-rel tegezvasalás töredékei, h.: 115, 55, 90, 53, 105, 85, 75, 90 mm (JAM 63.1131.1.) [19. tábla].

11–12. A lábszárcsontok között csiholóacél, h.: 65 mm (JAM 63.1134.1.) és kova [18. tábla 2–3].

13. Mellette vaskés, h.: 125 mm, sz.: 11 mm (JAM 63.1133.1.) [16. tábla 2].

14–15. Baloldalt, a lábszárcsont és a lócsontok között vas kengyelpár, h.: 154 mm, sz.: 122 mm; h.: 154 mm, sz.: 122 mm (JAM 66.139.1., 63.1130.1.) [17. tábla 1 és 18. tábla 1].

J sír (20. sír)

Sm.: 60 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Bolygatott csontváz.

Melléklete: nem volt.

K sír (16. sír)

Sm.: 40 cm. Csvh.: 164 cm. T.: Ny–K. Háton fekvő felnőtt férfi csontváza.

Mellékletei:

1–6. A jobb felkarcsont közepénél rézsűsen fekvő 6 darab vas nyilcsúcs, h.: 38, 89, 58, 68, 70, 42 mm (JAM 63.1139.1.) [20. tábla 4–9].

7–8. A jobb kéz ujjcsontjai mellett csiholó, h.: 73 mm (JAM 63.1138.1.) és kova [20. tábla 1–2].

9. Mellette vaskés, h.: 64 mm (JAM 63.1137.1.) [20. tábla 3].

10. A lelőhely-azonosítás során előkerült fokosbalta,⁸⁶ h.: 173 mm, sz.: 57 mm; köpű h.: 20 mm, sz.: 23 mm (MNM 60.9.A.) [20. tábla 10].

L sír (18. sír)

Sm.: 50 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Bolygatott csontváz.

Melléklete: nem volt.

a sír (1. sír)

Sm.: 60 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Lövész-árok ásásakor feldőlt felnőtt női csontváz.

Mellékletei:

1. Összehányt lócsontok.

2. Zöld üveggyöngy, h.: 23 mm (JAM 63.106.1.) [16. tábla 11].

3. Gerezdelt fejű, tömör bronz fülesgomb, h.: 10 mm, sz.: 9 mm (JAM 63.1070.1.) [16. tábla 10].

b sír (4. sír)

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K. Háton fekvő gyermek csontváza.

Melléklete: nem volt.

c sír (2. sír)

Sm.: 50 cm. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K. Háton fekvő gyermek csontváza.

Melléklete:

1. Az összeroppant koponya darabjai között hordó alakú ezüstlemez gyöngy töredékei (JAM 63.1071.1.) [16. tábla 12].

⁸⁴ Prou Nr. 779.

⁸⁵ CNI VI, 272: 1.

⁸⁶ Dienes az 1958-as lelőhely-azonosítás során a sirmaradvány mellett találta a fokosbaltát, s a sír eredeti leletanyaga alapján valószínűsítette idetartozását.

d sír (3. sír)

Sm.: 80 cm. Csvh.: 146 cm. T.: Ny–K. Háton fekvő felnőtt nő sírja.

Mellékletei:

1. A váz bal oldalán, felette 30 cm-rel lócsontok, az alkar mellett a koponya, tőle K felé a lábsontok.
2. A koponya bal oldalán, 10 cm-rel magasabb szinten öntött rosszezüst fülbevaló töredéke, h.: 32 mm (JAM 63.1095.1.) [21. tábla 1].
3. Az állkapocs és a bal váll között trepanálókés, h.: 78 mm, sz.: 13 mm (JAM 63.1094.1., 64.1216.1.) [21. tábla 6].
- 4–7. A gerincen 5–10 cm-re egymástól 1 darab ezüst és 2 darab bronz, gerezdelt fejű tömör fülesgomb, h.: 11 mm, sz.: 7 mm (JAM 63.1096.1.) [21. tábla 2–4] és egy negyedik töredéke [21. tábla 5].
- 8–9. A két alkarcsonton, a kézfejek felett egy-egy kerek átmetszetű, hullámosra hajlított, kampós végű ezüst huzalkarperec, átm.: 65, 65 mm (JAM 63.1093.1.) [21. tábla 7–8].
10. A csontváz és a lócsontok között, az ujjak mellett oldalpálcás vas-zabla, h.: 220 mm (JAM 63.1090.1.) [22. tábla 2].
- 11–12. A zabla alatt – a boka felé – egyenes talpú vas kengyelpár töredékei, h.: 136 mm, sz.: 116 mm (JAM 63.1091.1.) [22. tábla 1].

e sír (5. sír)

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K. Háton fekvő gyermek csontváza.

Melléklete: nem volt.

f sír (17. sír)

Sm.: 80 cm. Csvh.: 159 cm. T.: Ny–K. Háton fekvő felnőtt nő rossz megtartású csontváza. Bal karja a medencére hajlítva.

Mellékletei:

1. Lócsontok az emberi váz bal oldalán.
- 2–3. A koponya két oldalán ezüsthuzal karikapár, átm.: 24×20, 22×17 mm (JAM 63.1145.1.) [25. tábla 2–3].
- 4–5. A nyakcsigolyáknál öntött ezüst ötkarikás hajfonatkorongpár, h.: 54 mm, sz.: 52 mm (JAM 64.878.6.) [25. tábla 1, 4].
- 6–11. Mellettük 6 darab gyöngy: 1 darab barnás-fekete szemes paszta, h.: 23 mm, 2 darab sötétkék, h.: 15, 13 mm és 2 darab világoskék bordázott paszta, h.: 13, 11 mm, 1 darab világoszöld szemes paszta, h.: 14 mm [25. tábla 5–10].
- 12–27. A nyak közelében és részben a mellkason 16 darab öntött, aranyozott ezüst, rombusz alakú ingnyakdísz, h.: 20 mm, sz.: 13 mm [25. tábla 11–26].
- 28–29. A két karon egy-egy kerek átmetszetű, hullámosra hajlított ezüsthuzal karperec, átm.: 68×65, 63×61

mm (JAM 63.654.1.), az egyik nyitott végű, a másik egyik végén kampós [24. tábla 3–4].

30. A bal kézfej egyik ujján ezüsthuzal gyűrű, átm.: 24 mm [24. tábla 2].
31. A lókoponya szájában vas csikózábla, h.: 270 mm (JAM 1123.1.) [23. tábla 2].
- 32–33. A csontváz és a lókoponya között vas kengyelpár, h.: 140 mm, sz.: 106 mm; h.: 140 mm, sz.: 126 mm (JAM 63.1124.1.) [23. tábla 1, 24. tábla 1].

g sír (6. sír)

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K. Háton fekvő gyermek csontváza.

Melléklete: nem volt.

h sír (21. sír)

Sm.: 75 cm. Csvh.: 152 cm. T.: Ny–K. Felnőtt nő bolygatott csontváza, csak a koponya és a lábszárcsontok voltak a helyükön, a többi egy lövészárkok ásásánál kidobták.

Mellékletei:

1. Keresztbe rakott lólabcsontok az emberi lábcsont bal oldalán.
- 2–3. A koponya két oldalán ezüsthuzal karikapár, átm.: 22×21, 24×22 mm (JAM 63.1144.1.) [27. tábla 1–2].
- 4–15. A nyakcsigolyáknál 12 darab öntött, aranyozott ezüst, rombusz alakú ingnyakdísz, h.: 20 mm, sz.: 13 mm (JAM 63.1143.1.) [27. tábla 3–14].
- 16–37. Ugyanitt 22 darab pasztagyöngy (19 felszedhető: 1 sötét- és 2 világosbarna alapú szemesgyöngy, 3 hasonló töredéke, 1 világoszöld és 1 sárga kettős-gyöngy, 1 kékes hármás gyöngy, 1 nagyobb világoszöld, 1 csavaros testű zöld gyöngy töredéke, 8 apró sárga, kék, zöld, fehér kása) (JAM 63.1142.1., 63.655.1.) [27. tábla 15–33].
- 38–89. A boka körül 52 darab öntött ezüst domború fejű csizmaveret, h.: 6–8 mm, sz.: 6 mm (JAM 63.1141.1., 64.885.1.) [27. tábla 38–89].
90. A lólabák között oldalpálcás vas-zabla, h.: 290 mm [26. tábla 2].
91. Mellette hevedercsat, h.: 40 mm, sz.: 37 mm (JAM 63.1146.1.) [26. tábla 1].
92. Ugyanitt vékony ezüsthuzalból hajlított és csavart tárgy, h.: 80 mm [27. tábla 34].
- 93–94. Ugyanitt 2 darab ezüstlemez-töredék [27. tábla 35–36].
95. Félgömbös ezüstlemez.

i sír (7 sír)

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K. Háton fekvő gyermek csontváza.

Melléklete: nem volt.

j sír (22. sír)

Sm.: 70 cm. Csvh.: nem mérhető. Teljesen feldúlt sír.

Mellékletei:

1. Lócsontok.
- 2–5. 4 darab öntött ezüstrosetta, 3 darab egyforma, átm.: 13 és 11 mm (JAM 63.1152.1.) [16. tábla 13–16].
6. Kék üvegpaszta gyöngy fele (JAM 63.1151.1.) [16. tábla 20].
7. Öntött bronz fülesgomb fele, h.: 17 mm, sz.: 12 mm (JAM 63.1149.1.) [16. tábla 19].
- 8–9. 2 darab öntött, aranyozott ezüst, rombusz alakú ingnyakdísz, h.: 20 mm, sz.: 13 mm (JAM 63.1150.1.) [16. tábla 17–18].
10. Vas hevedercsat, h.: 38 mm (JAM 63.1148.1.) [16. tábla 22].
11. Vaskengyel töredéke (JAM 63.1147.1.) [16. tábla 21].

23. sír

Sm.: 50 cm. Csvh.: 148 cm. T.: Ny–K. Háton fekvő, 50 év körüli felnőtt nő (?) csontváza, a bal kéz csuklótól hiányzik.

Mellékletei:

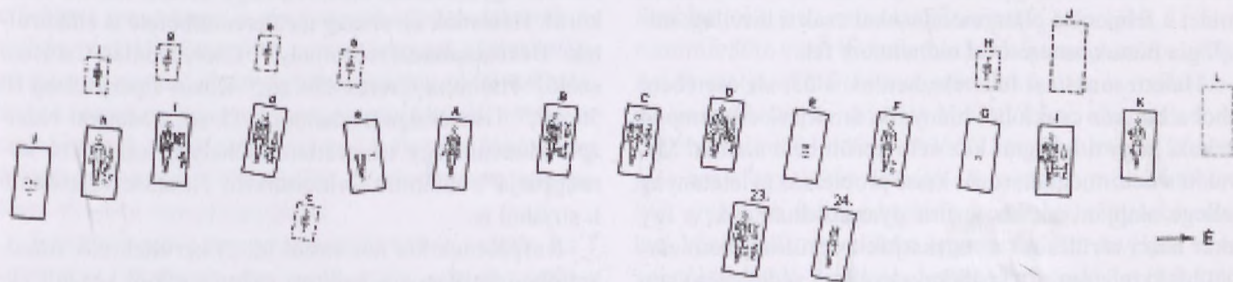
1. Lócsontok a váz bal oldalán.
2. A ló szájában csikózábla, h.: 270 mm (MNM 2/1949.2.) [28. tábla 2].
- 3–4. A lólábak, valamint a csontváz két lábfeje között egy-egy vaskengyel, h.: 159 mm, sz.: 137 mm; h.: 145 mm, sz.: 123 mm (MNM 2/1949.3–4.) [29. tábla, 26. tábla 1].

24. sír

Sm.: 30 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K 289°–109°. Háton fekvő felnőtt férfi (?) bolygatott csontváza. A koponyát, a bordákat és a medencét az eke feldúlta.

Mellékletei:

- 1–3. A gerinccsigolyák mellett hosszában, a bal oldalon 3 darab tömör bronz fülesgomb, h.: 11 mm, sz.: 8 mm; h.: 11 mm, sz.: 8 mm; h.: 12 mm, sz.: 8 mm (MNM 60.7.1.A.) [16. tábla 5–8].
4. A jobb combcsont mellett kívül apró vastöredék fanyomokkal (vaskés vagy nyílcsúcs tuskójának töredéke talán), h.: 24 mm (MNM 60.7.2.A.) [16. tábla 9].

5. kép. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I., temetőterkép

3.3. ÉRTÉKELÉS

3.3.1. Temetkezési szokások

A temető egy teljes É–D-i irányú sírsorból, valamint ettől Ny-ra egy csonka sorból, K-re a D-i felében egy gyermeksírből, a középső, É-i részen pedig két felnőtt temetkezésből áll. A fő sor É-i felén férfiak, D-i részén pedig nők fekszenek, a gyermeksírok egy kivétellel a női sírok mellett, a K-i és Ny-i oldalon helyezkednek el. Az utolsó gyermeksír a „férfi oldalon”, szintén a fő soron kívül, egy bolygatott felnőtt sír mellett volt. A László Gyula által kidolgozott, s Dienes által erre a temetőre is elfogadott férfi balszárny és női jobbszárny felosztás (mely a melléklet nélküli sírok miatt egyébként is kérdéses) az

1948-ban, illetve 1958-ban feltárt egy-egy temetkezés alapján már nem tekinthető biztosnak. A legrangosabb férfisírok a sor közepén helyezkednek el, a nőknél ilyen megkülönböztetést nem tehetünk a két bolygatott, ám a megmaradt tárgyak alapján szintén lóval és ékszerekkel eltemetett halott eredeti mellékleteinek pontos ismerete nélkül.⁸⁷ A sírok 75%-a mellékletes volt.

A sírmélység 30 és 95 cm között változott.

Rendellenes tájolás, illetve testhelyzet nem fordult elő. A vázak Ny–K irányítással, háton, nyújtott helyzetben feküdtek, karok a test mellett nyújtva, egy kivétellel, az f (17.) sírnál, ahol a bal alkart a medencére hajlították.

Koporsó nyomait egyetlen esetben sem figyelték meg.

⁸⁷ A kutatás jelenlegi álláspontja szerint a korábban nagycsaládi közösségek temetőinek tartott lelőhelyek mesterséges szervezetek – gazdag családok, háziszolgáik és kíséző harcosaik hagyatékát rejtik – RÉVÉSZ 1996b, 41.

Ételmellékletre utaló nyomot egy esetben rögzítettek: az A (8.) sírban juh combcsontja volt a sírgödör egyik sarkában.

Több sírnál – kizárólag férfiak esetében – előfordult, hogy a mellékletek nem a használatuknak megfelelő helyen kerültek elő. Mindkét veretes övvel eltemetett férfiánál (B, D sír) az övet lecsatolták a derékről, és úgy helyezték a sírba. Szintén mindkét sírba helyezett szablya (C, D sír – az egyik esetben csak az előkerült függesztő) leoldva, külön lett elhelyezve. Az I sírban a kés és a tűzkészég a lábszárcsontok között került elő – elképzelhető, hogy a tarsoly (melyen nem volt maradandó anyagból készült díszítés) az övről levéve, külön került a sírba, esetleg a fémmel szintén nem díszített övvel együtt került a halott lábára. Nyílcsúcsok több esetben a tegezből kivéve, külön, egy esetben (B sír) pedig több csoportban voltak a sírban. A K sír esetében, mivel nem a feltárás során, hanem a későbbi lelőhely-azonosításkor került elő egy fokosbalta, szintén valószínű, hogy rendellenes helyen feküdt – esetleg bajelhárító éles tárgyként került a sír földjébe. A sírokba került nyilak számáról, annak változásáról és jelentőségéről Dienes István hosszan értekezett cikkeiben, így erre itt nem kerítünk sort, főként mivel a felmerülő ellentmondásokat csak a hitvilág, mitológia biztos ismeretével oldhatnánk fel.

Halottcsontkitást feltételezhetünk a 23. sír esetében, ahol a bal kéz csuklóból hiányzik, ám kissé ellentmond ennek, hogy a levágott kéz nem került bele a sírba. Mivel itt a nem-meghatározás kissé problémás (a leletanyag jellege alapján inkább férfira gyanakodhatnánk, s így akár harci sérülésnek is tarthatjuk a sérülést), nem zárhatjuk ki teljesen a boszorkányság elleni védekezés vagy a vámpírok ellen védő rítusok megjelenésének lehetőségét sem.⁸⁸

Szemfedő nyomai a B (9.) sírből kerültek elő: a koponya körül és a szemgödörökben porrá tört ezüstlemez-töredékeket észlelt az ásató.

3.3.2. A temető leletanyaga

Haj-/varkocskarikák 4 sírban voltak (B, C, f, h). Mind ugyanaz a típus: egyszerű, ezüsthuzalból készített ékszerek. A B sír esetében csak az állkapocs alatt, baloldalt került elő egy darab, a többi sírnál a koponya két oldalán, párban helyezkedtek el.

Fülbevaló egy esetben, a d sírből került elő. A koponya bal oldalán, 10 cm-rel magasabb szinten, öntött

rosszezüst fülbevaló töredéke feküdt. A nagyméretű karika alsó részén két hordó alakú, két oldalán gyöngy-sorkerettel zárt nagy gyöngy által közrefogott, granulációt utánozó díszítés maradványai látszanak. Az ékszer bizánci példa alapján készülhetett, melynek legszebb hazai példánya a keceli fülbevalópár. A típus Kárpát-medencei példányaikat Mesterházy Károly gyűjtötte össze.⁸⁹

Gyöngyök 6 sírban voltak (H, a, c, f, h, j sír), két gyermek és négy felnőtt nő mellékleteként fordultak elő (a H sírban nyugvó egyik gyermek – a sírsorban való elhelyezkedése alapján – fiúként van nyilvántartva, de a temető rendjében elfoglalt helyén kívül ezt más nem igazolja, s a gyöngyökön kívül más nem került elő mellette). A c sírban fekvő gyermek fémgyöngyén kívül egyszerű, szemes, bordázott és tagolt pasztagyöngyök fordultak elő. Az f sír esetében a 6 darab gyöngyöt a csigolyáknál előkerült öntött korongpár mellett dokumentálták; ezek valószínűleg a hajfonat díszítésére szolgáltak. A h sír 22 gyöngye elhelyezkedése alapján nyakláncba fűzve díszíthette az elhunytat.

A hajfonatkorongok öntött ezüst ötkarikás változata – párban – az f sírből került elő. A kissé nagyobb középső karikat egyenletesen elosztva négy kisebb karika veszi körül. Hasonlók az ország területén többfelé is előkerültek: Békés-saba-Erzsébethely,⁹⁰ Csolyospálos-Csolyosi szőlő,⁹¹ Halimba-Cseres 859. sír,⁹² Karos-Eperjesszőg II. 56. sír,⁹³ Tiszaeszlár-Bashalom I. 17. sír, a Magyar Nemzeti Múzeum egy ismeretlen lelőhelyről származó korongpárja⁹⁴, valamint területünkről Tiszalök-Vajasdomb I. sírjából is.

Karperecek két női sírből (d, f) kerültek elő, mindkettőben hullámosra hajlított ezüsthuzalból készült ékszer volt a két karon. A d sír mindkét példánya kampós végződésű volt, az f sírből előkerültek közül az egyik sima záródású, a másik darabnak pedig csak az egyik felén maradt meg a kampós végződés. Langó Péter felveti, hogy ez a típus inkább a ruhadíszekhez sorolható: a ruhaujjra varrva annak merevítésénél játszhatott szerepet.⁹⁵

Gyűrű az f sírban volt csak, ahol a bal kézfejen ezüsthuzalból hajlított, egyszerű példány került elő.

Fülesgombok férfi- és női sírban egyaránt előkerültek; összesen 7 esetben (B, C, I, a, d, j, 24. sír). Két típus fordult elő: a tömör, öntött változatok voltak döntő többségben, ezeken kívül a j sírban egy szintén öntött, de két félből összeállított fülesgomb került még elő. A B és I férfisírokban 7–7 fülesgomb sorakozott a gerincoszlop

⁸⁸ SZABÓ 1964, 122; TETTAMANTI 1975, 102–103.

⁸⁹ MESTERHÁZY 1990a, 92–94, 4. ábra.

⁹⁰ DIENES 1969, 120.

⁹¹ KADA 1912, 323.

⁹² TÖRÖK 1962, XIII. tábla.

⁹³ RÉVÉSZ 1996a, 29, 88–89.

⁹⁴ DIENES 1972, 83.

⁹⁵ LANGÓ 2000, 41–42.

mellett (az I sírnál a jobb felkartól kiindulva), ami arra utal, hogy begombolt kaftánban helyezték sírba a halottnak. A C sír esetében a medencén került elő három gomb – talán a saját ruháról levágva vagy teljesen külön behelyezve, mivel a sír bolygatatlan volt. A d jelű sírban a női viseletre jellemző módon kevesebb gomb volt: a gerinc vonalában sorakozott 3 ép és egy töredékes példány.

A 24. sír kérdőjelesen ugyan férfisírként van számontartva, de szintén csak 3 gomb sorakozott a gerinc mentén, s ráadásul az inkább női viseletre jellemző bal oldalon (amúgy a sírból előkerült másik tárgy, egy vas-kés töredéke sem mond ellent annak, hogy akár nőt is temethettek a sírba).

Az a és a j sír bolygatott volt, így a viseletre vonatkozó következtetést nem lehet levonni belőlük.

Ezüstszalagok két férfisírbán, a B és D jelzésűekben fordultak elő. Valószínűleg ruhára varrt díszítmények voltak, bár megítélésük nem egységes, egyes vélemények szerint a halotti lepel díszei voltak.⁹⁶ A B sírban a jobb vállcsont mellett volt egy töredék, valamint a jobb lábszárcsont mellett körbehajlítva egy másik, ugyancsak töredékekben; a D sírban pedig szintén a jobb lábszárcsont mellett, hasonló módon. Ez utóbbi eset inkább azt erősítheti meg, hogy a tárgyak ruhadíszek lehettek: a nadrág végét díszíthették a lemezszalaggal. (Mivel eléggé gyenge minőségű anyagból készültek, nem tudható, hogy a temetési rítus során megrongált öltözék miatt van csak az egyik lábánál, avagy az ásató, Rohács József nem dokumentálta a bal láb mellett az esetlegesen nagyon rossz állapotú maradványokat.)

Rombusz alakú ingnyakdíszek 3 sírban voltak. Az f jelzésűben 16 darab aranyozott ezüst ruhadísz volt a nyak közelében és részben a mellkason. A h sírban az ásató a nyakcsigolyáknál dokumentált 12 darab, az előzőekkel megegyező típusú darabot. A j sírban 2 darab díszítmény volt, a sír rabolt volta miatt azonban nem lehet tudni, hogy eredetileg hány darab veret és milyen rendben díszítette a ruházatot.

A három sírból előkerült veretek egyforma díszítésűek voltak: a középső rombuszt egy keret fogja körül, majd a keskeny vajat után következő szélső keret a négy csúcson egy-egy dudorban végződik.

A j sírban – sajnos teljesen bolygatottan – 4 darab ezüstrozetta volt, ebből három egyforma: a nagy középső, sűrű, hosszúkás szirmú virágmintát gyöngyoskeret veszi körül. A negyedik, valamivel kisebb rozetta köze-

pe nagyobb, ezt apró gyöngyoskeretezi. Ezek a díszek is ruhára lehettek varrva.

A h sírból 52 darab ezüst csizmaveret került elő a boka körül: egyszerű, félgömbfejű szegecsesek voltak. A lábbeli rekonstrukciójára a sírrajz hiánya miatt nincs lehetőség.

Veretes öv a B és D jelzésű sírban volt. A B sírban öntött bronzveretekből összeállított övkészletet találtak. Vízszintes szakaszán 30 darab alul áttört, téglalap alakú, erősen kopott veret sorakozott, vékony kerettel övezett felületüket enyhén kidomborodó palmetta díszíti. A lecsüngő részre 50 darab félhold alakú, pikkelymintás veretet szereltek. Az övveretek nem a viseletnek megfelelő helyzetben kerültek elő, az övet leoldották, s a mellkason fektették keresztbe. A négyszögletes övveretekkel Fodor István foglalkozott, összegyűjtve Kárpát-medencei és K-i párhuzamait, melyek alapján eredendően az Altaj-vidékről származtatja. Véleménye szerint innen terjedt el K-Európa északabbi vidéke felé, majd az etelközi magyarakhoz. A Kárpát-medencében előforduló változatait a honfoglalók első nemzedékéhez köti.⁹⁷ Az övkészletben használt kis veretek formájához is találhatunk K-i párhuzamot (Bolsije Tigani 7. sír – ezüst övveretek;⁹⁸ Szubbotici 1. sír – ezüst kantárveretek, szíjvégek, 2. sír – a szemfedőre varrt bronzlemezkeként meghatározva⁹⁹). Az öv csatja szintén bronz, szív alakú teste és ovális karikája egybeöntve, mintája kopott, kissé elmosódott, a széléhez simuló, befelé ívelődő két félpalmetta között már csak egy körív látható. A csathoz mintázatában illő, szélesebb szíjvég keskeny peremén belül a két voluta között ülő, szívalakká egyszerűsödött levélpár és a volutából lefelé kiinduló, befelé csavarodó levélalakok ismétlődnek. A szíjvég felső vége befelé ívelt közepébe kis dudort ültettek. A keskenyebb szíjvég mintáját kivésett, szabálytalan rombuszok alkotják – már nem kivehető, de talán a két szélen levélalakok vonulhattak végig a tárgy teljes hosszában. Legközelebbi párhuzama Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. temető 13. sírjának kis ezüst szíjvégtöredéke; ilyen került elő Tuzsér 6. sírjában;¹⁰⁰ de a mintaképzés hasonló egy Galánta-Kertalján előkerült, szintén bronzból készült kisszíjvégen is.¹⁰¹ A sírban volt egy hosszúkás szív alakú bronzveret is, melyet Dienes István kisszíjvégnak határozott meg, az ennek felső részén látható volutapár az alsó részt alkotó szívalakban ül. Hasonló veretek Izsák-Balázspusztán,¹⁰² Karos II. temető 29. sírjában,¹⁰³ Tuzsér-Boszorkányhegy

⁹⁶ Bővebben: RÉVÉSZ 1996a, 96–97.

⁹⁷ FODOR 1980a, 18, 6. jegyzet. – Hasonló forma ismert Birka 369. sírjából is (ARBMAN 1940, Taf. 88, 2).

⁹⁸ Fiatal (12–14 éves) lányka sírjából, az öv nagy veretei is megfelelnek a bashalmi szögletes veretek formájának (CHALIKOVA–CHALIKOV 1981, 16–18, Abb. 6, Taf. VI).

⁹⁹ BOKIJ–PLETNYOVA 1989, 86–90; megjegyezve, hogy Magyarországon ez a verettípus ismeretlen (BOKIJ–PLETNOVA 1989, 96).

¹⁰⁰ JÓSA 1900, 214–224.

¹⁰¹ TOČIK 1992, 155, Obr. 96, 12.

¹⁰² H. TÓTH 1976, Fig. 15, 13.

¹⁰³ RÉVÉSZ 1996a, 42. tábla.

6. sírjában¹⁰⁴ és Zemplénben¹⁰⁵ (Zemplín) kerültek elő. Révész László ezt maszkos veretként, azaz figurális ábrázolásként határozta meg,¹⁰⁶ s véleménye szerint ez a típus lehet egy olyan tarsoly függesztőszíjának eleme, melyet más részén nem díszítettek.¹⁰⁷

A D sírban fekvő halottnak szintén leoldották az övét, s a gerincével párhuzamosan fektették végig a testén. A készlet egy csuklós szerkezetű, öntött, aranyozott ezüstcsatból és 7 darab kéregöntött, aranyozott ezüstveretből állt. A csattesten indakeretbe foglalt, elfektetett, egymás mellé helyezett két ötlevelű palmettacsokor látható, melyek háttere poncolt. A csatkarika csatlakozó pántjait szintén palmettarészletek díszítik, az indakereten kívüli rész ferdén rovátkolt.

A veretek oválisak, egy középső, négy rovátkolt szirmú virág körül – annak csúcsaihoz igazodva – egy-egy egyszerű palmettacsokor látható. Széle rovátkolt, a palmettacsokrok között pedig a szélen egy-egy kis dudor van. A veretek egyike az alsó részén széles csepp alakban áttört. Legközelebbi párhuzamai Szeged-Királyhalomról¹⁰⁸ és Tiszajenő-Eperjesi telepéről¹⁰⁹ ismertek.

Tarsolyelemz egyedül a D sírban volt, a felső-Tisza-vidéki átlaghoz képest igen egyszerű példány. Vékony ezüstlemezből készült, erősen töredezett állapotban van. Mintázata központi elrendezésű, felületén ma már nehezen kivehető – a levél alakú csüngők díszítésére emlékeztető – aranyozott levélformák láthatók, peremén lyukak vannak a hátlemmezhez történő felerősítésre szolgáló szegecszek számára. Öntött, aranyozott ezüst kisorszójvég tartozott hozzá, melyen egyszerű palmettacsokor látszik, a végén a két sarka enyhén kicsúcsosodik, közepén háromszög alakú dudor van.

A tarsolyelemz a jobb kézfej felett került elő, kb. 10 cm-rel magasabban, a tűzkésztség és a fenőkö benne volt.

Íj maradványai egyedül az I sírban voltak: a jobb felkar mellett – kívül – töredékes markolatcsontok kerültek elő.

Nyílcsúcsok 7 sírban voltak (B, C, D, E, F, K, 24. sír). A sírba tett nyílcsúcsok számának változását Dienes István elemezte a hitvilág szempontjából.¹¹⁰ Érdekes, hogy az egyetlen sírban, amelyben íj is volt, egyáltalán nem volt nyílcsúcs – bár bizonytalanabbá teszi a dolgot, hogy egyes esetekben a leletek állapota miatt nem lehet biztosan megmondani, hogy nyílcsúcs vagy tegezvasalás része volt-e az adott tárgy.

Nyíltartó tegez maradványai 5 sírban voltak (A, B, C, D, I sír), ezek azonban nem fedik le teljesen a nyílcsúcsot tartalmazó sírokat: az A sírban tegezmelevítés volt, de nyílhegy egy sem, ugyanígy az I sír esetében. A vas tegezmelevítéseken kívül (A, B, C, D, I sírok) a B sírban a tegez-száj csontlemeze is megmaradt.

Szablya vagy szablyára utaló jel két sírban volt – a C sírban a lábszárak között vas szablyafüggesztő került elő, a D sírban a szablya a bal karcsonttal párhuzamosan fektetve került a halott mellé.

Balta egyetlen példánya került elő a temetőben, a K sír fokosbaltája, mely utólag, a lelőhely-azonosítás során került elő, így sírbeli helyzete nem ismert. Pengéje háromszög alakú, a köpű túoldalán induló fok lefelé ívelődik, s rombusz alakú gombban végződik.

A 24 sírből 11-ben kerültek elő lócsontok is, kizárólag felnőttek esetében (5 biztosan férfi, 5 nő és egy bizonytalan nemű felnőtt mellett). Bálint Csanád öt csoportja közül a II. és IV. fordult elő.¹¹¹ A bolygatatlan sírok esetében a lócsontok és a lószerszám (beleértve egy jelképes lovastemetkezést, ahol csak a kengyel pár került a sírba – Bálint I. csoport) minden esetben a halott bal oldalára került, szintén Ny–K irányítással; a lókoponya az emberi váll vagy az alkar magasságában, a lábszár-csontok lejjebb. Egy esetben (d sír) dokumentálták, hogy a lócsontok kb. 30 cm-rel magasabban helyezkedtek el, mint az embercsontok. Három sírnál (B, f és 23. sír) a lovat részben vagy teljesen felszerszámozva helyezték a sírba (zabla a szájban, nyereg a hátán – ez utóbbi a 23. sírnál a lábhoz került).

Zablák 8 sírban fordultak elő: 3 esetben (B, d, h sírok) oldalpálcás, 5 (C, D, E, f, 23. sír) esetben pedig csikózablát helyeztek el, melyek közül a D sírban lévő valószínűleg aszimmetrikus volt. A B, az f és a 23. sírnál a zabla a ló szájában helyezkedett el, tehát felszerszámozva temették el a hátast; a többi esetben a lócsontok közül vagy a ló- és az embercsontok közül kerültek elő. A 23. sír zablája vékony, éles szájvasú volt, ami nők sírjaiban amúgy nem jellemző.

Kengyelek 9 sírban voltak, ezek három különböző típust képviseltek. Körte alakú kengyel pár volt a B, C, D, I, f, j (ez utóbbian egy darab) és a 23. sírban, vállába kovácsolt fülű kengyel pár töredékei voltak viszont az F sírban, a d sírből pedig egyenes talpú kengyel pár töredékei kerültek elő. A kengyelek általában a ló lábcsonthajlított mellett/között voltak, kivéve a C sírt, ahol az emberi váz

¹⁰⁴ JÓSA 1900, 214–224.

¹⁰⁵ BUDINSKÝ-KRIČKA–FETICH 1973, *Abb.* 17, 36–38.

¹⁰⁶ RÉVÉSZ 1997, 177.

¹⁰⁷ RÉVÉSZ 1994, 352. – Révész véleménye szerint férfiaknál figurális ábrázolások majdnem mindig méltóságjelvényhez kötődnek (RÉVÉSZ 1997, 177).

¹⁰⁸ BÁLINT 1991, 147.

¹⁰⁹ SELMECZI 1967, 168.

¹¹⁰ DIENES 1957, 29–31.

¹¹¹ BÁLINT 1969.

medencéjén és a lókoponyán helyezkedtek el, valamint a 23. sírt, ahol az eltérő méretezésű kengyelpár az emberi váz két lábfeje között került elő, illetve a kizárólag kengyelpárt tartalmazó F sírt, ahol ezeket a bal lábszár mellé tették. A D sír kengyelpárját ezüstberakással díszítették. A C sírban kengyel felfüggesztéséhez használt áttört csontlemez került elő. Dienes eredetileg a tönkrement szablya keresztvasának díszeként határozta meg,¹¹² majd később már a kengyelek felerősítéséhez kötötte.¹¹³ Párhuzama ismert Kiszombor E temetőből,¹¹⁴ Szabadkigyós-Pálliget 1. sírből,¹¹⁵ Szakony 1. sírből, Tiszabezdéd 7. sírből¹¹⁶. Szabolcs-Vontatópart 3. gyermeksírijában is volt egy, de itt lószerszám nem volt, tehát más funkciója lehetett a tárgynak.¹¹⁷

Nyergek meglétére a kengyelek és az öt sírban (B, C, D, h, j) előforduló hevedercsatok utalnak (a h sírnál nem volt kengyel, valószínűleg a bolygatás során veszett el).

A h sírban egy csavart ezüstdrót került elő a hevedercsat és a zabla közeléből. Ezt Dienes István lószerszám tartozékaként határozta meg. Párhuzama ismert Birka 585. sírből¹¹⁸ és Szered (Sered) 15/53 sírjából.¹¹⁹

Használati tárgyak közül csiholó, kova 6 sírban volt (A, C, D, E, I, K sír), bár az erősen bolygatott E sírből csak a csiholó töredékei kerültek elő. Három esetben (A, D, K sír) a jobb kézfej közelében (mellette vagy alatta) voltak, a D sírnál a tarsolylemez egyértelművé teszi elhelyezésüket, de a többinél is valószínű, hogy bőr- vagy textiltarsolyban kerültek a sírba. Ugyanígy valószínű az I sír esetében is, ahol a késsel együtt a lábszárcontok között voltak. Az E sír bolygatottsága miatt nem állapítható meg eredeti helyzetük.

Kés 7 sírban volt (A, C, D, I, K, d, 24. sír). A férfiak mellett a honfoglaló sírokban általánosan előforduló típus volt, míg a d jelzésű női sír kése különleges: az úgynevezett trepanálókés az állkapocs és a bal váll között került elő, nyelét három ezüstgyűrű vette körül. A gazdag sírből származó tárgy az egyetlen orvosi eszköz a honfoglaló leletanyagban.¹²⁰

Fenőkő a D sír tarsolyában, egy peremes fatokban volt, a tűzkészséggel együtt.

Szintén a D sírban, a jobb alkar mellett köpűs vas-szalu volt. Dienes István még kapaként határozta meg, s véleménye szerint ez a tárgy rangjelző szereppel bírt: a közösség leggazdagabb sírjában a családfő termelésben betöltött szerepét jelképezte.¹²¹ Révész László a halott fejedelmi udvartartásban betöltött szerepének jelképeként értékelte (valamely kézműves mesterség felügyelője lehetett).¹²²

Pénzek egyetlen sírből ismertek: az F jelű sírban, a deréktájon egy sorban 3 ezüstérme került elő (Jámbor Lajos frank császár (814–840) átlukasztott denára, valamint Odó (Eudes) nyugati frank uralkodó (888–898) és Lothar itáliai király (947–950) szintén átlukasztott egy-egy érme) – a ruhára vagy az övre lehetek felvarrva.

3.3.3. A temető keltezése

A leletanyag és az F sírban előkerült érme alapján a temetőt a 10. század első felében – 2. harmadában használták.

3.4. IRODALOM

MNM Rég. Adattár 42.T.I.; DIENES 1956a, 245–277; DIENES 1957, 24–37; DIENES 1968, 185–193; FEHÉR-ÉRY–

KRALOVÁNSZKY 1962, 1113; FODOR 1996b, 185–187; DIENES 1996b, 312.

¹¹² DIENES 1957, 36.

¹¹³ DIENES 1966a, 232, 134. jegyzet.

¹¹⁴ KÜRTI 2006, 107.

¹¹⁵ BÁLINT 1971a, 51.

¹¹⁶ JÓSA 1896, 396–397.

¹¹⁷ FODOR 1976b, 372–374.

¹¹⁸ ARBMAN 1940, *Taf.* 279, 10.

¹¹⁹ TOČIK 1968, *Taf.* XXXVI, 25.

¹²⁰ ANDA 1951, 307, LXII, 3–4; DIENES 1957, 37.

¹²¹ DIENES 1957, 34.

¹²² RÉVÉSZ 1996a, 186.

IV.4. TISZAESZLÁR-BASHALOM-FENYVESPART II. [2. kép]

4.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Fenyvespart első temetőjétől kb. 200 m-re D-re, az úgynevezett Fenyvesdombon 1947-ben Rohács József 5 honfoglalás kori sírt ásott ki. 1948-ban beszámolt Fetting Nándornak az eredményekről, majd átadta a leletet a MNM-nak. Fetting Nándor és Párducz Mihály a Fenyvespart I. temető utolsó két sírjának megkutatása

idején a domb oldalában negatív eredménnyel kutató-árkokat húzott. 1958-ban Dienes István hitelesítette Rohács sírjait, és befejezte a temető feltárását, 8 újabb sír kibontásával.¹²³ Az antropológiai elemzést Éry Kinga publikálta.¹²⁴

4.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír

Sm.: 130 cm. 40–50 éves férfi hanyatt fekvő váza, csak az alsó lábszárcsontok voltak érintetlen helyzetben, a többi csont bolygatott, teljesen széthányva.

Mellékletei (a csontok közül, nem eredeti helyükön):

1. Lókoponya és lábszárcsontok.
2. Vas-szablya keresztvása, h.: 90 mm, sz.: 26 mm (MNM 7/1948.2.) [30. tábla 3].
3. Kengyel (talpalója bordával erősített), h.: 150 mm, sz.: 123 mm (MNM 7/1948.1.) [30. tábla 1].
- 4–8. 5 darab díszítetlen, pajzs alakú lemezke, h.: 14 mm, sz.: 14 mm; h.: 14 mm, sz.: 15 mm; h.: 14 mm, sz.: 15 mm; h.: 16 mm, sz.: 11 mm; h.: 10 mm, sz.: 12 mm (MNM 7/1948.3.) [30. tábla 4–8].
- 9–18. 10 darab különböző méretű vékony ezüstlemez-töredék, h.: 19 mm, sz.: 15 mm [30. tábla 9].
19. Íj markolatcsontja (két darabban), h.: 135 mm, sz.: 25 mm (MNM 7/1948.4.) [30. tábla 2].
20. Ezüstpánt töredéke bőrmaradványokkal.
21. Pajzs alakú ezüstveret.
22. Vastöredékek.

2. sír

Sm.: 50 cm. Csvh.: 98 cm. Háton fekvő, *infans* I. korú gyermek csontváza, koponyája összeroppanva.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya darabjai alatt 2 érme (Provence-i Hugó Itália és Provence királya (926–931) milánói denárai, nincsenek átlukasztva)¹²⁵ [31. tábla 3–5].
3. A nyakcsigolyák között nagyobb méretű érme (Lot-har itáliai király (947–950) veronai, szintén nem átfürt denára)¹²⁶ [31. tábla 2].
4. A jobb kéznél vaskés darabjai.

5. A kés mellett ezüstérme (Provence-i Hugó Itália és Provence királya (926–931), az előzőekkel megegyező)¹²⁷ [31. tábla 3–5].

6. Felette gyöngybetétes aranyozott ezüst függődísz, h.: 43 mm (MNM 7/1948.5.) [31. tábla 1].

3. sír

Bolygatott sír, az antropológiai elemzés szerint 23–40 éves férfi csonttöredékei.

Mellékletei (az összehányt csontok közül, nem eredeti helyükön):

1. Lókoponya és lólábscsontok.
2. Kis ezüstcsat, h.: 16 mm, sz.: 15 mm (MNM 7/1948.15.) [33. tábla 13].
- 3–7. 4 darab ép és egy töredékes, aranyozott ezüstveret, h.: 26 mm, sz.: 26 mm (MNM 7/1948.12.) [33. tábla 8–12].
- 8–14. 7 darab bronz kéttágú csüngős veret töredékei, h.: 30 mm, sz.: 18 mm (MNM 7/1948.13.) [33. tábla 1–7].
15. Gyöngysordíszes kerek bronzveret, átm.: 13 mm (MNM 7/1948.16.) [33. tábla 16].
16. Csuklós ezüstpánt, h.: 56 mm, sz.: 8–22 mm (MNM 7/1948.14.) [32. tábla 12].
- 17–18. 2 darab íjmarkolatcsont, h.: 133 mm, sz.: 30 mm; h.: 131 mm, sz.: 30 mm (MNM 7/1948.20.) [32. tábla 1–2].
- 19–24. 5 darab levél alakú nyílhegy, h.: 88 mm, sz.: 24 mm; h.: 78 mm, sz.: 22 mm; h.: 48 mm, sz.: 19 mm; h.: 33 mm, sz.: 23 mm; h.: 48 mm, sz.: 21 mm (MNM 7/1948.23.) [32. tábla 5–9] és egy fecskefark alakú nyílhegy töredéke, h.: 52 mm, sz.: 38 mm (MNM 7/1948.24.) [32. tábla 10].
- 25–36. 12 darab vékony aranylemez [31. tábla 17–27].
37. Kis aranykarika [33. tábla 15].

¹²³ MNM Rég. Adattár I.45.T.; FEHÉR-ÉRY-KRALOVÁNSZKY 1962, 1114; DIENES 1968, 187–190; DIENES 1972, 14; KOVÁCS 1989, 69–70; FODOR 1996b, 187–190; DIENES 1996b, 312.

¹²⁴ ÉRY 1977, 15–30.

¹²⁵ CNI V, 37: 8, 36: 4. A pénzekhez lásd HUSZÁR 1955; KOVÁCS 1989b.

¹²⁶ CNI VI, 352: 1.

¹²⁷ CNI V, 37: 8, 36: 4.

- 38–39. 2 darab kisebb vékony íjcsonttöredék, h.: 135 mm, sz.: 25 mm (MNM 7/1948.10.) [32. tábla 3–4].
40. Csiholó töredéke bronzlapra rozsdállva, h.: 55 mm, sz.: 29 mm; h.: 45 mm, sz.: 13 mm (MNM 7/1948.11.) [32. tábla 11].
41. Tarsolyzáró csontlemez, h.: 72 mm, sz.: 16 mm (MNM 7/1948.18.) [33. tábla 14].

4. sír

Sm.: 120 cm. Csvh.: 168 cm. 30–36 éves nő háton fekvő csontváza.

Mellékletei:

1. A bal kéz mellett vaskés töredéke, h.: 64 mm, sz.: 13 mm (MNM 7/1948.25.) [31. tábla 6].

5. sír

Sm.: 120 cm. Csvh.: 102 cm. 4–5 éves gyermek háton fekvő csontváza.

Mellékletei:

1. A nyaknál közepén két félből álló üreges bronz fülesgomb, h.: 10 mm, sz.: 16 mm (MNM 7/1948.26.) [31. tábla 7].
2. Mellette állati combcsont, h.: 110 mm, sz.: 22 mm (MNM 7/1948.27.) [31. tábla 8].

6. sír

Sm.: 105–110 cm. Bolygatott sír, az emberi csontváz teljes egészében hiányzik.

Mellékletei:

1. A sír közepén felfelé fordított felső lókoponya, a sír Ny-i és K-i végében lólábsontok, a lókoponya alatt egy ötödik szárkapocscsont.
- 2–4. A koponya mellett 1 darab, a sír Ny-i végében lévő lábsontok mellett 2 darab aranyozott ezüst, gyöngy-sordíszes kerek veret, átm.: 11 mm (MNM 60.11.1.A.) [34. tábla 1–3].
5. A sír D-i széléről egy aranyozott ezüst verettöredék, h.: 11 mm, sz.: 14 mm (MNM 60.11.3.A.) [34. tábla 5].
6. A sír K-i végéből egy rossz állapotú hevedercsat, h.: 54 mm, sz.: 42 mm (MNM 60.11.4.A.) [34. tábla 6].
- 7–10. Vastöredékek, h.: 24 mm, sz.: 14 mm; h.: 25 mm, sz.: 11 mm; h.: 17 mm, sz.: 10 mm; h.: 29 mm, sz.: 11 mm (MNM 60.11.5.A.) [34. tábla 7–10].
11. Kis aranykarika, átm.: 6×4,5 mm [34. tábla 4].

7. sír

Sm.: 105 cm. Csvh.: 135 cm (a jobb kulcsesontig). T.: Ny–K 280°–100°. Fiatal (*adultus* korú) férfi rossz megtartású, erdőirtás során bolygatott csontváza. Háton fekszik, bal karja kissé meghajlítva. A tuskókiemelés során a koponyát, az összes nyak- és hátsigolyát, valamint a

bal oldali bordákat kiszedték. A bolygatás gödrében előkerült néhány koponyatöredék.

Mellékletei:

1. A sír földjében, a felsőtest felett, kb. 70 cm mélységben nagy elektronkarika, átm.: 25×27 mm (MNM 60.12.1.A.) [36. tábla 2].
2. Mellette nagy ezüstkárka, átm.: 29×30 mm (MNM 60.12.2.A.) [36. tábla 1].
- 3–4. Ugyanott, de nagyobb területen szétszóródva, részben a sír Ny-i végén lévő bolygatás gödréből 2 darab hullámosra hajlított ezüsthuzalból készült karperec töredékei, 1 mm átmérőjű huzalból (MNM 60.12.3.A.) [36. tábla 5].
5. A sír töltélföldjéből, 65 cm mélységből kisebb elektronkarika, átm.: 21×20 mm (MNM 60.12.4.A.) [36. tábla 3].
6. A jobb kulcsesont belső végén átfúrt bizánci arany-szolidusz (Theophilosz, II. Mikhaél (Amorion), Kónsztantinosz (832?–839?)),¹²⁸ (MNM 60.12.5.A.) [36. tábla 4].
7. Az övről leoldva és a bal váll, illetve a karsontok mellé helyezve egy vas-szablya, fatokjának maradványaival, h.: 770 mm, sz.: 28 mm (MNM 60.12.6.A.) [37. tábla 1].
- 8–9. A bal könyöktájon, a szablya alatt 2 darab szíjvég, h.: 12 mm, sz.: 10; h.: 18 mm, sz.: 7–9 mm (MNM 60.12.7.A.) [37. tábla 2–3].
10. A bal váll magasságában, a szablya alatt szíjvég (a kiemeléskor szétporladt).
11. A jobb könyök belső oldalán tömör bronz fülesgomb, h.: 11,5 mm, sz.: 7 mm (MNM 60.12.9.A.) [36. tábla 10].
12. A bal alkarcsont felső harmadánál átlukasztott aranylemezké, h.: 21 mm, sz.: 10 mm (MNM 60.12.8.A.) [36. tábla 6].
13. A medence felső végein körben, eredeti helyzetében lévő, vízszintes szakaszán 21 darab, lecsüngő részén pedig 20 darab aranyozott ezüstverettel díszített öv, melynek szíjvéges-csüngős része a bal combcsont mellett húzódott: csat h.: 50 mm, sz.: 22 mm, széles veret h.: 28 mm, sz.: 24 mm, keskeny veret h.: 23 mm, sz.: 31 mm, szíjvég h.: 54 mm, sz.: 22 mm (MNM 60.12.10.A.) [35. tábla 1–43].
14. Az övcsat alatt aranylemezké, h.: 24 mm, sz.: 14 mm (MNM 60.12.11.A.) [36. tábla 7].
15. A medence alatt vastag, összefüggő bőrmaradványok (MNM ltsz. nélk.).
16. A jobb alkar és a kézcsontok mellett vaskés.
17. A jobb térdkalács mellett kívül, a térdhajlat alá benyúlva összegömbült aranyzalag, 6–9 mm széles (MNM 60.12.12.A.) [36. tábla 8–9].
18. A bal térdtől kifelé 5 cm-re újabb aranylemezké.

¹²⁸ BMC 8. (832?–839?)

19–21. A bal lábszárcsontok mellett kívül, sorban egymás alatt 3 darab bronz fülesgomb, h.: 12 mm, sz.: 9 mm; h.: 12 mm, sz.: 8 mm; h.: 14 mm, sz.: 8,5 mm (MNM 60.12.14.A., 60.12.15.A., 60.12.16.A.) [36. tábla 11–13].

8. sír

Sm.: 90 cm. Csvh.: 163 cm. T.: Ny–K 275°–95°. 63–72 éves, háton fekvő férfi bolygatatlan, rossz megtartású csontváza. Koponyája kissé balra billent, az állkapocs a koponyától balra, ürge túrta el. A kéz- és lábfejsontok teljesen elkorhadtak.

Mellékletei:

1. A testnél 20 cm-rel magasabban, a jobb oldalán, a combcsont alsó végétől a lábszárcsont végéig Ny felé néző lókoponya, alatta a lábcsontok.
- 2–3. A szemgödör vonalában jobbra 24 cm-re és balra 26 cm-re ezüsthuzal karikapár, átm.: 25×22, 23×21 mm (MNM 60.13.1.A.) [38. tábla 1–2].
4. A bal lábcsontok mellett, azokon túlnyúlva vas-szablya, kétoldalt lefelé hajló gombos végű ellenzővassal, h.: 885 mm, sz.: 32 mm (MNM 60.13.3.A.) [37. tábla 4] és a fahüvely maradványaival (MNM ltsz. nélk.).
- 5–9. A mellkas jobb oldalának közepe táján 1 darab, a szablya markolatvasa mellett 2 darab, a jobb combcsont közepe mellett belül további 1 darab, a jobb combcsont alsó negyede mellett kívül ugyancsak 1 darab, összesen tehát 5 darab tömör bronz fülesgomb, h.: 9 mm, sz.: 14 mm; h.: 9 mm, sz.: 11 mm; h.: 9 mm, sz.: 13 mm; h.: 9 mm, sz.: 14 mm; h.: 8 mm, sz.: 13 mm (MNM 60.13.2.A.) [38. tábla 3–7].
10. A szablya pengéjétől kifelé 5 cm-re kova, h.: 32 mm, sz.: 30 mm (MNM 60.13.4.A.) [38. tábla 10].
11. Mellette csiholóvas töredékei (MNM 60.13.5.A.) [38. tábla 11].
12. A szablya közepénél, kifelé 15 cm-re, felfordított aranyozott ezüst övveret, h.: 26 mm, sz.: 21 mm (MNM 60.13.6.A.) [38. tábla 9].
13. A sírgödör végében – az egyik lóláb felett – vaskengyel (talpalója bordával erősített), h.: 133 mm, sz.: 119 mm, v.: 28 mm (MNM 60.13.7.A.) [39. tábla 1].
14. A kengyel alatt/mellett összehajlított csikószabla (MNM 60.13.8.A.) [39. tábla 2].
15. A jobb lábszárcsont felső harmada alatt, díszített oldalával lefelé néző, karikájától megfosztott, aranyozott ezüstcsat, h.: 48 mm, sz.: 20 mm (MNM 60.13.9.A.) [38. tábla 8].
16. A gerinc közepén, a csigolyák alatt vaskés, két darabban, h.: 83 mm, sz.: 15 mm; h.: 35 mm, sz.: 12 mm (MNM 60.13.10.A.) [38. tábla 12].

9. sír

Sm.: 100 cm. Csvh.: 162 cm. T.: Ny–K 271°–91°. 20–25 éves háton fekvő nő közepes megtartású, boly-

gatatlan csontváza. A koponya enyhén elhajolt jobbra, a koszorúvarrat mentén két jelképes trepanáció. Lábfejsontjait rágésáló túrta el. A test bal oldala 5 cm-rel magasabban feküdt, mint a jobb.

Mellékletei:

1. A bal alkarcsonatok alatt vastörmelék.
2. A sírgödör végében fülével a lábfejek felé néző kerekfülű kengyel (talpalója bordával erősített), h.: 175 mm, sz.: 134 mm, v.: 33 mm (MNM 60.14.1.A.) [40. tábla].
3. Mellette jobboldalt 5 cm-re, fülével az ellenkező irányban fekvő, kettétört hurkosfülű kengyel, h.: 170 mm, sz.: 120 mm, v.: 17–23 mm (MNM 60.14.2.A.) [41. tábla 1].
4. A kerekfülű kengyel talpánál hevedercsat, h.: 34 mm, sz.: 32 mm (MNM 60.14.3.A.) [41. tábla 2].

10. sír

Sm.: 120 cm. Csvh.: 153 cm. T.: Ny–K 286°–106°. Háton fekvő, 39–48 éves nő bolygatatlan, közepes megtartású csontváza, a bal falcsonton gyógyult sebészi trepanáció nyoma. A bal kéz erősebben, a jobb enyhébben a medencére hajlítva.

Mellékletei:

1. A test bal oldalán kiterítve a lócsontok, a lókoponya az emberi csontvázalal azonos szinten, a lábcsontok a ló koponyatetőjével azonos magasságban, azaz kb. 20 cm-rel magasabban.
- 2–3. A két szemgödörön valószínűleg bőrön fekvő négy-szögletes ezüstlemezek, töredékekben (MNM 60.15.1.A.).
4. A jobb felső 3-as fogon tömör bronz fülesgomb, h.: 9 mm, sz.: 13 mm (MNM 60.15.1.A.) [43. tábla 1].
5. A szájnyláson a szemgödörben fekvőknél nagyobb, feltehetőleg eredetileg szintén négy-szögletes vékony ezüstlemez, alatta és felette bőr(?)maradványokkal (MNM 60.15.1.A.) [44. tábla].
6. A szájnylásban szemes pasztagyöngy, h.: 13 mm, sz.: 13 mm (MNM 60.15.1.A.) [43. tábla 4].
7. A koponyából kiszedett földben az előbbihez hasonló gyöngy, h.: 13 mm, sz.: 13 mm (MNM 60.15.1.A.) [43. tábla 7].
8. Az áll alatt tömör bronz fülesgomb, h.: 8 mm, sz.: 14 mm (MNM 60.15.2.A.) [43. tábla 2].
- 9–11. A bal kulcscsont mellett sorban 2 egymást érintő szemes pasztagyöngy, h.: 16 mm, sz.: 12; h.: 17 mm, sz.: 11 mm (MNM 60.15.3.a.A.) [43. tábla 5, 8] és egy háromtagú fehér üvegpasztá gyöngyszem, h.: 6 mm, sz.: 15 mm (MNM 60.15.3.b.A.) [43. tábla 9].
12. A 7–8. csigolya közepén tömör bronz fülesgomb, h.: 9 mm, sz.: 13 mm (MNM 60.15.4.A.).
13. A jobb csuklón vékony ezüst pántkarperec töredékei (MNM 60.15.5.a.A.) [43. tábla 11].
14. A bal csuklón az előző karperec párjának töredékei (MNM 60.15.5.b.A.) [43. tábla 12].

- 15–16. A jobb csukló alatt 2 szemes pasztagyöngy, h.: 17 mm, sz.: 14 mm; h.: 14 mm, sz.: 10 mm (MNM 60.15.6.A.; 60.15.7.A.) [43. tábla 6].
17. A bal alkarcsontok mellett vékony ezüstlemez, felületén bőr(?)maradványok (MNM ltsz. nélk.).
18. A ló hátsó lábcsontjain, fülével a koponyának irányított vaskengyel (a talpalója bordával erősített), h.: 164 mm, sz.: 116 mm (MNM 60.15.10.A.) [42. tábla 1].
19. Ugyanitt vas-zabla (MNM 60.15.9.A.) [42. tábla 2].
20. Az előző kengyeltől kb. 30 cm-re É felé, ellentétes irányban fekvő vaskengyel, két darabban (MNM 60.15.8.A.) [43. tábla 10].

11. sír

Sm.: 25 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K 285°–105°. Háton fekvő, 2–3 éves gyermek eke által erősen megbolygatott, rossz megtartású csontváza. Az erősen korhadt csontok közül csak az összeroppant koponya, a felső karcsontok és a bordák egy része volt a helyén.

Melléklete:

1. A jobb felkarcsont alsó végénél álló helyzetben lévő, összeroppant, világos barnás-szürkésre égetett, szabálytalan alakú, durva, kavicsos soványítású, kihajló peremű, kézzel formált (esetleg kézikorongon készült) bögre, hasán 4 szabálytalanul futó vonaldísszel, pá.: 100 mm, m.: 142 mm, fá.: 60 mm, legnagyobb sz.: 128 mm (MNM 60.16.A.) [45. tábla].

12. sír

Sm.: 90 cm. Sh.: 230 cm. Ssz.: 95 cm, Lekerekített sarkú téglalap alakú gödör. Csvh.: 150 cm. T.: Ny–K 260°–80°. Háton fekvő 55–64 éves nő bolygatatlan, rossz megtartású csontváza. Koponyája teljesen jobbra dőlve, vállai kissé felhúzva, alkarjai behajlítva.

Mellékletei:

1. A csontváz bal oldalán, a combcsont felső része mellett lókoponya, orrával a sír fenekének fordulva, a koponyatető Ny-nak néz, a sír K-i végében a hátsó lábcsontok fokozatosan lejtve, egymás alatt, közvetlenül előttük – csaknem függőlegesen – az első két lábcsont.
- 2–37. A koponya és a mellkas felső részén összesen 33 gyöngyszem (4 darab nyolcszögletű hasáb alakú karneolgyöngy, 5 darab cubooktaéder karneolgyöngy, 3 darab fekete szemesgyöngy, 6 darab kék gerezdelt pasztagyöngy, 5 sárga és egy zöld kis pasztagyöngy, 2 darab kétagú sárga pasztagyöngy, 1 orsó alakú sárga pasztagyöngy, 4 darab berakott pasztagyöngy, a koponyán 2 darab ürge által eltolt gyöngyszem) (MNM 60.17.1.A.), 1 darab kauricsiga (MNM 60.17.2.A.) és két préselt fülesgomb, h.: 20 mm, sz.: 16,5 mm (MNM 60.17.3.A.) egy füzérben [46. tábla 1–3].
- 38–57. Az áll alatti részen, két egymással párhuzamos, függőleges sorban 20 darab aranyozott ezüst

rombusz alakú ingnyakdísz, h.: 20 mm, sz.: 13 mm (MNM 60.17.11.A.) [47. tábla 1–20].

- 58–59. Az állkapocs és a koponya alatt egy-egy sima ezüstkarika, átm.: 19×16, 19×17 mm (MNM 60.17.4.A.).
60. A koponya alatt tömör bronz fülesgomb, h.: 17 mm, sz.: 9 mm (MNM 60.17.10.A.) [47. tábla 21].
61. A bal lapockán aranyozott ezüst, áttört griffes mintájú korong, átm.: 50 mm (MNM 60.17.5.A.), hátlappal felfelé, az áttört korong és a hátlap között bőrmaradványokkal.
62. Az előbbi korong felett, arra kissé rácsúsztatva, két helyen átfúrt kagylókorong, átm.: 36 mm (MNM 60.17.6.A.).
- 63–67. A kagylókorong felett, a koponya felé húzódo sorban 5 darab aranyozott ezüst bikafej formájú veret, h.: 16 mm, sz.: 10,5 mm (MNM 60.17.8.A.).
68. A griffes korong hátlapján kettétört, vékony vashuzal karika (MNM 60.17.7.A.).
69. A jobb vállcsúcson a griffes korong párja, átm.: 50 mm (MNM 60.17.5.A.), mintával felfelé, a korong és a hátlap között bőrmaradványokkal.
70. Alatta két helyen átfúrt kagylókorong, átm.: 32 mm (MNM 60.17.6.A.).
- 71–75. A korongtól a koponya alá húzódo sorban 4 darab aranyozott ezüst bikafej alakú és egy rombusz alakú veret, h.: 20 mm, sz.: 13 mm (MNM 60.17.9.A.) [46. tábla 3].
- 76–82. 6 egész és egy fél üreges ezüst fülesgomb, h.: 18,5 mm, sz.: 11 mm (MNM 60.17.12.A.), két sorban húzódo: a mellkas bal oldalában 2 darab, a bal combcsont mellett 1 darab, a mellkas jobb oldalában egy fél, a jobb alkaron lévő karperec mellett 1 darab, a jobb alkar középső részénél kívül 1 darab, a jobb oldali medencetányér mellett 1 darab [47. tábla 22–28].
83. A jobb könyök alatt az alkaron csuklós szerkezetű, széles lemezű, aranyozott ezüst karperec, h.: 85 mm, sz.: 36–38 mm (MNM 60.17.13.A.) [47. tábla 29].
84. A csontváz jobb oldalán sötétszürkére égetett, durva, kavicsos soványítású, kézzel formált (esetleg kézikorongon készült), kihajló peremű, díszítetlen edény töredékei, összeállítva a pá.: 74 mm, m.: 88 mm, fá.: 50 mm, legnagyobb sz.: 90 mm (MNM 60.17.15.A.) [48. tábla 3].
85. A két lábszár között vaskés töredékei, h.: 47 mm, sz.: 11 mm (MNM 60.17.14.A.) [48. tábla 2].
86. A lókoponya előtt zabla (MNM 60.17.16.A.) [48. tábla 1].
87. A lókoponya mögött, a sír fenekén álló hurkosfülű kengyel töredékei, h.: 158 mm, sz.: 110 mm, v.: 17 mm (MNM 60.17.18.A.) [49. tábla 2].
88. A ló végtagsontjai mellett az oldalán fekvő kengyel, h.: 139 mm, sz.: 105 mm, v.: 17 mm (MNM 60.17.17.A.) [49. tábla 1].

13. sír

Sm.: 75 cm. Csvh.: nem mérhető. Teljesen feldúlt, *senilis* korú férfi sírja.

Mellékletei:

1. Az összedobált zöld patinás emberi csontok között lócsontok.
- 2–20. 19 darab háromszög alakú kis bronz tarsolyveret, h.: 10 mm, sz.: 13 mm (MNM 60.18.2.A.) [50. tábla].
- 21–26. 6 darab szív alakú, aranyozott ezüst övveret, h.: 17–18 mm, sz.: 17,5–18 mm (MNM 60.18.1/b.A.) [51. tábla 6–11].
- 27–31. 5 darab pajzs alakú bronz tarsolyszíj veret,¹²⁹ h.: 11 mm, sz.: 9 mm (MNM 60.18.5.A.) [50. tábla].
32. 1 darab csepp alakú kis veret, h.: 13 mm, sz.: 10 mm (MNM 60.18.4.A.) [51. tábla 5].
- 33–34. 2 darab aranyozott ezüst övveret és egy töredék, h.: 19,5 mm, sz.: 17 mm (MNM 60.18.1/a.A.) [51. tábla 1–3].
35. 1 darab keskeny övveret, h.: 25 mm, sz.: 18 mm (MNM 60.18.6.A.) [51. tábla 12].

- 36–43. 8 darab kerek, áttört ezüstveret, h.: 23 mm, sz.: 23,5 mm (MNM 60.18.7.A.) [51. tábla 13–20].
44. 1 darab ezüst szíjvég töredéke, h.: 12,5 mm, sz.: 12 mm (MNM 60.18.3.A.) [51. tábla 4].
45. 1 darab bronzlemezke 2 helyen átlukasztva, h.: 15 mm, sz.: 7 mm (MNM 60.18.8.A.) [51. tábla 24].
46. 1 darab aranylemezke, h.: 18 mm, sz.: 15 mm (MNM 60.18.13.A.) [51. tábla 21].
47. Csiholóvas töredékei, h.: 58 mm, sz.: 59 mm (MNM 60.18.9.A.) [51. tábla 25].
- 48–49. 2 darab vastöredék (MNM 60.18.10.A.) [51. tábla 27–28].
50. Vaskés töredéke, h.: 27 mm, sz.: 14 mm (MNM 60.18.11.A.) [51. tábla 20].
51. Ívelt ezüstlemez 4 töredéke (MNM 60.18.12.A.) [51. tábla 22–23].
52. Koporsó deszkamaradványai (MNM 60.18.14.A., 60.18.15.A.) [51. tábla 29].

4.3. ÉRTÉKELÉS

4.3.1. Temetkezési szokások

A temető sírjai egyetlen, ívelődő sorba rendeződnek. Határozott sírfoltot egy esetben, a temető É-i végén, a 12. sír esetében figyeltek meg. Itt a gödör hosszúkás téglalap alakú volt, sarkai lekerekítettek, rövidebb oldalai íveltek.

Koporsó meglétére a 13. sírnál utaltak nyomok. A feldúlt sír D-i szélén, középtájon, a sírgödör fenekén vízszintesen fekvő deszkalap kb. 20×20 cm-es maradványa feküdt, ennek egyenesen lezárt, D-i széle mellett egy függőlegesen álló, kb. 10×5 cm-es másik deszkadarab volt, összeerősítés nélkül.

Egymásra temetkezés nem volt a temetőben. Kettős temetkezés gyanúja a 3. sírnál forog fenn – ám mivel ez Rohács József ásatásából származik, s bolygatott is volt, nem lehet eldönteni, hogy a temetési rítus során kerülhettek-e női viseleti tárgyak a férfisírba, esetleg összekeverték a leleteket, avagy egy férfit és egy nőt közös sírba temettek.

Különleges a 6. sír esete is: a nem határozott körvonalú gödörben egy ló összedúlt csontjain kívül csak egy-két tárgy – rozetták, karika, verettöredék, hevedercsat – kerültek elő, emberi csontok nem, s a lócsontok között egy fölösleges, ötödik szárcapocscsont is akadt. A korabeli sírablást (a holttestet egyben emelték volna ki, ezért nincsenek emberi csontok, ahogy feljegyzései szerint Dienes feltételezte) a megbolygatott lócsontok kérdőjelezik meg. Elképzelhető esetleg, hogy jelképes temetkezésről van szó, egy távolban elhunyt személyről emlékeztek meg, s a sírban talált leletek a temetési rítus

során, a gyászt jelképezve kerültek a gödörbe (ezekből esetleg lehetett több is, lévén a lócsontok bolygatott állapotban voltak), de a számon felüli szárcapocscsontra megfelelő magyarázatot ezzel sem találtunk. Másik magyarázatként felmerülhet, hogy egy korábban elhunyt, s nem megfelelően ellátott halott kiengesztelésére áldoztak lovat, s küldték utána – ez azonban szintén csak feltételezés maradhat.

Korabeli sírablás két esetben: az 1. és a 13. számú sírnál (s esetleg a 6.-nál) valószínű. Mindkét sír gazdag volt a megmaradt leletanyag alapján, s a 13. sír esetében biztosan tudjuk, hogy pontosan a sírra ástak rá, tehát az még ismert és jól látható volt.

A Rohács József által feltárt öt sír csontvázainak helyzetéről nincs pontos információnk – csak a tájolást és az előforduló bolygatást jegyezte fel. A többi sírban a halottat minden esetben háton, nyújtóztatott helyzetben temették el. A két gazdag női temetkezés során (10., 12. sír) mindkét alkart behajlították, s a kézfejeket a medencére helyezték. A 7. számú férfisírnál fordult még elő, hogy a bal kart könyökben enyhén behajlították.

A temetőben a férfi és női sírok nem különültek el, s a gazdagabb–szegényebb temetkezéseket sem lehet térben elválasztani, bár a temető eredetileg legrangosabb férfisírja itt is középen található (13. sír). A férfi–nő arány a biztosan meghatározható körében kissé a férfiak javára tolódott el (5:4). Két asszony mellékletei alapján rangos lehetett, de a közösség vezetőjéhez egyiküket sem kapcsolhatjuk biztosan: a temető két szélén, nagyjából egyforma távolságra feküdtek tőle. Két másik (antropoló-

¹²⁹ A tarsolyveretek a honfoglaló katalógusban tévesen aranyozott ezüstként szerepelnek.

giai elemzéssel) nőként meghatározott felnőtt szegényes melléklettel lett eltemetve. Az előkerült három gyermek sírja betagozódik a felnőttek sorába, de mind a temető É-i felében került elő. Családokat az eltérő temetkezési rend ellenére ugyanúgy nem lehet elkülöníteni, mint az I. számú fenyvesparti temetőben. A terület egyetlen teljesen feltárt lelőhelye, melynél minden sírban volt melléklet.

A különböző tárgytípusok elemzése során elsősorban a felnőtteknél (férfiaknál és nőknél egyaránt) felbukkantak olyan motívumok, melyek a temetési rítusra utalnak: a ruházat megoldása (12. sír), esetleg külön, a halott mellé helyezése (7. sír), a fegyver külön, övről leoldva történő behelyezése (7., 8. sír), a tárgyak megromlása (8., 12. sír), szokatlan helyre kerülése (8. sír), a halotti obulus adása (2. sír – az egyetlen, ami gyermek temetéséhez kapcsolódik).

Ételmellékletnek csak két sírban van nyoma, s mindkét esetben gyermeket láttak el túlvilági útravalóval. Az 5. sírban fekvő gyermek mellett (ha a feljegyzések jól értelmezhetők, a fej közelében) állati combcsont került elő. A 11. sírban a jobb könyök közelébe tették az edényt, melyben az ételt a sírba helyezték.

Szintén a temetési rítus körébe tartozik a szemnél/szájnál fémlemezekkel megjelölt szemfedő megléte is. Dienes István éppen e temető 10. sírjában előkerült leletek alapján bizonyította az ugor népeknél általános arclepelnek a honfoglaló magyarok szokásai között való meglétét.¹³⁰ A halott nő koponyáján a két szemgödörben és a szájnyíláson vékony ezüstlemezek voltak, melyek alatt szerves maradványok – a valószínűleg bőrből készült szemfedő lepel maradványai – látszottak.

4.3.2. A temető leletanyaga

Haj-/varkocskarikák 4 sírban voltak. A 6. sírből – a lókoponya mellől – aranykarika került elő. A 7. sírban egy sima ezüstkarika mellett elektronhuzal karikapár is előkerült. Mivel a koponya és a felsőtest bolygatott volt, eredeti helyzetüket nem ismerjük. Dienes István úgy vélte, hogy a tárgyakat a gyászszertartás során dobhaták be a sír földjébe.

A 8. sírban szintén egyszerű ezüsthuzalból készült karikapár volt, ezek a szemgödör vonalában, a koponya jobb és bal oldalán kerültek elő.

A 12. sír karikapárja szintén az egyszerű, ezüsből készült változatot képviseli, s a koponya, valamint az állkapocs alatt feküdt.

A 12. sír legszebb lelete egy öntött, aranyozott ezüst hajfonatkorongpár, egy kagylóból faragott hajfonatkorongpár, a függesztőszíj veretei és a két hajfonatdísz ki egészítő gyöngysorok együttese.

A fémkorongokon a növényi és az állati motívum egyszerre van jelen; az ábrázolásokat a honfoglalók hitvilágához szokták kötni. Az előtérben egy mitikus lény áll, melynek hátából leveles ág nő ki. Hasonló minták fordulnak elő Kistokaj,¹³¹ Nyíracsad,¹³² Dunamocs (Moča),¹³³ Kunpeszér,¹³⁴ Kecel,¹³⁵ Eger-Szépasszonyvölgy,¹³⁶ Sárrétudvari-Hízóföld¹³⁷ lelőhelyeken, de a kidolgozás finomságában egyik sem közelíti meg az itteni példányokat, s párhuzam nélküli ennek hátlapja is.

Az állat szemét körülárkolással emelték ki, a test körvonalait követő szegélyen belül az egyes testrészeket külön kidomborított cseppalakok hangsúlyozzák, az állat füle és a növényi motívumok leveleinek közepe bemélyített. A hátlapot alul és felül, az ág két oldalán, valamint az állat egy-egy pár lába között átlukasztották.

A fémkorongok mellett egy-egy kisebb méretű folyami kagylókorongpár is volt, melyeket alul és felül, egy-egy helyen átfúrtak. Kagylóból készült hajfonatkorongok kerültek elő más lelőhelyeken is (Sárrétudvari-Hízóföld 167. sír,¹³⁸ Szakony, Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 1. sír¹³⁹).

A korongok rögzítésére szolgáló függesztőszíjat 5–5 veret díszítette. Eredetileg mind a 10 darab aranyozott ezüst, tehénfej alakú díszítmény lehetett, amiből egy elveszett vagy megromlódott, mivel a jobb oldali varkocsdísznél egy, az ingnyakat díszítő rombusz alakú veretekkel megegyező, szintén aranyozott ezüstveret került elő. Ilyen, a hajfonatkorong függesztőszíját díszítő veretek kerültek elő Karos II. temető 47. sírjában is, ahol a hajba font bőrszíj szabadon csüngő részén kisebb és nagyobb rozetták voltak, majd a szíj háromfelé ágazva, kerek veretekkel ékesítve csatlakozott a lemezes hajfonatkoronghoz.¹⁴⁰

Egyértelműen a hajfonatok díszítményéhez tartoztak a sírban talált, s a későbbiekben tárgyalt gyöngyök is.

E sírlelet alapján készült az első teljes hajviselet-rekonstrukció is. Dienes István összeállítása szerint a kagyló- és fémkorongokat különálló szalagra vagy szíjra

¹³⁰ DIENES 1963, 108–112.

¹³¹ K. VÉGH 1971, 58–59.

¹³² MESTERHÁZY 1968, 340.

¹³³ BALINT 1970, 35.

¹³⁴ H. TÓTH 1972, 59.

¹³⁵ DIENES 1978c, 117.

¹³⁶ BARTALOS 1899, 353–360.

¹³⁷ NEPPER–RÉVÉSZ 1990, 11. tábla.

¹³⁸ NEPPER 1996, 270.

¹³⁹ CSALLÁNY 1970, 263–264.

¹⁴⁰ RÉVÉSZ 1996a, 82–84, 65–66. tábla.

erősítették, melyek együttesen, egy pontba összefutattva voltak a hajba rögzítve. A fémkorongok függesztőszíján sorakoztak a veretek, s a kagyló- és a fémkorong alul egy-egy gyöngyfüzérrel volt összekötve. A fémkorongok alsó furataiból valamilyen nem maradandó anyagból – bőrből, textilből – készült csüngők fügtek.

Dienes István a honfoglalók hitvilágát elemző írásában úgy vélte, hogy az előkelő nők által hordott hajfonatdíszek ugyanazt a szerepet töltötték be, mint a közrendű asszonyok által hordott állatsontok, az ongonok. A fej két oldalán csüngő mitikus állatok képei magukban foglalják azok segítő szellemét, s így megóvják viselőjüket. A függesztőszíjon látható tehénfejek pedig az állatsontcsókák másik, termékenységvarázsló csoportjának szerepét vették át.¹⁴¹ Mesterházy Károly szerint az amulettek és az állatábrázolásos ékszerek nem tölthetik be ugyanazt a szerepet, mivel az előbbieket valódi állatokhoz köthetők, míg az utóbbiak mesés alakok.¹⁴²

Gyöngyök két felnőtt nő mellől kerültek elő. A 10. sírban a gyöngyös szemei szétszórta feküdtek: a bal kulcsos mellett 2 nagy, a csorgatott sávok között virágmintával díszített, valamint egy háromtagú, fehér üvegpaszta gyöngy volt. Két – az előzőekhez hasonló – virágmintás pasztagyöngy volt a jobb csukló alatt, s kettő a fejnél – az egyik a szájból baloldalt, a másik a koponyából kiszedett földből került elő. A nyakláncot valószínűleg a temetési rítus során elszakították, s szemeit szétszörték a sírban. A koponyában előkerült gyöngyöket eredetileg a bőrből készült szemfedőre erősítették, s a bőr elkorhadása után csúsztak le az előkerülési helyükre.

A 12. sír gyöngyei nem a nyakláncához tartoztak, hanem az imént leírt hajfonatdísz részei voltak. A 33 darab között voltak nyolcszögletű hasáb alakú karneolgyöngyök, fekete szemesgyöngyök, berakott pasztagyöngyök, sárga és zöld apró pasztagyöngyök, kéttagú sárga pasztagyöngyök, kék gerezdelt pasztagyöngy, cubooktaéder karneolgyöngy, orsó alakú sárga pasztagyöngy. Ugyanitt egy átfúrt kauricsiga is a füzérre került.

A 2. számú gyermeksírból a jobb kéz mellett egy csonka gúla alakú, aranyozott ezüsthüvelyű került elő. Felületén egymást érintő, vésett palmettacsokrok láthatók, háttére poncolt. Az oldalait díszítő egy-egy ékkőberakásból már csak egy kék kőbetét van meg. Az eredetileg valószínűleg nyélként használt tárgyat másodlagosan a gyermek nyakláncára (esetleg – bár mérete alapján ez kevésbé valószínű – nem maradandó anyagból készült karkötőjére) fűzve használhatták.

Karperecek három sírban voltak. A 7. sírban bolygatott helyzetből került elő két hullámosra hajlított ezüst-

huzal karperec töredezett, összehajlított állapotban. Nem tudható, hogy a sérüléseket a bolygatás okozta, avagy a temetési rítus során rongálták meg, de mivel az egyéb viseleti és használati tárgyak épek maradtak, inkább az előbbi eshetőség a valószínűbb. Ez a típus Szabó János Győző besorolása szerint a sodrott karperecek első, legkorábbi formája. Révész László összegyűjtötte a Kárpát-medencében előforduló darabjait, megállapítása szerint ez az ékszertípus a rangos középréteg viseletéhez tartozott, s a 10. század első felében volt használatban. Langó Péter úgy véli, hogy nem ékszerként, hanem ruhadíszként használták, s a ruha ujjára varrták fel ezeket.¹⁴³

A 10. sírban a két csuklón vékony ezüstlemezből készült karperecek (?) töredékei kerültek elő (az ásató szerint feltehető, hogy a bal kézen két karperec volt eredetileg). Mivel a tapasztalat szerint a nők a karperecet általában az alkar közepén vagy egészen a könyök alatt hordták, s az itt előkerült lemeztöredékek elég keskenyek és vékonyak is, ezért ezek inkább a ruhaujj szélére varrt díszítmények lehettek.

A 12. sírban – a jobb könyök alatt, az alkaron – kivételesen szép, két széles lemezből összeállított, csuklós szerkezetű, aranyozott ezüst karperec volt. A két hajlított lemez csuklós tengellyel kapcsolódik egymáshoz, s az egyik oldalon nyitható. A lemezek szélén pontsorrallal díszített szegély fut körbe, felületükön 3–3, szintén pontozott szegélyű, kerek mezőt alakítottak ki. A szélső körök közepében egy-egy visszafelé néző madár látható, melyek közül az egyik egy leveles ágat tart a csőrében. A két középső mezőben egy-egy, kétfelől egybefutó száron ülő, ötlevelű palmettacsokor van. A kör alakú mezők közötti részt alul és felül egy-egy háromfelé ágazó, egészen leegyszerűsített levélcsokor díszíti. A (valószínűleg vízi-) madarak ábrázolása – a hajfonatdíszek tehénfejű motívumaihoz hasonlóan – Dienes véleménye szerint termékenységvarázslattal függhetett össze, amit az egyik madár csőrében tartott leveles életfaággal tovább erősítettek. Ugyanilyen típusú, s díszítésmódjában is hasonló karperec töredékei kerültek elő Szarvas környékén,¹⁴⁴ melyen a szintén kör alakú mezőkben griffek láthatók, valamint Ártádon,¹⁴⁵ már 11. századi temetkezésből.

Dienes István elemzése szerint a karperecek az arab művészet jellegzetességeit mutatják, ábrázolási módjuk iráni eredetű. A bashalmi karperec mintájában és elrendezésében a szászánida brokátokra, ezüsttálakra, a samarrai stukkókra és freskókra emlékeztet. Dienes véleménye szerint kaukázusi ötvösművészeti hatásokat

¹⁴¹ DIENES 1975, 101.

¹⁴² MESTERHÁZY 1998, 140.

¹⁴³ SZABÓ 1978–1979, 65; RÉVÉSZ 1996a, 91; LANGÓ 2000, 41–42.

¹⁴⁴ KOVALOVSKI 1960, 173–180.

¹⁴⁵ MESTERHÁZY 1996, 211.

mutat, s ez a honfoglalókhöz csatlakozott kaukázusi alán néptörödékekre utal, akik Bashalom környékén telepedtek le, amit az Eszlár helységnév is bizonyítani látszik. Hasonló karperecek más nomád népeknél is előfordulnak, de a típus bizánci eredetű.¹⁴⁶

Fülesgombok 5 sírban voltak. Az 5. sírban fekvő gyermek nyaka mellett került elő egy két félből összeállított, gömb alakú, öntött bronz változat, a kerek fül és a test találkozásánál kis, körbefutó bordával.

A 7. sírban 4 darab tömör, öntött, bronz fülesgomb volt, testük a fül felőli részen lapított, kettő fejét sugárirányú rovátkolásokkal díszítették. Egy közülük a jobb kar mellett belül, a könyök vonalában került elő, eredeti helyén, ahogy az férfisíroknál gyakran látható. A másik három gomb viszont a bal lábszár mellett, kívül, egy vonalban feküdt, túlságosan szabályos rendben ahhoz, hogy a ruháról levágva a sírba szórták volna. Valószínűbb inkább, hogy a halott lábához helyezett ruhadarab-ra lehettek felvarrva.

A 8. sír 5 fülesgombja az előzőekhez hasonló, tömör, bronzból öntött változat, kissé lapított testűek, az egyiknek a fejét sugárirányú rovátkolással díszítették. A gombok elszórtan kerültek elő: kettő a szablya markolata mellett, a jobb combcsont mellett kívül és belül további egy-egy, s egy a mellkas jobb oldalán. Egyedül a mellkasknál talált gomb lehetett eredeti helyzetében, a többi valószínűleg a temetési rítus során vágták le, s dobták be a sírba – ennél a temetkezésnél több ilyen rituális motívum is megfigyelhető.

A 10. sírban 3 darab szintén tömör, bronzból öntött, kis dudorral díszített példány volt. Két darab eredeti helyzetében, a női síroknál gyakori módon a gerincoszlop vonalában, az áll alatt, és a mellkas felső felében feküdt, míg a harmadikat valószínűleg levágták a ruháról, s a halotti lepelre helyezték – így kerülhetett annak elkorhadása után a jobb felső szemfogra.

A 12. sírban 3 különböző típus fordult elő. A bal oldali hajfonatkoronghoz tartozó gyöngysor szemei között, valamint a koponya felett (rágcsáló által eltérve) egy-egy nagyméretű, préselt, alsó felén gerezdeléssel díszített, aranyozott ezüst fülesgomb volt – ezek a hajfonat díszéhez tartoztak, s a gyöngysorba lehettek felfűzve. A koponya alatt egy kettős kónikus, fején kis dudorral díszített, tömör, öntött bronz fülesgomb volt. A harmadik típus két félből összeállított, öntött bronz, gömbölyű testű változat, ebből hat teljes és egy fél került elő. Ezek két sorban húzódtak a test két oldalán, a mellkastól a combcsont felső harmadáig. Távoláguk azt mutatja, hogy a kaftánt kigombolták, s szárnyait kissé széthúzva rendezték el a temetés során.

Ingyakdíszek két sírban voltak. A 3. sírban 7 darab bronzból öntött kétagú csüngős veret volt,¹⁴⁷ ebből egy ép, a többinél az alsó tag töredékei kerültek csak elő. A felső tag háromszög alakú, két félköríves és egy középső, hegyes levélből álló palmettacsokor alkotja, találkozásuknál egy-egy kis dudor ül. A levelek vonalát követve szegélyt alakítottak ki, s közepüket finoman domborították. Az alsó rész áttört, széles csepp alakú, s az ív vonalát követő bevéséssel díszített. A felső taghoz hasonló veretek kerültek elő Tarcal-Rimai-dűlőn¹⁴⁸ (melyek fegyver függesztőszíját díszíthették), Kenéz-lő-Fazekaszug II. temető 49. sírjában¹⁴⁹ és Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 1. sírjában¹⁵⁰, ahol mint lábbeliveretek fordultak elő. Az ebben a sírban betöltött szerepük bizonytalan – teljesen bolygatott sírról van szó, s a leletek nagy része férfitemetkezésre utal (íjcsontok, nyílhegyek). Nem lehet tudni, hogy Rohács József – bár ez nem jellemző rá – nem kevert-e össze leleteket, előfordulhat-e, hogy rosszul megfigyelt kettős temetkezés volt, vagy pedig a temetési rítus során kerültek a sírba az inkább nőkre jellemző tárgyak. (Az antropológiai elemzés csak férfiváz töredékeiről számol be, de ez is lehet akár egy hiányos mintavétel eredménye.)

A 12. sírban 20 darab rombusz alakú, aranyozott ezüst ingnyakdísz volt. A tárgyak közepén és négy sarkán egy-egy dudor ül, a középső dudort egy szintén rombusz alakú, kiemelkedő borda keretezi. A veretek sorát rágcsáló bolygatta, de a jobb oldalon, az áll alatt és a kulcscsonton megfigyelhető volt, hogy két sorban húzódtak egymás mellett, s valószínűleg V alakot formáztak. A bal oldalon a veretek kissé lejjebb, s hátoldalukra fordulva helyezkedtek el, elképzelhető, hogy – mint a kaftánt – az inget is megnyitották, s a bal szárnyát kihajtották.

Ruhára varrt fémszalagok és -lemezek három sírban voltak. Az 1. sírban, a bolygatott csontok között ezüstlemez-töredékek kerültek elő. A 3. sírban lelt 12 darab vékony aranylemez funkciója a bolygatás miatt teljes bizonyossággal szintén nem állapítható meg, de valószínű, hogy legalább egy részük ruhadíszként szolgált.

A 7. sírban a bal alkarcsont felső harmadán egy három helyen átlukasztott kis aranylemezke, a két térd közelében pedig egy-egy összegörbült aranyzalag feküdt. Ez utóbbiakat a térd alatt végződő kaftán szegélyére varrhatták, míg az alkarnál lévő a kaftánujjat díszíthette.

A 3. sírből – bolygatott helyzetből – 4 ép és egy töredékes, öntött, aranyozott ezüstveret került elő. A veretek négyzet alakúak, közepén áttörték, a lyuk körül gyöngysorkeret látható rajtuk, melyet a négy sarkukon egy-egy

¹⁴⁶ DIENES 1965b, 27.

¹⁴⁷ A bronzból készült kétagú csüngős veretek elsősorban a köznépi temetőkre jellemzőek (SZÖKE 1962, 73–74; RÉVÉSZ 1996a, 94).

¹⁴⁸ FETTICH 1937, 74.

¹⁴⁹ FETTICH 1931, 98–100.

¹⁵⁰ CSALLÁNY 1970, XXVIII. tábla.

szív alakú levélpár vesz körül. Hasonló formájú és mintájú veretek kaftánveretként, övdíszként, lábbeliveretként, de tarsolyveretként, esetleg lószerszámdíszként is előfordulnak, így csak feltételezhetjük, hogy – mivel ingnyakdíszek is voltak a sírban – a ruhát díszítették. Ugyanitt egy öntött, kerek bronzveret is előkerült, melyen a perem mellett végigfutó gyöngysorkeret egy dudort fog közre.

A 6. sírban – szintén bolygatott helyzetben – a lócsontok között 3 kis ezüstrozetta volt, melyeken a középső nagy dudort gyöngysor veszi körül, valamint egy aranyozott ezüst verettöredék, ennek eredeti formája és mintája nem rekonstruálható.

A bolygatott 1. sírban – az összehányt csontok között – 5 darab 3–3 lyukkal ellátott pajzs alakú ezüstlemez volt; elképzelhető, hogy ezek az övet díszítették.

A 7. sírból eredeti helyzetben hiánytalan fegyveröv került elő. A csat a gerincoszlop jobb oldali részén feküdt, a szíj a veretek fekvése alapján elvezetett a medence bal felső végéig, ott lebukott, s a medence alatt végighúzódva a medencelapát felső sarkánál felkanyarodott, onnan visszaívelt a bal csípőig, majd átfordult, s a bal combcsont mellett, annak kétharmadáig nyúlt, részben a szablya pengéje alatt; nagyszíjvége a combcsont közelébe ívelt. A csattest után 9 cm-nyi övrészlet üresen maradt, a többi részen sűrűn egymás mellé szerelt veretek sorakoztak: a vízszintesen futó részen először 21 darab aranyozott ezüst nagyveret, csúcsával felfelé. Mintájuk stilizált palmettacsokor, középen deltoid alakú bevéséssel, alul egy dudorral. Az ezeket követő keskeny veretek közül 7 darab még a derék körüli szakaszon, hegyével balra, 13 darab pedig a lecsüngő részen, hegyével lefelé helyezkedett el. A keskeny veretek mintája az aránybeli eltéréseken kívül teljesen megegyezik a széles veretekével. A nagyszíjvég mintázatát a veretek két egymásra helyezett palmettacsokra és egy harmadik kezdete adja, egyenes végét ennek is dudor díszíti. A nagyszíjvég és a lecsüngő rész keskeny veretei átfordulva, díszített felükkel lefelé kerültek elő: valószínűleg a csípőnél egy nem maradandó anyagból (talán bőrből) készült bújató fogta egybe a derék körüli résszel. A csuklós szerkezetű csat karikája kissé eldeformálódott, testét aprólékosabb és finomabban kidolgozott palmettaminta díszíti, mint a vereteket – eredetileg nem egy készlethez tartozhattak, a tönkrement vagy elveszett csatot pótolhatták utólag.

A 8. sírba az öv csak jelképesen került be: a szablya pengéje mellett, díszített felével lefelé egy öntött ezüst övveret feküdt, alsó részén ívelt oldalú háromszögben

áttört, a háromszög két alsó csúcsa mellett egy-egy csigavonal alakú bevésés díszíti, az áttörés felső csúcsánál három eltérő irányba mutató levélalak látható, a veret szélén pedig a körvonalat követő ívben öt bevésett vonalszakasz, a hátoldalán a felerősítésre szolgáló 3 szegecs figyelhető meg. Hasonló veret látott napvilágot Szolnok-Strázasahalmon,¹⁵¹ bronzból öntve, de finomabb mintakidolgozással, s szintén bronzból volt az a másodlagosan felhasznált, sérült darab is, amely Tiszaeszlár-Dióskerti tábla I. (női) sírjából került elő. Formájukban kissé más, keskenyebb változatok, de mintázatukban hasonló veretek a Karos II. temető 25. sírjában feltárt lószerszámdíszek.¹⁵² Szintén bevésett levélalak díszíti Ladánybene övveret alakú kantárvereteit,¹⁵³ Kenézlő II. temető 42. sírjának szíjvégét.¹⁵⁴ S bár nem pontos párhuzam, de elrendezésében hasonló a Szered I. temető 1/58. sírjából származó pajzs alakú veretek mintázata is.¹⁵⁵ A karikájától megfosztott, öntött ezüst, csuklós szerkezetű csat a váz felszedése után, a jobb alsó lábszár alatt, díszített felével felfelé került elő. Ennek mintáját hosszában szimmetrikusan, vonalasan megrajzolt egyszerű palmettadísz adja, hátoldalán 5 szegecs van.

A temetési rítus során – valószínűleg a halott viszájárásától való félelem miatt – rongálhatták meg az elhunyt személyes tárgyait, és tették azokat szokatlan helyre: a csatot még mindenképpen a test behelyezése előtt dobták a sírba.

A 13. sír teljesen feldúlt volt, a veretek helyzetéről így nincs információnk. Az összedobált csontok között egy ép és két töredékes, öntött, aranyozott ezüst széles övveret (alsó részén széles csepp alakban áttört, erősen kopott, mintája nem kivehető), 6 darab keskeny veret (mintája sematikus, erősen stilizált hármass levélcsokor) és egy ezüsből öntött, bevésett mintájú kisszíjvég töredéke volt.¹⁵⁶ Bár kopottsága miatt nehezen értelmezhető a mintázat, a széles verethez hasonló, de sokkal jobban kidolgozott, palmettadíszes példány Berettyóújfalun került elő.

Veretes tarsoly díszítményei voltak a 13. sír összedobált maradványai között: valószínűleg a függesztőszíj verete volt egy ezüsből öntött, csepp alakú, a körvonal ívét követő kereten belül domborodó, elmosódott, stilizált hármass levélcsokorral díszített kis veret. Dienes István rekonstrukcióján a zárószíjon helyezkedett el 5 darab kis pajzs alakú bronzveret, hátoldalán 2–2 szegeccsel.¹⁵⁷ A veretek három csúcsa egy-egy egyszerű, középen véséssel díszített levelet formáz, az oldalakon, a levelek között egy-egy dudor látható. A tarsoly szegé-

¹⁵¹ FETTICH 1937, 81, LXIV. tábla 4–5., 6., 8.

¹⁵² RÉVÉSZ 1996a, 20, 37. tábla 1–10.

¹⁵³ FETTICH 1937, 69.

¹⁵⁴ FETTICH 1931, 93.

¹⁵⁵ TOČIK 1968, *Taf.* XLII, 1–22.

¹⁵⁶ Ennek párhuzamait lásd Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I. temető B sírjánál.

¹⁵⁷ DIENES 1986, 102.

lyén körben 19 darab szintén bronzból öntött, háromszög alakú veret volt, díszítésük háromlevelű palmettacsokrot mintáz, az oldalsó levelek egy-egy kis áttörést foglalnak körbe, hátoldalukon 3–3 szegecs van a felerősítéshez.

Ilyen, a tarsoly peremét veretekkel körben követo díszítésmód Birka 956. sírjából bőrmaradványokkal együtt került elő,¹⁵⁸ de ismert Karos-Eperjesszög II. temető 41. sírjából is.¹⁵⁹ Ezek igazolják Dienes István K-i párhuzamok alapján megrajzolt rekonstrukcióját.¹⁶⁰

Íjak maradványai két feldúlt sírből kerültek elő. Az 1. sírban egy ovális markolatcsont két töredékét dokumentálták. A 3. sírban mindkét – szintén ovális alakú – markolatcsont megvolt, melyeken jól látható az íjcsontok végeit rögzítő ínkötegek lenyomata is. Itt előkerült még két kisebb íjvégcson-töredék is, egyiken a húr beakasztására szolgáló vajtattal.

Mindkét íjat tartalmazó sírban voltak lócsontok, s a megmaradt mellékletek alapján gazdag temetkezések lehettek.

Egyedül a 3. sírből került elő 6 darab nyílcsúc, jobb-rosszabb állapotban: 5 darab deltoid alakú (hosszú és rövid vágóélű egyaránt), valamint egy villás szárú vadász nyílhegy.

A leletanyag alapján ezen temető esetében nem érvényes az a rendszer, hogy a leggazdagabb férfi mellé kerülne a legtöbb nyílhegy,¹⁶¹ s a temetkezések szegényedésével fogyna számuk, hiszen sem a 7. sír teljes fegyverövével és szablyával eltemetett férfinja, sem a 13. sír veretes tarsolyos halottja mellett nem került elő egy sem. S ugyanígy a hitvilághoz kapcsolódó elgondolások (páratlan számú nyílcsúcsok a túlvilági rétegek nehézségeinek legyőzésére) sem igazolhatók.

Szablyák három sírban – az 1., 7. és 8. számúban voltak. Az 1. sírből – bolygatott helyzetből – a V alakú, két végén egy-egy koronggal lezárt, vasból készült keresztvas fele, valamint több kisebb vastöredék került elő.

A 7. sír szablyája 77 cm hosszan maradt meg – mind hegyéből, mind markolatvasából hiányzik. Fából készült tokjának nyomai még megfigyelhetőek voltak. Pengéje enyhén ívelt, 2,8 cm széles, markolatvasa az él felé hajlik. Keresztvasából egy kis töredék maradt csak meg. A szablyát az övről leoldva a bal váll és a karsontok mellé helyezték, hegye az ujjak mellett ért véget. A váll alatt egy kisebb és egy nagyobb, a könyöktájon pedig egy kisebb, valószínűleg a szablya függesztőszíjához tartozó, aranyozott ezüst szíjvég volt.

A 8. sírből előkerült szablya teljes hossza 88,5 cm, pengéje legszélesebb részén 3,2 cm, markolatvasa az él felé hajlik. A V alakú, gombos végű keresztvasból ebben az esetben is csak töredékek maradtak. A fegyvert ennél a temetkezésnél is az övről leoldva helyezték a sírba: a bal lábsontok mellett, azokon kissé túlnyúlva került elő, a hüvely famaradványai itt is észlelhetőek voltak.

A három sír közül csak kettő volt lovastemetkezés (1., 8.), a 7. sírban sem ló, sem lószerszám nem volt. A Révész László által a méltóságjelvények együttes előfordulásáról felállított rendszer ezeknél a síroknál kevésbé érvényesül: mindhárom szablyás sírban volt veretes öv, viszont veretes lószerszám nem, s a szablyákat sem díszítették nemesfém szerelékkel.

Fegyver függesztőszíjához tartozhatott a 3. sírből előkerült kis ezüstcsat, melynek karikája kisarkosított ovális alakú, csatteste pedig háromkaréjos volt.

A temető 13 sírjából hétben találtak lócsontokat, s csak egyben lószerszámot. A négy felnőtt nő közül kettő sírjába lovat és lószerszámot helyeztek (Bálint IV. és V. csoport), egybe pedig nyeretget (ezt kengyel és hevedercsat jelezte – Bálint I. csoport), a férfiak közül egyedül a 7. sírban fekvő (egyébként veretes öve, fegyvere alapján jelentős személy) mellé nem tették egyiket sem.¹⁶² A temetőben előkerült három gyermeksíri egyike sem volt lovastemetkezés.

Az 1. és 3. sír esetében – Rohács ásatási jelentéséből – csak azt tudjuk, hogy a csontvázak mellett lókoponya és lábsontok voltak, s a feldúlt 3. sírből semmilyen lószerszám nem került elő. A 8. sír esetében a lócsontok a halott jobb oldalán, a 10. sírnál a bal oldalán kerültek elő. A 12. sírban a ló lábsontjai a sír K-i végében, egymás alatt voltak, míg a koponya a halott nő bal oldalán, a combcsont felső része mellett, orrával a sír fenekének fordulva feküdt. Mivel az egyébként megfigyelt ürgejárás ekkora elmozdulást egy ilyen méretű koponyánál nem okozhatott, elképzelhető, hogy a ló fejét levágták, s külön helyezték a sírba. A 13. sír teljesen dűlt volt, a lócsontok eredeti helyzete így nem ismert.

Egészen különleges a 6. sír esete: a sírban egy felfelé fordított lókoponya feküdt középen, a sír Ny-i és K-i végében voltak a szokásos lócsontok, s a koponya alatt egy ötödik szárkapocscsont is előkerült.

A 9. sírba a temetéskor csak a nyeretget helyezték: a kengyelek és a hevedercsat a sír végében kerültek elő.

¹⁵⁸ ARBMAN 1940, *Taf.* 129, 3.

¹⁵⁹ RÉVÉSZ 1996a, 56. tábla.

¹⁶⁰ RÉVÉSZ 1996a, 133–136, 56. tábla.

¹⁶¹ Bár Dienes a későbbiekben már nem feltétlenül tekintette rangjelzőnek a nyilak számát, csupán samanisztikus jellegként tartotta számon őket (DIENES 1978a, 39).

¹⁶² Dienes István véleménye szerint a ló lelkét még akkor is átküldhették a másvilágra, ha sem lócsont, sem szerszámzat nem került a sírba, ami már egy igen fejlett hiedelem- és képzeletvilágra utal (DIENES 1978a, 37), de ebben az esetben már kiléptünk a régészet által megfogható ismeretanyagból, s ilyen módon a fantázia egészen szabadon szárnyalhat, tetszés szerint alakíthatjuk a képet, ami egy kényelmes, de ropant veszélyes módszer.

Zabla 3 sírból került elő, mindhárom esetben csikó-zabla. A 8. számú férfisírban, a csontváz jobb oldalán, a láb mellé helyezett részleges ló egyik lába felett feküdt, a szintén odahelyezett kengyel mellett és részben alatt, összehajlított állapotban.

A 10. számú női sírban, a halott bal oldalán kiterített ló lábsontjain csikó-zabla két karikája feküdt.

A 12. sírban – a szintén a csontváz bal oldalára tett ló koponya előtt – két pofarúd és egy karikatöredék került elő. A női sírból előkerült töredékes leletek miatt a zablák típusáról sok nem tudható. A szájvas mérete nem ismert, s csak a 10. sírnál biztos, hogy a nőkre amúgy kevésbé jellemző csikó-zablának a nagykarikás változatát helyezték a halott mellé. A férfisírból előkerült csikó-zabla a töredékek alapján kiskarikás, s vékony, éles szájvasú volt.

Kengyelek 5 sírből kerültek elő, s négy különböző típust képviselnek.

Az 1. sírban egy vállába kovácsolt fülű kengyel volt. Bolygatott sírról lévén szó, nem tudni, hogy eredetileg is csak egy darabot helyeztek-e be a temetés során az is elképzelhető, hogy a Rohács jelentésében szereplő vastöredékek között a másik kengyel darabjai is ott voltak.

Legnagyobb számban a körte alakú kengyeltípus fordult elő a temetőben. A 8. sírban az egyik lóláb felett trapéz alakúra kiképzett fülű, kisméretű változat feküdt. Párja nem volt. László Gyula úgy vélte, hogy az ilyen esetekben a másik kengyel fából készült, s azért nem maradt nyoma. Ám mivel az itt fekvő harcos fegyverőve is csonkított volt, s a zablát is összehajtott, megrongált állapotban tették a sírba, a hiányzó kengyelnek inkább rituális okai lehetnek.

A 10. számú női sírban négyszögletes fülű, körte alakú kengyel és hasonló párjának töredékei kerültek elő a váz mellé fektetett lócsontokon. Ahogy női sírok esetében szokásos, a kengyelek a biztonságos lovaglás érdekében kisméretűek voltak.

A 12. női sírból egy egészen kisméretű, négyszögletes, a szárhoz képest erősen kiszélesedő fülű, körte alakú kengyel, valamint egy szintén kicsi, hurkos fülű példány került elő. Ez a típus egészen archaikus, s ritka a honfoglaló leletanyagban, darabjait Révész László gyűjtötte össze kandidátusi disszertációjában.

A 9. sír kengyelpárjának egyik fele egy nagyméretű, kerek fülű, trapéz alakú változat, melyen a talpaló és a száraz találkozásánál a szokásos kiszélesedés hiányzik, míg a másik egy hurkos fülű, szintén nagyméretű példány. A sírban a lószerszámon kívül más melléklet nem volt, s bár az antropológiai elemzés nőként határozta meg, a kengyelek mérete miatt elképzelhetőnek tartjuk azt is, hogy fiatal férfi temetkezése volt.

Nyereg meglétére csak a sírba helyezett kengyelek, valamint két esetben (6. sír: töredékek, 9. sír: a kengyel mellett előkerülve) a hevedercsat utal.

Lószerszámdíszek egyedül a temető eredetileg leg-gazdagabb, ám sajnos feldúlt és kirabolt, 13. számú férfisírában voltak: ezt az összedobált lócsontok patina-foltjai mutatják elsősorban. A lócsontok között előke-rült veretek közül az egyik egy keskeny övveret alakú, díszítetlen, öntött ezüstveret, s valószínűleg kantárdísz lehetett a 8 darab kör alakú, áttört, szintén ezüstműből öntött veret is, melyeknek hátoldalán 3–3 szegecs segítette a felerősítést.

A temetőben a használati tárgyak több típusa is előfordult.

A 3. sírban egy hosszúkás, ívelt oldalú, két végén lekerekített, faragott palmettadíszes csontlemez volt, mely valószínűleg női tarsoly lezárására szolgált. A csontlemez közepén egy nagyobb, két végén egy-egy kisebb lyuk van.

Kés férfi-, női és gyermeksírban egyaránt előfordult. A 2. sírban fekvő gyermek jobb keze mellett kerültek elő kés töredékei. A 4. sírban a bal kéz mellett volt egy vaskés darabja. A 7. sírban a jobb alkar és a kézcsontok mellett, belül került elő egy kés. A 8. sír példánya a leg-épebb: egyélű, nyele a kés fokának folytatása. Itt – mint a lószerszám és az öv esetében – a temetési rítus elemét fedezhetjük fel: a kés a váz alatt, a gerincoszlop közepénél került elő, tehát még a test sírba helyezése előtt kellett a gödörbe dobni. A 12. sírban a kés a két lábszár között került elő.

Tűzkésztség két sírban volt. A 8. sírban a csiholó mellett kova is előkerült, a szablya mellé helyezték őket. A 13. sírban csak a csiholóvas töredéke maradt meg.

Kerámia a temető É-i szélén, két egymás mellett lévő sírban (a 11. és 12. számúban) volt. Az eke által bolygatott 11. számú gyermeksírt egyetlen melléklete volt a világosbarnára égetett, durva, kavicsos soványítású, kézzel formált/kézikorogon készült, szabálytalan alakú bögre, hasán 4 szabálytalanul futó, bekarcolt vonaldíszsel, mely a jobb felkar alsó végénél, álló helyzetben (a mezőgazdasági munkák folytán összeroppanva) került elő.

A 12. számú gazdag női sírban az edény töredékekben, a mellkas jobb oldalán, a jobb alkarcsont mellett kívül, a jobb térd körül és a lábszár mellett belül került elő. Összeállításánál egy sötétszürkére égetett, durva, kavicsos soványítású, kézzel formált vagy kézikorogon készült, szabályos alakú, díszítetlen bögre alakult ki belőle. Eltérően az előző gyermeksírtól (és az általánostól), jelenlétét a temetési rítus során nem az ételmelléklethez kapcsolhatjuk. Szerepe hasonló lehetett, mint a ruházat megoldásának, a személyes tárgyak megromlásának.

Pénzek két sírból ismertek. A 2. számú gyermeksírt összesen 4 darab denár volt: a koponya alatt ket-tő, valamint a jobb kéznél, a kés mellett egy harmadik, Provence-i Hugó Itália és Provence királya (926–931), a nyakcsigolyák alatt pedig Lothar itáliai király (947–950)

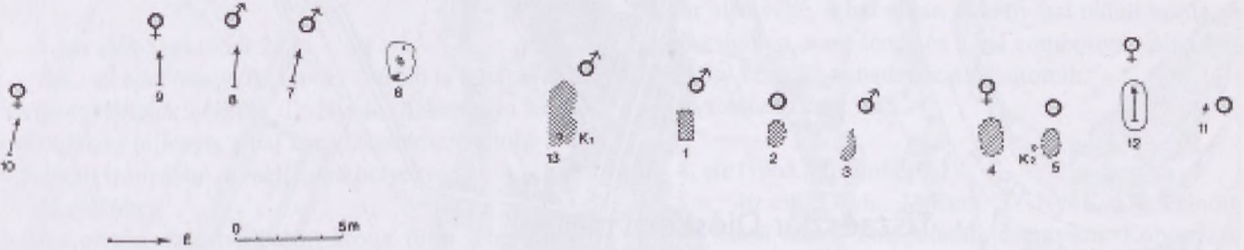
verete került elő. Egyik érme sem volt átfúrva, obulusként kerültek a sírba.

A 7. sírban, a jobb kulcsesont belső végén volt egy pereménél átfúrt, bizánci aranszolidusz (Theophilosz, II. Mikhaél, Kónsztantinosz (832?–839?)), melyet valószínűleg felfűzve, nyakban hordott a tulajdonosa.

A 3. sírban egy csuklós szerkezetű, egyik végén kiszélesedő ezüstlemezből készült tárgy került elő.¹⁶³ A 12. sírban, az egyik hajfonatkorongnál vashuzalból készült karika töredéke feküdt. Mindkét tárgy pontos rendeltetése ismeretlen.

4.3.3. A temető keltezése

A temető leletanyaga, s a pénzek alapján a 10. század első felében – középső harmadában használták.

6. kép. Tiszaeszlar-Bashalom-Fenyvespart II., temetőterkép

MNM Rég. Adattár I.45.T.; DIENES 1968, 187–190; DIENES 1972, 14; FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 1114; FO-

DOR 1996b, 187–190; KOVÁCS 1989, 69–70; DIENES 1996b, 312.

4.4. IRODALOM

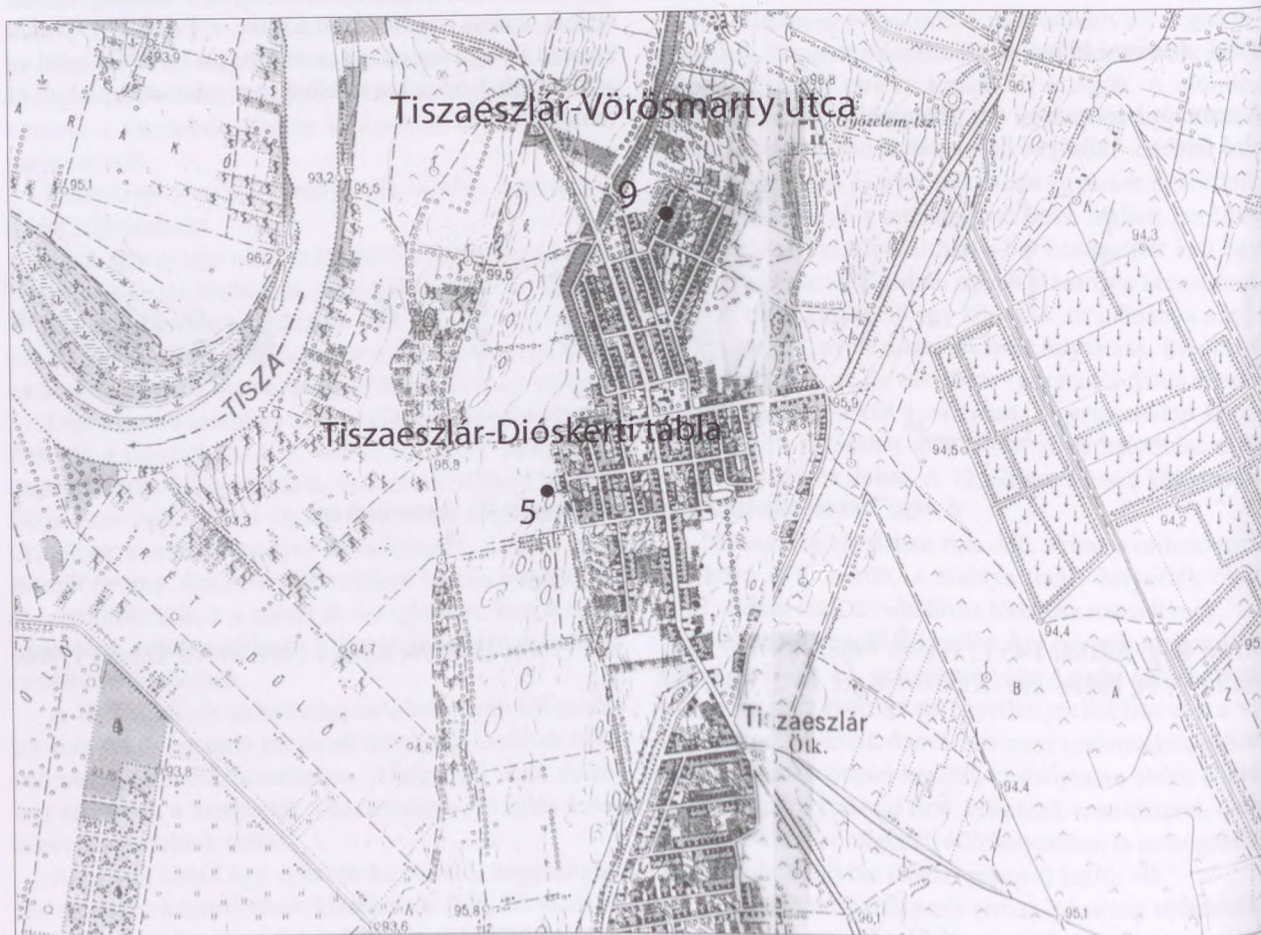
¹⁶³ Birka 168. és 639. sírjában a hasonló szerkezetű vastárgy ládikaverteként lett meghatározva (ÁRBMAN 1943, 73, *Abb.* 46, rajzos rekonstrukció: *Abb.* 177).

IV.5. TISZAESZLÁR-DIÓSKERTI TÁBLA

5.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1965-ben a község Ny-i szegélyére eső Dióskerti tábla legkeletibb részén, a Tisza árterét lezáró dombvonulaton, alkalmi homokbányában gyerekek honfoglaló sírt találtak, kiásták, és a leleteket a miskolci múzeumba juttatták. Kalicz Nándor magához vette a leleteket, és átvitte a területileg illetékes nyíregyházi múzeumba.

Az első sírokat (A–C sír, I. sír) Németh Péter tárta fel, majd Dienes István és Kovács László fejezte be az ásást.¹⁶⁴ Embertani meghatározás nem készült.¹⁶⁵

7. kép. Tiszaeszlár-Dióskerti tábla, Tiszaeszlár-Vörösmarty utca

5.2. SÍRLEÍRÁSOK

A sír

A homokgödörben játszó gyerekek által kibontott sír.

Mellékletei:

1–6. 6 darab bronz füles félgomb (2 összetartozik), h.: 17 mm, sz.: 11 mm (JAM 68.296.6.) [52. tábla 27–30].

7–18. 12 darab ezüst kéttágú csüngős ingnyakdísz aranyozás nyomaival, h.: 33 mm, sz.: 8 mm (JAM 68.296.4.) [52. tábla 14–25].

19. Tömör bronz fülesgomb, h.: 15 mm, sz.: 8 mm (JAM 68.296.2.) [52. tábla 31].

¹⁶⁴ Németh Péter 1965. október 25–28. között, majd Dienes István és Kovács László október 30. és november 6. között (1–11. sír), illetve 1966. szeptember 20–október 3. között (12–22. sír) végzett leletmentést a homokbánya elől még megmenthető sírok feltárásával.

¹⁶⁵ MNM Rég. Adattár XVIII. 217/1966, XIX. 315/1967; *RégFüz* I: 19 (1966) 65; NÉMETH 1966, 88–90; *RégFüz* I: 20 (1967) 69; NÉMETH 1996b, 190–192; DIENES 1996b, 311.

20–32. 13 darab kerek ezüst ingnyakveret, átm.: 8 mm (JAM 68.296.5.) [52. tábla 1–13].

33. Aranyozott ezüst gömbsorcüngős fülbevaló, h.: 78 mm, sz.: 5 mm (JAM 68.296.1.) [52. tábla 26].

34–38. 5 darab levél alakú ezüstveret, h.: 47–49 mm, sz.: 27–29 mm (JAM 68.296.3.) [52. tábla 32–36].

B sír

Homokkitermelés során feldúlt sír, csak a jobb alkar és lábszár, illetve a koponyatető egy darabja került elő, valószínűleg férfi nyugodott benne.

Melléklete: nem volt.

C sír

Szintén feldúlt sír, a bal lábszontok és a jobb lábszár volt az eredeti helyén.

Melléklete: nem volt.

I. sír (1965. október 27.)

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 136 cm (a feltárás során levágott lábfejek nélkül). T.: Ny–K. A koponya kissé a bal oldalára billenve, a bal kar vízszintesen, a jobb alkar a bal váll irányában, a mellkasra helyezve.

Mellékletei:

1. Az orrtőre tapadva öntött bronz füles félgomb, felületén aranyozás nyomaival, h.: 17 mm, sz.: 11 mm (JAM 297.2.) [53. tábla 3].

2. Az állkapocs mindkét oldalán 20–30 mm hosszú, erősen oxidált vasdarabkák.

3–19. 17 darab pasztagyöngy a bal oldalon, az állkapocs alatt, egy csomóban: 12 darab folytatott díszű hengeres pasztagyöngy, h.: 11 mm, 3 darab kis kerek világoskék pasztagyöngy, átm.: 6 mm, 2 darab kerek barna gyöngyszem, h.: 7 mm, sz.: 5 mm; h.: 6 mm, sz.: 4 mm (JAM 297.2.) [53. tábla 5–21].

20. A bal kulcsonton és a bordák egy részén bronzlemezről kivágott hajfonatkorong, átm.: 80 mm (JAM 68.297.4.).

21. A jobb oldali bordák közepén, díszítetlen oldalával fölfelé az előbbi korong párja [53. tábla 1–2].

22. A medencelapátok alsó vége között, a csontok fölött kb. 3 cm-re öntött bronz övveret, h.: 20 mm, sz.: 25 mm (JAM 68.297.3.) [53. tábla 4].

1. sír (1965. október 30.)

Sm.: 25 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K 59°. Háton fekvő gyermek csontváza, csak a koponya, a kulcsontok, egy lapocka, a felkarcsontok, a combcsontok és a bal lábszárcsontok kerültek elő.

Melléklete: nem volt.

2. sír (1965. október 30.)

Sm.: 50 cm. Csvh.: 92 cm (a lábszárcsont végéig). T.: Ny–K 46°. Háton fekvő gyermek csontváza, koponyája

a váztól jobbra feküdt, mindkét alkarja könyökben hajlítva, a kézfejek a medence feletti csigolyákon feküdtek, alsó állkapcsát rágszáló túrta el.

Mellékletei (MNM leltározatlan):

1–8. 8 darab gyöngyszem, h.: 17 mm, sz.: 10 mm; h.: 12 mm, sz.: 7 mm; h.: 7 mm, sz.: 4 mm; h.: 8 mm, sz.: 9 mm; h.: 8 mm, sz.: 4 mm; h.: 9 mm, sz.: 5 mm; h.: 7 mm, sz.: 5 mm: 1 darab az állcsúcsnál, 3 darab a mellkas bal oldalában, alattuk 2 darab, a jobb oldalon 1 darab és a bal oldalon lejjebb további 1 darab [54. tábla 1–8].

9. A csigolyák felső harmadánál bronz fülesgomb fele, h.: 19 mm, sz.: 11 mm [54. tábla 9].

3. sír (1965. november 1.)

Sm.: 15 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K 50°. Felnőtt háton fekvő, eke által bolygatott csontváza. A bal felkar alsó vége, a bal alkar, néhány bal oldali borda, 3 ágyékcsigolya, a medence és a bal combcsont volt a helyén. Bal kézfejét a medence alá hajtották.

Melléklete: nem volt.

4. sír (1965. november 1.)

Sm.: 40 cm. Csvh.: 154 cm. T.: Ny–K 57°. Felnőtt nő (?) háton fekvő, bolygatatlan csontváza. Koponyája kissé jobbra billent, az alsó állkapocs leesve. Bal karja a medencére hajlítva, jobb karja derékszögben hajlítva, kézfeje a bal alkaron. Lábai kissé balra hajolva.

Melléklete: nem volt; a jobb csecsnnyúlványnál viszont zöld korróziónyomokat figyeltek meg, ami hajkarikára utalhat.

5. sír (1965. november 1.)

Sm.: 60 cm. Csvh.: 88 cm (a bokacsont nélkül). T.: Ny–K 92°. Háton fekvő gyermek bolygatatlan csontváza. Koponyája jobbra dőlt, karjai nyújtva, jobb kézfeje a combcsont végén feküdt.

Melléklete: nem volt.

6. sír (1965. november 2.)

Sm.: 60 cm. Csvh.: 153 cm. T.: Ny–K 75°. Háton fekvő felnőtt nő (?) bolygatatlan csontváza. Koponyája jobb oldalára dőlt, jobb alkarja, kézfeje a medencére hajlítva, bal alkarja derékszögben meghajlítva, csuklója a csigolyasor felett feküdt, lábai kissé balra hajolva.

Mellékletei (MNM leltározatlan):

1–2. A bal oldali csecsnnyúlványnál és az alsó állkapocs jobb oldali sarka alatt nyitott végű ezüst karikapár, átm.: 31×30, 28×30 mm [54. tábla 10–11].

3. Az áll alatt tömör bronz fülesgomb, h.: 10 mm, sz.: 8 mm [54. tábla 12].

4. A jobb alkar mellett kés formájú, közepén átfürt kis bronztárgy (amulett?), h.: 32 mm [54. tábla 13].

5. A medence felső részénél aranyozott ezüst kerek ruhaveret, átm.: 15×16 mm [54. tábla 14].
6. A jobb kézfejen kívül 2 félből öntött bronz fülesgomb, h.: 17 mm, sz.: 11 mm [54. tábla 15].

7. sír (1965. november 3.)

Sm.: 70 cm. Csvh.: 159 cm. T.: Ny–K 66°. Háton fekvő felnőtt nő bolygatatlan csontváza. Koponyája balra billent, karjai nyújtva, bal kézfeje a combcsont felső vége mellett, belül szétesve, jobb kézfeje a combcsont felső vége mellett kívül feküdt, kissé kifelé fordítva.

Mellékletei (MNM leltározatlan):

1. A koponyatető közepén préselt rozetta töredéke, átm.: 9×8 mm [55. tábla 1].
2. A bal csecsnyúlvány alatt gömbsorcsüngős fülbevaló, h.: 90 mm [55. tábla 2].
3. A jobb csecsnyúlvány közelében az előbbi párjának csüngőtárgya [55. tábla 3].
- 4–5. A jobb kulcsont mellett és a mellkas jobb oldalán egy-egy rövid láncocská [55. tábla 4].
- 6–19. 14 darab aranyozott ezüst kerek ruhaveret, átm.: 9,7 mm: a jobb vállcsúcs felett 8 darab, a vállcsúcs magasságában 2 darab, a bal medence mellett 1 darab, a mellkas jobb oldalának felső része alatt (felszedéskor) 1 darab [55. tábla 6–19].
- 20–22. A gerincoszlop bal oldalán 2 darab épebb, a mellkas jobb oldalában 1 darab épebb rosszezüst rozetta és rengeteg apró töredék [55. tábla 21–23].
23. A bal alkar mellett belül sodrott bronz huzaldarab, h.: 20 mm [55. tábla 5].
- 24–25. A két alkaron egy-egy lánckarperec [55. tábla 20].

8. sír (1965. november 3.)

Sm.: 70 cm. Csvh.: 137 cm (a sarokcsont nélkül). T.: Ny–K 55°. Háton fekvő felnőtt bolygatatlan csontváza. Koponyája a bal oldalán feküdt, bal alkarja visszahajlítva, kézfeje az áll alatt, ujjak a gerincoszlopon, jobb karja behajlítva, kézfej a mellközépen.

Melléklete: nem volt.

9. sír (1965. november 4.)

Sm.: 70 cm. Csvh.: 62 cm (a térdig). T.: Ny–K 85°. Háton fekvő gyermek bolygatott csontváza. Koponyája balra billent, felsőtétét rágszáló dülta, a bordák egy része és a bal alkarcsont hiányzik, a lábakat a feltárás során a munkások áshatták el.

Mellékletei (MNM leltározatlan):

- 1–2. A koponya jobb oldalánál és a bal oldala alatt ezüsthuzal karikapár, átm.: 16×17, 14×18 mm [54. tábla 16–17].

10. sír (1965. november 5.)

Sm.: 40 cm. Csvh.: 155 cm. T.: Ny–K 55°. Háton fekvő felnőtt csontváza. Koponyája csaknem az alapján,

kissé balra billenve állt, a két alkar könyökben behajlítva, bal kézfeje a medencében, jobb kézfeje a bal alkar alsó végén feküdt.

Melléklete (MNM leltározatlan):

1. A koponya alatt kettétörött ezüstkarika, átm.: 19×15 mm [54. tábla 18].

11. sír (1965. november 5.)

Sm.: 40 cm. Csvh.: kb. 150 cm. Akácgyökerek által szétszedett felnőtt csontváz. Felsőteste dülva, eredeti helyén a jobb medence és a két láb maradt.

Mellékletei (MNM leltározatlan):

- 1–2. A felsőtesten 2 vastárgy (talán tegez részei), h.: 23 mm, sz.: 16 mm, h.: 35 mm, sz.: 23 mm [54. tábla 19–20].

12. sír (1966. szeptember 22.)

Sm.: 65 cm. Csvh.: 161 cm. T.: Ny–K 64°. Háton fekvő felnőtt csontváza. Jobb oldalára billent koponyáját a föld szétnyomta, jobb karja nyújtva, bal karja enyhén behajlítva, az egyik alkarcsont vége benyúlik a medencetányér széle alá.

Melléklete: nem volt.

13. sír (1966. szeptember 22.)

Sm.: 30 cm. Csvh.: 58 cm (a térdig mérhető). T.: Ny–K 72°. Háton fekvő gyermek eke által bolygatott csontváza. Az alsó állkapocs eredeti helyén feküdt, a koponyát az eke megfordította, a jobb karcsontok kis töredéke és a combcsontok voltak helyükön, a bal combcsont mellett, 4 cm-rel magasabban, eltérve egy lábszárcsont került még elő.

Melléklete: nem volt.

14. sír (1966. szeptember 23.)

Sm.: 75 cm. Csvh.: 156 cm. T.: Ny–K 54°. Háton fekvő felnőtt nő bolygatatlan csontváza. Koponyája a bal oldalán feküdt, a vázat rágszálók erősen feldúlták, a két kulcsont, a bordák és a csigolyák nagy része, a jobb kar- és kézcsontok, valamint a bal medencelapát elmozdult. A bal karja nyújtva volt.

Mellékletei (MNM leltározatlan):

1. A koponyától jobbra 12 cm-re vaskés, h.: 66 mm, sz.: 10 mm [56. tábla 27].
2. A jobb lapocka felett – rágszáló által eltérve – ezüst gömbsorcsüngős fülbevaló töredékei, h.: 34 mm [56. tábla 1].
- 3–28. 25 darab ép és egy töredékes aranyozott ezüst, téglalap alakú ruhaveret, h.: 12 mm, sz.: 11 mm: a mellkas felső harmadának vonalában, kétoldalt, kissé a mell közepe felé ívelődő sorokban, 10 darab a jobb oldali soron, 13 darab a bal oldali soron, 3 darab pedig eltérve a koponyától balra, az elmozdult jobb felkar mellett és a jobb lábszár mellett belül [56. tábla 2–26].

TISZAESZLÁR-DIÓSKERTI TÁBLA

29. A mellkas bal oldalában kerek ezüstveret, átm.: 12 mm [56. tábla 28].

15. sír (1966. szeptember 24.)

Sm.: 50 cm. Csvh.: 156 cm. T.: Ny-K 61°. Háton fekvő felnőtt bolygatatlan csontváza. Koponyája az alapján állt, kissé jobbra billenve, a jobb felkar ráfordult a bordákra, azok külső szélén feküdt, alkarja tompaszögben behajlítva, az alkar vége a bal medencetányérba hajlott, a bal kar derékszögben hajlítva, az alkar vége a mellközépen, a gerinc fölött feküdt. A térdek kissé balra, kifelé fordultak.

Melléklete: nem volt.

16. sír (1966. szeptember 24.)

Sm.: 25–40 cm. Csvh.: 74 cm. T.: Ny-K 78°. Háton fekvő gyermek bolygatott csontváza. A koponya és a felsőtest a medence feletti első csigolyáig feldúlva, a lábak lefelé érintetlenek. A lábvégek 10–15 cm-rel magasabban feküdtek, mint a medence, mindkét láb térdben kifordítva.

Melléklete: nem volt.

17. sír (1966. szeptember 26.)

Sm.: 40 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny-K 116°. Háton fekvő, bolygatatlan gyermek rossz megtartású csontváza. Bontásnál is sérült, csak a koponya és egy felkarcsont maradt meg.

Mellékletei (MNM leltározatlan):

- 1–2. A koponya jobb oldalán és a jobb állkapocstól 7 cm-re K-re ezüst karikapár, átm.: 17×14, 17×19 mm [54. tábla 21–22].
3. A koponya alatt átfúrt bizánci ezüstérme (II. Niképorosz, Phokasz & II. Baszileiosz (963–969))¹⁶⁶ [54. tábla 23].
4. Az áll alatt félhold alakú bronzcsüngő, h.: 34 mm, sz.: 28 mm [54. tábla 25].
5. Az állkapocs alatti karika mellett bronz fülesgomb fele, h.: 19 mm, sz.: 15 mm [54. tábla 24].

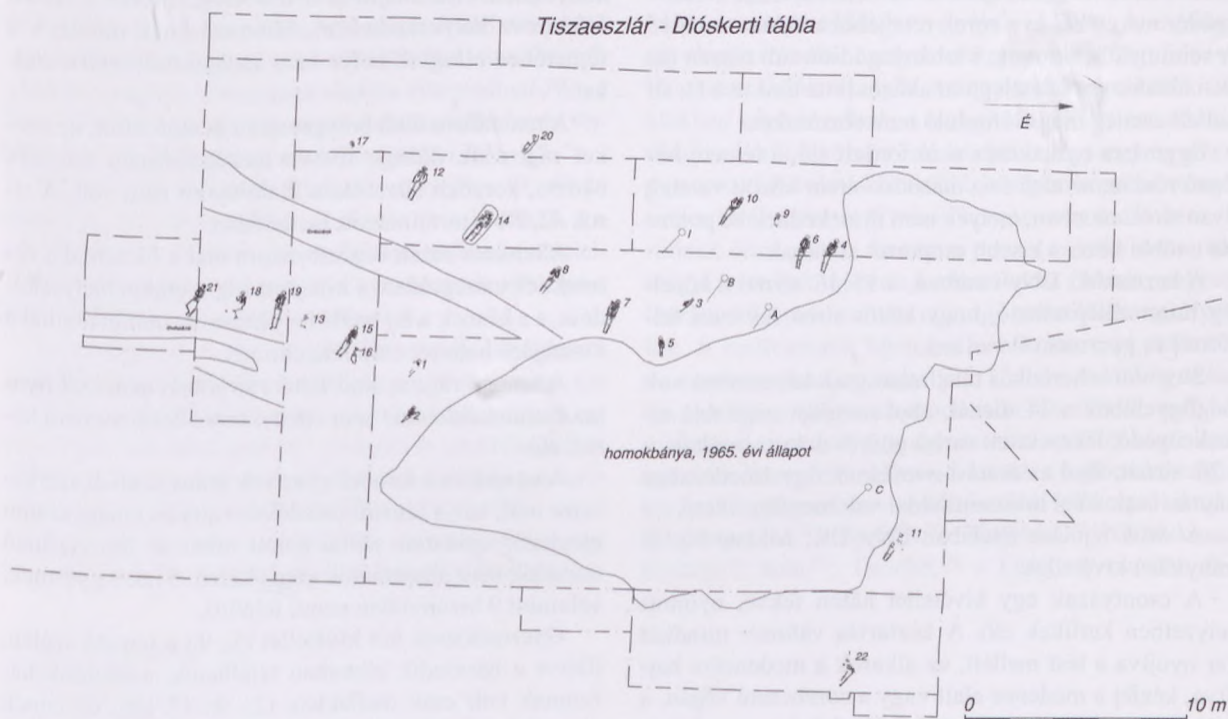
18. sír (1966. szeptember 27.)

Sm.: 25 cm. Csvh.: kb. 167 cm. T.: Ny-K 76°. Háton fekvő felnőtt eke által bolygatott csontváza. A bolygatatlan felsőtest enyhén jobb oldalán feküdt, a jobb kar a test előtt, az alkar hegyesszögben vissza volt hajlítva, a bal felkar a gerincen feküdt, az alkar derékszögben behajlítva, vége a jobb felkarcsonton nyugodott. Az erősen korhadt medence is oldalt feküdt, lábait az eke teljesen szétdúlta, eredetileg enyhén jobbra felhúzott lábakkal, zsugorítva lehetett eltemetve.

Melléklete: nem volt.

19. sír (1966. szeptember 28.)

Sm.: 35 cm. Csvh.: 170 cm. T.: Ny-K 77°. Háton fekvő férfi bolygatatlan csontváza. A bal oldalán fekvő

8. kép. Tiszaeszlár-Dióskerti tábla, temetőterkép

koponyát az eke roncsolta, a jobb alkar hegyesszögben behajlítva, vége a mellközépen, az ujjcsontok a gerincen feküdtek. A bal kar derékszögben volt behajlítva, a kéz- és ujjcsontok a jobb könyöknél voltak.

Melléklete (MNM leltározatlan):

1. Vaskés a deréktájon, tüskéje a bal könyöknél, hegye a bal medencetányér alatt, h.: 75 mm [54. tábla 26].

20. sír (1966. szeptember 28.)

Sm.: 83 cm. Csvh.: 94 cm (a bokacsontok nélkül). T.: Ny–K 54°.

Háton fekvő, bolygatatlan gyermek csontváza. Jobb oldala feltárás közben sérült. A bal alkart rágcsálók túrták el, eredetileg nyújtva lehetett, a jobb alkar behajlott a medencébe, a kéz- és ujjcsontok ott kerültek elő.

Melléklete: nem volt.

21. sír (1966. szeptember 29.)

Sm.: 40 cm. Csvh.: 158 cm. T.: Ny–K 67°. Háton fekvő felnőtt férfi (?) bolygatatlan csontváza. Koponyáját az eke roncsolta, karjait a gyomor táján keresztbe tették, mindkét karja derékszögben volt behajlítva, felül a bal, alatta a jobb kézfej, a jobb láb térdben kifelé hajlott, a térd rész 8–10 cm-rel magasabban feküdt.

Melléklete: nem volt.

22. sír (1966. szeptember 30.)

Sm.: 55 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K 53°. Homokkitermelés során bolygatott csontváz, felső része teljesen elpusztult, eredeti fekvésben csak a lábak maradtak meg.

Melléklete: nem volt.

5.3. ÉRTÉKELÉS

5.3.1. Temetkezési szokások, a temető jellege

A temető 27 azonosított sírja (a 27. egy eke által erősen roncsolt csecsemősír, mely csak a térképen került bejelölésre) három, DDNy–ÉÉK irányú sorba rendeződik. DNy-i széle teljesen feltártnak tekinthető. Az ÉK-i részen a tulajdonosok nem engedélyezték a feltárást, s mivel a domb errefelé még emelkedik, előfordulhatnak további sírok is. A K-i oldalon homokbányászás során – a gödör méretéből és a sorok rendjéből adódóan – 14–15 sír semmisülhetett meg, s a bányagödörön túli részen (az ÉK-i oldalon) az odatelepitett akácok tette tönkre a 11. sír mellett esetleg még előforduló temetkezéseket.

Egymásra temetkezés nem fordult elő, a temető középső részén, az első és a második sírsor között vannak olyan sírok azonban, melyek nem illeszkednek be pontosan a többi közé, s kisebb csoportot alkotnak.

A harmadik, DNy-i sorban, a 15–16. sírnál a közelség miatt elképzelhető, hogy közös sírba fektetett felnőttől és gyermekről van szó.

Sírgödör a homokos talaj miatt csak két esetben volt megfigyelhető: a 14. sírnál, ahol mindkét vége felé elkeskenyedő, lekerekített sarkú gödröt dokumentáltak, s a 20. sírnál, ahol az ásatási munkások figyelmetlensége folytán csak a bal hosszanti oldal volt megfigyelhető.

A sírok tájolása általában ÉNy–DK, néhány Ny–K irányítású kivétellel.

A csontvázak egy kivétellel háton fekvve, nyújtott helyzetben kerültek elő. A kéztartás változó: mindkét kar nyújtva a test mellett, az alkarok a medencére hajlítva, kézfej a medence alatt vagy a combcsont végén, a két kar könyökben behajlítva és különböző magasságban

a felsőtestre helyezve, egyik kézfej a másik behajlított alkaron. A lábak általában nyújtva voltak, egy esetben a test tengelyéhez képest kissé elhajlítva, két esetben pedig a térd kifordítva.

A harmadik, legszegényesebb sírsor DNy-i szélén került elő a temető egyetlen zsugorított helyzetben eltemetett halottja. A 18. sírban fekvő csontváz jobb oldalán feküdt, enyhén jobbra felhúzott lábakkal, karjai könyökben visszahajlítva a test előtt, illetve a testen átfektetve helyezkedtek el. Eltemetésének módja, s a temetőben elfoglalt helye házi szolgálai helyzetére utalhat.¹⁶⁷

A temetőben több bolygatott sír is előfordult, de ezeket rágcsálók dűlése, illetve mezőgazdasági művelés okozta, korabeli sírrablásra utaló nyom nem volt. A sírok 42,3%-a tartalmazott mellékletet.

A temetés során végzett rítusra utal a 14. sírnál a vereteknek a megoldott, s kihajtott ingre utaló elhelyezkedése, s a késnek a fej mellé helyezése; ez utóbbi utalhat a visszajáró halottól való félelemre is.

A temető régész által feltárt sírjaiban nem volt nyoma ételmellékletnek: sem edény, sem állatcsont nem került elő.

A nemek és a felnőtt–gyermek arány családi szerkezetre utal, bár a temető töredékes volta és a nagyszámú meghatározhatatlan nemű halott miatt az összetartozó családok nem állapíthatók meg (4 férfi, 5 nő, 9 gyermek, valamint 9 bizonytalan nemű felnőtt).

Gyermeksírok két kivétellel (5., 9.) a temető szélén, illetve a harmadik sírsorban találhatóak, s közülük háromnak volt csak melléklete (2., 9., 17. sír), de ennek oka valószínűleg az É-i rész erős pusztultsága. Jelentős

¹⁶⁷ Felmerülhet a boszorkányság gyanúja, a visszajáró halottól való félelem is a testhelyzettel kapcsolatban, de semmi egyéb jelzés – csonkítás, bajelhárító éles tárgy stb. – nem fordult elő a sírban, ami ezt megerősítené, s a sír maga teljesen rendben betagozódik a temetőbe, úgyhogy ez a verzió nem valószínű.

melléklete négy felnőtt nőnek volt a középső sírsorban, s ennek szélén feküdt az a többihez képest gazdagon eltemetett gyermek is, akinek a temető egyetlen pénzét adták útravalóul (17. sír). Melléklet férfisírban csak két esetben volt (11., 19. sír). Sem ló, sem lószerszám nem került sírba, s a fegyvermelléklet sem jellemző – egyetlen esetben, a 11. sírban került elő két vastöredék, mely valószínűleg nyíltartó tegez merevítőjéhez tartozott.

A temető jellegzetességei alapján a Heves megyéből ismert, módosabb szabadok temetőihez hasonlít, ahol a férfisírok szintén szegényesek, ritka a fegyver, s a méltóságjelvények is hiányoznak, relatív gazdagság csak egy-egy női sírnál figyelhető meg.

5.3.2. A temető leletanyaga

Haj-/varkocskarikák 4 sírből kerültek elő, a temető első, ÉNy-i sírsorából, két felnőtt és két gyermek mellől (nem-meghatározás nem történt, az egyik felnőtt esetben valószínűsíthető, hogy nő volt). Mind a négy esetben ezüsből készült, sima, nyitott végű változatról van szó. Három esetben (6., 9., 17. sír) párban kerültek elő, a 10. sírban pedig egy darab volt. A 9., 10. és 17. sír karikái hasonlóan vékony huzalból készült, kisméretű példányok, míg a 6. sír karikapárja vastag, 2 mm átmérőjű huzalból készült, s méretében is jelentősen meghaladja a többit.

A 7. sírban – a koponyatető közepén – valószínűleg pártához tartozó, préselt bronzrozetta maradványa volt, erősen töredékes, mintázata nem rekonstruálható.

Ha Perémi Ágota rekonstrukciójának elemeit megfigyeljük, az A sír leletanyaga alapján elképzelhető, hogy itt is megvolt a párta, ám mivel dokumentálás nem történt, ez csak játék marad a lehetőségekkel.

Fülbevalók a temető középső sírsorában, 3 sírban fordultak elő (két esetben – 7. és 14. sír – biztosan, s a harmadiknál is (A sír) valószínűsíthetően felnőtt nő mellett), s ugyanazon változatot, a gömbsorcsüngős típus képviselik, csak anyagukban térnek el.

A bolygatott A sír fél pár fülbevalója aranyozott ezüsből készült, ovális karikájának felső részén kis gombban végződő nyúlvány van. A csüngőrész vékony drótszállra felhúzott préselt, aranyozott gömböcskéiből három van meg, a gömbök közötti és a karikáig tartó részeket vékony huzal feltekercselésével díszítették.

A 7. sírből a két csecsenyúlvány közelében egy-egy bronzból készült, négy gömböcskével díszített fülbeva-

ló volt. A függőrészt itt is feltekercselt huzal díszíti, az egyik fülbevalón a csüngőn végig, a másikon csak a felső két gömböcske között maradt meg. A fülbevaló karikája megegyezik az A sírban előkerülttel. A jobb kulcsonton és alatta, a mellkason rövid láncocskák kerültek elő, ezek a két fülbevalót köthették össze – hasonlóképpen, mint Győr-Téglavető-dűlő 47.¹⁶⁸ és Tiszavasvári-Aranykerti tábla D sírjában.¹⁶⁹ Ezt a díszítési módot Révész László a Volga-Káma vidéki leletanyag rokonsági körébe sorolja, s felveti az ékszer típus finnugor eredetének lehetőségét.¹⁷⁰

A 14. sírből bolygatott helyzetből, a jobb lapocka mellől, rágsálók által eltúrva, ezüsből készült gömbsorcsüngős fülbevaló töredékei kerültek elő: az előbbiekkel megegyező formájú karika és két préselt gömböcske maradt meg az ékszerből.

Egy erősen töredezett, ezüstözött bronzlemezéből készült, vésett díszű hajfonatkorongpár került elő az I. sírban, egyik a bal kulcsonton, s részben a mellkas bordáin, másik a jobb oldali bordák közepén, mindkettő díszítetlen felével felfelé. Az ékszereket a szélükön, két bevésztet vonallal határolt sávban, körben pontsor díszíti, s több helyen átlukasztották őket – valószínűleg eredetileg valamilyen nem maradandó anyagból készült hátlaphoz erősítették őket.

Az ábrázolás alapszerkezete mindkét korongon ugyanaz, de sem kidolgozásuk, sem motívumuk nem teljesen egyforma – valószínűleg az egyik elveszett vagy súlyosan megrongálódott, s pótolni kellett. A szerkesztés alapját mindkét esetben a középpontból négyfelé ívelő, osztott indák alkotják. Az egyik korongnál ezek szív alakban összezárulnak, s az így kialakított mezőben, a tárgy szélétől a közepe felé irányítva, egy-egy egyszerű palmetta (két voluta között ülő, középen vonallal osztott, széles levél) látható. A másik korongon az indák nem záródnak önmagukba, hanem a perem mentén szétterülő, leegyszerűsített, hármas levélcsoportba futnak, melynek leveleit középen szintén egy-egy vonallal hangsúlyozták. A levélcsoportok közti ovális mezőben, az alapmotívumhoz szorosan egy-egy ívelt, U alakú, a korong szélénél spirálisan visszacsavarodó inda illeszkedik, melyből a középső rész felé egy-egy szintén spirális végű levél indul ki. Ez az ábrázolásmód lemezes hajfonatkorongokon a Kárpát-medence területén több lelőhelyről ismert (Dunaszekcső,¹⁷¹ Eperjes,¹⁷² Nagyrév,¹⁷³ Nemeskosut/Koóúty,¹⁷⁴ Solt,¹⁷⁵ Tiszabő,¹⁷⁶ s kissé egyszerűbb for-

¹⁶⁸ BÖRZSÖNYI 1905, 67–70.

¹⁶⁹ RÉVÉSZ 2005, 163

¹⁷⁰ RÉVÉSZ 1988, 145–146.

¹⁷¹ FETTICH 1937, 83.

¹⁷² BÁLINT 1991, 52, 55.

¹⁷³ FETTICH 1937, 83.

¹⁷⁴ CHROPOVSKY 1955, 264–269.

¹⁷⁵ FETTICH 1937, 84.

¹⁷⁶ PÁLINKÁS 1937, 146–147.

mában öntött változatokon is előfordult (Budapest-Kispest,¹⁷⁷ Gödöllő¹⁷⁸).

Gyöngyök két sírban – a temető középtengelyében – voltak, egy felnőtt nő és egy gyermek mellett. Az I. sírban 17 darab pasztyagyöngyöt találtak az állkapocs alatt, mely a bal oldali hajfonatkoronggal együtt alkotott közös díszítményt. Ezek közül 12 darab henger alakú, csurgatottan bordázott, 3 darab kerek, lapított gömb alakú sárga, egy kis szalmagyöngy és egy színes, hengeres változat volt.

A 2. sírban 7 darab pasztyagyöngy került elő a nyaktájon, az állcsúcson és a mellkas területén elszórtan. Ezek közül 6 darab folytatott díszű, a hetedik pedig nagyméretű, bordázott változat volt.

3 sírból kerültek elő olyan tárgyak, melyek nyaklánc-hoz tartozhattak. Az A sírban 4 darab nagyobb és egy kisebb levél alakú dísz volt. A tárgyakat ezüstlemezből vágta ki, felső részükön a lemez visszahajlításával kis fülecskét alakítottak ki, közepüket csepp alakban bemélyítették. Helyzetüket nem figyelték meg, de párhuzamai alapján nyakláncra viselhették őket. Várpalota-Semmelweis utca 55. 1. sírja alapján Perémi Ágota rekonstruált egy pártával és az itt szintén meglévő gömbsorcsüngős fülbevalókkal kombinált viseletet, s gyűjtötte össze a párhuzamokat.¹⁷⁹

A 6. sírban – a jobb alkar mellett belül, a csigolyasor mellett – kés formájú, középen átfűrt kis bronztárgy volt, melyet valószínűleg amulettként, nyakláncra viselhettek.

A 17. sírban az áll alatt egy szintén nyakláncra hordott, félhold alakú öntött bronzcsüngő került elő. A lunula három csúcsa egy-egy leegyszerűsített hármastest alakban végződik, előlapján a széleit követő keskeny kereten belül két irányból átlósan bevéssett vonalakkal kialakított rácsmintával díszítették. Igen hasonló darab került elő a csekeji temető 572. sírjából.¹⁸⁰

Karperec egyetlen sírban, a 7. számúban fordult elő: itt az alkaron egy-egy lánckarperec volt, mely meglehetősen ritkának számít a honfoglaló leletanyagban. Budakeszi-Barackos-dűlő 39. sírből,¹⁸¹ Harta-Freifelt 13. sírből,¹⁸² valamint a karosi I. temető 5.¹⁸³ és a III. temető 15. sírjából¹⁸⁴ ismertek még, mindkét esetben gyermek viseletéhez tartoztak. Révész László használatukat a láncos csüngők, illetve a láncsal összekapcsolt gömbsorcsüngős fülbevalók köréhez, s így a Volga–Káma vidéki finnugor emlékanyaghoz kapcsolja (ezt igazolni látszik,

hogy a temető három gömbsorcsüngős fülbevalója közül ebben a sírban volt az, melyhez láncocskák is tartoztak).¹⁸⁵

Fülesgombok tömör és két félből összeállított változata egyaránt előkerült, helyzetük a viselet vonatkozásában információt nem hordozott. Az A sírban mindkét típus megvolt, ezek sírbeli helyzete nem ismert. Az I. sírban – nem eredeti helyzetében – üreges részével az orrtőre tapadva került elő egy gömb alakú, öntött, aranyozott bronz fülesgomb fele. A 2. sírban a csigolyák vonalában, a felsőtest felső harmadánál került elő egy bronz füles félgomb. A 6. sírban az áll alatt egy tömör, a jobb kézfej mellett kívül pedig egy két félből összeállított, üreges változat volt. A 17. sírban az alsó állkapocs alatt, enyhén balra egy bronz füles félgomb volt.

Ingyakdíszek a temető leggazdagabb, középső sírsorából, három sírből, kizárólag felnőttek mellől kerültek elő. Az A sírban, nem dokumentált helyzetben 12 darab aranyozott ezüst kéttagú csüngős veret és 13 darab a csüngős veretek felső tagjával megegyező kerek veret volt. A felső tag közepe bemélyedő, szélét egyszerű, apró gyöngysorkeret díszíti, a hátoldalon fülecske található a felvarráshoz. Az alsó tag csepp alakú, közepe enyhén domborodik, körülötte keskeny borda, ezen egyenletesen elosztva öt kis dudor látható. Mintázatával ez a ruhadísz Bálint Csanád I/d típusába sorolható.

A 7. sírban 14 darab aranyozott ezüst, kerek ingnyakveret volt, ezek eredeti helyzetükből kimozdulva, a jobb vállcsúcson feletti részen, a mellkas felső részén és a bal medence mellett kerültek elő. A veretek közepe bemélyedő, körben a szélén apró, szögletesre alakított gyöngysorkeret látható, a hátoldalon 2–2 fülecske segíti a felvarrást.

A 14. sírban 26 darab aranyozott ezüst, négyszögletes veret volt, ezek a mellkas felső harmadának vonalában, kétoldalt a mell közepe felé ívelődő két sorban helyezkedtek el, úgy, hogy 4 kivételével (melyek bolygatott helyzetben voltak) hátlapjukkal felfelé néztek – valószínűleg a temetésnél kihajtották az ing szegélyét. A veretek csaknem négyzet alakúak, négy sarkukon az egy-egy nagyobb méretű, középen és az oldalak közepén pedig az egy-egy kisebb méretű dudor összességében virágformára emlékeztet. Hátoldalukon két fül, néhány példány esetében pedig egy-egy szegecs szolgált a felerősítésre. Hasonló, bár kissé finomabban kidolgozott ingnyakdíszek kerültek elő Dormánd-Hanyipusztán 1. sírjából,¹⁸⁶ s szintén hasonló példányok ismertek Orosz-

¹⁷⁷ FETTICH 1937, 84.

¹⁷⁸ HAMPEL 1905, II. 488–489.

¹⁷⁹ PERÉMI 1986, 127–130.

¹⁸⁰ REJHOLCOVÁ 1995, *Tab.* LXXXIX, 8.

¹⁸¹ HORVÁTH 2004a, 461.

¹⁸² HORVÁTH 2004a, 461, 10. jegyzet.

¹⁸³ RÉVÉSZ 1996a, 14.

¹⁸⁴ RÉVÉSZ 1996a, 37.

¹⁸⁵ RÉVÉSZ 1996, 91.

¹⁸⁶ RÉVÉSZ 1996b, 385.

lámos (Banatsko Arandelovo) 10–11. századi lelőhelyéről, ezüsből.¹⁸⁷

A mellkas bal oldalában, magasabb szinten, egy egyszerű, bemélyített középi, a hátoldalán lévő két szegecs mellett átfűrt, kerek ezüstveret is volt.

Egyéb, ruhára varrt veretek két sírban voltak. A 6. sírban, a bal medencetányér felső széle alatt aranyozott ezüsből készült kerek veret volt. Közepén nagyméretű dudor, körülötte gyöngysorkeret alkot virágmintát, szélén körbefutó félköríves bevésések díszítik. Hátoldalán három szegecs van, s két helyen átlukasztották. Hasonló veret került elő Piliny-Sirmányhegy 75. sírjából.¹⁸⁸

A 7. sírban a bal oldalon két, a mellkas jobb oldalában egy rosszezüst rozetta volt, s a bordákon több apró maradvány, illetve korróziófolt volt látható. A nyomok alapján a rozetták a gerincoszlop két oldalán, két sorban helyezkedtek el, s deréktájon keresztben is felfedezhetők voltak a maradványai. Ez utóbbiak valószínűleg övet, esetleg rövid felsőruházatot díszítettek. A rozetták közepét egy-egy nyolcszirmú virág díszíti, szélén gyöngysorkeret látható. Hasonló rozetta volt Hetény (Chotín) 51. sírjában,¹⁸⁹ Szentes-Szentlászló 3. sírjában,¹⁹⁰ és kissé eltérő, de a díszítés jellegében erre emlékeztető a Csongrád-Felgyő-Gedahalom,¹⁹¹ Gyulavarsánd (Varşand)¹⁹² lelőhelyeken, valamint Kistokaj 24. és 45. sírjában¹⁹³ előkerült veretek mintázata. Buj-Gyepetelek¹⁹⁴ lelőhelyen aranyból préselt változat került elő.

Veretes öv eredeti funkciójában, férfisírból nem került elő. Az I. sírban, másodlagosan felhasznált ruha

(esetleg öv) díszeként volt egy öntött bronz széles övveret, a medencelapátok alsó vége között. Alsó részén széles csepp alakban áttört, közepén összekapcsolódó, onnan szétfutó, teljesen sematizált indadíszei három árokkal körülvett kis levélalakot ölelnek közre. Erősen kopott, széle hiányos, a felső és a jobb oldali levélalaknál átlukasztották. Hátoldalán 3 kis szegecs szolgált a felerősítésre. Hasonló, de szebben, finomabban kidolgozott mintázatú övveret került elő Szolnok-Strázsahalm¹⁹⁵ és Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. temető 8. sírjában.

A fegyverek szintén nem jellemzők a temetőre. Egyetlen példaként nyíltartó tegez vasmerevítőjének két darabja került elő a 11. sírból, a bolygatott felsőtest felső vége körüli részről.

Használati eszközök közül kizárólag kést találtak, ezek 2 sírban voltak. A 14. női sírban a koponya jobb oldalára helyezték, míg a 19. férfisírban a deréktájon került elő, hegye benyúlt a bal medencetányér alá.

Ugyanígy ritkaságszámba mennek a pénzek. A 17. gyermeksírban, a koponya alatt, a bal oldalon II. Niképhorosz, Phókasz & II. Baszileiosz (963–969) átfűrt bizánci ezüstérme került elő.

5.3.3. A temető keltezése

A temetőt leletanyaga alapján a 10. század második harmadának, esetleg (a pénz alapján) harmadik negyedének végéig használhatták.

5.4. IRODALOM

MNM Rég. Adattár XVIII. 217/1966, XIX. 315/1967; RégFüz I: 19 (1966) 65; NÉMETH 1966, 88–90; RégFüz

I: 20 (1967) 69; NÉMETH 1996b, 190–192; DIENES 1996b, 311.

¹⁸⁷ BÁLINT 1991, 245.

¹⁸⁸ PERÉMI 1986, 127.

¹⁸⁹ TOČÍK 1968, Taf. XVIII, 1–8.

¹⁹⁰ BÁLINT 1991, 257.

¹⁹¹ BÁLINT 1990, Taf. LIII, 4.

¹⁹² BÁLINT 1991, Taf. LX, 5.

¹⁹³ K. VÉGH 1993, 55–57.

¹⁹⁴ CSALLÁNY 1970, 295.

¹⁹⁵ FETTICH 1937, 81.

IV.6. TISZAESZLÁR-HEGYESHATÁR

6.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1937-ben Tiszaeszlár és Tiszalök K-i határszélén, a Tokaj–rakamazi országúttól 80–100 m-re lévő határmezsgye dombján, a dűlőút javításához végzett földelhordás során a munkások két csontvázat találtak. A lelőhely a Nyíregyháza–Tiszaeszlár–rakamazi műút K-i oldalán van, Tiszaeszlártól D-re, a Tiszalök-Újtelepre bevívő gáttal szemközt. É felé a dombvonulat kettéágazik, a leletek a nyugatabbi, az út közelébe eső É–D-i irányú ágáról valók, amelynek a gáttal szemközti részéből sok földet hordtak el. Rohács József tiszalöki lakos jelentése után a nyíregyházi múzeum igazgatója, Kiss Lajos megjelent a helyszínen, ahol a még meglévő dombon 1937. augusztus 11–12-én két kengyel apró darabjait, kés-pengét, három nyílhegyet, csiholóacélt kovával, zablarészeket, tegezvasalás darabjait és íjmarkolatsontokat talált az összehányt emberi csontok között, s az egyik

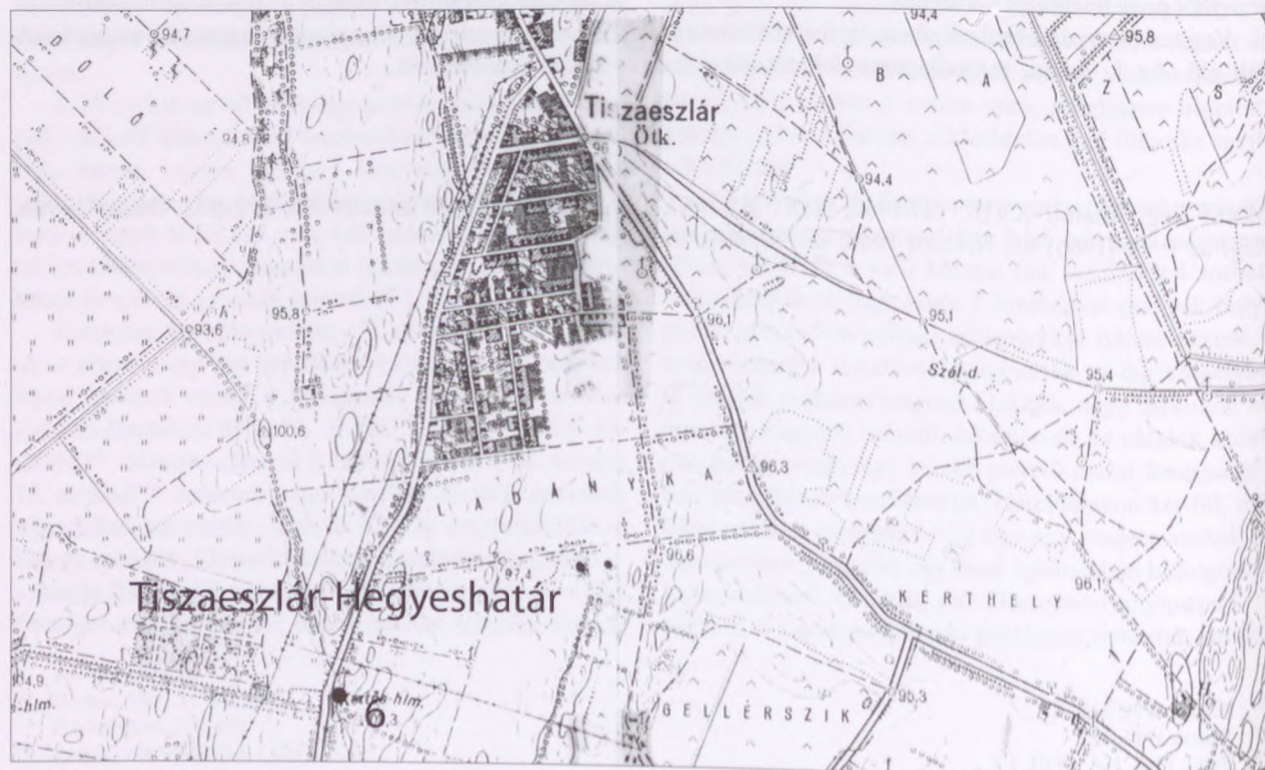
koponyán és a medencecsonton zöld rozsdanyomokat dokumentált. A Dienes által közölt Kiss Lajos szöveg zavaros.¹⁹⁶ A feltárt két temetkezés egyike egy férfisír, a másik egy gyermeksír volt. Az összehányt csontok és leletek, valamint a kubikusok partoldali leletei az első férfisírhoz tartozhattak (vö. íjvég, íjmarkolat). A D-i irányban húzott kutatóárkok üresnek bizonyultak, a kubikusok által levágott partoldalban azonban jelentéktelen vasdarabokon kívül íjvégsontok is előkerültek. Az É-i oldalon előkerült újabb, 163 cm hosszú csontváz egyetlen melléklete a koponya mellett talált vékony ezüstkarika volt.

A nyíregyházi múzeum a lelőhelyről egy csiholó darabjait és kisebb vastöredékeket őriz (JAM 64.389.1).

A körülmények alapján nagyobb kiterjedésű 10. századi köznépi temető pusztulhatott itt el.¹⁹⁷

6.2. IRODALOM

Szabolcs megyei Alispáni Jelentések 1937; DIENES 1996b, 309–310.

9. kép. Tiszaeszlár-Hegyeshatár

¹⁹⁶ DIENES 1996b, 310.

¹⁹⁷ *Szabolcs megyei Alispáni Jelentések 1937*; DIENES 1996b, 309–310.

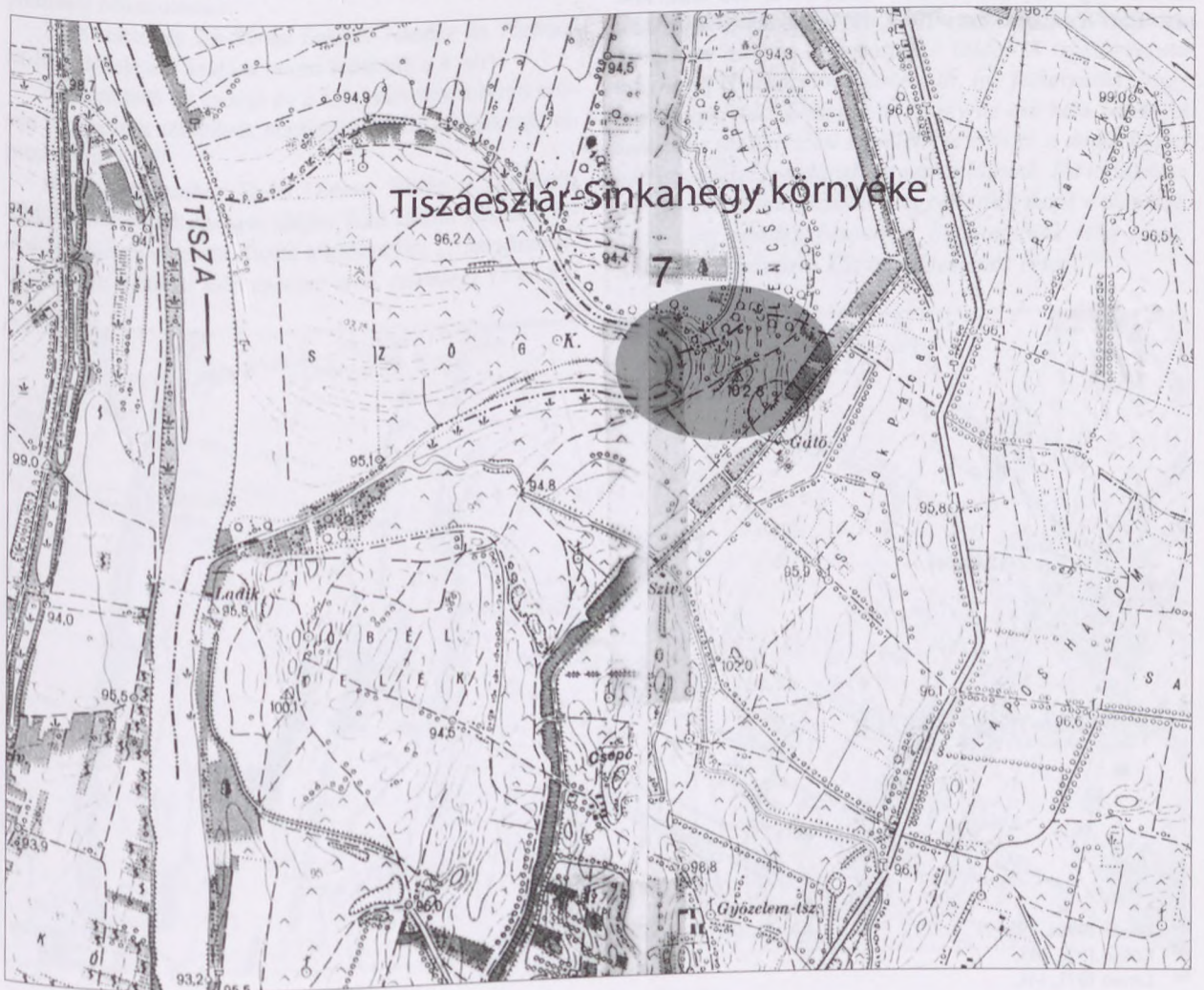
IV.7. TISZAESZLÁR-SINKAHEGY KÖRNYÉKE

7.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1889-ben, a nagy tiszai árvíz után emelt védőgát építésekor egy nagyobb, 10. századi temető 50–60 sírját dúlták szét. A sírok 5–6 sorban húzódtak, a csontvázak hátton, nyújtott helyzetben feküdtek. Az egyik csontváz mellett, a medence jobb oldalánál tör méretű, tönkrement lett, a medence jobb oldalánál tör méretű, tönkrement vastárgy, az öv táján tönkrement vascsat, a másiknál a „bal mellényzsebe tájékán” szétmállott „vas bicska” volt. A lelőhely Ny-i széle nem ismert. A múzeumba végül csak egy-két tárgy és néhány koponya jutott, ezek alapján Jóna András a 10–11. századra keltezte a temetőt. A később összegyűjtött mellékletek között avar és honfoglalás kori tárgyak együtt szerepeltek. Innen származik az 1898-ban gr. Pongrácz Jenőné gr. Dessewffy

Izabella által a nyíregyházi múzeumnak adományozott bizánci ereklyetartó kereszt is.

A lelőhely Tiszaeszlár és Tiszanagyfalu között van, ahol egy nagyobb méretű agyagkitermelő gödörben lettek korai avar és honfoglalás kori magyar emlékeket. A kérdéses dombok a tulajdonképpeni Sinkahegytől K-re esnek. A földkitermelő gödrök átmetszenek több kisebb magaslatot, ezek egyikén lehetett a honfoglaló, és alighanem egy másikon az avar temető. Valószínűleg ezért fordulhatott elő, hogy Jóna 1900-ban több kutatóárkot húzott (eredmény nélkül) – ő a tényleges Sinkahegyet kutatta.¹⁹⁸

10. kép. Tiszaeszlár-Sinkahegy környéke

¹⁹⁸ MNM Rég. Adattár 68.J.I.; JÓNA 1914, 172–174; FEHÉR-ÉRY-KRALOVÁNSZKY 1962, 1117; DIENS 1996b, 312.

7.2. LELETLEÍRÁS

Ereklyetartó mellkereszt, h.: 78 mm, sz.: 41 mm (JAM ltsz. nélkül közölve) [57. tábla]. A bizánci típusú mellkeresztek szentföldi csoportjába tartozik, bronzból öntött, két részből álló, szélesedő szárú latin kereszt forma, alul és felül az előlapon egy, a hátlapon két átfúrt füllel, melyeken keresztülfűzött tengelyekkel kapcsolták össze. Mintája domborművű, az előlapon Krisztus szétárt karú (megfeszített¹⁹⁹ vagy álló²⁰⁰), félrehajtott, ovális dicsfényvel övezett fejű alakja látható, testét ing és redőzött, ujjatlan tunika (*colobium*) fedi, lábfejei kilátszanak a ruha alól. A kereszt szárvégein, Krisztus feje fölött és lába alatt, valamint két nyitott tenyere alatt egy-egy

mellkép – valószínűleg evangelisták, apostolok, szentek képmása – helyezkedik el. A hátoldalon Szűz Mária *orans* kéztartású [két keze tenyérrel felfelé, a feje mellett vagy felett – a szerk.] teljes alakja van, fejét és felsőtestét keresztben egymásra hajtott, redőzött kendő fedi, alatta hosszú ujjú, földig érő ruha, feje körül dicsfény. A kereszt szárain itt is egy-egy mellkép látható. Az arcok, kezek, Krisztus lábai is jól kidolgozottak. Közeli párhuzamai ismertek Szőny,²⁰¹ Tápióbicske,²⁰² Tiszaörvény,²⁰³ Dunapentele²⁰⁴ lelőhelyekről, s a MNM ismeretlen lelőhelyről is őriz egy hasonló példányt²⁰⁵.

7.3. IRODALOM

MNM Rég. Adattár 68.J.I.;²⁰⁶ JÓSA 1914, 172–174; FEHÉR-ÉRY-KRALOVÁNSZKY 1962, 1117; DIENES 1996b, 312.

¹⁹⁹ FODOR 1996a, 193.

²⁰⁰ LOVAG 1971, 143.

²⁰¹ LOVAG 1971, 148.

²⁰² LOVAG 1971, 148.

²⁰³ LOVAG 1971, 148.

²⁰⁴ LOVAG 1971, 148.

²⁰⁵ LOVAG 1971, 148.

²⁰⁶ Jósa András levele Hampel Józsefhez, 1892. november 17.

IV.8. TISZAESZLÁR-ÚJTELEP (LÖKÖS-DŰLŐ)

8.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Tiszalökről Rakamazra vezető országút 53. kilométerkövétől Ny-ra 312 m-re emelkedő természetes dombnyúlványon, kissé a domb D-i oldalán került elő egy ismeretlen sírszámú honfoglalás kori temető négy sírja.

Az első sírt 1944-ben – lövészárk ásása során – találták meg, ezt később egy gyermek megmutatta Rohács József tiszalöki cipészmasternek, aki egy É–D-i irányú keskeny kutatóárkot húzott, s az első után újabb két, Ny–K tájolású sírt tárt fel.

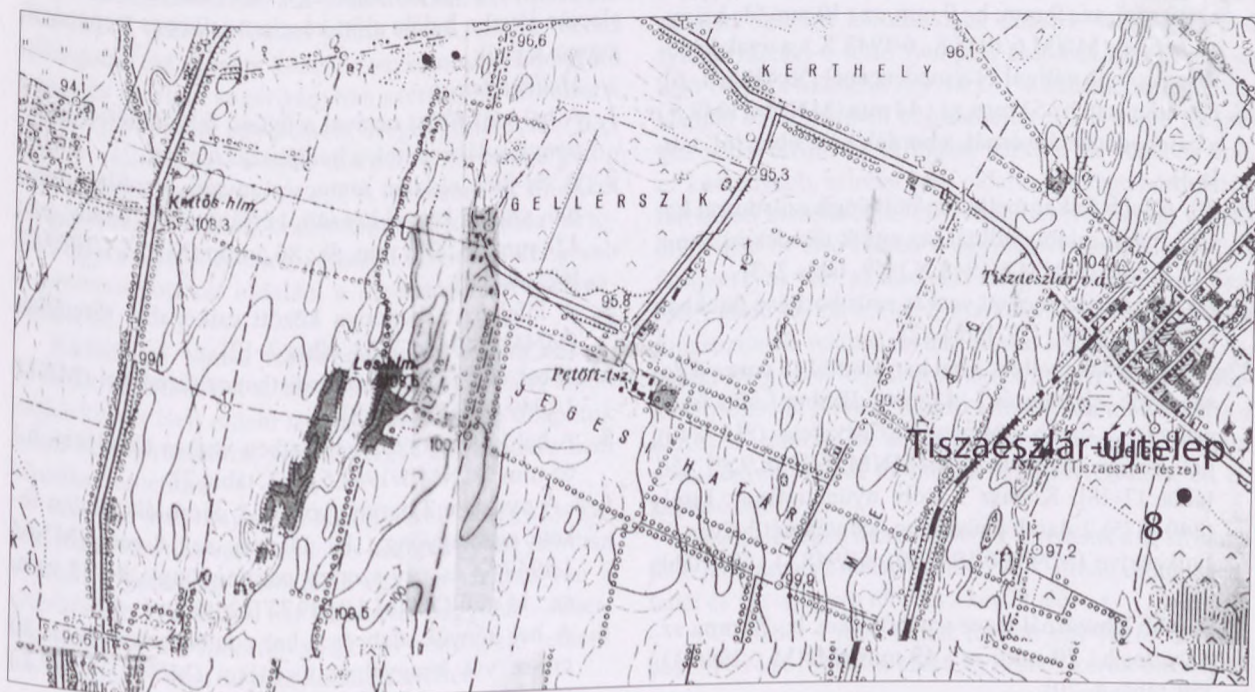
Miután tudomást szerzett a leletekről, Fettich Nándor 1948. szeptember 15-én felkereste Rohácsot, aki a helyszínen megmutatta a sírok helyét, feljegyzéseiből leíktálta az adatokat, s a mellékleteket átadta a Magyar Nemzeti Múzeumnak.

1948. október 29–30-án Fettich Nándor és Párducz Mihály hitelesítő ásatása során feltárták a 4. sírt.

A dombtető az erózió és a talajművelés folytán erősen lekopott, a szántások alkalmával több temetkezés elpusztulhatott.²⁰⁷

1966. szeptember 21-én Dienes István a Dióskerti tábla temetőjének ásatása idején Tóth Bálint helybeli lakos segítségével azonosította a lelőhelyet: „... megmutatta, hogy a házától nem messze lévő, jelenlegi 17-es km

kő volt az 53-as km kő. A kövön a fehérrel lefestett, de bemélyedő 53-as szám valóban világosan látszik. Tóth Bálint szerint az út átszámozásánál mindössze annyi változás történt, hogy a kövek 100–150 métert eltolódtak Tiszaeszlár felé. Az 53-as kő tehát eredetileg 100–150 méterrel közelebb volt Tiszalökhöz, a mostani útkanyar táján. Azzal a ponttal szemközt, az úttól Ny-ra, kb. 300 m-re (Rohács 312 métert jegyzett fel) valóban van egy nagytömegű domb. Tóth Bálint elmondása szerint az újtelepi házsor is eddig nyúlt 1948 táján, ami Rohács helyszínrajzának helyességét bizonyítja, aki a dombbal szemközti házhoz odairta „az első ház”. (Ma a házsor már jóval tovább folytatódik Lök felé.) Az említett dombnak D-i végét kutathatta tehát Rohács, majd Fettich és Párducz. A dombon két napja, hétfőn végeztek mélyszántást, 50–60 cm mélyen átforgatták a földet. A traktorvezető még most is a közelben dolgozott, így felkerestük, hogy beszéljünk vele. Elmondotta, hogy az eke nem vetett fel semmit, s ezt helyszíni szemlénk is erősíti, a domb felszínén egyetlen csontdarabkát sem találtunk. Ha időnk lesz rá egy-két kutatóárral megvitatjuk majd e dombot, hiszen ott minden bizonnyal lappanganak még sírok. A domb a Győzelem TSz birtoktestének része.”²⁰⁸

11. kép. Tiszaeszlár-Újtelep

²⁰⁷ MNM Rég. Adattár I.45.T.; 42.T.I.; LÁSZLÓ 1955, 113–115; FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 1118; DIENES 1996b, 310–311; FODOR 1996b, 193–196.

²⁰⁸ DIENES 1996b, 310–311.

8.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír

Sm.: nem megállapítható. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Lövészárók ásása során megsemmisült sír.

Mellékletei:

1. Rosszezüst boglár (kis ezüstrozetta),²⁰⁹ átm.: 10 mm (MNM 6/1948.15.) [58. tábla 1].
2. Vastöredékek.
3. Állatfog.

2. sír

Sm.: 35 cm. Csvh.: 148 cm (koponya nélkül). T.: Ny–K. Háton fekvő felnőtt férfi eke által bolygatott csontváza. A koponya hiányzott, a bordák egy részét kiforgatták.

Mellékletei:

1. A sír végében, baloldalt, a lábszáraknál lócsontok.
- 2–4. A jobb felkar mellett 3 nyílcsúcs (egy deltoid és két rombusz alakú), h.: 42, 44, 27 mm (MNM 6/1948.) [59. tábla 1–3].
- 5–14. Aranyozott ezüst övveretek, h.: 22 mm, sz.: 19 mm; h.: 18 mm, sz.: 20 mm (MNM 6/1948.7.): a bal medencetányér fölött 1 darab, a nyak mellett 3 darab, a jobb váll mellett 4 darab, a medence mellett 1 darab (és egy tizedik, ami Rohács leírásában a 3. sír leletei között szerepel) [58. tábla 7–16].
- 15–17. Öntött bronz fülesgombok, h.: 12 mm, sz.: 9 mm; h.: 13 mm, sz.: 9 mm; h.: 9 mm, sz.: 10 mm (de hiányzik a füle) (MNM 6/1948.8., 6/1948.X.): a nyak közelében, a jobb vállnál és a medencénél [58. tábla 4–6].
18. Hevedercsat, h.: 53 mm, sz.: 44 mm (MNM 6/1948.5.) a bal medencetányérnál, a bordák közelében [61. tábla 3].
- 19–20. A jobb felkar mellett nyitott végű ezüsthuzal karika, párja a jobb vállnál (az egyik töredékes), átm.: 25×20 mm (MNM 6/1948.X.) [58. tábla 2–3].
21. Az alsó karika mellett vaskés ezüstborítású fatokban (MNM 6/1948.) [58. tábla 22].
- 22–25. A bordák mellett, a bal karcsonttól 15 cm-re 4 darab érme, egymástól 3–4 cm-re: Jámbor Lajos frank császár 2 darab borgues-i ezüstverete (814–840), két helyen átlukasztva (MNM 6/1948.9.)²¹⁰ [56. tábla 17–18], Kopasz Károly nyugati frank király (840–875) 2 darab ezüstérme, szintén két helyen átlukasztva (MNM 6/1948.10., 6/1948.11.) [58. tábla 19].
26. A jobb lábszárnál tegez vastöredékei, h.: 70 mm, sz.: 63 mm; h.: 70 mm, sz.: 45 mm (MNM 6/1948.13.) [59. tábla 4–20].

27–28. A sír végében lévő lócsontok és az emberi csontváz között 2 összehajtogatott vastárgy (valószínűleg a zabla töredékei) (MNM 6/1948.1.) [61. tábla 1–2].

29–30. Mellette az újtegez 2 faragott csontlemeze, h.: 171 mm, sz.: 41 mm; h.: 222 mm, sz.: 27 mm (MNM 6/1948.4., 6/1948.6.) [60. tábla 1–2].

31. A csontlemezek között egy sodrott és egy vékony, hajlított bronzhuzal, h.: 30 mm (MNM ltsz. nélk.) [58. tábla 20–21].

3. sír

Sm.: nem mérhető. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Teljesen feldúlt lovasmetekzés.

Mellékletei:

Pajzs alakú rosszezüst övveret (?) (Rohács leírása szerint valószínűleg ez is a 2. sírhoz tartozik).

1. Ezüstkarika töredéke, h.: 3 mm (MNM 6/1948.2.) [61. tábla 4].
2. Csont tegezfedél töredéke vas-szeg maradványával (MNM 6/1948.3.) [61. tábla 5–7].
3. Ezüst csótárdísz töredékes állapotban [12. kép].

4. sír

Sm.: 90 cm. Csvh.: 154 cm. T.: NyÉNy–KDK. Háton fekvő 20–30 éves nő²¹¹ eke által enyhébben bolygatott csontváza. Koponyáján egy a csontsarjadás mértéke alapján jóval a halála előtt készített jelképes trepanáció nyoma látszik.

Mellékletei:

1. A bal váll fölött orrával a fejtető felé fektetett lókoponya, a lábsontok a bal lábszár mellett.
2. A fej jobb oldalán szemcsés anyagú, profilált peremű, szabad kézzel készült, kétfülű, öblös edény, pá.: 128 mm, m.: 215 mm, fá.: 86,5 mm (MNM 1/1949.1.) [62. tábla 1].
3. A lófej és a koponya között csikózábla töredékei (MNM 1/1949.3.) [63. tábla 7–12].
4. A bal váll fölött kerek ezüstlemez töredékei (MNM 1/1949.4.) [62. tábla 8].
5. A bal kulcscsonton keresztben vaskés töredékei, h.: 65 mm (MNM 1/1949.5.) [62. tábla 7].
- 6–7. A nyakban 2 darab gyöngy: 1 darab díszítetlen fekete pasztagyöngy, h.: 14 mm, sz.: 8 mm (MNM 1/1949.6.) és egy szemes pasztagyöngy, h.: 12 mm, sz.: 14 mm (MNM 1/1949.7.) [62. tábla 3–4].
8. A bal könyök alatt és a bal combcsonton kívül 30 cm-re vas kengyelpár töredékei (MNM 1/1949.2.) [63. tábla 1–4].

²⁰⁹ A MNM leltárkönyvében a 2. sírhoz beletárolva.

²¹⁰ Prou Nr. 734.

²¹¹ Nemeskéri, Éry és Kralovánszky feldolgozása alapján 49–52 éves (NEMESKÉRI–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1960, I. táblázat 72).

- 9–10. A medence fölött, a gerincoszlop két oldalán 2 darab tömör bronz fülesgomb, h.: 13 mm, sz.: 8 mm; h.: 10 mm, sz.: 10 mm (MNM 1/1949.13., 1/1949.14.) [62. tábla 5–6].
11. A két combcsont között újabb szemesgyöngy, h.: 14 mm, sz.: 14 mm (MNM 1/1949.10.) [62. tábla 2].
12. A bal lábfej mellett kívül vas hevedercsat, h.: 48 mm, sz.: 45 mm (MNM 1/1949.8.) [63. tábla 5].

8.3. ÉRTÉKELÉS

8.3.1. Temetkezési szokások

A temető feltártsági foka miatt komoly következtetéseket levonni nem lehet. Két motívum figyelhető meg: a leletanyag kapcsán tárgyalt lovastemetkezés, valamint a 4. számú sír edénye kapcsán az ételmelléklet adásának szokása.

8.3.2. A temető leletanyaga

Ugyanahhoz a típushoz tartozó, ezüsthuzalból készült, kerek átmetszetű, nyitott karikák kerültek elő a 2. sírból párban, a 3. sírből egy töredék; lehetséges, hogy eredetileg is csak egy volt, esetleg a bolygatás miatt hiányzik a párja.

A 4. számú női sírből egy sötétkék, nyomott gömb alakú üvegpasztta és egy dudoros, folytatott díszű pasztagyöngy került elő a nyaknál, a harmadik, szintén dudoros pasztagyöngy eredeti helyzetéből elmozdulva, a két combcsont között feküdt.

A fülesgomboknak a 2. számú sírban két típusa került elő: 2 darab nyomott gömb alakú, tömör, bronz fülesgomb (az egyiket középen vízszintesen körbefutó vonal és az alján sugárirányban szétfutó rovátkolások díszítik), valamint egy préselt, üreges gömböcske. Egy a jobb vállnál, egy a nyak mellett, a harmadik pedig a medencecsontnál került elő. A 4. számú sír mindkét fülesgombja a tömör, öntött bronz változathoz tartozik, egyik alját 4 ferde rovátkolás díszíti. A két gomb a gerincoszlop két oldalán, a medence fölött helyezkedett el.

Különböző típusú ruhadíszek több sírban voltak. A ruhát díszíthette a 4. sír halottjának bal válla fölött előkerült két ívelt oldalú lemeztöredék is, bár állapotuk miatt sem formájukra, sem esetleges díszítésükre nem következtethetünk.

Az 1. sír szórványleletei között került elő egy kis kezek, ezüst rozettás veret, dudoros közepét gyöngysordísz kereteli a pereméig, hátoldalán egy kis szegecs van a rögzítéshez. Hasonló – bár valamivel nagyobb – rozetták ismertek a Sándorfalva-Eperjes honfoglaló temető 93. sírjából,²¹² ahol az ingnyakat díszítették.

A 2. sírban, eredeti helyükről elmozdulva, a sír végében talált két bronzhuzal ruhakapocs töredéke lehetett, hasonló a sóshartyáni temető 30. sírjából ismert.

Bár Rohács beszámolójában kissé összekeveredtek a leletek, de biztosra vehető, hogy a külön sírhoz sorolt, de egy garnitúrához tartozó övveretek a 2. sírből kerültek elő; sajnos nem eredeti helyzetükben, eke által megbolygatva. A széles övveret alsó részén három csepp alakú áttörés, fölötte egészen leegyszerűsített, kidomborodó hármass levél- vagy indadísz látható, körben a peremen 5 dudorral. Hátoldalán 2 szegecs van a felerősítéshez. A keskeny övveretek mintája hasonló, a méretváltozás okozta más arányoktól eltekintve. Felső peremüknél 2–2 csepp vagy levél alakú áttörés látható, hátoldalukon 2–2 szegecs. Hasonló, bár finomabban kidolgozott övveretek kerültek elő Bodrogvécsen²¹³ és a zempléni sírban.²¹⁴

A fegyverek közül a 2. sírből a felajzatlan íj tárolására szolgáló tegezből két szarvasagancsból faragott lemez maradt meg. Az egyik a jobb lábszár mellett került elő, ez széles, ívelt oldalú, felületén pontkörök, külső (kifelé ívelő) oldalán a szélét kísérő vonal, belső (befelé ívelő) oldalán bevéselt háromszögek díszítik. Két végén 2–2 lyukat fűrtak, a felső lyukpárt csatorna köti össze, az alsó végéből hiányzik egy darab – a kenézlői csontlemez alapján ez is lőfejben végződhetett. Ez a darab az íjtegez száját erősítette. A másik lemez a sír végében volt, ez keskenyebb, szintén ívelt oldalú, két vége háromszög formában kiszélesedik, és ívelten, lekerekítetten végződik. Felső és alsó részén – egymással átellenben – 2–2 faragott lyuk van, az alsó párt faragott csatorna köti össze. László Gyula ezt az íj markolata közelébe erősített függesztőnek rekonstruálta, ennek segítségével a lyukakon átbújtatott szíjjal erősítették a tegezt az övre. Rekonstrukcióját Révész László feltételeesen módosította a karosi II. temető 16. sírjának csontlemezpárja alapján: a keskenyebb lemez az íjtegez alján helyezkedhetett el, koptatóként.²¹⁵

Nyíltartó tegez merevítésének töredékei a 2. sírban a jobb lábszárcsont mellett voltak. A 3. sírban csont tegezfedél és vas-szegecs töredéke került elő.

A 2. sírből a jobb felkar mellett egy rövid vágóélű deltoid és két rombusz alakú nyílcsúcs került elő. Hely-

²¹² FODOR 1981c, 49.

²¹³ DÓKUS 1900, 39–47.

²¹⁴ BUDINSKÝ-KRIČKA-FETTICH 1973, *Abb.* 18–19.

²¹⁵ RÉVÉSZ 1996a, 155.

zetük alapján a töredékessége miatt nem rekonstruálható tegezben voltak.

Az előkerült négy sírból három (a dokumentált 2. és 3. számú férfi, valamint a 4. női) biztosan lovastemetkezés volt. A 2. sírban a halott lábához helyezték az öszszegöngyölt lóbórt (Bálint II. csoport) a lószerszámmal együtt (bár kengyel nem került elő, valószínűsíthető, hogy eredetileg volt a sírban), a 4. temetkezésben a váz bal oldalára kitömött lóbórt fektettek (Bálint III. csoport). A teljesen feldúlt 3. sírnál a lovastemetkezés típusa nem állapítható meg, lószerszám a töredékes csótárdíszeken kívül nem került elő [12. kép].

12. kép. Tiszaeszlár-Újtelep 4. sír, csótár

Zabla a 2. sírból csak azonosíthatatlan töredékekben került elő, a 4. sírba viszont az általánostól eltérően a halott nő mellé kiskarikás csikózáblát helyeztek.

A 4. sírból előkerült töredékes kengyel pár körte alakú volt, melynek füle négyzetesre volt alakítva.

Nyergek meglétére csak a kengyel, valamint a 2. és 4. sírból egyaránt előkerült hevedercsat utal.

Használati tárgyak közül a 4. sírban a koponya fölött jobb oldalon került elő egy szaltovói típusú, kétfülű, *pit-hosz* alakú edény (szabad kézzel készült, szemcsés iszapolású, téglapiros színű, fekete foltokkal).

Kések két sírban voltak biztosan: a 2. sírból – bolygatott helyzetben – a kés ezüst lemezborításos fatokjának maradványai voltak, a 4. sírból csak a bal kulcsonton keresztbe fekvő penge egy része került elő a nyelnyújtvánnyal.

A 2. sírból 4 darab, 2–2 helyen átlukasztott érme került elő, egy sorban a mellkas bal oldalán; ezek a ruhára lehettek felvarrva (Jámbor Lajos frank császár (814–840) *bourges-i* veretei²¹⁶ és Kopasz Károly nyugati frank király (840–875) két denára²¹⁷).

8.3.3. A temető keltezése

A leletanyag alapján a temető feltárt részlete a 10. század közepére – középső harmadára keltezhető.²¹⁸

8.4. IRODALOM

MNM Rég. Adattár I.45.T.; 42.T.I.; LÁSZLÓ 1955, 113–115; FEHÉR-ÉRY-KRALOVÁNSZKY 1962, 1118; DIENES 1996b, 310–311; FODOR 1996b, 193–196.

²¹⁶ Prou Nr. 734, HUSZÁR 1955, 476–477, XXXII; KOVÁCS 1989b, CXXXII, 384–385.

²¹⁷ Prou Nr. 944, HUSZÁR 1955, 478–479, XXXII; KOVÁCS 1989b, CXXXII, 386–387.

²¹⁸ Mesterházy Károly a pénzek kapcsán elképzelhetőnek tartja, hogy a temető a 895 előtti beköltözés egyik bizonyítéka lehet (MESTERHÁZY 1989–1990, 245). Mesterházy álláspontját nemcsak a korábbi betelepődést illetően, hanem a 10. század első évtizedeinek vonatkozásában is cáfolta Kristó Gyula (KRISTÓ 1997, 237–238), ebben Kovács László hozzászólását is elfogadólag szerepeltette (vö. KOVÁCS 1994, 191). Újabbán Kovács ismét visszatért erre a kérdésre és megmaradt az elutasító álláspontnál (KOVÁCS 2011, 55–56); amellyel a lezáratlan helyzet jelzésként a legújabbán Szőke Béla Miklós fordult szembe (SZŐKE 2011, 260–268).

IV.9. TISZAESZLÁR-VÖRÖSMARTY UTCA [7. kép]

9.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1961-ben villanykábel lefektetése közben a község ÉNy-i részén, kb. 1 km-re É-ÉK felé a dióskerti temetőtől, a Vörösmarty utca 37. számú alatti ház mellett honfoglalás kori sír került elő. A helyszínen Csallány Dezső és Makray János rögzítette a bolygatott sír adatait, s további két sírt tárt fel. A 35. és 37. számú házak telkén, valamint előttük, az utcán húzott kutatóárkok újabb sírt nem eredményeztek, az É-i szomszéd pedig nem engedélyezte az ásatást – a temető valószínűleg erre folytatódott. A kör-

nyéken a lakók elmondása szerint – a most talált sírok közelében, valamint az utca túlsó felén – korábban is találtak temetkezéseket (az előbbi helyszínen nyílhegyek, az utóbbin szórványként előkerült csizmaveret látott napvilágot), ezek Csallány helyszíni megfigyelései alapján – a kb. 140 lépés távolság, valamint az utóbbi helyen elhordott domb miatt – két külön temetőhöz tartozhattak (ezt Dienes István és Németh Péter is valószínűsítette a helyszín bejárásakor).²¹⁹

9.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír

Sm.: 100 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Kábel-ásás során bolygatott, *adultus* korú nő sírja.

Mellékletei:

1. A csontváz bal oldalán lócsontok.
- 2–3. Kengyelpár töredékei a ló lábcsontjain.
4. A ló szájában csikózabla töredékei (JAM 64.576.19.).
5. Ezüst nyeregveret, h.: 19 mm (JAM 64.576.17.) [64. tábla 11].
6. Fordított S alakú bronz nyeregveret, h.: 31 mm, sz.: 8 mm (JAM 64.576.18.) [64. tábla 12].
- 7–52. Csizmaveretek (*in situ* kiemelve: 6 darab rombusz alakú aranyozott ezüstveret, h.: 22 mm (JAM 64.576.1.), 31 darab aranyozott ezüst, három levélkéből álló veret, h.: 19 mm, sz.: 13 mm (JAM 64.576.2.), 4 darab aranyozott ezüst, félgömbös fejű szegecs, fej átm.: 7 mm (JAM 64.576.3.), 5 darab bronz kerek fejű szegecs, fej átm.: 7 mm (JAM 64.576.4.) [65. tábla].
- 53–55. 3 darab ezüst, rozetta alakú szegecs, fej átm.: 9, 9,5, 10 mm (JAM 64.576.5., 64.576.6., 64.576.7.) [64. tábla 21–23].
- 56–62. 6 darab fekete szemes üvegpaszta gyöngy, h.: 16 mm, sz.: 17 mm; h.: 17 mm, sz.: 13 mm; h.: 16 mm, sz.: 13 mm; h.: 15 mm, sz.: 12 mm; h.: 14 mm, sz.: 16 mm; h.: 10 mm, sz.: 12 mm (JAM 64.576.9.) és egy barna üvegpaszta gyöngy, h.: 10 mm, sz.: 17 mm (JAM 64.576.10.) [64. tábla 2–7].
- 63–65. 3 darab rosszezüst csörgő, h.: 29 mm, sz.: 15,2 mm (JAM 64.576.11.) [64. tábla 13–15].
- 66–67. 2 darab préselt ezüstcsüngő töredékei, h.: 13 mm, sz.: 16 mm (JAM 64.576.12.) [64. tábla 16–17].
68. Rosszezüst fejesgyűrű kékes színű kövel, h.: 29 mm, sz.: 20 mm (JAM 64.576.14.) [64. tábla 18].
69. Ezüstgyűrű fejrész nélkül, átm.: 20 mm (JAM 64.576.15.) [64. tábla 19].

70. Rombusz alakú öntött ezüstveret, h.: 25 mm, sz.: 15 mm (JAM 64.576.16.) [64. tábla 20].

71. Töredékes, átfúrt gyöngyház korong, átm.: 38 mm (JAM 64.576.8.) [64. tábla 1].

72–73. 2 darab bronz spirálgöngy, h.: 8 mm, sz.: 11 mm; h.: 18 mm, sz.: 13 mm [64. tábla 9–10].

2. sír

Sm.: 60 cm. Csvh.: 153 cm. T.: Ny–K. Háton fekvő 22–31 éves nő bolygatatlan csontváza. Koponyája a bal oldalán feküdt, karjai nyújtva.

Mellékletei:

1. A bal láb mellett lócsontok.
2. Jobboldalt a bordák és a karesont között – a könyök felett – vaskés töredéke (JAM 64.577.4.) [66. tábla 28].
3. Baloldalt, a könyöknél ezüstkorong, átm.: 54×51 mm (JAM 64.577.8.) [66. tábla 2].
- 4–10. Felfűzött gyöngyök: 2 darab zöld gerezdes gyöngy (JAM 64.576.13.), 3 darab színes szemesgyöngy (JAM 64.577.7.) és 2 darab bronz spirál hordó alakú gyöngy [66. tábla 15–21].
- 11–21. A koponya alatt körben 2 spirál-, 4 gerezdes zöld és 5 szemesgyöngy (JAM 64.577.9.) [66. tábla 3–14].
22. Töredékes, rosszezüst korong, átm.: 57 mm (JAM 64.577.10.) [66. tábla 1].
23. A bal kar külső oldalán két részből összeforrasztott bronz fülesgomb, h.: 12 mm, sz.: 9 mm (JAM 64.577.2.) [66. tábla 22].
24. A jobb alkaron nyitott, lekerekített végű ezüst pántkarperec, átm.: 66×62 mm, sz.: 11 mm (JAM 64.577.6.) [66. tábla 24].
25. A karperec alatt préselt rosszezüst rozetta, átm.: 25 mm (JAM 64.577.3.) [66. tábla 26].
26. A szeméremcsont előtt bronz fülesgomb, h.: 12 mm, sz.: 9 mm (JAM 64.577.2.) [66. tábla 23].

²¹⁹ MNM 490/1961; CSALLÁNY 1970, 261–299; DIENES 1996b, 311–312; FODOR 1996b, 196–198.

27. Ezüst, köves fejesgyűrű a jobb kéz középső ujján, h.: 20 mm, sz.: 18 mm (JAM 64.577.11.) [66. tábla 25].
- 28–118. A lábfej környékén 91 darab bronz csizmaszegecs üreges félgömb fejjel, átm.: 5 mm (JAM 64.577.1.).
119. Ezüstrozetta a bal karnál, átm.: 25 mm (JAM 64.577.3.) [66. tábla 27].
- 3. sír**
Sm.: 40 cm. Csvh.: 150 cm. T.: Ny–K. Háton fekvő 12–14 éves lány bolygatott csontváza. Koponyája a bal oldalán feküdt, karjai nyújtva.
- Mellékletei:*
1. Koporsó deszkamaradványai (JAM 64.578.12.).
 2. A koponya bal oldalán ezüstkarika, átm.: 24×21 mm [67. tábla 1].
- 3–31. A jobb vállnál és a mellen keresztül ingnyakveretek: 9 darab rombusz alakú veret, h.: 23 mm, sz.: 19 mm és egy kéttagú csüngős veret felső tagja (JAM 64.578.2.) [67. tábla 3–12], 19 darab aranyozott ezüst kéttagú csüngős ingnyakveret, h.: 39 mm, sz.: 18 mm (JAM 64.578.3.) [67. tábla 13–20].
- 32–42. Hajdíszként 10 darab gyöngy és egy szív alakú veret (aranyozott ezüst csüngődísz töredéke), h.: 50 mm (JAM 64.578.7.) [67. tábla 21, 25–40].
43. A koponya körül ezüstlánc töredékei (JAM 64.578.9.) [67. tábla 41].
- 44–88. A lábfej fölött trapéz alakban elhelyezkedő 45 darab félgömbös fejű, apró bronz csizmaveret, fej átm.: 5 mm (JAM 64.578.1.) [67. tábla 22].
89. A jobb combesont mellett pödrott végű ezüst pántkarperec, átm.: 65 mm (JAM 64.578.5.) [67. tábla 42].
- 90–96. A mell körül üvegpasztá gyöngyök (JAM 64.578.11.).
97. Bronz fülesgomb, h.: 11 mm, sz.: 9 mm (JAM 64.578.4.) [67. tábla 23].
98. Rozettás szegecsfej (JAM 64.578.8.) [67. tábla 24].
99. Három szálból sodrott ezüst karperec (JAM 64.578.6.) [67. tábla 45].
100. Karika töredéke [65. tábla 2].
101. Fehér vászonmaradvány (JAM 64.578.10.).
- 102–103. Ezüstlemez-töredékek [67. tábla 43–44].

9.3. ÉRTÉKELES

9.3.1. Temetkezési szokások

A három sír az ásatási helyszínrajz alapján két sírsorhoz tartozott. A csontvázak háton, nyújtott helyzetben feküdtek, az 1. sírban fekvő halott felsőteste bolygatott volt, a 2. és 3. sírban a karok a test mellett nyújtva helyezkedtek el.

A 2. sír esetében több viseleti tárgynál előfordult, hogy nem eredeti rendeltetése szerint került a sírba. A hajfonatdíszek közül a bal oldali egészen lent, a könyök táján került elő: ha nem nagyon hosszú hajfonata volt a halottnak, akkor vagy a fonattal együtt vagy csak a díszítményt magát levágták, s úgy tették mellé. A kar mellett előkerült fülesgomb sem lehetett eredeti helyzetében: vagy levágták vagy kigombolták és kihajtották a ruha szárnyát.

A 3. sírnál mindkét karperec a karról levéve, külön került a sírba, s a bal lábon nem voltak lábbeliveretek – vagy az egész lábbelit lehúzták, vagy a vereteket levágták róla. Hasonló eljárást több esetben megfigyeltek, ezeket Révész László gyűjtötte össze.²²⁰

Sem ételmellékletre, sem halotti obulusra utaló nyom nem volt a sírokban.

Lovat az 1. és 2. sírokba temettek, mindkét esetben a bal láb mellé, de lószerszám csak az 1. sírban volt.

Koporsóra utaló deszkamaradványok kerültek elő a 3. sírból.

9.3.2. A temető leletanyaga

A 3. sírban a koponya bal oldalán sima, nyitott, ezüsthuzal karika volt, párja töredékesen, bolygatott helyzetben került elő.

A hajfonat díszítésére mindhárom sírban találunk példát. Az 1. sír bolygatott volt, de az átfürt, kissé töredékes kagylókorong²²¹ és a gyöngyök a bashalmi temető alapján rekonstruált viseletre engednek következtetni.

A 2. sírban két hajfonatkorong volt. A bal könyök mellett ovális ezüstlemez feküdt, felületét három egymás fölé helyezett, bekarcolt palmettacsokkal, s a perem mentén körben egymásba kapcsolódó palmetta-levelekkel díszítették. Mintázatának csak részleteire találhatunk párhuzamot. A korongot alul és felül egy-egy helyen átlukasztották. A másik, rosszezüstből készült, töredékes korong a koponya alatt került elő, gyöngyök között. Mintázatát a középső, négyes osztású, négyyszögletes alakzat körül körökkel és félkörívvel alakították ki, párhuzama a többi hajfonatdísz között nem akad.

A 3. sírban a koponya jobb oldalán, szintén gyöngyök között került elő egy levél alakú, aranyozott ezüstlemez töredéke, mely eredetileg lószerszámdíszként funkcionált. Felületén középen bemélyített cseppalak látható, felső pereménél rozettás fejű szegeccsel ütötték át. A mellkas bal oldalán egy hasonló rozettás fejű sze-

²²⁰ RÉVÉSZ 1996a, 102–103.

²²¹ Fodornál tévesen a 2. sír leletei között szerepel (FODOR 1996a, 197).

gecs és apró lemeztöredék került elő, ez valószínűleg a hajfonatdísz párja lehetett.

Gyöngyök mindhárom sírban voltak, s valószínűleg mindhárom esetben a hajfonatot díszítették. Az 1. sírban 7 darab üvegpasztza (6 szemesgyöngy és egy egyszerű) és két bronz spirálgöngy volt, a hajfonatdíszhez tartozását a 2. és 3. sír példája alapján valószínűsíthetjük.

A 2. sírban a bal könyöknél lévő ezüstkorong közelében két bronz spirál-, három szemes paszta- és két gerezdelt pasztagöngy volt. A koponya alatt, a másik korong mellett két bronz spirálgöngy, öt szemes- és négy gerezdelt pasztagöngy volt, körben elhelyezkedve.

A 3. sírban a hajfonatdíszként felhasznált ezüstcsüngő mellett 10 darab gyöngy feküdt körben, s a mellkas bal oldalán, a rozettás szegecs és lemeztöredék mellett is volt 7 darab gyöngyszem, ami megerősítheti, hogy ez a töredék szintén varkoesdísz volt.

Karperecek két sírban voltak. A 2. sírban a jobb alkar közepén egy kikerekedő végű ezüst pántkarperec volt. A 3. sírban a jobb combcsonton és kissé mellette belül pödrött végű ezüst pántkarperec, a mellkas bal oldalán – a gyöngyök mellett – pedig egy három szálból sodrott – ezüst karperec töredéke feküdt. Mindkét karperecet tehát levették, majd külön tették a sírba, a sodrott példányt pedig meg is rongálták – ez a temetési rítus része lehetett. A 3. sírban előkerült két típus elsősorban a köznépi temetőkre jellemző, gazdagabb sírokban ritkán fordulnak elő, itteni megjelenését talán a halott leány fiatal korával magyarázhatjuk.

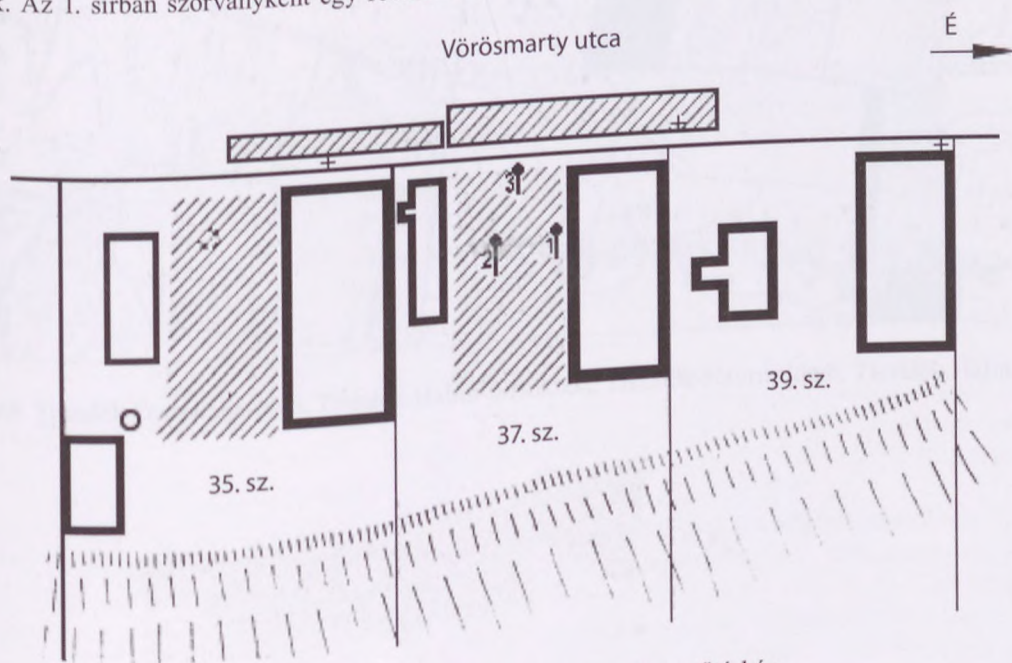
Gyűrűk két sírban fordultak elő, s ugyanazt a típust képviselték. Az 1. sírban szórványként egy rosszezüst,

négygömbös foglalatú, kék kőbetétes fejesgyűrű, valamint egy töredékes, fejrész nélküli gyűrű volt. A 2. sírban a jobb kéz középső ujján volt egy, az 1. sírban előkerült példányhoz hasonló, ezüst, köves fejesgyűrű.

Az 1. sírból, bolygatott helyzetből egy rombusz alakú, öntött, ezüst ingnyakdísz került elő. Szélei stilizált levélmotívumokat idézve íveltek, közepe körülárkolt, szintén ívelt oldalú rombusz alakban kidomborodik. A 3. sírban a kulcsontok vonalát követve 9 darab aranyozott ezüst, rombusz alakú veret, egy kettőscsüngő felső tagja és 19 darab kéttagú csüngős ingnyakveret húzódtott. A rombusz alakú veretek és a kéttagú csüngők felső része egyforma, közepük keretelten rombusz alakban kidomborodik, csúcuk gömböcskében végződik. Az alsó tagok áttört csepp alakúak, a peremek közt apró gömböcskével díszítettek. Egészen hasonló darab került elő Sárrétudvari-Hízó föld 207. sírjából.²²²

A 2. sírban a két alkarcsontnál egy-egy préselt ezüstrozetta töredéke volt, ezek valószínűleg a két ruhaszárnnyat díszítették. Felületükön kidomborodó koncentrikus körök és gyöngysordiszek váltakoznak. Az 1. sírban 3 darab kicsi, rozettás fejű ezüstszegecs volt, eredeti funkciójuk a sír bolygatott volta miatt nem ismert.

Az 1. sírban 3 darab öntött, rosszezüst csörgő volt, felületüket keretelt rombuszok díszítik, funkciójuk ismeretlen. Két préselt, ezüstrozettás csüngő is volt a sírban, rendeltetésüket ezeknek sem ismerjük, talán gombokként használták őket. A 2. sírban 2 darab bronz fülesgomb volt: az egyik egy két félből összeforrasztott, gömbös testű változat, a bal kar külső oldalánál került elő. A másik tömör, gomba alakú, a szeméremcsont előtt

13. kép. Tiszaeszlár-Vörösmarty utca, temetőterkép

²²² NEPPER 1996, 272–273.

feküdt. Helyzetük alapján nem lehetett mindkettő eredeti helyzetében, valamelyiket a temetési rítus során levághatták.

Veretes lábbeli mindhárom sírban volt. Az 1. sír veretei, melyeket *in situ* kiemeltek, különösen szépek voltak: a középvonalban a két lábbelin 3–3 rombusz alakú, négy szív alakú levélből összeállított, aranyozott ezüstveret húzódott, melyeket egy-egy nagyméretű, félgömb fejű szegecs rögzített középen. Körülöttük, a lábbeli peremén 15, illetve 16 darab, három levélkéből álló háromszögletű veret sorakozott, a levelek között egy-egy kis gömböcskével. Legközelebbi párhuzama Kenézlő II. 49. sírjából ismert.²²³

A másik két lábbelin félgömbfejű bronz-szegecssek sorakoztak, az ásató jelölése szerint nagyjából párhuzamos sorokba rendeződve.

Az 1. sírban, a bal lábhoz helyezett ló szájában kis-karikás csikószabla töredékei voltak.

Szintén az 1. sírban, a ló lábsontjain körte alakú kengyel és párjának töredékei kerültek elő.

Nyereg díszítésére egy sírban találtak nyomot. Az 1. sírban egy ezüstműből öntött, rombusz alakú veret volt, közepén kerek áttöréssel. Oldalai egy-egy keskeny, egyszerű palmettacsokrot formázó szegély vonalát követve íveltek, hátoldalán három hosszú szegecs figyelhető meg. Formáját tekintve a tuzséri övveretekhez áll közel. Szintén ebben a sírban volt egy fordított S alakú, karikává visszazáródó ívű, bronzból öntött veret, hátoldalán két szegeccsel.

Használati eszközként kizárólag a 2. sírban, a jobb karcsont mellett belül egy vaskés töredéke került elő.

9.3.3. A temető keltezése

A temetőrészlet a leletanyag alapján a 10. század első felére – középső harmadára keltezhető.

9.4. IRODALOM

MNM 490/1961; CSALLÁNY 1970, 261–299; DIENES 1996b, 311–312; FODOR 1996b, 196–198.

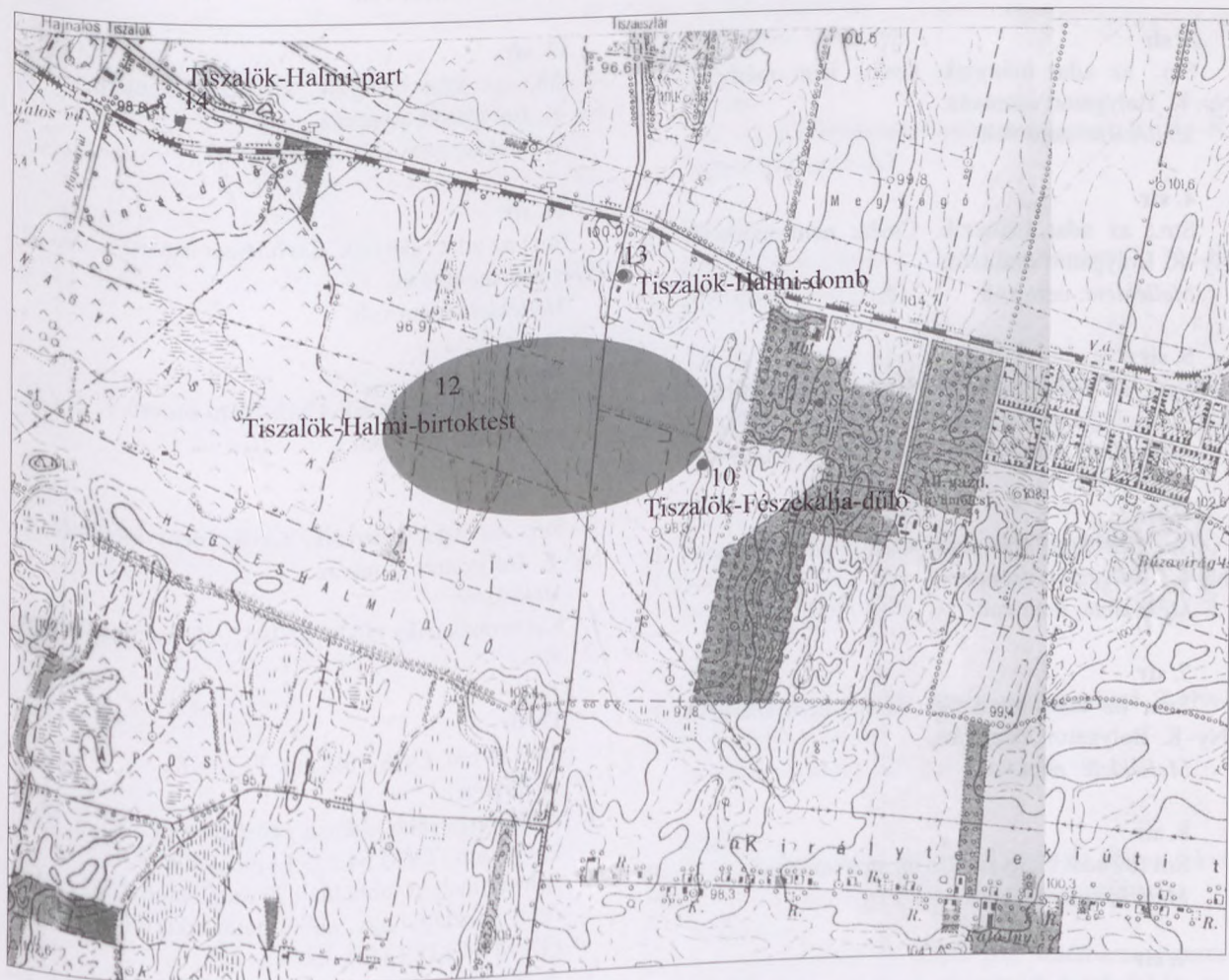
²²³ FETTICH 1931, 98–100.

IV.10. TISZALÖK-FÉSZEKALJA-DŰLŐ

10.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Tiszalök községtől 6 km távolságra levő Fészekalja-dűlőben, a Hajnalos vasúti megállóhelytől 2,5 km-re DK-re lévő kb. 1 hold területű, 4–5 m magas dombon a tulajdonos emberi csontokat szántott ki a DK-i oldalon. A terület özv. Polonkai Gáborné birtokához tartozott, K felől a volt Szomjas-birtok, É felől a Halmi-birtok ha-

tározta. 1942-ben Rohács József tiszalöki lakos értesítette Kiss Lajost a lelőhelyről, aki augusztus–november hó különböző napjain kutatott itt.²²⁴ Összesen 73 10–11. századi – melyből 40 fel volt dülva –, egy szarmata kori csontvázas (74. sír), valamint a temető Ny-i felében két La Tène-kori urnasírt tárt fel.²²⁵

14. kép. Tiszalök-Fészekalja-dűlő, Tiszalök-Halmi-birtoktest, Tiszalök-Halmi-domb, Tiszalök-Halmi-part

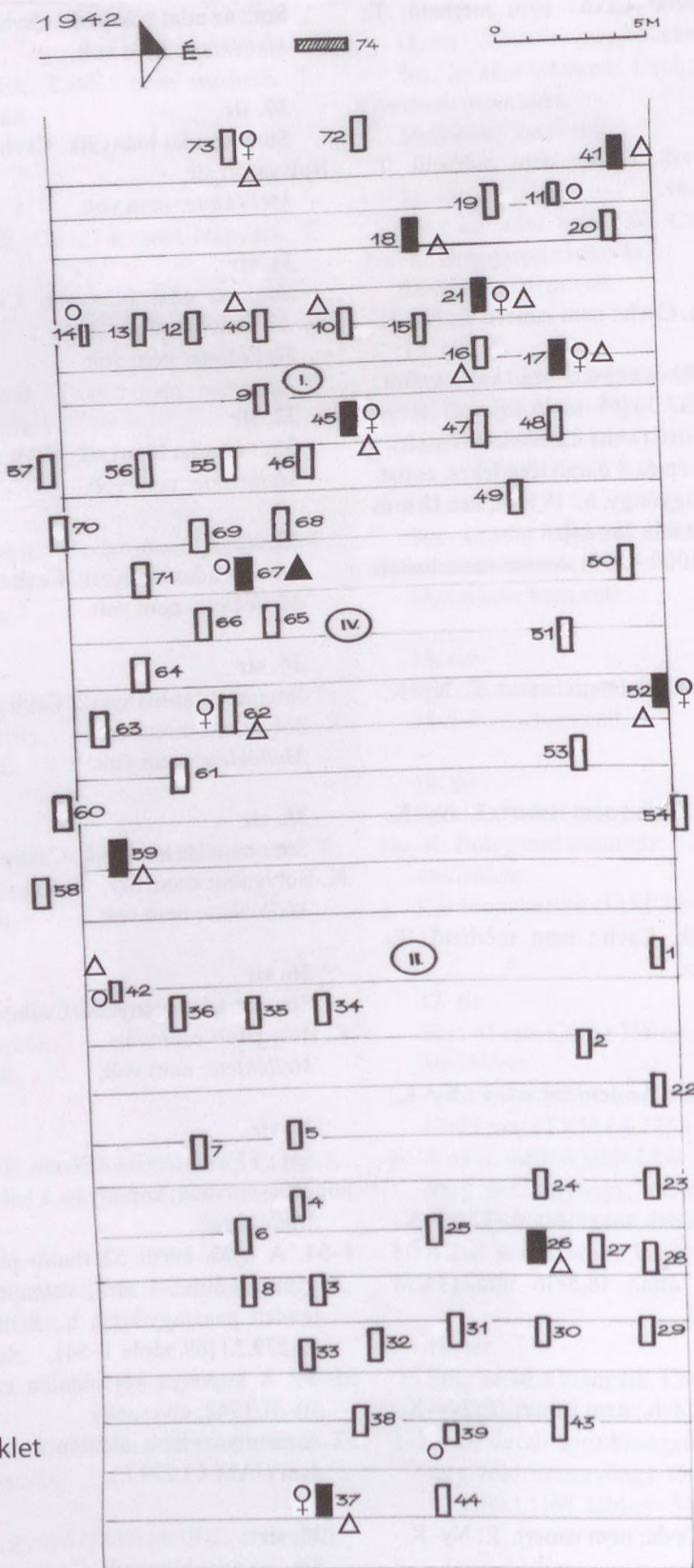
²²⁴ A kutatást a hivatalosan az ásáshoz nevével adó Kiss Lajos felügyelete mellett Rohács végezte.
²²⁵ Szabolcs megyei Alispáni Jelentések 1942–1943, 73–79; FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 1127; DIENES 1996b, 323.

10.2. SÍRLEÍRÁSOK

- 1. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.
- 2. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K.
Melléklete: nem volt.
- 3. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.
- 4. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.
- 5. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.
- 6. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.
- 7. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.
- 8. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K.
Melléklete: nem volt.
- 9. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.
- 10. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Bolygatott csontváz.
Melléklete:
1. Nyitott végű bronzgyűrű (JAM 18/1942, elveszett).
- 11. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem ismert. T.: Ny–K. Gyermek csontváza.
Melléklete: nem volt.
- 12. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.
- 13. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.
- 14. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem ismert. T.: Ny–K. Gyermek csontváza.
Melléklete: nem volt.
- 15. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem ismert. T.: Ny–K.
Melléklete: nem volt.
- 16. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Bolygatott csontváz.
Melléklete:
1. Kis bronzkarika (JAM 22/1942, elveszett) [68. tábla 1].
- 17. sír**
Sm.: 45 cm. Csvh.: 148 cm. T.: Ny–K.
Mellékletei:
1. A koponya jobb oldalán ezüst S-végű karika, átm.: 13×14 mm (TVM 64.225.1.) [68. tábla 2].
2. A nyak mellett jobboldalt 23 darab aranyfóliával borított pasztagyöngy, ebből hatot sikerült megőrizni (TVM 64.225.2.) [68. tábla 3–8].
3. A bal kézen bronz karikagyűrű (JAM 21/1942, elveszett).
- 18. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem ismert. T.: Ny–K.
Mellékletei:
1–27. 26 darab apró kásagyöngy, h.: 3,5 mm, valamint egy zöld üvegyöngy töredéke a nyak körül (JAM 63.1160.1.) [68. tábla 9–34].

- 19. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.
- 20. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.
- 21. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem ismert. T.: Ny–K.
Mellékletei:
1. A koponya alatt töredékes ezüst S-végű karika, átm.: 24×2 mm (TVM 64.223.3.) [68. tábla 45].
2. A bal kézen fonott gyűrű (JAM 25/1942, elveszett).
3. A nyak körül 2 darab ép és 8 darab töredékes, ezüsthövel borított pasztagyöngy, h.: 18 mm, sz.: 11 mm (TVM 64.223.1.) [68. tábla 35–44].
4. A szájban I. István (1000–1038) denára összehajtván (TVM 64.223.2.).
- 22. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem ismert. T.: Ny–K.
Melléklete: nem volt.
- 23. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem ismert. T.: Ny–K.
Melléklete: nem volt.
- 24. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.
- 25. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem ismert. T.: Ny–K.
Melléklete: nem volt.
- 26. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem ismert. T.: Ny–K.
Melléklete:
1. Ezüst S-végű karika, átm.: 18,5×16 mm (TVM 64.224.1.) [68. tábla 46].
- 27. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem ismert. T.: Ny–K.
Melléklete: nem volt.
- 28. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem ismert. T.: Ny–K.
Melléklete: nem volt.
- 29. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem ismert. T.: Ny–K.
Melléklete: nem volt.
- 30. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem ismert. T.: Ny–K. Bolygatott sír.
Melléklete: nem volt.
- 31. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Bolygatott sír.
Melléklete: nem volt.
- 32. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem ismert. T.: Ny–K.
Melléklete: nem volt.
- 33. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem ismert. T.: Ny–K.
Melléklete: nem volt.
- 34. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.
- 35. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.
- 36. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.
- 37. sír**
Sm.: 57 cm. Csvh.: 153 cm. T.: Ny–K. Háton fekvő felnőtt csontváza, koponyája a bal oldalára hajtván.
Mellékletei:
1–54. A nyak körül 52 darab kicsi sötétbarna pasztagyöngy, átm.: 4 mm, valamint 2 darab fehér, gerzedelt pasztagyöngy, h.: 8 mm, sz.: 7 mm (JAM 63.279.2.) [69. tábla 1–54].
55–56. A koponya két oldalán ezüst karikapár (JAM 30–31/1942, elveszett).
57. A csontváz jobb oldalán koporsó deszkamaradványai (JAM 63.279.1.).
- 38. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem ismert. T.: Ny–K.
Melléklete: nem volt.

TISZALÖK-FÉSZEKALJA-DŰLŐ

15. kép. Tiszalök-Fészekalja-dűlő, temetőterkép

- 39. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–
K. Bolygatott gyermekcsontváz.
Melléklete: nem volt.
- 40. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem ismert. T.: Ny–K.
Melléklete: nem volt. A sír mellől bronzkarika (JAM 33/1942, elveszett) került elő.
- 41. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem ismert. T.: Ny–K.
Mellékletei:
1–2. Karikapár (JAM 34–35/1942, elveszett).
- 42. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem ismert. T.: Ny–K.
Bolygatatlan gyermeksír.
Mellékletei:
1. Bronzhuval sodrott nyakpereg, hurkos-kampós záródással, átm.: 133×133 mm (JAM 63.1131.1.).
2–15. 8 darab ép és 3 darab töredékes, rovátkolt fehér színű gyöngy, egy szürke kettős kónikus, egy barna hengeres és egy sárga lapos gyöngyszem (töredékekben) (JAM 63.279.3.).
- 43. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem ismert. T.: Ny–K.
Melléklete: nem volt.
- 44. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem ismert. T.: Ny–K.
Melléklete: nem volt.
- 45. sír**
Sm.: 42 cm. Csvh.: 147 cm. T.: Ny–K.
Mellékletei:
1. A jobb alkaron nyitott végű, díszített bronz karpereg (JAM 39/1942, elveszett).
2. A bal kézen egymásra hajló végű, díszített gyűrű (JAM 40/1942, elveszett).
3. Az alsó állkapocs bal oldalán sima bronzkarika (JAM 41/1942, elveszett).
- 46. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–
K. Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.
- 47. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–
K. Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.
- 48. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–
K. Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.
- 49. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–
K. Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.
- 50. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–
K. Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.
- 51. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–
K. Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.
- 52. sír**
Sm.: 55 cm. Csvh.: 168 cm. T.: Ny–K. Háton fekvő csontváz, jobb kezének ujjai a medence alá hajtva.
Mellékletei:
1. A jobb kézen töredékes köves ezüstgyűrű, átm.: 8 mm (TVM 64.75.1.) [69. tábla 57].
2–3. A koponya mellett ezüst karikapár, töredékes, átm.: 22,5 mm, Ø: 2 mm (TVM 64.75.2.) [69. tábla 55–56].
- 53. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–
K. Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.
- 54. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–
K. Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.
- 55. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–
K. Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.
- 56. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–
K. Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.
- 57. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem ismert. T.: Ny–K.
Melléklete: nem volt.

58. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem ismert. T.: Ny–K.
Melléklete: nem volt.

59. sír

Sm.: 55 cm. Csvh.: 163 cm. T.: Ny–K.
Melléklete:

1. A koponya bal oldalán bronzhuzal S-végű karika, töredékes, átm.: 21 mm, Ø: 1,5 mm (JAM 63.279.6.) [67. tábla 58].

60. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K.
Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.

61. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K.
Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.

62. sír

Sm.: 39 cm. Csvh.: 142 cm. T.: Ny–K.
Mellékletei:

1. A jobb kéz ujján háromrét hajtott szálból sodrott ezüstgyűrű, végei egymásra hajlítva, átm.: 24×23 mm (JAM 63.279.5.) [69. tábla 61].
- 2–3. Az állkapocs alatt 2 darab bronz S-végű karika, átm.: 18×16, 17×16 mm (JAM 63.279.4.) [69. tábla 59–60].

63. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K.
Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.

64. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K.
Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.

65. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K.
Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.

66. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem ismert. T.: Ny–K.
Melléklete: nem volt.

67. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 95 cm. T.: Ny–K. Háton fekvő gyermek csontváza.
Melléklete:

1. A bal könyöknél tojás (JAM 50/1942; 64.158.1).²²⁶

68. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K.
Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.

69. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K.
Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.

70. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K.
Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.

71. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K.
Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.

72. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K.
Bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.

73. sír

Sm.: 58 cm. Csvh.: 140 cm. T.: Ny–K.
Mellékletei:

1. A nyak mellett hordó alakú fekete-szürke csíkos és sima fekete pasztagyöngyök töredékei, átm.: 7 mm (JAM 64.185.1).
2. A koponya alatt ezüst S-végű karika, átm.: 26 mm (JAM 64.186.1).

74. sír

Sm.: 165 cm. Csvh.: 172 cm. T.: É–D.
Mellékletei:

1. A lábfejek előtt kis bögre.
2. A bal medencecsontnál vastöredékek.
3. A jobb combtőnél vaskés.
4. A nyaknál a jobb vállcsont mellett kis vasdarab.

²²⁶ Az új leltárkönyvben nem szerepel, de a raktárban megvan.

10.3. ÉRTÉKELÉS

10.3.1. Temetkezési szokások

Igen kevés adat áll erről rendelkezésünkre. A temető nincs teljesen feltárva, K-i és Ny-i széle tekinthető lezártnak csak, a feltárás ideje alatt az É-i és D-i rész művelés alatt állt. Összesen 28 É–D irányú sírsor állapítható meg, a sírok tájolása Ny–K, mélységük változó, a temető közelepsi részén, a domb tetején a sírokat teljesen kiszántották. Az ásató megfigyelése szerint a rabolt sírok mélyek (80–100 cm), a bolygatatlanok sekélyek (1 ásonyomnyi mélyek) voltak – ez nem ellenőrizhető, mert az adatokat csak a mellékletes síroknál rögzítették. Koporsóra utaló nyom a 37. sírből maradt fenn: deszkamaradványokat őriz innen a nyíregyházi múzeum. A csontvázak helyzetére ugyancsak kevés adat van: az 52. sírnál említi Kiss Lajos, hogy a jobb kéz a medence alá volt hajlítva. A sírok 20,5%-a tartalmazott mellékletet. Ételmelléklet egy esetben fordult elő: a 67. számú gyermeksírban a bal kéz nyöknél tojás került elő. A temetőben előforduló egyetlen érme sírobulusként került a halott szájába.

A részleges feltártság miatt a temető betelepülési rendje nem állapítható meg. A leletanyag alapján időrendi különbség nem mutatkozik, a legkorábbi típusként kezelhető, de később is használatban maradó sima karikák az S-végű karikák közelében kerültek elő, s nem is lokalizálhatók egy kisebb körzetre. A mellékletes sírok a temetőrészlet Ny-i felén sűrűsödnek, de egy-egy karika vagy gyöngysor a középső részen és a K-i oldalon is előfordult. Az antropológiai adatok hiányában családokat sem különíthetünk el, de a kiscsaládonkénti temetkezést sem valószínűsíti, hogy a gyermeksírok betagozódnak a felnőttek közé. A temetőtérről nagyobb hiányok mutatkoznak, ez mutathatja az előre kijelölt helyeket, de mivel a bolygatás, kiszántás mértékéről pontos információk nincsenek, nem lehetünk biztosak benne.

10.3.2. A temető leletanyaga

Haj-/varkocskarikák, S-végű karikák 10 sírből kerültek elő. Két típus fordult elő: egyszerű, sima karikák 3 sírban (egy egészen kisméretű, bronzhuzal változat a 16. sírban, egy bronzhuzal karikapár a 41. sírban és egy ezüsthuzalból készített pár a 37. sírban), S-végű változatuk pedig 7 sírban került elő (az 59. sírban 1 darab bronz, a 62. sírban szintén bronzból, de párban, ezüsből készített a 17., 21., 26. és 73. sírban egy-egy darab, az 52.

sírban pedig 2 darab). A karikák a temető Ny-i–ÉNy-i végén fordultak elő sűrűbben, ahogy egyéb mellékletekben is ez a rész a gazdagabb, de egy-egy sírban a középső és a K-i oldalon is előkerültek. A sima és az S-végű karikák sem különültek el területileg.

Gyöngyök 5 sírban fordultak elő. A 17. sírban a nyak mellett, jobb oldalra csúsztatva 23 darab hosszanti bordázással díszített, aranyfóliával borított hengeres pasztagyöngy volt. A 18. sírban a nyak körül 26 darab apró, barna kásagyöngy és egy zöld üvegyöngy töredéke került elő. A 21. sírban szintén a nyak körül 2 ép és néhány töredékes, ezüsthuzalból borított, hosszanti bordázással díszített, hosszúkás, hengeres pasztagyöngy volt. (Sem a 17., sem a 21. sír gyöngyeinek formái nem a fóliával borított gyöngyök tipikus hordó alakú formáit mutatják.) A 37. sír 52 darab apró, sötétbarna kásagyöngye és 2 fehér, erősen gerezdelt pasztagyöngye szintén a nyak körül került elő. A 42. számú gyermeksírban üvegpasztagyöngyök töredékei: kettős kónikus szürke, hengeres barna és sárga lapos gyöngyök voltak.

Karperec egyedül a 45. sírből került elő, egy nyitott végű, díszítetlen bronzhuzal változat.

A 42. sírban egy bronzhuzalból sodort, hurkos-kampos záródású nyakperec volt. Mivel részletes sírleírás nem készült, nem tudni, hogy az itt talált gyöngyök eredetileg lehettek-e a nyakperecre fűzve.

Gyűrűk 6 sírban kerültek elő, s több típust is képviselnek. Sima bronz huzalgűrű volt a 10. sírban és a 45. sírban az alsó állkapocs bal oldalán (mivel ez bolygatatlan sír volt, s így helyzete nem indokolt, ráadásul a tárgy el is vészett, elképzelhető, hogy egy sima huzal karikáról van szó). A 17. sírből szintén díszítetlen bronzhuzal karikagyűrű került elő. A 45. sír másik gyűrűje a bal kéz ujjai között került elő, ez egymásra hajló végű, díszített pántgyűrű volt (a tárgy elveszett, a díszítést a dokumentáció és a régi leltárkönyv nem részletezi). A temetőben két sodort gyűrű volt: az egyik a 21. sírban a bal kézen, a másik a 62. sírban a jobb kéz ujján került elő – ezt három ezüstszálból sodorták, végeit egymásra hajlították. Az 52. sírban a jobb kézen köves ezüstgyűrű volt; ennek csak töredékei maradtak meg. A gyűrűt ezüstmézből préselték, az elveszett kő és foglalata két oldalán 3–3 gömböcskével díszítették, körben a pánton, a keskeny kereten belül fonatot utánozó két szalag közt körbefutó hurokdísz látható (hasonlók Hajdúdorog,²²⁷ Hajdúsámson,²²⁸ Letkés-Téglágető II.,²²⁹ Bjelo Brdo,²³⁰

²²⁷ FODOR 1996b, 228.

²²⁸ ZOLTAI 1907, 36–39.

²²⁹ BAKAY 1978, LIV. tábla 22.

²³⁰ GIESLER 1981, Taf. 53. 38.

Gombos/Bogojevo (5. és 33. sír),²³¹ Komáromszentpéter/Dolný Peter,²³² Csekej/Čakajovce²³³ lelőhelyeken kerültek elő).

A temető egyetlen pénze a 21. sírból került elő: a szájban egy összehajtott I. István (1000–1038) denár volt (már csak töredékeiben van meg, pontosabban nem meghatározható).

10.4. IRODALOM

Szabolcs megyei Alispáni Jelentések 1942–1943, 73–79; FEHÉR-ÉRY-KRALOVÁNSZKY 1962, 1127; DIENES 1996b, 323.

10.3.3. A temető keltezése

A leletanyag és a pénz alapján a temetőrészlet a 11. század elejére – első felére keltezhető.

²³¹ GIESLER 1981, *Taf.* 48.; BÁLINT 1991, 233.

²³² TOČÍK 1968, *Taf.* XX, 18.

²³³ REJHOLCOVÁ 1995, *Tab.* XXIII, 11.

IV.11. TISZALÖK – A FŐSZOLGABÍRÓI LAKÁS KERTJE

11.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1930-ban egy – Lázár Ferenc főszolgabíró szolgálati lakásának kertjében talált – nyakperc került a JAM-ba. A lelőhely benn van a község szívében (ma: Kossuth utca 39–41.). A nyakperc előkerülésének körülményei isme-

retlenek, annyit tudni, hogy az itteni épületek kertjébe eső dombháton, a volt Járásbíróságtól kezdve újkori tetető volt. A lelet elveszett.²³⁴

11.2. IRODALOM

FEHÉR-ÉRY-KRALOVÁNSZKY 1962, 1136; DIENES 1996b, 318–319.

16. kép. Tiszalök – a főszolgabírói lakás kertje

²³⁴ FEHÉR-ÉRY-KRALOVÁNSZKY 1962, 1136; DIENES 1996b, 318–319.

IV.12. TISZALÖK-HALMI-BIRTOKTEST [14. kép]

12.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1953. novemberében Szabó Györgynek a tiszalöki víz-erőműnél és a tiszántúli főcsatornánál végzett leletmentése idején, Tiszalöktől K-re – az úgynevezett Halmi-tanya közelében – földforgatás közben női sír került elő.

A sír fekvése Ny–K-i volt, a csontváz koponyája mellett két bronz S-végű karika került elő. Hitelesítés nem történt. A leletek elvesztek.²³⁵

12.2. IRODALOM

MNM Rég. Adattár 122.T.II; DIENES 1996b, 352.

²³⁵ MNM Rég. Adattár 122.T.II; DIENES 1996b, 352.

IV.13. TISZALÖK-HALMI-DOMB [14. kép]

13.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Az egykori Halmi-tanya helyétől 300 m-re K-re eső, a birtok közepén emelkedő kb. 1300 négyszögölnyi dombon, az itteni dombcsoporthozat szélső, kiemelkedő háton, az É-i oldalon 1942-ben Rohács József egy köznépi temető 16 sírját tárta fel. A domb D-i része, mely akkor lucernával volt bevetve, érintetlenül maradt, bár Kiss

Lajos 1943 és 1944 őszén is levélben kérte a földtulajdonos özv. Halmi Sándorné engedélyét az ásás folytatására. A helybeliek elbeszélése szerint 1917-ben ugyanezen a területen csontokat szántottak ki. 1971. október 8-án Dienes István és Németh Péter egy helyszíni szemle során még csontmaradványokat talált.²³⁶

13.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír

Sm.: 50 cm. Csvh.: 154 cm. T.: Ny-K. Háton fekvő felnőtt csontváza.

Mellékletei:

1-2. A koponya két oldalán egy kisebb és egy nagyobb karika.

2. sír

Sm.: 25 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny-K. Bolygatott sír.

Melléklete: nem volt.

3. sír

Sm.: 35 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny-K. Bolygatott sír.

Melléklete:

1. Karika.

4. sír

Sm.: 55 cm. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny-K.

Melléklete: nem volt.

5. sír

Sm.: 60 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny-K. Bolygatott sír.

Melléklete:

1. A gerinc alatt I. András (1047-1060) denárja.²³⁷

6. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny-K.

Melléklete: nem volt.

7. sír

Sm.: 62 cm. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny-K. Bolygatatlan gyermek csontváza.

Melléklete: nem volt.

8. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny-K.

Melléklete: nem volt.

9. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny-K.

Melléklete: nem volt.

10. sír

Sm.: 75 cm. Csvh.: 143 cm. T.: Ny-K. Háton fekvő felnőtt (vsz. nő) bolygatatlan csontváza.

Mellékletei:

1-2. A koponya mellett 2 darab karika.

3-6. A nyaknál egy sötét színű üvegyöngy, egy fehér üvegyöngy, 2 darab ezüsthóliával borított pasztagyöngy.

7. Koporsó deszkamaradványai.

11. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik.²³⁸ T.: Ny-K.

Melléklete:

1. Koporsó deszkamaradványai.

12. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny-K. Gyermek bolygatatlan csontváza.

Melléklete: nem volt.

13. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny-K. Gyermek bolygatatlan csontváza.

Melléklete:

1. Koporsó deszkamaradványai.

²³⁶ Szabolcs megyei Alispáni Jelentések 1942; JAM Adattár 110/1942, 145/1942, 154/1942, 117/1943 (=90.28), 148/1944 (=90.28); MNM Rég. Adattár 110/1942; FEHÉR-ÉRY-KRALOVÁNSZKY 1962, 1128; DIENES 1996b, 323-324, 350-351.

²³⁷ Huszár Lajos meghatározása szerint CNH I. 11., töredékekben.

²³⁸ 10959-es leltári számon a Természettudományi Múzeum Embertani Tárának gyűjteményében szerepel a koponya.

14. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.:

Ny-K.

Melléklete: nem volt.**15. sír**

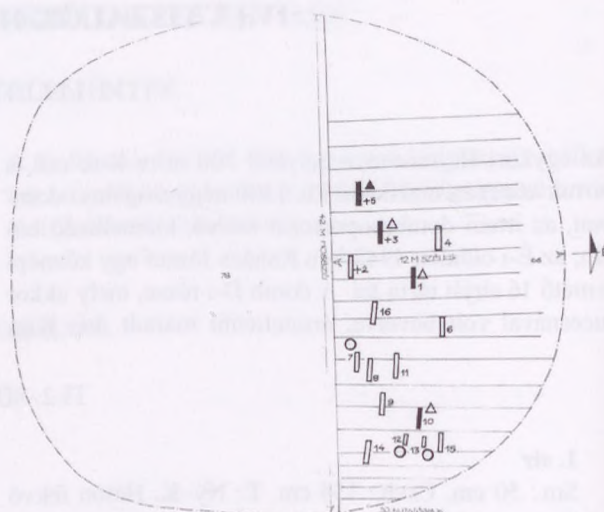
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.:

Ny-K.

Melléklete: nem volt.**16. sír**

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.:

Ny-K.

Melléklete: nem volt.

- gyermeksír
- △ ékszemmeléklet
- ▲ pénz

17. kép. Tiszalök-Halmi-domb, temetőterkép

13.3. ÉRTÉKELES

13.3.1. Temetkezési szokások

A köznépi temetőnek csak egy kisebb részlete került elő, s az ásató csak a mellékletes sírokat tartotta fontosnak, ezért komolyabb következtetéseket levonni nem lehet. 7 É-D-i irányú sírsor részlete került elő, a korhatározó pénz a temető ÉK-i szélén volt. A sírok relatíve távol vannak egymástól, csak ahol gyermeksírok vannak, ott sűrűsödnek a sorok. A bolygatatlan, melléklettel ellátott csontvázak háton, nyújtott helyzetben feküdtek, a kéztartásról információnk nincs. Három esetben, a 10., 11. és 13. sírban kerültek elő koporsó meglétére utaló deszkanyomok. A temetkezések 18,75%-a tartalmazott mellékletet.

13.3.2. A temető leletanyaga

Haj-/varkocskarikák 3 sírban fordultak elő, az antropológiai anyag feldolgozása híján csak a 10. sír esetében valószínűsíthetjük a gyöngyök alapján, hogy nő temet-

kezése volt. Az 1. és 10. sírban fekvő felnőtt koponyája két oldalán egy-egy darab volt, az 1. sír esetében a dokumentáció említi, hogy különböző méretűek voltak. A 3. számú bolygatott sírból csak egy darab került elő. Mivel a tárgyak nincsenek meg, sem anyagukat, sem típusukat nem ismerjük.

A 10. sírban a nyaknál 4 darab gyöngyszem volt: a két ezüsfóliával borított paszta-, valamint a sötét és fehér üvegyöngyöket nyakláncba fűzve viselhette a halott.

PéNZ egyetlen esetben, az 5. sírban, a gerinc alatt került elő, mely I. András (1047–1060) CNH I. 11. = H8. denára volt, s a temetőrészlet datálásához is segítséget nyújt.

13.3.3. A temető keltezése

A temetőrészlet az 5. sír pénze és a gyöngyök alapján a 11. század közepén volt használatban.

13.4. IRODALOM

Szabolcs megyei Alispáni Jelentések 1942; JAM Adattár 110/1942, 145/1942, 154/1942, 117/1943 (=90.28), 148/1944 (=90.28); MNM Rég. Adattár 110/1942;

FEHÉR-ÉRY-KRALOVÁNSZKY 1962, 1128; DIENES 1996b, 323–324, 350–351.

IV.14. TISZALÖK-HALMI-PART²³⁹ [14. kép]

14.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A községtől D-re 8 km távolságra fekvő Halmi-parton 1934-ben földelhordás során az ott dolgozó kubikusok csontvázakat találtak, s mellőlük 7 darab karperecet szedtek össze (JAM 154/1934. fél bronz karperec, de ez is elveszett). Rohács József a területen két Ny–K tájolású, háton, nyújtott helyzetben fekvő, melléklet nélküli sír mellett egy gyűrűvel (JAM155/1934., elveszett) és karikával (JAM 156/1934., elveszett), valamint egy karikapárral (JAM 157–158/1934., elveszett) eltemetett csontvázat ásott ki. A sírmellékleteken kívül egy szórványként előkerült gyöngyöt (JAM 159/1934., elveszett) is átadott a nyíregyházi múzeumnak.

1944-ben, a Halmi-tanya mellett Ny-ról húzódó É–D-i irányú dűlőút Ny-i oldalán, az itteni dombcsoportozat legdélebbi nyúlványán határárok ásása során temetkezések kerültek elő: két csontváz – az egyik szájában egy I. László (1077–1095) denárral, koponyája mellett karikapárral –, valamint egy körülbelül 25 literes őskori urna, több kisebb ugyancsak őskori edénnyel.²⁴⁰

Dienes István és Németh Péter 1971. október 8-i helyszínelésén is talált csontvázmaradványokat ugyanott, tehát a temetőrészletből még biztosan maradt a földben.²⁴¹

14.2. IRODALOM

Szabolcs megyei Alispáni Jelentések 1934–1935, 1944–1945; JAM Adattár 20/1949; FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 1129; DIENES 1996b, 351.

²³⁹ Tiszalök-Hajnalos.

²⁴⁰ DIENES 1996b, 351.

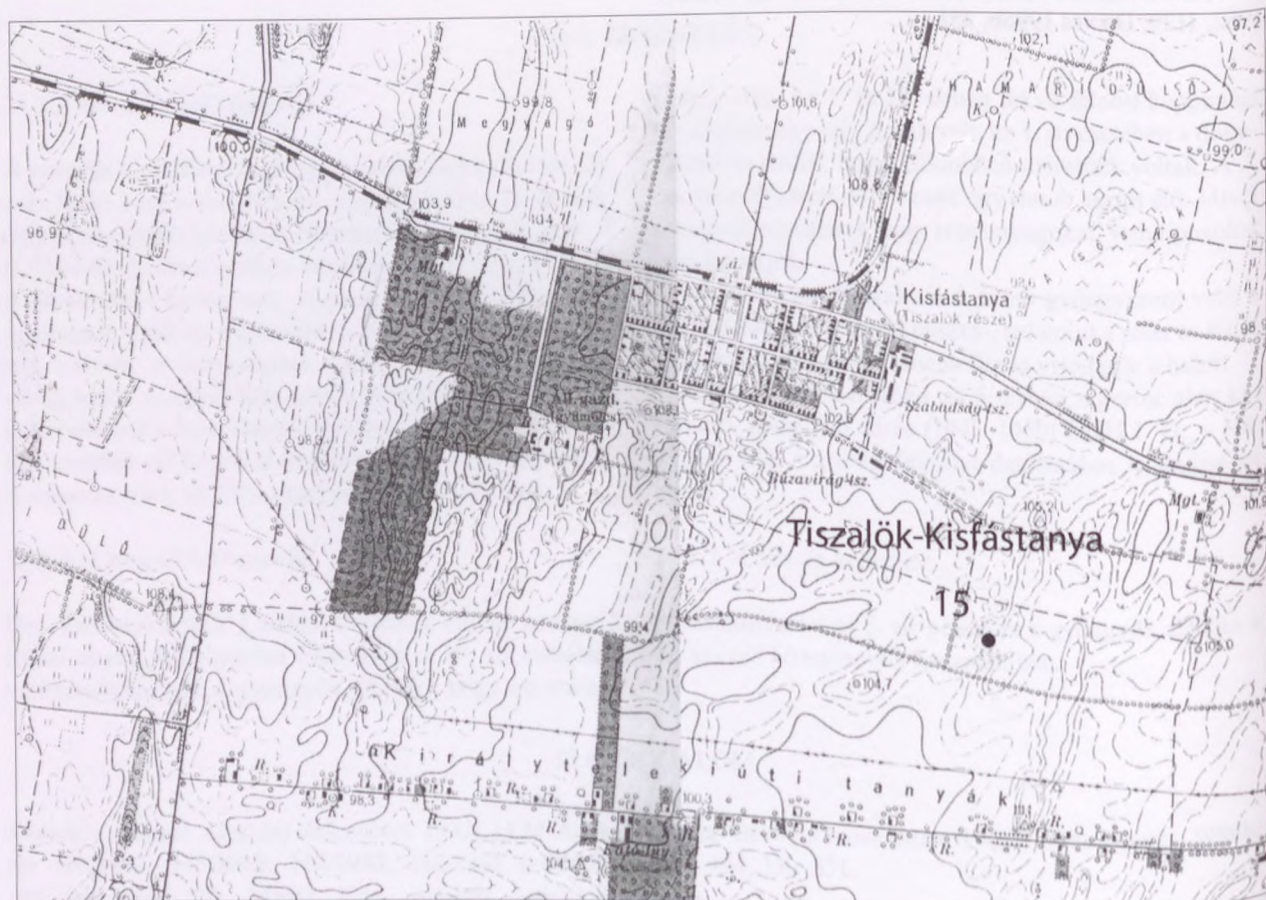
²⁴¹ *Szabolcs megyei Alispáni Jelentések* 1934–1935, 1944–1945; JAM Adattár 20/1949; FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 1129; DIENES 1996b, 351.

IV.15. TISZALÖK-KISFÁSTANYA

15.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1923-ban a Nyíregyháza–tiszalöki törvényhatósági út építése során a munkások a báró Vay Miklós-féle birtok mentén hat sírra bukkantak, melyek tartalmát az úttestbe hordták be. Az út D-i oldalán lévő birtok tulajdonosa, Szomjas Gusztáv összegyűjtötte a megmaradt leleteket, s támogatásával a 7225. számú szelvényhez eső domb bevágásánál – a szelvéyszám az út tiszalöki

kiindulópontjától (a volt járásbíróóság előtti útkereszteződéstől) számított 7225. m-t jelentette –, a Lajos-tanya irányában, egy É–D-i irányú hosszú dombvonulat É-i részén eredménytelen hitelesítő ásatást végzett a nyíregyházi múzeum. További sírok előkerülése É-i és D-i irányban még lehetséges.²⁴²

18. kép. Tiszalök-Kisfástanya

²⁴² Szabolcs megyei Alispáni Jelentések 1923. II. 76; KISS 1933, 215–219; FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 1130; DIENES 1996b, 322–323, 350.

15.2. SÍRLEÍRÁSOK

Pontos feljegyzés a temetkezésekről nem született. Egyetlen sírról jegyezték csupán föl, hogy lovassír volt, tájolása Ny–K, a lovat a csontváz bal oldalára helyezték, s egy edény volt a térd közelében.

Az összegyűjtött melléletek:

1. Körte alakú kengyel, talpalója bordával erősített.
2. Csikózabla.
- 3–4. 2 darab töredékes, rombusz alakú nyílhegy.
5. Tegezvasalás töredékei.
6. Öntött bronzcsat vastüskével.
7. Öntött bronz tegezfüggesztőveret, h.: 25 mm, sz.: 50 mm (JAM 63.691.1.) [70. tábla 4].

8. Nyitott végű ezüsthuzal karika, átm.: 21 mm (JAM 64.27.1) [70. tábla 2].

9. Nyitott végű bronzhuzal karika, átm.: 21×24 mm (JAM 64.28.1) [70. tábla 3].

10–11. 2 darab íjmarkolatsont.

12. Kézvel formált, barnára égett, kihajló peremű bögre, pá.: 148 mm, fá.: 80 mm, m.: 137 mm [70. tábla 1].

A hat sír egy ismeretlen sírszámú, 10. századi, valószínűleg köznépi temetőhöz tartozhatott.

15.3. IRODALOM

Szabolcs megyei Alispáni Jelentések 1923. II. 76; KISS 1933, 215–219; FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 1130; DIENES 1996b, 322–323, 350.

IV.16. TISZALÖK-KÖVESTELEK

16.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1934-ben Rohács József végzett feltárást a Kis Vajasadombtól D-re, kb. 250 m-re, a gáttól az előbbi dombhoz vezető út elejétől Ny-ra, a gát É-i oldalán, egy kiemelkedő dombon, melynek egy részét lehordták a dűlőút igazításakor. Leírása szerint a temető többretegű volt, s a tájolás sem volt egységes – néhány É–D-i tájolású sír is előfordult. A tárgyak a Jósa András és a Déri Múzeumba kerültek, de Rohács a MNM-ba is juttatott leleteket ezzel a lelőhely-megjelöléssel (pénzjegyzékében szerepel egy II. Géza (1141–1162) denár is – CNH I. 64. = H56.). Németh Péter és Dienes István az 1971-es lelőhely-azonosításkor egy kis homokgödörben 4 sír gödrének foltját és csontokat észlelt.

1981–1983-ban Lőrinczy Gábor a Tiszalök határában tervezett új gát építése kapcsán a felhasználandó anyagnyerőhelyeken – köztük a Kövestelek nevű részen leletmentést végzett, ahol 369 sírt – 99 avar és 270 Árpád-ko-

ri (talán templom körüli temetőhöz tartozó) temetkezést – tárt fel.

Már Rohács ásatása során is kerülhettek elő avar sírok, mert pontos dokumentáció ugyan nem készült, de a sírok tájolása, a csontvázak helyzete a feljegyzések szerint elég változatos volt.

Mivel a Rohács által feltárt sírokról semmi információnk nem maradt, a nyíregyházi és a debreceni múzeumba azonos sírszámmal bekerült leleteket külön temetkezésként kezeljük. A debreceni tárgyaknál különösen valószínűtlenné teszi a biztos sírszámozást, hogy a 14 egymást követő számú temetkezés mindegyikében volt melléklet.

A Lőrinczy Gábor által feltárt sírok közül csak az Árpád-korra datálhatók kerültek bele a leírásba, a számláhiányok az avar sírokra utalnak.²⁴³

19. kép. Tiszalök-Kövestelek, Tiszalök-Vajasadomb

²⁴³ JAM Adattár 87.59., 89.12.; MNM Rég. Adattár 45.T.I., XII. 178/1983, VIII. 73/1984; FEHÉR-ÉRY-KRALOVÁNSZKY 1962, 1132; *RégFüz* Ser. I. 35 (1982) 68, *RégFüz* Ser. I. 37 (1984) 78; DIENES 1996b, 322, 361; LŐRINCZY-TÓTH 2011.

16.2. SÍRLEÍRÁSOK

A Rohács József által feltárt sírok esetében csak a mel-
lékletes sírokról maradtak információk.

16.2.1. A nyíregyházi Jósa András Múzeumba
1934-ben bekerült sírleletek

2. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.:
ÉNy-DK.

Mellékletei:

1-2. 2 darab vékony bronzhuzal karika, nyitott, lapí-
tott végük S alakban hajlított, átm.: 12 mm (JAM
64.179.1., elveszett).

5. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.:
K-Ny.

Mellékletei:

1-2. 2 darab bronzhuzal S-végű karika, átm.: 22×28,
15×16 mm (JAM 64.180.1.) [71. tábla 1-2].

7. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.:
K-Ny.

Mellékletei:

1-2. 2 darab bronzhuzal S-végű karika, átm.: 25×38,
26×31 mm (JAM 64.183.1., az egyik elveszett) [71.
tábla 3-4].

12. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: az
adat hiányzik.

Melléklete:

1. Ezüsthuzalból készült, bordázott S-végű karika,
átm.: 20×26 mm (JAM 64.181.1.) [71. tábla 6].

14. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: az
adat hiányzik.

Melléklete:

1. Ezüsthuzalból készült S-végű karika (JAM 64.182.1.,
elveszett).

16. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: az
adat hiányzik.

Melléklete:

1. Bronzhuzal S-végű karika, átm.: 18×21 mm (JAM
64.184.1.) [71. tábla 7].

16.2.2. A debreceni Déri múzeumban őrzött sírleletek

1. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: az
adat hiányzik.

Melléklete:

1. A koponya mellől került elő egy, a leltárkönyvben ta-
lálható rajz alapján S-végű ezüstkarika, átm.: 26 mm
(DDM IV.1935.22.1.).

2. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: az
adat hiányzik.

Mellékletei:

1-2. Két darab ezüst S-végű karika, átm.: 16 mm, az
egyik ketté van törve (DDM IV.1935.22.2.).

3. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: az
adat hiányzik.

Melléklete:

1. Bronz S-végű karika, átm.: 15 mm (DDM
IV.1935.22.3.).

4. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: az
adat hiányzik.

Melléklete:

1. Ezüst S-végű karika, átm.: 20 mm (DDM
IV.1935.22.4., elveszett).

5. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: az
adat hiányzik.

Mellékletei:

1-2. Két darab S-végű ezüstkarika, átm.: 24 mm, 16 mm
(DDM IV.1935.22.5.).

6. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: az
adat hiányzik.

Melléklete:

1. Ezüst S-végű karika, átm.: 28 mm (DDM
IV.1935.22.6.).

7. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: az
adat hiányzik.

Melléklete:

1. Ezüst S-végű karika, átm.: 28 mm (DDM
IV.1935.22.7.).

8. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: az adat hiányzik.

Mellékletei:

1–2. Két darab ezüst S-végű karika, átm.: 24, 22 mm (DDM IV.1935.22.8.).

9. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: az adat hiányzik.

Mellékletei:

1–2. Csavart ezüsthuzalból hajlított, bordázott S-végű karikapár (az egyik elveszett), átm.: 28, 19 mm (DDM IV.1935.22.9.a.) [71. tábla 5].

3–14. Öt és fél darab ametisztgyöngy, öt kék és egy világossárgás zöld színű üveggyöngy, valamint töredékek (DDM IV.1935.22.9.b.).

10. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: az adat hiányzik.

Mellékletei:

1. Három szálból font, nyitott, elhegyesedő végű ezüstgyűrű, átm.: 22 mm (DDM IV.1935.22.10.a.).

2. Bronz lemezgyűrű, végei egymásra hajlítva, felülete II×II×II mintával díszített, átm.: 20 mm, sz.: 4 mm, v.: 1 mm (DDM IV.1935.22.10.b.).

11. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: az adat hiányzik.

Mellékletei:

1. Kerek átmetszetű, zárt ezüstgyűrű, átm.: 23 mm.

2. Lemezes ezüstgyűrű töredékei (DDM IV.1935.22.11.).

12. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: az adat hiányzik.

Mellékletei:

1–2. Két darab ezüst S-végű karika, átm.: 18, 15 mm (DDM IV.1935.22.12.).

13. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: az adat hiányzik.

Mellékletei:

1–2. Két darab ezüst S-végű karika, átm.: 16, 13 mm (DDM IV.1935.22.13.).

14. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: az adat hiányzik.

Mellékletei:

1–2. Egy sima és egy S-végű bronzkarika, átm.: 22, 16 mm (DDM IV.1935.22.14.).

16.2.3. *A Lőrinczy Gábor által
1981–1983-ban feltárt sírok*

1. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 130 cm. T.: ÉNy–DK 295°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, kulcsontjai hegyesszöveget zárnak be a gerinccel. Alkarjai a medencelapátokon, alsó lábszárai kissé D-i irányban elmozdulva. A koponyát éjszaka elrabolták.

Melléklete:

1. Bronz S-végű karika a koponya jobb oldala mellett, átm.: 24,5×30,5 mm, Ø: 3,5 mm, s.: 6,13 g (JAM 2009.1119.1.) [72. tábla 1].

2. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 117 cm. T.: ÉNy–DK 300°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, arckoponyája a fej bal oldalán került elő. Bontás közben bolygatva, jobb alkarja és bal karja, valamint bal lábfeje hiányzik.

Melléklete: nem volt.**3. sír**

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 162 cm. T.: ÉNy–DK 310°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, jobb keze visszahajlítva a mellsontra, bal keze a medencelapáton.

Melléklete: nem volt.**5. sír**

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 162 cm. T.: ÉNy–DK 300°. Lekerekített sarkú téglalap alakú sírgödörben háton fekvő, nyújtott helyzetű felnőtt férfi csontváza. Koponyája nyesés során sérült. Jobb kézfeje hiányzik.

Melléklete:

1. Elhegyesedő végű öntött bronzgyűrű, átm.: 24 mm, Ø: 1–3,5 mm, s.: 2,81 g (JAM 2009.1120.1.) [72. tábla 2].

6. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 98 cm. T.: ÉNy–DK 306°. Sírfolt nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű, bolygatott csontváz. Feje és lábszárai hiányoznak, jobb karja bolygatott, bal kézfeje a combtöre helyezve.

Melléklete: nem volt.**7. sír**

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 294°. Szabálytalan sírfoltja bolygatásra utal. A mellkas és a medencecsontok bolygatottak.

Melléklete: nem volt.**8. sír**

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 304°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton

fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, nagyrészt a metszettel alatt. Kibontásra a jobb oldalára fordult koponya és a mellkas bal oldala került. A koponya alatt került elő a 62. sír lábszára.

Melléklete: nem volt.

9. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 89 cm. T.: ÉNy-DK 316°. Szabálytalan alakú sírfolt volt megfigyelhető. Bolygatott sír, in situ a nyújtott lábak voltak megfigyelhetők, a csontváz többi része hiányzik.

Melléklete: nem volt.

11. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 304°. Szabálytalan sírfoltú, bolygatott sír. Felsőteste visszahányt csontjai az 1934-es ásatások maradványai lehetnek. Eredeti helyzetben a nyújtott lábcsontok maradtak.

Melléklete: nem volt.

12. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 99 cm. T.: Ny-K 266°. Foltja nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű, bolygatott csontváz, koponyája, kézfejei hiányoznak. Alsó lábszárai a metszettel alatt. Jobb karja alatt újabb koponya jelentkezett.

Melléklete: nem volt.

13. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 55 cm. T.: ÉNy-DK 304°. Foltja nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, feje bal oldalára dőlve, a mellkas jobb oldalát és karját bontás közben elbolygatták. Medencéje fölött a 14. sír jelentkezett.

Melléklete: nem volt.

14. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 76 cm. T.: ÉNy-DK 308°. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz. Koponyája a bal oldalára dőlve, jobb felkarját ásó mozdította el. Lábcsontrajai a tanúfal alatt.

Melléklete: nem volt.

15. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 149 cm. T.: ÉNy-DK 316°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája a bal oldalára dőlve, kéz- és lábfejei hiányoznak.

Melléklete: nem volt.

16. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 175 cm. T.: Ny-K 278°. Foltja bizonytalan. Háton fekvő, nyújtott helyzetű fér-

fi csontváza, vállai összehúzva, koponyája hátrabukott. Jobb kezét a medencébe helyezték, lábszárai elmozdultak.

Melléklete:

1. Egy kis, ovális alakú, lekerekített és egymásra hajtott végű bronz pántgyűrű van a JAM gyűjteményében, kérdőjellel, mint ebben a sírban, a jobb kéz ujjcsontjai alatt előkerült tárgy, átm.: 20×19,5 mm, sz.: 6 mm, v.: 1 mm, s.: 3,19 g (JAM 2009.1121.1.) [72. tábla 3].

17. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 147 cm. T.: ÉNy-DK 304°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, feje hátrabilenve. Felsőtestét baloldalt a bontás során teljesen elbolygatták, jobb alkarja is hiányzik.

Melléklete: nem volt.

18. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 284°. Foltja bizonytalan. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája hiányzik. Bal keze a medencére hajlítva, bal lába térdben behajlítva.

Melléklete: nem volt.

21. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 169 cm. T.: ÉNy-DK 298°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű, felnőtt nő jó megtartású csontváza, feje enyhén előrebukva, vállai felhúzva. Bal kézfeje eredetileg a combtón volt, mindkét kézfej hiányzik.

Melléklete: nem volt.

22. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny-K 293°. Foltja lekerekített sarkú téglalap alakú. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, feje a bal oldalára fordulva, jobb válla enyhén felhúzva.

Melléklete: nem volt.

24. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 162 cm. T.: ÉNy-DK 312°. Háton fekvő, nyújtott helyzetű, jó megtartású csontváz, fejét egy tőle É-ra lévő gödör bolygathatta el. Bal válla enyhén felhúzva, jobb kézfeje a combtőre/a medence szélére helyezve. A sírgödör két oldalán egy korábbi temetkezéshez tartozó félrerakott csontok feküdtek.

Melléklete: nem volt.

25. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 152 cm. T.: ÉNy-DK 300°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű nő csontváza, koponyája a bal oldalán feküdt, jobb kéz a medence alatt, kéz- és lábfejei hiányoztak.

Melléklete: nem volt.

26. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 164 cm. T.: ÉNy-DK 302°. Foltja nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű férfi csontváza, feje hátrabilent, mellkasa bolygatott. Jobb válla enyhén felhúzva, a jobb alkar a medencelapát alatt, jobb lábszárát ásóval dobták ki.

Melléklete: nem volt.

27. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 174 cm. T.: ÉNy-DK 305°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, jobb kulcscsontja kissé elcsúszott. Jobb alkarja a medencelapát alatt, jobb térde kissé elcsúszott befelé.

Melléklete: nem volt.

28. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 152 cm. T.: ÉNy-DK 322°. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, feje enyhén jobbra és hátrabilent, bal karja a mellkasra fektetve, jobb alkarja a bal alkar közepére helyezve. Bal lábszárát ásóval dobták ki.

Melléklete: nem volt.

29. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 164 cm. T.: ÉNy-DK 298°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű férfi csontváza, feje előrebillenve. Jobb kézfeje a medencébe helyezve, jobb combját és bal lábszárát (a koponyával együtt) elvitték. Felette a 28. és 31. sír volt.

Melléklete: nem volt.

30. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 154 cm. T.: ÉNy-DK 307°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű nő csontváza, jobb alkarja a medence alatt, bal alkarját ásóval dobták ki.

Melléklete: nem volt.

31. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 152 cm. T.: ÉNy-DK 310°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája hátrabilent, felsőteste bolygatott (valószínűleg rabolt), jobb karja könyékben enyhén meghajlítva.

Melléklete: nem volt.

32. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 127 cm. T.: Ny-K 278°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű nő csontváza, feje enyhén jobbra és előrebillenve. Két karja könyékben enyhén meghajlítva, bal alkar-

ját ásóval kidobták. A 31. sír mellé, kissé fölé temetve, lába alatt a 100. sír jelentkezett.

Melléklete: nem volt.

33. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 151 cm. T.: Ny-K 278°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű nő csontváza, koponyája hátrabukott. Bal lábszára hiányos. Alatta jelentkezett a 45. sír foltja.

Melléklete: nem volt.

34. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 131 cm. T.: ÉNy-DK 335°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája és felsőteste ásóval bolygatva.

Melléklete: nem volt.

35. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 64 cm. T.: ÉNy-DK 296°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű férfi csontváza, koponyája enyhén balra billenve. A mellkas jobb oldala és karja, bal alkarja és a teljes alsóteste hiányzik.

Melléklete:

1. Felszedés közben előkerült, széles csepp alakban hajlított, háromrét hajtott szálból fonott gyűrű, átm.: 24×25,5 mm, Ø: 3,5 mm, s.: 3,94 g (JAM 2009.1122.1.) [72. tábla 4].

36. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 152 cm. T.: ÉNy-DK 312°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű férfi csontváza, feje enyhén hátra- és kissé balra billenve. A bal medence mellett (az alkar fölött) és a bal boka mellett egy-egy koponya került elő.

Melléklete:

1. A koponya bal oldalán kisméretű, ovális, bronz S-végű karika, átm.: 16,5×18 mm, Ø: 2 mm, s.: 1,57 g (JAM 2009.1123.1.) [72. tábla 5].

37. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 148 cm. T.: ÉNy-DK 330°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű nő csontváza, feje bal oldalára billenve. Felsőteste enyhén bolygatott, karjai kissé széthúzva. Bal oldala mellett egy gyermek csontváza. Alatta jelentkezik a 40. sír.

Melléklete: nem volt.

38. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 139 cm. T.: ÉNy-DK 316°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, bontás során bolygatott. Jobb karja teljesen, bal alkarja és lábszárainak alsó része hiányzik.

Melléklete: nem volt.

40. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 131 cm. T.: ÉNy-DK 306°. Lekerekített sarkú téglalap alakú foltban jelentkezett. Háton fekvő, nyújtott helyzetű, fiatal gyermek csontváza, feje a jobb oldalára fordulva, jobb válla enyhén felhúzva. Bal kézfeje a medencelapát alá hajtva.

Mellékletei:

1. A bal fül tájékaról kisméretű, vékony ezüsthuzalból hajlított S-végű karika, átm.: 15,5×18 mm, Ø: 1,5 mm, s.: 0,69 g (JAM 2009.1124.1.) [72. tábla 6].
2. A jobb szemgödör előtt karika (tönkrement).
3. A jobb kulcsont felett vékony ezüstlemez (tönkrement).
- 4–23. 1 darab henger alakú pasztagyöngy, h.: 16 mm, lyuk Ø: 6,5 mm, m.: 12 mm (JAM 2009.1124.2.) [72. tábla 8] és 18 darab apró kásagyöngy a kulcsont feletti csigolyák környékéről, h.: 3–4 mm (JAM 2009.1124.3–20.) [72. tábla 7].

41. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 73 cm. T.: ÉNy-DK 318°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű gyermek csontváza, koponyája balra fordulva, csákánnyal roncsolva. Bal karja teljesen, jobb alkarja és alsó lábszárai hiányoznak.

Melléklete: nem volt.

42. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 125 cm. T.: Ny-K 278°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, bontás közben bolygatva. Koponyája, mellkasa jobb oldala és mindkét karja hiányzik.

Melléklete: nem volt.

43. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 310°. Foltja nem volt. Az eredetileg háton fekvő, nyújtott helyzetű csontvázból csak a mellkas jobb oldala és a medencelapát, valamint a lábak maradtak meg. A 44. sír ásásakor bolygatták meg.

Melléklete: nem volt.

44. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 338°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Csak a két alsó lábszár és a lábfejek maradtak meg. A sír többi részét vagy 1934-ben ásták ki, vagy az eke vitte el.

Mellékletei:

1. Bolygatottan, a sírban ismeretlen helyről kerek átmetszetű ezüsthuzal S-végű karikapár 11 töredéke került elő, Ø: 2 mm (JAM 2009.1125.1–2.) [72. tábla 9–10].
- 2–59. A sírban ismeretlen helyről 2 darab hordó alakú gyöngy, h.: 10 mm, sz.: 8 mm; h.: 11 mm, sz.: 8 mm (JAM 2009.1125.3–4.) [72. tábla 12–13] és 56 darab

apró kásagyöngy, h.: 3–4,5 mm (JAM 2009.1125.5–61.) [72. tábla 11].

47. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 99 cm. T.: ÉNy-DK 302°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű, jó megtartású csontváz, jobb keze a medencére hajlítva. Felsőteste egy fa gyökerei alatt maradt.

Melléklete: nem volt.

48. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 123 cm. T.: ÉNy-DK 312°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyáját a helyi gyerekek elvitték. Enyhén bolygatott, a koponyán kívül hiányzik a bal felkar. Jobb karja könyökben hajlítva, kézfeje a medencében.

Mellékletei:

1. Vastag, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, a sírban ismeretlen helyről, átm.: 25×26 mm, Ø: 3 mm, s.: 5,1 g (JAM 2009.1126.1.).
2. Vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, S-vege sérült, a sírban ismeretlen helyről, átm.: 22×24 mm, Ø: 1,5 mm, s.: 1,04 g (JAM 2009.1126.2.).
3. Vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, a sírban ismeretlen helyről, átm.: 20,5×21,5 mm, Ø: 2 mm, s.: 1,08 g (JAM 2009.1126.3.).
4. Vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, S-vege sérült, a sírban ismeretlen helyről, átm.: 19×21 mm, Ø: 2 mm, s.: 1,04 g (JAM 2009.1126.4.).
5. Vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, a sírban ismeretlen helyről, átm.: 21,5×24 mm, Ø: 1,5 mm, s.: 1,16 g (JAM 2009.1126.5.).
6. Vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika töredéke. A karika fele, valamint az S-vég visszahajlított része hiányzik, a sírban ismeretlen helyről, átm.: 20,5×15,5 mm, Ø: 1,5 mm, s.: 0,54 g (JAM 2009.1126.6.) [73. tábla 1–6].

49. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 82 cm. T.: ÉNy-DK 284°. Foltja nem volt. Valószínűleg bolygatott csontváz, a medence feletti részen ástak rá. Feje enyhén jobbra billenve, bal kulcsontja és lapockája, jobb alkarja és medencéje, valamint mindkét lába hiányzik. Bal keze a medencére hajtva.

Melléklete: nem volt.

54. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 90 cm. T.: ÉNy-DK 326°. Foltja nem volt, a koponya bal oldala felől rabolt.

Háton fekvő, nyújtott helyzetű férfi csontváza. Koponyája enyhén jobbra billenve, alsó hat csigolyája és lábai hiányoznak. Mindkét keze a medencére hajtva.

Melléklete: nem volt.

55. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 164 cm. T.: ÉNy–DK 285°. A határozott vonalú sírfolt fej felőli végénél rablógödör foltja. Háton fekvő, nyújtott helyzetű nő csontváza, feje enyhén a jobb oldalára billenve. A felső csigolyák és a bordák erősen bolygatottak, a bal kézfej a combtőre helyezve. Jobb lába enyhén elmozdulva, térde befelé elcsúszott, lábszárcsontok kimozdulva.

Melléklete:

1. A sírban ismeretlen helyről vékony, kerek átmetszetű ezüsthuzalból hajlított S-végű karika, S-vége letörött, átm.: 17 mm, Ø: 1,5 mm, s.: 0,68 g (JAM 2009.1127.1.) [73. tábla 7].

56. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 148 cm. T.: ÉNy–DK 296°. Sírfoltja jól megfigyelhető volt, fej felőli végén rablógödör foltjával. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája hátrabilenve. A bal kulcsont, keresztcsont és az alatta lévő bordák bolygatva, a jobb kéz erősebben, a bal enyhébben a medence alatt.

Melléklete: nem volt.

57. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 70 cm. T.: ÉNy–DK. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű gyermek bontás során csákánnyal erősen megbolygatott csontváza. Koponyája összetört, felsőteste bolygatott, lábai hiányoznak.

Melléklete: nem volt.

58. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 129 cm. T.: ÉNy–DK 310°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyáját a helybeliek elvitték. A jobb oldali bordák a csigolyákra ráfordulva, a bal oldaliak egységesen kinyúlva feküdtek, talán az 57. gyermek temetésekor nyomták meg.

Melléklete: nem volt.

60. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 160 cm. T.: ÉNy–DK 290°. Határozottan jelentkező sírfolt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű férfi csontváza, feje enyhén jobbra és előre billenve, jobb karja hiányzik, lábai térdben enyhén szét húzva.

Melléklete: nem volt.

61. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 139 cm. T.: ÉNy–DK 306°. Határozott sírfolt, fej felőli végén bolygatás nyomaival. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz. Feje a jobb oldalára fordulva, a mellkas csontjai teljesen megbolygatva. A jobb oldali bordái és karja, a medence és a láb csontjai hiányoznak.

Melléklete: nem volt.

64. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 150 cm. T.: ÉNy–DK 288°. Foltja az alkaroktól lefelé volt megfigyelhető. Felsőteste ásóval bolygatott, háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, felkarcsontjai töredékesek, jobb alkarja részben a medence alatt feküdt.

Melléklete:

1. A sírban ismeretlen helyről rombusz átmetszetű, vége felé vékonyodó bronzkarika fele, átm.: 20 mm, Ø: 1–2 mm, s.: 0,29 g (JAM 2009.1128.1.) [73. tábla 8].

66. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 178 cm. T.: Ny–K 274°. Foltja ÉK-i vonala volt dokumentálható. Háton fekvő, nyújtott helyzetű férfi csontváza. Feje jobb oldalára fordulva, enyhén lehajtva, mellkasi része bolygatott. Jobb felkarja elmozdult, a mellkason feküdt keresztben. Mindkét kéz a medencére hajtva.

Melléklete: nem volt.

67. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 147 cm. T.: ÉNy–DK 300°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű fiatal felnőtt csontváza. Koponyája a bal oldalára fordulva, alsó állkapcsa nincs meg. Bal alkarja félig a medencelapát alatt, jobb alkarja, medencéje és combcsontja hiányzik.

Melléklete: nem volt.

68. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 168 cm. T.: ÉNy–DK 292°. Foltja jól megfigyelhető volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája és bordái rablás által bolygatva.

Melléklete: nem volt.

69. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 166 cm. T.: ÉNy–DK 298°. A folt ÉK-i fele jól dokumentálható volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, mellkasi része erősen bolygatott.

Mellékletei:

- 1–3. A sír 3 sarkában egy-egy L alakú vastárgy került elő (koporsószeg?). A tárgyak elvesztek.

70. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 113 cm. T.: ÉNy-DK 300°. Sírfoltja határozott volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája előrebukott, állkapcsa a koponyatetőtől jobbra került elő. Mellkasa bolygatott, lábszárai hiányoznak.

Melléklete:

1. A bal medencelapátan érme (CNH 118. = H139.) [73. tábla 9].

71. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 98 cm. T.: ÉNy-DK 316°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű férfi csontváza, lábszárai hiányoznak.

Melléklete: nem volt.

72. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 155 cm. T.: ÉNy-DK 310°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, a mellkas felső része bolygatott, jobb keze a medence alatt.

Melléklete: nem volt.

73. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 137 cm. T.: ÉNy-DK 302°. Foltja megfigyelhető volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, gyökér által és bontás közben bolygatva. Koponyája a bal váll felé bukva, bal combcsontja hiányzik. Ráfed a 81. sír lábszárait.

Melléklete: nem volt.

74. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: ÉNy-DK 308°. É-i felén határozott sírfolt, benne felnőtt váz állkapcsa, koponyatöredéke és néhány vázcsontja. A sír bolygatott, bolygatását rablás vagy a 72. sír megásása okozhatta.

Melléklete: nem volt.

75. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 128 cm. T.: ÉNy-DK 308°. Határozott vonalú sírgödör. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája a bal oldalára fordulva, mellkasi része bolygatott. Bal kézfeje a medencelapát alatt.

Melléklete: nem volt.

76. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 106 cm. T.: ÉNy-DK 310°. Érzékelhető sírfolt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, mellkasi része bolygatott. Koponyája kimosdult, fejétővel felfelé, arccrészével DNy felé fordulva fektetve. A mellkas felső csontjai hiányoznak, bal karja kö-

nyékben enyhén meghajlítva, kifelé húzva, lábai enyhén jobbra húzva feküdtek.

Melléklete: nem volt.

77a. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 52 cm. T.: ÉNy-DK. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű gyermek csontváza, bolygatott, koponyája, karjai hiányoznak.

Melléklete: nem volt.

79. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 163 cm. T.: ÉNy-DK 290°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű férfi csontváza, koponyája a bal oldalára fordulva, jobb alkarja kimosdult.

Melléklete:

1. Bronzkarika felszedéskor, a mellkas bal oldalának tájáról (elvesztett).

80. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 45 cm. T.: ÉNy-DK. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Bontás során bolygatott, háton fekvő, nyújtott helyzetű gyermekváz. Eredeti helyzetben a balra fordult koponya, a mellkas és a bal felkarcsont maradt, a többi csontja hiányzik. Bal könyöke a 72. sír combcsontja fölött volt.

Melléklete: nem volt.

81. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 141 cm. T.: ÉNy-DK 298°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Egy háton fekvő, nyújtott helyzetű, bolygatott férficsontváz részlete mellett (melynek jobb oldala maradt nagyrészt anatómiai rendben) egy másik sír összehányt csontjai is a sírban voltak.

Melléklete: nem volt.

82. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 120 cm. T.: ÉNy-DK 296°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, mellkasának középső része bolygatva, jobb alkarja kimosdult, bal kézfeje a combtón. Felette (és a mellette lévő 69. sír felett) más vázhoz tartozó szórványként előkerült csontok.

Melléklete: nem volt.

83. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 174 cm. T.: Ny-K 272°. Foltja a D-i oldalon volt érzékelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája összetört, a mellkas jobb oldala és alkarcsontjai bolygatottak, bal alsó lábszárát a VI. számú fal (templom?) vágta.

Melléklete: nem volt.

84. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 155 cm. T.: ÉNy-DK 296°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű nő csontváza, feje enyhén jobbra billenve, állkapcsa kifordult, mellkasa, jobb karja és medencecsontja bolygatott. Bal lábszárcsontja erősen elgörbült. Bal alkarja mellett/ alatt koponya került elő.

Melléklete:

1. A sírban ismeretlen helyről kisméretű, kerek átmetszetű ezüsthuzalból hajlított S-végű karika, átm.: 15,5×16 mm, Ø: 1,5 mm, s.: 0,62 g (JAM 2009.1129.1) [73. tábla 10].

85. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 97 cm. T.: ÉNy-DK. Foltja dokumentálható volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű gyermek csontváza. Feje enyhén előre és balra billenve, felsőteste bolygatott, felső csigolyái, jobb kulcs-csontja, bordái és karja, bal oldali bordáinak egy része, alkarja és medencelapátja hiányzik.

Melléklete: nem volt.

86. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 158 cm. T.: ÉNy-DK 304°. Foltjának Ny-i fele volt dokumentálható, koponyája mögött rablási folt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, feje bal oldalra hajtva. A bal kulcs-csont és a bordák és az egyik alkarcsont hiányoznak, jobb alkarja kimozdult. Jobb lábszárát bontás közben dobták ki.

Mellékletei:

1. A sírban ismeretlen helyről nagyméretű, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, átm.: 24,5×29 mm, Ø: 2 mm, s.: 2,38 g (JAM 2009.1130.1).
2. A sírban ismeretlen helyről nagyméretű, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, az S-vége letörött, átm.: 25×24 mm, Ø: 2,3 mm, s.: 2,21 g (JAM 2009.1130.2).

88. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 298°. Foltja nem volt. Erőteljes csontozatú, bolygatott csontváz, medencéig kibontva, a 75. sír lába előtt.

Melléklete: nem volt.

89. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 149 cm. T.: ÉNy-DK. Határozott sírfolttal jelentkezett. Háton fekvő, nyújtott helyzetű nő csontváza, koponyája jobb oldalára hajtva. Bal kézfej a medence alatt.

Melléklete:

1. Nagyméretű, vastag, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, ép, a bal állkapocs mellett, átm.: 26×28,3 mm, Ø: 3 mm, s.: 3,63 g (JAM 2009.1131.1.) [73. tábla 11].

90. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 148 cm. T.: ÉNy-DK 310°. Foltja nem volt. Ásóval megtalált, háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyájából csak a kimozdult alsó állkapocs maradt meg. Mellkasa bolygatott, jobb alkarja kimozdult. Bal kézfej a combtőre helyezve.

Melléklete: nem volt.

92. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 178 cm. T.: ÉNy-DK 322°. Határozott sírfoltja volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű fiatal férfi csontváza, koponyája enyhén a bal oldalára fordulva, bal kézfej a combtőn.

Melléklete: nem volt.

93. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 157 cm. T.: ÉNy-DK 292°. Határozott sírfoltja volt, fej felőli végén ovális, láb felőli végén lekerekített sarkú. Háton fekvő, nyújtott helyzetű férfi csontváza, feje enyhén balra és előre fordulva, jobb kéz a combtőn, bal kéz a medencére hajlítva.

Melléklete: nem volt.

94. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 153 cm. T.: ÉNy-DK 288°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű, ásóval megtalált csontváz, bal karja könyékben enyhén megtörve, kézfej a medencére hajtva. Jobb lába hiányzik.

Melléklete:

1. A koponya mellett kisméretű, vastag, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, átm.: 18×20 mm, Ø: 2,4 mm, s.: 1,96 g (JAM 2009.1132.1) [73. tábla 12].

95. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 324°. Foltja nem volt. Erősen bolygatott férficsontváz.

Melléklete: nem volt.

96. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 292°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, a mellkas közepétől lefelé került fel-tárársra.

Melléklete: nem volt.

98. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 173 cm. T.: ÉNy-DK 298°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, feltehetően fej felől bolygatva. Feje előrebukva, enyhén jobbra fordulva, jobb lapockája kimozdult,

kulcsontja hiányzik. Jobb kézfej a medence alatt, bal térde befelé kimozdult.

Melléklete: nem volt.

99. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 165 cm. T.: ÉNy-DK 310°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű nő csontváza, koponyája jobb oldalra fordult. Mellkasa közepe része bolygatott, karjai szorosan a test mellett. Feje a 109. sír felett, lába a 100. sír koponyája felett.

Melléklete: nem volt.

101. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 122 cm. T.: ÉNy-DK 308°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, bolygatott. A koponya és a jobb felkarcsont felső része hiányzik.

Melléklete:

1. A felső csigolya mellett bronz huzaldarab (elveszett).

103. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 157 cm. T.: ÉNy-DK 312°. Határozott vonalú foltja volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, a bal kézfej a medencére hajtva. Jobb alsó lábszárát árok vitte el.

Melléklete: nem volt.

104. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 58 cm. T.: ÉNy-DK 315°. Erősen bolygatott sír, sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz maradványa és egy másik koponya volt a sírban. A vázrészlet koponyája enyhén jobb felé fordult. Jobb karja és bordái, bal alkarja és az alsó csigolyáitól lefelé teljesen hiányoznak a csontjai.

Melléklete: nem volt.

106. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 302°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Medencétől lefelé lett kibontva, bal lábsontjai a 102. sír falában voltak.

Melléklete: nem volt.

109. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 308°. Lekerekített sarkú sírfolt, É-i sarkát árok vágta. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, a mellkas bal oldala erősen bolygatva.

Melléklete:

1. Kerek átmetszetű, elhegyesedő végű bronzgyűrű, egyik vége letörött, hiányzik, átm.: 25×22 mm, Ø: 1-2 mm, s.: 1,12 g (JAM 2009.1133.1.) [73. tábla 13].

111. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 324°. Lapáttal megtalált gyermeksír, a 102. sír lábától 50 cm-re. Sírfolt nem volt megfigyelhető.

Melléklete:

1. A koponya mellől kisméretű, vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, átm.: 15,5×13,6 mm, Ø: 1,5 mm, s.: 0,44 g (JAM 2009.1134.1.) [73. tábla 14].

113. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 294°. Folt nélkül jelentkező, hiányos gyermekcsontváz.

Melléklete: nem volt.

121. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 328°. Rabolt sír, a csontok teljesen bolygatott helyzetben.

Melléklete:

1. Kisméretű, vastag, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, átm.: 17×16,5 mm, Ø: 2 mm, s.: 1,15 g (JAM 2009.1135.1.) [73. tábla 15].

124. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 277°. Erősen bolygatott, folt nélküli csontváz, a mellkas jobb oldala és bal felsőteste maradt eredeti helyzetben, alsótestét egy árok vitte el, koponyája rabláskor tűnhetett el. A 125. sír részben alatta volt.

Melléklete: nem volt.

129. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 161 cm. T.: ÉNy-DK 320°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája hiányzik (eke vitte el vagy a munkások dobták ki). Mindkét kéz a medencére hajtva, bal alkarja kissé kimozdult.

Melléklete: nem volt.

131a. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 310°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű gyermek csontváza.

Melléklete: nem volt.

132. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny-K 294°. Foltja bizonytalan. Bolygatás után visszamaradt, összekeveredett csontok halmaza, eredeti helyzetben csak a lábak maradtak. Alatta jelentkezett a 133. sír.

Melléklete: nem volt.

134. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 300°. Egészen szűk sírgödörben fekvő, bolygatott csontváz, eredeti helyzetben csak a lábcsontok voltak, a medencétől felfelé erőteljes bolygatásra utaló csontthalmaz. A 133. sír felett.

Melléklete: nem volt.

135. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 156 cm. T.: ÉNy-DK 300°. Sírfoltja téglalap alakú, É-i oldalán rablás/bolygatás nyomával. Háton fekvő, nyújtott helyzetű nő csontváza, koponyája a jobb oldalára fordulva, jobb keze a medencelapát alá, bal keze a medencére hajlítva.

Melléklete:

1. A sírban ismeretlen helyről kisméretű, kerek átmetsetű, vékony aranyhuzalból hajlított S-végű karika, átm.: 14,5×15,3 mm, Ø: 1,14 mm, s.: 0,93 g (JAM 2009.1136.1.) [73. tábla 16].

136. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 92 cm. T.: ÉNy-DK 314°. Határozott körvonalú foltja volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű gyermek csontváza, koponyája előrebukva. Bal felkarja hiányzik, alkarja a medence alatt, jobb karja könyékben derékszögben megtörve, a mellkas alsó részére fektetve. A 137. sír alatt jelentkezett.

Melléklete: nem volt.

137. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 160 cm. T.: ÉNy-DK 320°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája bal felé fordult, mellkasa alsó része bolygatott. Bal karja enyhén eltart a testtől. Alatta a 136., 138., 139. és 141. sírok. Erősen lejtős a fektetési szintje.

Melléklete: nem volt.

138. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny-K 288°. Foltjának Ny-i és D-i fele volt kibontható. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, válla összehúzóva, koponyája a jobb oldalára fordulva.

Melléklete: nem volt.

139. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: mérhetően 63 cm. T.: ÉNy-DK 296°. Határozott vonalú foltja volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája 35 cm-rel a 137. sírban nyugvó csontváz bal keze alatt volt. Jobb alkarja a medence alatt.

Melléklete: nem volt.

140a. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 290°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű gyermek hiányos csontváza, a 140. sír felett.

Melléklete: nem volt.

142. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 300°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű nő csontváza, feje kissé hátrabillent.

Melléklete: nem volt.

143. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 300°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű gyermek csontváza, a 142. sír felett.

Melléklete: nem volt.

144. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 318°. Sekély mélységű sírban vékony csontozatú fiatal egyén bolygatott csontváza. Koponyája hátrabillent.

Melléklete: nem volt.

145. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 312°. Fiatal egyén koponyája és néhány csigolyája.

Melléklete: nem volt.

146. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny-K 288°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű nő csontváza, koponyáját ásóval bolygatták meg. Az alkarok a medencelapátra helyezve.

Melléklete: nem volt.

147. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 300°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, a medence feletti részét középkori gödör vitte el.

Melléklete: nem volt.

149. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 300°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája valószínűleg az ásás során tűnt el. Néhány csigolyája enyhén elmozdulva, bal lába a mellette lévő gödör miatt mozdult el.

Melléklete: nem volt.

150. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 300°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, mellkasi része bolygatott volt.

Melléklete: nem volt.

151. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 300°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, a mellkas jobb oldali része bolygatott (valószínűleg rabolt), bal kézfej a medencelapáton.

Melléklete: nem volt.

152. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 294°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Sekély mélységben előkerült a csontváz mellkasi része. Alatta került elő a 153. sír.

Melléklete: nem volt.

153. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 290°. Téglalap alakú, lekerekített sarkú sírfolt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű nő csontváza, vállai erősen összehúzva. Koponyája a bal váll felé döntve, jobb alkar a medencelapáton. A 152. sír alatt került elő.

Mellékletei:

1. A sírban ismeretlen helyről kisméretű, kerek átmetszetű, vékony bronzhuzalból hajlított S-végű karika. Az S-vége letörött, átm.: 19×14 mm, Ø: 1 mm, s.: 0,41 g (JAM 2009.1137.1.) [73. tábla 17].
2. A sírban ismeretlen helyről kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított, ovális karika, végei egymásra hajlítva (hajkarika vagy gyűrű lehet), átm.: 22×21,5 mm, Ø: 1,5 mm, s.: 0,95 g (JAM 2009.1137.2.) [73. tábla 18].

154. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny-K 268°. Téglalap alakú, lekerekített sarkú sírfolt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz.

Melléklete: nem volt.

155. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: bizonytalan. Igen sekély mélységben előkerült, feltehetően eke által bolygatott csontkupac.

Melléklete: nem volt.

156. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny-K 268°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, bal karját ásóval vitték el.

Melléklete: nem volt.

157. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny-K 276°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Gyermekek csontváza.

Melléklete:

1. A sírban ismeretlen helyről kerek átmetszetű, vas-tag bronzhuzalból hajlított, nagyméretű S-végű karika, átm.: 24×26,4 mm, Ø: 2 mm, s.: 1,99 g (JAM 2009.1138.1.) [73. tábla 19].

158. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 308°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája hátrabilenve. Erősen bolygatott. Állkapcsa a váll fölött, a medencecsont a térdek között került elő.

Melléklete: nem volt.

159. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 304°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, mellkasa jobb oldalra enyhén ráborulva a gerincoszlopra.

Melléklete: nem volt.

160. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 306°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája hátrabilenve.

Melléklete: nem volt.

161. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 303°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, mellkasi része erősen bolygatott, a medence fölött, a két kar között hiányoznak a csontok.

Melléklete: nem volt.

162. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny-K 287°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű férfi csontváza, koponyája hátrabilenve. Könyöke nyitott helyzetben, távol a mellkastól, két keze a medencében.

Melléklete: nem volt.

163. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 165 cm. T.: ÉNy–DK 293°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, két karja könyékben meghajlítva, kézfejek a medencében. Valószínűleg rabolt.

Melléklete: nem volt.

164. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 299°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű gyermek csontváza, feje elfordulva, mellkasi része erősen bolygatott.

Melléklete:

1. A sírban ismeretlen helyről kerek átmetszetű, vékony bronzhuzalból hajlított nagyméretű S-végű karika, átm.: 21,5×27 mm, Ø: 1,5 mm, s.: 0,9 g (JAM 2009.1139.1.) [73. tábla 20].

165. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 303°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, mellkasát középkori gödör bolygatta.

Melléklete: nem volt.

166. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K 284°. Foltja nem volt. Sekély mélységben előkerült, háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, fejét és jobb felkarját valószínűleg ásóval dobták ki. Vállai erősen összehúzva.

Melléklete: nem volt.

167. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 302°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű férfi csontváza, koponyája kissé jobbra dőlve. Vállai összehúzva, jobb kéz a medencébe helyezve, a medencelapátok egymáshoz szorulva.

Melléklete: nem volt.

168. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 317°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű férfi csontváza, feje előrebukva, vállai összehúzva, a két medencelapát egymáshoz szorulva.

Melléklete: nem volt.

169. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 303°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, medencelapátjai egymáshoz szorulva.

Melléklete: nem volt.

170. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 303°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz.

Melléklete: nem volt.

171. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: a gerince alapján Ny–K 243°, lábai alapján 281°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, mellkasa és lábai szöveget zárnak be egymással. Koponyája a jobb oldalára fordulva. Valószínűleg rabolt.

Melléklete: nem volt.

172. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K 286°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, kirabolva.

Melléklete: nem volt.

173. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 303°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, medencéi szorosan egymás mellett.

Melléklete: nem volt.

174. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K 288°. Rablás után visszamaradt, erősen összekeveredett csontok halmaza.

Melléklete:

1. Vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika töredékei, Ø: 1 mm, s.: 0,16 g (JAM 2009.1140.1.) [74. tábla 1].

175. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K 293°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, medencéje felett egy másik koponya.

Melléklete: nem volt.

176. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K 288°. A dülőúttól jobbra került elő. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, feje a bal vállára fordulva.

Melléklete: nem volt.

177. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K 279°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű nő csontváza, feje hátrabukva. Mellkasának középső része erősen bolygatott. Alkarjai a medencelapátra helyezve, bal lábát a feltárás során bolygatták meg.

Mellékletei:

1. A sírban ismeretlen helyről kisméretű, vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, S-vége hiányzik, átm.: 13,4×14,3 mm, Ø: 1 mm, s.: 0,28 g (JAM 2009.1141.1.).
2. A sírban ismeretlen helyről kisméretű, vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, S-vége letörött, elveszett, átm.: 15×16,3 mm, Ø: 1 mm, s.: 0,33 g (JAM 2009.1141.2.) [74. tábla 2–3].

178. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–K 280°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű nő csontváza, csak mellkasi része maradt meg, a többi egy gödör vitte el. Koponyája a jobb oldalára fordulva.

Melléklete: nem volt.

179. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 296°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája hiányzik.

Melléklete: nem volt.

180. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 313°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű gyermek bolygatott csontváza.

Melléklete: nem volt.

181. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 293°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, mellkasa bolygatott, medencecsontjai egymáshoz szorultak.

Melléklete: nem volt.

182. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 291°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, feje előrebukva. Mellkasánál rablás nyomai.

Melléklete: nem volt.

183. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 317°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz.

Melléklete: nem volt.

184. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 305°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű férfi csontváza, a mellkas bal

oldalánál rablás nyomai. Koponyája előrebukott, és torzítottnak tűnik.

Melléklete: nem volt.

185. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 310°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Erősen rabolt csontváz comb fölötti maradványai.

Melléklete: nem volt.

186. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K 270°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, hiányzó csontjai bontás során lehetnek kidobva, de mellkasa rablásról tanúskodik.

Melléklete: nem volt.

187. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 310°. Bal oldalára fektetett, erősen zsugorított csontváz.

Melléklete: nem volt.

188. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K 257°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, rabolt vagy gyökerek által megnyomva.

Melléklete: nem volt.

189. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: az adat hiányzik. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz.

Melléklete: nem volt.

190. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: az adat hiányzik. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz.

Melléklete: nem volt.

191. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 335°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű gyermek csontváza.

Melléklete: nem volt.

192. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 148 cm. T.: ÉNy–DK 300°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű nő csontváza, koponyája a bal oldalára fordult. Vállai összehúzza, jobb keze a medence alá helyezve.

Melléklete: nem volt.

193. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 110 cm. T.: ÉNy-DK 298°. Határozott körvonalú sírfolt az 1. ház fölött. Háton fekvő, nyújtott helyzetű gyermek csontváza, feje a bal vállára fordulva, kissé kimozdulva. Mellkasa bolygatott, bal alkarcsontja kimozdult.

Melléklete: nem volt.

194. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny-K 288°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz.

Melléklete: nem volt.

196. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny-K 290°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Rossz megtartású, valószínűleg rabolt csontváz maradványai.

Melléklete: nem volt.

197. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: az adat hiányzik. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű férfi csontváza.

Melléklete:

1. A sírban ismeretlen helyről nagyméretű, vastag, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika. S-vége letörött, hiányos, átm.: 27×24,8 mm, Ø: 2,8 mm, s.: 2,7 g (JAM 2009.1142.1.) [74. tábla 4].

198. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 320°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Sekély mélységű, rablott sír, eredeti helyzetben csak a lábszárak maradtak meg.

Melléklete: nem volt.

199. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 307°. Az első ásonyomban előkerült sírfolt egy teljesen kirabolt csontvázat tartalmazott.

Melléklete:

1. A sírban ismeretlen helyről karika (elveszett).

200. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 312°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. A sekély mélységben előkerült sírban eredeti állapotban csak a lábsontok voltak.

Melléklete: nem volt.

203. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 149 cm. T.: ÉNy-DK 296°. Téglalap alakú, lekerekített végű sírgödör. Háton

fekvő, nyújtott helyzetű férfi csontváza, koponyája a helyéről elmozdult, jobb oldalára fordult. Rablási folt nem látszott, valószínűleg a koponya bal oldala felől bolygatták meg. Mellkasa dült, jobb alkarja kimozdult, mindkét kéz a medencelapát alatt. Jobb térde befelé kimozdult.

Melléklete: nem volt.

204. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 291°. Foltja nem volt. Sekély mélységben előkerült, háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, vállá összehúzva, bal medencelapátja és lábsontja hiányzik.

Melléklete: nem volt.

208. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 300°. Az úttest alatt 10 cm-rel, folt nélkül előkerült, háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz.

Melléklete: nem volt.

209. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny-K 262°. Sekély mélységben előkerült téglalap alakú, lekerekített sarkú sírgödör, benne háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz.

Melléklete: nem volt.

210. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 290°. Foltja nem volt. A csontvázból csak a mellkas bal oldala maradt meg.

Melléklete: nem volt.

211. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 314°. Sekély mélységben, folt nélkül előkerült csontváz. Hiányzó csontjainak oka ismeretlen.

Melléklete: nem volt.

212. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 163 cm. T.: ÉNy-DK 308°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája enyhén előre és kissé jobbra bukva. Karjai könyékben meghajlítva, a két alkar a medencén keresztben egymásra fektetve.

Melléklete: nem volt.

212a. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: megállapíthatatlan. A 212. sír megásásakor a sirt megsemmisítették, a csontokat a jobb, illetve bal oldalára helyezték.

Melléklete: nem volt.

213. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 148 cm. T.: Ny–K 268°. Téglalap alakú sírgödör. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája a jobb oldalára fordulva. Vállai felhúzva, a 214. sír ásásakor a jobb alkart és a medence-lapátot elvitték.

Melléklete: nem volt.

214. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 118 cm. T.: ÉNy–DK 302°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája a bal oldalára fordulva. Bal karja könyékben derékszögben meghajlítva, kézfeje a mellkas alsó részére helyezve, a jobb alkar hegyesszögben hajlítva, kézfeje a mellkas felső részén. Lábszárjai hiányoznak. A bal felkar mellett belül állati állkapocs töredéke.

Melléklete: nem volt.

215. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 100 cm. T.: ÉNy–DK 322°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája a jobb oldalára fordulva. Bal alkarjának alsó része a testtől kifelé áll, valószínűleg kimozdult, jobb combját és lábszárait a 216. sír ásásakor bolygathatták el.

Melléklete: nem volt.

216. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 62 cm. T.: Ny–K 290°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Sekély mélységben előkerült, háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz felső része. Koponyája a bal oldalára fordulva, a bal felkarja, a bolygatott mellkasi rész és a bal medence-lapát egy része maradt csak meg.

Melléklete: nem volt.

217. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 159 cm. T.: ÉNy–DK 293°. Téglalap alakú sírfoltjának eredeti oldala csak a DK-i. Háton fekvő, nyújtott helyzetű férfi csontváza, koponyája roncsolt, a jobb váll felé billenve. Medencéje bolygatott, a két alkar a medencecsont alatt. Bal combcsontjának alsó része és alsó lábszárának felső része hiányzik.

Melléklete:

1. A sírban ismeretlen helyről kisméretű, kerek átmetszetű, vastag huzalból hajlított karika, végei egy- máshoz hajlítva, átm.: 12×14 mm, Ø: 2 mm, s.: 0,9 g (JAM 2009.1143.1.) [74. tábla 5].

218. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 155 cm. T.: ÉNy–DK 294°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű

csontváz, bal alkarja a medencecsont alatt, lábai egyenesek, enyhén jobbra tartanak.

Melléklete: nem volt.

219. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 154 cm. T.: ÉNy–DK 317°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű nő csontváza, koponyája a jobb oldalára és kissé lefelé fordulva. Bal váll felől bolygatott, kulcscsontja és felkarjának felső része hiányzik.

Melléklete: nem volt.

220. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 302°. Sekély mélységben előkerült, folt nélküli csontváz mellkasi része. Hiányzó részét valószínűleg valamilyen – a humuszban nem megfigyelhető – árok vitte el.

Melléklete: nem volt.

221. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 302°. Foltja nem volt, szántással bolygatott, hiányos csontváz.

Melléklete: nem volt.

222. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 143 cm. T.: ÉNy–DK 300°. Foltja nem volt, a 221. sír alatt került elő. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája a bal oldalára fordulva. Vállai felhúzva, mindkét alkar a medencecsont alatt. Bal sípcsontja hiányzik.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán nagyméretű, kerek átmetszetű, vastag bronzhuzalból hajlított, bordázott S-végű karika, S-vége letörött, hiányos, átm.: 27,5×32,5 mm, Ø: 3 mm, s.: 3,84 g (JAM 2009.1144.1.).
2. A koponya bal oldalán nagyméretű, kerek átmetszetű, vastag bronzhuzalból hajlított, bordázott S-végű karika, S-vége letörött, hiányzik, átm.: 30×29 mm, Ø: 3 mm, s.: 3,48 g (JAM 2009.1144.2.) [74. tábla 6–7].

223. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 300°. Sekély mélységű sírgödörben háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, vállai összehúzva.

Melléklete: nem volt.

224. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 133 cm. T.: ÉNy–DK 302°. Téglalap alakú, lekerekített sarkú, szűk sírgödör. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája a bal oldalára fordulva.

Melléklete:

1. Sima karika bontás közben, a koponya környékéről (elveszett).

225. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: mérhetően 81 cm. T.: ÉNy–DK 318°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája a jobb oldalára fordulva. Jobb karja kimozdult, alkarja eredetileg a medencecsont alatt, bal karját ásóval dobták ki.

Mellékletei:

1. A jobb oldali csecsnyúlványnál vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított, S-végű karika, S-vége letörött, hiányzik, átm.: 21,3×21 mm, Ø: 1,2 mm, s.: 0,53 g (JAM 2009.1145.1.) [74. tábla 10].
2. A jobb oldali csecsnyúlványnál nagyméretű, vastag, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, átm.: 31×31,3 mm, Ø: 2,4 mm, s.: 3,06 g (JAM 2009.1145.2.).
3. A bal oldali csecsnyúlványnál nagyméretű, vastag, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, átm.: 31 mm, Ø: 2,7 mm, s.: 3,07 g (JAM 2009.1145.3.) [74. tábla 8–9].

226. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 156 cm. T.: Ny–K 286°. Lekerekített végű sírgödör. Háton fekvő, nyújtott helyzetű férfi csontváza, koponyája hátrabilenve. Jobb kéz a medencébe hajlítva, bal kéz a combtőre helyezve. Lábai és felsőteste szőget zár be (felsőteste enyhén balra hajolva).

Melléklete: nem volt.

227. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: megállapíthatatlan. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Rossz megtartású gyermek csontvázának maradványa.

Melléklete: nem volt.

228. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 144 cm. T.: Ny–K 278°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű nő csontváza, koponyája előrebillenve. Jobb alkar a medencecsont alatt. A 229. sír lábresze fölötte került elő.

Melléklete:

1. A sírban ismeretlen helyről nagyméretű, vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, S-vége letörött, hiányzik, átm.: 26×24,5 mm, Ø: 2 mm, s.: 1,03 g (JAM 2009.1146.1.) [74. tábla 11].

229. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 147 cm. T.: ÉNy–DK 308°. Szűk sírgödörben előkerült háton fekvő, nyújtott

helyzetű nő csontváza. Koponyája a bal oldalára fordult, a jobb válla felől lehetett bolygatva.

Melléklete: nem volt.

230. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K 290°. Sekély mélységű sír. Háton fekvő, nyújtott helyzetű, rossz megtartású férficsontváz, koponyája előrebillenve.

Melléklete: nem volt.

231. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 298°. Szűk sírgödörben medencéig kibontott csontváz. Mellkasi része erős bolygatásra utal.

Melléklete: nem volt.

232. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 300°. Gödör által elvágott csontváz alsó láb-szára.

Melléklete: nem volt.

233. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 300°. Gödör által bolygatott, igen hiányos csontváz maradványa.

Melléklete: nem volt.

236. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 150 cm. T.: Ny–K 290°. Szűk, téglalap alakú, lekerekített végű sírgödör. Háton fekvő, nyújtott helyzetű, erősen bolygatott mellkasú csontváz. Bal alkarja a medence alatt.

Melléklete: nem volt.

237. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: az adat hiányzik. Csontjait a telepiek az egyik éjjel kidobálták. A bontás alapján megállapítható volt, hogy a sírgödör eredetileg kirabolt felnőtt férfi csontvázát tartalmazta. A sírgödör láb felőli végénél a nyesésben kopsóra utaló elszíneződés volt megfigyelhető.

Melléklete: nem volt.

240. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 155 cm. T.: ÉNy–DK 308°. Eredetileg szűk sírgödörben lévő, háton fekvő, nyújtott helyzetű, átlós irányban kirabolt csontváz (eke vitte el?). Feje a bal oldalára és enyhén előre fordult, bal felkarja felső része, mellkasa középső része, jobb alkarja, jobb medencelapátja hiányzik.

Mellékletei:

1. A sírban ismeretlen helyről kisméretű, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, törött, hiányos, átm.: 20×15,8 mm, Ø: 1,7 mm, s.: 0,9 g (JAM 2009.1147.1.) [74. tábla 13].
2. A sírban ismeretlen helyről kisméretű, kerek átmetszetű, vékony bronzhuzalból hajlított karika töredéke, átm.: 7,5×14 mm, Ø: 1,5 mm, s.: 0,17 g (JAM 2009.1147.2.) [74. tábla 12].

241. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 151 cm. T.: ÉNy–DK 298°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, a koponyáját ásóval bolygatták. Feje előrebukva, enyhén a bal váll felé fordulva. Mindkét alkar kissé kimozdult.

Melléklete: nem volt.

244. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 158 cm. T.: Ny–K 290°. Téglalap alakú, lekerekített sarkú, széles sírgödör. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája a bal oldalra fordult. Jobb alkarját a nyesés során bolygatták meg. Bal alkarja kimozdulva, két lába térdben összeér.

Mellékletei:

1. A *mandibula* bal szára alatt nagyméretű, vastag, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított, bordázott S-végű karika, S-vége letörött, átm.: 32×28 mm, Ø: 3 mm, s.: 3,22 g (JAM 2009.1148.1.).
2. Kisméretű, vékony, kerek átmetszetű huzalból hajlított karika töredéke, átm.: 13 mm, Ø: 1,4 mm, s.: 0,08 g (JAM 2009.1148.2.).
3. Kisméretű, vékony, kerek átmetszetű huzalból hajlított karika töredéke, átm.: 14×10 mm, Ø: 1,6 mm, s.: 0,19 g (JAM 2009.1148.3.).
4. Kisméretű, vékony, kerek átmetszetű huzalból hajlított, S-végű karika töredéke, átm.: 18×11,5 mm, Ø: 1,4 mm, s.: 0,21 g (JAM 2009.1148.4.).
5. Kisméretű, vékony, csavart huzalból hajlított karika töredéke, átm.: 18×9 mm, Ø: 1,5 mm, s.: 0,19 g (JAM 2009.1148.5.).
6. Kisméretű, vékony, kerek átmetszetű huzalból hajlított S-végű karika töredéke, átm.: 17,5×7,5 mm, Ø: 1,8 mm, 0,23 g (JAM 2009.1148.6.).
7. Kisméretű, vékony, kerek átmetszetű huzalból hajlított S-végű karika töredéke, S-vége hiányzik, átm.: 16×9 mm, Ø: 1,3 mm, s.: 0,13 g (JAM 2009.1148.7.).
8. Kisméretű, vékony, csavart huzalból hajlított karika töredéke, átm.: 14,5×7 mm, Ø: 1,5 mm, s.: 0,15 g (JAM 2009.1148.8.).
9. Kisméretű S-végű karika S-végének töredéke, átm.: 6×3,5 mm, s.: 0,06 g (JAM 2009.1148.9.).
10. Nagyméretű, vastag, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított bordázott S-végű karika, átm.: 28,8×29

mm, Ø: 2,5 mm, s.: 3,7 g (JAM 2009.1148.10.) [74. tábla 14–21].

247. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 163 cm. T.: Ny–K 287°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája hiányzik, valószínűleg rabolt. Jobb alkarja a medencelapát alatt. Jobb oldala mellett a sírgödör ásásakor megtalált és félrerakott 247a. sír csontanyaga. Mellkasa fölött került elő a 248. gyermeksír.

Melléklete: nem volt.

248. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: mérhetően 65 cm. T.: ÉNy–DK 300°. A 247. sír mellkasa fölött előkerült háton fekvő, nyújtott helyzetű gyermek vázának alsó része: medencétől lefelé.

Melléklete: nem volt.

250. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 84 cm. T.: ÉNy–DK 302°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája hiányzik, valószínűleg a sekély mélység miatt. Bal alkarja teljesen visszahajlítva a bal kulcscsontozathoz. A 249. sír fölött került elő.

Melléklete: nem volt.

251. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K 290°. Foltja bizonytalan volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája hátrabilenve. Mellkasa bolygatott a jobb váll felől.

Melléklete: nem volt.

252. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 294°. Foltja nem volt. Sekély mélységben előkerült háton fekvő, nyújtott helyzetű gyermek váza.

Mellékletei:

1–43. 43 darab apró kásagyöngy, átm.: 3–5 mm (JAM 2009.1149.1–43.) [75. tábla 1].

253. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 151 cm. T.: ÉNy–DK 298°. Téglalap alakú, lekerekített sarkú sírgödör. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, mellkasi része erősen bolygatva. Koponyája roncsolt, a bal oldalra fordulva, a bal alkar vége a medencelapát alatt.

Mellékletei:

1. A sírban ismeretlen helyről kerek átmetszetű, vastag rosszezüst huzalból hajlított karika, vége sérült (talán S-vége volt), átm.: 17×15 mm, Ø: 2 mm, s.: 0,9 g (JAM 2009.1150.1.) [75. tábla 3].

2. A sírban ismeretlen helyről kisméretű, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, átm.: 17×22,6 mm, Ø: 2 mm, s.: 1,02 g (JAM 2009.1150.2.) [75. tábla 2].
3. Kisméretű, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, átm.: 18×22 mm, Ø: 2,5 mm, s.: 1,3 g (JAM 2009.1150.3.) [75. tábla 4].

255. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 300°. Nagyméretű, a láb végénél lekerekített sírgödör. Háton fekvő, nyújtott helyzetű nő csontváza, mellkasa bolygatott.

Melléklete: nem volt.

256. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 312°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű nő csontváza, koponyája a bal oldalára fordulva.

Mellékletei:

- 1–3. A koponya bal oldalán 2 darab karika, a koponya jobb oldalán 1 darab karika: 1. kisméretű, vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított, bordázott S-végű karika, átm.: 15,5×20,5 mm, Ø: 1,7 mm, s.: 0,82 g (JAM 2009.1151.1) [75. tábla 8]; 2. kisméretű, vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított, S-végű karika, S-vége letörött, átm.: 18 mm, Ø: 1,5 mm, s.: 0,63 g (JAM 2009.1151.2.) [75. tábla 7]; 3. kisméretű, vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított karika 2 töredéke, Ø: 1 mm, s.: 0,08 g (JAM 2009.1151.3.) [75. tábla 5–6].

257. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K 285°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű nő csontváza, koponyája a jobb oldalára fordulva. Jobb felkarja hiányzik.

Melléklete: nem volt.

258. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K 284°. Szabálytalan alakú, üres sírgödör. ÉK-i sarkát egy későbbi gödör vágta.

Melléklete: nem volt.

263. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: az adat hiányzik. A dokumentációban az adat hiányzik róla.

Melléklete:

1. Kisméretű, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, átm.: 14×13 mm, Ø: 2 mm, s.: 0,67 g (JAM 2009.1152.1.) [75. tábla 9].

264. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 95 cm. T.: ÉNy–DK 309°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, medence feletti része kirabolva. Koponyája roncsolt, kulcsontjai kimozdultak. Jobb alkar a medencelapát alatt, bal kar könyékben behajlítva, kézfej a medencébe helyezve.

Melléklete: nem volt.

265. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 142 cm. T.: az adat hiányzik. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, mellkasi része a bal váll felől kirabolva. Koponyája a jobb oldalára fordulva, a bal alkar könyékben enyhén meghajlítva, kézfej a medencére helyezve, a jobb alkar teljesen visszahajlítva, kézfej a kulcsontnál.

Melléklete: nem volt.

269. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 292°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, vállai összehúzva. A 261. sír mellett került elő.

Melléklete: nem volt.

272. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 304°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, eke által bolygatva.

Melléklete:

1. A koponya bal oldala mellett kisméretű, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, átm.: 16,5×19 mm, Ø: 1,6 mm, s.: 0,53 g (JAM 2009.1153.1.) [75. tábla 10].

273. sír

Dokumentálhatatlan.

Melléklete: nem volt.

274. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 302°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, felsőteste kissé meg-süllyedt az alatta lévő sír miatt. Lábfejei alatt a 276. sír, lábai felett két idegen lábszár.

Melléklete: nem volt.

275. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 306°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz.

Melléklete: nem volt.

276. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K 274°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, a 275. sír felett és mellett került elő.

Melléklete: nem volt.

277. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K 280°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű gyermek csontváza, az út alatti szelvény DNy-i sarkában került elő.

Melléklete: nem volt.

278. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K 284°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű nő csontváza, bal combcsontja törés után csúnyán forrt össze.

Melléklete: nem volt.

279. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K 287°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz.

Melléklete: nem volt.

280. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 330°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz.

Melléklete: nem volt.

284. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K 272°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű férfi csontváza, koponyája enyhén jobb felé billenve.

Melléklete: nem volt.

285. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K 260°. Nagyméretű sírfolttal jelentkezett. Háton fekvő, nyújtott helyzetű férfi csontváza, koponyája a bal oldalára billenve, jobb kézfeje a medence alatt.

Melléklete: nem volt.

286. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K 272°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű nő csontváza, koponyája a jobb oldalára billenve. Mindkét alkarja a medencéjére hajlítva, alsó lábszárai hiányosak.

Melléklete:

1. A jobb kéz ujján rombusz átmetszetű, vége felé elvékonyodó, egymásra hajtott végű, öntött bronzgyűrű, 2 darabban, átm.: 22,4 mm, Ø: 1–24 mm, s.: 1,44 g (JAM 2009.1154.1.) [75. tábla 11].

287. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K 270°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű gyermek csontváza, csigolyái elmozdulva. Bal alkarja a medence alatt, jobb alkarja ki-
mozdulva.

Melléklete: nem volt.

288. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K 262°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű gyermek csontváza, melyet gödör vágott el. Koponyája a jobb oldalán fekszik, bal alkarja és lábai hiányoznak.

Melléklete: nem volt.

289. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 310°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, részben gödör vitte el. Roncsolt koponyája a bal oldalán fekszik, ezen kívül csak mellkasának jobb oldala és jobb karja maradt meg.

Melléklete: nem volt.

290. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K 278°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyáját és bal felkarját gödör vitte el, jobb kézfeje a combtón lehetett.

Melléklete: nem volt.

291. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 320°. Téglalap alakú sírgödör, benne rablás után visszamaradt, hiányos csontváz. Koponyája enyhén bal felé fordulva, bordái hiányoznak, medencéje, combcsontjai szétesésűstak.

Melléklete: nem volt.

292. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 330°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, fejét és felkarcsontjait valószínűleg ásóval dobták ki, alkarjai a medencére hajlítva.

Melléklete: nem volt.

293. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 292°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája a jobb oldalára fordulva. Mellkasa jobb oldala az alatta lévő sír miatt megsüllyedt, bal térde befelé kimozdult.

Melléklete: nem volt.

294. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK 304°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű nő csontváza, könyökig kibontva, mellkasa rablás nyomait mutatja. Jobb karja könyékben meghajlítva, a kézfej az irány alapján a medencében lehet.

Melléklete: nem volt.

295. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 143 cm. T.: Ny-K 270°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű nő csontváza, mellkasa bolygatásra utal. Koponyája a bal oldalára fordulva, jobb kézfeje a medencére helyezve.

Mellékletei:

1. A koponya környékéről kisméretű, vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, átm.: 19×17,5 mm, Ø: 1,3 mm, s.: 0,48 g (JAM 2009.1155.1.) [75. tábla 13].
2. A koponya környékéről kisméretű, vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, S-vége letörött, átm.: 17×13 mm, Ø: 1,3 mm, s.: 0,28 g (JAM 2009.1155.2.) [75. tábla 12].
3. A koponya környékéről kisméretű, vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, S-vége letörött, hiányzik, átm.: 16×17 mm, Ø: 1,7 mm, s.: 0,32 g (JAM 2009.1155.3.) [75. tábla 14].
4. A koponya környékéről kisméretű, vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított karika, 13 kis darabban, Ø: 1,4 mm, s.: 0,92 g (JAM 2009.1155.4.) [75. tábla 15–16].

296. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 151 cm. T.: Ny-K 282°. Téglalap alakú, lekerekített sarkú sírfolt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, mellkasa rabolva. Koponyája előrebukva, enyhén jobb felé fordulva, jobb kézfej a medencére helyezve.

Mellékletei:

1. A sírban ismeretlen helyről kisméretű, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, S-vége letörött, átm.: 16×14 mm, Ø: 2 mm, s.: 0,33 g (JAM 2009.1156.1.) [75. tábla 17].
2. A sírban ismeretlen helyről kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika négy töredéke, átm.: 17,5×11,8 mm, Ø: 2 mm, s.: 0,79 g (JAM 2009.1156.2.) [75. tábla 18].

297. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 127 cm. T.: ÉNy-DK 300°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű nő csontváza, koponyája enyhén előrebukva és bal felé fordulva. Bal alkarja a medence alatt, lábszárai kimozdultak.

Mellékletei:

- 1–2. A sírban ismeretlen helyről kisméretű, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karikapár hét töredéke, Ø: 1,9 mm, s.: 0,87 g (JAM 2009.1157.1–2.) [75. tábla 19–20].

298. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 159 cm. T.: Ny-K 290°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, egész hosszában megbolygatva, kirabolva. Koponyája a jobb oldalára fordulva, bal alkarja a medence alatt.

Melléklete: nem volt.

299. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 154 cm. T.: Ny-K 288°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája a jobb oldalára billenve. A keresztcsont feletti csigolyák hiányoznak. A jobb alkar a medencelapát alatt.

Melléklete:

1. A koponya környékén nagyméretű, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, karikája két darabban, átm.: 21×27 mm, Ø: 2 mm, s.: 1,22 g (JAM 2009.1158.1.) [75. tábla 21].

300. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 164 cm. T.: Ny-K 284°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája enyhén amorf, a jobb oldalára fordulva. Jobb alkarja a medence alatt, térdei jobbra elfordulva, jobb combcsontja 5 cm-rel rövidebb a balnál, jobb lábszára kimozdulva.

Melléklete: nem volt.

301. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 147 cm. T.: Ny-K 262°. Téglalap alakú, lábánál lekerekített végű, fejnél lekerekített sarkú, mély sirgödör. Háton fekvő, nyújtott helyzetű, bolygatott férficsontváz, koponyája a jobb oldalára fordulva, előrebukva. Mellkasa bolygatott, bal alkarja és jobb lába kimozdult. Jobb karja könyékben enyhén meghajlítva, kézfeje valószínűleg a medencén lehetett.

Melléklete: nem volt.

302. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 113 cm. T.: ÉNy-DK 292°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű, medencéig kibontott férficsontváz, vállai összehúzva, bal karja enyhén eltart a testtől, jobb alkarja a medence alatt.

Melléklete: nem volt.

303. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K 280°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyáját és mellkasa jobb oldalát középkori gödör vitte el.

Melléklete: nem volt.

306. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K 272°. Foltja nem volt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz. Koponyája a jobb oldalára fordulva, jobb karja kissé elhúzva a testtől, bal karja a medencéhez visszahúzva (kézfeje a medencében vagy alatta lehetett). Jobb lába térdben enyhén felhúzva.

Melléklete:

1. A sírban ismeretlen helyről kisméretű, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, átm.: 15×17 mm, Ø: 1,5 mm, s.: 0,68 g (JAM 2009.1159.1.) [75. tábla 22].

312. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 150 cm. T.: Ny–K 290°. Lekerekített sarkú sírgödör. Háton fekvő, nyújtott helyzetű nő csontváza, koponyája enyhén a jobb oldalára fordult.

Melléklete: nem volt.

315. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: kb. 70 cm. T.: Ny–K 286°. Sekély mélységben, az első ásonyomnál jelentkező sír, csak a láb felőli részén halványan kirajzolódó folttal. Háton fekvő, nyújtott helyzetű gyermek csontváza, bontása során a koponya tönkrement, a bal kar, a jobb combcsont és a bal lábszár kimozdult.

Mellékletei:

- 1–27. A koponya helyén és a nyak táján apró kása- (9 darab), nagyobb hengeres (10 darab) és többtagú rúdgyöngyök (8 darab) (elveszttek).

316. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: kb. 150 cm. T.: Ny–K 282°. Lekerekített sarkú négyszögletes sírgödör. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája enyhén a bal oldalára billenve, bordáit és ujjcsontjait állatjársók bolygatták.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya jobb alsó része és a koponya alatt vékony, kerek átmetszetű huzalból hajlított S-végű karikapár, négy töredékben, átm.: 16×14 mm, Ø: 1 mm, s.: 0,66 g (JAM 2009.1160.1–2.) [76. tábla 1–4].

317. sír

Sh.: 211 cm. Ssz.: 68 cm. Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 155 cm. T.: Ny–K 260°. Lekerekített sarkú téglalap alakú sírgödör. Háton fekvő, nyújtott helyzetű felnőtt nő csontváza. Koponyája enyhén a bal oldalára fordulva, a jobb alkar a medencére hajlítva, a bal a medence alatt.

Mellékletei:

- 1–5. A koponya alatt 4 darab, a jobb lábszár mellett kívül 1 darab karika: 1. nagyméretű, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, átm.: 23×23,3 mm, Ø: 2 mm, s.: 1,19 g (JAM 2009.1161.1.) [76. tábla 8]; 2. kisméretű, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, S-vége töredékes, átm.: 15×18,3 mm, Ø: 1,4 mm, s.: 0,54 g (JAM 2009.1161.2.) [76. tábla 7]; 3–4. kisméretű, csavart bronzhuzalból hajlított S-végű karikapár 9 töredéke, Ø: 1 mm, s.: 0,8 g (JAM 2009.1161.3–4.) [76. tábla 6, 9].

318. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: kb. 155 cm. T.: Ny–K 290°. Négyszögletes, lekerekített sarkú sírgödör, koponya felőli része bolygatott. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája, gerincoszlopa felső része kimozdult, lábszárjai jobbra csúsztak. Jobb alkarja a medence alatt, bal kézfeje a combtőre helyezve.

Melléklete:

1. A koponya alatt kisméretű, kerek átmetszetű ezüsthuzalból hajlított S-végű karika, S-vége letörött, átm.: 17×14,5 mm, Ø: 1,5 mm, s.: 0,54 g (JAM 2009.1162.1.) [76. tábla 10].

319. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 150 cm. T.: ÉNy–DK 295°. Fej felőli végén lekerekített végű, láb felőli végén lekerekített sarkú sírgödör. Háton fekvő, nyújtott helyzetű férfi csontváza, koponyája enyhén bal felé billenve. Bal válla kissé felhúzva, kézfeje a medencében. Jobb alkarja kimozdult, lábszárjai jobbra ferdén elcsúsztak.

Melléklete: nem volt.

321. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 165 cm. T.: ÉNy–DK 306°. Lekerekített sarkú téglalap alakú sírgödör, jobb felső sarka kissé lecsapott. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája enyhén balra és előre billenve, jobb kézfeje a medencére helyezve.

Melléklete: nem volt.

322. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 164 cm. T.: ÉNy–DK 305°. Lekerekített sarkú téglalap alakú sírgödör, bal felső sarka lecsapott. Háton fekvő, nyújtott helyzetű nő csontváza, az alsó állkapcsa szorosan zárt a felsőre. Vállai enyhén felhúzva, alkarja végei a medencén egymáson keresztbe fektetve. A sírgödör DNy-i sarkában gyermekkoponya 3 töredéke került elő.

Melléklete: nem volt.

323. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: kb. 162 cm. T.: Ny–K 285°. Lekerekített sarkú téglalap alakú sírgödör, alsó széle csak bizonytalanul jelentkezett. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája a bal oldalára billent, szétroppant. A bal karja kissé eltart a testtől, a jobb karja szorosan a test mellett, kézfej a combtón (vagy közvetlen mellette).

Melléklete: nem volt.

325. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 115 cm. T.: Ny–K 280°. Lekerekített sarkú téglalap alakú sírgödör, alsó felét későbbi árok metszette. Háton fekvő, nyújtott helyzetű férfi csontváza, vállai felhúzva, koponyája a bal oldalára fordulva. A bal alkar a medencecsont alatt, a jobb kézfej a medencére helyezve. A jobb combcsont keresztbe fordult, a bal láb és a jobb alsó lábszár hiányzik.

Melléklete: nem volt.

326. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 90 cm. T.: ÉNy–DK 314°. A sírgödör fej felőli végét a 83/1 gödör, a láb felőli végét egy későbbi árok vágta. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája, a bal oldali bordái, a kulcsontok, a bal lapocka és a felkar, valamint a lábszárak hiányoznak. A sírgödörben a jobb váll felett egy másik sírhoz tartozó jobb combcsont került elő.

Melléklete: nem volt.

327. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 145 cm. T.: ÉNy–DK 290°. Sírfoltja szabálytalan alakú. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája a bal oldalára billenve. A mellkas bal oldala és a nyaki csigolyák enyhén bolygatva. Bal karja enyhébben, jobb karja erősebben behajlítva, kézfejek a medencére helyezve.

Melléklete: nem volt.

328. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 174 cm. T.: Ny–K 263°. Fej felőli végén ívelt végű, láb felőli részén lekerekített sarkú téglalap alakú sírgödör. Háton fekvő, nyújtott helyzetű férfi csontváza, koponyája a jobb oldalára és kissé a jobb váll felé billenve. Bal karja a testtől távol, jobb karja szorosan a test mellett, alkarja vége a medencecsont alatt.

Melléklete: nem volt.

329. sír

A sírban két váz volt, egy felnőtt és alatta egy gyermek.

A felső, felnőtt váz esetében a sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 151 cm. T.: ÉNy–DK 302°. Lekerekített sarkú,

láb felé keskenyedő, téglalap alakú sírfolt, jobb felső sarka lecsapott. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyájának csak egy kis töredéke maradt meg. Bal alkarja enyhén kimozdult, bokái szorosan egymás mellett.

Melléklete: nem volt.

Az alsó gyermekváz esetében a sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 91 cm. T.: ÉNy–DK 320°. A felső váz jobb oldala alatt került elő a lekerekített sarkú téglalap alakú sírfolt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű gyermek csontváza, koponyája a jobb oldalára fordulva. Bal karja könyékben kissé meghajlítva, alkarja a testtől enyhén kifelé áll. Lábszárcsontjai a jobb combcsont felett kerültek elő.

Mellékletei:

1. A koponya bal alsó része alatt kisméretű, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, S-vege letörött, átm.: 11×14,5 mm, Ø: 1 mm, s.: 0,26 g (JAM 2009.1163.1.).
2. A koponya bal alsó része alatt kisméretű, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, S-vege letörött, Ø: 1 mm, s.: 0,33 g (JAM 2009.1163.2.) [76. tábla 11–15].

331. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 158 cm. T.: ÉNy–DK 300°. Lekerekített sarkú téglalap alakú foltja metszi a 330. sírét. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája a bal oldalára fordult, jobb vállá kissé felhúzva. Bal karja és jobb alkarcsontja hiányzik.

Melléklete: nem volt.

332. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 150 cm. T.: ÉNy–DK 310°. Ovális sírgödör, láb felőli része bizonytalan. Háton fekvő, nyújtott helyzetű nő csontváza, koponyája a bal oldalára fordulva, kissé előrebukva. Bal alkarjának egyik csontja kimozdulva, eredetileg a medencecsont alatt, jobb alkarja könyökben enyhén hajlítva, kézfej a medencére helyezve.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalán nagyméretű, vastag, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S alakú karika, S-vege letörött, hiányzik, átm.: 24,5×21 mm, Ø: 2,5 mm, s.: 1,84 g (JAM 2009.1164.1.) [76. tábla 16].
2. Az állkapocs bal oldalán vékony, szabálytalan alakú, teljesen korrodálódott ezüstlemez maradványai (megsemmisült).

339. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K 290°. Foltja nem volt. A vázból csak a két alsó lábszár maradt meg.

Melléklete: nem volt.

341. sír

A sírről semmi adat nincs.

Melléklete: nem volt.

343. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K 290°. Lekerekített sarkú téglalap alakú sírgödörben kirabolt csontváz töredékei (koponya darabja, borda, karcsont) kerültek elő.

Melléklete: nem volt.

344. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 304°. Foltja nem volt, rabolt sír. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, medencéig kibontva. Koponyájából csak az állkapocs fele maradt meg. Mindkét kar könyékben derékszögben meghajlítva, kezek a medence fölött a hasi részre helyezve, a bal feljebb, a jobb kissé lejjebb.

Melléklete:

1. A jobb oldalon, a koponya tájékán nagyméretű, vastag, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, átm.: 24,5×25,5 mm, Ø: 3 mm, s.: 3,37 g (JAM 2009.1165.1.) [76. tábla 17].

346. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 304°. Sekély mélységben előkerült, folt nélküli, bolygatott sír. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, erősen hiányos.

Melléklete: nem volt.

347. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 167 cm. T.: Ny–K 272°. Lekerekített sarkú téglalap alakú sírgödör. Háton fekvő, nyújtott helyzetű nő csontváza, koponyája a jobb oldalra fordult. Bal felkarcsontja hiányzik, alkarja ferdén lefelé állt. Jobb karja könyékben meghajlítva, a kézfej a medencére fektetve.

Melléklete: nem volt.

348. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 180 cm. T.: Ny–K 290°. Lekerekített sarkú téglalap alakú sírgödör. Háton fekvő, nyújtott helyzetű, feltűnően nagyméretű férfi csontváza, alkarok a medencecsont alatt.

Melléklete: nem volt.

349. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 151 cm. T.: ÉNy–DK 298°. Feltűnően nagyméretű sírgödör. Háton fekvő, nyújtott helyzetű férfi csontváza, koponyája a jobb oldalra fordult. Karjai könyékben kissé hajlítva, enyhén elállnak a testtől, jobb lába térdben szintén enyhén haj-

lítva. A sírgödör jobb oldalán egy halomba rakva gyermekcsontváz részei (koponya és végtagsontok) kerültek elő.

Melléklete: nem volt.

350. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 314°. Lekerekített sarkú téglalap alakú sírfolt, az első ásónyom alján jelentkezett. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, mellkasi csigolyái és bordái hiányosak.

Melléklete: nem volt.

351. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: az adat hiányzik. Valószínűleg a 350. sír ásásakor megbolygatott sír. Eredeti állapotban csak egy lábszárcsont maradt meg, körülötte néhány csigolya és egy fél állkapocs került elő.

Melléklete: nem volt.

352. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 325°. Lekerekített sarkú téglalap alakú fél sírfolt. A jobb alsó lábszár maradt csak *in situ*.

Melléklete: nem volt.

354. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 125 cm. T.: ÉNy–DK 304°. A 355. sírral közös gödörben előkerült, háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz. Koponyája roncolt, a bal oldalára fordult, mellkasi része erősen bolygatott, alkarjai kimozdulva. Jobb lábszára hiányzik, bal lábszára közepéig lett csak kibontva a szelvényfal miatt.

Melléklete: nem volt.

355. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 114 cm. T.: ÉNy–DK 314°. Az előző sírral egy gödörben került elő. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, térdig kibontva. Koponyája a bal oldalára fordult, bal alkarja kimozdult, jobb alkarja a testtől kifelé áll.

Mellékletei:

- 1–2. Rágcsáló által elmozgatva a mellkasa jobb oldalában, illetve a két combcsont között egy vastag, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, átm.: 21,5×26 mm, Ø: 2,9 mm, s.: 2,92 g (JAM 2009.1166.1.) [76. tábla 18]; egy kisméretű, vastag, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, átm.: 15×13 mm, Ø: 2 mm, s.: 1,09 g (JAM 2009.1166.2.) [76. tábla 19].

- 3–89. A sírban ismeretlen helyről 87 darab apró kása-gyöngy, átm.: 2,5–3,5 mm (JAM 2009.1166.3–89).

356. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 98 cm. T.: Ny–K 284°. Feltűnően keskeny és rövid, lekerekített sarkú téglalap alakú sírfolt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű gyermek bolygatott csontváza. Koponyája, jobb karja, jobb combcsontja, a jobb medencelapátja és a bal lába hiányzik. (A sírfolthoz képest a test elcsúszva: a koponya nem is férhetett volna el ilyen helyzetben.)

Melléklete: nem volt.

357. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK 320°. Foltja nem volt, az alsó lábszárak maradtak csak meg.

Melléklete: nem volt.

359. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: az adat hiányzik. Az első ásónyom alján jelentkezett. Lelekerekített végű téglalap alakú sírfolt. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, szántás által bolygatva. Koponyájából csak az alsó állkapocs maradt meg, az alkarok a medencecsont alatt.

Melléklete:

1. A sír aljának nyesésekor nagyméretű, vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított, eldeformálódott S-végű karika, átm.: 32×35 mm, Ø: 1,8 mm, s.: 1,51 g (JAM 2009.1167.1.) [76. tábla 20].

361. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 161 cm. T.: ÉNy–DK 304°. Valószínűleg lekerekített sarkú téglalap alakú sírgödör, egyik széle érintkezett a 362. sír szélével. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, koponyája a bal oldalra fordulva. Mellkasi része bolygatott, jobb alkarja ki-mozdult, bal alkarja a medencecsont alatt.

Melléklete: nem volt.

363. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: az adat hiányzik. A 362. sír fölött előkerült magányos koponya.

Melléklete: nem volt.

367. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K 280°. Sírfolt nem volt megfigyelhető. Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz, melyet medencétől felfelé elvágott egy gödör, csak a jobb alkarcsontok, a medence és a lábak maradtak meg.

Melléklete: nem volt.

367b. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: az adat hiányzik. Gödrök által megbolygatott, teljesen szét-szórt csecsemőcsontok.

Melléklete: nem volt.

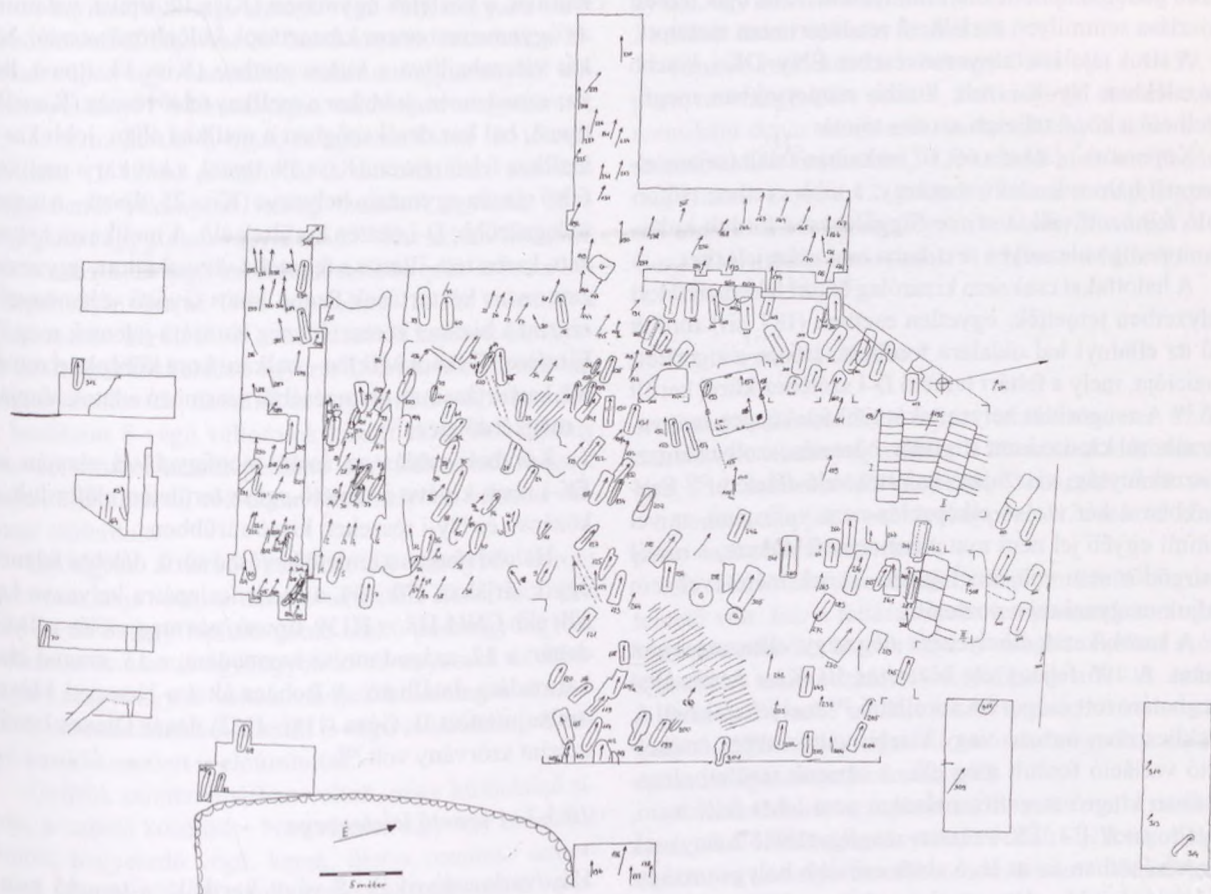
369. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: az adat hiányzik. Valószínűleg szántás által megbolygatott, rendszer nélküli embercsontok a 368. sír felett, egy vagy két csontváz darabjai.

Melléklete: nem volt.

Szórványleletek [77. tábla]:

1. Az I–II. szelvényfal alól, középről, nagyméretű, vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika-töredékek, Ø: 1,5 mm, s.: 1,96 g (JAM 2009.1168.1.).
2. Nagyméretű, vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika, átm.: 26×29 mm, Ø: 1,8 mm, s.: 1,67 g (JAM 2009.1169.1.).
3. Kisméretű, vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított karika-töredék, átm.: 15×9 mm, Ø: 1,3 mm, s.: 0,15 g (JAM 2009.1170.1.).
4. Kisméretű, vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított S-végű karika töredékei, 2 darab, Ø: 1,8 mm, s.: 0,45 g (JAM 2009.1171.1.).
5. Kisméretű, vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított karika, átm.: 13 mm, Ø: 1,4 mm, s.: 0,21 g (JAM 2009.1172.1.).
- 6–45. Nagyjából az I–II. szelvény közti tanúfal alól, kisméretű kásagyöngyök, h.: 2,5–3,5 mm (JAM 2009.1173.1–39.).
46. Kisméretű, vékony bronzhuzalból hajlított S-végű karika, átm.: 13×10,5 mm, Ø: 1 mm, s.: 0,28 g (JAM 2009.1174.1.).
47. Kisméretű, vékony bronzhuzalból hajlított S-végű karika, átm.: 16,5×14 mm, Ø: 1,4 mm, s.: 0,41 g (JAM 2009.1175.1.).
48. Kisméretű, vékony bronzhuzalból hajlított S-végű karika, törött, hiányos, átm.: 13×10 mm, Ø: 1 mm, s.: 0,24 g (JAM 2009.1176.1.).
49. Kisméretű, vékony bronzhuzalból hajlított S-végű karika-töredékek, 8 darab, Ø: 1,4 mm, s.: 0,38 g (JAM 2009.1177.1.).

20. kép. Tiszalök-Kövestelek, temetőterkép

16.3. ÉRTÉKELES

16.3.1. Temetkezési szokások

Mivel a Rohács József által feltárt sírokról igen kevés információ áll a rendelkezésünkre, értékelésünk a temető kiterjedésére és a sírok helyzetére, a megfigyelhető temetkezési szokások tekintetében a Lőrinczy Gábor ásatása során előkerült temetkezésekre korlátozódik.

A feltárásból ismert Árpád-kori temető lezáródása egyik oldalról sem biztos, ám valószínű, hogy az É-i, ÉK-i oldalon újabb temetkezés már nem várható. A temető feltárt részének Ny-i és D-i részén szabályosabb képet mutatva, É-i, ÉK-i részén lazábban, ÉK-DNy-i irányú sorok figyelhetők meg a temetőterképen. A sírok a K-i, ÉK-i részen ritkábban jelentkeznek, a középső rész D-i sávja a legsűrűbb, ahol a rátemetkezések is a leggyakrabban fordulnak elő.²⁴⁴ Az ásató véleménye szerint a középkori település objektumaival, valamint a templom bontásával, alapkövei kitermelésével is bolygathattak meg sírokat, majd később a közeli gát

építésének földmunkái, valamint Rohács kutatásai során is pusztulhattak el temetkezések.²⁴⁵ Az egymásra temetkezések általában két, legfeljebb három réteget alkotnak (nem számítva természetesen az avar sírokat). Az esetek nagy részében a szuperpozíciók alapján véletlenül egymásra, egymásba ázott sírokról van szó, tájolásuk erősen eltér, gyakran csak a sírgödör metszik egymást, vagy épp csak a fej-, illetve lábreszen fednek rá a korábbi sírokra. Néhány esetben csak a sírgödör szélére helyezett emberi csontok jelezték egy korábbi sír meglétét. Utántemetkezés csak néhány esetben valószínűsíthető, általában gyermek és felnőtt egymáshoz köthető, családi kapcsolatot feltételező temetkezése esetén.

A sírgödör konkrét formáját 57 esetben lehetett megállapítani, ez túlnyomó részben (40 eset) lekerekített sarkú téglalap alakú volt, néhányszor lekerekített végű/enyhén ovális alakú (13 eset), valamint 2–2 esetben a láb, illetve fej felőli végén lekerekített, másik végén téglalap

²⁴⁴ Az előkerült leletanyag alapján is ez – valószínűleg – az egyik legkésőbbi része a temetőnek.

²⁴⁵ LŐRINCZY-TÓTH 2011, 102.

alakú gödörbe temették az elhunytakat. A formák térbeli eloszlása semmilyen észlelhető rendszert nem mutatott.

A sírok tájolása túlnyomó részben ÉNy–DK-i, kisebb százalékban Ny–K-i volt, kisebb csoportokban megfigyelhető a közel teljesen azonos tájolás.

Koporsóra utalhat a 69. sír sarkaiban talált (sajnos elveszett) három L alakú vastárgy, a több esetben előforduló felhúzott váll, a szinte függőlegesbe fordult kulcsont pedig valamilyen textiliába csavarást jelezhet.

A halottakat csaknem kizárólag háton fekvő, nyújtott helyzetben temették, egyetlen esetben (187. sír) fordult elő az elhunyt bal oldalára fordított, erősen zsugorított pozíciója, mely a feltárt temető D-i széléhez közel került elő.²⁴⁶ A zsugorított helyzet okát többféleképpen magyarázzák: túl kicsire ástott sírgödör, büntetés, szolgastatusz, boszorkányság, visszajáró halottól való félelem.²⁴⁷ Esetünkben e két utolsó elképzelés nem valószínű, mivel semmi egyéb jel nem mutat babonás félelemre, s mivel a sírgödör nem volt megfogható, ennek méretével sem tudjuk magyarázni a pozíciót.

A karok/kezek elhelyezése elég nagy változatosságot mutat. A 196 feljegyzett kéztartás 10, Kiss Attila által meghatározott csoportba sorolható,²⁴⁸ melyeken kívül 6, ezekhez nem tartozó vagy kisebb változatként értékelhető variáció fordult még elő. A típusok területi eloszlásában kiugró csoportosulásokat nem lehet felfedezni, a változatok É-i, ÉK-i részen megfigyelhető hiányának oka elsősorban az itt lévő sírok erősebb bolygatottsága. A leggyakoribb változatnál (az összes feljegyzett eset több mint felénél) a karokat a test mellett nyújtva helyezték el (Kiss 1. típus). Ez a típus a temető teljes területén előfordult, többszörös rátemetkezés esetében is, tehát a temető használatának valószínűleg teljes időszakában. A medence alatt előkerülő jobb, illetve bal alkar (néhányszor mindkét alkar) vagy kézfej esetében nagyrészt valószínűleg szintén nyújtott kartartásról lehet szó, ezek egyikénél sem volt látványos, erőteljes a „mozdulat”. A medencére hajlított (egyik variációjánál csak a combtőre helyezett kézfejjel jelzett) jobb alkarral eltemetettek sírjai (Kiss 2. típus) a temető középső, nyugatabbi sávjában húzódtak, ennek fordított változata (Kiss 6. típus) szintén a középső részen sűrűsödik. A medencére (vagy a combtőre) helyezett mindkét kézfej (Kiss 7. típus) ismét inkább a középső részen és a Ny-i oldalon fordult elő. Az egyéb elkülöníthető változatokból csak egy-egy feljegyzett eset fordult elő: a két kar derékszögben be-

hajlítva, a kézfejek egymáson (Kiss 12. típus), valamint az úgynevezett *orans* kéztartások különböző verziói: bal kar visszahajlítva a kulcscsontozathoz (Kiss 14. típus), bal kar a medencén, jobb kar a mellkas felső részén (Kiss 18. típus), bal kar derékszögben a mellkas alján, jobb kar a mellkas felső részén (Kiss 19. típus), a két kar a mellkas felső részén egymásra helyezve (Kiss 25. típus) – a temető legsűrűbb, D-i részén kerültek elő. A mellkasra helyezett, karba tett, illetve a fej mellé visszahajtott, úgynevezett *orans* kéztartások Szabó János Győző véleménye²⁴⁹ szerint a bizánci kereszténység hatására jelentek meg.²⁵⁰ Elméletét Takács Miklós – balkáni kora középkori temetők kartartásainak elemzéséből származó adatok alapján – megkérdőjelezi.²⁵¹

Korabeli rablás az ásató megfigyelései alapján az ÉK-i részt kivéve a temető egész területén előfordult, a középső és Ny-i részekben kissé sűrűbben.

Halotti obulus a temető kevésbé sűrű, délebbi felének egyik sírjában (70. sír), a medencelapátra helyezve került elő: CNH 118. = H139. típusú, névmegjelölés nélküli denár; a 12. század utolsó harmadára, a 13. század első harmadára datálható. A Rohács által a Nemzeti Múzeumba juttatott II. Géza (1141–1162) denár Dienes István szerint szórvány volt.²⁵²

16.3.2. A temető leletanyaga

Haj-/varkocskarikák, S-végű karikák: a temető mind Rohács, mind Lőrinczy Gábor által feltárt sírjainak leletanyaga túlnyomó részben karikaékszerekből áll. A temető összesen feltárt 300 sírjából²⁵³ 62-ben került elő karika; harmincöt esetben egy-egy darab, húsz esetben 2–2, három esetben 3, két esetben 4 és egy-egy esetben 6, illetve 10 darab karika került elő. A temető teljes területén előfordultak, a D-i és Ny-i részen kissé sűrűsödve. Sima, nyitott karika négy sírből került elő: az egyik a Rohács által a debreceni múzeumba eljuttatott anyagból (a 14. sírből) egy S-végű karika mellől látott napvilágot; a második a Lőrinczy Gábor által feltárt 153. sírban szintén egy S-végű párjaként került elő (ez, mivel sírbeli helyzete nem ismert, mérete alapján akár gyűrű is lehet); az ugyancsak Lőrinczy által feltárt 217. sírban egy kisméretű, vastag huzalból hajlított példány volt; a negyedik egy elveszett darab, amely esetében csak feltételezzük, hogy egy egyszerű típusról volt szó.

²⁴⁶ Bár nem a legszélén és nem elkülönülve, normál, nyújtott helyzetű csontvázak között.

²⁴⁷ TETTAMANTI 1975, 101; SZABÓ 1976, 35–72; KÜRTI 1978–1979, 342; KÜRTI 1983, 264; RÉVÉSZ 1996c, 39; ISTVÁNOVITS 2003, 379.

²⁴⁸ KISS 1983, 157, 71. ábra.

²⁴⁹ Török Gyula ötletéből kiindulva, azt pontosítva, illetve módosítva (TÖRÖK 1962a, 13–14, 37, 94).

²⁵⁰ SZABÓ 1980, 74; SZABÓ 1983, 83–97.

²⁵¹ TAKÁCS 2005, 85–92.

²⁵² DIENES 1996b, 361.

²⁵³ A nyíregyházi és a debreceni múzeumban őrzött leleteket, melyek megegyező sírszámhoz tartoznak, a leletstatistikában külön temetkezéshez tartozóként tartjuk számon.

A karikák többsége sima S-végű volt, nagyobb részt bronzhuzalból hajlítva. 21 darab készült ezüsből, s kivételt képez egy rosszezüst, valamint egy aranyból készült példány.²⁵⁴ Méretük igen változatos: nagyméretű, 25–38 mm (Giesler I. típus) és egészen kicsi, 12–15 mm (Giesler II. típus) példányok is előfordultak, mérettől függetlenül vékony és vastag huzalból egyaránt (1–3 mm), akár egy sírban vegyesen is.²⁵⁵ Hat sírban fordultak elő bordázott S-végű karikák, általában ezek is bronzból készültek, kivéve az 1934-ben feltárt 12. sír, valamint a Debrecenbe került 9. sír ezüsthuzalból hajlított ékszereit. A karikákat általában egyszerű, kerek átmetszetű huzalból készítették, de mind az egyszerű S-végűek, mind a bordázott S-végű változatok között előfordult néhány csavart drótból készült példány is. A különböző típusok nem különültek el, volt olyan sír, amelyben minden változat előfordult.

Gyöngyök 6 sírből kerültek elő (melyből három gyermek sírja volt), a temető területén elszórtan, ezek két hordó és egy lapított gömb alakú pasztagyöngyön, valamint öt ametisztgyöngyön kívül egyszerű és többtagú kásagyöngyök voltak, melyek kizárólagos ékszerként, de ezüsthuzalból készült S-végű és bordázott S-végű karikák mellett is előfordultak.

Gyűrűk szintén 6 sírban voltak, négy különböző típus, a temető középső – Ny-i részén. Egy-egy bronzból öntött, hegyesedő végű, kerek, illetve rombusz átmetszetű (Giesler 25, 27 típus) mellett egy egyszerű, leke-rekített, egymásra hajtott végű, díszítetlen bronz pánt-

gyűrű, egy bekarcolt mintával díszített pántgyűrű és két 3 szálból fonott változat fordult elő.

Pénzek: hiteles feltárából egy CNH 118. = H139. típusú, név megjelölés nélküli, kufikus írást utánzó ornamentikájú denár származik, melyet Réthy László a 12. század utolsó harmadára, 13. század első harmadára, míg Huszár Lajos a 12. századra keltezett. A feljegyzések szerint Rohács József egy, a lelőhelyről származó II. Géza (1141–1162) denárt adott át a Nemzeti Múzeumnak (CNH 64. = H56).²⁵⁶

16.3.3. A temető keltezése

A Tiszalök-Kövestelken feltárt temetőrészletet az ismertté vált leletanyag alapján a 11. század második felére, a 12. századra lehet keltezni,²⁵⁷ használatának vége – a pénzek alapján – mindenképpen a 12. század közepére – második felére tehető.

Az ásató feltevése szerint templom körül létesített temető volt. Bár a feltárást során templomnak semmiféle nyoma nem került elő, egykori megléte mellett szól a többretegű temetkezések előfordulása és a 11–12. századi temető É-i szélé mellett feltárt tégláégető kemencék, melyek tégláit a legnagyobb valószínűséggel az itt felépített templomhoz használhatták.

A temetőrészlet templom körüli volta mellett szól II. Géza (1141–1162) szórványként itt talált CNH 64. = H56. denára, ez köznépi temetőben nem szokott előfordulni.

16.4. IRODALOM

JAM Adattár 87.59., 89.12.; MNM Rég. Adattár 45.T.I., XII. 178/1983, VIII. 73/1984; FEHÉR-ÉRY-KRALOVÁNSZKY 1962, 1132; *RégFüz* Ser. I. 35 (1982) 68, *RégFüz* Ser.

I. 37 (1984) 78; DIENES 1996b, 322, 361; LÖRINCZY-TÓTH 2011.

²⁵⁴ Ezt a típust Mesterházy Károly a kora Árpád-kor már keresztény vezető rétegének ékszereként határozta meg, s a 11. század második felére-végére datálta (MESTERHÁZY 1983, 144–146); jelen esetben ez a karika a sír egyetlen lelete, a sír közvetlen környezete szegény, melléklet nélküli temetkezésekből áll, s a temető más részein sem került elő semmi, ami környezetéből kiemelkedő közösségre vagy családra utalna.

²⁵⁵ Ez Szöke Béla Miklós és Vándor László véleményét támasztja alá, amely szerint a különböző típusú karikák egymás mellett is léteznek, s bár a vastag huzalból hajlítottak valóban később jelennek meg, a vékony drótból készültek is használatban maradnak a 13. századig (SZÖKE-VÁNDOR 1987, 56–57).

²⁵⁶ DIENES 1996b, 361.

²⁵⁷ Már a leletanyag későbbi darabjainak számító bordázott S-végű karikák sem a feltárt temető legszélén jelentek meg, s ilyen ékszert tartalmazó sírra is rátemetkeztek később, valamint a legkésőbbi gyűrűtípus sem a késeinek tekinthető, sűrű temetőrészén került elő.

IV.17. TISZALÖK-RÁZOMPUSZTA, GYÉMÁNTPART

17.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A tiszalöki vasútvonal 1896-os építése során vágták át először ezt a területet, s a helybeliek visszaemlékezése alapján már akkor kerültek elő emberi csontok. Az úttól D-re eső földeken szintén rendszeresen szántottak ki sírokat. 1923–1924-ben, a régi országút építése során a domb K-i oldalát levágták, ekkor is sok csontot találtak.

A tiszalöki vízierőműhöz vezető vasút alapozási munkálatainál, az egész domb elhordása során

több száz Árpád-kori sír pusztult el. 1950–1951-ben Párducz Mihály (az ő neve alatt persze elsősorban Rohács József) és Méri István 140 sírt mentett meg. 1953-ban Szabó György a helyszínen végzett régészeti megfigyelés során a domb már elhordott részétől É-ra újabb sírok megjelenését jelezte, ám itt feltárás már nem történt.²⁵⁸

17.2. SÍRLEÍRÁSOK²⁵⁹

1. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt férfi szétdőlt csontváza.

Melléklete: nem volt.

2. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt nő szétdőlt csontváza.

Melléklete: nem volt.

21. kép. Tiszalök-Rázompuszta I., Tiszalök-Rázompuszta II., Tiszalök-Rázompuszta III.

²⁵⁸ JAM Adattár 90.32.; MNM Rég. Adattár 26.T.I., 329.T.IV., 400/1961., 172.T.II.; FEHÉR-ÉRY-KRALOVÁNSZKY 1962, 1134; MÉRI 1952, 49–67; DIENES 1996b, 348; MÉRI 2000.

²⁵⁹ A nem-meghatározást Lotterhof Edit antropológiai feldolgozása alapján adtam meg (LOTTERHOF 1974, 87–128).

3. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Felnőtt nő szétdőlt csontváza.

Melléklete: nem volt.

4. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Felnőtt férfi szétdőlt csontváza.

Melléklete: nem volt.

5. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Dült sír.

Mellékletei:

1. Bronzcsörgő, h.: 25 mm, sz.: 19 mm (MNM 55.44.1.B.) [78. tábla 1].
2. Karika.

6. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Felnőtt nő szétdőlt csontváza.

Melléklete: nem volt.

7. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Felnőtt férfi szétdőlt csontváza.

Melléklete: nem volt.

8. sír

Sm.: 110 cm. Dült sír.

Melléklete: nem volt.

9. sír

Sm.: 120 cm. Felnőtt nő szétdőlt csontváza.

Melléklete:

1. Karika.

10. sír

Sm.: 120 cm. Csvh.: 153 cm. Dült sír, a koponya teljesen összeroppan.

Mellékletei (MNM 55.45.1–6.B.):

- 1–2. Bronzhuzal karikapár, átm.: 23×21, 19×21 mm [78. tábla 2–3].
3. Háromrét hajtott bronzdrótból csavart nyakperec, melyet vékonyabb, csavart huzallal díszítettek, hurkos-kampós végződéssel, átm.: 156×153 mm [78. tábla 6].
4. A bal kézen zárt bronzgyűrű, átm.: 22×22 mm [78. tábla 5].
5. A jobb kézen zárt, bordázott bronz karikagyűrű, átm.: 23×21 mm [78. tábla 4].

11. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Felnőtt férfi maradványai.

Melléklete: nem volt.

12. sír

Sm.: 120 cm. Csvh.: 161 cm. Felnőtt férfi szétdőlt sírja.

Melléklete: nem volt.

13. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Felnőtt férfi szétdőlt sírja.

Melléklete: nem volt.

14. sír

A munkások szétdőlték.

Melléklete: nem volt.

15. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Gyermekek csontváza.²⁶⁰

Melléklete: nem volt.

16. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Felnőtt férfi szétdőlt sírja.

Melléklete: nem volt.

17. sír

A munkások szétdőlték.

Melléklete: nem volt.

18. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Gyermekek csontváza.

Melléklete: nem volt.

19. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Felnőtt nő szétdőlt sírja.

Mellékletei:

1. Ezüstgyűrű.
2. Karika.

20. sír

Sm.: 50 cm. Csvh.: 165 cm. Felnőtt férfi csontváza.

Mellékletei (MNM 55.46.14.B.):

- 1–3. 3 darab karika, átm.: 22×30, 25×24, 27×32 mm [78. tábla 7–9].
4. Salamon (1063–1074) denár (CNH I. 22. = H17.) [78. tábla 10].

²⁶⁰ Az antropológiai elemzés szerint felnőtt nő maradványai (LOTTERHOF 1974, Table VII).

21. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt férfi szétdőlt sírja.

Melléklete:

1. I. László (1077–1095) denár (CNH I. 33. = H27.) a nyaktáján (MNM 55.47.1.B.) [78. tábla 11].

22. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt férfi szétdőlt sírja.

Melléklete: nem volt.

23. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik.

Melléklete:

1. Mindkét vége felé elvékonyodó, nyitott, négyszög-
letes átmetszetű karperec, átm.: 78×71 mm (MNM
55.48.1.B.) [79. tábla 1].

24. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt férfi szétdőlt sírja.

Melléklete: nem volt.

25. sír

Sm.: 110 cm. Csvh.: 151 cm. Felnőtt férfi csontváza.

Melléklete: nem volt.

26. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Szét-
dőlt sír.

Melléklete: nem volt.

27. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt férfi szétdőlt sírja.

Melléklete: nem volt.

28. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt férfi csontváza.

Melléklete:

1. Egyenetlen vastagságú, zárt bronzgyűrű, átm.:
22×23 mm (MNM 55.49.1.B.) [79. tábla 2].

29. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt, 36–40 éves nő szétdőlt sírja. A koponyán a bal ol-
dali *parietale* koponyatetői részén jelképes trepanáció
látható, mely a csontsarjadás alapján jóval a halál beállta
előtt készült.²⁶¹

Melléklete: nem volt.

30. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt nő szétdőlt sírja.

Melléklete: nem volt.

31. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt nő csontváza.

Melléklete: nem volt.

32. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt nő csontváza.

Melléklete: nem volt.

33. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt férfi csontváza.

Melléklete: nem volt.

34. sír

Nem készült leírás.

Melléklete: nem volt.

35. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik.

Mellékletei:

1. A jobb halánték táján ezüsthuzalból készült, bor-
dázott S-végű karika, átm.: 28×29 mm (MNM
55.50.1.B.) [79. tábla 3].
2. I. András (1046–1060) denár töredéke (CNH I. 12. =
H9.) (MNM 55.50.2.B.) [79. tábla 4].

36–37. sír

Nem készült leírás.

Mellékletük: nem volt.

38. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt férfi csontváza.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya két oldalán különböző nagyságú karika-
pár, csak az egyik van meg: ezüsthuzalból hajlított,
S-vége letörött, átm.: 26×24 mm (MNM 55.51.1.B.)
[79. tábla 5].

39. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt férfi csontváza.

Melléklete: nem volt.

²⁶¹ LOTTERHOF 1974, 91.

- 40. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt férfi csontváza.
Melléklete: nem volt.
- 41. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt nő csontváza.
Melléklete: nem volt.
- 42. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt férfi csontváza.
Melléklete: nem volt.
- 43. sír**
Nem készült leírás.
Melléklete: nem volt.
- 44. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt férfi csontváza.
Melléklete: nem volt.
- 45. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt nő csontváza.
Melléklete: nem volt.
- 46. sír**
Nem készült leírás.
Melléklete: nem volt.
- 47. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt nő csontváza.
Melléklete: nem volt.
- 48. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt férfi csontváza.
Melléklete: nem volt.
- 49. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt férfi csontváza.
Melléklete: nem volt.
- 50. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt nő szétdőlt sírja.
Melléklete:
1. Karika.
- 51. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt férfi szétdőlt sírja.
Melléklete:
1. Salamon (1063–1074) denár (CNH I. 22.[?] = H17.[?])
(MNM 55.52.1.B.) [79. tábla 6].
- 52. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt nő csontváza.
Melléklete: nem volt.
- 53. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt nő csontváza.
Melléklete: nem volt.
- 54. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt nő csontváza.
Mellékletei:
1–2. Különböző nagyságú bronzhuzal S-végű karikapár,
átm.: 28×25, 16×20 mm (MNM 55.53.1–2.B.) [79.
tábla 7–8].
- 55. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt férfi csontváza.
Melléklete: nem volt.
- 56. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Szét-
dőlt sír.
Melléklete:
1. A sírföldből I. András (1046–1060) denár (CNH I.
12. = H9.) (MNM 55.54.1.B.) [79. tábla 9].
- 57. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt férfi csontváza.
Melléklete: nem volt.
- 58. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt nő csontváza.
Melléklete: nem volt.
- 59. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt férfi csontváza.
Melléklete: nem volt.
- 60. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt férfi csontváza.
Melléklete: nem volt.

- 61. sír**
Nem készült leírás.
Melléklete: nem volt.
- 62. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt férfi szétdőlt sírja.
Melléklete:
1. Karika.
- 63. sír**
Nem készült leírás.
Melléklete: nem volt.
- 64. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt nő csontváza.
Melléklete: nem volt.
- 65. sír**
Nem készült leírás.
Melléklete: nem volt.
- 66. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt nő csontváza.
Melléklete:
1. Zárt bronzgyűrű, átm.: 24×23 mm (MNM 55.55.1.B.)
[79. tábla 10].
- 67. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt nő szétdőlt sírja.
Melléklete:
1. A kézujjak közeléből I. István (1000–1038) denár ke-
rült elő (CNH I. 1. [?] = H1. [?]) (MNM 55.56.1.B.)
[79. tábla 11].
- 68. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt férfi csontváza.
Melléklete: nem volt.
- 69. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt férfi csontváza.
Melléklete: nem volt.
- 70. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt férfi csontváza.
Melléklete: nem volt.
- 71. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt férfi csontváza.
Melléklete: nem volt.
- 72. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt nő csontváza.
Melléklete: nem volt.
- 73. sír**
Hitelesítő ásatásnál került elő egy felnőtt nő meden-
cétől lefelé eső vázrészre, h.: 90 cm.
Melléklete:
1. A jobb medencecsont fölött töredékes I. László (1077–1095) denár (CNH I. 33. = H27.) (MNM 55.57.1.B.) [79. tábla 12].
- 74. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt férfi csontváza.
Melléklete: nem volt.
- 75. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt férfi csontváza.
Melléklete: nem volt.
- 76. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik.
Mellékletei:
1–3. Három darab bronzhuzal S-végű karika, (MNM 55.58.1–3.B.) kettő a koponya jobb, egy a bal olda-
láról. A két nagyobb S-vege bordázott, átm.: 26×29,
23×28 mm, a kisebb sima S-végű, átm.: 18×19 mm
[79. tábla 13–15].
- 77. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt, 61–65 éves férfi sírja, a koponyán a bal oldali *parie-
talen* jelképes trepanáció, mely a csontsarjadás mértéke
alapján jóval a halál beállta előtt készült.²⁶²
- 78. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt nő csontváza.
Melléklete: nem volt.
- 79. sír**
Nem készült leírás.
Melléklete: nem volt.

²⁶² LOTTERHOF 1974, 91.

80. sír

Sm.: nincs adat. Csvh.: nyaktól bokáig 137 cm. T.: Ny 42°. Hitelesítő ásatás során előkerült a váz könyöktől lefelé eső része és néhány csigolyája.

Melléklete: nem volt.

81. sír

Hitelesítő ásatás során előkerült töredékes csecsemő-csontok.²⁶³

Melléklete: nem volt.

82. sír

Sm.: nincs adat. Csvh.: nincs adat. Felnőtt nő csontváza.

Melléklete: nem volt.

83. sír

Nem készült leírás.

Melléklete: nem volt.

84. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Felnőtt férfi csontváza.

Melléklete: nem volt.

85. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik.

Melléklete:

1. Karika a koponya alatt, átm.: 35×34 mm (MNM 55.59.1.B.) [79. tábla 16].

86. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Felnőtt nő csontváza.

Melléklete: nem volt.

87. sír

Nem készült leírás.

Melléklete: nem volt.

88. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Felnőtt férfi csontváza.

Melléklete: nem volt.

89. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Felnőtt férfi csontváza.

Melléklete: nem volt.

90. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Felnőtt férfi csontváza.

Melléklete: nem volt.

91. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik.

Mellékletei:

- 1–2. 2 darab zárt bronz karikagyűrű, átm.: 21×22, 22 mm (MNM 55.60.1–2.B.) [79. tábla 17–18]. Az egyik keresztmetszete trapéz alakú, a másik belül enyhén, kívül erősen domborodik, körben élben található.

92–93. sír

Nem készült leírás.

Mellékletük: nem volt.

94. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Felnőtt férfi csontváza.

Melléklete: nem volt.

95–96. sír

Nem készült leírás.

Mellékletük: nem volt.

97. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Felnőtt férfi csontváza.

Melléklete: nem volt.

98. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik.

Mellékletei:

1. Baloldalt vékony ezüsthuzal S-végű karika, átm.: 26×24 mm (MNM 55.61.1.B.) [79. tábla 19].
2. A szájban I. István (1000–1038) denár (CNH I. 1. = H1.) (MNM 55.61.2.B.) [79. tábla 20].

99. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Gyermekek csontváza.

Mellékletei:

1. A halánték mellett vékony ezüsthuzal S-végű karika, átm.: 21 mm (MNM 55.62.1.B.) [79. tábla 21].
- 2–3. Két darab öntött, körte alakú, alján kereszt alakban bevágott, ferdén, sűrűn rovátkolt bronzcsörgő, h.: 24 mm, sz.: 19 mm; h.: 22 mm, sz.: 18 mm (MNM 55.62.2–3.B.) [79. tábla 22, 26].
- 4–6. 3 darab hordó alakú üvegpaszta gyöngy ezüstlemezbetét maradványaival, egy ép és két töredékes, h.: 18 mm, sz.: 8 mm (MNM 55.62.5–6.B.) [79. tábla 23, 25].
7. A szegycsonton félhold alakú csüngő töredéke, h.: 20 mm, sz.: 8 mm (MNM 55.62.7.B.) [79. tábla 24].

²⁶³ Az antropológiai feldolgozás alapján felnőtt férfi sírja (LOTTERHOF 1974, Table VI, Cont. 3).

100. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Fel-
nőtt férfi csontváza.

Melléklete:

1. A kézben I. András (1046–1060) denár (CNH I. 11. = H8.) (MNM 55.63.1.B.) [80. tábla 1].

101–102. sír

Nincs leírás.

Melléklete: nem volt.

103. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik.

Melléklete:

1. Ólomszerű fémből öntött, egyenetlen szárú kereszt a koponyaronc alatt, h.: 28 mm, sz.: 27 mm (MNM 55.64.1.B.) [80. tábla 2].

104. sír

Nem készült leírás.

Melléklete: nem volt.

105. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik.

Melléklete:

1. Érme (nincs meg).

106. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik.

Mellékletei:

1. Salamon (1063–1074) denár a szájban (CNH I. 22. [?] = H17. [?]) (MNM 55.65.1.B.) [80. tábla 3].
- 2–3. S-végű karikapár, átm.: 28×29, 17×21 mm (MNM 55.65.2–3.B.) [80. tábla 4–5].
4. Gyűrű, átm.: 22×23 mm (MNM 55.65.4.B.) [80. tábla 6].

107. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Gyer-
mek (4 éves) csontváza.

Melléklete: nem volt.

108. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Gyer-
mek csontváza.

Mellékletei:

- 1–6. Üvegpasztá gyöngyök, h.: 16 mm, sz.: 10 mm (MNM 55.66.1–5.B.) a nyak körül, az állkapocs alatt, középső részükön vékony ezüstszalagbetét maradvány-
nyaival [80. tábla 7–11].

109. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Gyer-
mek csontváza.

Melléklete:

1. Vékony nyakperek a nyak körül.

110. sír

Nem készült leírás.

Melléklete: nem volt.

111. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik.

Mellékletei:

1. Nagyméretű S-végű ezüsthuzal karika a koponya bal oldalán, átm.: 24×28 mm (MNM 55.67.1.B.) [80. tábla 12].
2. Egyszerű kis ezüsthuzal karika (MNM 55.67.2.B.) [80. tábla 13].

112. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Gyer-
mek csontváza.

Melléklete: nem volt.

113. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya két oldalán egy-egy ezüsthuzal S-végű karika, átm.: 20×21, 19×21 mm (MNM 55.68.1–2.B.) [80. tábla 15–16].
3. A medence mellett I. László (1077–1095) denár töredéke (CNH I. 31. = H25.) (MNM 55.68.3.B.) [80. tábla 14].

114–119. sír

Nem készült leírás.

Mellékletük: nem volt.

120. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik.

Mellékletei:

- 1–2. 2 darab ezüsthuzal karika, bordázott S-végződés-
sel, átm.: 28×30, 21×20 mm (MNM 55.69.1–2.B.) [80. tábla 17–18].

121. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Gyer-
mek csontváza.

Melléklete: nem volt.

122–125. sír

Nem készült leírás.

Mellékletük: nem volt.

126. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 160 cm. T.: Ny 40°. Fér-
fi jó megtartású, háton, nyújtva fekvő csontváza, egyik
kézfeje hiányzik, koponyája bal felé fordult.

Melléklete: nem volt.

127. sír

Sm.: az adat hiányzik. Sh.: 155 cm. Ssz.: 47–29 cm. Csvh.: 155 cm. T.: NyDNy–KÉK 12,5°. Férfi állatjárás által kissé bolygatott csontváza, beleeröltetve a szűk sírba. A koponya a jobb oldalára és kissé lefelé hajolva, a jobb alkar a medence külső szélére hajlítva, a bal nyújtva.

Melléklete: nem volt.

128. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny 12°. Erősen bolygatott, rossz megtartású csontváz.

Melléklete: nem volt.

129. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. Néhány hónapos csecsemő rossz megtartású csonttöredékei.

Melléklete: nem volt.

130. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: koponya nélkül 134 cm. T.: Ny 64°. Felnőtt nő bolygatott, háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváza, a koponyát a föld kitermelésekor elpusztították, alkarok a medencére hajlítva.

Melléklete:

1–2. A bal kéz ujjainak környékéről 2 darab gyűrű került elő, az egyik sima, nyitott, ezüstből öntött, végei felé elvékonyodó, ovális átmetszetű, átm.: 21 mm (MNM 55.71.1.B.) [80. tábla 19], a másik bronzból öntött, zárt karika, átm.: 20 mm (MNM 55.71.2.B.), belső része enyhén, külső része erősen domborodó, kívül széles keresztbordák tagolják [80. tábla 20].

131. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 171 cm. T.: É 70°. Férfi – állat által bolygatott – háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváza. Alkarok a medencébe hajlítva, a koponya a bal oldalán.

Melléklete: nem volt.

132. sír

Sm.: 45 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: NyDNy–KÉK 42°. A kb. 45 éves férfi rossz megtartású vázából csak a felfelé néző koponya egy része, a medencébe hajlított bal alkar részlete, a kinyújtott combcsontok részletei és a bal lábszár egy része maradt meg.

Melléklete: nem volt.

133. sír

Sm.: 77 cm. Mérhető csvh.: 150 cm. T.: NyDNy–KÉK 43°. Nő rossz megtartású, háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváza. A jobb kar könyökben kissé megtörve.

Melléklete: nem volt.

134. sír

Sm.: 76 cm. Csvh.: 174 cm. T.: NyDNy–KÉK 41,5°. Rossz megtartású, háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz. A koponya kissé jobbra fordult, az alkarcsontok a medence szélére hajlítva, a kézcsontok a combcsont fején belül.

Melléklete: nem volt.

135. sír

Sm.: 78 cm. Csvh.: 100 cm. T.: NyDNy–KÉK 42°. Gyermek bolygatott, erősen elporladt, háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváza.

Melléklete: nem volt.

136. sír

Sm.: 78 cm. Csvh.: 130 cm. T.: NyDNy–KÉK 40°. Nő erősen elporladt, háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváza. A koponya csaknem teljesen elpusztult.

Melléklete:

1. Az állkapocs jobb oldalán sima kis bronzhuzal karika, átm.: 11,5×11 mm (MNM 55.72.1.B.) [80. tábla 21].

137. sír

Sm.: 55 cm. Csvh.: 164 cm. T.: NyDNy–KÉK 40,5°. Férfi háton fekvő, nyújtott helyzetű, bolygatott csontváza. A koponya a bal vállhoz fordult, a bal alkar bolygatott helyzetben, a kézcsontok a combcsont körül. A jobb kézfej és a bal lábfej csontjai is bolygatott helyzetben.

Melléklete: nem volt.

138. sír

Sm.: 51 cm. Csvh.: 149 cm. T.: NyDNy–KÉK 41,5°. Nő gyenge megtartású, bolygatott, háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváza. A koponya a bal oldalán feküdt.

Melléklete:

1. Sima bronzhuzal karika a bal karcsonton belül, átm.: 9×13 mm (MNM 55.73.1.B.).

139. sír

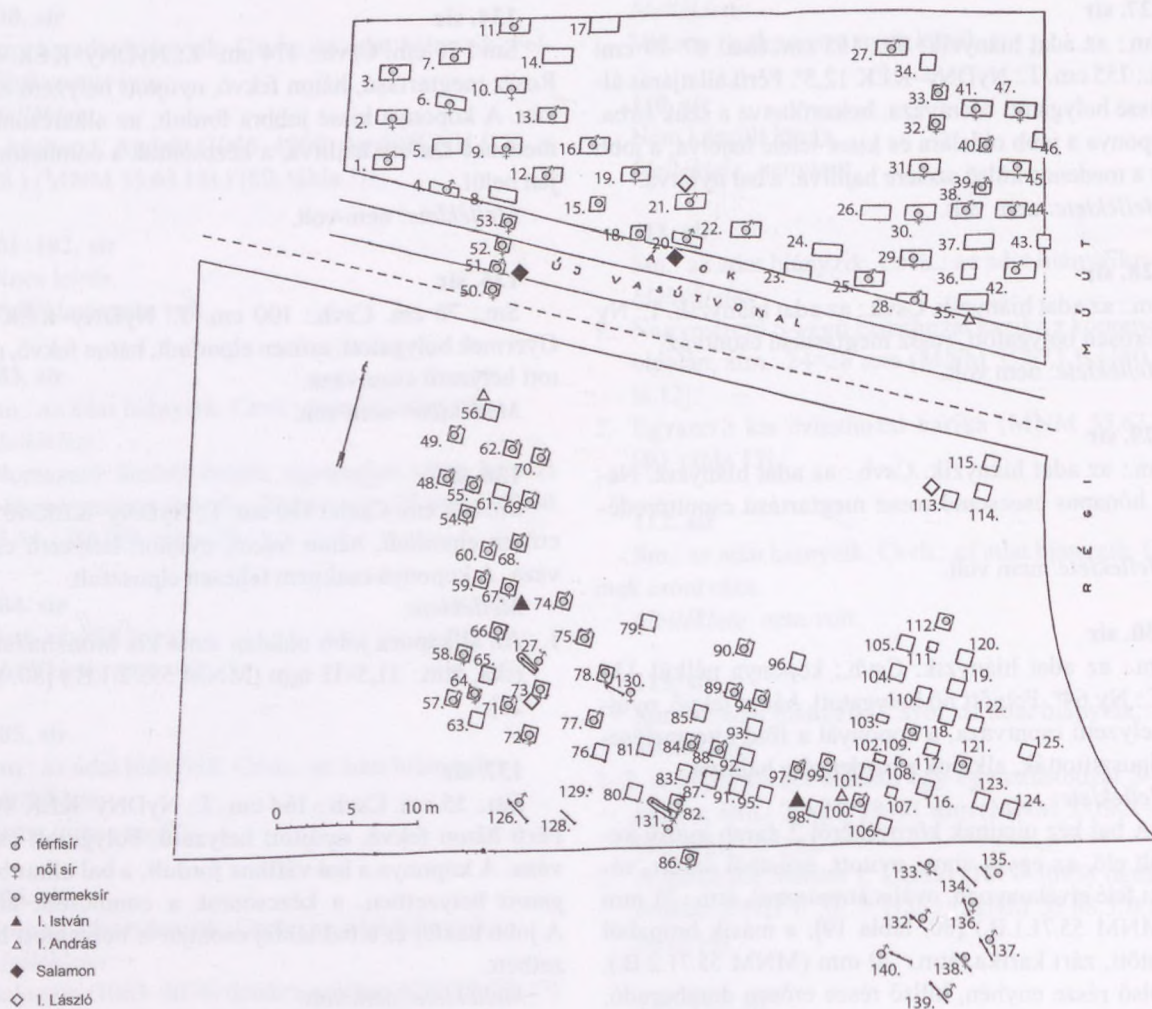
Sm.: 44 cm. Csvh.: 167 cm. T.: NyDNy–KÉK 40°. Férfi háton fekvő, nyújtott helyzetű, állat által kismértékben bolygatott csontváza. Koponyája a bal oldalára fordult.

Melléklete: nem volt.

140. sír

Sm.: 41 cm. Csvh.: 170 cm. T.: NyDNy–KÉK 44°. Férfi (?) háton fekvő, nyújtott helyzetű, állat által enyhén bolygatott csontváza. Koponyája kissé balra billent.

Melléklete: nem volt.

22. kép. Tiszalök-Rázompusztai I., temetőterkép

17.3. ÉRTÉKELÉS

17.3.1. Temetkezési szokások

Az ásás körülményei miatt roppant kevés adatunk van a temető rendjére és a temetkezési szokásokra vonatkozóan. A vázokról leírás csak a 126–140. sírok esetében áll rendelkezésünkre. 90 temetkezés esetében végeztek antropológiai vizsgálatot: a temetőrészletben 49 férfi-, 30 női és 11 gyermeksír volt. A gyermeksírok alacsony számára magyarázat lehet az erős bolygatás, és hogy az építkezés közben ezeket még nehezebben lehetett dokumentálni, illetve egyáltalán észlelni. A sírok É–D-i irányú sorokba rendeződtek, a köztük lévő hiányoknál nem lehet eldönteni, hogy eredetileg voltak-e ott temetkezések, vagy csoportokkal is kell számolnunk. A gyermeksírok betagozódtak a felnőttek közé, egyedül a temetőrészlet DK-i részén csoportosultak nagyobb számban. A tájolás általában ÉNy–DK volt, háton, nyújtott helyzetben feküdtek a vázak. Az esetek többségében az alkarok egyi-

ke vagy mindkettő a medencére, illetve a medence szélére hajlítva helyezkedett el, 7 esetben a koponya a jobb vagy bal oldalra fordulva került elő. Egy férfisír esetében jegyezték fel, hogy az egyik kézfej hiányzik, de semmi egyéb jel nem utal arra, hogy babonás eljárásról lenne szó – talán már életében elveszítette a kezét.

Mellékletek a sírok 25%-ában voltak, férfi-, női és gyermeksírokban egyaránt előfordultak. A férfiakra a haj-/varkocskarika, S-végű karika, gyűrű és az obulusként adott pénz volt a jellemző, nőknél szintén haj-/varkocskarika, S-végű karika, gyűrű, nyakperec és pénz, a gyermekeknél pedig a nyakperec vagy nyaklánc – gyöngyök, csüngő, csörgő. Az obulusként adott pénzek a szájban, kézben vagy a kézfej környékén kerültek elő. Két koponyán fedezhető fel jelképes trepanáció nyoma. Egy fiatal nőt és egy idős férfit hajtották végre a beavatkozást, s valószínűleg sikeresnek ítélték, mivel a csontsarjadás alapján mindkettőjüknél jóval a halál be-

álta előtt került sor a műtetre, s nem ismételték meg. A hiányos térkép miatt a temető benépesülésének folyamata nem állapítható meg, de a pénzes sírok alapján elképzelhető, hogy több magból indult ki.²⁶⁴

17.3.2. A temető leletanyaga

A 140 síros temetőrészlet 34 mellékletes sírjából 20-ban volt 1–3 haj-/varkocskarika, S-végű karika, s így a leggyakoribb viseleti tárgynak tekinthető. Bár a földmunkák során rengeteg sírt feldúltak, a munkások ezekből is sok tárgyat beszolgáltatottak, tehát ha darabszámra ez nem is felel meg az eredeti állapotnak, az arányt valószínűleg fogadhatjuk el.

A 20 sírból ötnél csak annyi információnk van, hogy volt bennük karika, de a tárgyak elvesztek, így anyagukat vagy típusukat nem ismerjük.

Egyszerű, sima huzal karika öt sírban volt, egy esetben (10. sír) párban, három sírnál (85., 136., 138. temetkezések) egy-egy darab, a 20. sírnál egy sima S-végű és egy bordázott S-végű változattal együtt, a 111. sírban pedig egy sima S-végűvel párban fordult elő. A 111. sírből előkerültet kivéve, amely ezüst volt, mindegyiket bronzhuzalból hajlították, méretük változatos volt.

S-végű karika 11 sírban volt (20., 35., 38., 54., 76., 98., 99., 106., 111., 113., 120. sír), három esetben egy-egy darab (35., 98., 99. sír), öt sírban párban (38., 54., 106., 113., 120. sír) került elő, két sírban pedig más típussal együtt: az imént említett 20. sír mellett a 76. sírban bordázott S-végű karikapár mellett harmadikként fordult elő. Két sírban bronzból (54., 76. sír), egy sírban az egyik bronzból, a másik ezüsthuzalból készült (38. sír), a többit pedig egységesen ezüsthuzalból hajlították.

Bordázott S-végű karika három sírban volt: kettőben ezüsthöz (20., 120. sír), egy esetben (76. sír) bronzhuzalból készült. A bordázott S-végű változat sima karikával együtt – közös sírban – előfordulni nem szokott. A Tiszabercel-újsori temető 27. sírjában volt rá ugyan példa,²⁶⁵ de annak a temetőnek a leletanyaga összekeveredett, s az itteni 20. sír esetében is előfordulhatott keveredés.

Gyöngyök két sírban voltak. A 99. gyermeksírban három hordó alakú üvegpaszta gyöngy volt, ezüsthöz hasonlóval. A 108. sírban – szintén gyermek mellett – a nyak körül került elő hat darab, az előzőekhez hasonló üvegpaszta gyöngy.

Az 5. sírban körte alakú, bronzból öntött, rovátkalással díszített csörgő került elő, közelebből ismeretlen helyről. A 99. sírban fekvő gyermek mellett – a gyöngyök között – két, az előzőekhez hasonló, körte alakú bronzcsörgő és egy „ólomszerű fémbe öntött” félhold alakú csüngő volt, melyek a nyakláncra lehettek akasztva. A lunula töredékeiben maradt csupán meg, mintájából egy ferde, kereszt alakú borda látható már csak.

„Ólomszerű” fémbe öntött, lapos, egyenlőtlen szarú, felül kétszer átlukasztott, erősen korrodálódott kereszt került elő a 103. sírban, a koponya alatt.

Nyakperec két sírből került elő. A 10. sírban háromrét hajtott drótból csavart, sodort, hurkos-kampós végződésű, bronzból készült darab volt. A 109. sírban fekvő gyermek mellékleteként vékony nyakperecet említ a dokumentáció, a tárgy maga elveszett, így típusát megállapítani nem lehet.

Karperec egyedül a 23. sírből került elő. Rombusz átmetszetű, két vége felé elvékonyodó, bronzból öntött típus volt.

Gyűrűk hét sírban voltak. A jelentés szerint a 19. sír ezüstgyűrűje elveszett, típusáról semmit nem tudunk.

A 106. sírban bronzhuzalból hajlított, sima, nyitott gyűrű volt. A 130. sír egyik példánya szintén nyitott volt, ovális átmetszetű, végei felé elkeskenyedő, ezüsthöz készült.

A temető többi gyűrűje zárt karikagyűrű volt, a 10. sír egyik darabja, a 66. sír és a 130. sír másik gyűrűje bordázattal díszítve. Átmetszetük általában torzult kör: kívül erősebben, belül enyhébben domború, élben találkozó forma, a 91. sír egyik példányát kivéve, amely trapézforma volt.

Pénzek 11 sírban fordultak elő (20., 21., 35., 51., 56., 67., 73., 98., 100., 106., 113. sír): két I. István (1000–1038), három I. András (1046–1060), három Salamon (1063–1074) és három I. László (1077–1095) denár került elő. A pénzek a szájban (98., 106. sír) vagy a kéz közelében kerültek elő (67., 73., 100., 113. sír).

17.3.3. A temető keltezése

A leletanyag és az előkerült pénzek alapján a temető feltárára került része a 10. század végére – 11. századra (a század végéig terjedően biztosan) keltezhető.

17.4. IRODALOM

JAM Adattár 90.32.; MNM Rég. Adattár 26.T.I., 329.T.IV., 400/1961., 172.T.II.; FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZ-

KY 1962, 1134; MÉRI 1952, 49–67; LOTTERHOF 1974, 87–122; DIENES 1996b, 348; MÉRI 2000.

²⁶⁴ Bár Kovács László szerint a pénzforgalom jellege miatt István (1000–1038) és András (1046–1060) érméi keveredhetnek, illetve egy időben is használatban lehettek (KOVÁCS 1988b, 688), a Salamon (1063–1074) és László (1077–1095) pénzek elhelyezkedése alapján egy keletebbi és egy nyugatabbi gócot is elkülöníthetünk.

²⁶⁵ Kiss 1937, 244.

IV.18. TISZALÖK-RÁZOMPUSZTA II. [21. kép]

18.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1951-ben, az I. számú temető hitelesítése idején, annak területétől Ny-ra kb. 250 m-re, egy domb átvágásakor hasonló korú sírok kerültek elő, melyekből Méri István és Lipták Pál 9-et, majd Szabó György és Nemeskéri János további 17-et tárt fel.²⁶⁶ A temető a Tiszalök–tiszada-

dai vasútvonal mentén, attól jórészt É-ra került elő egy enyhébb, É–D-i irányú dombvonulaton, a feltárt sírok a temető É-i szélét meghatározzák. A domb teteje erősen kopott volt, a sírok jó részét az eke megbolygatta.²⁶⁷

18.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír

Sm.: 46 cm. Csvh.: nem mérhető. Kb. félveves gyermek rossz megtartású csontvázának maradványa: csak az agykoponya maradt meg.

Melléklete: nem volt.

2. sír

Sm.: 36 cm. Csvh.: 150 cm. T.: ÉNy–DK 40,5°. Gyermek gyenge megtartású, háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváza. Koponyája enyhén balra, s kissé előre billent, a bal alkar a medencére hajlítva, a lábszárak kissé szétvetve.

Melléklete: nem volt.

3. sír

Sm.: 36 cm. Csvh.: 150 cm. T.: ÉNy–DK 38°. Nő háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváza. Koponyája a bal oldalán fekszik, két karja könyökben behajlítva, jobb alkarja a medencében, a bal a test mellett.

Melléklete:

1. Sima ezüsthuzal karika a csecsnyúlvány alatt, átm.: 23×22 mm (MNM 55.74.1.B.) [81. tábla 1].

4. sír

Sm.: 50 cm. Csvh.: 174 cm. T.: ÉNy–DK 45°. Férfi háton fekvő, nyújtott helyzetű, bolygatott csontváza. Koponyája jobbra fordult, az alkarok a medencére hajlítva, lábszárjai megbolygatva.

Melléklete:

1. A jobb alkar és részben a medence alatt keskeny pengéjű, egyenes fokú vaskés, ívelt, kissé lekerekített hegygel, h.: 119 mm (MNM 55.75.1.B.) [81. tábla 2].

5. sír

Sm.: 60 cm. Csvh.: 60 cm. T.: ÉNy–DK 40,25°. Kb. félveves gyermek háton fekvő, nyújtott helyzetű, rossz megtartású csontváza.

Melléklete: nem volt.

6. sír

Sm.: 42 cm. Csvh.: 174 cm. T.: ÉNy–DK 40°. Férfi háton fekvő, nyújtott helyzetű, kissé bolygatott csontváza. Koponyája kissé balra billent, jobb karja nyújtva, bal alkarja erősen megtörve a medence felső részén.

Melléklete: nem volt.

7. sír

Sm.: 36 cm. Csvh.: 153 cm. T.: ÉNy–DK 39°. Nő kissé bolygatott, háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváza. Jobb alkarja a medence közepébe, bal alkarja a medence szélére hajlítva.

Mellékletei:

1. S-végű bronzkarika, átm.: 17×19 mm (MNM 55.76.1.B.) [73. tábla 4].
2. Sima ezüstkarika, átm.: 21×21,5 mm (MNM 55.76.2.B.) [81. tábla 3], mindkettő a koponya bal oldalán, függőlegesen egymás alatt, a váz tengelyében.
3. Sima ezüstkarika a koponya jobb oldalán, átm.: 22×24 mm (MNM 55.76.3.B.) [81. tábla 5].
4. Nyitott bronz huzalgűrű, átm.: 24×23 mm (MNM 55.76.4.B.) a bal kéz ujján [81. tábla 6].

8. sír

Sm.: 30 cm. Csvh.: 120 cm. T.: ÉNy–DK 38°. Gyermek háton fekvő csontváza. A koponya balra fordult és kissé lefelé billent, mindkét kar meghajlítva, kezek a medence közepén, a gerincoszlop alsó része hiányzik.

Melléklete: nem volt.

9. sír

Sm.: 27 cm. Csvh.: 166 cm. T.: ÉNy–DK 43°. Férfi kissé bolygatott, háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváza. Koponyája jobbra fordult, a jobb alkar a medence közepébe hajlítva, a bal kar nyújtva.

Melléklete: nem volt.

²⁶⁶ Rohács József részt vett itt is a feltárásban.

²⁶⁷ JAM Adattár 70/1944.; MNM Rég. Adattár 329. T.IV.; FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 1135; MÉRI 1952, 49–67; DIENES 1996b, 348–349; MÉRI 2000.

10. sír

Sm.: 21 cm. Csvh.: 138 cm. T.: ÉNy-DK 26°. Nő háton fekvő, nyújtott helyzetű, rossz megtartású csontváza. A koponya, a jobb felkar és a lábfejek hiányoznak. A jobb alkar a medencére hajlítva, a bal kar nyújtva.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya helyének két oldalán 2 darab bronzhuzal S-végű karika, helyenként aranyozás nyomai-val, átm.: 17×21, 18×21 mm (MNM 55.77.1–2.B.) [81. tábla 7–8].
3. Üveg karperec töredéke a nyak jobb oldalán.
- 4–5. Obszidiánpattinték és római kori üvegedény töredéke a nyak bal oldalán.

11. sír

Sm.: 20 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: ÉNy-DK 17°, 174°. Háton fekvő, eke által erősen bolygatott csontváz maradványa: néhány alsó gerinccsigolya, a medence, a bal lábszárcsont, a jobb combcsont fele és néhány fog.

Melléklete: nem volt.

12. sír

Sm.: 55 cm. Csvh.: 170 cm. T.: Ny-K 19°, 163°. Nő eke által bolygatott, háton fekvő csontváza. Koponyája jobbra és kissé lefelé billent, jobb karja könyökben kissé meghajlítva, a bal egyenes.

Melléklete:

1. Ezüsthuzal S-végű karika az állkapocs alatt, átm.: 23×24 mm (MNM 55.78.1.B.) [81. tábla 9].

13. sír

Sm.: 45 cm. Csvh.: 156 cm. T.: NyÉNy-KDK 18°, 168°. Rossz megtartású, háton fekvő csontváz. A felsőtest a koponyával kissé jobbra fordult, a jobb kar könyökben meghajlítva, a test mellett nyújtva, a bal alkar a mel- len (talán az eke által odatolva). A koponyatető és a bal oldali bordák egy része hiányzik.

Melléklete:

1. Vasdarab a koponyatető mögött, h.: 26 mm, sz.: 12 mm (MNM 55.79.1.B.) [81. tábla 10].

14. sír

Sm.: 70 cm. Sh.: 200 cm. Ssz.: 80 cm. Csvh.: 150 cm. T.: ÉNy-DK 22°, 146°. Fiatal nő rossz megtartású, háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváza. Koponyája kissé jobbra billent.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya bal oldalán, a falcsont mellett, valamint a jobb halántékcsonat alatt egy-egy ezüsthuzal S-végű karika, átm.: 21×18, 20×19 mm (MNM 55.80.1–2.B.) [81. tábla 15–16].
3. A nyakban két kettéhajtott bronzhuzalból szembe csavart, hurkos-kampós végződésű nyakperec, átm.: 136×138 mm (MNM 55.80.3.B.) [81. tábla 17].

15. sír

Sm.: 50 cm. Csvh.: nem mérhető. Gyermekek bolygatott, rossz megtartású csontváza: a koponya töredékén kívül néhány borda és kulcscsont-darab került elő.

Mellékletei:

- 1–2. Két darab a peremén párosan két-két helyen átlyukasztott denár egymás alatt, a koponya jobb oldalán (I. Béla – CNH I. 15. = H11.) (MNM 55.81.2–3.B.) [81. tábla 12–13].
3. Sima bronzhuzal karika a koponya jobb oldalán (MNM 55.81.1.B.) [81. tábla 11].
4. Vaskés töredéke (MNM 55.81.4.B.) a hiányzó medence és combcsont tájáról [81. tábla 14].

16. sír

Sm.: 40 cm. Csvh.: nem mérhető. Erősen bolygatott csontváz-töredék: csak a két lábszár fekszik eredeti helyzetében, tőlük D-re és K-re félkör alakban átégett föld.

Melléklete: nem volt.

17. sír

Sm.: 45 cm. Csvh.: 150 cm. T.: ÉNy-DK 18°, 168°. Nő háton fekvő, nyújtott helyzetű, eke által bolygatott csontváza. Koponyája a testnél magasabb szinten, alkarok a medencére hajlítva.

Mellékletei:

- 1–2. Sima bronzhuzal karikapár, a nagyobb, átm.: 27×24 mm (MNM 55.82.1.B.) [81. tábla 22] a bal halántéknál, a kisebb, átm.: 17 mm (MNM 55.82.2.B.) a koponya jobb oldalán, az állkapocs alatt [81. tábla 19].
3. Öntött bronz, zárt karikagyűrű, átm.: 21 mm (MNM 55.82.3.B.) a jobb oldalon, a combcsont feje mellett, belső oldala enyhén, külső oldala erősen domborodó, körben ferde keresztbordázattal tagolt [81. tábla 20].
4. A jobb medencecsont mellett fakorhadék.

18. sír

Sm.: 40 cm. Csvh.: 145 cm. T.: ÉNy-DK 18°, 168°. Nő rossz megtartású, eke által erősen bolygatott csontváza.

Melléklete:

1. Jellegtelen őskori cserép a koponya falcsontja alatt.

19. sír

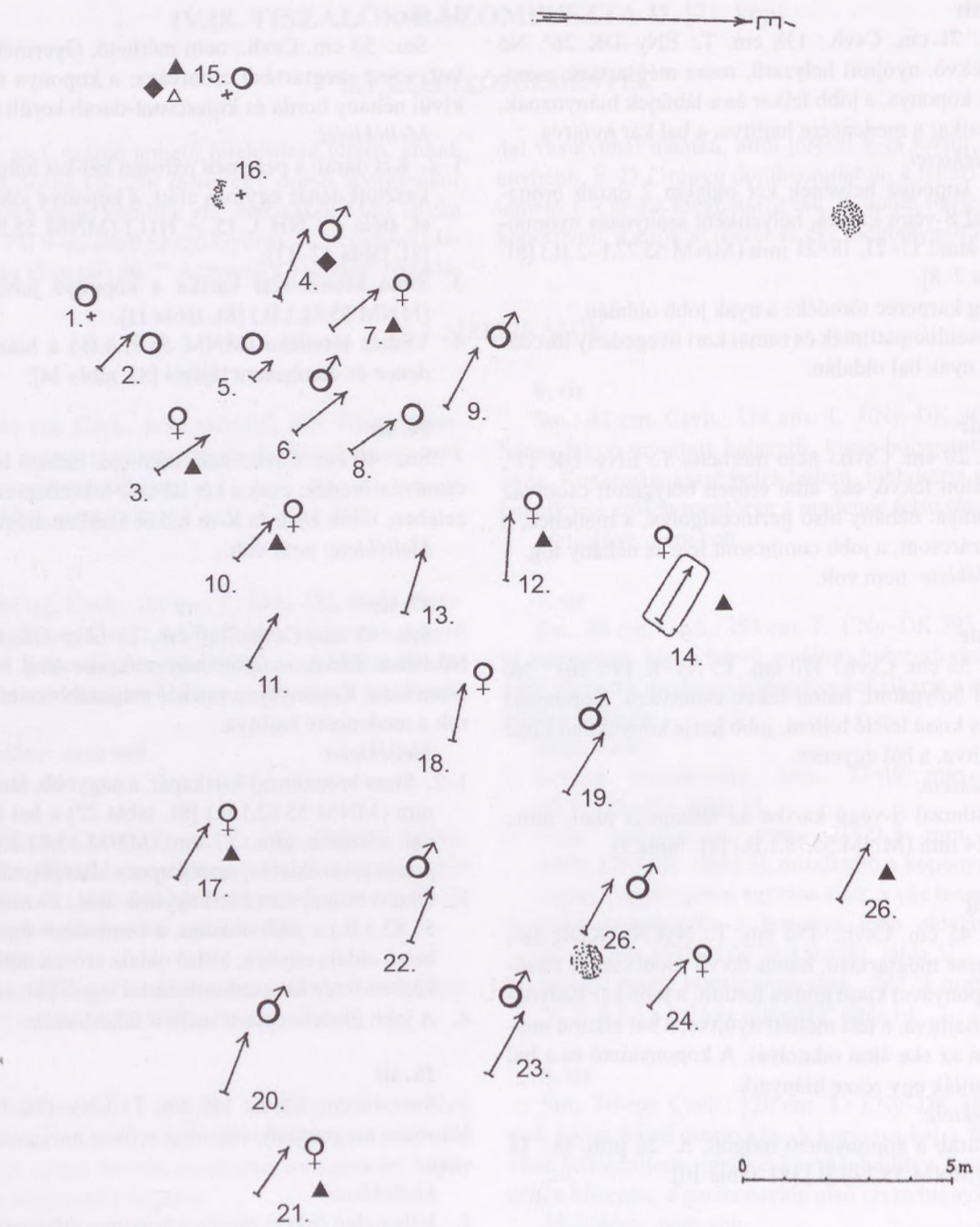
Sm.: 30 cm. Csvh.: 168 cm. T.: ÉNy-DK 21,5°. Férfi rossz megtartású, eke által bolygatott, háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváza.

Melléklete: nem volt.

20. sír

Sm.: 23 cm. Csvh.: 170 cm. T.: ÉNy-DK 19°. Férfi háton fekvő, nyújtott helyzetű, eke által bolygatott csontváza. Összetört koponyája a jobb oldalon fekszik, kissé a váll felé billenve.

Melléklete: nem volt.

- ♂ férfisír
- ♀ női sír
- gyermeksír
- ▲ ékszermelléklet
- △ pénz
- ◆ használati tárgy

23. kép. Tiszalök-Rázompuszta II., temetőterkép

21. sír

Sm.: 40 cm. Csvh.: 162 cm. T.: ÉNy-DK 22,5°. Nő háton fekvő, nyújtott helyzetű, eke által bolygatott csontváza. A koponya kissé jobbra fordult, a bordák nagy része hiányzik, az alkarok egymáson keresztül a medencére hajlítva.

Melléklete:

1. A bal kézen bronzból öntött, zárt, bordázott gyűrű, átm.: 22 mm (MNM 55.83.1.B.) [81. tábla 18].

22. sír

Sm.: 29–32 cm. Csvh.: 140 cm. T.: ÉNy-DK 17,5°. Férfi háton fekvő, nyújtott helyzetű, rossz megtartású, eke által erősen bolygatott csontváza. A koponya kissé balra fordult, a jobb kar nyújtva, a bal alkar a medence jobb oldalára hajtvva, az alsó végtagok eredeti helyzetük-ből kimozdulva.

Melléklete: nem volt.

23. sír

Sm.: 26–28 cm. Csvh.: 172 cm. T.: ÉNy-DK 21,5°. Férfi háton fekvő, nyújtott helyzetű, kissé bolygatott csontváza.

Melléklete: nem volt.

24. sír

Sm.: 23–26 cm. Csvh.: 147 cm. T.: ÉNy-DK 23°. Nő háton fekvő, nyújtott helyzetű, kissé balra fordult, rossz megtartású csontváza. A koponya a bal oldalára fordult, a karok kissé bal felé hajlítva a test mellett, a combcsontok térd fölött eltörve, a lábfejek hiányoznak, a jobb kéz bolygatott.

Melléklete: nem volt.

25. sír

Sm.: 25 cm. Csvh.: 156 cm. T.: ÉNy-DK 20°. Férfi háton fekvő, nyújtott helyzetű, eke által bolygatott csontváza. A koponya a bal oldalán, enyhén lefelé billenve fekszik, a bal lábfej kinyújtva, a jobb befelé hajolva.

Melléklete: nem volt.

26. sír

Sm.: 30 cm. Csvh.: 146 cm. Erősen bolygatott, rossz megtartású, háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz maradványai. A gerincoszlop, a bordák, a bal felkar, a jobb medence és az alsó lábszárak hiányoznak.

Melléklete:

1. A bal medencén nyitott, végei felé elvékonyodó, cipő alakú átmetszetű bronzgyűrű, átm.: 20×19 mm (MNM 55.84.1.B.) [81. tábla 21].

18.3. ÉRTÉKELÉS**18.3.1. Temetkezési szokások**

A temetőrészlet 5 KÉK–NyDny irányú, egyenetlen sírsorból áll. A vázak tájolása Ny–K, ÉNy–DK irányú. A domb kopása folytán a sírmélység nagyrészt kicsi, helyenként már 20–30 cm mélyen jelentkeztek a csontvázak. A sírgödört egyetlen esetben lehetett érzékelni. Az elhunytak háton, nyújtott helyzetben feküdtek, az alkarokat a test mellett nyújtva vagy a medencére hajlítva helyezték el (az egyetlen kivétel, ahol az egyik alkar a mellkason került elő, lehet bolygatás eredménye). Koporsóra utaló nyomként értékelhetjük esetleg a 17. sírban a medence mellett előkerült fikorhadékot. Az obulus adásának szokása nem jellemző: egyedül a 15. sírban fekvő gyermek fejénél került elő két érme, ám mivel a peremükénél párosan át voltak lyukasztva, s helyzetük alapján sem zárható ki, ezért elképzelhető, hogy nyakláncra fűzve kerültek a sírba. Melléklet a temetkezések 40,9%-ában fordult elő, szinte kizárólag csak nőknél,²⁶⁸ őket ékszerekkel látták el. Egy gyermek- és ugyancsak egy férfisírból került még elő leletanyag (4., 15. sír): a

gyermeknél az említett két pénz mellett egy késtörredék, a férfi mellett pedig szintén egy kés volt.

18.3.2. A temető leletanyaga

Haj-/varkocskarika, S-végű karika hét sírban volt, 6 esetben felnőtt nő, valamint egy gyermek mellett. Sima karika volt a 3. sírban ezüsthuzalból, a 15. sírban bronzból, és egy bronzból készült karikapár a 17. sírban. A 7. sírban bronz S-végű karikával együtt került elő egy ezüsből készült, egyszerű karikapár.

A 12. sírban egy darab ezüsthuzalból hajlított S-végű karika volt, a 14. sírban szintén ezüsből készült, csak párban került elő, míg a 10. sír S-végű karikapárja aranyozott bronzból készült.

Nyakpereg egyetlen sírból ismert, a 14. sírban két kettéhajtott és egymással szembeccsavart bronzszáלבól készült hurkos-kampós végződésű példány volt.

Gyűrűk négy sírban voltak, csak felnőttek mellett. A biztosan meghatározhatók itt is nők. Két esetben nyitott, egyszerű példányok: a 7. sírban bronzhuzalból haj-

²⁶⁸ Ez az adat – mivel nem teljesen feltárt temetőről van szó – jelentős következtetésekre nem alkalmas, de összehasonlítva a másik rázompusztai temetővel láthatjuk, hogy míg a két temető mellékletes férfi- illetve gyermeksírainak aránya megegyezik (összes sír: mellékletes sírok 49:6 ≈ 8:1 a férfiaknál és 11:2 ≈ 5:1 a gyermekeknél), addig a női síroknál ez az arány erősen eltolódik a második temető javára (30:10 és 9:7).

lított, egyszerű darab volt, a 26. sírban szintén bronzból készült, végei felé elvékonyodó típus került elő.

A 17. és 21. sírban egy-egy bronzból öntött, zárt, bordázással díszített karikagyűrű volt.

A használati eszközök közül kizárólag kések kerültek elő, a 4. sírban fekvő férfi jobb alkarja és medencéje alatt volt egy keskeny pengéjű kés, valamint a 15. sírban fekvő gyermek medencéje környékén egy töredék.

A 15. sírban, a koponya alatt 2 darab átlukasztott I. Béla (1060–1063) denár volt.

18.3.3. A temető keltezése

A leletanyag és a pénz alapján a temetőrészlet a 10. század végére – 11. század első két harmadára keltezhető.

18.4. IRODALOM

JAM Adattár 70/1944.; MNM Rég. Adattár 329. T.IV.; FEHÉR-ÉRY-KRALOVÁNSZKY 1962, 1135; MÉRI 1952, 49–67; DIENES 1996b, 348–349; MÉRI 2000.

IV.19. TISZALÖK-RÁZOMPUSZTA III., KORNISS FERENCNÉ BIRTOKA [21. kép]

19.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1944-ben Tiszalök határában, a Rázompusztai régi vasútállomáson túl, az azóta holtágnak levágott nagy Tisza-kanyarnál fekvő dombnál, Korniss Ferencné birtokán a lemetszett partban a magyar királyi öntözési hivatal csatornaépítése során a két másik rázomi temetővel azonos korú sírok kerültek elő. A területről egy

gömbcsüngős bronz fülbevalót szolgáltatottak be. A lelőhely kb. 500 m-re ÉK-re van a rázomi I. számú temetőtől. Feltárás a területen nem volt, a munkákat időnként Rohács József felügyelte, aki 45 sírról tudósított, melyekben leletanyag jelzése szerint szinte semmi nem került elő.²⁶⁹

19.2. IRODALOM

Szabolcs megyei Alispáni Jelentések 1943–1944; FEHÉR-ÉRY-KRALOVÁNSZKY 1962, 1133; DIENES 1996b, 349.

²⁶⁹ *Szabolcs megyei Alispáni Jelentések 1943–1944*; FEHÉR-ÉRY-KRALOVÁNSZKY 1962, 1133; DIENES 1996b, 349.

IV.20. TISZALÖK-VAJASDOMB [19. kép]

20.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A lelőhely Tiszalök központjától K-re mintegy 2,5 km-re található, Tiszalök-Újtelep vonalában, az Újtelepen áthaladó, s Nyíregyháza felé vezető úttól É felé kb. 1,5 km-re. A gáton jóval túl, benn van az ártérben ez a legelővel körülvett alacsonyabb domb, amelyet – Kiss Lajos szerint – árvíz mosott régebben szinte minden évben. A töltéshez közelebb eső, úgynevezett Nagy Vajasdombtól ÉNy-ra fekszik mintegy 600 m-re.

1934-ben a Vajasdomb K-i oldalán – Szomjas László birtokán – Rohács József tiszalöki cipésmester egy Ny–K-i tájolású csontvázat talált, mellette hajfonatkorong és vaskés töredéke volt. Ezeket a tárgyakat, valamint a dombon talált három gyöngyöt beküldte a nyíregyházi múzeumba.

1941. május 26-án Rohács újabb terepbejárása alkalmával bronz csüngődíszet talált, h.: 37 mm, sz.: 16 mm

(JAM 63.718.1.) [82. tábla 1]. A hivatalos jelentés szerint ezt azonnal jelezte a nyíregyházi múzeumigazgatónak, s Kiss Lajos maga végezte a feltárást. Rohács és Kiss levelezéséből viszont kiderül, hogy Rohács egyedül ásta ki az első tíz sírt, s csak utána jelentette előkerülésüket – indoklása szerint „nem akarta az igazgatót üres, leletanyag nélküli sírokhoz kihívni”.²⁷⁰

Az ásást 1943. október 6–28. között folytatták, már valóban Kiss Lajos vezetésével, ekkor tárták fel a 11–84. számú sírokat. A munkát ekkor az időjárási körülmények miatt abbahagyták, s 1944-ben fejezték be a 85–90. sírok kibontásával. Ekkor a háborús helyzet miatt a sírokról pontos feljegyzések nem születtek, csak a temető-térképre vázolták fel ezeket.²⁷¹

20.2. SÍRLEÍRÁSOK

I. sír (1934)

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K. Háton fekvő felnőtt nő csontváza.

Mellékletei:

1. A lábszárnál egy 130 mm hosszú vaskés, sz.: 57 mm (MNM 182/1934. – MNM 61.32.2.), mely eltörtött közepén.
2. A csontváz dereka közelében öntött bronz ötkarikás hajfonatkorong, átm.: 58 mm (MNM 61.30.A.) [82. tábla 2].
- 3–5. A sírban ismeretlen helyről került elő egy kisebb és két nagyobb agyaggyöngy (MNM 184–186/1934.).

1. sír

Sm.: 10–15 cm. Csvh.: 165 cm. T.: ÉNy–DK. A csontváz a bal oldalára dőlve feküdt.

Mellékletei:

1. A koponya alatt rosszezüst sima karika, átm.: 24 mm (JAM 63.702.1.) [82. tábla 3].
2. A jobb vállcsont felett ezüst csüngődísz (JAM 40/1941, elveszett).
3. A bal lapocka felett kis, szív alakú rosszezüst csat, h.: 28 mm, sz.: 21 mm (JAM 63.701.1.) [82. tábla 4].
4. A jobb karcsont középső része alatt vaskés, h.: 121 mm, sz.: 19 mm (JAM 42/1941, elveszett) [82. tábla 5].

2. sír

Sm.: a víz csaknem teljesen kimosta, nem mérhető. Csvh.: 115 cm. T.: ÉNy–DK. Háton fekvő, rossz megtartású csontváz.

Mellékletei:

1. Az összeomlott koponya darabjai között öntött ezüst szőlőfürtcsüngős fülbevaló, karika átm.: 29×24 mm, csüngőrész h.: 23 mm, sz.: 8 mm (JAM 63.719.1.) [82. tábla 6].
- 2–14. Az állkapocs és a vállcsontok körül 9 darab ép és 4 darab töredékes, aranyozott ezüst kéttagú csüngős veret,²⁷² felső tag átm.: 14 mm, h.: 33 mm, sz.: 15 mm (JAM 63.716.1.–63.717.1.) [82. tábla 7–19].

3. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK.

Melléklete: nem volt.

4. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK.

Melléklete: nem volt.

²⁷⁰ A Kiss-hagyatékban leltározatlanul megtalált levél.

²⁷¹ Szabolcs megyei Alispáni Jelentések 1934, 1941, 1943–1944; JAM Adattár 20/1949, 90.31., 99.16.; MNM Rég. Adattár 107/1941.; FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 1126, 80, 1131; NÉMETH 1978, 1575; MESTERHÁZY 1996, 198; DIENES 1996b, 321–322, 352, 361.

²⁷² A dokumentációval ellentétben a raktári anyagban 8 darab kéttagú csüngős veret (ebből 4 egészben, 2 két darabban van, kettőnek pedig csak a felső tagja van meg, a nyakrésszel), valamint 5 kerek veret volt, s a leltárkönyv szerint összesen 16 darab (amúgy övdíszhez tartozó) veretnek kellene lennie.

5. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK.

Melléklete: nem volt.

6. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK.

Melléklete: nem volt.

7. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK.

Melléklete: nem volt.

8. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK.

Melléklete: nem volt.

9. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK.

Melléklete: nem volt.

10. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK.

Melléklete: nem volt.

11. sír

Sm.: 60 cm. Csvh.: 178 cm. T.: ÉNy-DK. Háton fekvő felnőtt csontváza, karjai nyújtva.

*Mellékletei:*²⁷³

1–2. A jobb alkar mellett csiholó, h.: 51,5 mm, sz.: 31 mm és kova, h.: 21 mm, sz.: 19 mm, összerozsdásodva (MNM 61.32.3.A.).

3–4. A combcsontok között 2 darab vas nyílhegy, h.: 63 mm, sz.: 23 mm; h.: 61 mm, sz.: 26 mm (MNM 61.32.1.A.).

12. sír

Sm.: 45 cm. Csvh.: 172 cm. T.: ÉNy-DK.

Melléklete: nem volt.

13. sír

Sm.: 55 cm. Csvh.: 146 cm. T.: ÉNy-DK. Bal oldalán fekvő felnőtt csontváza, két karja a medence fölé hajtva, koponyája szétporladt.

Mellékletei:

1–2. A két karon egy-egy nyitott, kihegyesedő végű karperec (JAM 49–57/1943., elveszett).

3–4. A mell bal felső részén 2 darab fülesgomb (JAM 49–57/1943., elveszett).

5. A fülesgombok mellett 1 darab füles csörgő (JAM 49–57/1943., elveszett).

6–8. A nyak alatt és a fej körül 3 darab ezüsthuzal karika, átm.: 24×22, 10×11,5 mm, egy töredékekben (JAM 64.188.1.) [83. tábla 1–2].

9–11. 3 darab átlukasztott kauricsiga, h.: 19 mm, sz.: 13 mm (JAM 64.187.1.) [83. tábla 3].

12–117. Egy gerezdelt és két sima oldalú pasztagyöngy (JAM 61–63/1943, elveszett) és 114 darab sárga-kék-fehér, kisebb-nagyobb üveggyöngy.

14. sír

Sm.: 70 cm. Csvh.: 170 cm. T.: ÉNy-DK. Háton fekvő felnőtt csontváza, koponyája összeroppant.

Mellékletei:

1–2. A koponya alatt 2 darab nyitott karika.

3. A medence bal oldalán nyílhegy.

15. sír

Sm.: 45 cm. Csvh.: 155 cm. T.: ÉNy-DK. Háton fekvő felnőtt csontváza, koponyája szétmállott.

Mellékletei:

1. A koponya alatt karika.

2. A medence bal oldalán vas nyílhegy töredéke, h.: 68 mm (JAM 64.190.1.) [83. tábla 4].

16. sír

Sm.: 60 cm. Csvh.: 147 cm. T.: ÉNy-DK. Háton fekvő felnőtt csontváza, karjai a medencecsontra hajlítva, koponyája szétmállott.

Mellékletei:

1. Bal karján kettéhajtva csavart (? – a szakadt drótvégek miatt ez pontosan nem állapítható meg) ezüst karperec, töredékekben (bontás közben kallódott el a fele), h.: 50 mm, sz.: 3 mm; h.: 14 mm, sz.: 3 mm, (TVM 64.235.1.) [83. tábla 7].

2–3. A jobb váll mellett 2 darab bronz füles félgomb, h.: 17 mm, sz.: 11,5 mm; h.: 17 mm, sz.: 11,5 mm (TVM 64.235.2.) [83. tábla 5–6].

17. sír

Sm.: 55 cm. Csvh.: 162 cm. T.: ÉNy-DK.

Melléklete: nem volt.

18. sír

Sm.: 55 cm. Csvh.: 168 cm. T.: ÉNy-DK.

Melléklete: nem volt.

²⁷³ A 14. sírhez leltározva.

19. sír

Sm.: 50 cm. Csvh.: 158 cm. T.: ÉNy-DK. Háton fekvő felnőtt csontváza, koponyája szétmállott, karjai nyújtva a test mellett.

Mellékletei:

1. A fej mellett nagy gyöngyszem.
2. A medence bal oldalán vaskés.

20. sír

Sm.: 60 cm. Csvh.: 168 cm. T.: ÉNy-DK. Háton fekvő felnőtt csontváza, karjai a test mellett nyújtva, koponyája szétmállott.

Melléklete:

1. Az áll alatt dudoros fejű bronzgyűrű, töredékekben, fej h.: 7 mm, sz.: 4 mm (JAM 64.189.1.) [83. tábla 8].

21. sír

Sm.: 65 cm. Csvh.: 173 cm. T.: ÉNy-DK.

Melléklete: nem volt.

22. sír

Sm.: 50 cm. Csvh.: 162 cm. T.: ÉNy-DK.

Melléklete: nem volt.

23. sír

Sm.: 50 cm. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK. Felnőtt bal oldalán fekvő csontváza, bal karja a medence fölé hajlítva, koponyája szétmállott.

Mellékletei:

1. Bal kezén gyűrű.
2. Koponyája alatt karika.

24. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: ÉNy-DK. Bolygatott csontváz.

Melléklete: nem volt.

25. sír

Sm.: 40 cm. Csvh.: 156 cm. T.: ÉNy-DK. Bal oldalára dőlt csontváz, két karja az ölébe hajtvva, koponyája összetört.

Mellékletei:

- 1-2. A koponya két oldalán egy-egy ezüst gömbös fülbevaló, gömb átm.: 12 mm (TVM 64.227.1., elveszett) [83. tábla 9].

26. sír

Sm.: 60 cm. Csvh.: 163 cm. T.: ÉNy-DK. Háton fekvő csontváz, koponyája szétmállott, két karja az ölébe hajtvva.

Mellékletei:

1. Bal karján három ágból fonott karperec.
2. Jobb karján nyitott végű, kerek átmetszetű karperec.
3. A koponya alatt karika.

27. sír

Sm.: 65 cm. Csvh.: 178 cm. T.: ÉNy-DK. Háton fekvő csontváz, koponyája széttört.

Mellékletei:

- 1-2. A lábfej mellett csiholó és kova.

28. sír

Sm.: 60 cm. Csvh.: 156 cm. T.: ÉNy-DK. Háton fekvő csontváz, koponyája széttört.

Melléklete:

1. A medence bal oldalán vaskés.

29. sír

Sm.: 50 cm. Csvh.: 162 cm. T.: ÉNy-DK. Háton fekvő csontváz, két karja az ölébe hajtvva, koponyája szétmállott.

Mellékletei:

1. A bal karon két ágból sodrott karperec.
2. A jobb karon nyitott végű, kerek átmetszetű karperec.
- 3-6. A jobb és a bal kézen 2-2 gyűrű: 3 darab pántgyűrű és egy nyitott végű, kerek átmetszetű gyűrű (JAM 91/1943, elveszett).
- 7-8. A nyak alatt 2 darab pityke.
9. Mellette egy tömör fülesgomb.
10. A fej alatt egy nyitott végű ezüstkarika.
- 11-36. A mellen, a két váll között 12 darab kéttagú csüngős veret (JAM 96-107/1943, elveszett) és 14 darab kerek ingnyakveret (JAM 108-121/1943, elveszett).
37. A jobb felkar mellett páncélszűrő nyílhegy.

30. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: ÉNy-DK. Bolygatott csontváz.

Melléklete: nem volt.

31. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: ÉNy-DK. Bolygatott csontváz.

Melléklete: nem volt.

32. sír

Sm.: 70 cm. Csvh.: 172 cm. T.: ÉNy-DK. Háton fekvő csontváz, koponyája széttört.

Mellékletei:

- 1-2. A medence bal oldalán csiholó, kova.
3. Mellettük vaskés.
4. A nyak alatt fülesgomb.

33. sír

Sm.: 65 cm. Csvh.: 152 cm. T.: ÉNy-DK. Háton fekvő csontváz, karjai a test mellett nyújtva.

Mellékletei:

1. Bal karján két ágból sodrott karperec.
2. Bal kezén nyitott végű gyűrű.
- 3–6. A nyaknál 4 darab gyöngy.
7. A koponya alatt nyitott végű hajkarika.

34. sír

Sm.: 60 cm. Csvh.: 148 cm. T.: ÉNy–DK. Háton fekvő csontváz, koponyája széttört, két karja az ölébe hajtva.

Mellékletei:

- 1–7. A nyak alatt 7 darab rombusz alakú ingnyakdísz (JAM 131–137/1943, elveszett).
- 8–9. A bal kézen 2 darab pántgyűrű.

35. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: ÉNy–DK. Bolygatott csontváz.

Melléklete: nem volt.

36. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: ÉNy–DK. Bolygatott csontváz.

Melléklete: nem volt.

37. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: ÉNy–DK. Bolygatott csontváz.

Melléklete: nem volt.

38. sír

Sm.: 35 cm. Csvh.: 88 cm. T.: ÉNy–DK. Háton fekvő, rossz megtartású gyermekváz.

Melléklete:

1. A jobb karon nyitott végű bronz huzalkarperec aranyozás nyomaival, átm.: 54 mm (TVM 64.232.1.).

39. sír

Sm.: 70 cm. Csvh.: 166 cm. T.: ÉNy–DK. Háton fekvő felnőtt csontváz.

Melléklete:

- 1–6. A nyak alatt 6 darab kerek veret, hátoldalán két füllel (JAM 139–144/1943, elveszett).

40. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: ÉNy–DK. Bolygatott csontváz.

Melléklete: nem volt.

41. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: ÉNy–DK. Bolygatott gyermekcsontváz.

Melléklete: nem volt.

42. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: ÉNy–DK. Bolygatott gyermekcsontváz.

Melléklete: nem volt.

43. sír

Sm.: 65 cm. Csvh.: 153 cm. T.: ÉNy–DK. Háton fekvő felnőtt csontváz, koponyája összetört.

Melléklete: nem volt.

44. sír

Sm.: 60 cm. Csvh.: 157 cm. T.: ÉNy–DK. Háton fekvő felnőtt csontváz. Koponyája összetört.

Melléklete: nem volt.

45. sír

Sm.: nincs adat. Csvh.: nem mérhető. T.: ÉNy–DK. Bolygatott csontváz.

Melléklete: nem volt.

46. sír

Sm.: 60 cm. Csvh.: 163 cm. T.: ÉK–DNy. Bal oldalán fekvő csontváz, koponyája összetört.

Melléklete: nem volt.

47. sír

Sm.: 30 cm. Csvh.: 157 cm. T.: ÉK–DNy. Háton fekvő csontváz, koponyája összetört.

Melléklete: nem volt.

48. sír

Sm.: 30–60 cm. Csvh.: a felső test 80 cm. T.: ÉNy–DK. Ferdén baloldalt fekvő felnőtt csontváz, lábai és fél medencéje hiányzik, jobb karja a medencére hajtva.

Melléklete: nem volt.

49. sír

Sm.: 60 cm. Csvh.: 149 cm. T.: ÉNy–DK. Háton fekvő csontváz, koponyája összetört, karjai nyújtva.

Melléklete:

1. A koponya jobb oldalán nyitott végű bronzhuzal karika, átm.: 22×19 mm (JAM 139–144/1943, elveszett) [83. tábla 10].

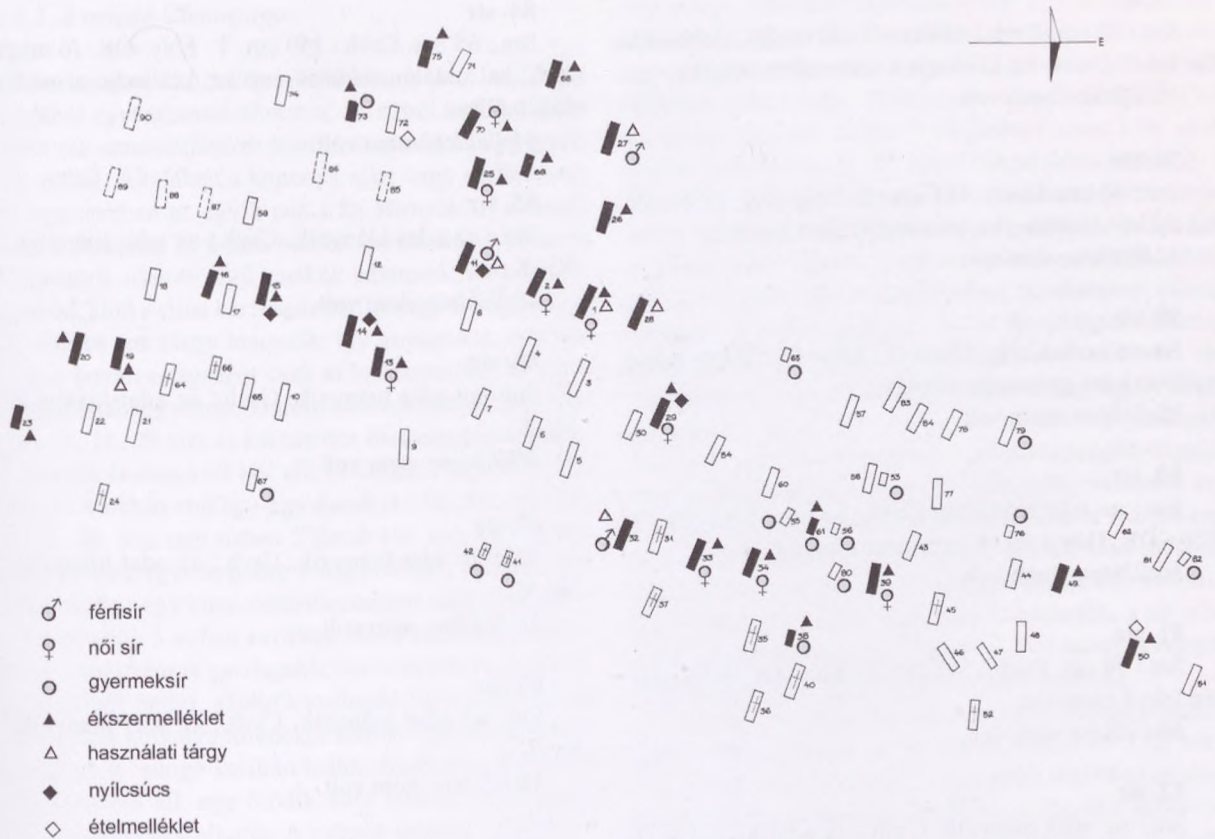
50. sír

Sm.: 55 cm. Csvh.: 145 cm. T.: ÉNy–DK. Enyhén a jobb oldalán fekvő csontváz, két karja a medencére hajtva, koponyája szétmállott.

Mellékletei:

1. A jobb kézen vastag gyűrű.
2. A feje alatt vékony karika.
3. A jobb karja alatt összetört tojás.

- 51. sír**
Sm.: 35 cm. Csvh.: 153 cm. T.: ÉNy-DK. Enyhén jobb oldalán fekvő csontváz, jobb karja behajlítva, bal karja nyújtva.
Melléklete: nem volt.
- 52. sír**
Sm.: 55 cm. Csvh.: 153 cm. T.: ÉNy-DK. Eke által bolygatott, jó megtartású, jobb oldalán fekvő csontváz, két karja a test mellett nyújtva.
Melléklete: nem volt.
- 53. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy-DK. Háton fekvő gyermekcsontváz.
Melléklete: nem volt.
- 54. sír**
Sm.: 55 cm. Csvh.: 153 cm. T.: ÉNy-DK. Jó megtartású, jobb oldalára dőlt csontváz, karjai a test mellett nyújtva.
Melléklete: nem volt.
- 55. sír**
Sm.: 30 cm. Csvh.: 80 cm. T.: ÉNy-DK. Jobb oldalán fekvő gyermekcsontváz.
Melléklete: nem volt.
- 56. sír**
Sm.: 30 cm. Csvh.: 55 cm. T.: ÉNy-DK. Háton fekvő gyermekcsontváz.
Melléklete: nem volt.
- 57. sír**
Sm.: 80 cm. Csvh.: 180 cm. T.: ÉNy-DK. Háton fekvő csontváz, karjai a test mellett nyújtva.
Melléklete: nem volt.
- 58. sír**
Sm.: 70 cm. Csvh.: 150 cm. T.: ÉNy-DK. Koponyája hiányzott, két karja a test mellett nyújtva.
Melléklete: nem volt.
- 59. sír**
Sm.: 15–30 cm. Csvh.: 145 cm. T.: ÉNy-DK. Bal oldalán fekvő csontváz, két karja a medencére hajtva.
Melléklete: nem volt.
- 60. sír**
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az altest 110 cm. T.: ÉNy-DK. A test felső része a medencéig hiányzott, a két alkar, néhány csigolya és a lábak alapján háton fekvő, nyújtott karú csontváz volt.
Melléklete: nem volt.
- 61. sír**
Sm.: 40 cm. Csvh.: 92 cm. T.: ÉNy-DK. A bal oldalán fekvő gyermekcsontváz, koponyája összetört.
Mellékletei:
1–2. A koponya alatt 2 darab bronzhuzal S-végű karika, átm.: 16×14, 15×13,5 mm (TVM 64.234.1., TVM 64.234.2.) [83. tábla 12–13].
3–4. A medence és a bal térdkalács mellett egy-egy bronzhuzal karika, átm.: 15×16, 15×16 mm (TVM 64.234.2.) [83. tábla 11].
- 62. sír**
Sm.: 60 cm. Csvh.: 151 cm. T.: ÉNy-DK. Háton fekvő csontváz, bal karja a medencébe hajlítva, jobb karja a test mellett nyújtva.
Melléklete: nem volt.
- 63. sír**
Sm.: 40 cm. Csvh.: 65 cm. T.: ÉNy-DK. Háton fekvő gyermekcsontváz.
Melléklete: nem volt.
- 64. sír**
Sm.: 25 cm. Csvh.: 162 cm. T.: ÉNy-DK. Eke által erősen bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.
- 65. sír**
Sm.: 22 cm. Csvh.: 164 cm. T.: ÉNy-DK. Háton fekvő csontváz, a koponya felét az eke elvitte.
Melléklete: nem volt.
- 66. sír**
Sm.: 25 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: ÉNy-DK. Eke által erősen bolygatott csontváz.
Melléklete: nem volt.
- 67. sír**
Sm.: 30 cm. Csvh.: 108 cm. T.: ÉNy-DK. Háton fekvő gyermekcsontváz.
Melléklete: nem volt.
- 68. sír**
Sm.: 50 cm. Csvh.: 142 cm. T.: ÉNy-DK. Bal oldalára dőlt, nyújtott karú csontváz.
Mellékletei:
1. A jobb felkar tövén két ágból sodrott karperec.
2. A bal felkar tövén sima bronz karperec.
- 69. sír**
Sm.: 40 cm. Csvh.: 112 cm. T.: ÉNy-DK. Háton fekvő csontváz.
Melléklete:
1. A koponya mellett vékony ezüstlemez gyűrű.

24. kép. Tiszalök-Vajasdomb, temetőterkép

70. sír

Sm.: 45 cm. Csvh.: 116 cm. T.: ÉNy–DK. Bal oldalán fekvő csontváz, mindkét karja a medencébe hajlítva.

Mellékletei:

1. A jobb alkarnál apró láncszemekkel díszített ezüst fülbevalópár, átm.: 17×18, 18×19 mm [83. tábla 14–15].
2. Mellette kis karika, átm.: 10×6 mm [83. tábla 16].
3. A koponya bal oldalán a fülbevaló párja.

71. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: nem mérhető. T.: ÉNy–DK. A felsőtest és a medence hiányzott.

Melléklete: nem volt.

72. sír

Sm.: 60 cm. Csvh.: 141 cm. T.: ÉNy–DK. Háton fekvő csontváz, karjai a test mellett nyújtva.

Melléklete:

1. A combcsontok között juhcsont.

73. sír

Sm.: 20 cm. Csvh.: 104 cm. T.: ÉNy–DK. Bal oldalán fekvő gyermekcsontváz, karjai nyújtva, koponyájának felét az eke elvitte.

Mellékletei:

- 1–2. Az áll alatt 2 darab lemezes gomb, h.: 19 mm, sz.: 12 mm; h.: 15 mm, sz.: 12 mm [83. tábla 18–19].
3. Egy tömör fülesgomb, h.: 12 mm, sz.: 9 mm [83. tábla 17].
4. Törött csüngődísz.
5. Átlyukasztott kerek ezüstlemez.

74. sír

Sm.: nem mérhető. Csvh.: nem mérhető. T.: ÉNy–DK. Eke által teljesen elpusztított csontváz.

Melléklete: nem volt.

75. sír

Sm.: 40 cm. Csvh.: 151 cm. T.: ÉNy–DK. Bal oldalán fekvő csontváz, karjai a test mellett nyújtva.

Melléklete:

1. Jobb kezén egymásra hajlított végű bronzhuzal gyűrű, átm.: 20×22 mm (TVM 64.233.1.) [83. tábla 20].

76. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK. Háton fekvő gyermekcsontváz.

Melléklete: nem volt.

77. sír

Sm.: 70 cm. Csvh.: 158 cm. T.: ÉNy–DK. Jobb oldalán fekvő csontváz, két karja a test mellett nyújtva.

Melléklete: nem volt.

78. sír

Sm.: 65 cm. Csvh.: 161 cm. T.: ÉNy–DK. Jobb oldalán fekvő csontváz, karjai a test mellett nyújtva.

Melléklete: nem volt.

79. sír

Sm.: 60 cm. Csvh.: 52 cm. T.: ÉNy–DK. Háton fekvő, nyújtott karú gyermekcsontváz.

Melléklete: nem volt.

80. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK. Háton fekvő gyermekcsontváz.

Melléklete: nem volt.

81. sír

Sm.: 70 cm. Csvh.: 147 cm. T.: ÉNy–DK. Jobb oldalán fekvő csontváz.

Melléklete: nem volt.

82. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: ÉNy–DK. Háton fekvő gyermekcsontváz.

Melléklete: nem volt.

83. sír

Sm.: 85 cm. Csvh.: 164 cm. T.: ÉNy–DK. Bal oldalán fekvő csontváz, karjai a test mellett nyújtva.

Melléklete: nem volt.

84. sír

Sm.: 65 cm. Csvh.: 159 cm. T.: ÉNy–DK. Jó megtartású, bal oldalán fekvő csontváz, két karja a medence fölé hajlítva.

Melléklete: nem volt.

85. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K.

Melléklete: nem volt.

86. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K.

Melléklete: nem volt.

87. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K.

Melléklete: nem volt.

88. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K.

Melléklete: nem volt.

89. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K.

Melléklete: nem volt.

90. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K.

Melléklete: nem volt.

20.3. ÉRTÉKELÉS

20.3.1. Temetkezési szokások

Bár a tiszai árvizek és a gazdasági munkálatok során több sír elpusztulhatott – elsősorban a ritkább K-i oldalon – (Rohács levelében említ kiszántott kengyelt), a temetőt feltártnak tekinthetjük. A sírok tájolása ÉNy–DK, két sír – a 46. és 47. számú – kivételével, melyek DNy–ÉK irányúak. A temetkezések 8 laza, É–D irányú sorba rendeződnek, majd a temető É-i részén besűrűsödnek, s kissé rendszertelenebbé is válnak. Sírgödröt az ásató nem észlelt, s koporsóra utaló nyomot sem említ. A csontvázak nagyobb részben hátukon feküdtek (31 feljegyzett eset), kisebb részben (14 sírnál) enyhén a bal oldalukra fordulva, 8 esetben pedig a jobb oldalukra dőlve. Az első két helyzetet a temető egész területén vegyesen, míg a harma-

dik csak az É-i részen fordult elő. Mivel sírrajzok nem készültek, nem állapítható meg, hogy ez az oldalra dőlt helyzet mennyiben tér el a háton nyújtott fekvéstől, így komolyabb elemzést nem érdemel. A kéztartás szintén vegyes: a test mellett nyújtva, egyik vagy mindkét kéz a medencére helyezve a temető egész területén előfordult, elkülönülés nem figyelhető meg. A 90 feltárt sírból 15 volt gyermektemetkezés, ezek elsősorban a temető É-i részére koncentráltak. A sírok 32,2%-a tartalmazott mellékletet. Ételmellékletre utaló nyom két sírban volt: a temető É-i és Ny-i szélén. Az 50. sírban a jobb alkar alatt összetört tojás, a 72. sírban a combcsontok között juhsont került elő. A szakirodalomban általánosan elfogadott 60–40% felnőtt–gyermek arány alapján az eredeti sírszám 120–130 körüli lehetett, tehát a temető 25%-a elpusztult.

20.3.2. A temető leletanyaga

Haj-/varkocskarika, S-végű karika a temető területén nagyjából egyenletesen elosztva, 11 sírból került elő, 10 felnőtt (az azonosíthatóak közül mind nő) és egy gyermek mellől. Általában a koponya alatt vagy mellett voltak, egy esetben az egyik pár a fej környékén, a másik pedig a medence és a térd mellett került elő. A temetőt az egyszerű, nyitott végű karikák jellemzik, a 61. sír kivételével, ahol a sima karikapár mellett egy S-végű pár is volt. Sajnos sok tárgy hiányzik, így anyagukat, méretüket és a huzalvastagságot csak akkor ismerjük, ha ezt a jelentésben feljegyezték. Három esetben tudunk biztosan ezüst- (1., 13., 29. sír), és két esetben biztosan bronzhuzalból készült ékszerekről (49. sír, valamint a 61. sír S-végű karikái). 8 sírban volt egy-egy darab (1., 15., 23., 26., 29., 33., 49., 70. sír), egy sírban 2 darab (14. sír), egy sírban 2 pár (61. sír), egyben pedig 3 nagyméretű, nyitott végű karika mellett egy kicsi, összeforrasztott végű (13. sír).

Fülbevalók 3 sírban kerültek elő, a temető mellékletekben egyébként is gazdagabb, Ny-i részén. A 2. sírban egy ezüsből öntött, szőlőfürtcsüngős fülbevaló volt az összeomlott koponya töredékei között. Szépen kidolgozott darab, a csüngő karikán belüli, felső része körben 4 gömböcskéből áll, egy ötödik által lezárva, alsó részét 6+4+1 gömböcske alkotja. A csüngő mellett, a karikán, két pár, erősen elnagyolt, a gyöngykoszorút csak jelzészerűen utánzó díszítmény van. Hasonló, szépen megmunkált, de bronzból készült darab Újtikos-Demeteri gödrök temetőjének 11. sírjából került elő.

A 25. sírban a koponya két oldalán egy-egy ezüst gömbös fülbevaló volt. A tárgyak elvesztek, a leírás és a rajz szerint a marosgombási fülbevaló formájához állhattak közel. Hasonló darabok Nosza/Nosa-Hinga 4. és 137. sírjában voltak.²⁷⁴

A 70. sírban a jobb alkarnál került elő egy apró láncszemekkel díszített ezüst fülbevaló, párja a koponya bal oldalán volt. Ezek is elvesztek, de szintén a leírás és a rajz alapján annak a 11. századra keltezett típusnak a darabjai voltak, melyből Piliny-Sirmányhegy 74.,²⁷⁵ Halimba-Cseres 258.²⁷⁶ és Kiskeszi (Malé Kosihy) 237. sírjából²⁷⁷ is került elő.

A temető legelső – még 1934-ben, Rohács által talált –, bolygatott sírjából, deréktájon került elő egy ön-

tött bronz, ötkarikás hajfonatkorong: egy középső, nagy karikához négy kisebb méretű karika kapcsolódik, egyenletesen elosztva. Hasonlók az ország területén többfelé előkerültek: Békéscsaba-Erzsébethely,²⁷⁸ Csólyospálos-Csólyosi szőlő,²⁷⁹ Halimba-Cseres 859. sír,²⁸⁰ Karos-Eperjesszög II. 56. sír,²⁸¹ Tiszaeszlár-Bashalom I. 17. sír,²⁸² valamint a Magyar Nemzeti Múzeum őriz ismeretlen lelőhelyről egy különösen szép párt.²⁸³ Arányaiban az ismeretlen lelőhelyről származó hajfonatdíszek állnak hozzá a legközelebb, kidolgozásban, minőségben viszont magasan túlszárnyalják azt. Ez az ékszertípus általában gazdagabb, középrétegbeli temetkezésekben fordul elő, a tiszalöki példányon kívül a halimbai korongpár került elő köznépi temetőből, de maga a sír ott is a gazdagabbak közé tartozott (karikák, szőlőfürtcsüngős függők, fülesgombok, préselt rozetta, gyöngyök, valamint egy Provence-i Hugó denár). Mivel ez a típus a Kárpát-medencei előfordulási helyein a 10. század első-második harmadára keltezhető leletanyaggal került elő, valamint K-i párhuzamai a 8–9. századra keltezhetőek, a sír a temető legkorábbi részéhez tartozhat, bár mivel bolygatott sírből származik, összefüggéseit nem ismerjük.

Gyöngyök a temető É–D-i középvonalaiban elhelyezkedő 3 sírban voltak. A 13. sírban a nyak és a fej körül 3 darab átfürt kauricsiga,²⁸⁴ gerezdelt díszítésű és sima pasztagyöngy, valamint 114 darab sárga–kék–fehér színű, különböző méretű üvegyöngy került elő. A gyöngyök közelében, a mellkas felső részén került elő egy füles csörgő is (ez elveszett), mely szintén a nyakláncra lehetett felfűzve.

A 19. sírban a fej mellett került elő egy nagyméretű gyöngyszem (elveszett). A 33. sírban a nyaknál volt 4, közelebről meg nem határozott, azóta elkallódott gyöngy.

Karperecek 7 sírban voltak, a temetőnek csak a legészakibb részéről hiányoznak. Két típus található meg: az egyszerű, nyitott végű, kerek átmetszetű huzalból készült és a sodrott változat – ezek három esetben együtt fordultak elő.

A 13. sírban mindkét karon egy-egy nyitott, elhegyesedő végű, kerek átmetszetű huzalkarperec volt. A 38. sírban szintén huzalkarperec volt a jobb karon, bronzból készült, felületén aranyozás nyomaival. A 26. sírban a jobb karon egy nyitott végű, kerek átmetszetű,

²⁷⁴ SZÓKE 1962, 51.

²⁷⁵ HAMPEL 1905, II. 887.

²⁷⁶ TÖRÖK 1962a, Taf. LXXXVIII.

²⁷⁷ HANULIAK 1994, 186, D/1.

²⁷⁸ DIENES 1969, 120.

²⁷⁹ KADA 1912, 323.

²⁸⁰ TÖRÖK 1962a, XIII. tábla.

²⁸¹ RÉVÉSZ 1996a, 94. tábla 5–6.

²⁸² DIENES 1956a, LXIX. tábla 3–4.

²⁸³ DIENES 1972, 43. kép.

²⁸⁴ Kovács László meghatározása szerint 2 darab pénzkauri (*Cypraea (Erosaria) moneta*) és egy pénz- vagy gyűrűskauri (*Cypraea (Erosaria) annulus*) (JAM Adattár 9916).

a bal karon pedig egy három szálból sodort karperec volt. A 29. sírban ugyanilyen módon, a jobb karon nyitott végű, sima huzalból készült, a bal karon pedig két szálból sodort karperec volt. A 68. sírban a bal felkar tövéen került elő a sima bronz huzalkarperec, a jobb karon pedig – ugyanolyan helyzetben – a két ágból sodort karperec. Egy-egy sodort karperec volt a 16. sírban – két szál ezüsthuzalból készült, valószínűleg mindkét végén spirálissal kitöltött változat –, a bal karon; valamint a 33. sírban – szintén két szálból sodort –, itt is a bal karon.

Gyűrűk 6 sírban fordultak elő, a temető Ny-i szélén és az É–D irányú középvonalában. Az egyszerű, díszítetlen huzal- vagy pántgyűrűk jellemzőek, egy kivétellel: a 20. sírban dudoros, díszítetlen fejű pántgyűrű volt, mely az áll alatt került elő. A 23. sírből, a bal kézen előkerült példányról semmit nem tudunk, a tárgy elveszett. A 29. sírban a két kézen 2–2 gyűrű volt, három pánt- és egy nyitott végű, kerek átmetszetű huzalból készült darab, ezek szintén elkallódtak. A 34. sírban a bal kézen volt a két pántgyűrű, a tárgyak elvesztek. Az 50. sírban a jobb kézen került elő egy vastag huzalból készült, egymásra hajtott végű gyűrű, mely szintén nincs meg. A 75. sírban ismét a jobb kézen volt egy bronzhuzalból készült, egymásra hajtott, egyenesre levágott végű gyűrű.

Ingyakdíszek 4, a temető középső részén található sírből ismertek, s Rohács is egy szórvány bronz csüngődísz alapján találta a temetőt. Ez utóbbi bronzból préselt kéttagú csüngős veret töredéke, felső tagja kerek, közepén nagy dudor, körülötte gyöngysordisz látható, hátoldalán két fül van. Alsó tagja töredékes, maradványai alapján nagyméretű levélalak lehetett, szélén apró gyöngysorkeret díszíti, mintázatából egy egyszerű palmettalevél maradt meg.²⁸⁵ A 2. sírban az állkapocs és a vállcsontok körül 8 darab aranyozott ezüst kéttagú csüngő és 5 darab, a csüngők felső tagjával megegyező kerek veret volt. A felső tag kerek, szélén körben mély árok díszíti, közepe bemélyedő, hátoldalán két fül van a felerősítéshez. Az alsó tag közepén árokkal körülvett, csepp alakú kiemelkedő dísz van, kétoldalt mellette, egymás alatt 2–2 stilizált palmettalevél látszik, alja kiugró csepp alakban végződik. Az alsó tag kis levélkéihez hasonló motívumok láthatók a marosgombási²⁸⁶ és az algyői²⁸⁷ csüngőkön is. A dokumentáció említi, hogy az egyik csüngő fülében zsinór- és szövetmaradványt találtak. A leírás alapján a csüngők ívelt ingnyakat díszítettek – sajnos, mivel sírrajz nem készült, nem tudni, hogy az ingen hátul is voltak-e díszítmények.

A 29. sírban 12 darab kéttagú csüngős veret és 14 darab, a felső taggal megegyező kerek veret volt, melyek elől, a két váll között sorakoztak – ez szintén ívelt nyak-

kivágásra utal. Sajnos a tárgyak elvesztek, anyagukról, díszítésükről nincs információnk.

A 34. sírből 7 darab rombusz alakú díszítmény került elő a nyak alatt, ezek szintén elvesztek.

A 39. sírban 6 darab, hátulján 2 füllel ellátott kerek veret volt a nyak alatt. A tárgyak elvesztek, anyagukat, díszítésüket nem ismerjük.

A 73. sírnál az ásató hiányos csüngődísz említ az áll alatt. A tárgy nincs meg, de ez is lehetett kéttagú csüngős veret töredéke.

Fülesgombok tömör és üreges változata egyaránt előfordult, összesen négy sírből, a temető területén elszórtan – egyedül az É-i részről hiányoztak. Tömör fülesgomb a 29. és a 73. sírban volt (egy-egy darab, a tárgyak elvesztek), mindkét sírban az áll, a nyak alatt. Üreges változat a 13. és a 16. sírből került elő (2–2 darab): a 13. sírban a mell bal felső részén, a 16. sírban a jobb váll felett – valószínűleg az ing begombolására szolgáltak. A 73. sír tömör gombja mellett egy kisebb és egy nagyobb lemezes gomb is volt.

Az 1. sírban – bolygatott helyzetben – a bal lapocka felett kis szív alakú rosszezüst csat töredéke került elő. Áttört, körben a szélekkel párhuzamosan futó bekarcolt vonal díszíti, a csatpecsek hiányzik.

Több sírből is kerültek elő mára már a tárgyak eltűnése miatt pontosan nem azonosítható díszítmények. Az 1. sírban a jobb váll fölött kerek, ezüst csüngődísz volt – ez esetleg lehetett ingnyakdísz (bár – mivel egyéb esetekben ezt az ásató rögzítette a dokumentációban – ez nem biztos). A 29. sírban a nyak alatt, a fülesgomb mellett két félgömb alakú, belül füllel ellátott tárgy volt. A 69. sírban a koponya mellett vékony ezüstlemez-töredékek voltak. Kiss Lajos úgy vélte, hogy talán gyűrű lehetett, de a lejegyzett 4 cm-es átmérő ennek ellentmondani látszik, s valószínűbb, hogy a töredékek a ruhát díszítették, úgy, mint a 73. sírban a nyaknál előkerült, átlukasztott kerek ezüstlemez is.

Fegyverek közül kizárólag nyilcsúcsok voltak a temetőben: 4 sírből kerültek elő, a temető középső részén. Három esetben szegényes sírban (11. sír: csiholó és kova mellől – a nyilcsúcsok a combcsontok között voltak; 14. sír: karikapár mellől – itt a medence bal oldalán került elő a nyilcsúcs; 15. sír: karika mellől – szintén a medence bal oldalán) fordultak elő. A negyedik, 29. számú sír azonban egy mellékletben gazdag női sír volt (karika, gyűrűk, karperecek, ingnyakveretek, fülesgomb került elő); itt a jobb felkar mellett került elő a leírás szerint egy páncélszűrő nyílhegy. A tárgyak közül ma már csak a 11. sír két deltoid alakú és a 15. sír rövid vágóélű, deltoid alakú nyílhegye van meg.

²⁸⁵ A JAM leltárkönyve az I. sírhoz tartozónak jelöli.

²⁸⁶ BÁLINT 1991, *Taf.* XLI, 27.

²⁸⁷ BÁLINT 1991, *Taf.* XLI, 26.

TISZALÖK-VAJASDOMB

A használati eszközök közül kések 4 sírból kerültek elő, a temető D-i és középső részén, körülbelül az É–D-i tengelyben. Az 1. sírban a jobb karcsont alatt, a 19., 28. és 32. sírban pedig a medence bal oldalán voltak.

Csiholó és kova 3 sírban volt, a temető középső és Ny-i részén. A 11. sírban a jobb alkar mellé, a 27. sírban a lábfej mellé, a 32. sírban pedig a medence bal oldalára helyezték ezeket.

20.3.3. A temető keltezése

A temető használatának ideje a leletanyag alapján a 10. század második felére keltezhető, lezárása legkésőbb a 11. század elejére tehető.

20.4. IRODALOM

- Szabolcs megyei Alispáni Jelentések* 1934, 1941, 1943–1944; JAM Adattár 20/1949, 90.31., 99.16.; MNM Rég. Adattár 107/1941.; FEHÉR-ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 1126, 80, 1131; NÉMETH 1978, 1575; MESTERHÁZY 1996, 198; DIENES 1996b, 321–322, 352, 361.

IV.21. TISZALÖK-VAY KASTÉLY

21.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

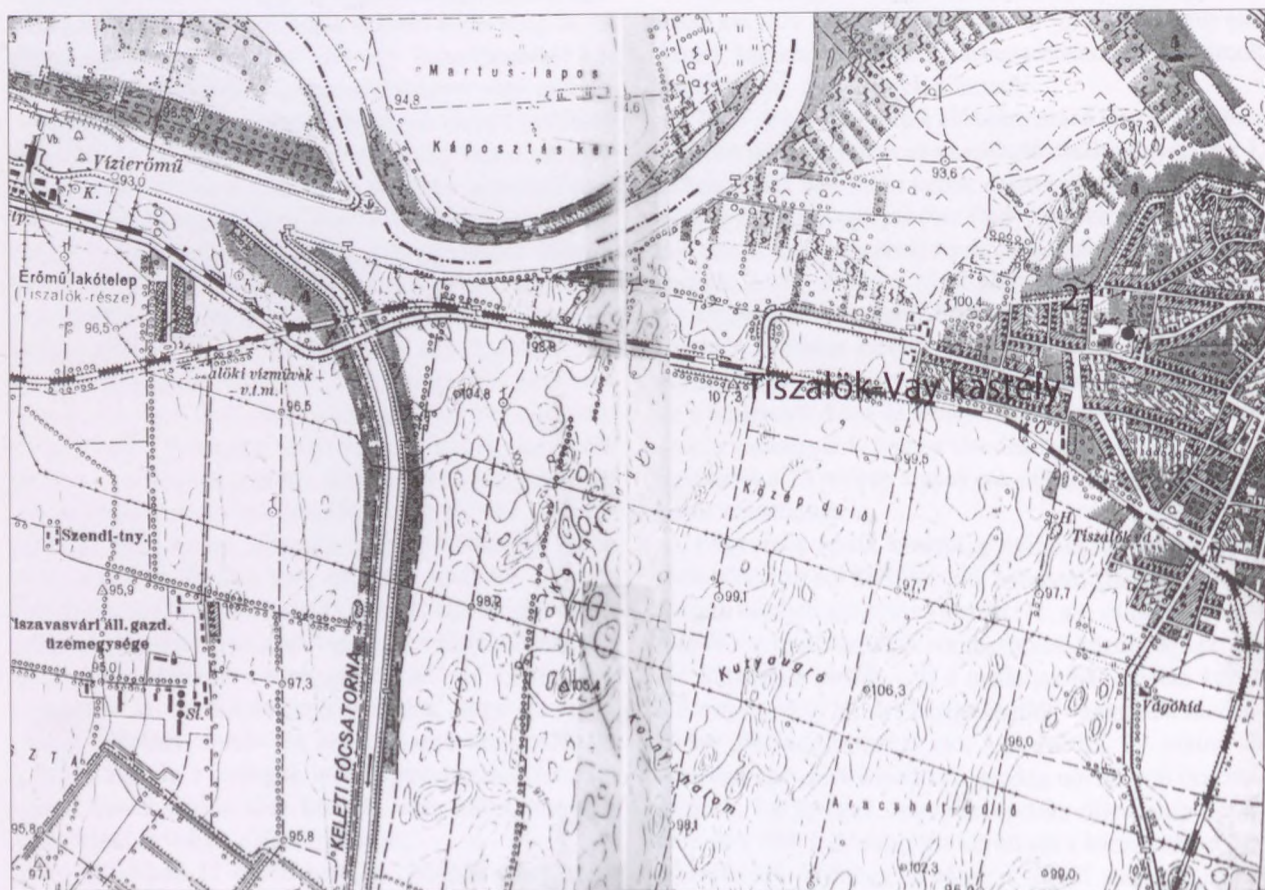
Az 1920-as években a község Ny-i végén, az egykori Vay-kastély kertjében,²⁸⁸ a kastély D-i végénél elvezető K–Ny-i tengelyű úttest alatt, sekély mélységben több csontváz került elő. Egy innen származó hegyesedő végű nyitott huzalkarperecet, átm.: 72×68 mm [84. tábla 1] és egy rovátkolt díszítésű pántgyűrűt, átm.: 21 mm [84. tábla 2] (MNM 71.1.1.–2.) 1971-ben adott el a Magyar Nemzeti Múzeumnak dr. Vay Gilda.

1961 tavaszán az azóta gimnáziumként működő épület előtti homokdombban csontvázakat leltek. A lelőhely

szemléjekor 10 sír volt azonosítható, kb. 150 cm mélységben, Ny–K irányítással. Két csontváz mellett találtak mellékletet: három bronz karperec és S-végű karikák kerültek elő. A leletek a Tiszavasvári Múzeumba kerültek: hegyes végű, kerek átmetszetű bronz karperecek, átm.: 64 mm, Ø: 3 mm; átm.: 67 mm, Ø: 3 mm (TVM 64.226.1, elveszett) és bronzhuzalból készült karikák, átm.: 33 mm, Ø: 3 mm; átm.: 24 mm, Ø: 2 mm (TVM 64.226.2., elveszett). A lelőhelyen szegényes köznépi temető volt, korát nem lehet pontosan megállapítani.²⁸⁹

21.2. IRODALOM

JAM Adattár 90.27.; MNM Rég. Adattár IV.44/1980; XI.281/1961; DIENES 1996b, 318, 347.

25. kép. Tiszalök-Vay kastély

²⁸⁸ Ady Endre utca 35.

²⁸⁹ JAM Adattár 90.27.; MNM Rég. Adattár IV.44/1980; XI.281/1961; DIENES 1996b, 318, 347.

IV.22. TISZAVASVÁRI-ARANYKERTI TÁBLA

22.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A lelőhely Tiszavasvári községtől É-ra, a Tiszalökre vezető út mellett, annak Ny-i oldalán fekszik, a Desseffy-uradalom majorjából kialakult szorgalmatosi telep DNy-i sarkával szemközti részen, az úgynevezett Aranykerti táblában. 1971-ben az ÉK–DNy irányú dombvonulat közepén homokbányát nyitottak, ekkor került elő az első négy sír, melyek helyét a leletmentést végző Dienes István csak bementés alapján tudta rögzíteni. A feltárás

1971. április 22–30., május 17–23. és július 7–10. között, a kedvezőtlen időjárás miatt több részletben folyt, ekkor újabb 16 sírt tártak fel. A temető szélét 2,5–5 m szélességben még átkutatták, esetleg ezen a sávon kívül is lehettek még ugyan sírok, de a további bányahasználat során újabb bolygatásról már nem érkezett hír. A lelőhely anyagát Révész László publikálta.²⁹⁰

22.2. SÍRLEÍRÁSOK

A sír

Homokbányászás során feldúlt sír, melyben a munkákat felügyelő bányamester elmondása szerint lókoponya is volt.

B sír

Homokbányászás során előkerült férfisír (örzés híján feldúlták), lócsontokat nem említettek benne.

Mellékletei:

- 1–2. 2 darab kéregöntéssel készült bronz övveret, h.: 20 mm, sz.: 16 mm; h.: 19 mm, sz.: 14 mm (MNM 79.1.1.A.) [85. tábla 1–2].
3. Deltoid alakú nyílcsúcs, h.: 80 mm, sz.: 23 mm (MNM 79.1.2.A.) [85. tábla 4].
4. Tegez akasztófüle, h.: 87 mm, sz.: 9–10 mm (MNM 79.1.3.A.) [85. tábla 3].

26. kép. Tiszavasvári-Aranykerti tábla

²⁹⁰ MNM Rég. Adattár XVII.188/1971.; JAM Adattár 92.36.; DIENES 1996b, 317, 361–362; RÉVÉSZ 2005, 161–213; RÉVÉSZ 1996b, 198–200.

C sír

Homokbányászás során előkerült *adultus* korú nő sírja (örzés híján feldúlták), lócsontok itt sem voltak.

Mellékletei:

- 1–2. Ezüstlemezből készült hajfonatkorongpár, a bányamester elmondása szerint a mellen, átm.: 55 mm (MNM 79.2.1.A.) [85. tábla 8–9].
3. Kerek átmetszetű, hegyesedő, nyitott végű bronz karperec, átm.: 67×66 mm (MNM 79.2.2.A.) [85. tábla 15].
- 4–5. Ezüsthuzal karikapár, átm.: 24×25, 26×27 mm (MNM 79.2.3.A.) [85. tábla 5–6].
- 6–10. 5 darab bronz füles félgomb, h.: 17 mm, sz.: 10 mm (MNM 79.2.4.A.) [85. tábla 10–14].
- 11–12. 2 darab ezüstpánt, h.: 63 mm, sz.: 62 mm; h.: 63 mm, sz.: 61 mm (MNM 79.2.5.A.) [85. tábla 16–17].

D sír

23–40 év közötti nő homokbányászás során feldúlt sírja, melyből lócsontok is előkerültek.

Mellékletei:

1. Préselt arany gömbsorc süngős fülbevaló függője, h.: 66 mm (MNM 79.3.1.A.) [87. tábla 3–4].
- 2–3. Két darab ezüstlemez rozetta, átm.: 44, 31 mm (MNM 79.3.2.A.; MNM 79.3.3.A.) [87. tábla 6–7].
4. Öntött bronz csattest, h.: 35 mm, sz.: 26–28 mm (MNM 79.3.4.A.) [87. tábla 5].
5. Kengyel pár töredékei, h.: 30 mm, 116 mm (MNM 79.3.5.A.; MNM 79.3.6.A.) [86. tábla 1–2].
6. Csikózabla töredékei, h.: 87, 64 mm, Ø: 78 mm (MNM 79.3.7.A.) [86. tábla 3–4].

1. sír

Sm.: 120 cm. Csvh.: 160 cm. T.: Ny–K 90°. 53–57 éves férfi markoló által bolygatott csontváza. Háton, nyújtott helyzetben feküdt, koponyája jobbra billent, karjai kissé széthúzva feküdtek a testtől. Lábfejei a bokától lefelé hiányoztak. A bal oldalon, a lábfejtől a combcsont alsó harmadáig, 25 cm-re É-ra lókoponya, orrával Ny felé, mellette kívül a két alsó lábsont párhuzamosan (a másik két lábsontot a munkások kiszedték), helyzete alapján a lóbört a benne lévő csontokkal a férfi lába mellé hajtogatták.

Mellékletei:

1. A felsőtest bal oldalán, hosszában vas-szablya, markolatának vége csaknem a koponyatető magasságában, keresztvasa a szájnál, mérhető h.: 760 mm, alsó harmadát a bolygatáskor kiszedték (MNM 79.6.1.A.) [88. tábla 3].
2. A bal lábszár és a lókoponya között kengyel (talpalója bordával erősített) és párjának töredéke (MNM 79.6.2.A.; MNM 79.6.3.A.) [88. tábla 1–2].

2. sír

Sm.: 100 cm. Csvh.: 152 cm. T.: Ny–K 70°. 23–40 éves nő bolygatott csontváza. Háton, nyújtott helyzetben feküdt, jobb karja nyújtva, bal alkarja a medencére hajlítva. A mellkas csontjai és a bal felkar hiányzott. A sír K-i végében, az emberi váz bal oldalán, a lábtól kb. 20 cm-re É-ra, a combcsont alsó felétől a lábszár végéig orrával Ny felé fordított lókoponya, egy lábsont a koponya mellett kívül helyezkedett el, egy másik pedig a koponya D-i széle alá nyúlt be K felől. A lólábsontok kb. 8–10 cm-rel feljebb helyezkedtek el, mint az emberi váz.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán kis ezüstkarika, átm.: 16 mm (MNM 79.7.1.A.) [89. tábla 1].
2. A könyök vonalában, a mellkas jobb oldalán vékony ezüstlemez töredéke, h.: 8 mm, sz.: 5 mm (MNM 79.7.2.A.) [89. tábla 2].
3. Mellette vékony, kis levél alakú ezüstlemezke, csúcsával csaknem fölfelé állva (MNM 79.7.3.A.) [89. tábla 3].
4. A jobb alkarcsontok alsó végénél vékony ezüstszalag töredékei, h.: 5 mm, sz.: 5 mm (MNM 79.7.4.A.) [89. tábla 4].
5. A bal alkarcsontok alsó végén vékony ezüstszalag töredékei, h.: 12 mm, sz.: 9 mm; h.: 11,5 mm, sz.: 11 mm (MNM 79.7.5.A.) [89. tábla 5].
6. A jobb alkarcsont alsó vége alatt kisméretű vaskés töredékei – a nyéltüske és a penge töve h.: 47 mm (MNM 79.7.6.A.) [89. tábla 7].
7. A jobb és bal lábszárcsontok alsó végétől lefelé 7–8 cm-re vékony ezüstszalag töredékei, h.: 16, 25, 14 mm (MNM 79.7.7.A.) [89. tábla 6].
8. A jobb lábszár alsó harmadán, rézsútosan állatsont (fiatal juh bal *humerusa*) ételmellékletként, h.: 113 mm (MNM 79.7.8.A.) [89. tábla 10].
9. A sír K-i vége előtt, a bánya omlásában kengyel szárának töredéke (MNM 79.7.9.A.) [89. tábla 9].
10. Ugyanitt zabla töredéke (MNM 79.7.10.A.) [89. tábla 8].

3. sír

Sm.: 90 cm. Sh.: 265 cm. Ssz.: 96/110 cm. Csvh.: 166 cm. T.: Ny–K 70°. 53–59 éves férfi csontváza. A széles sírgödör mindkét vége lekerekített volt, a csontváz háton, nyújtva feküdt, a sírgödörhöz képest kissé rézsútosan, közelebb a Ny–K tájoláshoz. A koponya balra billent, a karok a test mellett nyújtva feküdtek, a bal alkarcsontok egyikét rágesálók túrták kissé közelebb a vállhoz. A sírgödör jobb szélén, az emberi váz medencéjétől a lábszár felső harmadáig elnyúlva, kissé jobb oldalára billenve feküdt az orrával Ny felé fordított lókoponya. Az egyik mellső lóláb alatta, a másik hosszában a lókoponya és a sírgödör széle között helyezkedett el. Ezekről kb. 30

5. A jobb alkar végében ovális átmetszetű bronz karperec, nyitott végével D felé, átm.: 58×63 mm (MNM 2003.22.4.A) [95. tábla 7].
6. A bal alkar végén két félből álló fülesgomb egyik fele, h.: 13 mm, sz.: 12 mm (MNM 2003.22.2A/b) [95. tábla 3].
7. A bal térd alatti részen vaskés két töredéke (MNM 2003.22.5.A) [95. tábla 8].
8. Henger alakban meghajlított bronzlemez töredéke (MNM 2003.22.6.A), sírbeli helyzete ismeretlen [95. tábla 6].

7. sír

Sm.: 110 cm. Csvh.: 172 cm. T.: Ny–K 50°. 35–39 éves férfi háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváza. Koponyája kissé balra billent, az alkarok a medencére hajtván. A lócsontokat a váz bal oldalára helyezték, a lókoponya a combcsont felső harmadától a lábszár alsó harmadáig nyúlt, orrával Ny felé fordítva, kissé balra billenve. Az egyik lóláb alatta, a másik mellette, kívül, az előbbivel párhuzamosan. Közvetlenül mögöttük, a mellső lábak vonalában, azokkal azonos sorban feküdt a két hátsó láb.

Mellékletei:

1. Az állcsúc mellett jobbra, részben a kulcscsont alá nyúlva bronzcsat vastövissel, h.: 30 mm, sz.: 25 mm (MNM 2003.23.1.A) [97. tábla 3].
2. A koponya jobb oldalán egy, valamint a térd és a lábszár felső vége mellett szintén jobbról két ívvegmerevítő csont, h.: 208 mm, sz.: 18 mm; h.: 130 mm, sz.: 19 mm; h.: 97 mm, sz.: 18 mm; h.: 73 mm, sz.: 19 mm; h.: 94 mm, sz.: 17 mm; h.: 41 mm, sz.: 17 mm (MNM 2003.23.3.A) [98. tábla 15–20].
3. A jobb felkar alsó harmada mellett kívül 5 darab nyílcsúc, töredékekben (MNM 2003.23.4.A) [97. tábla 6–10].
4. A nyílcsúcsok mellett belül tegez oldalának vasalása (MNM 2003.23.5.A) [98. tábla 1–14].
5. Ugyanitt tegezfénék vastöredéke.
6. A tegez mellett belül, az alkar középső részénél, kissé mélyebb szinten egy, a jobb combcsont felső harmadánál pedig még további egy szíjelosztó karika, átm.: 34 mm (MNM 2003.23.6.A) [97. tábla 4–5].
7. A tegez vaspántja alá nyúlva, a combcsont felső harmadánál bronz szíjvég, hátlapjával fölfelé, h.: 42 mm, sz.: 16 mm (MNM 2003.23.2.A) [97. tábla 2].
8. A két hátsó lóláb közötti részen kengyelpár töredékekben, fülekkel DNy-nak, h.: 157 mm, sz.: 123 mm (MNM 2003.23.7.A) [96. tábla 1, 97. tábla 1].
9. A hátsó külső lóláb mellett kívül csikószabla töredékei (MNM 2003.23.8.A) [96. tábla 2].

8. sír

Sm.: 120 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. 52–58 éves férfi teljesen feldúlt csontváza. A *bregmánál* kis kerek, jelképes trepanáció. A dülást egy 260×140 cm-es sötét rábontás jelezte. A sír Ny-i végében baloldalt két, párhuzamosan elhelyezett, Ny-nak fordított lóláb, jobb oldalon egy lóláb, valamint egy kengyelpár, zablá és hevedercsat együttese maradtak csak a helyükön.

Mellékletei (feltehetőleg *in situ*):

1. A sír bal oldalán lévő lólábak mellett belül zablá karikája, átm.: 53×54 mm (MNM 2003.24.5.A) [99. tábla 2].
2. Ugyanitt, kissé keletebbre ovális hevedercsat töredékei, átm.: 46 mm (MNM 2003.24.7.A) [99. tábla 3].
3. A sír jobb oldalán lévő lóláb két oldalán kengyelpár, különböző helyeken szétszórva, különböző szinteken, h.: 141 mm, sz.: 124 mm (MNM 2003.24.6.A/a–b) [99. tábla 1, 100. tábla 3].
4. Íjmarkolatsont és a végcsontok töredékei (MNM 2003.24.1.A/a–b) [100. tábla 4–6].
5. Öt darab nyílcsúc (MNM 2003.24.2.A) [100. tábla 8–11].
6. Vaspánt bronz-szegecsekkel, h.: 28 mm, sz.: 11 mm (MNM 2003.24.3.A) [100. tábla 1, 7].
7. Bronz akasztós veret (MNM 2003.24.4.A) [100. tábla 2].
8. Fialtal juh *humerusa*, ételmellékletként (MNM 2003.24.8.A) [99. tábla 4].

9. sír

Sm.: 120 cm. Csvh.: 90 cm. T.: Ny–K 65°. Háton fekvő, nyújtott helyzetű, 3–4 éves gyermek csontváza. Koponyája balra billent, karjai könyökben kissé széthúzva.

Mellékletei:

- 1–2. A mellkas bal oldalának felső részén levél alakú csüngő, hátoldalával felfelé, csúcsával K-nek, a mellkas közepe táján pedig a párja, h.: 43 mm, sz.: 26 mm (MNM 2003.25.1.A) [101. tábla 1–2].
- 3–4. Deréktájon – félig egymásra csúsztva – két kisebb levél alakú dísz, a felvarráshoz 2–2 lyukkal átlukasztva, h.: 39 mm, sz.: 39 mm (MNM 2003.25.2.A) [101. tábla 3–4].
5. A bal váll körül és a levél alakú csüngő mellett egy-egy felszedhetetlen, apró, jellegtelen vasmorzsalék.

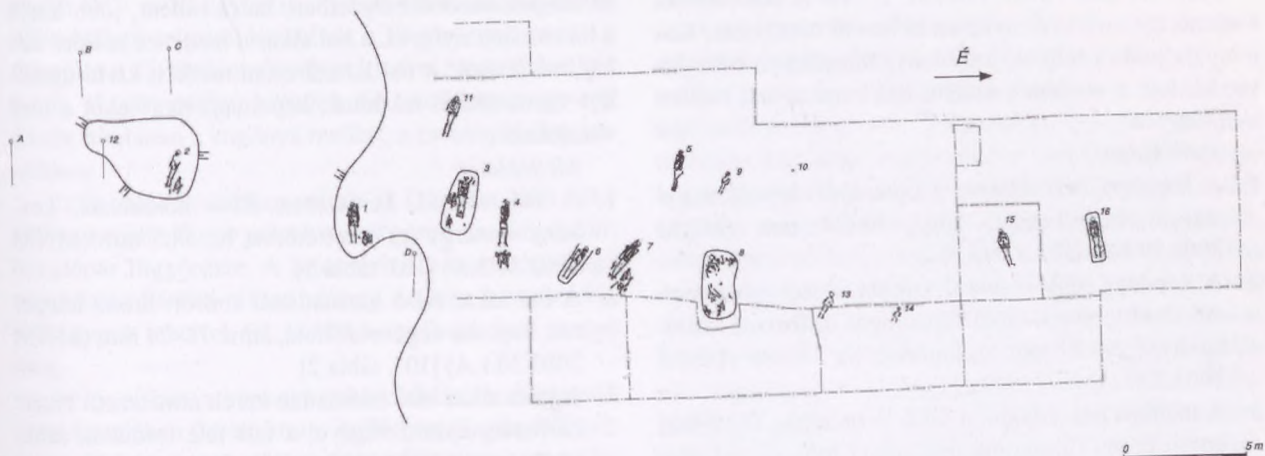
10. sír

Sm.: 90 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: nem állapítható meg. Magányos koponya került elő egy nagyobb, É–D-i irányú fekete beásásból. A váz többi csontja nem került elő.

Melléklete: nem volt.

TISZAVASVÁRI-ARANYKERTI TÁBLA

Tiszavasvári - Aranykerti tábla

27. kép. Tiszavasvári-Aranykerti tábla, temetőtérkép

11. sír

Sm.: 60 cm. Csvh.: 160 cm. T.: Ny-K 64°. 39–48 éves nő háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváza. A jobb kar kissé eltávolodva fekszik, könyökben enyhén megtörve, a bal kar a test mellett kinyújtva.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya két oldalán egy-egy bronzkarika, átm.: 27×26, 28×26 mm (MNM 2003.26.1.A/a–b) [101. tábla 5–6].
- 3–30. A mellkas felső végén, ék alakban – kb. 23 cm-ig a nyaktól – aranyozott ezüst kerek ingnyakveretek sora, összesen 27 darab, átm.: 11 mm (MNM 2003.26.2.A) [101. tábla 10–36].
- 31–32. A mellkas alsó harmadában, a gerinccsigolyákon, valamint az előzőtől balra kb. 8 cm-re 2 tömör bronz fülesgomb, h.: 19 mm, sz.: 10 mm (MNM 2003.26.3.A) [101. tábla 7–8].
33. Ugyanitt, a mellkas jobb oldali részén vaskés vagy vasár maradványa, h.: 55 mm (MNM 2003.26.4.A) [101. tábla 9].

12. sír

Sm.: 80 cm. A komokbányászás során elpusztult sír megmaradt része egy 15–22 éves fiatal férfi koponyájának töredékét és öt fogát tartalmazta.

Mellékletei:

1. Bárány jobb *humerusa* (MNM 2003.27.2.A) [102. tábla 2].
2. Aranyhuzal karika, átm.: 13×12 mm (MNM 2003.27.1.A) [102. tábla 1].

13. sír

Sm.: 105 cm. Csvh.: 112 cm. T.: Ny-K 62°. Háton fekvő, nyújtott helyzetű, 9–11 éves gyermek csontváza. Koponyája kissé jobbra billent, jobb karja nyújtva a test

mellett, bal karja a testtől távolabb tartva, könyökben megtörik.

Mellékletei:

1. A koponyatető mellett jobbról vaskés (?) töredékei (elvesztett).
2. A bal váll táján fülesgomb, h.: 14 mm, sz.: 5 mm (MNM 2003.28.1.A) [102. tábla 4].
3. A jobb felkar felső része mellett, belül karika töredékei (elvesztett).
4. A felsőtest tengelyében, középtájon, a könyök vonalában rozetta töredéke, a medence vonalában, jobb szélén egy épebb rozetta, majd középtájon ismét egy töredék (restaurálás során megsemmisültek).
5. A felsőtest közepén lévő rozetta mellett újabb fülesgomb, h.: 12 mm, sz.: 7 mm, a felső fülesgomb vonalában [102. tábla 5].
6. A jobb könyökön, az alkarcsontok felső végén ezüstlemez karperec, átm.: 68×63 mm (MNM 2003.28.2.A) [102. tábla 7].
7. A bal alkarcsontokon sodrott bronz karperec, töredékes (MNM 2003.28.4.A) [102. tábla 8].
8. A jobb könyökön lévő karperec alatt, mélyebb szinten újabb fülesgomb, h.: 12 mm, sz.: 7 mm [102. tábla 6].
9. A bal lábszár mellett, kívül, magasabb szinten juh combcsontja, ételmellékletként (MNM 2003.28.3.A) [102. tábla 3].

14. sír

Sm.: 75 cm. Csvh.: térdig mérve 60 cm. T.: Ny-K 60°. Háton fekvő, nyújtott helyzetű, 1,5–2 éves gyermek erősen korhadt, csak térdig érzékelhető csontváza.

Melléklete:

1. A bal vállnál juh combcsontja, ételmellékletként (elvesztett).

15. sír

Sm.: 115 cm. Csvh.: 150 cm. T.: Ny–K 105°. 48–52 éves nő háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváza. Koponyája jobbra billent, jobb karja könyökben behajlítva, kézfeje a medence szélén, bal karja a test mellett nyújtva.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalán, a csecsnyúlványnál nagyméretű bronzkarika, átm.: 30×24 mm (MNM 2003.29.1.A) [102. tábla 9].
2. A koponya jobb oldalán, szintén a csecsnyúlványnál öntött bronz szőlőfürtcsüngős fülbevaló, karika átm.: 28×29 mm, csüngőrész h.: 24 mm (MNM 2003.29.2.A) [102. tábla 11].
3. A mellkas bal oldalán, a felső harmadban két félből öntött bronz fülesgomb fele, h.: 17 mm, sz.: 11 mm (MNM 2003.29.3.A) [102. tábla 13].
4. A jobb kézfejen nyitott végű, félkör átmetszetű bronz pántgyűrű, átm.: 21×20 mm (MNM 2003.29.4.A) [102. tábla 12].
5. A jobb kézfej mellett, kívül vaskés töredékei (MNM 2003.29.5.A) [102. tábla 10].

16. sír

Sm.: 90 cm. Sh.: 195 cm. Ssz.: 56–49 cm. Csvh.: 157 cm. T.: Ny–K 95°. A hosszúkás, keskeny sírgödör két vége enyhén ívelt volt, benne 22–31 éves nő háton fekvő,

nyújtott helyzetű csontváza került elő. Koponyája kissé megemelkedett helyzetben, balra billent, jobb karja a test mellett nyújtva, a bal alkar a medence szélére behajlítva feküdt. A bal lábszárcsont mellett, kívül újszülött váztöredékei feküdtek, koponyája nagyjából a térd vonalában.

Mellékletei:

1. A bal vállnál, keresztben állva hosszúkás, keskeny vastárgy (tű?) kettétörve, h.: 58,5 mm (MNM 2003.30.3.A) [103. tábla 5].
2. A bal alkar felső harmadánál sodrott bronz karperec, kapcsos végével fölfelé, átm.: 75×74 mm (MNM 2003.30.1.A) [103. tábla 2].
3. A jobb alkar alsó harmadán kerek átmetszetű bronz karperec, nyitott végével a test felé fordulva, átm.: 61×70 mm (MNM 2003.30.2.A) [103. tábla 1].
- 4–5. A bal lábszár felső harmada alatt vaskapocs, h.: 60 mm (MNM 2003.30.4.A), párja a bal lábszár alsó harmada alatt keresztben, h.: 60 mm, mindkettő hegyével felfelé [103. tábla 3–4].

Szórványleletek:

1. Bronzhuzal karika, átm.: 16×19 mm (MNM 79.4.A.) [87. tábla 1].
2. Öntött bronz fülesgomb, h.: 13 mm, sz.: 7 mm (MNM 79.5.A.) [87. tábla 2].

22.3. ÉRTÉKELÉS

22.3.1. *Temetkezési szokások*

A 20 sír nagyjából két, É–D-i irányú sorba rendeződik. Sírgödör négy esetben volt csak megfigyelhető. A csontvázak háton, nyújtott helyzetben feküdtek, a karok általában nyújtva, a test mellett vagy a combtőre, medencére hajlított kézfejjel helyezkedtek el. A sírok egy részét homokbányászás során bolygatták meg, korabeli sírrablás a 8. sír esetében fordult elő. A 10. sírban csak a koponya maradt meg, a bolygatás ideje nem ismert. A sírok 94,7%-ában volt melléklet.

A temetési rítus során a ruházat megbontására, az öv lecsatolására láthattunk példát – ezeket a leletanyag elemzése során említtem, itt külön nem részletezem.

Éles tárgy rituális célú elhelyezésére lehet példa a 4. sír baltás szekeréje és a 16. sír tüje. Mivel a 16. sírban fekvő fiatal nő mellett újszülött maradványai is előkerültek, valószínűleg a Tettamanti Sarolta által vázolt néprajzi analógiák mutatta szokásról van szó, amikor a gyermekágyban/szülésben meghalt nők mellé tüt helyeztek.²⁹¹

Szemfedő ezüst lemeztöredékei kerültek elő a 4. sírban a feldúlt koponya mellett.

Ételmelléklet a 16 közül 6 sírban volt (2., 3., 8., 12., 13., 14. sír), férfi, nő és gyermek mellett egyaránt, a fej vagy a lábszárak közelében, minden esetben juh maradványai.

A temetőt a rangosabb középréteg, esetleg az arisztokrácia fegyveres kíséroiének, és ezek hozzátartozóinak sírjai alkotják – bár ez utóbbit a férfi–nő arány nem támasztja alá. A fegyveres férfiak a fő sírsor középső részén helyezkedtek el, köztük egy szerény melléklettel eltemetett nő feküdt. A temető leggazdagabb temetkezése a 8. számú, rabolt sír lehetett. Tőle É felé csak nők és gyermekek feküdtek. Közelében gazdag mellékletű nő nem volt, ezek a temető D-i részén kerültek elő. A megfelelő felnőtt–gyermek arány alapján 28–30 sír lehetett eredetileg.²⁹²

22.3.2. *A temető leletanyaga*

Haj-/varkocskarika: 8 sírban volt, 5 nő, 2 férfi és egy gyermek mellett (C, 2., 4., 6., 11., 12., 13., 15. sír), vala-

²⁹¹ TETTAMANTI 1975, 230.

²⁹² Révész László szerint, mivel a gyermeksírokat is mélyre ásták, ezért nem sok vesztetett el belőlük (RÉVÉSZ 2005, 183).

mint egy bronzhuzalból hajlított példány szórványként került elő – mind egyszerű, nyitott típus volt. Az esetek többségében ezüstből készültek, a 12. sír arany-, és a 11. valamint a 15. sír bronzkarikáit kivéve. Négy sírban (C, 4., 6., 11. sír) párban kerültek elő, a többiben egy-egy darab; általában a koponya mellett, a csecsnyúlvány közelében.

Fülbevalók két sírban voltak. A D sírban, dúlt helyzetben került elő egy préselt arany gömbsorcüngős fülbevalópár függőrése. A bronzdrótra húzott négy-négy gömböcske közötti részen vékony, szintén bronzból készült huzalt tekertek fel, karikája egyiknek sem maradt meg.

A 15. sírban a koponya jobb oldalán, a csecsnyúlvány közelében öntött bronz szőlőfürtcsüngős fülbevalópár feküdt. A csüngő karikán belüli részét négy kisebb gömböcske alkotja körben, melyet egy ötödik zár felül. A karikától lefelé ugyanez a forma került, csak nagyobb gömböcskékből áll. A karika alsó felén két pár – gyöngykoszorút utánzó – lapított gömböcske van. A terület temetői közül Tiszalök-Vajasdomb 2. sírjából egy ezüstből, Újtikos-Demeteri gödrök 11. sírjából pedig egy bronzból öntött hasonló példány származik.

A 9. sírban fekvő gyermek mellkasán és dereka táján egy-egy aranyozott ezüstlemezből kivágott levél alakú csüngő volt, felső része hurokba visszapödörve, ami valószínűsíti, hogy nyakláncra fűzve viselhették. A csüngőket egy nagyobb, poncolt háterű, szépen kidolgozott, többágú palmettacsokorral díszített, nagyobb tárgyból – elképzelhető, hogy egy megrongálódott hajfonatkorongból – vágták ki.²⁹³ Mint ahogy hajfonatkorongpároknál is gyakran megfigyelhető, a két csüngő nem teljesen egyforma: az alapkompozíción túl a részletek megformálása, a kivitelezés minősége is eltérő. Az egyik példányon a két irányba elágazó levelek vége lekerekített, míg a másikon csúcsban végződik, az egyiket a középső levélsokor leveleit csak az egyik oldalon zárták sraffozott mezővel, míg a másikon mindkét oldalon. Az egyik csüngőn ráadásul hiányzik a levélsokor indításánál a két voluta, s a több kutató által szogd (vagy szászánida) ötvösjegynek tartott²⁹⁴ beütött köröcskék egy része sincs meg. Mintázatuk legközelebbi párhuzama az anarcsi hajfonatdísz.²⁹⁵ Amennyiben a csüngők tényleg a nyakláncra függték, akkor megrongálva helyezték őket a sírba, ezt valószínűsíti az is, hogy a gyer-

mek ruhájára varrt kis lemezdíszek is félig egymáson kerültek elő.

A 6. sírban – a mellkas jobb oldalának felső részén – egy fehér hegyikristály gyöngy került elő.

A C sírban – bolygatott helyzetben – ezüstlemez hajfonatkorongpár volt. Felületükön egy középső, bemélyített kör körül négy, szintén bemélyített levélalakot helyeztek el, a levelek csúcsánál a korongok szélét egy-egy szegeccsel ütötték át. Az egészen egyszerű, szinte geometrikus díszítésmód a növényornamentikás darabokkal kapcsolható össze – a négy levélalak a közepéről kiinduló, négyfelé elágazó palmettacsokrokat helyettesítheti. Hasonló mintázatú korongok kerültek elő Nagyhegyes-Elep-Mikélos,²⁹⁶ Kiszombor,²⁹⁷ Szeged-Bojárhalom,²⁹⁸ Magyarhomorog²⁹⁹ lelőhelyeken, valamint Karos II. temetőben (72. sír)³⁰⁰ és Sárrétudvari-Hízófüldön (102. sír).³⁰¹ Egy másik értelmezésben ez a mintázat napszimbólumként is felfogható – ebben az esetben az ötkarikás korongtípussal mutat rokonságot, ábrázolása pedig leginkább az ismeretlen lelőhelyű, aranyozott ezüst korongpár legközelebbi párhuzama.

A sír bolygatott volta miatt a viseleti mód kérdéséhez új adatokkal nem szolgál.

Gyűrűkből csupán egyetlen darab került elő: a 15. sírban fekvő nő jobb kezén nyitott végű bronz pántgyűrű volt.

Karperec négy sírban volt: 3 nő és egy gyermek mellett (C, 6., 13., 16. sír). Ezek három típust képviselnek. A 6. sírban fekvő felnőtt nő jobb alkarjának alsó végében, a kézről levéve egy a belső oldalánál lapított, ovális átmetszetű, nyitott, bronz huzalkarperec volt. Ugyancsak huzalkarperec került elő a C sírban, valamint a 16. sírban fekvő nő jobb alkarjáról. Ezek bronzból készültek, elkeskenyedő végű, kerek átmetszetű példányok voltak.

A 16. sírban a bal alkar felső harmadán másik típus került elő: háromfelé hajtott huzalból készült, hurok-kampós végződésű bronz karperec. Hasonló típus töredéke volt a 13. sírban fekvő gyermek bal alkarján is. Ebben a sírban került elő a harmadik karperec típus is: a gyermek jobb könyöke alatt, az alkaron ezüstlemezből kivágott példány volt, végeit egyenesre vágták, átlukasztották, s összekötve rögzítették. Ez utóbbi típus Révész László véleménye szerint viselője kiemelkedő társadalmi helyzetére utal, köznépi sírből ilyen nem került még elő.³⁰²

²⁹³ Kürti Béla az algyői 105. gyermek sír esetében hajfonatkorongból levél alakú csüngővé alakított díszet talált szintén, melyet ott nem nyakláncra hordtak, hanem a másik pár csüngőkhöz hasonlóan ruhára varrtak fel (KÜRTI 1978–1979, 327).

²⁹⁴ FODOR 1979, 65–73; FODOR 1992, 139; RÉVÉSZ 1996a, 148.

²⁹⁵ FETTICH 1937, 83.

²⁹⁶ CSALLÁNY 1959, 304.

²⁹⁷ FETTICH 1937, 91.

²⁹⁸ FETTICH 1937, 84.

²⁹⁹ DIENES 1969, 119.

³⁰⁰ RÉVÉSZ 1996a, 109. tábla.

³⁰¹ NEPPER 1996, 261–262.

³⁰² RÉVÉSZ 1996a, 90.

Az 5. sírban a nyaktájon ívelve 13 darab aranyozott ezüst kerek, illetve 18 darab szintén aranyozott ezüst kéttágú csüngős ingnyakveret került elő,³⁰³ elhelyezkedésük alapján a kerek ruhanyakat csak elől díszítve. A kerek veretek, valamint a kettőscsüngők felső tagjainak mintázata megegyezik: felületük domború, közepük kis kör alakban bemélyített, szélükön szögletes gyöngysorkeret fut körbe. A kéttágú csüngők alsó tagja csepp alakú, szélén a felső tag gyöngysorkeretével megegyező díszítés látható. Hasonló darabok származnak Székesfehérvár-Demkóhegyről.³⁰⁴ A kerek pitykék, valamint a kéttágú csüngős veretek a bontás közbeni megfigyelés alapján egy-egy keskeny bőrszalagra voltak erősítve. Az ásató véleménye szerint a kerek veretek az inget, míg a kettőscsüngők a felsőruházat szegélyét díszítették. Mivel a veretsort rágszálók bolygatták, kizárólagos rekonstrukcióra nincs lehetőség.

A 11. sírban V alakban a mellkas alsó harmadáig húzódott 27 darab ingnyakdísz: 15 darab aranyozott ezüst kerek veret, valamint 12 darab, szintén aranyozott ezüst kéttágú csüngős veret felső tagja. Mintázatuk megegyezik és egészen egyszerű: közepük kis kör alakban bemélyített. Szerves anyagra utaló elszíneződés alapján az 5. sírhoz hasonlóan ezeket is bőrszalagra varrhatták.

A 2. sírban fekvő nő kéz- és lábsontjai végénél vékony ezüstszalagok töredékei kerültek elő, melyek közül a karnál lévők a ruhaujra, a láb körül elhelyezkedők pedig Révész László véleménye szerint a csizma szárára lehettek erősítve.³⁰⁵ A mellkas jobb oldalán szintén volt néhány töredék, köztük egy levél alakú lemez (talán csüngő) töredéke, melyek szintén a kaftánt díszíthették. A C sírből is előkerült egy keskeny ezüstszalag töredéke – eredeti helyzete ismeretlen, de funkciója a 2. sírhoz hasonló lehetett.

A D sírből két különböző mintázatú rozetta töredéke került elő. A nagyobbik, aranyozott ezüstkorong mintázata a C sír hajfonatkorongpárját idézi: a középső, kör alakú bemélyedést négy levélke veszi körül, a szélen laza gyöngysorminta fut, a felvarráshoz öt helyen átlukasztották. A másik rozettát pereménél két körbefutó, szögletes tagokból álló gyöngysorkeret díszíti.

A 13. sírban fekvő gyermek felsőtestén három rozetta töredéke került elő: egy a mellkas középvonalában, mely a ruházat szegélyét díszíthette, valamint a medencetájon egy vonalban kettő, mely a ruha alját ékíthette. A 9. sírban fekvő gyermek medencéje fölött – kissé egymásra csúsztatva – aranyozott ezüst, levél alakú lemezpár volt, kétoldalt egy-egy felvarráshoz szolgáló lyukkal.

Fülesgombok hat sírban voltak (C, 5., 6., 11., 13., 15. sír), valamint egy szórványként is előkerült. Bár általá-

nosan nem jellemző, ebben a temetőben kizárólag nők és egy gyermek sírjából kerültek csak elő.

Az 5. sírban a bal kulcscsont mellett egy háromkaréjos testű, alul lapított gömböcskével lezárt, öntött bronz, tömör fülesgomb feküdt az ingnyakdíszek fölött, ami a vállnál záródó ruhát feltételez.

A 6. sírban két különböző típusú fülesgomb volt: a bal lapocka és a kulcscsont között egy tömör, nyomott testű, alsó részén lapított gömböcskében végződő, bronzból öntött változat volt, a bal alkar végénél pedig egy gömbös testű, üreges bronz fülesgomb felső része. A gombok elhelyezkedéséből ítélve a ruha szárnyait a temetés során széthúzták.

A 11. sírban a mellkas alsó harmadában a csigolyákon – illetve balra tőlük egy vonalban – két üreges, gömbös testű bronzgomb volt.

A 13. sírban fekvő gyermek bal vállánál, a mellkas közepén, valamint a jobb könyöknél egy-egy tömör, bronz fülesgomb volt, méretük egyezett, formájuk viszont eltérő volt: az egyik lapított gömb formájú, alján négy bevéssett vonal díszíti, volt még egy négyesögletes, szintén négy bevéssett vonallal, valamint egy kihegyesedő végű, a fülrészhez kis gallérral csatlakozó változat.

A 15. sírban a mellkas bal oldalán, a felső harmadban volt egy gömbös testű, üreges, bronzból öntött fülesgomb fele.

A C sír fülesgombja ugyanez a típus volt, míg a szórványként előkerült darab kicsi, tömör, gomba alakú változat.

A D sírban egy öntött líra alakú bronzcsat volt.³⁰⁶ Bolygatott volta miatt nem tudni, hogy a ruházat avagy a lószerszám része volt-e.

Az 5. sírban fekvő nő lábfejenél ezüstveretek kerültek elő, melyeket feltárás közben szétdúltak. Az ásató sírrajzon feltüntetett rekonstrukciós rajza szerint mindkét lábon rajta volt a lábbeli, a középvonalban elhelyezkedő kerek veretek sorát a szélen hegyükkel befelé mutató, kis háromszög alakú veretek vették körbe. A kerek veretek közepe bemélyített, a háromszög alakú veretek közül 24 darab egyforma, nyúlánk, egyenes oldalát három dudor tagolja, csúcsa kis nyúlványban végződik. A 25. kis veret szívalakjának felső részét szintén három dudor egészíti ki háromszöggé. A veretek hátoldalán 2–2 szegecs szolgált a felerősítésre.

Két sírből (B, 7. sír) kerültek elő biztosan veretes öv tartozékai. A B sírből két kéregöntéssel készült, erősen kopott, keskeny bronz övveret származik. Mintázatuk nem kivehető, a homályos vonalak alapján egyszerű, stilizált, ötágú palmettamotívumot feltételezhetünk. Hátoldalukon 3–3 tüske szolgált a felerősítésre. Legközeleb-

³⁰³ Bálint I/e. típus (BÁLINT 1991, 126, *Taf.* XXXIX, 1–27).

³⁰⁴ BÁLINT 1991, *Taf.* XLI, 22.

³⁰⁵ RÉVÉSZ 1996a, 96.

³⁰⁶ RÉVÉSZ 1989a, 521, 7. ábra.

bi párhuzamai Szarvas, Tessedik Sámuel utca 8. sírjából ismertek.³⁰⁷ A 7. sírban talált bronztestű, vastüskés líra alakú csat és a bronz szíjvég elhelyezkedése alapján a temetés során a leoldott övet a halott mellé, félig a jobb karon és a bordákon végigfektetve helyezték a sírba, s mellé tették az övről lecsatolt nyíltegezt, valamint az íjat. A csat a kulcscsont és az állkapocs között feküdt, a stilizált, egymás fölé helyezett palmettacsokrokkal díszített, végén fogazott, három kis levél alakú dudorral lezárt, hátoldalán öt szegeccsel ellátott, öntött bronz szíjvég³⁰⁸ pedig a jobb combcsont és a tegezvasalás maradványai között került elő.

A fegyverek több típusa is előfordult. Íj maradványai három sírből (3., 7., 8. sír) kerültek elő. A 3. sírban a bal válltól kifelé feküdtek a felső íjvégsontok maradványai – sem a markolat, sem a másik vég merevítői nem voltak a sírban. A 7. sírban az íj nyugalmi állapotban, a test jobb oldalára helyezve került elő: felső végsontjai közül egy a koponya jobb oldalán, az alsók a jobb alsó láb-szár felső feléig értek, markolatcsont nem volt. Mivel a sír bolygatatlan volt, elképzelhető, hogy a hiányzó egyik végsontot a temetési rítus során távolították el. A 8. sír bolygatott volt: az íj vég- és markolatcsontok töredékei különböző helyeken és szinteken szétszórva feküdtek.

Nyílcsúcs szintén három sírban volt (B, 7., 8. sír). A B sírből származik egy rövid vágóélű, deltoid alakú példány. A 7. sírban 6 darab nyílhegy volt: egy rövid és egy hosszú vágóélű deltoid, egy rombusz alakú, valamint töredékességük miatt meg nem határozható típusúak, a test jobb oldalára fektetett nyíltegezben elhelyezve, a felkar alsó harmada mellett. A feldúlt 8. sírből előkerült 5 darab vastöredékről egy rövid vágóélű deltoid alakú példányon kívül nem lehet biztosan megállapítani, hogy valóban nyílcsúcsok voltak avagy a tegez vasalásához tartoztak.

Nyíltegez maradványai ugyanebben a három sírban voltak. A B sír akasztófüle és a 8. sír vaspántja (és akasztós verete (?))³⁰⁹ bolygatottan került elő, de a 7. sírban eredeti helyzetükben feküdtek a maradványok. Az övrészeknek és a tegezhez tartozó szíjelosztó karikák elhelyezkedése alapján a nyíltegezt az övről leoldották, s a halott mellé külön helyezték a sírba. A tegezvasalás darabjai a jobb könyöktől a jobb combcsont alsó harmadáig húzódtak. A két bronzból öntött szíjelosztó karika egyike a jobb alkarcsont közepe táján, kívül, a másik a jobb combcsonton, a combtő alatt feküdt. Az egyik karika szépen kidolgozott: a középső háromszög három csúcsa egy-egy szívalakban végződik, benne két ívelt, bevéssett vonallal. Az ívelt háromszög oldalát követő bevéssett vonalak által közrefogott részen hatszirmú virág, valamint három, a háromszög csúcsai felé mutató levéla-

lak látható. A másik szíjelosztó erősen elnagyolt, kopott, formájában követi csak a másikat, mintázata eredetileg sem lehetett annyira kidolgozott.

A 4. sírban – a két combcsont között középtájon – keresztben álló baltás szekerce került elő – helyzetének rituális okai lehettek. Alakja zömök, pengéje lefelé megnyúlt, trapéz alakú, eredetileg ívelt éllel, köpűje enyhén lapított gömb alakú, a másik oldalon keskeny, vége felé enyhén szélesedő penge csatlakozik hozzá, a két penge tengelye egybeesik. Kovács László véleménye szerint ezt a típust a magyarok még a honfoglalás idején hozhatták magukkal.³¹⁰

Szablya az 1. sírből került elő, sajnos a megtalálók kiemelték és megrongálták. A fegyvert a megfigyelések szerint az övről leoldották, s a halott bal karjára fektetve helyezték a sírba. Markolata a koponya mellett, vége a kézfej ujjain feküdt. Az ellenző csónak alakú, két szárra lefelé görbül és gömbökben végződik. A D alakú függesztőfülek (melyekből a felső elkallódott) vaslemezből készültek. A szablya ellenzőjét, a megmaradt függesztőfület és ennek pántjait vörösréz és ezüst tausírozással díszítették. A függesztő előlapján ötágú palmettacsokor, az ellenzőn és a pántokon kalászmintás fonatok láthatók.³¹¹

A 20 temetkezésből hét esetben (D, 1., 2., 3., 4., 7., 8. sír) helyeztek lovat a sírba, 5 férfi és 2 nő mellé. A lóbört a benne hagyott csontokkal összehajtogatva a bal lábszár mellé vagy a sír valamelyik végébe helyezték, kivéve a 3. sírt, ahol természetes rendjükben elnyújtva, a jobb medence és combcsont mellett feküdtek. A D sír bolygatott volt, lócsontok nem kerültek elő, esetleges meglétükre a zabla és kengyel pár töredékei alapján következtethetünk.

Zabla hat sírban volt, egyedül az 1. sírből hiányzott, talán a bolygatás során dobták ki. A töredékek alapján mindegyik példány csikózabla volt, s a lólábsontokhoz helyezték őket.

Kengyel mind a hét lovassírban előfordult. Körte alakú típus volt mindegyik, trapéz vagy négyzet alakúra alakított füllel. A 7. sír esetében a két kengyel mérete között jelentős különbség volt. A lólábsontokra vagy mellé helyezték el őket, a 4. és 8. sír esetében a lábsontok két oldalán kerültek elő, ami a nyereg meglétét és a ló felszerszámozva történt sírba helyezését mutatja.

Nyereg meglétére az imént említett kengyelek elrendezése és a 3 temetkezésben (3., 4., 8. sír) is előforduló hevedercsatok utalnak (a 8. sírban közvetlenül az egyik kengyel mellett került elő a csat).

A használati eszközök közül kés 7 sírban fordult elő (2., 3., 4., 6., 11., 13., 15. sír), férfi, nő és gyermek mellett egyaránt. Elhelyezésük változatos: a 2. sírban a jobb

³⁰⁷ LANGÓ 2000, 291–292, 12. kép 26–49.

³⁰⁸ Révész László az indás-virágos/virágmintával osztott indás szíjvégek csoportjába osztotta (RÉVÉSZ 2005, 182).

³⁰⁹ RÉVÉSZ 2005, 178.

³¹⁰ KOVÁCS 1989a, 171.

³¹¹ A díszítésről lásd DIENES 1996a, 188–191, RÉVÉSZ 2005, 180.

alkarcsont vége alatt, a 3. sírban a bal alkar és a medence között, a 4. sírban a jobb kéznél, élén fekvő, a testtel párhuzamosan, a 6. sírban a bal térd alatti részen, a 11. sírban a mellkas jobb oldali részén, a 13. sírban a koponyatető mellett jobbra, a 15. sírban pedig a jobb kézfej mellett került elő.

Csitoló egyedül a 3. sírban volt: a kés közelében, függőleges állásban egy lant alakú változat feküdt kováccsal – eredetileg valószínűleg az övre függesztett tarsolyban voltak.

A 16. sírban fekvő nő bal vállánál egy keresztben fekvő vastárgy, valószínűleg tű került elő, talán rituális okokból kettétörve.

22.3.3. A temető keltezése

A temető használata a leletanyag alapján a 10. század első két harmadára tehető, lezárására legkésőbb a század utolsó negyedében sor került.

22.4. IRODALOM

MNM Rég. Adattár XVII.188/1971.; JAM Adattár 92.36.; DIENES 1996b, 317, 361–362; RÉVÉSZ 1996b, 198–200; RÉVÉSZ 2005, 161–213.

IV.23. TISZAVASVÁRI-CSÁSZÁRSZÁLLÁS

Dokumentáció és lelőköriülmény megemlítése nélkül
honfoglalás kori körte alakú kengyelpárt (JAM 66.134.1.)
[104–105. tábla] őriz a nyíregyházi múzeum.³¹²

³¹² Nyíregyházának van egy Császárszállás nevű része, esetleg téves lelőhely-megnevezés lehet.

IV.24. TISZAVASVÁRI-DEÁKHALOM

24.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Korek József feljegyzése szerint 1950-ben a Nagy Gyepárostól D-re, kb. 1,5 km-re lévő Deákhalmon szántás közben csontvázakat bolygattak meg, a mellettük talált karikák korukat az Árpád-korra teszik.

1991-ben Istvánovits Eszter és Kurucz Katalin terepbejárás során a Deákhalom területén álló két kurgán közül az úthoz közelebb eső halmon földkitermelést állítottatott le, majd szeptember 11-től leletmentést vég-

zett. Ennek során a neolit telepobjektumok feletti, késő rézkorra datált kurgán feltöltésében 5 olyan csontváz sirt is feltártak, melyeket később a fogakból vett minták ^{14}C adata alapján a 10. századra kelteztek.³¹³ Mivel az 1950-es feljegyzésekből nem derül ki, hogy melyik dombon voltak a bolygatott sírok, a két temetőrészlet biztosan nem kapcsolható össze.³¹⁴

24.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír

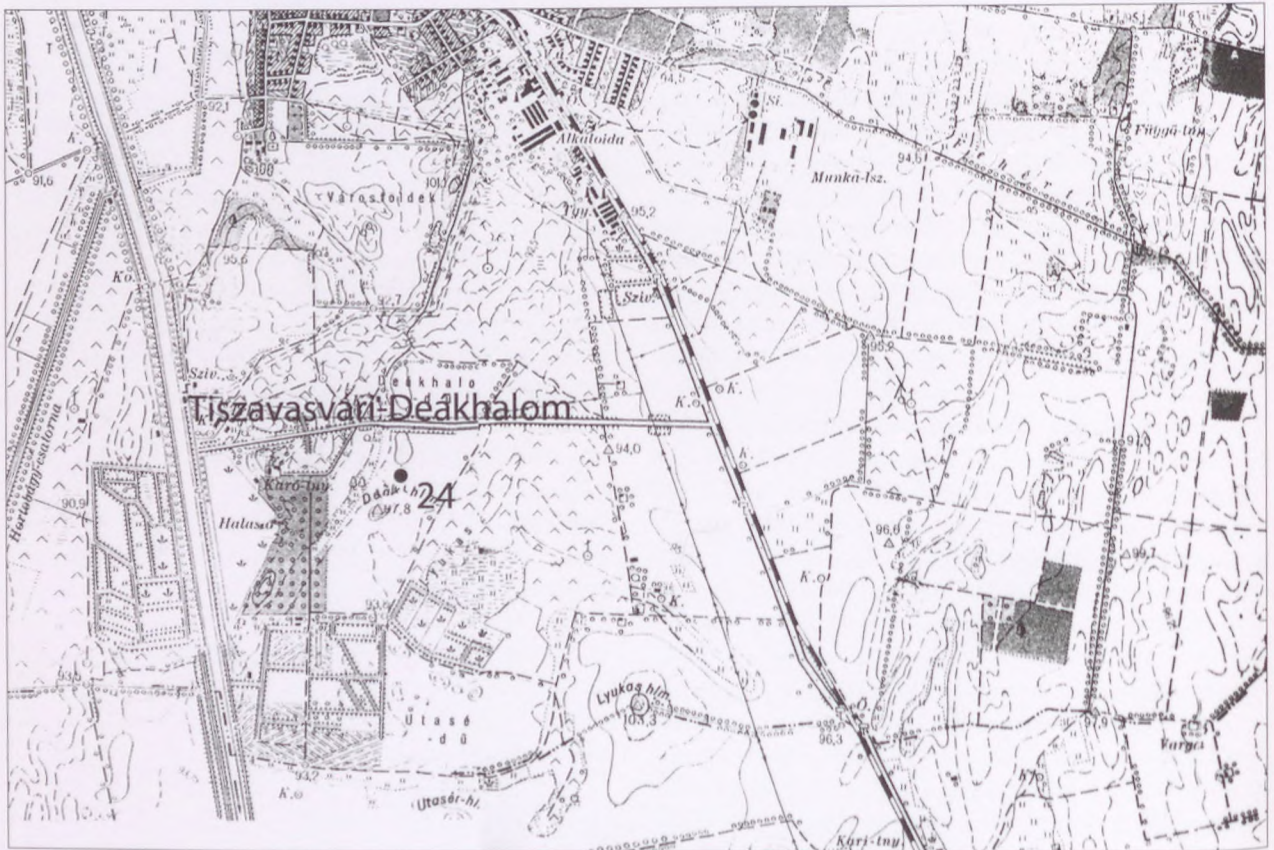
Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: mérhetően 82 cm. T.: DK–ÉNy 138–318°. Hason fekvő, töredékes férfiváz. Csak a medencéje és az egyik combcsontja maradt eredeti helyzetben.

Melléklete: nem volt.

2. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: mérhetően 68 cm. T.: ÉNy–DK 318–138°. Munkagép által erősen bolygatott, háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz maradványai. Néhány borda, a gerincoszlop alsó szakasza, a keresztcsont és a jobb combcsont maradt eredeti helyzetében.

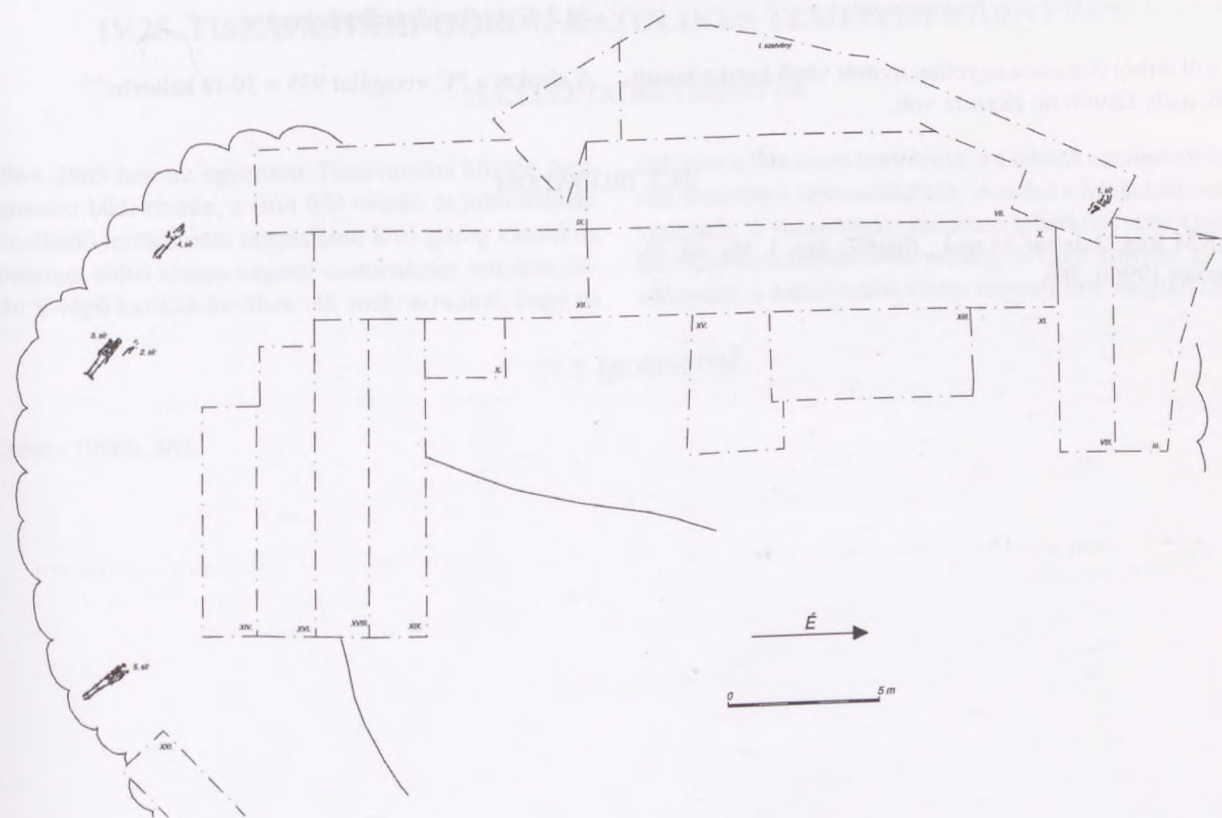
Melléklete: nem volt.

28. kép. Tiszavasvári-Deákhalom

³¹³ A kormeghatározásra Istvánovits Eszter hívta fel a figyelmet, az adatokért és a közlés lehetőségéért itt szeretnék köszönetet mondani neki.

³¹⁴ MNM Rég. Adattár 34.ny.I.; *RégFüz* Ser. 1. No. 45, 41; DIENES 1996b, 363.

29. kép. Tiszavasvári-Deákhalom, temetőterkép

3. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 164 cm. T.: ÉNy–DK 318–138°. Fiatal nő háton fekvő, nyújtott helyzetű váza. Koponyája enyhén előre billenve, a bal oldalán feküdt, karok a test mellett nyújtva.

Melléklete:

1. Felszedés után, a bal csecsnyúlvány alatt nyitott végű, rosszszüst karika, átm.: 15×17 mm (JAM 94.159.1.) [106. tábla].

4. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: mérhetően 138 cm. T.: ÉNy–DK 320–140°. A gép által erősen bolygatott, há-

ton fekvő, nyújtott helyzetű váz. Eredeti helyzetben a gerincoszlop és a bal oldali bordák, a bal alkar, a bal láb és a jobb lábszár maradt.

Melléklete: nem volt.

5. sír

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: 175 cm. T.: ÉNy–DK 318–138°. Felnőtt férfi háton fekvő, nyújtott helyzetű, jó megtartású váza. Koponyáját a gép roncsolta, a karok szorosan a test mellett, a jobb alkar a medencén helyezkedett el.

Melléklete: nem volt.

24.3. ÉRTÉKELES

24.3.1. Temetkezési szokások

A sírokat a kurgán betöltésébe ásták, négyet annak D-i oldalán, egyet – mely egyébként is eltér a többtől – az ÉNy-i részen. Sírfolt, sírgödör nem volt érzékelhető. A csontvázak közül négyet háton, nyújtott helyzetben helyeztek el, az egyetlen kivétel az 1. sír, melynél a férfit

hasra fordítva fektették a sírba, s tájolása is ellentétes volt a többiével. Ez utóbbi került elő a domb ÉNy-i részén, mely amúgy is kevésbé kedvelt helynek számított a temetkezéseknél.³¹⁵ A rendellenes helyzetben való temetést általában boszorkánysággal, a halott visszatérésétől való félelemmel szokás magyarázni.³¹⁶

³¹⁵ SZABÓ 1970, 270; TETTAMANTI 1975, 87.

³¹⁶ SZABÓ 1976, 66; TETTAMANTI 1975, 101.

24.3.2. A temetőrészlet leletanyaga

Az öt sírből összesen egyetlen nyitott végű karika került elő, mely felnőtt nő ékszere volt.

24.3.3. A temetőrészlet keltezése

A sírokat a ^{14}C vizsgálat 935 ± 30 -ra keltezte.³¹⁷

24.2. IRODALOM

MNM Rég. Adattár 34.ny.I.; *RégFüz* Ser. 1. No. 45, 41;
DIENES 1996b, 363.

³¹⁷ Lásd 313. jegyzet.

IV.25. TISZAVASVÁRI-GÖRÖG KATOLIKUS TEMPLOM KÖRNYÉKE

25.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1964–1965-ben az egyesített Tiszavasvári község úgynevezett büdi részén, a Büd felé vezető út jobb oldalán emelkedő természetes magaslaton lévő görög katolikus templom előtti részen végzett csatornázási munkák során S-végű karikák kerültek elő, mely arra utal, hogy itt

állhatott a falu korai temploma, s a leletek a templom körüli temetőből származhatnak. Ásatást a lelőhelyen nem végeztek. A tiszavasvári múzeum leltárkönyvébe Gombás András leltározott be néhány S-végű karikát. Ezek elvesztek, a leltári számot nem lehetett már megtalálni.

25.2. IRODALOM

DIENES 1996b, 363.

IV.26. TISZAVASVÁRI-VASVÁRI PÁL UTCA 134.³¹⁸

26.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1964-ben emésztőgödör ásása közben két csontváz került elő Árpád-kori mellékletekkel (bronzkarikák és fű-

lesgombok kerültek elő). A leletanyagot a múzeumban nem találtam.

26.2. IRODALOM

JAM Adattár 88.12.; *RégFüz* 18, 82; DIENES 1996b, 363.

30. kép. Tiszavasvári-görög katolikus templom környéke

³¹⁸ A helyszín és Dienesék lelőhely-azonosítása alapján megegyezik Tiszavasvári-Görög katolikus templom lelőhellyel.

IV.27. TISZAVASVÁRI-JÓZSEFHÁZA

27.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1934-ben a régi Józsefháza (egykori Desewffy-major), a későbbi Vasvári Pál TSz 3. számú üzemegysége melletti Csikospartról jutott be két honfoglalás kori kengyel a Jósza András Múzeumba [107. tábla]. A helybeliek közlése szerint korábban a Keleti Főcsatorna Ny-i oldalán, a Polgárra vezető úttól D-re 3 koponya, lócsontok, kengyelek és „kard” kerültek elő. 1971-ben az Aranykerti táblában folyó temetőfeltárással párhuzamosan Dienes

István próbaásatást végzett itt, s egy köznépi temető bányászás során tönkretett 4–5 sírjának helyét észlelte, majd újabb 4 sírt tárt fel. Dienes feljegyzései szerint a sírok sűrűn, egymásra rétegzetten helyezkedtek el, kevés melléklet, kevés fegyver és lovassír jellemezte a temetőt. A területet az 1988-as lelőhelybejárás információi alapján betöltötték, tönkretették, a helyszín ásására a továbbiakban alkalmatlan.³¹⁹

27.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír

Sm.: 35 cm. Csvh.: 157 cm. T.: Ny–K 60°. Háton fekvő 47–56 éves felnőtt férfi csontváza. Az arckoponyát és részben a koponyatetőt roncsolta az eke, a jobb kulcsontot kifordította a helyéből és a koponya bal oldalára vitte. Karjai a test mellett nyújtva, a bal térd kissé befelé fordul.

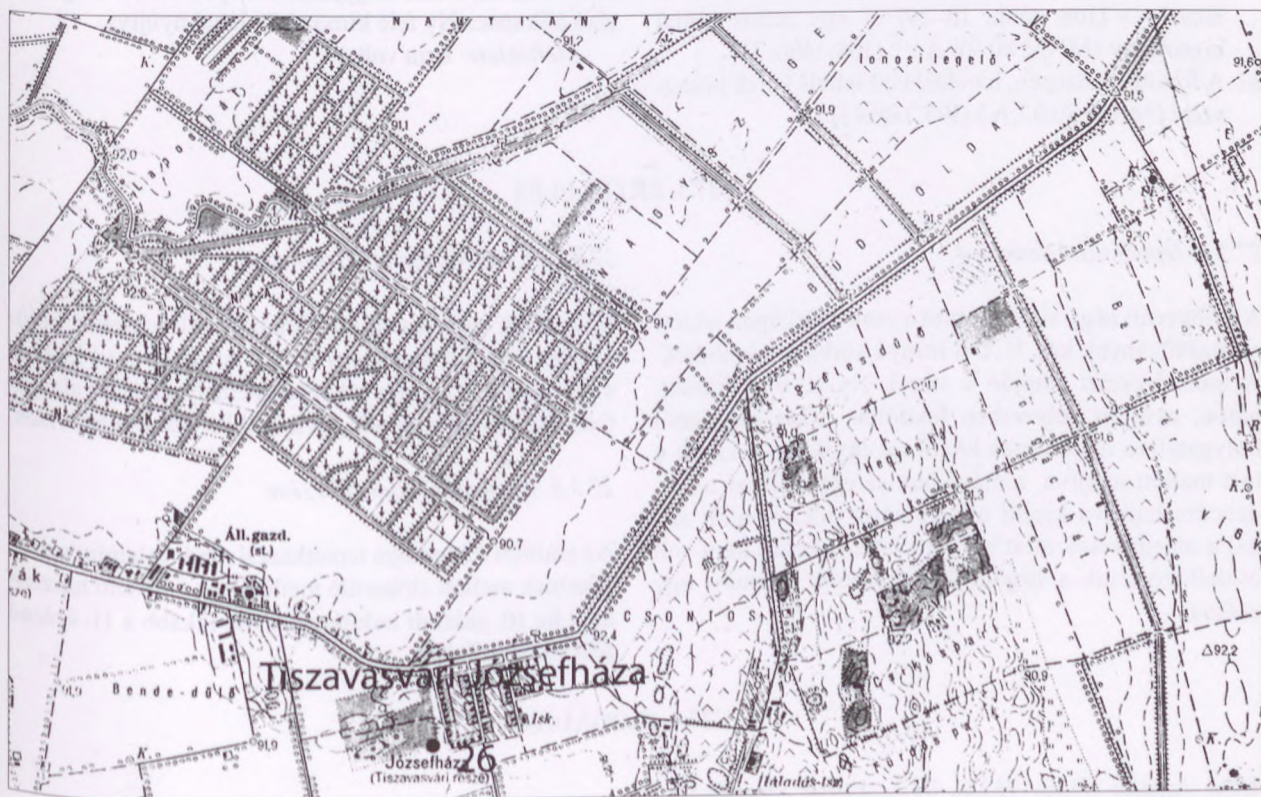
Melléklete: nem volt.

2. sír

Sm.: 50 cm. Csvh.: 104 cm. T.: Ny–K 65°. Háton fekvő 6–7 éves gyermek csontváza. Koponyája előrebukott, bal alkarját a medencére hajtották, a jobb alkar hiányzik. Az 1. számú sír halottjának sírgödört jobbról kissé ráasták az egyébként nem észlelhető sírgödörre.

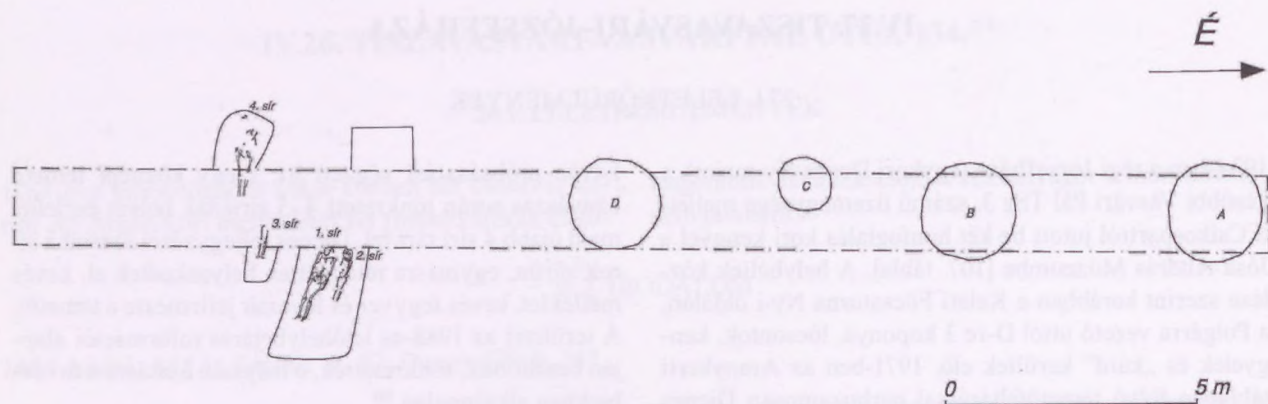
Mellékletei:

1–2. A koponya bal oldalán kisméretű bronzkarika, párja a bal kulcsont közepé táján, a test alatt, átm.: 12×14, 16×14 mm (MNM 80.9.1.A.) [108. tábla 1–2].

31. kép. Tiszavasvári-Józsefháza

³¹⁹ JAM Adattár 89.12; 93.10., 93.7.; FEHÉR-ÉRY-KRALOVÁNSZKY 1962, 1147; DIENES 1996b, 325.

32. kép. Tiszavasvári-Józsefháza, temetőterkép

- 3–8. A nyakban elől ívelten húzódó ingnyakdíszek (MNM 80.9.2.A.): baloldalt 2 darab préselt bronz kétagú csüngős veret,³²⁰ felső tag átm.: 15 mm, h.: 42 mm, középen 2 darab felső tag, átm.: 15 mm (MNM 80.9.3.A.), jobbra haladva egy újabb ép példány, majd egy harmadik felső tag [108. tábla 4–9].
9. A bal kulcscsont mellett bronz fülesgomb, h.: 12 mm, sz.: 6 mm (MNM 80.9.4.A.) [108. tábla 30].
- 10–31. A koponya alatt gyöngysor: 21 darab folyatott és szemes díszű pasztagyöngy, 2 darab gyöngy egy köztük lévő vaskarikával összerozsdállva (MNM 80.9.5.A.) [108. tábla 10–29] és egy átfűrt római bronzérme (MNM 80.9.6.A.)³²¹ [108. tábla 31].
32. A felsőtest közepén, hátoldalával felfelé kerek bronzveret (MNM 80.9.7.A.) [108. tábla 3].

3. sír

Sm.: 60 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K 85°. 8–14 éves gyermek bolygatott csontváza, a combcsontok felső végétől felfelé teljesen hiányzik, lábai nyújtva.

Melléklete: nem volt.

4. sír

Sm.: 40 cm. Csvh.: kb. 150–160 cm. T.: Ny–K 76°. Háton fekvő felnőtt nő eke által széttúrt csontváza. Menedécétől fölfelé eső része összeforgatva, egy lapockacsont és a bal felkar nagyjából a helyén volt, a megtalált alsó állkapocs Ny felé kimozdult, lábai nyújtva.

Melléklete: nem volt.

27.3. ÉRTÉKELÉS

27.3.1. Temetkezési szokások

Az előkerült négy sír, valamint a csak a térképen jelzett sírmaradványok két, É–D-i irányú sorba rendeződtek. A temetőrészlet alapján a vázak Ny–K irányítással, háton, nyújtott helyzetben feküdtek, a két nagyjából bolygatatlan temetkezés közül az egyikben a karok a test mellett nyújtva, a másokban az egyik alkar a medencére hajlítva került elő. A négy dokumentált sírnál a feljegyzések által említett rátemetkezés nem volt észlelhető, csak a sírgödrök metszették egymást egy esetben.

27.3.2. A temetőrészlet leletanyaga

Mivel csak egyetlen sír tartalmazott mellékleteket, különösebb elemzést nem igényel. A 2. sírban nyugvó kislány a fülesgomb és az ingnyakveretek elhelyezkedése alapján baloldalt, a vállon záródó, ívelt nyakkivágású ruhát viselt.

27.3.3. A temetőrészlet keltezése

Az említett többrétegű temetkezési rend, valamint a csak gyermek mellett előkerülő mellékletek a temető használatát ha 10. századi indulással is, de inkább a 11. század felé valószínűsítik.

27.4. IRODALOM

JAM Adattár 89.12; 93.10., 93.7.; FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 1147; DIENES 1996b, 325.

³²⁰ Bálint I/d. típus (BÁLINT 1991, 126, *Taf.* XXXVIII, 16–28).

³²¹ *Urbs Roma A e 3* ↓ Cohen 14.

IV.28. TISZAVASVÁRI-KINCSESPART

28.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1977-ben homokkitermeléskor honfoglalás kori sírból karperec, nyitott karika és fonott gyűrű került elő.³²² Németh Péter, majd Fodor István leletmentése újabb sírokat nem eredményezett, de a felső 50–60 cm-ben talált nagy mennyiségű csonttöredék arra utal, hogy az 1950-es

években a területen végzett rigolózás egy temető több sírját is elpusztította. A domb aljában esetlegesen épében maradt sírok a homokkitermelés során végleg elpusztultak.³²³

28.2. IRODALOM

MNM Rég. Adattár XXI. 230/1977.; *RégFüz* 31 (1978), 113.

³²² A leletanyagot a múzeumban nem találtam.

³²³ MNM Rég. Adattár XXI. 230/1977.; *RégFüz* 31 (1978), 113.

IV.29. TISZAVASVÁRI-NAGY GYEPÁROS

29.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1966-ban az Alkaloida Gyártelep bővítése során végzett tereprendezéskor honfoglalás kori sír került elő. Az első három sírt Németh Péter, majd további 15-öt Gombás András tárt fel. Időközben a helyszínen dolgozó munka-

gépek az ásátásvezető távolléte alatt több helyen belebolygattak a sírsorokba, így a temető pontos mérete nem ismert.³²⁴

29.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír

Sm.: 95 cm. Csvh.: 148 cm. T.: Ny–K. Felnőtt férfi jó megtartású csontváza, bal alkarja a medencére hajlítva.

Melléklete: nem volt.

2. sír

Sm.: 85 cm. Csvh.: 146 cm (koponya nélkül). T.: Ny–K. Felnőtt férfi (?) jó megtartású csontváza, koponyáját a gép elvitte, jobb alkarja vízszintesen a medence fölé, bal alkarja a váll irányába hajlítva.

Melléklete:

1. Koponya alatt zárt bronzkarika.

3. sír

Sm.: nincs megadva. Csvh.: 70 cm. T.: Ny–K. Gyermekek csontváza, mindkét karja tompaszögben behajlítva, lába sántaságra utal.

Melléklete: nem volt.

4. sír

Sm.: 65 cm. Sh.: 200 cm. Ssz.: 90 cm. Csvh.: 130 cm. T.: ÉNy–DK. Gyermekek jó megtartású, háton fekvő csontváza.

Mellékletei:

1. A bal láb mellett lókoponya, alatta lábszárcsontok.

33. kép. Tiszavasvári-Nagy Gyepáros

³²⁴ RégFüz 20 (1967), 69–70; DIENES 1996b, 325; NÉMETH 1996a, 7–21; NÉMETH 1996b, 200–202.

2. A bal felkar, a mellkas bal oldala és az alsó lábszárköz felett kb. 10 cm-rel, valamint az alsó lábszárak és a lábfej alatt vastörédek (tegez?) [109. tábla 2–4].
3. A koponya mellett deformált, nyitott, hegyes végű ezüstkarika, átm.: 12 mm [109. tábla 1].

5. sír

A temetkezésről nincs semmi információ.

6. sír

Sm.: 48 cm. Sh.: 110 cm. Ssz.: 60 cm. Csvh.: 75 cm. T.: Ny–K. Fiatal gyermek rossz megtartású, az ásató szerint zsugorított csontváza.

Melléklete: nem volt.

7. sír

Sm.: 95 cm. Sh.: 200 cm. Ssz.: 75 cm. Csvh.: 156 cm. T.: Ny–K. Felnőtt nő jó megtartású, háton fekvő csontváza.

Mellékletei:

1. A jobb alkaron sodrott bronz karperec, spirálissal kitöltött véggel, átm.: 69×70 mm (JAM 66.34.9.) [109. tábla 19].
2. A medencelapát felett a jobb felkarnál sima, nyitott, egyenesre vágott, egymásra hajtott végű ezüstkarika, átm.: 23×20 mm (JAM 66.34.11.) [109. tábla 5].
3. A bal oldalon azonos helyzetben öntött bronz fülesgomb, h.: 12 mm (JAM 67.1.1.) [109. tábla 6].
- 4–10. Nem azonosítható helyzetben 7 darab préselt, aranyozott ezüst kerek ingnyakveret, átm.: 13–14 mm (JAM 66.34.10.) [109. tábla 7–13].
- 11–15. Öt darab aranyozott ezüst, csüngős ingnyakdísz, felső tag átm.: 19 mm, h.: 34 mm (JAM 66.34.8.) [109. tábla 14–18].

8. sír

Sm.: 90 cm. Sh.: 185 cm. Ssz.: 80 cm. Csvh.: 140 cm. T.: Ny–K. Felnőtt férfi közepes megtartású, háton fekvő csontváza, mindkét alkar a medencére hajtva.

Melléklete:

1. A koponya helyén négy darabra törött hajkarika.

9. sír

Sm.: az adat hiányzik. Sh.: 156 cm. Ssz.: 60 cm. Csvh.: 150 cm. T.: Ny–K. Háton fekvő felnőtt nő közepes megtartású csontváza.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalán sima, ovális bronzkarika, átm.: 20×17 mm [110. tábla 1].
- 2–5. Az áll alatt 3 darab gyöngy: ötlapú, nagyszemes paszta, h.: 18 mm, sz.: 11 mm, egyik oldalán lapított gömb alakú kis-szemes paszta, h.: 9 mm, sz.: 6 mm, henger alakú, bordázott, fekete paszta világoskék be-
rakással, h.: 15 mm, sz.: 10 mm [110. tábla 2–4] és

egy átfúrt, bronzpatinás, töredékes farkasfog amulet, h.: 21 mm, sz.: 13 mm [110. tábla 6].

6. A jobb könyök és a bordák között vastárgy maradványa (kés?), h.: 40 mm [110. tábla 5].
- 7–23. Az áll és a vállak között 17 darab préselt aranyozott ezüst rombusz alakú ingnyakdísz, h.: 20 mm, sz.: 11 mm (JAM 67.2.2.) [110. tábla 11–28].
- 24–25. A medence feletti gerincoszlopon 2 darab gomba alakú fejű bronz fülesgomb, h.: 12 mm, sz.: 7 mm; h.: 12 mm, sz.: 8 mm (JAM 67.2.1.) [110. tábla 7–10].
- 26–27. Két darab ugyanilyen fülesgomb nem azonosítható helyen, h.: 12 mm, sz.: 8 mm.
- 28–34. A medencében 7 darab aranyozott ezüst, négyzet alakú övdísz, h.: 22 mm, sz.: 22 mm (JAM 66.34.4.) [110. tábla 29–35].

10. sír

Sm.: 75 cm. Sh.: 80 cm. Ssz.: 50 cm. Csvh.: 55 cm. T.: Ny–K. Háton fekvő gyermek rossz megtartású csontváza.

Melléklete: nem volt.

11. sír

Sm.: 120 cm. Ssz.: 70 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Felnőtt nő (?) jó megtartású, háton fekvő csontváza. Koponyáját és bal karját a markoló elvitte.

Melléklete:

1. A jobb kar és a medence között nyéltüskés vaskés maradványai, h.: 40 mm [109. tábla 20].

12. sír

Sm.: 100 cm. Ssz.: 70 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Felnőtt nő közepes megtartású, háton fekvő csontváza. A koponyát és a felsőtestet a medencéig a markoló elvitte.

Mellékletei:

- 1–5. A jobb medencelapáton egy öntött, aranyozott ezüst, csüngős kaftándíszveret, h.: 6,5 mm, sz.: 3,2 mm (JAM 66.34.1.), illetve másik négy ugyanolyan darab a sírban ismeretlen helyről [111. tábla 7–11].
- 6–88. A lábakon veretes csizma: összesen 83 darab kerek, domború felületű veret, átm.: 10 mm (JAM 66.34.7.) [111. tábla 13–95]; a többi tárgy szórványként a megbolygatott részből.
- 89–90. Két darab préselt, aranyozott ezüst kerek ingnyakveret, átm.: 10 mm [111. tábla 1–2].
- 91–94. Négy darab aranyozott ezüst kétagú csüngős veret, h.: 27 mm, sz.: 14 mm (JAM 66.34.2.) [111. tábla 3–6].
95. Préselt, aranyozott ezüst, áttört övdíszveret, h.: 17 mm, sz.: 17 mm (JAM 66.34.3.) [111. tábla 12].

13. sír

Sm.: 80 cm. Sh.: 78 cm. Ssz.: 50 cm. Csvh.: 65 cm. T.: Ny–K. Háton fekvő gyermek gyenge megtartású csontváza.

Melléklete: nem volt.

14. sír

Sm.: 90 cm. Sh.: 175 cm. Ssz.: 60 cm. Csvh.: 150 cm.
T.: Ny–K. Háton fekvő fiúgyermek közepes megtartású csontváza.

Melléklete:

1. A jobb combfejnél nyéltüskés vaskés, h.: 112 mm [109. tábla 21].

15. sír

Sm.: 125 cm. Sh.: 200 cm. Ssz.: 60 cm. Csvh.: 169 cm. T.: Ny–K. Felnőtt férfi jó megtartású, háton fekvő csontváza. A jobb al- és felkar együtt a válltól 36 cm-re egymás mellé hajlítva, két kézfeje a medencén.

Melléklete:

1. A jobb medence és a legalsó borda között egy levél alakú vas nyílscúcs, h.: 73 mm [109. tábla 22].

16. sír

Sm.: 110 cm. Sh.: 170 cm. Ssz.: 70 cm. Csvh.: 136 cm. T.: Ny–K. Fiúgyermek (?) közepes megtartású, háton fekvő csontváza. Bal alkarja a medencéhez hajlítva.

Mellékletei:

- 1–2. A bal alkar mellett veretes tarsoly függesztőszíjáról származó 2 darab stilizált állatfejes öntött bronzveret, h.: 13 mm, sz.: 12 mm (JAM 67.3.1.).
- 3–4. Ugyanott 2 darab négyszirmos öntött bronz fedél-díszveret, h.: 22 mm, sz.: 22 mm (JAM 67.3.2.) [112. tábla 1].
5. A medence feletti csigolyánál ívelten hajló vastárgy (kés?) töredékei.

6. Az állkapocs bal oldalán kerek átmetszetű bronz huzaldarabka, h.: 28 mm [112. tábla 2].

17. sír

Sm.: 120 cm. Sh.: 165 cm. Ssz.: 70 cm. Csvh.: 125 cm. T.: Ny–K. Leánygyermek közepes megtartású, háton fekvő csontváza.

Mellékletei:

- 1–2. A bal állkapocs alatt barázdált fejű, tömör öntött bronz fülesgomb, h.: 12 mm, sz.: 9 mm (JAM 67.4.1.) [109. tábla 23], illetve egy fél üreges, öntött bronz fülesgomb, h.: 15 mm, sz.: 11 mm (JAM 67.4.2.) [109. tábla 24].
3. A nyakban henger alakú, bordázott, sötét színű pasztagyöngy, h.: 11 mm [109. tábla 26].
4. A bal vállcsont felett középen átfúrt kögyöngy, h.: 21 mm, sz.: 17 mm [109. tábla 25].

18. sír

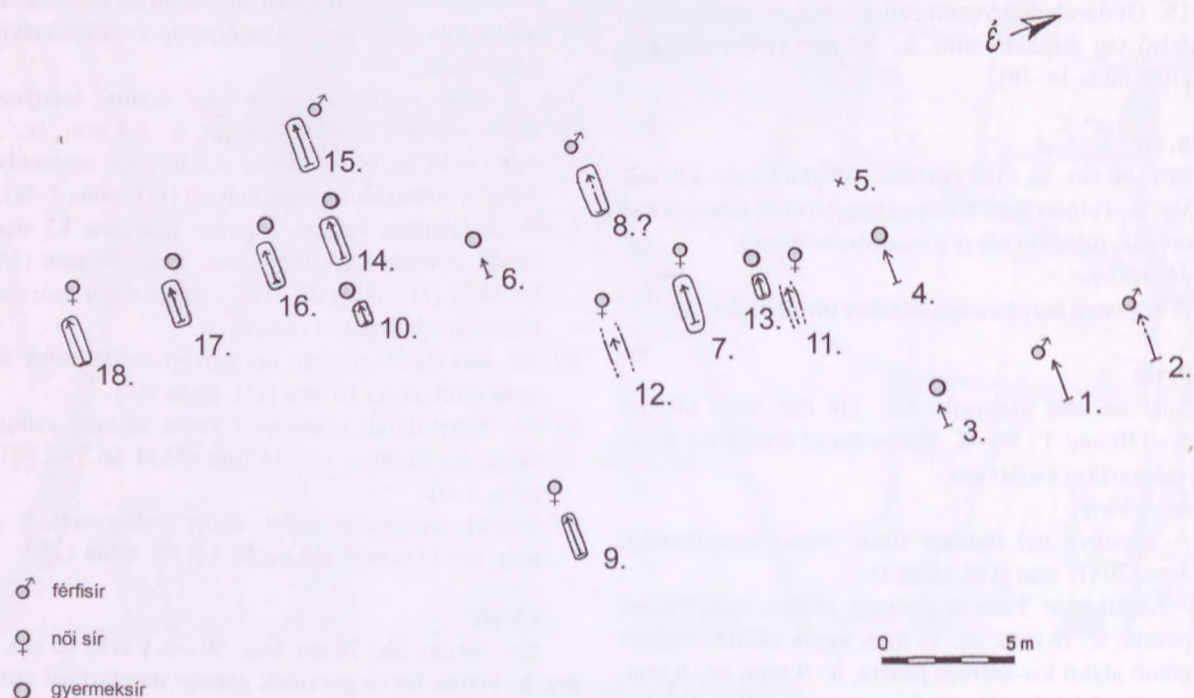
Sm.: 130 cm. Sh.: 185 cm. Ssz.: 65 cm. Csvh.: 167 cm. T.: Ny–K. Felnőtt nő (?) közepes megtartású, háton fekvő csontváza.

Melléklete:

1. A bal felkar és a bordák között bronzkarika (?) apró töredékekben.

Szórványleletek:

- 1–4. Négy darab ezüst lemeztöredék (nyeregveretek?) [109. tábla 27–30].

34. kép. Tiszavasvári-Nagy Gyepáros, temetőtérkép

29.3. ÉRTÉKEELÉS

29.3.1. Temetkezési szokások

A temető nagy része elpusztult, így elemzése igazi eredményre nem vezethet. Négy É–D-i irányú sírsor figyelhető meg. A vázak háton, nyújtott helyzetben feküdtek, a 6. sírban fekvő gyermek kivételével, akit a feljegyzések szerint zsugorítva helyeztek a sírba, az alkaroknál néhány esetben megemlítve, hogy a medencére hajlítva kerültek elő. A sírok 66,6%-a volt mellékletes. Lovat egyetlen esetben temettek, a 4. számú sírban fekvő fiúgyermek lába mellé. A temetőben a nemek aránya kiegyenlített, viszont feltűnően sok a gyermektemetkezés.³²⁵ A temető eredeti mérete ismeretlen, a földmunkák során jelentős számú sír semmisült meg.

29.3.2. A temető leletanyaga

Haj-/varkocskarika: hat sírban volt, 2 férfi, 3 nő és egy gyermek mellett, mind egyszerű, sima változat. Három sírban (2., 9., 18.) bronzhuzalból, kettőben pedig (4., 7.) ezüsből készültek, a 8. sír ékszere elkallódott. Méretük különböző volt: 12–23 mm-ig terjedt. Minden esetben csak egy-egy darabot helyeztek a sírba.

Gyöngyök két esetben fordultak elő. A 9. sírban fekvő felnőtt nő álla alatt 3 darab üvegpasztá gyöngy, valamint egy velük valószínűleg egy nyakláncba fűzött, átfűrt farkasfog amulett volt.

A 17. sírban a kislány nyakánál egy bordázott üvegpasztá gyöngy, a bal vállnál pedig egy kőgyöngy került elő.

Karperec egyedül a 7. sírban volt. A felnőtt nő jobb alkarján egy háromrét hajtott huzalból készült bronz karperec került elő, sértetlen fele spirálissal kitöltött hurokban végződik (másik vége is ugyanilyen lehetett).

A ruhára varrt díszeknek több típusa is előfordult a temetőben. Kerek ingnyakveretek és kéttagú csüngős veretek voltak a 7. és 12. sírban. A 7. sír 7 darab préselt, kerek verete aranyozott ezüsből készült. Közepük bemélyített, hátoldalukon két fülecske szolgált a felerősítésre. Az 5 darab kéttagú csüngő felső tagja megegyezik a kerek veretekkel, alsó tagja maszkos díszítésű.³²⁶ Csak ez utóbbiak elhelyezkedése van a csontvázlapon hozzávetőlegesen berajzolva – két sorban a felsőtesten, de mivel a karika is a medencelapát közelében volt, el-

képzelhető, hogy a kéttagú csüngős veretek sem eredeti helyzetükben voltak.

A 12. sírban fekvő nő felsőtestét munkagép semmisítette meg, ingnyakdíszei közül 2 darab préselt, aranyozott ezüst, közepén körülárvolt gömbfelülettel díszített kerek veret maradt meg, valamint 4 darab szintén aranyozott ezüst, kéttagú csüngős veret. Ezek felső tagja megegyezik a kerek veretekkel, alsó tagja egyszerű, hármas levéldísz, a középső levéltag csúcsán kis gömböcskével.

17 darab rombusz alakú, aranyozott ezüst ingnyakveret került elő a 9. sírből. Közepükön keretelt kis dudor ül, négy csúcsuk egy-egy gömböcskében végződik. A veretek a sírlap alapján a kulcsos ívét követték, és hátul is díszítették a ruha szegélyét.

A 9. sírban 7 darab négyzet alakú, öntött, aranyozott ezüstveret került elő a medencében, enyhe ívben, egy vonalban. A veretek közepe kis körben áttört, négy csúcsán egy-egy stilizált levélcsozor díszíti, melyek között – az oldalak közepén – egy-egy kis félgömb látható. Hátlapjukon négyszögletes bronz alátét volt. Hasonló elrendezésű, de nem azonos motívumú övveretek kerültek elő Nagykörű,³²⁷ Apatin,³²⁸ Hajdúböszörmény-Bodaszőlő³²⁹ és Tiszaeszlár-Bashalom lelőhelyeken.

Egészen hasonló díszítésű, préselt, aranyozott ezüst övdísz került elő szórványként a 12. sír bolygatott részéről: négyzet alakú, közepén kör alakban áttört, négy csúcsa egy-egy egyszerű, keretelt, közepén kidomborodó levéldísz, köztük az oldalak közepén egy-egy dudor ül.

A 12. sírban 5 darab nagyméretű, öntött, aranyozott ezüst csüngős veret volt, a csontvázlapon alapján kettő ezek közül a jobb medencelapáton, egy pedig a medence közepén helyezkedett el. Díszítése alapján az egyszerűbbek közül való a Mohács,³³⁰ Budapest-Rákospalota,³³¹ Székesfehérvár-Demkőhegy³³² lelőhelyeken előkerült kaftánveretek kevésbé kidolgozott változata. A felső tag ívelt oldalú négyzet, az oldalívek a négy csúcsból keretelten kidomborodó szivalakok vonalát követik, közepe szintén keretetlen félgömb alakban domborodik, hátoldalán három fülecske segíti a felerősítést. Az alsó tag levél alakú, a csatlakozásnál hosszúkás alakban a feléig áttört, felületét kétoldalt árkolással stilizált palmettamotívummal díszítették.

³²⁵ Mivel sírrajzok nem készültek, csak a feljegyzésekre hagyatkozhatunk, s kénytelenek vagyunk elfogadni a meghatározást, de elgondolkodtató az, hogy az egyetlen lovastemetkezés és tegezmaradvány, valamint a veretes tarsoly is gyermeksírből került említésre.

³²⁶ Bálint I/b. típus (BÁLINT 1991, 126, *Taf.* XXXVII, 1–17).

³²⁷ HAMPEL 1905, II. 556–557.

³²⁸ BÁLINT 1991, *Taf.* LIII., a/2.

³²⁹ NEPPER 1996, 223.

³³⁰ BÁLINT 1991, *Taf.* XLV, 1.

³³¹ BÁLINT 1991, *Taf.* XLV, 2.

³³² BÁLINT 1991, *Taf.* XLV, 4.

Fülesgombok három sírban voltak. A 7. és 9. sírban egy típus: öntött bronz, tömör, gomba alakú fülesgombok fordultak elő. A 7. sírban a bal medence fölött volt egy darab – mivel azonban a sírban a tárgyak bolygatottak tűnő helyzetben voltak, nem biztos ennek otléte sem. A 9. sírban 4 darab gomb volt, ebből kettőt az ásató a gerincoszlop alsó részén, egymás fölött jelölt.

A 17. sírban az áll alatt került elő egy tömör, barázdált fejú, valamint egy gömbölyű, üreges, öntött gomb fele.

Lábbelivereteket egy temetkezésnél figyeltek meg. A 12. sírban 83 darab kerek, domború felületű, közepen bemélyített, hátul egy-egy szegeccsel ellátott kis veret volt. Az ásató a sírlapon ezeket párhuzamos sorokban a lábon jelölte, de az ásatósi fotók ellentmondanak ennek.

A 16. számú gyermeksírban a medencéhez hajlított bal alkar alá tarsolyt helyeztek, melynek négy öntött bronzverete maradt meg. A függesztőszíjat díszíthette a két kis egyszerű, állatfejre emlékeztető veret, s a fedélre lehettek erősítve a négy hosszabb és köztük négy kisebb szirmot mintázó négyzetes darabok. A veretek legközelebbi párhuzamai Újfehértó-Micskepusztáról származnak, hasonlóak ismertek Birka 154. sírjából is.³³³

Fegyver igen kevés fordult elő. Németh Péter meghatározása szerint nyíltegez maradványai is lehetnek a 4. sírból előkerült vastöredékek, bár egy 10 év körüli gyermek mellett feküdtek. Megerősítheti viszont a meghatározást, hogy ez volt a temetőrészlet egyetlen lovassírja.

A 15. számú férfisírban a jobb medence fölött egy levél alakú nyílhegy volt.

Lovastemetkezés egyetlen esetben, a 4. számú gyermeksírban fordult elő, ahol a valószínűleg egy fiúgyermek bal lába mellé helyezték a lócsontokat. Lószerszám nem volt a sírban.

Használati eszközök közül kések 4 sírban voltak. A 9. női sírban a jobb könyök mellett belül volt egy töredék, a 11. sírban, szintén nő mellett, a jobb alkar mellett belül feküdt egy késtöredék. A 14. sírban fiúgyermek jobb combfeje mellett volt egy nyéltüskés vaskés, a 16. sírban fekvő gyermeknél pedig a medence feletti csigolyán került elő egy valószínűleg késből maradt vastöredék.

29.3.3. A temető keltezése

A leletanyag alapján a temetőt a 10. század közepe táján (középső harmadában) használták.

29.4. IRODALOM

RégFüz 20 (1967), 69–70; DIENES 1996b, 325; NÉMETH 1996a, 7–21; NÉMETH 1996b, 200–202.

³³³ ARBMAN 1940, *Taf.* 91, 3.

IV.30. TISZAVASVÁRI-NYÍREGYHÁZI ÚTI TANYÁK/II. DÜLŐ

30.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1929 és 1932 között, a község határában, a Nyíregyházáról Büdsszentmihályra (ma Tiszavasvári) vezető kövesút mellett, az eszlári útelágazástól a dorogi útelágazásig tartó második dűlőben elterülő szántóföldeken (Aranyos János és Alföldi Gábor tulajdona), egy homokdomb oldalában csontvázak kerültek elő, melyek közül kilenc melléklet nélkül a helybeliek, további három sírt pedig a tanító bontott ki – ez utóbbiakból egy fülbevaló, valamint egy Béla *dux* (1048?–1060) denár került elő.

Kiss Lajos egy jegyzete szerint 1936–1937-ben Rohács József tiszalöki cipész 70 sírt bontott ki – valószínűleg Gombás András felügyelete alatt – ugyanitt. Ezt

megerősíti Fettich Nándor a Rohács által a MNM-ba bejuttatott leletekről és Árpád-kori érmékről felvett 1948. évi, Tiszalökön keltezett jegyzőkönyvének naplója is (MNM Rég. Adattár 45.T.I.), amely említi Rohácsnak egy 1938-ban végzett büdsszentmihályi ásatását, ennek jegyzeteit és mellékleteit Rohács állítólag a MNM-ba küldte be. (A temető legkésőbbi pénzei a jegyzőkönyv tanúsága szerint: I. László (1077–1095), Kálmán (1096–1116), sőt állítólag II. Béla (1131–1141) denárjai.) Erről az ásatásról sem dokumentáció, sem leletanyag nem található.³³⁴

35. kép. Tiszavasvári-nyíregyházi úti tanyák/II. dűlő

³³⁴ Szabolcs megyei Alispáni Jelentések 1932; JAM Adattár 93.10.; MNM Rég. Adattár 45.T.I.; FEHÉR-ÉRY-KRALOVÁNSZKY 1962, 1148; DIENES 1996b, 329–330, 362–363.

30.2. SÍRLEÍRÁSOK

30.2.1. A helybéliek által feltárt sírok

1. sír (1929)

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.:
Ny-K. Bolygatott sír.

Melléklete: nem volt.

2. sír (1930)

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.:
Ny-K. Rigolározáskor bolygatott temetkezés.

Melléklete: nem volt.

3. sír (1930)

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.:
Ny-K. Rigolározáskor bolygatott temetkezés.

Melléklete: nem volt.

4. sír (1931)

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.: az
adat hiányzik.

Melléklete: nem volt.

5. sír (1931)

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.:
Ny-K.

Melléklete: nem volt.

6. sír (1931)

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.:
Ny-K.

Melléklete: nem volt.

7. sír (1931)

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.:
Ny-K.

Melléklete: nem volt.

8. sír (1931)

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.:
Ny-K.

Melléklete: nem volt.

9. sír (1931)

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.:
Ny-K.

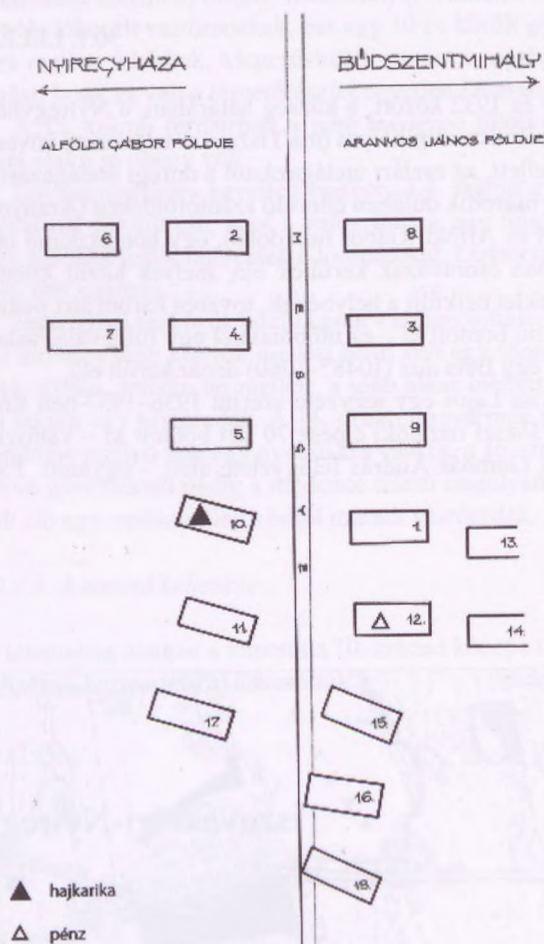
Melléklete: nem volt.

10. sír (1932)

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.:
Ny-K.

Melléklete:

1. A koponya mellett bronzkarika (JAM 60/1932, elvesztett).

36. kép. Tiszavasvári-nyíregyházi úti tanyák/II. dűlő, temetőterkép

11. sír (1932)

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.:
Ny-K.

Melléklete: nem volt.

12. sír (1932)

Sm.: az adat hiányzik. Csvh.: az adat hiányzik. T.:
Ny-K.

Melléklete:

1. I. Béla (1060–1063) denár (JAM 59/1932, elvesztett).

13. sír (1932)

Sm.: 60–70 cm. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny-K.

Melléklete: nem volt.

14. sír (1932)

Sm.: 60–70 cm. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny-K.

Melléklete: nem volt.

15. sír (1932)

Sm.: 60–70 cm. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K.

Melléklete: nem volt.**16. sír** (1932)

Sm.: 60–70 cm. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K.

Melléklete: nem volt.**17. sír** (1932)

Sm.: 60–70 cm. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K.

Melléklete: nem volt.**18. sír** (1932)

Sm.: 60–70 cm. Csvh.: az adat hiányzik. T.: Ny–K.

Melléklete: nem volt.

30.2.2. Rohács 1938-as jegyzéke szerint előkerült sírok

1. sír

Nincs adat.

Melléklete:

1. I. Béla (1060–1063) denár, CNH I. 15. = H11.

2. sír

Nincs adat.

Melléklete:

1. A bal combnál II. Béla (1131–1141) denár, CNH I. 59. = H50. (elporladt).

5. sír

Gyermeksír.

Melléklete:

1. A szájában Kálmán (1096–1116) denár, CNH I. 41. = H33. (elveszett).

9. sír

Gyermeksír.

Melléklete:

1. A szájában I. László (1077–1095) denár, CNH I. 29. = H24.

16. sír

Nincs adat.

Melléklete:

1. A boka mellett Salamon (1063–1074) denár, CNH I. 29. = H24.

19. sír

Nincs adat.

Melléklete:

1. A bordák között I. Béla (1060–1063) denár, CNH I. 15. = H11.

26. sír

Nincs adat.

Melléklete:

1. A bal kéznél I. András (1046–1060) denár, CNH I. 11. = H8.

29. sír

Nincs adat.

Melléklete:

1. A bal felkar alatt I. László (1077–1095) denár, CNH I. 26. = H22.

36. sír

Nincs adat.

Melléklete:

1. A combsontnál I. András (1046–1060) denár, CNH I. 12. = H9. (körülnyírt).

39. sír

Nincs adat.

Melléklete:

1. A szájban I. Béla (1060–1063) denár, CNH I. 15. = H11.

40. sír

Nincs adat.

Melléklete:

1. A nyakban Salamon (1063–1074) denár, CNH I. 22. = H17. (kettétörött).

46. sír

Nincs adat.

Melléklete:

1. A bal könyöknél I. László (1077–1095) denár, CNH I. 26. = H22.

49. sír

Nincs adat.

Melléklete:

1. A nyaknál I. András (1046–1060) denár, CNH I. 11. = H8. (elveszett).

55. sír

Nincs adat.

Melléklete:

1. A nyaknál I. László (1077–1095) denár, CNH I. 28. = H24. (elveszett).

66. sír

Gyermeksír.

Melléklete:

1. A nyakában I. László (1077–1095) denár, CNH I. 26. = H22. (átfúrva).

30.3. ÉRTÉKEELÉS

30.3.1. Temetkezési szokások

A térképen feltüntetett, 1932-ig előkerült Ny–K tájolású 18 sír 4 É–D-i irányú sorba rendeződött. Sajnos a vázokról semmi feljegyzés nem született, így a rítusról a 12. sír obulusán kívül nincs információnk. Az 1936–1937-es ásatás 15 érmés sírjával kapcsolatban az erősen numizmata érdeklődésű Rohács József lejegyezte a

pénzek előkerülési helyét,³³⁵ de sem ezen sírokról, sem a többi, állítólag 55 sírről más információt nem közölt.

30.3.2. A temető keltezése

A temető a pénzek alapján a 11. század közepe és a 12. század közepe között volt használatban.

30.4. IRODALOM

Szabolcs megyei Alispáni Jelentések 1932; JAM Adattár 93.10.; MNM Rég. Adattár 45.T.I.; FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 1148; DIENES 1996b, 329–330, 362–363.

³³⁵ Ezek csoportosítását lásd a leletanyagot elemző fejezetben.

IV.31. TISZAVASVÁRI-PAPTELEKHÁT-HALASTÓ

31.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Dokumentáció és sírmejelölés nélkül 10–11. századi tárgyakat őriz a nyíregyházi múzeum. Kalicz Nándor

Régészeti Füzetek-beli jelentésében Árpád-kori gödröket és tűzhelyeket is említ.³³⁶

31.2. LELETLEÍRÁSOK

1. Kerek átmetszetű, hegyesedő végű, bronzhuzal karperec, átm.: 67×72 mm, Ø: 4 mm (JAM 68.45.1.) [113. tábla 9].
2. Kerek átmetszetű, hegyesedő végű, bronzhuzal karperec, átm.: 65×63 mm, Ø: 3,5 mm (JAM 68.46.1.) [113. tábla 10].
3. Kerek átmetszetű, hegyesedő végű, bronzhuzal karperec, átm.: 69×66 mm, Ø: 3 mm (JAM 68.47.1.) [114. tábla 1].
4. Kerek átmetszetű, hegyesedő végű, bronzhuzal karperec, átm.: 69×70 mm, Ø: 4 mm (JAM 68.48.1.) [114. tábla 2].
5. Hegyesedő, nyitott végű, félkör átmetszetű bronzgyűrű, kétoldalt keskeny peremmel közrefogott részen sodrást utánzó rovátkolással díszített, átm.: 24 mm (JAM 68.49.1.) [113. tábla 4].
6. Bronzból készült zárt karikagyűrű, félkör átmetszetű, felületén elmosódott rovátkolt díszítéssel (JAM 68.50.1.) [113. tábla 7].

37. kép. Tiszavasvári-Paptelekhát

³³⁶ JAM Adattár 92.20., 92.33.; *RégFüz* 9, 14.

7. Bronzból készült zárt karikagyűrű, félkör átmetszetű, díszítetlen, átm.: 23 mm (JAM 68.51.1.) [113. tábla 8].
8. Bronz S-végű karika, az S-vég egy része letörött, átm.: 22,5×18 mm, Ø: 1,5 mm (JAM 68.52.1.) [113. tábla 1].
9. Bronz S-végű karika, az S-vég egy része letört, átm.: 26 mm, Ø: 2 mm (JAM 68.53.1.) [113. tábla 2].
10. Sima, ovális átmetszetű bronzkarika, átm.: 23×19 mm, Ø: 2 mm (JAM 68.54.1.) [113. tábla 5].
11. Bronz fülbevaló-karika töredéke, kerek átmetszetű huzalból, átm.: 24 mm, Ø: 2,5 mm (JAM 68.55.1.) [113. tábla 3].
12. Kerek átmetszetű, hegyesedő végű, bronzhuzal karperec töredéke, átm.: 40 mm, Ø: 2,5 mm (JAM 68.56.1.) [114. tábla 3].
13. Kerek átmetszetű bronzhuzal karperec töredéke, Ø: 2 mm (JAM 68.57.1.) [105. tábla 4].
14. Hegyesedő végű, ovális átmetszetű, rosszezüst gyűrű, átm.: 20×23 mm, Ø: 3 mm (JAM 68.58.1.) [113. tábla 6].
15. Csavart bronzdrótból készült nyakperec töredéke, Ø: 4 mm (JAM 68.59.1.) [114. tábla 5].

31.3. IRODALOM

JAM Adattár 92.20., 92.33.; *RégFüz* 9, 14.

IV.32. ÚJTIKOS-DEMETERI GÖDRÖK³³⁷

32.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1914-ben földelhorlás során egy kb. 800 m²-es területen 40–42 sírt semmisítettek meg. A terület az egri főkapitány birtoka volt, aki megtiltotta az ásatást, és mivel a környékbeliek rendszeresen innen hordtak agyagot, az akkori állapothoz képest sokszoros hosszúságban és szélességben kibányászták a területet.

A csontvázak 10–145 cm mélyen feküdtek, irányításuk Ny–K volt, a kezek általában a test mellett nyújtva, ritkábban a mellkasra helyezve feküdtek. Mellettük bronz- és ezüstgyűrűket, torqueseket, bronz karkötőket,

függőket és gyöngyöket találtak, a leletek egy része a helyszínen megfigyeléseket végző Kiss Lajos jóvoltából a Jósza András Múzeumba került.

Gombás András tiszavasvári múzeumvezető kutatott ezen a területen tovább 1960. szeptember 23–29. között. Az ő helyszínrajza szerint a Tiszavasváriból Polgárra vezető út É-i oldalán, az út Polgárról számított 7950 m-es szelvénye táján 18 (17 Árpád-kori és egy szarmata) sírt tárt fel az agyaggödrök D-i pereme és az úttest közötti keskeny sávon.³³⁸

32.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír

Sm.: 60 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: ÉNy–DK. Bolygatott csontváz.

Mellékletei (JAM ltsz. nélkül):

1. Bronzfibula a mell közepén, h.: 52 mm, sz.: 17 mm.

2–69. 68 darab gyöngy a nyakon, a csuklók táján és a bokáknál (nagy paszta-, kis hasáb-, ikergyöngy, cubooktaéder gyöngyök).

70. Bronz lemeztöredékek, h.: 9,5 mm, sz.: 8 mm; h.: 14 mm, sz.: 11 mm.

38. kép. Újtikos-Demeteri gödrök

³³⁷ Újtikos-Demeterkút.

³³⁸ JAM Adattár 88.1., 93.16.; DIENES 1996b, 345–347.

71. Vas pengetőredékek, h.: 18 mm, sz.: 14 mm; h.: 16 mm, sz.: 12 mm.

2. sír

Sm.: 40 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Felnőtt férfi csontváza. A felsőtest a combfejtől felfelé bolygott.

Melléklete: nem volt.

3. sír

Sm.: 56 cm. Csvh.: 156 cm. T.: Ny–K. Felnőtt nő háton fekvő csontváza, két karja a felsőtestre hajlítva.

Mellékletei:

1. A bal kéz középső ujján kerek átmetszetű, nyitott, vége felé elkeskenyedő, bronz huzalgűrű, átm.: 21 mm (JAM 71.2.1.2., elveszett) [115. tábla 2].
2. A jobb karon rombusz átmetszetű, egyenesre levágott végű, öntött bronz karperec szövetnyomokkal, átm.: 78×76 mm (JAM 71.2.1.1.) [115. tábla 1].

4. sír

Sm.: 48 cm. Csvh.: 145 cm. T.: Ny–K. Háton fekvő felnőtt nő csontváza, bal karja a mellkasra hajlítva.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalán 5 cm-re bronzhuzal S-végű karika, átm.: 16×20 mm (JAM 71.2.2.) [115. tábla 3].
2. A bal comb mellett őskori cserepek.

5. sír

Sm.: 52 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Háton fekvő felnőtt férfi csontváza, a koponya hiányzik, a felsőtest bolygatott.

Melléklete: nem volt.

6. sír

Sm.: 45 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Háton fekvő gyermek csontváza, a 8. sír fölött 30 cm-rel fektült.

Melléklete: nem volt.

7. sír

Sm.: 50 cm. Csvh.: 165 cm. T.: ÉNy–DK. Háton fekvő felnőtt nő csontváza, bal keze a combsonon.

Mellékletei:

- 1–271. A nyakon 271 darab apró, fehér kásagyöngy (JAM 71.2.3.2.): köztük egy kettősgyöngy, h.: 3–4 mm, barna hengeres pasztagyöngy (JAM 71.2.3.1.; 54 darabra szétesve) és fekete gyöngyök [115. tábla 6].
272. Az állkapocs bal oldalán összehajtott bronzlemezke, h.: 23 mm, sz.: 3,5 mm (JAM 71.2.3.4.) [115. tábla 4].

273. A bal kéz ujjai között rombusz átmetszetű, hegyesedő végű, nyitott bronz huzalgűrű, átm.: 21×22 mm (JAM 71.2.3.3.) [115. tábla 5].

8. sír

Sm.: 85 cm. Csvh.: 165 cm. T.: Ny–K. Háton fekvő felnőtt nő csontváza.

Mellékletei:

1. A koponya alatt nyitott végű bronzhuzal karika,³³⁹ átm.: 23×20 mm (JAM 71.2.4.) [115. tábla 7].

9. sír

Sm.: 85 cm. Csvh.: 145 cm. T.: Ny–K. Felnőtt nő háton fekvő csontváza.

Melléklete: nem volt.

10. sír

Sm.: 85 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Háton fekvő felnőtt férfi bolygatott csontváza (az ásatás közben egy gyerek kiásta, szétszórta).

Mellékletei:

- 1–3. A váz fölötti sírföldben 1 darab obszidiánpenge és 2 darab hulladék (JAM 71.2.5.3.).
- 4–6. A koponya alatt 3 darab kis bronzhuzal karika, kettőnek az S-vége letört, a harmadik töredékeesebb, átm.: 11, 12, 11 mm (JAM 71.2.5.1.) [115. tábla 8–10].
7. A nyakcsigolyák alatt, a jobb kézfej ujjjaival egy nyitott végű bronz pántgűrű, átm.: 18×21 mm (JAM 71.2.5.2.) [115. tábla 11].

11. sír

Sm.: 82 cm. Csvh.: 154 cm. T.: Ny–K. Háton fekvő felnőtt nő csontváza.

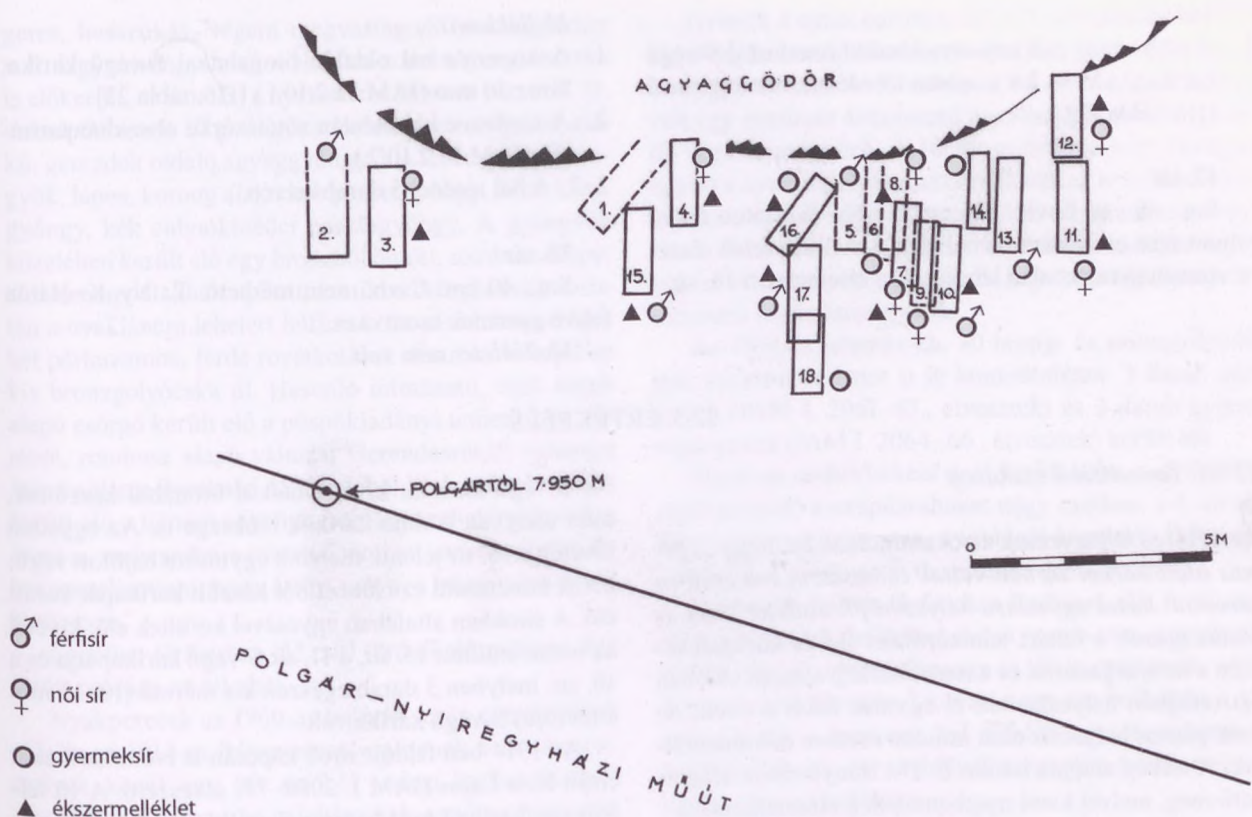
Mellékletei:

1. A csontváz fölött 20 cm-re a sírföldben, a bal váll magasságában pattintott nyílhegy.
- 2–3. A sírföldben 2 darab cserép.
- 4–5. A koponya két oldalán bronz S-végű karikapár, átm.: 21,5×20,5, átm.: 17 mm (JAM 71.2.6.1.) [116. tábla 1–2].
- 6–15. A nyaknál 10 darab gyöngy:³⁴⁰ gerezdelt agyag, h.: 11 mm, sz.: 15 mm, fehér paszta, h.: 7 mm, sz.: 3 mm, kék paszta, h.: 6 mm, sz.: 4 mm, lapos kerek agyag, h.: 12 mm, sz.: 6 mm, kis fehér kásagyöngy, átm.: 3 mm (JAM 71.2.6.4.) [116. tábla 4–12].
16. A nyak bal oldalán kopott rosszezüst érme (JAM 71.2.6.5.)³⁴¹ [116. tábla 3].
17. Az érme mellett öntött bronzcsörgő, benne kis bronzgolyóval, h.: 27 mm, sz.: 20 mm (JAM 71.2.6.2.) [116. tábla 13].

³³⁹ Tévesen a 7. sírhoz leltározva.

³⁴⁰ Csak 8 darab van meg.

³⁴¹ Töredékes, ezüstlemezként beletárolva.

39. kép. Újtikos-Demeteri gödrök, temetőterkép

18. A nyak jobb oldalán öntött bronz szőlőfürtcsüngős fülbealó töredéke, csüngőtág h.: 22 mm (JAM 71.2.6.3.) [116. tábla 14].

12. sír

Sm.: 50 cm. Csvh.: 155 cm. T.: Ny-K. Háton fekvő felnőtt nő csontváza.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán egymásra hajlított végű bronzhuzal karika, átm.: 16×18 mm (JAM 71.2.7.1.).
2. Körülötte nagyobb méretű, kerek átmetszetű, egyenesre levágott, nyitott végű bronzhuzal karika, átm.: 35 mm (JAM 71.2.7.2.) [116. tábla 17].
3. A bordák között vastag, ovális átmetszetű huzalból hajlított bronztárgy, h.: 26 mm, sz.: 24 mm (JAM 71.2.7.3.) [116. tábla 16].
4. A jobb kéz középső ujján kerek átmetszetű, nyitott, elkeskenyedő végű bronz huzalgűrű, átm.: 21 mm (JAM 71.2.7.4.) [116. tábla 15].

13. sír

Sm.: 60 cm. Csvh.: 162 cm. T.: Ny-K. Háton fekvő felnőtt férfi csontváza, mindkét karja a medencére hajlítva.

Melléklete:

1. A bal könyök mellett cserépdarab.

14. sír

Sm.: 40 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny-K. Háton fekvő gyermek csontváza, jobb alkarja a koponya mellé visszahajlítva.

Melléklete: nem volt.

15. sír

Sm.: 45 cm. Csvh.: 160 cm. T.: Ny-K. Háton fekvő felnőtt férfi csontváza, bal kézfeje az áll alatt.

Mellékletei:

- 1-2. A koponya bal oldalán és a jobb oldala alatt kerek átmetszetű, egymásra hajtott végű ezüsthuzal karkapár, átm.: 19×22 mm (JAM 71.2.8.2.) [116. tábla 19-20].
3. Az áll alatt 5 cm-re törött gyöngyszem [116. tábla 21].
- 4-6. A mell közepén 2 darab kovapenge és egy hulladék (JAM 71.2.8.1.).
7. A sírföldben cserép.

16. sír

Sm.: 45 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: ÉNy-DK. Háton fekvő gyermek csontváza, jobb alkarja a fejhez visszahajlítva.

Melléklete:

1. A jobb kézfej és a koponya között bronzhuzal S-végű karika (JAM 71.2.9.); erősen töredékes, nem mérhető [116. tábla 22].

17. sír

Sm.: 68 cm. Csvh.: 156 cm. T.: Ny–K. Háton fekvő felnőtt férfi csontváza, két alkarja a mellkas felső részére visszahajtván, az alsó lábszárakra rátemetve a 18. sír.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalán bronzhuzal S-végű karika, átm.: 16 mm (JAM 71.2.10.1.) [116. tábla 23].
2. A medence bal oldalán sötétszürke obsziánpattinték (JAM 71.2.10.2.).
- 3–7. A bal térdnél 5 darab cserép.

18. sír

Sm.: 40 cm. Csvh.: nem mérhető. T.: Ny–K. Háton fekvő gyermek csontváza.

Melléklete: nem volt.

32.3. ÉRTÉKELÉS

32.3.1. *Temetkezési szokások*

Az 1914-es feljegyzések arról számolnak be, hogy „egy-más alatt három sorban voltak csontvázak sok esetben keresztül-kasul egymásra helyezve”,³⁴² amit az 1960-as ásatás igazol: a feltárt temetőrészlet É-i és középső részén a mélységadatok és a temetőtérkép alapján valóban két rétegben helyezkedtek el egymás felett a sírok, de ezek pontos helyzetét nem minden esetben dokumentálták. A térkép alapján három É–D-i irányú sírsor állapítható meg, melyet kissé megbontanak a rátemetkezések.

A sírok tájolása a pontosan dokumentált temetőrészletnél általában Ny–K, ettől csak a 16. számú gyermek-sír tér el (az 1. számú szarmata temetkezés kivételével) ÉNy–DK-i irányításával. Az 1914-ben feldúlt sírok irányítása is Ny–K volt Kiss Lajos feljegyzése szerint. Hat sírban a kezek a test mellett nyújtva helyezkedtek el (6., 8., 9., 11., 12., 18. sír), két esetben a felsőtestre volt hajlítva mindkét kéz (3., 17. sír), két-két esetben a bal vagy a jobb kéz a mellkason volt (bal: 4., 15. sír, jobb: 14., 16. sír), a medencére volt hajlítva mindkét kéz a 13. sírban és a bal kézfej a combsontra a 7. sírban. A 10. sírban a jobb kézfej a nyakcsigolyák alatt került elő, de mivel ez bolygatott sír volt, nem lehet tudni, hogy eredetileg valóban oda helyezték-e. A temető korábban feldúlt részében a feljegyzések szerint a kezek általában a combokon feküdtek, néhány esetben pedig a mellkason. A sírok 55,5%-ában volt melléklet.

Sem a sírgödrök alakjáról és méretéről, sem koporsó esetleges meglétéről nincs információnk.

32.3.2. *A temető leletanyaga*

Haj-/varkocskarika, S-végű karika: két típusa került elő a temetőben: egyszerű, sima karikák (hegyes vagy egyenesre vágott, nyitott vagy egymásra hajlított véggel, vékony, kerek átmetszetű huzalból), valamint egyszerű S-végű változatok, kerek átmetszetű huzalból.

Az S-végű karikák kivétel nélkül bronzból készültek, mint ahogyan a sima karikák többsége is. Az egyetlen kivételt a 15. sír jelenti, melyből egymásra hajlított végű, kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült karikapár került elő. A sírokban általában egyesével kerültek elő; kivétel az imént említett 15. sír, a 11. sír S-végű karikapárja és a 10. sír, melyben 3 darab egészen kis méretű (10–12 mm átmérőjű) S-végű karika volt.

Az 1914-ben feldúlt sírok kapcsán is bronzkarikákat említ Kiss Lajos (JAM I. 2068–77., elveszett). A 10 feljegyzett karika közül háromnál említi meg, hogy eredetileg meglévő S-végűk letört.

A 12. sírban két egészen nagyméretű, vastag huzalból hajlított ékszer is volt: az egyik egy 3 mm vastag, 35 mm átmérőjű bronzkarika, mely a koponya jobb oldalán talált karika közelében feküdt. A másik egy szintén 3 mm vastag, ovális átmetszetű huzalból hajlított, egyenesre vágott, egymáshoz hajlított, nyitott végű, 21×26 mm nagyságú tárgy, mely a bordák között került elő.

A 11. sírből szőlőfürtcsüngős fülbevaló bronzból öntött változatának töredéke került elő a nyak jobb oldalán: a karika alsó része a középső csüngőtaggal, mellette kétoldalt egy-egy gyöngykoszorúval. Igen valószínű, hogy a két pár gyöngykoszorús típushoz tartozik, mert a meglévők egészen közel esnek a csüngőrészhez. A szőlőfürtcsüngő felső, karikán belüli része körben négy gömböcskéből áll, felül egy ötödikkel lezárva. Alsó részén egy apró gömböcskéből álló, körbefutó gyöngysor alatt négy nagyobb, majd egy, az egészet lezáró ötödik gömb következik. A fülbevaló az öntött példányok körében igen jó kidolgozásának számít, hasonló minőségű a Tiszalök-vajasdombi temető 2. sírjából került elő.

1914-es jelentésében egy közelebről meg nem határozott fülbevalót (JAM I. 2067., elveszett) is említ Kiss Lajos.

Gyöngyök három sírban fordultak elő. A 7. sírban a nyaknál, főképp annak bal oldalára csúsztatva összesen 271 darab apró, fehér kásagyöngy, valamint egy nagy, hen-

³⁴² Jóna leltározatlan kézírata, 1914. június 17–19.

geres, hosszúkás, végein megvastagodó pasztagyöngy volt. Ugyanitt egy henger alakúra sodort bronzlemezke is előkerült, ez szintén a nyakláncra lehetett fűzve. A 11. sírban összesen 10 gyöngyszem volt: lapított gömb alakú, gerezdelt oldalú agyaggyöngy, kis fehér pasztagyöngyök, lapos, korong alakú kék pasztagyöngy, fehér kásagyöngy, kék cubooktaéder pasztagyöngy. A gyöngyök közelében került elő egy bronzból öntött, rombusz alapú, alul kereszt alakban nyitott, kónikus csörgő, mely szintén a nyakláncra lehetett felfűzve. Az alsó háromszögeket párhuzamos, ferde rovátkolások díszítik, belsejében kis bronzgolyócska ül. Hasonló mintázatú, csak kerek alapú csörgő került elő a püspökladányi temető 289. sírjából, rombusz alapú változat Gerendásról,³⁴³ valamint Sorokpolány-Berekalja 150. sírjából.³⁴⁴ A csörgő mellett került elő a temető egyetlen, sajnos meghatározhatatlan érme is, mely annyira rossz állapotban van, hogy nem lehet megállapítani, hogy átfűrt volt-e, s lehetett-e a nyaklánc része.

Egyetlen férfisírban (15. sír) fordult elő gyöngy, egy törött példány az áll alatt.

Nyakperecek az 1960-as feltárás során nem kerültek elő, de az 1914-es feljegyzések említenek 5–6 torquest, melyek közül egy két szálból sodort hurkos-kampós végződésű példányt be is leltároztak a nyíregyházi múzeumba (JAM I. 2056., elveszett).

Kiss Lajos jelentése 6 bronz karperecet említ, ebből négyet leltároztak be (JAM I. 2057–60., elvesztek), ezek kerek átmetszetű, nyitott végű huzalkarperecek voltak. Az 1960-as feltárás során a 3. sírből került elő egy vastag, nyitott végű, rombusz átmetszetű, keskenyedő, egyenesre levágott végű, öntött bronzpéldány a jobb karon. Az ásatási napló szövetmaradványokat említ mellette, így talán a ruhaujj leszorítására szolgált, bár csak az egyik oldalon volt meg.

Gyűrűk 4 sírből kerültek elő. A 3. sírban a bal kéz középső ujján kerek átmetszetű, elkeskenyedő végű bronz huzalgűrű volt. A 7. sírban a bal kézfej ujjai között volt egy rombusz átmetszetű huzalból készült, hegyesedő végű bronzgyűrű. A 10. sír gyűrűje a jobb kézfejjel együtt a nyakcsigolyák alatt került elő: ez bronzlemezről hajlított, nyitott végű változat, külső része enyhén domború, díszítetlen. A 12. sírban a jobb kéz középső ujján volt az elkeskenyedő, egymásra hajlított végű, kerek átmetszetű bronz huzalgűrű.

Az 1914-es jelentés kb. 30 bronz- és ezüstgyűrűről tesz említést és hatot ír le konkrétan: 3 darab zárt gyűrű (JAM I. 2061–63., elvesztek) és 3 darab nyitott végű gyűrű (JAM I. 2064–66., elvesztek) került elő.

Kerámia mellékletként nem került sírba, a sírföldből említ az ásató cserépdarabokat négy esetben, a 4. sírnál őskorinak meghatározva, a többinél közelebbi információt nem ad róluk, ezek múzeumba sem kerültek.

Kőpengék három férfisírban fordultak elő. A 10. sírban a váz fölötti sírföldben (tehát nem biztos, hogy mellékletként) egy obszidiánpenge és két kis pattinték, a 15. sírban a mell közepén 2 kova és egy kis hulladék, a 17. sírban pedig a medence bal oldalán egy obszidiánpattinték került elő – ez utóbbinál a legvalószínűbb, hogy a tűzkésztséghez tartozott.

32.3.3. A temető keltezése

Az 1960-ban feltárt temetőrészlet, mely a temető K-i széle volt, a 11. század első felére keltezhető; a tárgyak – bár nem túl részletes – leírása alapján az 1914-ben feltárt sírok is erre az időszakra korhatározhatók. A temető teljes kiterjedését, eredeti méretét nem ismerjük, pontos időrendjét, megnyitásának és felhagyásának idejét megállapítani nem lehet.

32.4. IRODALOM

JAM Adattár 88.1., 93.16.; DIENES 1996b, 345–347.

³⁴³ DIENES 1965a, Taf. XVI.

³⁴⁴ KISS 2000, 167, 67. jegyzet.

V. TEMETKEZÉSI SZOKÁSOK

Mivel a temetők egy része dúlt, illetve csak részlegesen feltárt, a temetkezési szokások vizsgálata nem nyújt teljes képet, különböző elemeit mégis fontos sorra venni, s a korszakra jellemző jelenségek közé beilleszteni.

A temetők fekvése megfelel a korszakban általános viszonyoknak: a jelenlegi településeken belül előkerült sírok kivételével ma is érzékelhető dombhátakra települtek. Szabó János Győző, valamint Tettamanti Sarolta felgyűjtött adatai alapján a 10. századi temetők – általuk a másvilágképzethez sorolt okok miatt – a dombok D-i, DK-i vagy DNY-i részére kerültek.³⁴⁵ Ennek általánoságát Révész László saját ásatási megfigyelései alapján megkérdőjelezte.³⁴⁶ Területünkön a megfigyelések szerint nincs külön preferált égtáj, a még érzékelhető dombok É-i, D-i és K-i részein egyaránt előfordulnak temetők.

Temetőárok meglétére egyetlen lelőhelyről sincs adatunk, ám mivel sok a régi, rosszul dokumentált, illetve nem szakember által, valamint a csak részben feltárt temető, meglétük nem kizárható. Templom körül létesített temető két esetben, Tiszalök-Kövestelek lelőhelyen, valamint Tiszavasvári természetes magaslatra épült görög katolikus temploma környékén feltételezhető, ez utóbbi lelőhelyen a falu korai temploma köré ásott sírokból származhatnak a földmunkák során előkerült S-végű karikák.

A sírok általában É–D-i (egy esetben ÉÉK–DDNy-i) irányú sorokba rendeződnek, pontosan dokumentált lelőhelyről csak két esetben van közölt adatunk rátemetkezésekre.³⁴⁷

A gyakran homokos talaj miatt sírgödröket még szakember által ásott és dokumentált temetőkből is csak keveset ismerünk. Alakjukról csak a pontos sírrajzzal rögzített temetkezések esetében van adatunk – ezek alapján az egyszerű, lekerekített sarkú formák az általánosak. Méretüket a halott magassága határozta meg: sem a nemi hovatarozás, sem a gazdagság alapján nem rangsorolhatjuk őket.³⁴⁸ Ami feltűnő, a Tiszaeszlár-Bashalom-csengősparti 11. századi síroknál előforduló, ki-

fejezetten keskeny – a helyenként csupán 35–45–55 cm széles – sírgödör. A temetkezések mélységéből az erózió miatt következtetéseket nem lehet levonni, egy temetőn belül is jelentős eltéréseket tapasztalhatunk (akár 80–100 cm különbség is lehet), s nincs feltétlenül összefüggés a mellékletek gazdagságával. Az egyetlen általánosabb jellegzetesség, hogy a gyermekeket jóval gyakrabban temették sekélyebb sírokba.

A sírok tájolása általában Ny–K, DNY–ÉK, jelentősebb eltérések három, a 11. századra datálható temetőnél fordultak elő. Bakay Kornél véleménye szerint a sírgödrök helyét a tájolások alapján napnyugtakor jelölték ki, valamint a már meglévő sírokhoz igazodtak, a fő tájolási iránytól való eltéréseket elsősorban a felszíni formákhoz való igazodással magyarázhatjuk.³⁴⁹ Három sírba fordítva, fejjel K felé fektették a halottat,³⁵⁰ a többi esetben É–D-i irányítással ásták a gödröt.³⁵¹

Koporsó meglétére nyolc temetőből, összesen 11 sír esetében van adatunk – 10. és 11. századi, rangos és köznépi temetkezéseknél egyaránt előfordultak. Ezek többségükben valószínűleg szegeletlen sírládák lehettek, egyetlen esetben, Tiszalök-Kövestelek 69. sírjában említenek három L alakú vastárgyat, melyek valószínűleg koporsóhoz tartoztak.

Kőpakolás, kővel kirakott aljú vagy kifalazott sír nem fordult elő.

A halottakat általánosan háton fekvő, nyújtott helyzetben temették el, az ettől való kisebb eltérések általában a lábak enyhe kifordulásában jelentkeztek. Két esetben, kizárólag 10. századi lelőhelyeken fordult elő zsugorított fektetés: a Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 18. sírjában fekvő felnőtt nőt a jobb oldalán, enyhén felhúzott lábakkal helyezték el [40. kép]. Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 6. sírjában egy fiatal gyermek fektet, szintén zsugorított helyzetben. Mellékletet egyik temetkezés sem tartalmazott. A zsugorított helyzet okát többféleképpen képzelték a kutatók: túl kicsire ásott sírgödör, büntetés, szolgáló státusz, visszajáró halottól való félelem. Tettamanti Sarolta megfigyelése szerint zsugorított helyzetű halottak

³⁴⁵ SZABÓ 1970, 270; TETTAMANTI 1975, 87. – Az északi rész temetőn belül is kapcsolódhat babonás képzetekhez (SZABÓ 1970, 268; FODOR 1985, 20, 4. jegyzet; NEPPER 1994, 154).

³⁴⁶ RÉVÉSZ 1996, 190, 859. jegyzet.

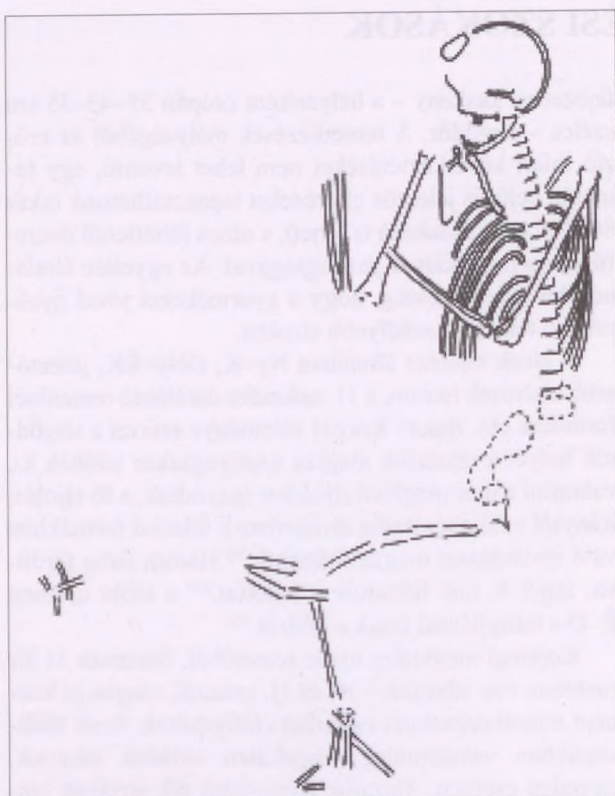
³⁴⁷ Tiszalök-Kövestelek és Újtikos-Demeteri gödrök, Tiszavasvári-Görög katolikus templom környéke és Tiszavasvári-Józsefháza esetében is többretegű temetőről lehetett szó. Ez utóbbinál Dienes István feljegyzései közt szerepelt megjegyzésként.

³⁴⁸ Kivételt csupán a két legnagyobb és egyben leggazdagabb temetkezés (Tiszaeszlár-Bashalom II. 12. és Tiszavasvári-Aranykerti tábla 3. sír) képez, ahol a lovastemetkezés miatt a sírt nagyobbra kellett ásní.

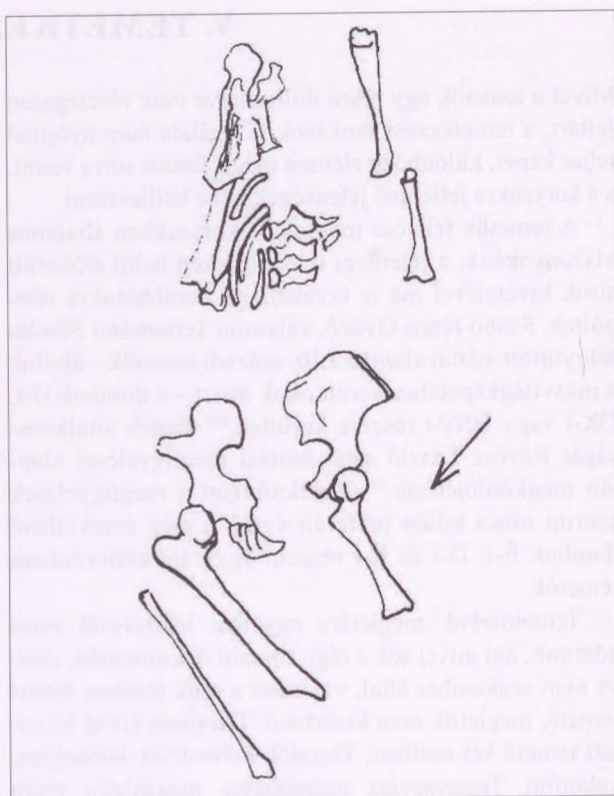
³⁴⁹ BAKAY 1978, 129–130, 145, 130. jegyzet.

³⁵⁰ Tiszalök-Kövestelek 5. és 7. sír. Sajnos sem életkor-, sem nem-meghatározás nem ismert ezeknél a síroknál, s a mellékletek sem árulnak el semmit a halottak esetleges különleges helyzetéről. Tettamanti Sarolta összefoglalása alapján a Dunától K-re a templom körüli és köznépi temetők esetében a fordított tájolás egyáltalán nem jellemző (TETTAMANTI 1975, 93). Tiszavasvári-Deákhalom I. sírjában a halott a fordított tájolás mellett hasra fektetve került a sírba.

³⁵¹ Ez Tiszalök-Rázompusztá II. temetőjében a leggyakoribb, ahol 14 sírnál fordul elő. Tettamanti Sarolta szerint ez a tájolás a Kárpát-medence területén a 10–11. században, különböző gyakorisággal, de minden típusú temetőben előfordul, s általuk a sírok délben való megásása feltételezhető (TETTAMANTI 1975, 91).

40. kép. Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 18. sír

41. kép. Tiszavasvári-Deákhalom 1. sír

csak köznépi temetőben fordulnak elő, s szinte minden esetben melléklet nélküli temetkezéseként, ám az azóta publikált temetők alapján ez a kép kezd megváltozni.³⁵²

Szabó János Győző kifejezetten a nemek és melléklettel való ellátottság alapján elemezte a rendellenes (köztük zsugorított) helyzetű temetkezéseket.³⁵³ Dienesel folytatott vitájában annak a háziszolgákhoz kapcsolódó elméletével szemben ezt a jelenséget a boszorkányság gyánújához kötötte.³⁵⁴ Kürti Béla szintén a korabeli boszorkánysággal hozta kapcsolatba a zsugorítva temetés szokását.³⁵⁵

A területünkön ismert két zsugorított sírnál nem valószínű a boszorkányság képzete – egyik sír sem tartalmazott ugyanis semmilyen olyan tárgyat, ami a visszajáró halottól való félelemre utalna, s a tiszavasvári sír esetében a halott gyermek volta is ellene szól a lehetőségnek.³⁵⁶ A Tiszaeszlár-Dióskerti táblában eltemetett nő sírja a temető szélén (de nem a legszélén, és nem is elkülönülve), annak mellékletekben legszegényebb részén helyezkedett el, itt is inkább szolga voltára gondolhatunk. Tiszalök-Vajasdomb lelőhelyen az ásatási fel-

jegyzések szerint 22 esetben a halott a jobb vagy a bal oldalán feküdt, ez (illetve ennek mértéke) azonban a rajzi dokumentáció hiánya miatt nem ellenőrizhető, s így nem is értékelhető. Tiszavasvári-Deákhalom 1. sírjának esetében gondolhatunk esetleg boszorkányhitre, itt a sír egyrészt elkülönülve, a domb ÉNy-i részén került elő, s a fordított tájolással (DK–ÉNy) eltemetett férfi hasra fektetve került a gödörbe [41. kép]. Mivel erősen roncsolt, gép által bolygatott temetkezés volt, más rendellenesség – csonkolás, összekötözésre utaló nyom – vagy szintén védekezésül a sírba helyezett éles tárgy nem volt megfigyelhető.

A karok/kezek elhelyezése elég nagy változatosságot mutat. Az összesen 357 biztosan feljegyzett kéztartás 18 különböző változatra bontható szét (a Kiss Attila által felvázolt 25 csoportból 12 ismerhető fel,³⁵⁷ valamint 6 ezekből kissé eltérő, de hozzájuk besorolható variáció figyelhető meg). A leggyakoribb változatnál (40,6%) a test mellett mindkét kart nyújtva helyezték el (Kiss 1. típus). Férfiaknál és nőknél egyforma arányban fordult elő, s a dokumentált gyermektemetkezések több mint fele is

³⁵² Tettamanti adatgyűjtése szerint ez a mód hiányzik a Felső-Tisza-vidékről (TETTAMANTI 1975, 101; vö. RÉVÉSZ 1996b, 39; ISTVÁNOVITS 2003, 379).

³⁵³ SZABÓ 1976, 35–64.

³⁵⁴ SZABÓ 1976, 68–72.

³⁵⁵ KÜRTI 1978–1979, 342; KÜRTI 1983b, 264.

³⁵⁶ Ennél a sírnál amúgy is csak az ásató feljegyzésére támaszkodhatunk, sírrajz ugyanis nem készült.

³⁵⁷ KISS 1983, 157, 71. ábra.

42. kép. Tiszavasvári-Józsefháza 1. és 2. sír

ehhez a változathoz tartozott [42. kép]. A 10. és 11. században gazdag és köznépi temetkezéseknél egyformán előfordult. A második leggyakoribb variáció (10,9%) során mindkét alkart a medencére hajtották (Kiss 7. típus). A biztos férfi–nő arány itt sem tért el lényegesen, de míg a férfiak esetében jórészt a 11. századi temetőben fordult elő, a nőknél a 10. századi temetkezésekre volt jellemző [43. kép]. A gyermekeknél az előző típusozhoz képest ez a pozíció jóval ritkábban jelentkezett.

Újabb változat, mikor egyik kezét nyújtva, a másikat a medencére hajlítva helyezték el.³⁵⁸ Míg a bal kéz medencére helyezése (Kiss 6. típus) nagyjából a 10. századi síroknál jelentkezett (10,2%), a jobb kéz a medencében (Kiss 2. típus) egy gazdag női sír és az egyetlen ide sorolható, 10. századi köznépi temetőben nyugvó gyermek kivételével 11. századi temetkezéseknél fordult elő (6,4%). Az eddig említett négy változathoz képest a többi kéztartás 1–2 esetszámmal fordult csak elő. Egyik

43. kép. Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 2. sír

vagy másik kézfej a medence alatt 10. és 11. századi köznépi temetőből is ismert, de kizárólag csak felnőtteknél.³⁵⁹ Az az eset, amikor az egyik alkart a medencére hajlítják, a másikat pedig vízszintesen helyezik el (Kiss 8. és 11. típus) kizárólag 10. századi köznépi temetőben nyugvó felnőtteknél volt megfigyelhető.³⁶⁰ A két alkar derékszögben elhelyezve, a kézfejek egymásra téve (Kiss 12. típus) két esetben, egy 10. századi, köznépi férfitemetkezésnél és egy 11. századi sírnál fordult elő.³⁶¹

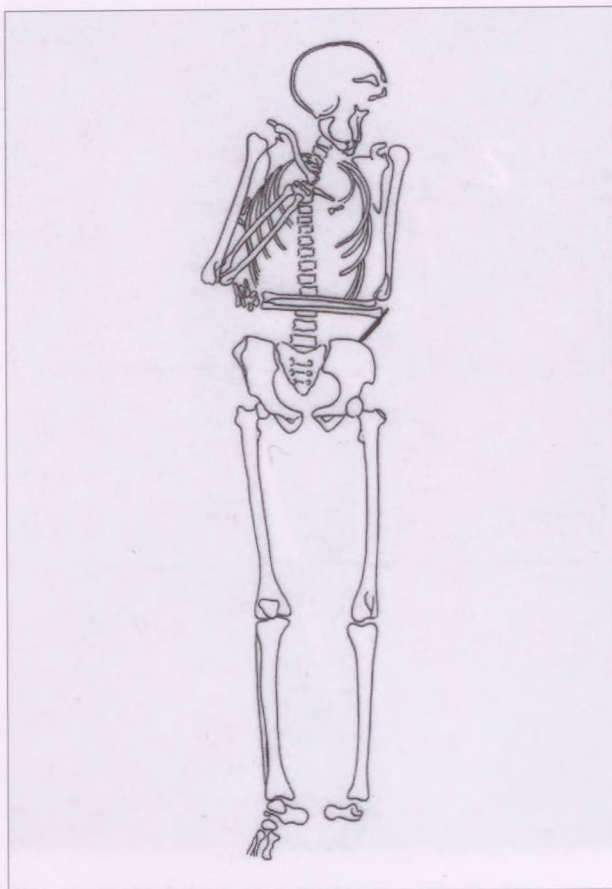
Két férfi és egy nő esetében – szintén 10. századi köznépi temetőben – az egyik kart vízszintesen, a másikat a mellkasra felhajlítva helyezték el (Kiss 19. és 23. típus) [44. kép]. Három 11. századi felnőtt esetében a jobb kar nyújtva, míg a bal a mellkasra hajtván helyezkedett el (Kiss 21. típus). Mindkét kar a mellkasra fektetve – szimmetrikusan vagy kissé elcsúszva, egymásra helyezve – kizárólag felnőtteknél, 10. és 11. századi köznépi síroknál fordult elő (ezek a Kiss 25. típus különböző

³⁵⁸ A medencére hajlított kezek csoportjához soroltam azt az egy-egy esetet is, amikor az egyik kézfej kissé lejjebb, a combtőre fektetve került elő, bár egyes vélemények szerint ezt a test bomlása során történt elmozdulás is okozhatja (SZABÓ 1983, 84).

³⁵⁹ Szőke Béla Miklós és Vándor László szerint a szűk koporsó vagy a szövetbe csavart test okozhat ilyen helyzetet (SZŐKE–VÁNDOR 1987, 49). A területünkön előforduló három példa egyikénél sem volt koporsó, s a rajzzal is dokumentált két sír esetében a szövetbe csavarás sem valószínűsíthető.

³⁶⁰ A háromból két esetben végeztek nem-meghatározást: mindkettő nő volt.

³⁶¹ Ezt a kéztartást Bálint Csanád összefüggésbe hozta a hosszú szárú virágokból összeállított halotti csokor sírba helyezésével, mely gyűjtése szerint főként eladó korban lévő lányoknak, menyasszonyoknak járt (BÁLINT 1971a, 73). Ezt egyetlen ilyen jellegű, biztos férfisírnak nem erősíti meg, de jelentéktelen aránya folytán nem is cáfolja.

44. kép. Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 19. sír

45. kép. Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 8. sír

változatai). Egyetlen olyan kéztartás volt, mely csak 11. századi temetőben nyugvó gyermekeknél fordult elő: a bal kéz nyújtva, a jobb kar könyökben teljesen visszahajlítva, kézfejjel a koponya mellett helyezkedett el (Kiss 4. típus).

A mellkasra helyezett, karba tett, illetve a fej mellé visszahajtott, úgynevezett *orans* kéztartások Szabó János Győző véleménye szerint a bizánci kereszténység hatására jelentek meg [45. kép].³⁶² Szabó elméletét Takács Miklós balkáni kora középkori temetők kartartásainak elemzéséből származó adatai alapján megkérdőjelezi.³⁶³

A 10. századi gazdag, középrétegbeli temetkezésekre a nyújtott vagy a medencére helyezett kéztartás a jellemző, míg a köznépi temetőknél nagyobb változatosság figyelhető meg. A legtöbb variáció Tiszaeszlár-Dióskerti tábla sírjainál jelent meg, ahol 9 (vagy ha az egy csoport

ton belüli nagyobb eltéréseket is figyelembe vesszük, 11) különféle módon hajlították a halottak karját, valamint Tiszalök-Kövestelek esetében, ahol 10 (kisebb-nagyobb eltéréseket figyelembe véve 16) változat fordult elő. Az Árpád-kori temetkezéseknél a variációk száma általában kisebb, ám mivel többségében nem teljesen feltárt, valamint rosszul dokumentált, dúlt temetőkről van szó, komolyabb következtetéseket nem vonhatunk le.³⁶⁴

Nehéz eldönteni, hogy a Tiszaeszlár-Bashalom I. temető 23. sírjában a hiányzó bal kézfej halottcsonkítás eredménye-e,³⁶⁵ vagy mivel a mellé helyezett lószerszám (csikószabla, eltérő méretű kengyel) alapján szegényebb harcosról is szó lehet, még életében (esetleg harc közben) vesztette-e el a kezét. A halottcsonkítás Bálint Csanád véleménye szerint az ország É-i tájain gyakrabban fordul elő, s míg É-on a kézlevágás a gyakoribb, a Tisza-Maros-Körösök között a láblevágás a jellemző.

³⁶² SZABÓ 1978–1979, 74; SZABÓ 1983, 83–97. – Egyébként Török Gyula ötletéből kiindulva, azt pontosítva, illetve módosítva (vö. TÖRÖK 1962a, 13–14, 37, 94). Ennek teljes bizonyítását hiányolja Révész László (RÉVÉSZ 1996b, 38).

³⁶³ TAKÁCS 2005, 85–92.

³⁶⁴ Tomka Péter szerint a különböző kéztartásokat rítusokhoz kötni felettébb bizonytalan dolog, ami a területünkön megfigyelhető variációk nagy számát tekintve igencsak jogos észrevétel (TOMKA 1992, 71).

³⁶⁵ Tettamanti Sarolta a hiteles halottcsonkítás jelenségei közé sorolta (TETTAMANTI 1975, 102), bár a levágott kézfejet nem helyezték el a sírban (ezt Szabó János Győző is feltételként említette (SZABÓ 1964, 122)); s az antropológiai elemzés szerint is nőről van szó (LIPTÁK 1951, 236), s így a boszorkányság elleni védekezésre is gondolhatunk.

zőbb. A szokást a halott visszajárását megakadályozó eljárásnak tartotta, s kifejezetten magyar jellegzetességként jellemezte.³⁶⁶

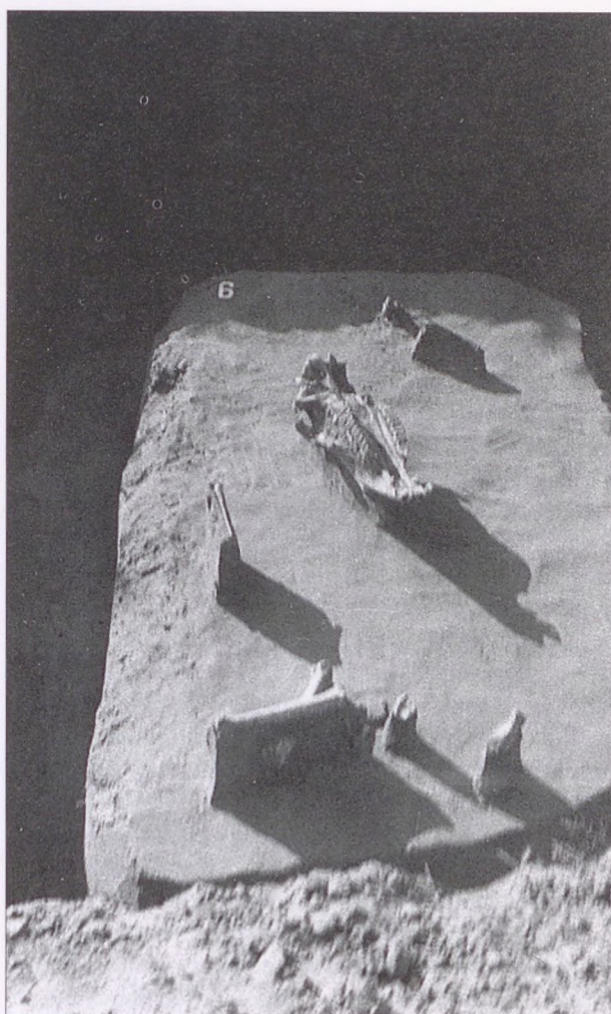
Egykorú bolygatás, rablás két 10. századi és két Árpád-kori temetőnél feltételezhető. Tiszaeszlár-Bashalom II. temető 1. és 13. sírjánál nem földmunkák során sérült a temetkezés; a 13. sír esetében a rablógödör foltja azonosítható is volt. Tiszavasvári-Aranykerti tábla 8. sírjánál szintén észlelték a rábontást.³⁶⁷ Mindhárom sír gazdag lehetett a megmaradt mellékletek alapján, nem valószínű, hogy rituális okok lennének a háttérben.

Tiszalök-Fészekalja-dűlő esetében az ásató, Kiss Lajos megjegyzése szerint a rablott sírok mélyebbek voltak a bolygatatlanoknál, ám mivel a sírmélységet csak ritkán jegyezték fel, állítása nem ellenőrizhető. Szabó János Győző véleménye szerint a bolygatások nagy része nem fosztogatás céljából történt, csupán bajtól óvó tárgyakat gyűjtöttek a sírokból³⁶⁸ – a 10. századi temetőknél ez az elképzelés a sírok gazdagsága miatt erősen kérdőjeles.

Kettős temetkezés három esetben tételezhető fel: Tiszaeszlár-Bashalom II. 3. sírjában női és férfisírokra jellemző tárgyak együttesen kerültek elő, ám mivel a sír bolygatott volt, s nem szakember tárta fel, lehetséges, hogy csak a leletek keveredtek össze. Tiszaeszlár-Dióskerti tábla lelőhelyen felnőtt–gyermek közös temetkezés képzelhető el a vázak közelsége miatt.³⁶⁹ Tiszavasvári-Aranykerti tábla 16. sírjában a felnőtt nő mellé újszülöttjét is odafektették.

Utántemetésre nincs biztos adatunk, Újtikos-Demeteri gödrök 9. és 10. sírjának helyzete és mélységadata alapján feltételezhetjük ugyanakkor előfordulását.

Szimbolikus temetésre utalhat Tiszaeszlár-Bashalom II. 6. sírja, melyben emberi csont egyáltalán nem került elő [46. kép]. A sajnos bolygatott sírban lókoponya és lábszontok (köztük egy ötödik – fölös! – szárkapocs-szont)³⁷⁰ mellett ezüstveret és verettöredék jelezte, hogy az emberi ruházathoz tartozó tárgyakat rablás során emelhették ki. Bolsije Tigani lelőhelyről ismert egy olyan temetkezés, ahol emberi csontváz nem, ám lókoponya és végtagcsontok, öv- és lószerszámveretek, nyílcsúcsok, kés, edény stb. kerültek elő,³⁷¹ valamint egy másik, szintén emberi maradványok nélküli sír, amelyben a lónak csak egy csigolya- és egy lábszárcsontja, valamint agyagedény, övkészlet, egy dirhem, vaskard

46. kép. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. 6. sír

és nyílhegyek voltak.³⁷² Bálint Csanád a szabadkigyósi temető egy üres sírját a temetés után nem sokkal kirabolt temetkezésként kezelte.³⁷³

Dienes István szerint jelképes, üres sírok akkor fordulhatnak elő, ha a kalandozások során elhunyt harcosnak csak a skalpját hozták haza, vagy még külföldön elégették a testet.³⁷⁴ Kovács László elképzelhetőnek, de nem bizonyítottan tartja, hogy az üres sírokat a kalandozások alkalmával elhunytak részére ásták.³⁷⁵ Révész László véleménye szerint jellegüknél fogva a jelképes síroknak

³⁶⁶ BÁLINT 1971a, 75–77.

³⁶⁷ Révész László Tiszavasvári-Aranykerti tábla 10. sírjánál is valószínűsíti a korabeli rablást (RÉVÉSZ 2005, 172).

³⁶⁸ SZABÓ 1964, 122, 59. jegyzet.

³⁶⁹ Tomka Péter az Árpás-dombföldi, 19–20. század fordulóján ásott sírok elemzése során felhívta a figyelmet a közeli rokonok egyszerre eltemetésének korántsem bizonyítható voltára (TOMKA 1992, 71).

³⁷⁰ A jelzett rendellenességgel Vörös István a feldolgozás során nem foglalkozott (VÖRÖS 2001, 569–601).

³⁷¹ CHALIKOVA–CHALIKOV 1981, 14, Taf. III A, 3. sír.

³⁷² CHALIKOVA–CHALIKOV 1981, 18, Taf. VII, 8. sír.

³⁷³ BÁLINT 1971a, 67, 78. – Ilyen esetekben viszont kérdés, hogy a bomlás kezdeti stádiuma miatt ugyan egyben elmozdítható halott maradványai hová lettek, hiszen a sírrablók valószínűleg csak az értékeit akarták elvinni.

³⁷⁴ DIENES 1975, 88; DIENES 1978c, 110.

³⁷⁵ KOVÁCS 1996b, 106.

a felső-Tisza-vidéki katonai kíséret temetőiben kellene sűrűsödniük, ám mivel nincsenek ilyen adataink, létüket megkérdőjelezi.³⁷⁶ Esetünkben tovább bonyolítja a helyzetet, hogy az ehhez a sírhoz legközelebb eső 7. sírban egy igen gazdagon (szablyával, teljes övkészlettel, aranypénzzel, ezüst karperecekkal, aranszalagokkal díszített ruhában), ám ló és lószerszám nélkül eltemetett férfi fektet, ami – mivel ez a temető tartalmazta a területen arányaiban a legtöbb lovastemetkezést – szintén különleges jelenség. A kapcsolatot a két sír között, további ilyen esetek előfordulásáig – hasonlóan a szimbolikus temetkezés meglétéhez – bizonyítani nem tudjuk. Ugyanígy csak felmerülhet a lehetősége, hogy a Tiszavasvári-Aranykerti tábla 10. számú temetkezése, melyből csak egy koponya került elő, egy kalandozások során elesett harcos hazamentett maradványának ásott sír lenne.³⁷⁷

A sírba került használati tárgyak vagy a ruházat megrongálása, nem a rendeltetési helyének megfelelő elhelyezése, jellegzetes temetési rítusa a korszaknak. A jobb, illetve bal oldal felcserélését a kutatás több módon is magyarázza. László Gyula a régi türk népek általános temetkezési szokásához kapcsolta, ahol a túlvilág az élet megfordított folytatása, s emiatt következetesen az ellentétes oldalra helyezik a szükséges tárgyakat, mely szokás később, az ősi hit halványulásával lassan eltűnik.³⁷⁸ Szabó János Győző a szablyák bal, illetve jobb oldalon való előfordulását a bal-, illetve jobbszárnyra való temetkezéssel hozta összefüggésbe.³⁷⁹ Bálint Csanád azokban az esetekben, ahol nem cserélték fel az oldalakat, elképzelhetőnek tartja, hogy a halott visszajárásától való félelem miatt „eldugták” előle fegyvereit.³⁸⁰ Tettamanti Sarolta szintén fenntartja a túlvilág tükörkép-képzetének és a halott visszajárásától való félelem keveredésének lehetőségét, valamint azt is, hogy nem voltak hitvilági okok, hanem egyszerűen csak a tulajdonos mellé tették felszerelését.³⁸¹

A ruházat, illetve a sírba tett tárgyak megrongálására egymásnak ellentmondó magyarázatok léteznek: a túlvilágon újra éppé válnak az összetört tárgyak³⁸² (melynél kérdéses, hogy mi alapján választják ki az összetörendő dolgokat, ráadásul más síroknál miért nem

törték össze őket); de a rongálás mások szerint ugyan csak a halott hazajárását akadályozná meg.³⁸³ Ezeknek a kérdéseknek a feloldása a vallás, hitvilág biztos ismerete nélkül nem lehetséges.

A ruha megoldására 4 temető 7 sírjában találhatunk példát.³⁸⁴ Az esetek nagy részében nők sírjaiban figyelték meg, de mivel az amúgy sem nagyszámú fém ruhadíszítmények (melyek alapján ez a szokás egyáltalán megragadható) elsősorban a lányoknál/asszonyoknál kerültek elő, különösebb következtetés ebből nem vonható le, de társadalmi státushoz kapcsolódó különbségek sem foghatók meg. A leggyakoribb eljárás a veretek, illetve fülesgombok elhelyezkedése alapján az lehetett, hogy a ruhaszárnyakat széthúzták vagy kihajtották. Egy sírnál az egyik lábbelit valószínűleg levették (esetleg vereteit levágták), s külön tették a sírba. Az ennél a rítusnál említhető egyetlen férfisírban a legnehezebb meghatározni az eljárást: a három, sorban fekvő fülesgomb alapján nem lehet megmondani, hogy a halott lába mellé egy ép ruhadarabot terítettek vagy csak egy levágott részletet. Mindkét nemnél megfigyelhető volt, hogy egyes – rájuk jellemző – tárgyak nem az életben megszokott, természetes helyükön kerültek elő. Nők, illetve leánygyermek esetében karról levett karperecek, kivett fülbevaló, levágott nyaklánc, illetve hajfonatdísz, összetört karika, szájba helyezett ezüstgyöngy fordult elő; de egész temetőre érvényes, minden, az adott ékszert viselő halottonál előforduló szokásként ez nem jelentkezett. Felnőtt férfiaknál az övet, egyes fegyvereket és a tarsoly kellékeit tették esetenként más (bár a rítus elterjedtségét figyelembe véve szokatlanak nem nevezhető) helyre.

A szablya minden egyes esetben az övről lecsatolva került a sírokba, a test bal oldalára helyezve [47. kép].³⁸⁵

A nyíltartó tegezkek szintén külön, a halott mellé helyezve kerültek elő, s több esetben is előfordult, hogy a nyílak abból kiemelve, néha több csoportban feküdtek, de egyetlen esetben sem bizonyítható, hogy a sírgödörbe vagy a halottra lőttek volna velük.³⁸⁶ A veretes öveknél ilyen egységes szokás nem figyelhető meg: egy temetőn belül előfordult olyan is, hogy minden öv lecsatolva, külön került a sírba (Tiszaeszlár-Bashalom I.),³⁸⁷ és olyan

³⁷⁶ RÉVÉSZ 1996a, 192.

³⁷⁷ LIGETI 1962, 86, 165, 198.

³⁷⁸ LÁSZLÓ 1943, 57–59; LÁSZLÓ 1944, 468–470. – Ezt az álláspontot a kutatás nagyrészt a mai napig elfogadottnak tartja.

³⁷⁹ SZABÓ 1964, 118, 39. jegyzet.

³⁸⁰ BÁLINT 1971a, 75–77.

³⁸¹ TETTAMANTI 1975, 109.

³⁸² LÁSZLÓ 1943, 59–60; LÁSZLÓ 1944, 470–472.

³⁸³ TETTAMANTI 1975, 110–111.

³⁸⁴ Ez a kérdés a melléklettel való ellátottság és a temetők dokumentáltsága miatt csak a 10. századi lelőhelyek esetében volt vizsgálható.

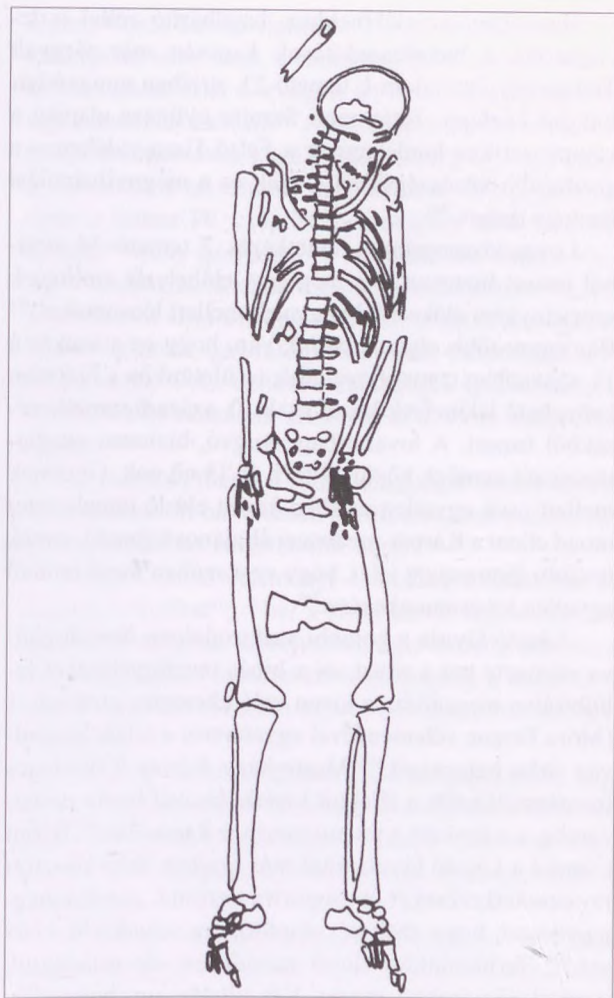
³⁸⁵ Azokban az esetekben, amikor a teljes fegyvert a sírba helyezték (két olyan eset volt, amikor csak a fegyver szereléseit tették a sírba, ezek közül csak az egyik volt bolygatatlan, itt a „fegyver” a lábszárak között volt).

³⁸⁶ A sírba nyílazásról lásd TETTAMANTI 1975, 109–110. Ő az ártó szándék elleni védekezésként jellemezte, míg Szabó János Győző a vámpirisztikus rítusok között való kezelését az esetleges rágcsláló-bolygatások miatt bizonytalanoként kezelte (SZABÓ 1964, 125). Szabó egy későbbi megfogalmazása szerint pedig: „*síriját temetésekor nyíllövessel tisztelték meg*” (SZABÓ 1970, 268).

³⁸⁷ Itt az I. sírnál is elképzelhető a kés és a tűzszerszám alapján, hogy a veretekkel nem díszített, tehát a régészet számára nem megfogható övet a halott lábára terítve helyezték el.

47. kép. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. 7. sír

48. kép. Tiszavasvári-Aranykerti tábla 4. sír

is, amikor az egyik sírban felővezve feküdt a halott, egy másikban pedig leoldották, s megrongálták az övet (Tiszaeszlár-Bashalom II.). Néhány tárgyat – íjat, kést, zablát – összehajtogattak, összetörtek a sírba helyezés előtt, ezek szintén egyedi esetek, sem a terület egészére, sem egyes temetőkre nem jellemzőek kizárólagosan.

Az éles tárgyak elhelyezése a sírban, a test alatt vagy egy-egy testrészre fektetve, esetleg a sírföldbe állítva bajelhárító szokásként jelentkezik. Tettamanti Sarolta temetkezési szokásokat elemző dolgozatában szétválasztja az eseteket az ártó halottak elleni eljárásra és a halottat védő mágiára, de a megkülönböztetés alapját nem közli.³⁸⁸ Dienes István szerint a lábra helyezett éles szerszám funkciója az volt, hogy a halott ne kóborolhasson el, és ne zaklathassa az élőket.³⁸⁹ E szokás egyes

eseteit nehéz elválasztani az előzőekben tárgyalt, megrongált és/vagy más helyre helyezett használati tárgyak sírba helyezésének szokásától.³⁹⁰ Területünkön általában kések (illetve egy teljes bizonyossággal nem azonosítható kés vagy ár) voltak a halott teste alatt, a fej mellett vagy a mellkasra, vállra fektetve, a lábak közé helyezve. Egy ízben egy valószínűleg szülésben meghalt fiatal nő vállához helyeztek el egy kettétört tüt; egy másik sírban pedig egy vasfokos került elő a halott két combesontja között [48. kép]. A rítust elsősorban nőknél alkalmazták (egy esetben kislánynál), összesen kétszer fordult elő férfiaknál. Bálint Csanád a fej felé fordított hegyű szablya sírba helyezését is a visszatérést akadályozó eljárások közé sorolta, s a szokást a „törökös” vezetőréteg egy csoportjához kötötte.³⁹¹

³⁸⁸ TETTAMANTI 1975, 110.

³⁸⁹ DIENES 1975, 87.

³⁹⁰ Így ezek kronológiai vonatkozásait is nehéz tárgyalni: Tettamanti szerint elsősorban a 10. századi temetőkre jellemző, s a 11. század második felétől már nem alkalmazzák (TETTAMANTI 1975, 110), míg területünkön az egyik legkésőbbi (Tiszaeszlár-Bashalom-Csengőspart) temető egyik sírjánál is előfordul.

³⁹¹ BÁLINT 1971a, 75.

Hasonlóan az előbbiekhöz, bajelhárító céllal is levághatták a halottcsontkítások kapcsán már tárgyalt Tiszaeszlár-Bashalom I. temető 23. sírjában nyugvó halott bal kézfejét. Tettamanti Sarolta gyűjtése alapján a vámpirisztikus hiedelemnek a Felső-Tisza-vidéken – a gazdagabb közösségeknél – csak ez a megnyilvánulási formája ismert.³⁹²

Lovas/lószerszamos temetkezés 7 temető 34 sírjából ismert biztosan,³⁹³ s még egy lelőhelyről emlitenek szórványként előkerült kengyelek mellett lócsontokat.³⁹⁴ Bár egyre több olyan adatunk van, hogy ez a szokás a 11. században is megfigyelhető, területünkön a biztosan keltezhető lelőhelyek közül csak 10. századi temetkezésekből ismert. A lovassírban nyugvó, biztosan meghatározható neműek közül 17 férfi és 13 nő volt. Gyermekek mellett csak egyetlen esetben került elő ló (amely nem mond ellent a Kárpát-medencei általános képnek), ennek további fontosságát jelzi, hogy ez a szóban forgó temető egyetlen lovastemetkezése.³⁹⁵

László Gyula a korábbi szakirodalmat összefoglalva elemezte ezt a rítust, és a hibás megfigyeléseket felülbírálva megcáfolta a lovon való eltemetés szokását, s (Móra Ferenc véleményével egyetértve) a teljes lócsontváz sírba helyezését.³⁹⁶ Mesterházy Károly a részleges lovastemetkezést a lélekhit kialakulásával hozta párhuzamba, s a szokást a totemizmushoz kapcsolta.³⁹⁷ Bálint Csanád a László Gyula által már részben szétválasztott lovastemetkezéseket öt csoportra osztotta, azzal a megjegyzéssel, hogy ezek két alapformára vezethetők vissza.³⁹⁸ Területünkön eltérő mértékben, de mindegyik csoport képviselteti magát. Két (illetve egy harmadik, ám bolygatott, s így csak feltételesen idesorolható) sírból (egy férfi- és egy női temetkezéstről van egyébként szó) csak lószerszám került elő (ez a Bálint I. csoport). Bálint Csanád véleménye szerint ezeknél a temetkezéseknél gazdasági vagy egyéb (nem részletezett) okok miatt a lovat nem áldozták fel [49. kép].³⁹⁹

Révész László ezt az elképzelést az esetenként ló nélkül sírba került igen jó minőségű, díszített kengyelek/zablák nagy értéke miatt megkérdőjelezi.⁴⁰⁰ A kérdés eldöntése nehéz, mivel az egyik esetben ugyanazon

49. kép. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. 9. sír

temető még szegényesebben ellátott (lószerszámmal és pénzekkel szemben csak kengyel és zabla) sírjában⁴⁰¹ viszont voltak lócsontok, gazdasági szempontokat tehát nem könnyű meghatározni. Szabó János Győző korábbi véleménye szerint a 10. század utolsó évtizedeiben már lovat nem, csak lószerszámot temettek a halottal,⁴⁰² később viszont már úgy gondolta, hogy nincs időrendi különbség a csak lószerszamos és a részleges lovastemetkezések között.⁴⁰³ Dienes István véleménye szerint a ló lelkének másvilágra juttatásához elegendő

³⁹² TETTAMANTI 1975, 102–103.

³⁹³ Tiszaeszlár-Bashalom I. és II., Tiszaeszlár-Újtelep, Tiszaeszlár-Vörösmarty utca, Tiszalök-Kisfástanya, Tiszavasvári-Aranykerti tábla és Tiszavasvári-Nagy Gyepáros. Az adatok közé csak a konkrétan sírhoz kapcsolható eseteket számoltam, ezeken kívül emlitenek még homokelhordás közben előkerült lócsontokat is.

³⁹⁴ Tiszavasvári-Józsefháza – itt a múzeumba került kengyelek teszik biztossá a lovastemetkezést. Dienes István említ az 1943–1944-es Szabolcs megyei *Alispáni Jelentések* alapján egy Tiszavasvári-Szőlőhalom nevű lelőhelyet is, ahonnan lókoponyát jelentettek, ám ilyen lelőhelyről az adattárak nem tudnak, hitelesítés nem történt. Tiszavasvári-Császárszállás lelőhelyénnel őriz a Jóna András Múzeum egy kengyelpárt (JAM 66.134.1), mely lelőhelyről szintén nincs adattári forrásunk.

³⁹⁵ Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 4. sír.

³⁹⁶ LÁSZLÓ 1943, 45–57.

³⁹⁷ MESTERHÁZY 1978, 43; MESTERHÁZY 1993b, 280.

³⁹⁸ BÁLINT 1969, 108–110; BÁLINT 1971b, 87–88.

³⁹⁹ BÁLINT 1969, 108, 112; BÁLINT 1971b, 87, 92.

⁴⁰⁰ RÉVÉSZ 1996a, 39–41.

⁴⁰¹ Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I, F, illetve 23. sírja.

⁴⁰² SZABÓ 1964, 118, 40. jegyzet.

⁴⁰³ SZABÓ 1978–1979, 51.

50. kép. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. 10. sír

a lószerszám sírba tétele,⁴⁰⁴ amit Bakay Kornél is igazoltnak lát.⁴⁰⁵ Az esetek nagy részében viszont a lenyújtott lóbőr a koponyával és a végtagcsontokkal együtt bekerült a sírba.

A Bálint II. csoporthoz (ezek az úgynevezett lábhoz tett lóbőrös temetkezések)⁴⁰⁶ 7 sír tartozik (köztük 4

olyan, Vörös István elemzése alapján ennek alcsoportját képező eset, ahol a csontokat nem kötötte össze a lóbőr, hanem csak a levágott fej és a lábvégek kerültek egy csomóban a sírba).⁴⁰⁷ A III. csoportba (a kitömött lóbőrös temetkezések közé)⁴⁰⁸ két temető egy-egy szegényes melléklettel ellátott sírja tartozik. A leggyakoribb típus a Bálint IV. csoport (összehajtott lóbőrös temetkezés),⁴⁰⁹ mely összesen 10 sír esetében fordult elő.⁴¹⁰ Az V. csoportba (kiterített lóbőrös temetkezés)⁴¹¹ két temető három sírja sorolható. Bálint Csanád a csoportok között időrendi, gazdasági és etnikai különbségeket is feltételezett.⁴¹² Az etnikai különbségek igazolásánál az ételmelléklet adásának szokását az I. és II. csoporthoz kötötte.⁴¹³

A csontok, illetve a zabra/kengyel pár szinte minden esetben a halott bal oldalán került elő, jobb oldalra összesen két sírban kerültek [50. kép].

Bálint Csanád véleménye szerint ez a halott bal kezességére utalhat⁴¹⁴ – bár a sírba került fegyverzet és a használati tárgyak elhelyezése, ami szintén jelezhetné ezt, nem minden esetben áll összhangban a lómaradványok helyzetével (s talán túlzott is lenne a bal kezesség mértéke).

A nemek eloszlása tekintetében megfigyelhető, hogy az I. és II. csoporthoz sorolható temetkezések kizárólag férfiaknál (illetve egy fiúgyermeknél) fordulnak elő, a III., IV. és V. csoportba férfiak és nők sírjai egyaránt besorolhatók.

A lovak archaeozoológiai vizsgálata a Tiszaeszlár-bashalmi II. temető öt, valamint a Tiszavasvári-Aranykerti tábla egy sírja esetében történt meg: mind a hat esetben (*subadultus*, *adultus*, illetve *adultus/maturus* korú) méneket temettek el a halottal.⁴¹⁵

Ételmelléklet adására utaló nyomok szintén több temetőből ismertek. Agyagedény három 10. századi lelőhelyről került elő,⁴¹⁶ s mind a halottak neme és kora, mind a sírbeli helyzet alapján változatos képet mutat.

⁴⁰⁴ DIENES 1978b, 224–226; DIENES 1978c, 110.

⁴⁰⁵ BAKAY 1978, 173, 196/a jegyzet.

⁴⁰⁶ BÁLINT 1969, 108. – A szerző ezt a Kárpát-medencében leggyakrabban alkalmazott formát korábban teljesen magyar eredetűnek tartotta (BÁLINT 1969, 112), később a volgai bolgárokkal hozta kapcsolatba (BÁLINT 1971b, 95–97), s a csoport megnevezésére a „táltosló-temetés” elnevezést javasolta (BÁLINT 1970, 42).

⁴⁰⁷ VÖRÖS 2001, 591.

⁴⁰⁸ BÁLINT 1969, 110. – Az ennek változataként kezelt IV. és V. csoporttal együtt ezek megjelenését Bálint délorosz etnikai kapcsolatokhoz, besenyő (a törzsszövetségben belül pedig kangar) eredethez köti (BÁLINT 1969, 113; BÁLINT 1971b, 97–104).

⁴⁰⁹ BÁLINT 1969, 110.

⁴¹⁰ A legtöbb lovassír felmutató Tiszaeszlár-Bashalom I. temetőben a meghatározható esetek egy kivétellel ide tartoznak.

⁴¹¹ BÁLINT 1969, 110.

⁴¹² BÁLINT 1971b, 87–88.

⁴¹³ Kissé ellentmondva önmagának, mivel az I. csoportnál a loáldozat elmaradását viszont gazdasági okokkal magyarázta. Területünkön egyébként az ételmellékletes sírok loáldozattal is ellátott csoportja vegyesen Bálint Csanád II., III. és V. csoportjához sorolható, csekély számuk viszont komolyabb statisztikai elemzésre nem alkalmas.

⁴¹⁴ BÁLINT 1969, 108–110.

⁴¹⁵ VÖRÖS 2001, 2. táblázat. – Dienes István véleményével egyetértve (vö. DIENES 1956b, 50–52) Bálint Csanád szerint a kereszténység térhódítása folytán kezdtek a magyarok öreg lovakat áldozni (BÁLINT 1970, 33–34).

⁴¹⁶ Három esetben épen, tehát valószínűleg pépes ételt tartalmazva, egy esetben pedig összetörve, a holttest mellett szétszórva, egy másik temetési rítushoz kapcsolhatóan tudunk ilyen rítusról (vö. KÜRTI 1978–1979, 343, 58. jegyzet).

A rítus etnikai hátterét Kiss Attila magyarnak tartotta, kiemelve, hogy a magyar–szláv lakosságú területeken az edénymelléklet jelzi a magyar etnikumot.⁴¹⁷ Bálint Csanád az edénymellékletek gyakorivá válását a 10. század utolsó harmadára helyezte.⁴¹⁸

Tettamanti Sarolta a területünkön egyetlen, s a legkésőbbi temetkezések közé tartozó, szegény férfisírból származó vaspántos favödör jelenlétét a többi, sírban előforduló edény között tárgyalta, bár az ételmelléklet kifejezést ezzel a tárggyal kapcsolatban nem említette.⁴¹⁹

A régészet számára érzékelhetően ételadományként húst 4 temető 9 sírjába helyeztek. Az agyagedényekhez hasonlóan itt is a 10. századra keltezhető a temetkezések; elsősorban a gazdag temetőkre jellemzőek, s bár túlnyomórészt férfiak sírjaiban fordulnak elő, nő és gyermekek mellett is előkerültek. Minden esetben – kortól és nemtől függetlenül – juh valamely testrészét adták útravalóul.⁴²⁰ Révész László és – rétközi adatai alapján – Istvánovits Eszter is úgy véli, hogy a korszakban a húsmellékletet a fej és a mellkas közelébe helyezték. Istvánovits Eszter szerint ritkán, valószínűleg idegen befolyás miatt kerülhetett csak a lábához.⁴²¹ Területünkön a 9 húsmellékletes sírből öt esetében a combsontok vagy a lábszárak közelében voltak a juhmaradványok, tehát a szokás kivételesnek nem mondható, s egy temetőn belül is változatos az elhelyezésük.

A korszakban általában ritka leletnek számító *tojást* két temető egy-egy sírjában találtak. Ezek közül az egyik az egyetlen, 11. századra keltezhető ételmellékletes sír, melyben egy gyermek bal könyökénél került elő egyetlen leletként a tojáshej. Tettamanti Sarolta gyűjtése szerint kizárólag köznépi temetőben, s csak egy-egy sírban fordulnak elő,⁴²² amit adataink is igazolnak. Éry Kinga szerint a tojást általában izületvégekhez vagy nemi szervek környékére helyezték.⁴²³ Bakay Kornél a tojás mellékletet (az edénytörödékek sírba helyezésével együtt) esetleg idegen etnikum megjelenéséhez köti.⁴²⁴ Gallina Zsolt szerint a tojás az élet és az újjászületés

szimbóluma, ezért kerül elsősorban gyermek- és női sírokba.⁴²⁵ Istvánovits Eszter a tojás mellékletet az avarokra jellemző rítusok közé sorolta.⁴²⁶

Összességében az ételmelléklet-adás vegyes képet mutat: elsősorban 10. századi, azon belül is inkább a gazdagabb közösségek temetkezéseire jellemző, de az egyes temetők között itt is különbségek vannak – míg Tiszaeszlár-Bashalom II. temetőjében elsősorban gyermekek mellé, addig Tiszavasvári-Aranykerti táblánál inkább a felnőtt férfiak sírjába helyezték az adományt.

Halotti obulusnak szánt pénzek⁴²⁷ területünkön (mint általában másutt is) elsősorban az Árpád-korra jellemzők. 10. századi temetőben egyetlen gyermeksírnál fordult elő biztosan ide sorolható eset (Tiszaeszlár-Bashalom II. 2. sír), ahol 4 darab átfúratlan denár volt (a koponya és a nyak alatt, valamint a jobb kéz mellett). Szőke Béla még elvetette a halotti obulus 10. századi előfordulásának lehetőségét, úgy vélte, hogy az étel- és ital mellékletet váltották fel vele, s a megváltozott gazdasági viszonyokhoz kötötte a szokás megjelenését. Véleménye szerint a 11. század elején Magyarországon alakult ki, s innen terjedt át a szomszédos területekre.⁴²⁸ Gedai István nyomán Tettamanti Sarolta is csak a magyar pénzverés megindulásával egy időben feltételezte a szokás kezdetét.⁴²⁹ Bálint Csanád szerint a 10. században – a pénzforgalom helyzete miatt – ritkán fordul elő, etnikai szempontból pedig a magyar lakosságra jellemző, s megjelenése bizánci hatáshoz köthető.⁴³⁰ Szőke Béla Miklós és Vándor László szerint ugyanakkor a bizánci eredet nem tekinthető bizonyítottnak, hiszen akkor a Balkánon erősebben kellene érvényesülnie, s ezért inkább Szőke Béla helyi eredetre irányuló véleménye helytálló.⁴³¹ Bakay Kornél véleménye szerint nem az obulus-adás szokásának eredete, hanem sokkal inkább az a fontos, hogy a 10–13. században nem számít etnikumjelzőnek. Adatai alapján úgy véli, hogy a 11. század elején idegen hatásra vették át a magyar királyság népei, s a királyság politikai és gazdasági egysége tette széleskörűen elterjedtté.⁴³² Kovács László szerint a szokás származá-

⁴¹⁷ KISS 1969, 175–182.

⁴¹⁸ BÁLINT 1971a, 79.

⁴¹⁹ TETTAMANTI 1975, 104.

⁴²⁰ Révész László karosi megfigyelései szerint juh főként a férfiak mellé került, míg a nők inkább szarvasmarhahúst kaptak (RÉVÉSZ 1996a, 191).

⁴²¹ RÉVÉSZ 1989b, 37. – Istvánovits avar hatást feltételez (ISTVÁNOVITS 2003, 378).

⁴²² TETTAMANTI 1975, 109.

⁴²³ ÉRY 1967–1968, 103–104.

⁴²⁴ BAKAY 1978, 189.

⁴²⁵ GALLINA 1998, 93.

⁴²⁶ ISTVÁNOVITS 2003, 448.

⁴²⁷ A halotti obulus fogalmát Kovács László az általa klasszikus helyzetűnek nevezett, szájból vagy kézben előkerülő daraboknál tágabban értelmezte (KOVÁCS 2004, 43). Magunk Tettamanti Sarolta táblázatát használjuk (TETTAMANTI 1975, 6. táblázat).

⁴²⁸ SZŐKE 1962, 91–92.

⁴²⁹ GEDAI 1971, 22; TETTAMANTI 1975, 103–104; GEDAI 1986, 20–22.

⁴³⁰ BÁLINT 1976, 226, 240–241; BÁLINT 1988b, 145–146.

⁴³¹ SZŐKE-VÁNDOR 1987, 78.

⁴³² BAKAY 1978, 184.

sa még kérdéses, sem bizánci, sem frank–bajor eredete nem bizonyított, legvalószínűbb, hogy K-ről hozták magukkal a magyarok, s Kercs vagy Kherszon környezében ismerkedhettek meg vele.⁴³³ Vizsgálata során szélesebb körű elterjedést mutatott ki, s valószínűsíti, hogy az átlukasztott pénzek egy része is az obulusok közé sorolható.⁴³⁴ Úgy véli, hogy a halotti obulusok a 10. század egészére keltezhetők.⁴³⁵ Az Árpád-kori temetőkben megugrik az obulusok mennyisége, amit a temetési rítus egyszerűsödése, megváltozása mellett a jóval nagyobb sírszám is indokol. Területünkön hat temetőből jegyezték fel pénzeket, összesen 34 sírből. Mivel a dokumentációk hiányosak, valamint a legtöbb pénzt tartalmazó temető esetében nem- és kormeghatározás nem történt, illetve a csontok is megsemmisültek, statisztikai vizsgálat csak részlegesen lehetséges. A Tiszaeszlár-csengősparti temető négy sírobulust tartalmazó temetkezésében háromban biztosan, de Tiszalök-Fészekalja-dűlő egyetlen pénzes sírjában is nő feküdt. Szőke Béla úgy vélte, hogy halotti obulust elsősorban nők és gyermekek kaptak útravalóul,⁴³⁶ míg Tettamanti Sarolta gyűjtése, illetve Istvánovits Eszter rétközi eredményei inkább a férfiak nagyobb súlyát mutatják.⁴³⁷ Szőke Béla Miklós és Vándor László véleménye szerint az obulus adása független volt az elhunyt nemétől és életkorától.⁴³⁸ Ezt hiányos adataink miatt igazolni nem tudjuk, de mivel a közölt temetők igen változatos képet mutatnak e tekintetben, helytállónak tekinthetjük. A pénzek helye a sírokban igen változatos, egy temetőn belül is különböző helyzetvariációk fordulnak elő. Az ismert, dokumentált esetekben I. István (1000–1038) denárjai a szájban, illetve a kézujjajknál kerültek elő (Tettamanti 6. táblázata: 1. és 5. típus), I. András veretei nyakban, kézben, illetve a váz alatt (Tettamanti 6. táblázata: 2., 4. és 5. típus), I. Béla (1060–1063) denárjai a szájban és a mellkason (Tettamanti 6. táblázata: 2., 3. típus), Salamoné a nyakban és a lábnál (Tettamanti 6. táblázata: 2. és 8. típus), I. Lászlóé (1077–1095) a szájban, a koponya mellett, a mellkason, a medencén és a karnál (Tettamanti 6. táblázata: 1., 2., 3., 6., 7. típus), Kálmán (1096–1116) denárja a szájban és a medence környékén (Tettamanti 6. táblázata: 1., 7. típus),

II. Béláé (1131–1141) pedig a lábnál (Tettamanti 6. táblázata: 8. típus) került elő.⁴³⁹

Szemfedőre utaló nyomok három 10. századi, gazdag temető egy-egy sírjánál voltak megfigyelhetők, két férfi és egy nő esetében. A bashalmi I. temető B sírjában, valamint a Tiszavasvári-Aranykerti tábla 4. sírjában a koponyán, illetve a rágcsálók okozta bolygatás miatt mellette talált lemeztöredékek, valamint egyes vélemények szerint a mellkason, valamint a lábnál előkerült ezüstszalag-maradványok is a halotti lepelre vagy ruhára lehettek felerősítve.⁴⁴⁰ Más vélemények szerint az utóbbiak törekenységük ellenére díszíthették az életben is használt ruhát.⁴⁴¹ A Tiszaeszlár-bashalmi II. temető 10. sírjában fekvő nő esetében maradt meg a legkönnyebben értelmezhető módon: a lemezek a két szemgödörön és a szájnýíláson helyezkedtek el, s a bőrlepel kis maradványait is megőrizték [44. tábla]. Dienes István kutatásai szerint az arcot fémlemezekkel szimbolizáló halotti lepel az ugor népcsalád jellegzetes szokásai közé tartozik, amit a D-i műveltségtől vettek át,⁴⁴² s használatának kettős hitvilági oka van: egyrészt az élőket védi a halottal szemben,⁴⁴³ másrészt a halottat álarcként óvja a túlvilág gonosz erőitől.⁴⁴⁴ Fodor István Dienes obi-ugorokhoz kapcsolódó elméletével egyetértve párhuzamait és eredetét is kutatta ennek a szokásnak, s megállapította, hogy az ezüst szemfedők használata a 8–10. századi Ural–Káma- és Ob-vidéki területekre jellemző. Mivel általában rangos férfisírokból kerülnek elő a Kárpát-medencében, a vezetőréteg magyar etnikumának bizonyítékát látja benne.⁴⁴⁵ Mesterházy Károly a lélekhit egyik megnyilvánulásának tartja, s párhuzamként Káma-vidéki leleteket hoz fel.⁴⁴⁶ Kovács László a Hajdúböszörmény-Erdős tanyán talált aranylemezekéhez hasonlóan a Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. temető 1., 3. és 7. sírjában talált fémlemezeket is szemfedő részeként határozta meg.⁴⁴⁷ De mivel részben vagy teljesen bolygatott sírokról van szó, határozottan állást foglalni nem lehet ebben a kérdésben. Ugyanakkor a lemezekeken található, a felvarrás számára készített lyukak, valamint a 7. sírban lévő darabok sírbeli helyzete némileg ellentmondanak ennek a lehetőségnek.

⁴³³ KOVÁCS 2004, 43, 46–47.

⁴³⁴ KOVÁCS 1988b, 684; KOVÁCS 1989b, 114.

⁴³⁵ KOVÁCS 2004, 43, 48; KOVÁCS 2006, 41. jegyzet.

⁴³⁶ SZŐKE 1962, 92.

⁴³⁷ TETTAMANTI 1975, 103–104; ISTVÁNOVITS 2003, 359.

⁴³⁸ SZŐKE–VÁNDOR 1987, 78.

⁴³⁹ TETTAMANTI 1975, 105–106, 6. táblázat.

⁴⁴⁰ DIENES 1960b, 109, 118; DIENES 1963, 108–112. – Dienes szerint a csuklón és bokán lévő körítőpántok funkciója a halott elkülönítése volt az élők világától (DIENES 1975, 87; vö. KÜRTI 1978–1979, 327).

⁴⁴¹ BÓNA 1971, 172; RÉVÉSZ 1996a, 96.

⁴⁴² DIENES 1960b, 110.

⁴⁴³ Aki így nem ragadhat el senkit magával (DIENES 1965a, 141).

⁴⁴⁴ DIENES 1963, 110.

⁴⁴⁵ FODOR 1973c, 163–174.

⁴⁴⁶ MESTERHÁZY 1978, 43.

⁴⁴⁷ KOVÁCS 1984, 25, 32, 27. jegyzet, 5. ábra 1–2.

Nem sorolható a temetkezési szokások közé, mégis valószínűsíthető hitvilági kapcsolatai miatt ehhez a témakörhöz kapcsolódik a trepanáció gyakorlata is. Területünkön sebészi trepanációra egyetlen példa van: Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart 10. sírjában, egy 39–48 éves nőnél a bal falcsonton már gyógyult állapotú nyomát észlelték. Úgynevezett jelképes trepanáció négy lelőhelyen, öt koponyán mutatkozott.⁴⁴⁸ Négy, a középréteg hagyatékához sorolt 10. századi lelőhelyen: Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I. B sírjában, Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. 9. sírjában, Tiszaeszlár-Újtelep 4. sírjában és Tiszavasvári-Aranykerti tábla 8. sírjában. Összesen két férfi és egy nő, valamint egy nőként meghatározott, de bizonytalan nemű fiatal halott esetében volt megfigyelhető tehát a beavatkozás. Az egyik temetkezés sem volt kiemelkedő gazdagságú (bár a tiszavasvári sír rabolt volt, s így biztosan nem tudhatunk róla), ugyanakkor mind a négyet lóval/lószerszámmal, s az egyik férfit biztosan veretes övvel és fegyverrel temették el. Az újtelepi nő a vésés szélén észlelhető csontsarló alapján jelentős idővel túlélte a trepanációt. A bashalmi férfi ugyanakkor, aki – bármi lehetett is a beavatkozás oka – a jelek szerint súlyosabb állapotban volt, hiszen rajta a vizsgálatok alapján a nehezkesen végzett kísérlet után közvetlenül egy újabb be-

vésést alkalmaztak, röviddel azután meghalt. A bizonytalan nemű egyénnél szintén két beavatkozás nyomát figyelték meg. Csupán egyetlen 11. századi lelőhelyen, a Tiszalök-Rázompusztá I. temetőben figyeltek meg két jelképes trepanációra utaló nyomot. A 29. sír fiatal nője és a 77. sír idősebb férfinja egyaránt túlélte a beavatkozást.

Három nagy intézmény gyűjteményére⁴⁴⁹ alapozott vizsgálat alapján a jelképes trepanáció a 9. század végétől a 11. század végéig tartó időszakban az ország egész területén kimutatható, egyes helyeken (például a Felső-Tisza-vidéken) megfigyelt sűrűsödését a fokozottabb régészeti kutatás okozhatja.⁴⁵⁰ Az általánosan tapasztalt nem és kor szerinti megoszlást (2/3 (férfiak)–1/3 (nők) arány, s általában 30 éves kor fölötti egyének) a területünkön tapasztaltak alátámasztják, illetve kis számuk alapján nem cáfolhatják. A jelképesen trepanált halottak esetében sem a temetés rítusa, sem a mellékletek jellege, mennyisége alapján nem mutatkozik különbség a temetők többi sírjához, illetve a többi lelőhelyhez képest. A paleopatológiai vizsgálatok nem mutattak ki olyan kóros elváltozást, amellyel orvosi szempontból magyarázni lehetne a beavatkozást, így vagy valamilyen betegség fejével kapcsolatos tüneteit próbálták enyhíteni,⁴⁵¹ vagy a hitvilághoz kapcsolódó rituálé nyomait észleljük,⁴⁵² ennek eldöntése viszont nem lehet feladatunk.

⁴⁴⁸ NEMESKÉRI–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1960.

⁴⁴⁹ TTM Embertani Tár, Janus Pannonius Múzeum (Pécs), István Király Múzeum (Székesfehérvár).

⁴⁵⁰ Nemeskéri kutatócsoportja kizárólag a magyarsághoz kötötte ezt a beavatkozást, s Fodor István is a magyarországi honfoglalók és a bolshi-je tarhani sírokban fekvők rokonságának érveként említi a volgai bolgárok temetőjének 10 jelképesen trepanált koponyáját (FODOR 1980a, 20–21). Madaras László ugyanakkor cáfolja ezt az elképzelést, kiemelve, hogy az avarság körében is ismert gyakorlat volt (MADARAS 1992, 82).

⁴⁵¹ A túlélés mértéke és az újabb próbálkozások hiánya alapján többnyire valószínűleg sikerrel.

⁴⁵² A jelképes trepanáció Dienes István szerint a szabad lélek testbe való visszavarázslásának eszköze volt (DIENES 1978a, 34–35).

VI. LELETANYAG

VI. ÉKSZEREK, RUHADÍSZEK

A korszak egyik legáltalánosabb ékszertípusa, a *haj-/varkocskarika*, *S-végű karika*, ha nem is nagy mennyiségben (még a nagy sírszámú temetőben is csak néhány darab került elő), de az egész területen nagyjából egyenletesen elosztva megtalálható. (Százalékosan nagyjából megegyezik a rétközi, Istvánovits Eszter által közölt

18%-os jelenléttel:⁴⁵³ a 819 sírból 156-ban volt haj-/varkocskarika, S-végű karika – ez 19,04%.)

Sima, nyitott karikák: 18 lelőhelyen, a biztosan azonosítható tárgyak alapján összesen 64 sírban fordultak elő (összesen 91 darab – ez 7,6%).

Lelőhely	Nem	Darabszám	Anyag	Méret (mm)
Tiszaeszlár-Bashalom-Csengőspart 7. sír	nő?	1	bronz	18×20
Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I. B sír	férfi	1	ezüst	18×20
Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I. C sír	férfi	2	ezüst	23×22, 24×22
Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I. f sír	nő	2	ezüst	24×20, 22×17
Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I. h sír	nő	2	ezüst	22×21, 24×22
Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. 12. sír	nő	2	ezüst	19×16, 19×17
Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. 6. sír	?	1	arany	?
Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. 7. sír	férfi	3	ezüst, elektron	29×30, 25×27, 21×20
Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. 8. sír	férfi	2	ezüst	25×22, 23×21
Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 10. sír	?	1	ezüst	19×15
Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 17. sír	gyermek	2	ezüst	17×14, 17×19
Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 6. sír	nő?	2	ezüst	31×30, 28×30
Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 9. sír	gyermek	2	ezüst	16×17, 14×18
Tiszaeszlár-Újtelep 2. sír	férfi	2	ezüst	25×20, tör.
Tiszaeszlár-Újtelep 3. sír	férfi	1	ezüst	tör.
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 3. sír	nő	2	ezüst	24×21, tör.
Tiszalök-Fészekalja-dülő 16. sír	?	1	bronz	?
Tiszalök-Fészekalja-dülő 37. sír	?	2	ezüst	?
Tiszalök-Fészekalja-dülő 41. sír	?	2	bronz	?
Tiszalök-Kisfástanya	?	1	ezüst	21
Tiszalök-Kisfástanya	?	1	bronz	21×24
Tiszalök-Kövestelek 14. sír (Debrecen)	?	1	bronz	22
Tiszalök-Kövestelek 217. sír	férfi	1	bronz	12×14
Tiszalök-Rázompuszta, Gyémántpart 10. sír	?	2	bronz	23×21, 19×21
Tiszalök-Rázompuszta, Gyémántpart 20. sír	férfi	1	bronz	?
Tiszalök-Rázompuszta, Gyémántpart 85. sír	?	1	bronz	35×34
Tiszalök-Rázompuszta, Gyémántpart 111. sír	?	1	ezüst	?
Tiszalök-Rázompuszta, Gyémántpart 136. sír	nő	1	bronz	11,5×11
Tiszalök-Rázompuszta, Gyémántpart 138. sír	nő	1	bronz	9×13
Tiszalök-Rázompuszta II. 3. sír	nő	1	ezüst	23×22
Tiszalök-Rázompuszta II. 7. sír	nő	1	ezüst	21×21,5
Tiszalök-Rázompuszta II. 15. sír	gyermek	1	bronz	?
Tiszalök-Rázompuszta II. 17. sír	nő	2	bronz	27×24, 17
Tiszalök-Vajasdomb 1. sír	?	1	rosszezüst	24
Tiszalök-Vajasdomb 14. sír	?	2	?	?
Tiszalök-Vajasdomb 15. sír	?	1	?	?
Tiszalök-Vajasdomb 23. sír	?	1	?	?
Tiszalök-Vajasdomb 26. sír	?	1	?	?
Tiszalök-Vajasdomb 29. sír	nő	1	ezüst	?

⁴⁵³ ISTVÁNOVITS 2003, 274.

Lelőhely	Nem	Darabszám	Anyag	Méret (mm)
Tiszalök-Vajasdomb 33. sír	?	1	?	?
Tiszalök-Vajasdomb 49. sír	?	1	bronz	22×19
Tiszalök-Vajasdomb 50. sír	?	1	?	?
Tiszalök-Vajasdomb 61. sír	gyermek	2	bronz	15×16, 13,5×15
Tiszalök-Vajasdomb 70. sír	?	1	?	?
Tiszalök-Vay kastély	?	2	bronz	33, 24
Tiszavasvári-Aranykerti tábla C sír	nő	2	ezüst	24×25, 26×27
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 2. sír	nő	1	ezüst	16
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 4. sír	férfi	2	ezüst	12,5×14,5, 13×15
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 6. sír	nő	2	ezüst	22×24, 21×25
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 11. sír	nő	2	bronz	27×26, 28×26
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 12. sír	?	1	arany	13×12
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 13. sír	gyermek	1	ezüst	?
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 15. sír	nő	1	bronz	30×24
Tiszavasvári-Deákhalom 3. sír	nő	1	rosszezüst	15×17
Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 2. sír	férfi	1	bronz	?
Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 4. sír	gyermek	1	ezüst	12×12
Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 7. sír	nő	1	ezüst	23×20
Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 8. sír	férfi	1	?	?
Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 9. sír	nő	1	bronz	20×17
Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 18. sír	nő	1	bronz	?
Tiszavasvári-Józsefháza 2. sír	gyermek	2	bronz	12×14, 16×14
Újtikos-Demeteri gödrök 8. sír	nő	1	bronz	23×20
Újtikos-Demeteri gödrök 12. sír	nő	2	bronz	16×18, 35×35
Újtikos-Demeteri gödrök 15. sír	férfi	2	ezüst	19×22, 19×22
Tiszaeszlár-Hegyeshatár	?	1	ezüst	?

51. kép. Nyitott karikák – táblázat

A sok azonosíthatatlan nemű temetkezés miatt nehéz biztos következtetést levonni, de látható, hogy a legnagyobb számban nők ékszereként fordult elő (21 sír), s jóval kevesebbszer férfi (12 sír) vagy gyermek (7 sír) mellett. Egy-egy vagy két-két darab egy sírban nemtől függetlenül előfordul. A gyermekeknél is gyakorta egyforma számban fordulnak elő, s csupán egy férfisírban volt egyszerre 3 karika.⁴⁵⁴ A haj-/varkocskarikák, S-végű karikák síron belüli száma inkább a temető népességének gazdagságával áll kapcsolatban: a nagy sírszámú, szegényebb temetőkben gyakoribb a magában álló példány, míg a gazdagabbaknál – az úgynevezett középrétegbeli vagy módosabb köznépi temetőknél – inkább párosan hordták.⁴⁵⁵

Az ékszerek anyag szerinti eloszlása már nem ilyen egyenletes: a bronznál jobban kedvelték az ezüsből készült változatot. A nők (11:10) és a gyermekek (4:3) esetében az arány nem túl eltolódott, de a férfiaknál a meglévő tárgyak közül három kivételével mind ezüsből készült (8:2:1 – ezüst: arany: elektron). A férfiak tehát elsősorban akkor hordták, ha megengedhették maguknak a drágább

anyagból készültet. Aranyhuzalból hajlított karika összesen két darab került elő (Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. 6. és Tiszavasvári-Aranykerti tábla 12. sír) – a sírban fekvő emberről egyik esetben sincs információnk. Elektron karikapár egy férfisírban volt (Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. 7. sír), mellettük egy ezüstváltozat is előfordult. Rosszezüst karika két sírban volt (Tiszalök-Vajasdomb 1. és Tiszavasvári-Deákhalom 3. sír).

Az ismert darabok átmetszete kör alakú. Méretben elég jelentős eltérések mutatkoznak, akár egy temetőn belül is, bár legnagyobb mennyiségben a közepes méretűek (1,5–2,5 cm közöttiek) képviseltetik magukat (5 cm: 8 darab, 1,5–2 cm: 16 darab, 2–2,5 cm: 27 darab, 2,5–3 cm: 8 darab, 3–3,5 cm: 4 darab). A kis méretű, csepp vagy körte alakú változatokat a kutatás szerint a 10–11. század fordulójától kezdik használni.⁴⁵⁶ Szőke Béla Miklós és Vándor László szerint ezt a változatot karikaként vagy az S-végűket tartó pántok varkocsba vagy a homlokpánthoz való beakasztásához használták. Már a 10. század utolsó harmadában megjelennek, és a

⁴⁵⁴ Kürti Béla véleménye szerint a férfiakra általában az egy-egy nyitott karika jellemző (KÜRTI 1978–1979, 325).

⁴⁵⁵ Révész László megjegyzése szerint általános dolognak számít a síronkénti egy hajkarika (RÉVÉSZ 1999, 269).

⁴⁵⁶ TETTAMANTI 1971, 219; KOVÁCS 1988a, 149.

nagyméretű példányokkal ellentétben, melyek a 11. század elején eltűnnek, az egész század folyamán használatban maradtak.⁴⁵⁷

Olyan viseletbeli megfigyelést, mint Révész László tett, hogy a fegyverövel eltemetett férfiak nem hordtak hajkarikát,⁴⁵⁸ nem tehetünk: három gazdagabbnak számító temető négy sírjában is előfordult a két viseleti tárgy együtt, s egyéb viseleti tárgyakkal vagy sírmelléletekkel sem fedeztünk fel semmilyen kapcsolatot.

S-végű karikák: 10 lelőhelyen, szintén az egész területen elszórtan kerültek elő (7,9%). Ebből 6 esetben egyszerű, nyitott változattal együtt egy temetőben, öt sírnál pedig közös temetkezésben fordultak elő (Tiszalök-Kövestelek 14. sír (Debrecen), Tiszalök-Rázompuszta I. 20. és 111. sír, Tiszalök-Rázompuszta II. 7. sír, Tiszalök-Vajasdomb 1. sír).

Lelőhely	Nem	Darabszám	Anyag	Méret (mm)	Jellegzetesség
Bashalom-Csengőspart c sír	nő	2	ezüst, bronz	21×22, 16	a nagyobb bordázott végű
Bashalom-Csengőspart 8. sír	nő	2	bronz	27×32, 27×33	
Bashalom-Csengőspart 11. sír	nő	2	bronz	26×28,5, 18×21	
Bashalom-Csengőspart 24. sír	gyermek	2	bronz	20×25, 20×26	
Bashalom-Csengőspart 31. sír	?	2	ezüst	25×27, 24×28	
Bashalom-Csengőspart 34. sír	férfi	2	ezüst	16×19, tör.	bordázott S-végű
Bashalom-Csengőspart 40. sír	nő	1	bronz	26×28	
Bashalom-Csengőspart 45. sír	nő	1	bronz	13×15	
Bashalom-Csengőspart szórvány	?	1	bronz	15×16	
Tiszalök-Halmi-birtoktest	nő	2	bronz	?	
Tiszalök-Kövestelek 2. sír (1934)	?	2	bronz	12×12, 12×12	
Tiszalök-Kövestelek 5. sír (1934)	?	2	bronz	22×28, 15×16	
Tiszalök-Kövestelek 7. sír (1934)	?	1	bronz	25×38	
Tiszalök-Kövestelek 12. sír (1934)	?	1	ezüst	20×26	bordázott S-végű
Tiszalök-Kövestelek 14. sír (1934)	?	2	ezüst	19×23, 13×16	
Tiszalök-Kövestelek 16. sír (1934)	?	1	bronz	18×21	
Tiszalök-Kövestelek 1. sír (Debrecen)	?	1	ezüst	26	
Tiszalök-Kövestelek 2. sír (Debrecen)	?	2	ezüst	16, nem mérhető	
Tiszalök-Kövestelek 3. sír (Debrecen)	?	1	bronz	15	
Tiszalök-Kövestelek 4. sír (Debrecen)	?	1	ezüst	20	
Tiszalök-Kövestelek 5. sír (Debrecen)	?	2	ezüst	16, 24	
Tiszalök-Kövestelek 6. sír (Debrecen)	?	1	ezüst	28	
Tiszalök-Kövestelek 7. sír (Debrecen)	?	1	ezüst	28	
Tiszalök-Kövestelek 8. sír (Debrecen)	?	2	ezüst	22, 24	
Tiszalök-Kövestelek 9. sír (Debrecen)	?	2	ezüst	19, 28	csavart huzalú, bordázott S-végű
Tiszalök-Kövestelek 12. sír (Debrecen)	?	2	ezüst	15, 18	
Tiszalök-Kövestelek 13. sír (Debrecen)	?	2	ezüst	13, 16	
Tiszalök-Kövestelek 14. sír (Debrecen)	?	1	bronz	16	sima karika párjaként
Tiszalök-Kövestelek 1. sír	?	1	bronz	24×30	
Tiszalök-Kövestelek 36. sír	férfi	1	bronz	16,5×18	
Tiszalök-Kövestelek 40. sír	gyermek	2	ezüst	15,5×18	
Tiszalök-Kövestelek 44. sír	?	2	ezüst	?	
Tiszalök-Kövestelek 48. sír	?	6	bronz	25×26, 22×24, 20,5×21,5, 19×21, 21,5×24, 20,5×15,5	
Tiszalök-Kövestelek 55. sír	nő	1	ezüst	17	
Tiszalök-Kövestelek 84. sír	nő	1	ezüst	15,5×16	
Tiszalök-Kövestelek 86. sír	?	2	bronz	24,5×29, 25×24	
Tiszalök-Kövestelek 89. sír	nő	1	bronz	26×28,3	
Tiszalök-Kövestelek 94. sír	?	1	bronz	18×20	

⁴⁵⁷ SZÓKE-VÁNDOR 1987, 53–54.

⁴⁵⁸ RÉVÉSZ 1996a, 79.

LELETANYAG

Lelőhely	Nem	Darabszám	Anyag	Méret (mm)	Jellegzetesség
Tiszalök-Kövestelek 111. sír	gyermek	1	bronz	15,5×13,6	
Tiszalök-Kövestelek 121. sír	?	1	bronz	17×16,5	
Tiszalök-Kövestelek 135. sír	nő	1	arany	14,5×15,3	
Tiszalök-Kövestelek 153. sír	nő	1	bronz	19×14	
Tiszalök-Kövestelek 157. sír	gyermek	1	bronz	24×26,4	
Tiszalök-Kövestelek 164. sír	gyermek	1	bronz	21,5×27	
Tiszalök-Kövestelek 174. sír	?	1	bronz	?	
Tiszalök-Kövestelek 177. sír	nő	2	bronz	13,4×14,3, 15×16,3	
Tiszalök-Kövestelek 197. sír	férfi	1	bronz	27×24,8	
Tiszalök-Kövestelek 222. sír	?	2	bronz	27,5×32,5, 30×29	mindkettő bordázott S-végű
Tiszalök-Kövestelek 225. sír	?	3	bronz	21,3×21, 31×31,3, 31	
Tiszalök-Kövestelek 228. sír	nő	1	bronz	26×24,5	
Tiszalök-Kövestelek 240. sír	?	2	bronz	20×15,8, ?	
Tiszalök-Kövestelek 244. sír	?	10?	bronz	?	töredékek, legalább 2 bordázott végű, 2 csavart huzalból
Tiszalök-Kövestelek 253. sír	?	3	2 bronz, 1 rosszezüst	17×15, 17×22,6, 18×22	
Tiszalök-Kövestelek 256. sír	nő	3	bronz	15,5×20,5, 18, ?	
Tiszalök-Kövestelek 263. sír	?	1	bronz	14×13	
Tiszalök-Kövestelek 272. sír	?	1	bronz	16,5×19	
Tiszalök-Kövestelek 295. sír	nő	4	bronz	19×17,5, 17×13, 16×17, nem mérhető	1 darabokban
Tiszalök-Kövestelek 296. sír	?	2	bronz	16×14, 17,4×11,8	
Tiszalök-Kövestelek 297. sír	nő	2	bronz	?	darabokban
Tiszalök-Kövestelek 299. sír	?	1	bronz	21×27	
Tiszalök-Kövestelek 306. sír	?	1	bronz	15×17	
Tiszalök-Kövestelek 316. sír	?	2	bronz	16×14	
Tiszalök-Kövestelek 317. sír	nő	5	bronz	23×23,3, 15×18,3;	2 csavart huzalból
Tiszalök-Kövestelek 318. sír	?	1	ezüst	17×14,5	
Tiszalök-Kövestelek 329. sír	gyermek	2	bronz	11×14,5, nem mérhető	
Tiszalök-Kövestelek 332. sír	nő	1	bronz	24,5×21	
Tiszalök-Kövestelek 344. sír	?	1	bronz	24,5×25,5	
Tiszalök-Kövestelek 355. sír	?	2	bronz	21,5×26, 15×13	
Tiszalök-Kövestelek 359. sír	?	1	bronz	?	
Tiszalök-Fészekalja-dülő 17. sír	nő	1	ezüst	13×14	
Tiszalök-Fészekalja-dülő 21. sír	nő	1	ezüst	24×2	
Tiszalök-Fészekalja-dülő 26. sír	?	1	ezüst	18,5×16	
Tiszalök-Fészekalja-dülő 52. sír	?	2	ezüst	22,5×2	
Tiszalök-Fészekalja-dülő 59. sír	?	1	bronz	21×1,5	
Tiszalök-Fészekalja-dülő 62. sír	?	2	bronz	18×16, 17×16	
Tiszalök-Fészekalja-dülő 73. sír	?	1	ezüst	26	
Tiszalök-Rázompuszta I. 20. sír	férfi	2	bronz	?	egyik bordázott S-végű
Tiszalök-Rázompuszta I. 35. sír	?	1	ezüst	28×29	bordázott S-végű
Tiszalök-Rázompuszta I. 38. sír	férfi	2	bronz	26×24, elveszett, nincs adat	
Tiszalök-Rázompuszta I. 54. sír	nő	2	bronz	28×25, 16×20	
Tiszalök-Rázompuszta I. 76. sír	?	3	bronz	26×29, 23×28, 18×19	a két nagyobb bordázott végű
Tiszalök-Rázompuszta I. 98. sír	?	1	ezüst	26×24	
Tiszalök-Rázompuszta I. 99. sír	gyermek	1	ezüst	21×21	
Tiszalök-Rázompuszta I. 106. sír	?	2	?	28×29, 17×21	
Tiszalök-Rázompuszta I. 111. sír	?	1	ezüst	24×28	sima párja van
Tiszalök-Rázompuszta I. 113. sír	?	2	ezüst	20×21, 19×21	

Lelőhely	Nem	Darabszám	Anyag	Méret (mm)	Jellegzetesség
Tiszalök-Rázompusztza I. 120. sír	?	2	ezüst	28×30, 21×20	bordázott S-végű
Tiszalök-Rázompusztza II. 7. sír	nő	1	bronz	17×19	2 darab sima párja van
Tiszalök-Rázompusztza II. 10. sír	nő	2	bronz	17×21, 18×21	aranyozás nyomok
Tiszalök-Rázompusztza II. 12. sír	nő	1	ezüst	23×24	
Tiszalök-Rázompusztza II. 14. sír	nő	2	ezüst	21×18, 20×19	
Tiszalök-Vajasdomb 61. sír	gyermek	2	bronz	16×14, 15×13,5	2 darab sima párja van
Tiszalök-Vay kastély	?	?	bronz	?	több, elkallódtak
Tiszavasvári-Görög katolikus templom	?	?	?	?	több, nincs meg
Újtikos-Demeteri gödrök 4. sír	nő	1	bronz	16×20	
Újtikos-Demeteri gödrök 10. sír	férfi	3	bronz	11, 12, 11	
Újtikos-Demeteri gödrök 11. sír	nő	2	bronz	21,5×20,5, 17	
Újtikos-Demeteri gödrök 16. sír	gyermek	1	bronz	?	
Újtikos-Demeteri gödrök 17. sír	férfi	1	bronz	16	

52. kép. S-végű karikák – táblázat

Bár a sok ismeretlen nemű temetkezés itt is megnehezíti a vizsgálatot, de a meghatározottak között egyértelműen látszik, hogy ezt a típust elsősorban felnőtt nők viselték (27 sír), gyermekek és férfiak mellett mindössze 9, illetve 7 esetben figyelték meg. A legtöbb esetben (63 sír) bronzból készültek, ezüstből jóval kevesebb (mindössze feleannyi, 32 sírban) fordult elő, egy esetben pedig közös sírban került elő, s ismert egyetlen aranyhuzalból hajlított példány is. Síron belüli számuk változó: általában egy vagy két darab fordul elő, de 3, 4, 5, 6, illetve 10 ékszer is volt egy-egy sírban. Méretük változatos, egy temetőn (sőt egy síron – Tiszalök-Kövestelek 5/1934 sír) belül is akad nagyméretű – 25–38 mm-es (Giesler I. típusú) és egészen kisméretű – 12–15 mm-es (Giesler II. típusú) darab.

10 sírban fordult elő *bordázott S-végű karika* (1,35%), önállóan vagy sima S-végű párjaként, ezüst- és bronzhuzalból egyaránt. Méretük változatos, két példány csavart huzalból készült. A nemek szerinti megoszlás nem vizsgálható, mert egy női és két férfi síron kívül a temetkezéseknél ilyen jellegű vizsgálat nem történt.

Az S-végű karikákkal kapcsolatban mind eredetükre, mind datálásukra nézve különböző vélemények alakultak ki. Kralovánszky Alán szerint egyszerű változata a 10. század közepétől a 11. század első feléig a magyartól eltérő (szláv) etnikumú népességre jellemző, s kialakulási helye a Dunántúl volt. Előzményének a többfordulatú S-végű karikát tartotta, s a sima karikához képest funkcióváltást, illetve -bővülést állapított

meg.⁴⁵⁹ Török Gyula a halimbai temető antropológiai adatai alapján cáfolta a szláv eredetet, s a tárgytypust a magyar köznéphez kötötte.⁴⁶⁰ Szőke Béla szerint kialakulásában többszörös S-végű karika és az avar, valamint a magyar hajkarika-viselet játszott szerepet. Szőke véleménye szerint az S-végű karika csupán egy korábbi fajta újabb változata, nem valami gyökeresen új ékszer jelent meg vele, s nem tekinthető etnikumjelzőnek sem. Használatának kezdete véleménye szerint a 10. század 60–70-es éveire tehető, kialakulási helye pedig a Kárpát-medence. A bordázott S-végű változatokat a 11. század második felétől keltezi.⁴⁶¹ Mesterházy Károly Kralovánszky sematikusabb, a különböző korú leleteket összemossó elterjedési térképét pontosította, s megjelenésük időrendjére új koncepciót vázolt fel.⁴⁶² Gyűjtése alapján a Kárpát-medence szlovákiai részén a 10. század közepétől már ismert, a Dunántúlon a kisméretű, vékony példányokat a 10. század 60-as éveitől használják (a fejlettebb változatok is valamivel később jelennek meg, s a tömeges elterjedés is valamivel későbbi, mint a felvidéki lelőhelyeken).⁴⁶³ Az Alföldön a 10. században csak kis számban és szórványosan jelentkeznek, nagy mennyiségben a 11. század közepétől figyelhetők meg. Kialakulásukat a szláv etnikumhoz köti (bár kizárólagos használatukat nem),⁴⁶⁴ s csehországi eredetet feltételez.⁴⁶⁵ A bordázott típus megjelenése az Alföldön – megfigyelése szerint – Salamon (1063–1074) denárjával keltezett.⁴⁶⁶ Az S-végű karikák újabb tipológiai fel-

⁴⁵⁹ KRALOVÁNSZKY 1956, 206–212; KRALOVÁNSZKY 1957, 175–186.

⁴⁶⁰ TÖRÖK 1962a, 116–118.

⁴⁶¹ SZŐKE 1962, 86–89.

⁴⁶² MESTERHÁZY 1962–1964, 97–104.

⁴⁶³ Későbbi cikkeiben egy pénzzel keltezett sír alapján a 10. század első harmada végétől elképzelhetőnek tartja használatukat (MESTERHÁZY 1993a, 453; MESTERHÁZY 2002, 332); közben szintén a Felvidéken a nyitrai temető morva díszgombjait az S-végű karikák alapján datálja a 10. század utolsó negyedére (MESTERHÁZY 2000, 217).

⁴⁶⁴ Ezzel magyarázva az Alföldön a magyar etnikumú lakosság abszolút fölényét (MESTERHÁZY 1962, 64; MESTERHÁZY 1965, 65).

⁴⁶⁵ MESTERHÁZY 1965, 105–106.

⁴⁶⁶ MESTERHÁZY 1966–1967, 149.

osztását Jochen Giesler végezte.⁴⁶⁷ Felosztása szerint a nagyobb méretűek korábban jelennek meg (a 11. század első felében), a kisebbek későbbiek (a 11. század második felében a Bjelo Brdo II. horizontjának kezdetét jelölik), de használatuk együtt is előfordul. A huzal vastagsága szintén korjelző (a vékonyak korábbiak, a vastagok későbbiek), de szintén léteztek még egy időben. A bordázott S-végű karikák megjelenése (II/5–6 típus) a Bjelo Brdo II. horizont kései szakaszára tehető (a 11. század utolsó harmadára). Kovács László a szokványos huzal- és S-vég vastagságú karikák megjelenését a 10. század utolsó negyedére teszi.⁴⁶⁸ Szőke Béla Miklós és Vándor László véleménye szerint a Mesterházy Károly által felállított fejlődésmenet nem jó, a vastag huzalból készült S-végű karikák nem belső fejlődés következtében, hanem idegen divathatásra alakultak ki, s a különböző típusok egymás mellett is léteztek – míg az ezredfordulón megjelennek a vastag huzalból készültek, a vékony változat is használatban maradt a 13. századig. Viseletüket közvetlenül a hajban vagy textil-, illetve bőrszalagra varrva, s azt a hajba fonva rekonst-

ruálják.⁴⁶⁹ Az eltérő viseleti módokat egyrészt a területek eltérő viseleti hagyományaival, másrészt életkorbeli és a családban betöltött szerephez kapcsolódó különbségekkel magyarázzák. A típus elterjedésének központi magjait azokkal a területekkel azonosítják, ahol ennek a viseletnek a 9. században gyökerező hagyományai megvoltak.⁴⁷⁰ A bordázott S-végűek megjelenését a 11. század közepére datálják, s praktikus okokkal magyarázzák: a szilárdság növelése miatt volt erre szükség.⁴⁷¹ Használatuk hosszan tartó: még IV. Béla (1235–1270) denárjaival együtt is előfordulnak.⁴⁷²

A nyíri Mezőségben az S-végű karikák megjelenésének idejét pontosan meghatározni nem lehet, de a leletanyag egésze alapján használatuk általánossá a 11. század elején/első negyedében vált.

Fülbevalók: típusra és darabszámra nézve is igen kevés fülbevaló került elő: összesen 10 sírből (1,22%) ismert 5 különböző forma. Kizárólag felnőtt nők viseletéhez tartozott, mind a gazdagabb, mind a szegényebb csoportok esetében (két temetkezésnél nem határozták meg az elhunyt nemét).

Lelőhely	Típus	Anyag	Méret (mm)	Egyéb
Tiszaeszlár-Bashalom I. d sír	keceli típus, öntött	rosszezüst	32	1 darab
Tiszaeszlár-Dióskerti tábla A sír	gömborscsüngős	aranyozott ezüst	78×5	bolygatott, csak csüngő
Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 7. sír	gömborscsüngős	bronz	90	láncocskával
Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 14. sír	gömborscsüngős	ezüst	34	1 darab, csüngő
Tiszalök-Vajasdomb 2. sír	szőlőfürtcsüngős, öntött	ezüst	29×24, 23×8	1 darab
Tiszalök-Vajasdomb 25. sír	gömbös	ezüst	12	
Tiszalök-Vajasdomb 70. sír	láncszemekkel díszített	ezüst	?	elveszett
Tiszavasvári-Aranykerti tábla D sír	gömborscsüngős	arany	66	bolygatott, csak csüngő
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 15. sír	szőlőfürtcsüngős, öntött	bronz	28×29, 24	
Újtikos-Demeteri gödrök 11. sír	szőlőfürtcsüngős, öntött	bronz	22	töredékes
Újtikos-Demeteri gödrök	?	?	?	Kiss Lajos információja

53. kép. Fülbevalók – táblázat

Gömborscsüngős fülbevaló két temetőben: Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 3 sírjában (A, 7. és 14. sír), valamint Tiszavasvári-Aranykerti tábla egy bolygatott temetkezésében fordult elő (D sír).⁴⁷³ Mind a négy a fülbevalófajtát összegyűjtő és elemző Révész László által

B típusba sorolt változatok közé tartozik:⁴⁷⁴ az ovális karikára akasztott csüngőrész vékony drótszálla felhúzott, két préselt félgömbből összeállított gömböcskékből áll, ezeket a drótszálla feltekercselt vékony huzal választja el egymástól. Egy esetben (Tiszaeszlár-Dióskerti tábla

⁴⁶⁷ GIESLER 1981, 104–109.

⁴⁶⁸ KOVÁCS 1985b, 380; KOVÁCS 1986b, 168.

⁴⁶⁹ Ez utóbbi igazolására Tiszalök-Fészekalja-dűlő 17. sírját hozzák fel példának, ahol az S-végű karika mellett bőrmaradvány is volt (FEHÉR-ÉRY-KRALOVÁNSZKY 1962, 1127). Ennek azonban sem a dokumentációban, sem a múzeumban nem akadtam nyomára, ami persze nem zárja ki esetleges létezését.

⁴⁷⁰ SZŐKE-VÁNDOR 1987, 58.

⁴⁷¹ SZŐKE-VÁNDOR 1987, 57.

⁴⁷² SZŐKE-VÁNDOR 1987, 51.

⁴⁷³ Fehér, Éry, Kralovánszky, s rájuk hivatkozva Révész László említ egy példányt a Tiszalök-rázompusztai vasútállomásról is (FEHÉR-ÉRY-KRALOVÁNSZKY 1962; 1133; RÉVÉSZ 1988, 144), de ennek a nyíregyházi múzeumban sem az adattárban, sem a leltárkönyvben nincs nyoma. A *Szabolcs megyei Alispáni Jelentések* 1943–1944. évi leírása alapján (gömbcsüngős bronz fülbevaló) nem feltétlenül gömborscsüngős fülbevaló volt, talán a Tiszalök-Vajasdomb 25. sírjából előkerült, préselt gömbbel díszített változat egy bronzból készült példánya lehetett.

⁴⁷⁴ RÉVÉSZ 1988, 144.

7. sír) a két fülbevalót összekötő kis láncocska maradványai is előkerültek.⁴⁷⁵ Ezeket a hasonló ékszerek mellett egy-két esetben előforduló láncocskákat a finnugor viseleti szokásokhoz kapcsolják. Kralovánszky Alán szerint a fémláncokkal összekötött gömbsorcüsngős fülbevaló funkciója a haj leszoritása volt, s ezt a feladatot vette át az S-végű karika a beleakasztott szalagokkal.⁴⁷⁶ A láncékszerek összefoglalását Horváth Ciprián végezte el, aki viseleti rekonstrukciót is készített: a fejfedőhöz kapcsolódó fülbevaló karikájába akasztották a csüngőkkel ellátott láncot, mely vagy a mellen elől vagy a tarkón hátul húzódott.⁴⁷⁷ Anyaguk változatos: arany-, aranyozott ezüst-, ezüst- és bronzváltozat egyaránt előfordult. A kutatás egyértelműen K-i eredetű ékszernek tartja. László Gyula az előképének egy felfűzött nagyobb gyöngyökből álló csüngőt képzelt el.⁴⁷⁸ Dienes István szintén a huzalból készült karikát, valamint a rá felfűzött üvegyöngyöket tartotta az alapformának, ebből alakultak ki a fémből préselt, majd az egybeöntött csüngőtágos változatok.⁴⁷⁹ A típus példányait Kiss Attila,⁴⁸⁰ majd Révész László gyűjtötte össze, aki részletesen elemezte is a különböző típusait.⁴⁸¹ Kiss Attila és Bálint Csanád a tárgytypus előzményeit a szaltovói kultúrában fedezte fel.⁴⁸² Révész László szerint – bár a szaltovói leletek között jelentős számban megtalálhatók – bizonyítani nem lehet, hogy a magyarok közvetlenül e kultúra népeitől vették volna át használatukat, hiszen akár már a Volga–Káma-vidéken megismerhették ezt az ékszert.⁴⁸³ Ez a fülbevalótípus elsősorban a középrétegbeli, néhány esetben a gazdagabb köznépi női sírokban fordult elő, s a 11. század első harmadáig használatban volt.

Két pár gyöngykoszorúval díszített szőlőfürtcsüngős fülbevaló a másik típus, melyből több öntött változat is előkerült (Giesler 17b típus⁴⁸⁴). Vizsgált területünkön ez három ízben fordult elő: két köznépi temető egy-egy sírjában (Tiszalök-Vajasdomb 2. és Újtikos 11. sír), valamint a középréteghez kapcsolható Tiszavasvá-

ri-Aranykerti tábla 15. sírjában fekvő, szerény melléklettel eltemetett nő mellett.⁴⁸⁵ Mindhárom szépen kimunkált példány, ugyanakkor meglepő módon részleteiben a leggazdagabb a legkésőbbre keltezhető újtikosi töredék, melynél nemcsak a csüngődísz gömböcskéit, de a gyöngykoszorút is teljesen kidolgozták. A tiszavasvári és újtikosi fülbevalók bronzból készültek, a környezetéből kiemelkedő gazdagságú (aranyozott ezüst kéttágú csüngőkkel ellátott) tiszalöki temetkezésben ezüsből öntött változat volt. Szőke Béla szerint az öntött változatok gyakran S-végű karikákkal kerülnek elő, a 10–11. század fordulójára tehető megjelenésük, s elsősorban a Kárpát-medence D-i felére jellemzők.⁴⁸⁶ Révész László szerint ez az ékszer a Balkánról vagy – Mesterházy Károly véleményével egyetértve⁴⁸⁷ – bizánci területekről származik, s olcsó tucatárúnak tekinthető.⁴⁸⁸ A temetők egyéb leletanyaga alapján ennek a tárgytypusnak a Szőke Béla és Jochen Giesler által a 11. század elejére meghatározott megjelenését korábbra (akár a 10. század második harmadára, de legkésőbb a század 70-es éveire) módosíthatjuk.

Félhold alakú, granulált díszítésű fülbevaló (úgynevezett keceli típus) rosszezüst, öntött, egyszerűbb változatának töredéke került elő a Tiszaeszlár-bashalmi I. temetőben. Szőke Béla még a Ny-i területek felé folytatott kalandozások során szerzett zsákmányként kezelte ezt a formát (szicíliai, olaszországi párhuzamokat idézve), s a balkáni eredet lehetőségét elvetette.⁴⁸⁹ A típusal később Mesterházy Károly részletesen is foglalkozott a bizánci eredetű tárgyról szóló cikkében.⁴⁹⁰

Gömbbel díszített ezüst fülbevalópár került elő Tiszalök-Vajasdombon a 25. sírban. A tárgyak elvesztek;⁴⁹¹ egy régi rajz alapján két félből összeállított préselt gömb díszítette a karikát, mely a marosgombási fülbevaló formájához állhatott közel.⁴⁹² Szőke Béla szerint ez utóbbi lehetett egy – a honfoglaló leletek közé keveredett – avar fülbevalópár is, a típus elterjedése földrajzilag nagy, és

⁴⁷⁵ Révész László összefoglalásában Dienes alapján tévesen Tiszavasvári-Aranykerti táblát említ (*RégFüz* I., 25, 65; Révész 1988, 130).

⁴⁷⁶ KRALOVÁNSZKY 1957, 180.

⁴⁷⁷ HORVÁTH 2004a, 464–466.

⁴⁷⁸ LÁSZLÓ 1944, 151.

⁴⁷⁹ DIENES 1972, 84.

⁴⁸⁰ KISS 1985, 252–254, 7. térkép.

⁴⁸¹ RÉVÉSZ 1988, 141–158; RÉVÉSZ 1996a, 79–82.

⁴⁸² KISS 1985, 231; BÁLINT 1988b, 123.

⁴⁸³ RÉVÉSZ 1998, 524.

⁴⁸⁴ Giesler ezeket a 11. század első felére keltezi. A temetők egyéb leletanyaga alapján erre az időszakra a tárgyalt három fülbevalóból csak egy tehető.

⁴⁸⁵ Az Újtikos-Demeteri gödrök lelőhelyen előkerült példányt csak feltételesen sorolhatjuk a két pár gyöngykoszorús típushoz, mivel karikarésze hiányzik. A meglévő gyöngykoszorúpár viszont igen közel van a csüngőrészhez, s így az ismert darabok alapján feltételezhetjük, hogy eredetileg ezt is két-két koszorúval díszítették.

⁴⁸⁶ SZŐKE 1962, 47.

⁴⁸⁷ MESTERHÁZY 1991, 168–170.

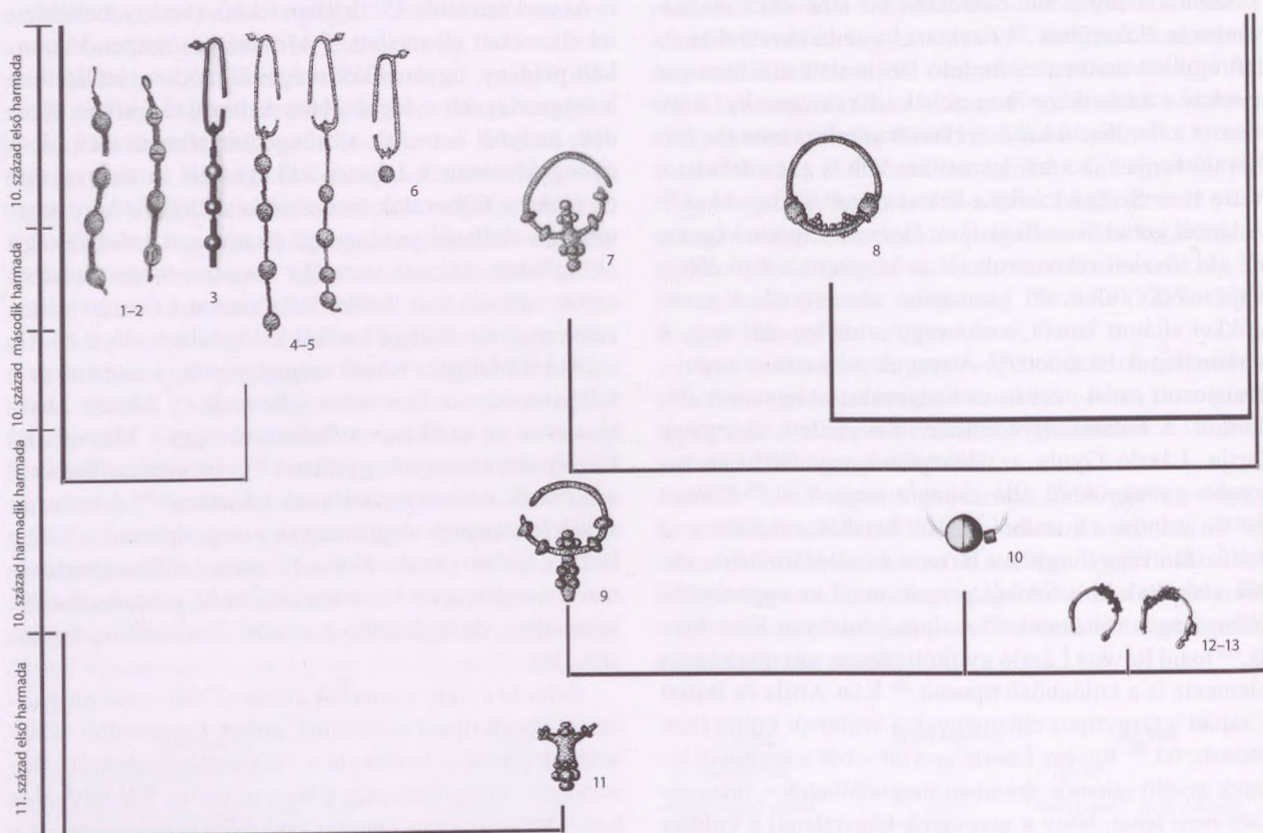
⁴⁸⁸ RÉVÉSZ 2005, 173.

⁴⁸⁹ SZŐKE 1962, 50.

⁴⁹⁰ MESTERHÁZY 1990a, 92–94.

⁴⁹¹ A tiszavasvári múzeum raktárában egy alakatlan bronzrög található a hozzájuk tartozó leltári számon.

⁴⁹² SZŐKE 1962, X. tábla 6.

1–2, 7: Tiszavasvári-Aranykerti tábla; 3–6: Tiszaeszlár-Dióskerti tábla; 8: Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I.;
9–10, 12–13: Tiszalök-Vajasdomb; 11: Újtikos-Demeteri gödrök

54. kép. Fülbevalók

Lelőhely	Típus	Motívum	Anyag	Darabszám	Méret (mm)	Jellegzetesség
Tiszaeszlár-Bashalom I. f. sír	öntött	ötkarikás	ezüst	pár	54×52	
Tiszaeszlár-Bashalom II. 12. sír	öntött	griff	aranyozott ezüst	pár	50	hátlap, gyöngyök, veretek
Tiszaeszlár-Bashalom II. 12. sír	kagyló		kagyló	pár	36, 32	
Tiszaeszlár-Dióskerti tábla I. sír	lemez	négyszögű palmetta	ezüstözött bronz	pár	80	
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 1. sír	kagyló		kagyló	1	38	gyöngyök
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 2. sír	lemez	3 palmetta-csokor	ezüst	1	54×51	a párja más típus
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 2. sír	lemez	körök, félkörívek	rosszezüst	1	57	az előző párja
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 3. sír	lemez	palmettás	aranyozott ezüst	1	50	levél alakú csüngő, gyöngyök
Tiszalök-Vajasdomb I. sír	öntött	ötkarikás	bronz	1	58	
Tiszavasvári-Aranykerti tábla C sír	lemez	négy levélalak	ezüst	pár	55	bolygatott sír

55. kép. hajfonatkorongok – táblázat

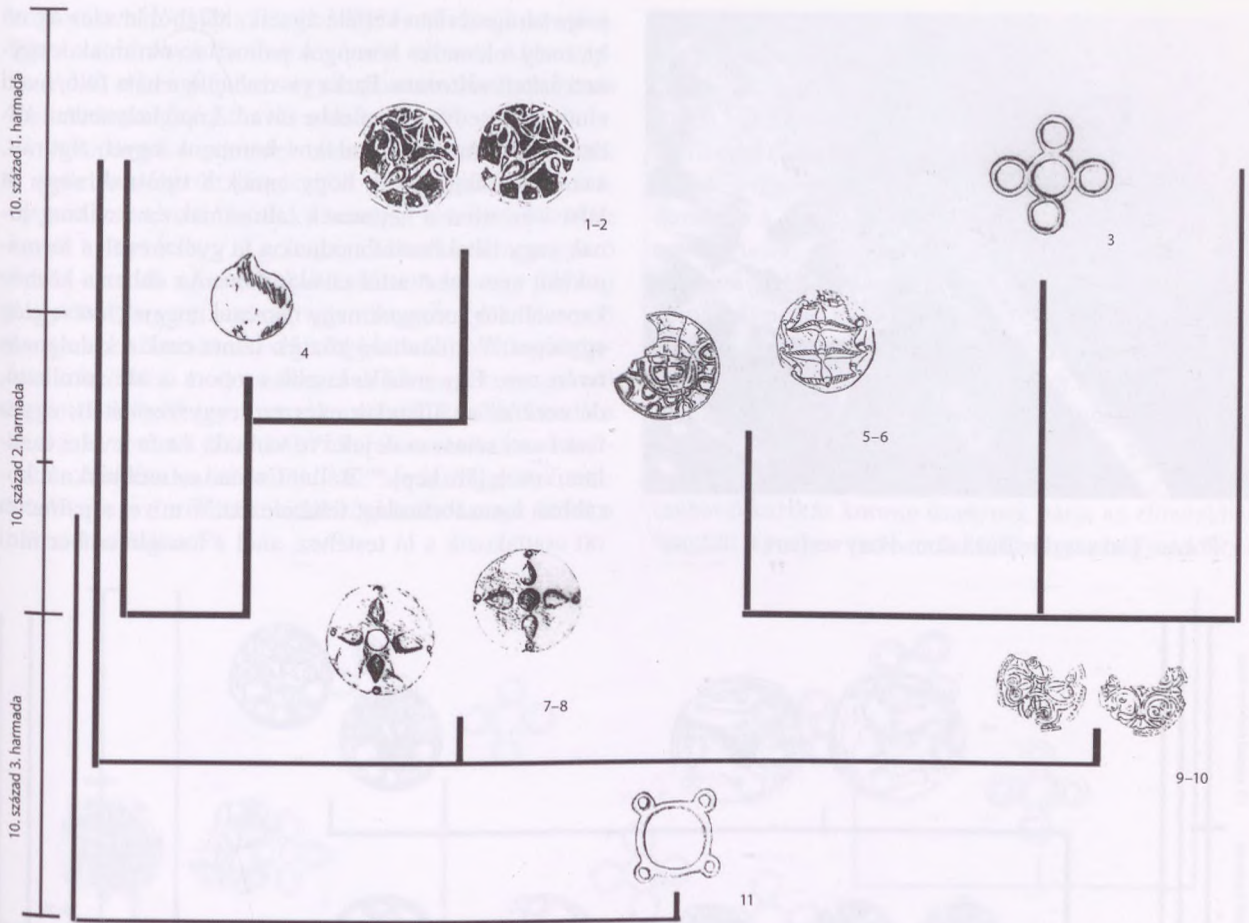
időben is többször felbukkan. Véleménye szerint a magyar köznépnél nem mutatható ki megléte,⁴⁹³ amit temetőnk alapján cáfolni tudunk. Hasonló, ezüstművészetű, gömbös, pszeudogranulációval díszített fülbevalópár a vajdasági Nosza/Nosa-Hinga lelőhely 4. sírjából, egy

másik, nagyobb példány pedig ugyanezen temető 137. sírjából ismert.⁴⁹⁴

Apró lánczemekkel díszített ezüst fülbevalópár szintén a Tiszalök-vajasdombi temetőben (a 70. sírből) került elő. A tárgyak elvesztek, a rajz és a leírás alapján

⁴⁹³ SZŐKE 1962, 51.

⁴⁹⁴ A temető a 11. század közepétől a 15. századig volt használatban, a fülbevalók a környezetük alapján a korai periódushoz tartoznak.

1–2: Tiszaeszlár-Bashalom II.; 3: Tiszaeszlár-Bashalom I.; 4–6: Tiszaeszlár-Vörösmarty utca; 7–8: Tiszavasvári-Aranykerti tábla; 9–10: Tiszaeszlár-Dióskerti tábla; 11: Tiszalök-Vajasdomb

56. kép. Hajfonatkorongok

Giesler 18. típusú, alsó ívükön huroksorral díszített ékszerek voltak, melyeket Giesler⁴⁹⁵ és nyomában Mesterházy⁴⁹⁶ bizánci eredetűnek, esetleg Al-Duna-vidéki készítésűnek tart, s a 11. század végére keltez. Elterjedésükkel Mesterházy igazoltnak látja a Tiszának, mint D-re vezető kereskedelmi útvonalnak a 11. században is folyamatos használatát.⁴⁹⁷ A vajasdombi temetőben tapasztalt lelőkörmények alapján – a temető melléklettel komolyabban ellátott részében, sima karikával egy sírban került elő, valamint közvetlen környezetében is nyitott karikák, csüngődíszek, kéttágú csüngők voltak – nagy valószínűséggel korábbra tehetjük megjelenését.

Hajfonatkorongok: a hajfonatkorongok közül a területen mind az öntött, mind a lemezes, valamint a hasonló funkciójú, kagylóból készített változat is előfordult. Hat lelőhelyen, összesen 8 sírból kerültek elő (0,97%), a felnőtt nők viseleti tárgyaként (a tiszavasvári sírnál csak

feltételezhetjük, hogy felnőtt nőről van szó, a homokbányászás során feldúlt temetkezés esetében ugyanis az életkort nem lehetett meghatározni). Mind a rangosabb középréteg, mind a köznép asszonyainál előfordult, persze jelentős minőségbeli különbséggel. Tiszalök-Vajasdomb I. sírját kivéve, ahol csak egy darab volt, minden esetben párban kerültek elő [56. kép].⁴⁹⁸

Az öntött hajfonatkorongok két mintaváltozata ismert ezekből a sírokból. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. temetőjének 12. sírjában egy minőségében, kidolgozásában páratlan, aranyozott ezüst „állat-életfa” ábrázolásos korongpár volt, melynek egyedülálló módon fém hátlapja is van [57. kép].

Dienes István ezt az ábrázolást a honfoglaló magyarok hiedelemvilágában az éltető nap őröként és mozgatóiként szereplő, az életfával összenőtt – esetleg előtte álló – mesés állatfigurákhoz kötötte.⁴⁹⁹ A mitikus lény

⁴⁹⁵ GIESLER 1981, 127.

⁴⁹⁶ MESTERHÁZY 1990a, 105.

⁴⁹⁷ MESTERHÁZY 1993a, 453–454.

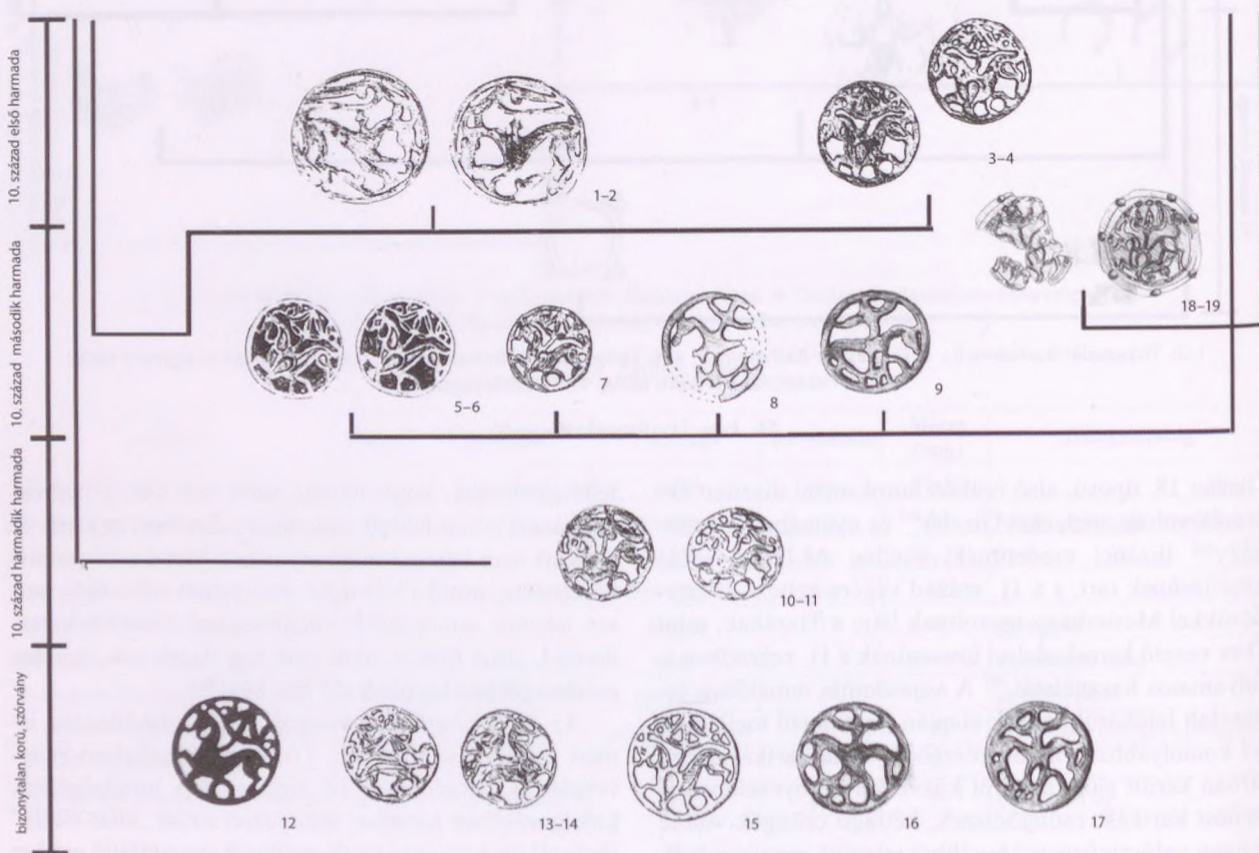
⁴⁹⁸ Am mivel ez a temetkezés is bolygatott volt, ezért biztosak itt sem lehetünk abban, hogy eredetileg is csak egy példány került a sírba.

⁴⁹⁹ DIENES 1975, 94.

57. kép. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. 12. sír

szája virágszerűen kétfelé ágazik, hátából leveles ág nő ki, mely a lemezes korongok palmettacsokrainak leegyszerűsített változata. Farka visszahajlik a háta fölé, majd elnövényiesedve a levelekbe olvad. Lépő helyzetben ábrázolják, mint az állatalakos korongok egyéb figuráit, azzal a különbséggel, hogy ennek a típusnak vagy öt lába van, mint a népmesék táltosainak és a viking lónak vagy lábai összefonódnak a fa gyökerével, s formájukban nem lehet attól elválasztani. Az ehhez a körhöz kapcsolható korongok nagy részének megjelenítése elég egységes,⁵⁰⁰ különbség köztük szinte csak a kidolgozás terén van. Egy másik, kisebb csoport is ide sorolható, de ezeknél az állatalak egészen leegyszerűsített, egyes testrészei szinte csak jelezve vannak, s a fa levelei is sematikusak [58. kép].⁵⁰¹ Bálint Csanád ez utóbbiaknál korábban lovasábrázolást feltételezett,⁵⁰² mivel a palmetta ott csatlakozik a ló testéhez, ahol a lovagló ember ül

1–2: Sárrétudavar-Hízó föld; 3–4: Nyírac nád; 5–6: Tiszaeszlár-Bashalom II.; 7: Eger-Szépasszonyvölgy; 8: Békéscsaba-Ersébethely; 9: Nagyszentmiklós-Bukovapuszta; 10–11: Kistokaj; 12: Kunpeszér; 13–14: Dunamocs; 15: Kecel környéke; 16–17: ismeretlen lelőhely; 18–19: Zemplén (lemezes változat)

58. kép. Hajfonatkorongok „állat-életfa” motívummal

⁵⁰⁰ Kistokaj (K. VÉGH 1993, 56), Nyírac nád (MESTERHÁZY 1968, 340), Dunamocs (BÁLINT 1970, 35), Kunpeszér (H. TÓTH 1972, 259), Kecel környéke (DIENES 1978c, 117), Eger-Szépasszonyvölgy (FETTICH 1937, 89); még egyszerűbb formában Sárrétudvari-Hízó föld 267. sír (NEPPER-RÉVÉSZ 1990, 11. tábla).

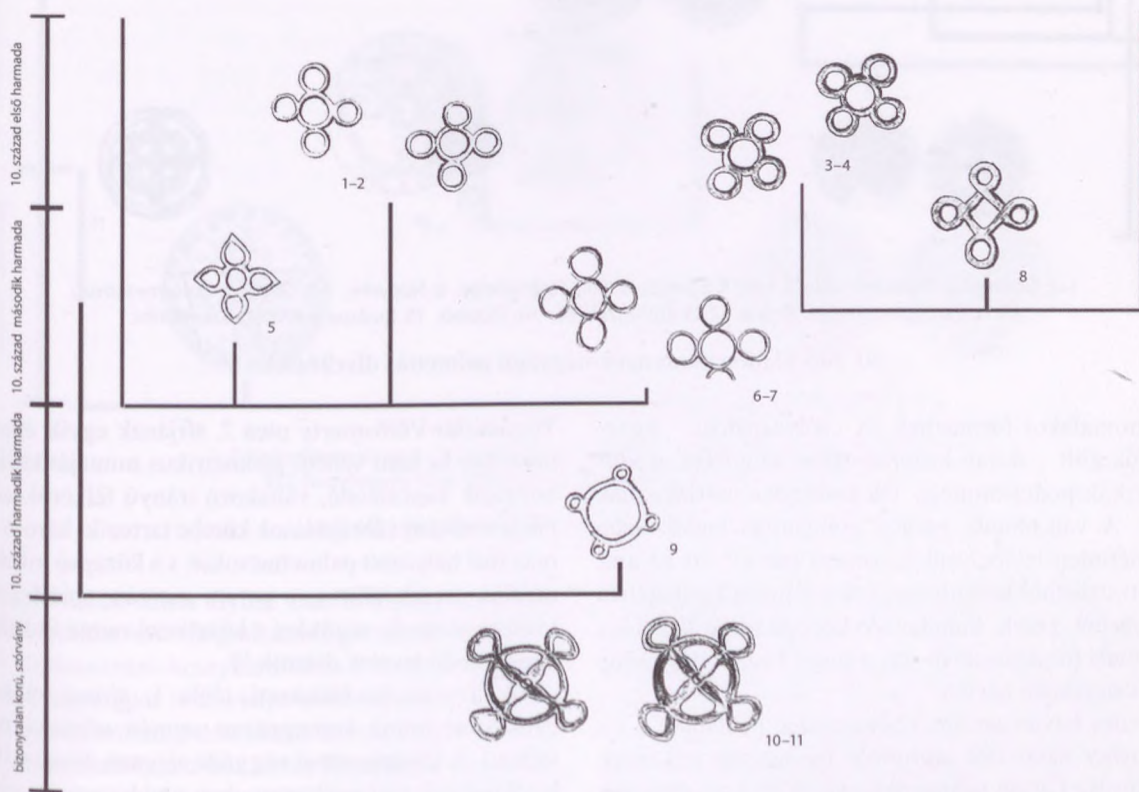
⁵⁰¹ A MNM két, ismeretlen lelőhelyről őrzött korongja (DIENES 1980, 203, 205), Nagyszentmiklós-Bukovapuszta (KISLÉGHY 1904, 417, 5), Békéscsaba-Ersébethely (DIENES 1969, 120).

⁵⁰² BÁLINT 1970, 36.

szokott (a három ág az ember feje és két karja lehetne). Bár ez a minta elsősorban az öntött változatokhoz kapcsolódik, a zempléni sír egyik poncolt díszű, lemezes hajfonatkorongpárját is ide sorolhatjuk.⁵⁰³

A korongok viseletének rekonstrukcióját⁵⁰⁴ segítették a mellette előkerült kiegészítők is: a függesztőszij aranyozott ezüst, tehénfej alakú veretei,⁵⁰⁵ (melyek közül az egyik hiányzót egy – az ingnyakdíszekkel megegyező típusú – másik verettel helyettesítették) egy-egy folyami kagylóból faragott korong, valamint gyöngyök. Hasonló (veretekkel díszített szij segítségével a hajfonathoz erősített) felerősítési módot eddig csak lemezes korongoknál figyeltek meg.⁵⁰⁶ Így illet rekonstruált Révész László a karosi II. temető 47. sírből,⁵⁰⁷ kerek veretek sora húzódtott a Sárrétudvari-hízóföldi 32. sír korongpárja mellett,⁵⁰⁸ s ezt a viseleti módot rögzítette Langó Péter a hartai 3. sírnál is.⁵⁰⁹

Az úgynevezett ötkarikás változat területünkön két lelőhelyen került elő. Míg az egyik a Tiszaeszlár-Bashalom I., a középréteghez kapcsolható, korai temetőben volt, a másik a Tiszalök-vajasdombi köznépi temető egyik sírjából való, s az egyéb leletanyag alapján ennek a formaváltozatnak a legkésőbb földre került darabja. A forma egyszerű: egy központi karikához egyenletesen elosztva négy egyforma méretű, a bashalminál a középsővel megegyező nagyságú, a vajasdombinál pedig négy kisebb karika csatlakozik. Párhuzamaik a Kárpát-medencében többfelé előkerültek,⁵¹⁰ megformálásukban kisebb-nagyobb eltéréssel [59. kép]. A bashalmi és a karosi hajfonatdíszek arányaikban megegyeznek, s hasonló a halimbai pár is, csak kissé vastkosabb, nehezkesebb kivitelben. A békéscsabai ötkarikás korong (melynek párja az előzőekben tárgyalt típushoz tartozott) külső tagjai hegyesedő vi-

1–2: Tiszaeszlár-Bashalom I.; 3–4: Halimba-Cseres; 5: Békéscsaba-Erzsébethely;
6–7: Karos-Eperjesszög II.; 8: Csólyospálos; 9: Tiszalök-Vajasdomb; 10–11: ismeretlen lelőhely

59. kép. Ötkarikás hajfonatkorongok

⁵⁰³ BUDINSKÝ-KRIČKA–FETICH 1973, *Abb.* 13, 1., *Abb.* 45, 1–2.

⁵⁰⁴ A viseleti mód rekonstrukciója bővebben a temetőelemzésnél (vö. DIENES 1975, 6. kép).

⁵⁰⁵ Ezeket Dienes az állat szabadlelkének jelképeiként határozta meg (DIENES 1978c, 110).

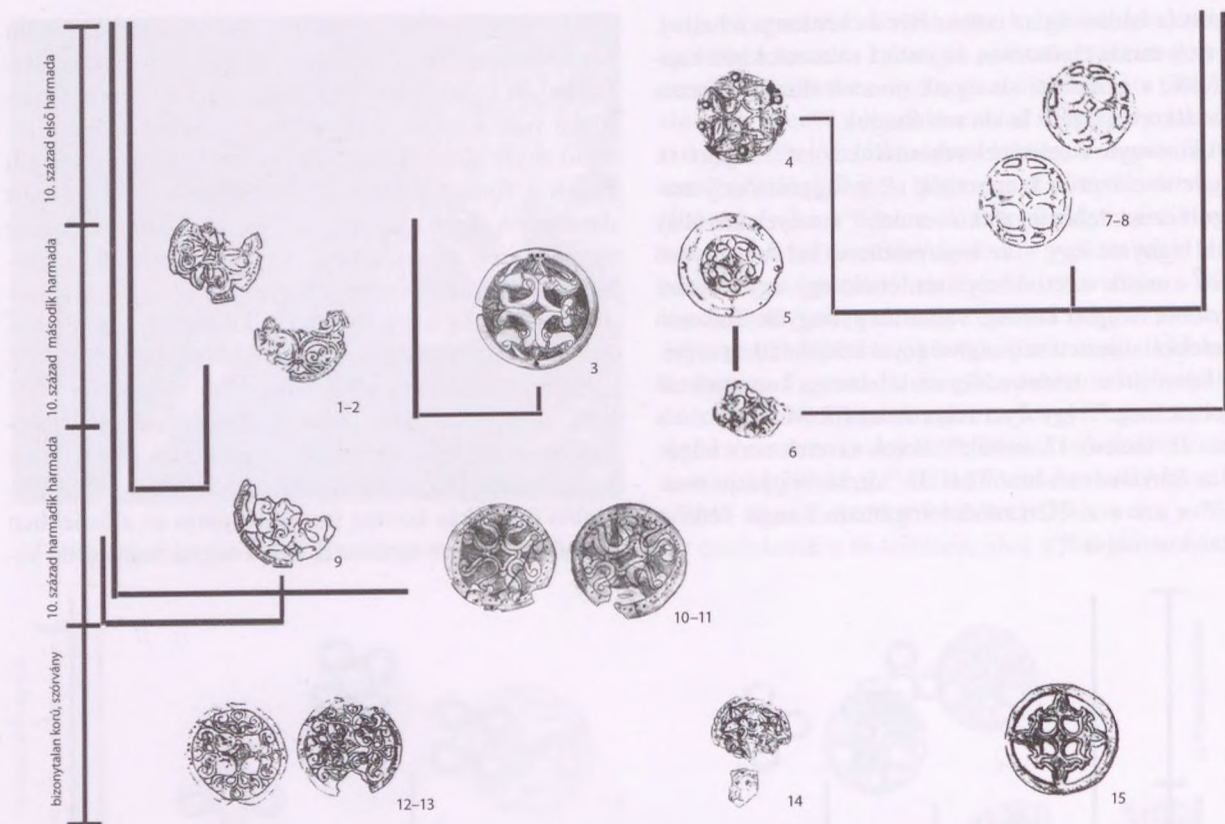
⁵⁰⁶ Bár Révész László elképzelhetőnek tartja, hogy az aldebrői 13. sír korongjai mellett talált kauricsigák mégsem a nyaklánc részei voltak, hanem a függesztőszíjat díszítették.

⁵⁰⁷ RÉVÉSZ 1996a, 84.

⁵⁰⁸ NEPPER 2002, 211. kép, 233. tábla, 8–25.

⁵⁰⁹ KUSTÁR–LANGÓ 2003, 24.

⁵¹⁰ Békéscsaba-Erzsébethely (DIENES 1969, 120), Csólyospálos-Csólyosi szőlő (KADA 1912, 323), Halimba-Cseres 859. sír (TÖRÖK 1962a, XIII. tábla), Karos-Eperjesszög II. 56. sír (RÉVÉSZ 1996a, 94. tábla 5–6) és a MNM ismeretlen lelőhelyről származó korongpárja (MESTERHÁZY 1996, 395–396).

1-2: Tiszaeszlár-Dióskerti tábla; 3: Mór; 4: Eperjes; 5: Solt-Tétényhegy; 6: Nagyrév; 7-8: Gödöllő; 9: Nemeskosut; 10-11: Sárbogárd-Tringer tanya; 12-13: Dunaszekcső; 14: Tiszabó; 15: Budapest-Kispest-Szentlőrinc

60. kép. Hajfonatkorongok négyágú palmettás díszítéssel

rágsziromalakot formáznak. A csólyospálosi – egyedül előkerült – darab középső része szögletes, a külső karikák pedig mintegy felcsavarodva csatlakoznak hozzá. A vajasdombi párhoz arányaiban legközelebb az ismeretlen lelőhelyről származó pár áll: itt az aranyozott ezüsből készült tárgyak központi karikájában négyszirmú, kerek, kidudorodó középi virág látható, s a szírmok folytatásaként hat a négy kisméretű, csepp alakú csatlakozó karika.

Dienes István szerint a békéscsabai példány⁵¹¹ a világra négy égtáj felé szétterülő lombozatát jelképezi, míg Révész László véleménye szerint ezek az ékszerek motívumuk alapján más, négyágú díszekhez hasonlóan a napszimbólumok körébe tartoznak.⁵¹²

Lemezes hajfonatkorong négy különböző mintázati típussal fordult elő. Ábrázolásában párhuzam nélküli a

Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 2. sírjának egyik ékszere: pontosan ki nem vehető geometrikus mintáját körök és hozzájuk kapcsolódó, váltakozó irányú félkörök adják. Párja a növényi ábrázolások körébe tartozik: három egymás fölé helyezett palmettacsokor, s a középső minta két oldalán szembeállítva, a perem mentén, spirálszerűen visszacsavarodó végükkel a következő minta indításába kapaszkodó levelek díszítik.⁵¹³

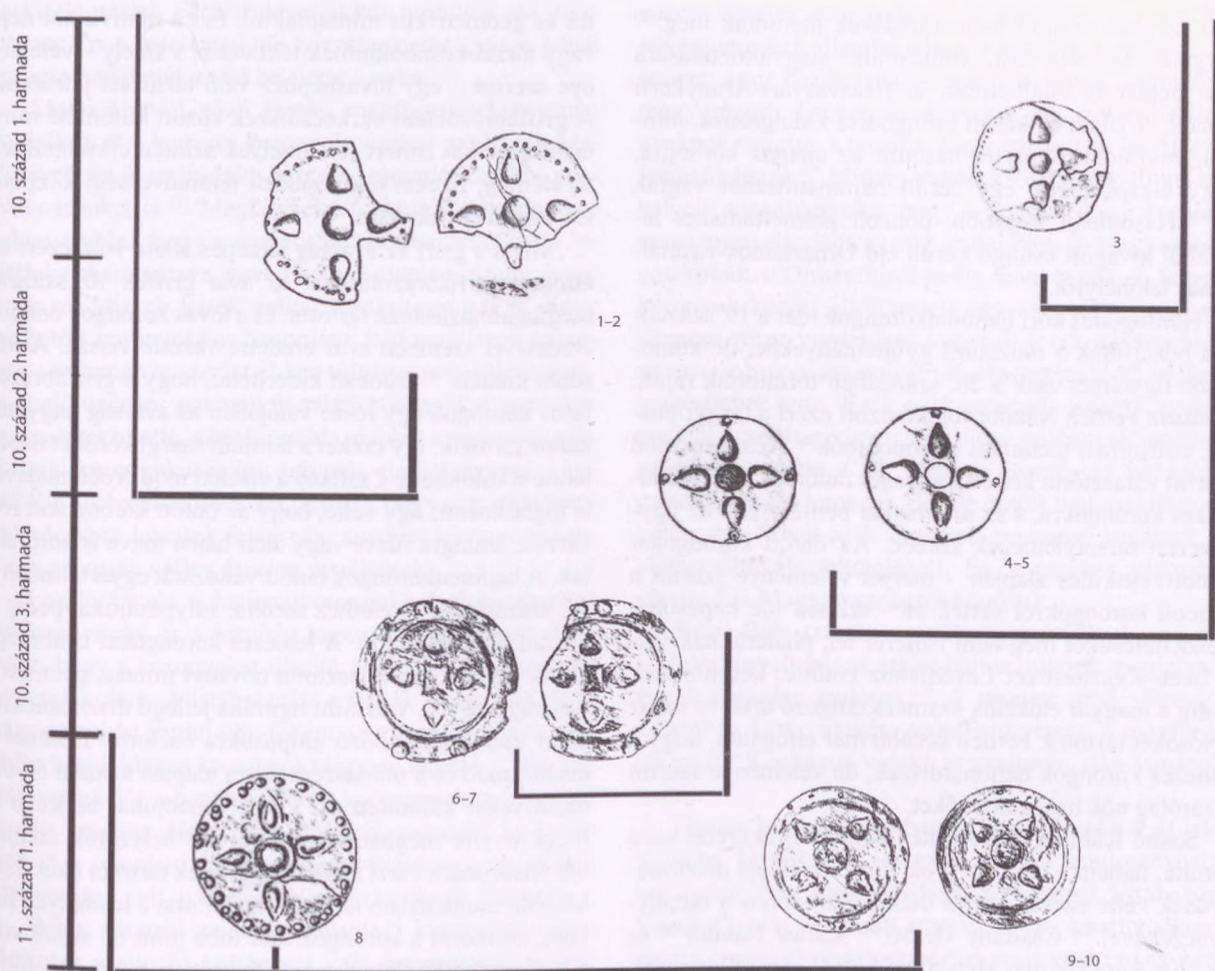
A Tiszaeszlár-Dióskerti tábla I. sírban előkerült ezüstözött bronz korongpáron szintén növényi minta látható. A középpontból négyfelé elágazó, kissé stilizált levélcsokok hajfonatkorongokon szebb vagy gyengébb kivitelben többfelé előfordulnak a honfoglalók hagyatékában [60. kép].⁵¹⁴ A négyágú díszítményeket több kutató napszimbólumnak tartja. Dienes István szerint ezek a levéldiai, kaukázusi nap-amulettel továbbfejlesztett vál-

⁵¹¹ Melynek külső csatlakozó részei hegyesedő virágszirom alakúak (DIENES 1972, 43. kép).

⁵¹² RÉVÉSZ 1996a, 88–89.

⁵¹³ Más stílusban, de ugyanez az ábrázolás ismerhető fel a kiskeszi 104. sír korongpárján is (HANULIAK 1994, XXIII. tábla 7–8).

⁵¹⁴ A legszebb példány Eperjesen került elő, de hasonlóan jó minőségű a tiszabői töredékes korong, s kissé egyszerűbb formában a dunaszekcsői korongpárnál és a nagyrévi töredéknél is megfigyelhető. Ilyen az elrendezése a móri korongnak és a Solt-tételhegyi példánynak is. Ez utóbbit a minta körül hagyott széles, üres sáv, s a közepén kialakított virágminta emeli ki a típusból. A minta egészen leegyszerűsített változata Nemeskosúton került elő: itt a palmetták egészen stilizáltak, egy-egy ívelt vonallal megjelenítve, de ugyanebben az elrendezésben láthatók. Az öntött korongok között is megtalálható ez a motívum. Kispest-Szentlőrincről származik egy áttört példány a tárgyalat típushoz tartozó mintázattal (FETTICH 1937, 84), valamint egészen leegyszerűsítve a gödöllői korongpáron is a négyes palmettacsokrot fedezhetjük fel (HAMPEL 1905, III. Taf. 349, 2–3).

1-2: Karos-Eperjesszög II.; 3: Sárrétudvari-Hízóföld; 4-5: Tiszavasvári-Aranykerti tábla;
6-7: Nagyhegyes-Elep-Mikélapos; 8: Magyarhomorog, 9-10: Kiszombor B

61. kép. Hajfonatkorongok stilizált levélmintával

tozatai,⁵¹⁵ Szabó János Győző szerint a négy ág a négy égtájat, a földet és a világmindenséget szimbolizálja.⁵¹⁶

A Tiszavasvári-Aranykerti tábla C sírjából előkerült lemez korongpár is növényi motívumokkal díszített. A minta már erősen geometrikus formában jelenik meg: a középső, bemélyített kör körül egyenlően elrendezve a négy, szintén bemélyített, csúcsával kifelé álló levélalak látszik. Párhuzama ennek a típusnak is több van,⁵¹⁷ a mintázat hol keret nélküli, hol egyszerű, bemélyített kereteléssel, hol pontsordísszal körbefogott. A leg gondosabb kidolgozással a magyarhomorogi ékszert készítették: a belső kördísz és a levélalakokat is kettős módon, domborítással és bemélyesztéssel alakították ki [61. kép].

Kagylóból készített hajfonatdíszek önállóan (Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 1. sír), de fém-ből készült hajfonatkorong kiegészítőjeként (a Tiszaeszlár-Bashalom II. temető 12. sírjából) is megjelentek a terület leletanyagában. Az ország területén nem sok ismert ebből a típusból,⁵¹⁸ s a sárrétudvarin kívül, ami M. Nepper Ibolya véleménye szerint félhold és háromszirmú virág formájára faragott,⁵¹⁹ teljesen díszítetlenek.

Levél alakú csüngő: a Tiszaeszlár-Vörösmarty utcai 3. sírban egy felső pereménél rozettás fejű szöggel átütött, levél alakú csüngő töredéke került elő, mely a hajfonatkorongokhoz hasonlóan a koponya mellett, gyöngyök között feküdt. Eredetileg lószerszámdíszként használhatták, párjával együtt, melyből csak a rozettás

⁵¹⁵ DIENES 1972, 56, 84.

⁵¹⁶ SZABÓ 1980, 284–288.

⁵¹⁷ Karos-Eperjesszög II. 72. sír (RÉVÉSZ 1996a, 109. tábla), Kiszombor B 127. sír (FETTICH 1937, 91), Nagyhegyes-Elep-Mikélapos (CSALLÁNY 1959, 304), Magyarhomorog (DIENES 1969, 119), Sárrétudvari-Hízóföld 102. sír (NEPPER 1996, 261–262).

⁵¹⁸ Sárrétudvari-Hízóföld 167. sír (NEPPER 1996, 266), Szakony (közöletlen).

⁵¹⁹ NEPPER 1991, 53; NEPPER 1996, 270, 24. kép; NEPPER 2002, 332, 292. tábla 5.

fejú szegecs és apró lemeztöredékek maradtak meg.⁵²⁰ Tárgyak átalakítására, funkciójuk megváltoztatására más példát is találhatunk: a Tiszavasvári-Aranykerti tábla 9. sírjában előkerült csüngődísz kidolgozása, mintája, összehatása annyira hasonlít az anarcsi korongra, hogy elképzelhető, egy sérült hajfonatdíszből vágták ki.⁵²¹ Hasonlóan nagyobb, poncolt palmettadíszes lemezről kivágott csüngő került elő Oroszlámos-vasútállomás lelőhelyről.⁵²²

Honfoglalás kori hajfonatkorongok már a 19. században bekerültek a múzeumi gyűjteményekbe, de komolyabb figyelmet csak a 20. században fordítottak rájuk. Elsőként Fettich Nándor foglalkozott ezzel a tárgytypussal, elsősorban technikai szempontból.⁵²³ Készítési mód szerint választotta ketté az anyagot öntött és poncolt, lemezes korongokra, s ez utóbbiakat beillesztette az úgynevezett tarsolylemezek körébe. Az öntött korongokat a motívumkincs alapján – melyet véleménye szerint a poncolt korongokról vettek át – szintén ide kapcsolta. Rendeltetésüket még nem ismerte fel, phaleráknak vélte őket. Készítésüket Levédiához kötötte, készítőiknek pedig a magyar előkelők számára dolgozó arab és kazár ötvösöket tartotta. Fettich később már elfogadta, hogy a lemezes korongok hajfonatdíszek, de véleménye szerint kizárólag nők használták őket.

Szabó Kálmán még szintén nem a fej ékszerei közé sorolta, hanem a női tarsolyok elő- és hátlapja díszítményének vélte ezeket, mivel díszítésük azonos a tarsolylemezekével.⁵²⁴ Csallány Dezső,⁵²⁵ Kalicz Nándor⁵²⁶ és Cs. Sós Ágnes⁵²⁷ már közvetlenül a női viselethez sorolta, ruhára varrt mellkorongoknak tartotta ezeket. Szőke Béla szintén a ruha díszének vélte a mell tájékán található nagy, korong alakú ezüstlemezeket.⁵²⁸

A varkocskorongok összegyűjtését elsőként Csallány Dezső végezte el.⁵²⁹ Ő is felismerte a lemezes korongok összefüggését a tarsolylemezekkel és a szablyaveretekkel, véleménye szerint azonos mesterek készítették ezeket a tárgyakat. Készítési mód és ábrázolás szerint is szétválogatta a korongokat. Az áttört, öntött korongokat hazai termékeknek tartotta, melyek nem képviselnek minden esetben művészi színvonalat. Ezek között megkülönböztetett griffes, lovas, geometrikus és egyéb mintával díszített darabokat. Megállapította, hogy a lovas díszítésű korongok területileg is elválnak a grif-

fes és geometrikus mintájuktól. Ezt a motívumot népi vagy törzsi szimbólumnak tekintette, s amely – véleménye szerint – egy lovasnéphez való tartozást jelentene. A griffábrázolásos varkocsdíszek között különféle mintaváltozatokat ismert fel, amelyek szintén elkülönülnek területileg. Ezeket ő különböző fémművességi központok alkotásainak vélte.

Mivel a griff az avarság jelképes állata volt, ezért az említett griffábrázolásokat az avar griffek 10. századi megfogalmazásának tartotta, és a lovas korongok onogur eredetével szemben avar eredetre vezette vissza. A későbbi kutatás⁵³⁰ azonban kiderítette, hogy a griffábrázolásos korongok egy része valójában az avarság hagyatékához tartozik, így ezeket a fémművességi köröket nehéz lenne elkülöníteni. Csallány a viseleti mód problémájával is foglalkozott; úgy vélte, hogy az öntött korongokat felvarrva, szalagra fűzve vagy akár hajba fonva is hordhaták. A hajfonatkorongok öntött változatát egyértelműen a 10. századi női viselethez sorolta, súlypontjukat pedig a század közepére tette. A lemezes korongokat is ábrázolásuk alapján szétválogatta növényi mintás, geometrikus vagy egyéb, valamint figurális jellegű díszítésűekre, majd ezeket különböző altípusokra osztotta. Ezeknél a díszítésmód és a mintaszerkesztés alapján szintén ötvös-műhelyeket különített el. Viseleti módjukat ezeknek is megkísérelte meghatározni – sírbeli helyzetük alapján női felsőruhára varrt mellkorongoknak tartotta őket. Egy későbbi munkájában ismét összeállította a lelőhelyek listáját, amikor a korongok már több mint 60 sírből voltak ismertek.⁵³¹ Ekkor már kifejezetten mint a hajfonat díszével foglalkozott velük. Csoportokra osztotta őket: díszkorongok aranyozott ezüstlemezről növényi, figurális vagy geometrikus mintával (pl. Rakamaz-Gyepiföld); aranyozott ezüst, levél alakú lemezekszerek (pl. Piliny-Leshegy); öntött, áttört korongok (Hencida); áttört veretek keresztmotívummal (Csólyospálos); öntött ezüst madarábrázolások (Karas). Úgy gondolta, hogy a díszkorongok ábrázolásai összefüggnek a családi vagy nemzetségi viszonyokkal. A tárgyak sírbeli helyzete alapján újragondolta viseleti módjukat is, és arra a következtetésre jutott, hogy ezek nem lehettek szíjra vagy zsinórra erősítve, majd koszorúra vagy diadémra függesztve, és nem voltak ruhára varrott melldíszek sem. Női copfokba voltak fonva, amelyek a hát mögött csüngtek le, s a min-

⁵²⁰ Fodor István említi Sándorfalváról egy közelebről meg nem nevezett női ékítményként lószerszámdísz (FODOR 1996a, 197).

⁵²¹ RÉVÉSZ 1996b, 200; RÉVÉSZ 2005, 173.

⁵²² BÁLINT 1991, 245, *Abb. 57*.

⁵²³ FETTICH 1937, 83.

⁵²⁴ SZABÓ 1955, 124.

⁵²⁵ CSALLÁNY 1956a, 4.

⁵²⁶ KALICZ 1958, 55.

⁵²⁷ Cs. Sós 1957, 376–377.

⁵²⁸ SZŐKE 1962, 77–78.

⁵²⁹ CSALLÁNY 1959, 281–325.

⁵³⁰ GARAM 1980, 161.

⁵³¹ CSALLÁNY 1970, 261–299.

ta kifelé nézett. Férfisírokban akkor fordulhat elő díszkorong, ha a halott egy nő hozzátartozója gyásza jeléül levágta hajfonatát, majd beletette a sírba.

Szabó János Győző ásatási megfigyelések nyomán foglalkozott a lemezes korongok viseleti módjának kérdésével, és összefoglalta az erre irányuló korábbi próbálkozásokat is.⁵³² Megkísérelte technikai szempontból rekonstruálni, hogy a szegecslyukak alapján hogyan lehettek ruhára varrva, s eredményei alapján cáfolta, hogy ezek mellédíszek lettek volna. Elutasította azt is, hogy az öntött korongokhoz hasonlóan hajfonatdíszek lennének – véleménye szerint ehhez túlságosan sérülékenyek. A mellközépen, pár nélkül talált korongokat medalionoknak tekintette, s baskír példa alapján a párosával előforduló korongokat is így, egymás alá helyezte el. Leginkább elképzelhetőnek azt tartotta, hogy egy stólaszerű ruhadarabra lehettek felvarrva, amelyet kötényszerűen, vagy az egyik vállon átvetve viselhettek.

László Gyula a hajfonatkorongokkal elsősorban az ötvösművészet és a hitvilág kapcsán foglalkozott. Úgy vélte, hogy a korongokat díszítő állatalakok nemzeti címer volt. Állatábrázolás a férfiak viseleti tárgyain nagyon ritkán fordul elő, főként az exogámia révén családba került idegen asszonyok tárgyain látható.⁵³³ Viseleti rekonstrukciót a hencidai öntött korongpárhoz készített, amely szerinte fémveretes pártáról csüngött le kétoldalt.⁵³⁴ A zempléni sír öt korongja véleménye szerint nem hajfonatdísz volt, hanem az elhunyt kaftánját díszítette.

Bálint Csanád szintén a hitvilági kérdésekkel, valamint a szaltovói kultúrával való kapcsolattal foglalkozott a lóalakos öntött korongok alapján.⁵³⁵ Ezek elterjedését a magyarsághoz csatlakozó szaltovói alánok hatásával magyarázta: úgy vélte, hogy az alán ötvösök hagyományos ábrázolásaikat a megrendelők igényeinek megfelelően kibővítették. A változást a ló testéből kinövő háromszirmú palmetta jelenti, amely véleménye szerint – mivel ott csatlakozik a ló testéhez, ahol a lovagló ember ülni szokott – emberábrázolás lenne, és emberfeletti lényt vagy lovon járó mitikus hőst jelenítené meg, esetleg a táltos-kultusz megtestesítője lehet.⁵³⁶ A poncolt díszű korongok rendeltetését nem érezte egyértelműen eldönthetőnek, elképzelhetőnek tartotta, hogy ruhára

varrva viselték némelyiket.⁵³⁷ A jánoszállási korong elnövényiesedett állatalakjában a korábbi avar griffekre ismert, amit közös közép-ázsiai ötvöshagyományokkal magyarázott. Ezeket az állatokat egyszerű díszítményeknek tartotta, s tagadta, hogy bármilyen hitvilági jelentésük lenne.⁵³⁸ Miután térképre vitte a tárgy típus lelőhelyeit, megállapította, hogy a poncolt díszű korongok országosan elterjedtek, míg az öntött D-Magyarországon ritkák, a Dunántúlról pedig hiányoznak. A lemezes korongok között elkülönített egy csoportot, amelyet a köznépi réteg viseletéhez kapcsolt (ezek egyszerűbbek az arisztokrácia asszonyainak ékszereinél), és időben a legkésőbbre tette. Ezek a 11. századi, vékony bronzlemezből készült, geometrikus díszű példányok lennének, amelyek szerinte a 10. századi vezető- és középréteg palmettadíszes lemezes, illetve öntött hajfonatdíszének változatai. Mivel ezek általában egyesével kerülnek elő, viseletváltozást feltételezett. Ez a csoport véleménye szerint ÉK-Magyarországról hiányzik.

Kürti Béla szintén a szaltovói kultúrával való kapcsolatra figyelt fel, az áttört hajfonatdíszek megjelenése ennek hatására mutatna.⁵³⁹ A viseleti mód véleménye szerint az Ural vidékére vezethető vissza, a megformálás pedig Kaukázus vidéki és szaltovói alán vonásokat mutat.

Dienes István elsősorban az ábrázolásokkal és jelentésükkel foglalkozott, és ezek alapján tanulmányozta a honfoglaló magyarok hitvilágát, világképét. Vitába szállt László Gyulával, s kiállt amellett, hogy a hajfonatkorongokon és más ötvöskészítményeken is gyakran előforduló életfa nem az avaroktól öröklődött át a magyarsághoz, nem a Kárpát-medencében találtak először ezzel a motívummal, s nem lehet az avar szíjvégek indadíszéit több joggal életfának tartani, mint a honfoglalók palmettáit.⁵⁴⁰ Az ábrázolásmódot a K-i kelmékből szabott köntösökről ismert mintákkal hasonlította össze, ahol korongba foglalt állatalakok (később pedig keresztek) óvó-védő jelképekként szerepeltek.⁵⁴¹ Az állatábrázolások gyakoriságát a női viseleti tárgyakon a hagyománytisztelettel, az ősi tradíciókhoz való erőteljesebb ragaszkodással magyarázta.⁵⁴² A Magyar Nemzeti Múzeum ismeretlen lelőhelyről származó, öntött korongjait elemezve⁵⁴³ felismer-

⁵³² SZABÓ 1963, 95–116.

⁵³³ LÁSZLÓ 1970, 67–68.

⁵³⁴ LÁSZLÓ 1944, 160, 21. kép.

⁵³⁵ Fettich és Dienes véleményével egyetértve (FETTICH 1931, 73–77; DIENES 1970b, 19–24; BÁLINT 1970, 35–37; BÁLINT 1991, 35–37).

⁵³⁶ A honfoglalás kori emberábrázolások létét később már tagadja (vö. BÁLINT 2004, 542); szintén tagadja ennek emberábrázolás voltát Fodor István, akinek véleménye szerint a palmetta itt is életfát jelöl, tehát növényi, és nem emberi ábrázolás (FODOR 1973b, 35, 24. jegyzet).

⁵³⁷ Dienes István lektori véleményére írt válaszában kérdőjelesen elfogadta ezeket, mint hajfonatdíszeket (BÁLINT 1978, 267).

⁵³⁸ Szemben Dienes ideológiai tartalmat feltételező elgondolásával (vö. DIENES 1978c, 109), elhibáztoknak tartja az állatábrázolásokat a totemizmushoz kötni (BÁLINT 2004, 139).

⁵³⁹ KÜRTI 1983a, 223–226.

⁵⁴⁰ DIENES 1973c, 202–203. – Dienes véleménye szerint az életfa a tárgyakon az égi erők általi kiválasztottságot mutatja (DIENES 1975, 97).

⁵⁴¹ DIENES 1970b, 21.

⁵⁴² DIENES 1970b, 16–32.

⁵⁴³ DIENES 1973c, 202–207.

te bennük az életfát⁵⁴⁴ a rajta ülő madarakkal, amelyek a még meg nem születettek és a meghaltak lelkét szimbolizálják. Korábbi véleményét⁵⁴⁵ felülbírálván egyértelműen kiállt amellett, hogy a lemezes korongok a hajfonatok díszei.⁵⁴⁶ Technikai szempontból két csoportot különített el a lemezes korongok között: körülszegecselt darabok, amelyeknek mindig volt erősítő hátlapjuk, még ha nem is maradt meg – ezeknél a hátlap is bizonyítja, hogy nem lehettek ruhára varrva –, illetve olyanok, amelyeket csak hossz tengelyben, alul és fölül szegecseltek meg.⁵⁴⁷ A jánosszállási és az aldebrői korongok mitikus állatalakjait teljes mértékben a magyar művészet sajátos termékeinek tartotta, amelyeknek nincs köze a szaltovói lóábrázolásokhoz.⁵⁴⁸ A lemezes és öntött korongok mellett saját ásatásai alapján egy újabb típust említett meg: a folyami kagylóból készített darabokat.⁵⁴⁹

Fodor István a sóshartyáni – holdas életfa ábrázolásaként meghatározott⁵⁵⁰ – korongpár alapján írt a honfoglaló magyarok művészetének iráni–szászánida kapcsolatairól.⁵⁵¹ Véleménye szerint a szászánida készítmények eljutottak É felé az Ural, Káma vidékén élő finnugorokhoz is. A tárgyakon lévő ábrázolásokat már saját hitviláguk szerint értelmezték, ezek eredeti jelentése átalakult. Így a korongokon látható félholdak már nem a termékenység szimbólumai, hanem a levélalakokkal együtt az életfát jelképezik. Fodor kibővítette és helyesbítette Csallány adatgyűjtését.⁵⁵² Elvetette Fettich azon véleményét, hogy a lemezes korongok a levéddiai szállásokon készültek volna, s az öntött darabok a kazár fémművességéből származnának – egyetértett viszont azzal, hogy ez utóbbiak előképei a szaltovói műveltségben keresendők.⁵⁵³ A zempléni sírral kapcsolatos vitában párhuzamként említette a Tomszk melletti Baszandajka temető egyik kurgánjának gyermeksírját,⁵⁵⁴ amelyben egy kisfiúnak öt öntött, áttört korongja volt, olyan helyzetben, hogy azok hajfonatdíszként funkcionálhattak.

Az ábrázolások közül a ló–életfa együttest elemezte, s kiemelte ezek ősi eredetét.⁵⁵⁵ Ez a motívum a magyar művészetre hatást gyakorló posztszásánida ötvösségnél is feltűnik. A korongokra több K-i párhuzamot is találhatunk, de ezek viseleti módja különbözik a honfoglaló magyarokétól. Varkocsdíszként való elterjedésüket a finnugor népek hasonló szokásával magyarázta. Az, hogy párban avagy magányosan kerül-e a tárgy a sírba – véleménye szerint – a különböző életkor és családi állapot függvénye: a lányok egy, az asszonyok két copfot hordtak.⁵⁵⁶ Korai és távoli, de számításba veendő párhuzamként kezeli az „életfás-madaras” áttört korongokhoz az ananyinói kultúra biktimirovoi lelőhelyén (Baskiriában) előkerült bronzkorongjait, melyeket egy totemisztikus eredetmonda képi megjelenítéseként említ.⁵⁵⁷

A hajfonatkorongok lelőhelyeit ezután Kiss Attila gyűjtötte össze,⁵⁵⁸ listája azonban némileg eltér az előző gyűjtésektől. Kihagyott néhány olyan darabot, amelyet Csallány és Fodor felsorolt, de belevett olyanokat, amelyek között van bizonytalan (Boldog-Téglásházpart, Pusztasomorja – csak annyi ismert, hogy bronz lemezkorong került elő a lelőhelyeken), van olyan, amely készenléti íjtartó tegez díszítménye volt (Eperjeske 3. sír), és olyan lelőhelyeket is megemlített, amelyeknél – mivel a felsoroláson kívül más információt nem adott – nem tudni, mely tárgyra gondolt (pl. Kenézlő, Orosháza-Pusztai I.-né tanyája).

Nepper Ibolya több hitelesen feltárt sír alapján foglalkozott a viseleti móddal.⁵⁵⁹ Úgy gondolta, hogy az aranyozott ezüst és az áttört korongok a legtöbb esetben a női hajfonat díszei. Ez utóbbiak állatábrázolásait a lélekhit köréhez tartozónak vélte.⁵⁶⁰ Megkísérelte megállapítani a felerősítés módját is, mely véleménye szerint az áttört és a lemezes korongoknál különbözőképpen történt. A lemezes korongok esetében úgy vélte, hogy ezeket a hajfonathoz egy bőrszija rögzítette, amelynek

⁵⁴⁴ Az életfa a segítő lelkek lakóhelye, amelyet így baj esetén a külön-külön segítséget nyújtó szellemek helyett önmagában használhatnak (DIENES 1998, 80).

⁵⁴⁵ DIENES 1961, 159.

⁵⁴⁶ Véleménye szerint a haj és a fej a nők mindig tisztának tekintett része, ezért a varázsos jelek ott találhatóak (DIENES 1978c, 108).

⁵⁴⁷ DIENES 1978c, 112.

⁵⁴⁸ DIENES 1978c, 109.

⁵⁴⁹ DIENES 1969, 117. – Dienes ezeket a szaltovói műveltséghez köti (DIENES 1978c, 117).

⁵⁵⁰ FODOR 2005, 13.

⁵⁵¹ FODOR 1973b, 34–40.

⁵⁵² FODOR 1980b, 189–219.

⁵⁵³ FODOR 1980b, 191–192.

⁵⁵⁴ FODOR 1976a, 284–285.

⁵⁵⁵ FODOR 1980b, 193–199.

⁵⁵⁶ FODOR 1973b, 35; FODOR 1980b, 211–212. – Míg Dienes István egyetértett vele (DIENES 1978c, 108), addig Révész László cáfolta a véleményt (RÉVÉSZ 1997, 171–172). Istvánovits Eszter is megkérdőjelezte az Ibrány-esbóhalmi 197/a. sír alapján, melyben fiatal lány mellett talált párban korongot (ISTVÁNOVITS 2003, 290). Területünkön sajnos az antropológiai elemzések hiánya, illetve a bolygatások nagy száma miatt nehéz érdemben hozzászólni ehhez, ám a Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 3. sírjában fekvő lány fiatal kora, valamint a töredékekből valószínűsíthető páros hajfonatdísz alapján nem valószínű az életkor szerinti elkülönülés.

⁵⁵⁷ FODOR 2006, 14.

⁵⁵⁸ KISS 1985, 248–251.

⁵⁵⁹ NEPPER 1991, 44–45.

⁵⁶⁰ NEPPER 1991, 52.

egyik vége a korong széléhez volt szegecselve, a másik vége pedig szabadon kapcsolható volt. A hajfonatot a korong hátlapjához simították, s a keskeny bőrszíjat az átellenes szegélyhez kapcsolták, tehát a hajfonat a korong hátlapja és a bőrszalag között helyezkedett el. Az áttört korongoknál más rögzítésmódot rekonstruált. Mivel sem bőrszíjnak, sem textilnek semmi nyomát nem észlelte, úgy gondolta, hogy a szorosan befont haját zsineggel megkötötték, majd ehhez erősítették (varrással?) a felső ívénél két helyen a korongokat – erre utalnak a rajtuk látható kopásnyomok is.⁵⁶¹ Pontos megfigyelések alapján művészen elkészített, gyöngyökkel és díszesen faragott gyöngyház kagylóból készült korongokkal ékesített hajviselet-változatokat rekonstruált.

Révész László szintén ásatási megfigyelések alapján foglalkozott a hajfonatkorongokkal.⁵⁶² Viseletüket úgy határozta meg, hogy egy veretekkel díszített függeszítő-szíjra voltak erősítve, amelyet beleföntak a hajba. A korongok állatábrázolásai véleménye szerint a hitvilágba vezetnek – a csodaszarvasmondához kapcsolta őket. Keltezésükkel is foglalkozott, s a kísérőleletek és pénzek alapján a 10. század középső harmadára helyezte őket. A korongok négyágú díszei – véleménye szerint – napszimbólumok, s az ilyen díszítésű varkocsdíszek még a 11. században is előfordulnak. Az ötkarikás változatokat szintén napszimbólumoknak tartotta, amelyekhez párhuzamot a 8–9. században a Volga–Káma vidékén és az obi-ugoroknál talált. Úgy gondolta, hogy ezek a honfoglalók tárgyainak legarchaikusabb rétegébe sorolhatók, s már a K-i szállásokon is hordhattak ilyeneket, a Kárpát-medencében pedig az első két generáció használhatta ezeket (a 10. század első felében – első és második harmadában). Ezek viseleti módja is eltérő némileg, egészen magasan kerülnek elő a váll, nyak környékén, talán pártához vagy süveghez erősített szalaghoz lehettek erősítve. Véleménye szerint ezeket, s a lemezes változatok között található párhuzamaikat mindenféle néprétegnél megtalálhatjuk.⁵⁶³ Finnugor sajtósságot is felismert a hajviseletnél: a nyaknál talált gyöngyök alapján összekötő gyöngyös zsinórt állapított meg. Az állat-életfa ábrázolásos korongok esetében a szaltovói származást tagadja, mivel ott nem ebben a funkcióban, hanem egyéb díszítményként szolgáltak, ráadásul a 9. század közepére eltűntek a szaltovói sírokból.⁵⁶⁴ A hajfonatkorongokhoz kapcsolódó utolsó anyaggyűjtést, illetve a viseleti mód, valamint a mintakincs alapján történő legutóbbi csoport-

osítást jelen sorok szerzője végezte el szakdolgozatában.⁵⁶⁵

A területünkön előkerült tárgyi anyagból a hajfonatkorongokhoz kapcsolódik a legtöbb művészeti/művészettörténeti, illetve hitvilághoz kapcsolódó elmélet és vita. A növényi és állatmotívumoknál az eredet és a jelentéstartalom, a geometrikus mintáknál a szimbólumok és kötődéseik foglalkoztatták a kutatókat. A tarsolylemezek körének motívumaival kapcsolatos véleményeket (elsősorban a palmetták kérdését kihangsúlyozva) Mesterházy Károly foglalta össze.⁵⁶⁶ Az elképzelések közül elsősorban a már Hampel óta szinte általánosnak mondható palmetta = életfa azonosítást,⁵⁶⁷ és a szintén az egészen korai időkből származó szászánida eredetet kritizálta. Véleménye szerint a háló palmettadíszek pusztán díszítő jelleggel rendelkeznek, s nincs szimbolikus értelmük, a hitvilág hatásával csak a nem iszlám eredetű 8–9. századi fémművészeti emlékeken és ezek 10. században továbbélő darabjain kell számolni. Fémművészeti eredetét részleteiben kell vizsgálni, a motívumok párhuzamának felkutatásával – így jutott arra az eredményre, hogy ez a jellegzetes művészet az Abbaszida-kori Irak szamarrai periódusában alakult ki.

Bár korábbi korszakok (6–9. század) motívumrendszerével kapcsolatban – de a honfoglaló leletanyagnál is tökéletesen használható módon – szintén az ornamentika részekre bontását, és ennek minél pontosabb és egységesebb leírását, s a finomabb tipológiát szorgalmazza Birgit Bühler. Alois Riegl fogalomrendszerét továbbfejlesztve meghatározta az indák–félpalmetták–palmetták alapstruktúráit, és az ebből felépíthető/felépített motívumokat.⁵⁶⁸ A művészettörténész szakma oldaláról egyedül Marosi Ernő nyilatkozott – igencsak fehéregesen – a honfoglalás kori művészet régészek által kialakított képéről.⁵⁶⁹ Meghatározása szerint valamennyi honfoglalás kori művészeti alkotás az ornamentika körébe tartozik, hitvilághoz kapcsolása megalapozatlan; ábrázolás, mint olyan, nem létezik – a palmetta nem növényi ábrázolás, hanem egy tudományos fogalom. Meghatározza a kompozíciók alapmotívumát, mely az inda és nem a palmetta. Ahol a hálót a palmettalevelek alkotják, az már másodlagos, romlott forma. Ugyanígy elsődlegesnek tekinti a plasztikus ornamentikát, de a síkművészeti jellegűeket másodlagosaknak. Véleménye szerint a kapcsolatot nem az iráni fémművészet figurális stílusában kell keresni, hanem az antikvitás utáni nagy ornamentá-

⁵⁶¹ NEPPER 1991, 52–53.

⁵⁶² RÉVÉSZ 1989b, 26–32; RÉVÉSZ 1996a, 82–89.

⁵⁶³ RÉVÉSZ 1997, 173.

⁵⁶⁴ RÉVÉSZ 1998, 524.

⁵⁶⁵ TÓTH 1996.

⁵⁶⁶ MESTERHÁZY 1997a, 39–51; MESTERHÁZY 1997b, 385–418; MESTERHÁZY 1998, 129–159.

⁵⁶⁷ Bár néhány tárgyon ez valóban jelen lehet (mint a veszelovi és a bezdédi tarsoly), de a többi esetben csak belemagyarázásról van szó, s képzőoldalról nincs semmiképpen sem szimbolikus jelentése.

⁵⁶⁸ BÜHLER 2000, 62–70.

⁵⁶⁹ MAROSI 1997, 161–164; MAROSI 2002, 134–142.

Lelőhely	Típus	Anyag	Méret (mm)	Életkor
Tiszalök-Fészkalja-dűlő 42. sír	sodort, hurkos-kampós	bronz	133	gyermek
Tiszalök-Rázompusztá I. 10. sír	3 szálból sodort, hurkos-kampós	bronz	156×153	felölt
Tiszalök-Rázompusztá I. 109. sír	„vékony”	?	?	gyermek
Tiszalök-Rázompusztá II. 14. sír	4 szálból sodort, hurkos-kampós	bronz	136×138	felölt
Újtikos-Demeteri gödrök	?	?	?	?

62. kép. Torquesek – táblázat

lis körben. Ehhez a véleményhez csatlakozik Bálint Csánád⁵⁷⁰ és Langó Péter is.⁵⁷¹

Nyakpercec/torques: összesen négy leelőhelyről ismert a területen, kizárólag köznépi temetőkből (0,48%).

Újtikos-Demeteri gödrök leelőhely kapcsán csak Kiss Lajos feljegyzéseiből tudjuk, hogy 5–6 ilyen ékszer került elő az 1914-es földmunkák során, melyek közül csupán egyetlen, két szálból sodort, hurkos-kampós végződésű példányt sikerült megmenteni. A tárgy elveszett; csakúgy, mint a Tiszalök-Fészkalja-dűlő 42. sírjából és a Tiszalök-Rázompusztá, Gyémántpart 109. sírjából származó darabok. Ez utóbbiról annyit tudunk, hogy vékony huzalból készült, tehát a korábbi típushoz tartozhatott, mely Kovács László szerint a 10. század második felétől jelenik meg.⁵⁷² A Tiszalök-Rázompusztá, Gyémántpart 10. sírjából, valamint a Tiszalök-Rázompusztá II. temető 14. sírjából egy-egy vastag bronzhuzalokból sodort, hurkos-kampós végződésű, Giesler 1c típusú (a vastag huzalok közé font filigrándróttal díszített) nyakpercec került elő. A vastag huzalból formált változatokat a kutatás általában a 11. század húszas éveitől datálja,⁵⁷³ de Istvánovits Eszter az ibrányi temető egyik sírjából előkerült példány alapján úgy véli, hogy már a 10. század vége táján megjelennek.⁵⁷⁴ Az ismert darabok bronzból készültek, s felnőtt és gyermek mellett egyaránt előkerültek (nem-meghatározást sajnos a régi ásatások esetében nem végeztek). Szabó János Győző véleménye szerint a nyakpercecek használata K-i szláv hatásra terjedt el.⁵⁷⁵

Gyöngyök: különböző típusú gyöngyök a területen 15 leelőhelyen 38 sírban (valamint egy helyen szórványként) fordultak elő, összesen 1323 darab (4,63%). (A nagy mennyiség az egy-két sírban előforduló, általában azonban nem jellemző 100–200 gyöngyszem miatt van.) 10 esetben gyermek (közülük egy fiú), egy férfi és 22 felnőtt nő mellett kerültek elő. A sírok többségénél nyaklánc részei voltak: a nyak körül, az áll alatt, a mell-

kas felső részén feküdtek, de néhány esetben (a hajfonatkorongos temetkezéseknél) a haj díszítésére vagy az ingnyakra varrva használták őket.⁵⁷⁶

Mivel a régebbi feltárások dokumentálása hiányos volt, csak feltételezhetjük, hogy hasonló hajdísz korongok nélkül is előfordulhatott, néhány esetben ugyanis a feljegyzések a koponya körül/alatt írták le a gyöngyöket.

Üveggyöngyök különböző típusai kerültek elő a legnagyobb számban. A gömbölyű, kissé lapított oldalú szemgyöngyök egyszerűbb fajtái (Szilágyi 58. típus)⁵⁷⁷ elég sok síregyüttesben előfordultak, mind a középrétegbeli, mind a köznépi temetőkben: Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I. H, h sír; Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. 6. sír; Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 2. sír; Tiszaeszlár-Újtelep 4. sír; Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 3. sír; Tiszalök-Fészkalja-dűlő 21. sír; Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 9. sír; Tiszavasvári-Józsefháza 2. sír. Használatuk a 10. század elejétől a 11. század második feléig bizonyított.⁵⁷⁸ Az előző típus kissé díszesebb változata a *virágszemes*

63. kép. Tiszavasvári-Józsefháza 2. sír

⁵⁷⁰ BÁLINT 2004, 436–444.

⁵⁷¹ LANGÓ 2007, 208–209.

⁵⁷² KOVÁCS 1986b, 168.

⁵⁷³ SZÓKE 1962, 93; SZABÓ 1978–1979, 52–56, 61–62; GIESLER 1981, 116–120; KOVÁCS 1986a, 101.

⁵⁷⁴ ISTVÁNOVITS 2003, 291.

⁵⁷⁵ SZABÓ 1978–1979, 55.

⁵⁷⁶ Szóke Béla Miklós és Vándor László a gyöngyök viseleti módjával kapcsolatban megjegyzi, hogy a nyaktájon előkerült gyöngyszemek funkcióját sem lehet biztosan megállapítani (SZÓKE–VÁNDOR 1987, 66).

⁵⁷⁷ Szilágyi Katalin gyöngytipológiáját lásd SZILÁGYI 1994.

⁵⁷⁸ SZÓKE 1962, 52–53; ezt módosítva: SZÓKE–VÁNDOR 1987, 63.

LELETANYAG

gyöngy (Szilágyi 60. típus), melynél a csorgatott minta közötti szemek kis, sokszirmú virágot formáznak. Ezek területünkön elsősorban gazdagabb temetkezésekben fordulnak elő: Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I. h sír; Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. 10. és 12. sír; Tiszaeszlár-Újtelep 4. sír; Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 1. és 2. sír. A csorgatott és szemes díszű gyöngyök egy különlegesebb, zegzugmintás, körös díszítésű változata került elő Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I. f sírban (Szilágyi 61. típus). Szintén ebben a sírban volt egy

virágmintás gyöngyszem is (Szilágyi 59. típus). Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. temető 12. sírjából egy orsó alakú gyöngyszem került elő.

Bordázott gyöngyök több méret- és formaváltozatban is előfordultak (Szilágyi 10., 15., 51., 56. típus változatai), a szemesgyöngyökhöz hasonlóan gazdag és köznépi temetőben egyaránt: Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I. f sír; Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. 12. sír; Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 2. sír; Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 2. és 3. sír; Tiszalök-Fészekalja-dűlő 37. és

Lelőhely	Hely a sírban	Darabszám	Nem	Anyag
Tiszaeszlár-Bashalom I. H sír	a koponyaszilánkok közt	3	fiúgyermek	üvegpaszta
Tiszaeszlár-Bashalom I. a sír	bolygatott sír	1	nő	üveg
Tiszaeszlár-Bashalom I. c sír	a koponyaszilánkok közt	1	lánygyermek	ezüst (hordó alakú)
Tiszaeszlár-Bashalom I. f sír	a hajfonatkorongok mellett	6	nő	üvegpaszta
Tiszaeszlár-Bashalom I. h sír	a nyakcsigolyáknál	22	nő	üvegpaszta
Tiszaeszlár-Bashalom I. j sír	bolygatott sír	1	nő	üvegpaszta, töredék
Tiszaeszlár-Bashalom II. 10. sír	a száj, koponya, kulcsont, jobb csukló környékén	7	nő	üvegpaszta
Tiszaeszlár-Bashalom II. 12. sír	a koponyánál és a mellkas felső részén	33	nő	üvegpaszta, karneol
Tiszaeszlár-Dióskerti tábla I. sír	az állkapocs alatt, egy csomóban	17	nő	üvegpaszta
Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 2. sír	az áll alatt és a mellkason	8	lánygyermek	?
Tiszaeszlár-Újtelep 4. sír	a nyakban és a két comb között	3	nő	üvegpaszta
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 1. sír	bolygatott sír	8	nő	üvegpaszta, bronz-spirál
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 2. sír	a korongnál és a koponya alatt	18	nő	üvegpaszta, bronz-spirál
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 3. sír	hajdíszként	17	nő	üvegpaszta
Tiszalök-Halmi-domb 10. sír	a nyaknál	4	nő	üvegpaszta, ezüsfólia
Tiszalök-Halmi-part	szórvány	1	?	?
Tiszalök-Fészekalja-dűlő 17. sír	a nyak mellett	23	nő	üvegpaszta, aranyfólia
Tiszalök-Fészekalja-dűlő 18. sír	a nyak körül	27	nő	üvegpaszta
Tiszalök-Fészekalja-dűlő 21. sír	a nyak körül	10	nő	üvegpaszta, ezüsfólia
Tiszalök-Fészekalja-dűlő 37. sír	a nyak körül	54	nő	üvegpaszta
Tiszalök-Fészekalja-dűlő 42. sír	?	14	lánygyermek	üvegpaszta
Tiszalök-Kövestelek 40. sír	a kulcsont feletti csigolyák környékén	19	gyermek	üvegpaszta, kása
Tiszalök-Kövestelek 44. sír	bolygatott sír	58	?	hordó alakú, kása
Tiszalök-Kövestelek 252. sír	?	43	gyermek	kása
Tiszalök-Kövestelek 355. sír	?	87	?	kása
Tiszalök-Kövestelek 9. sír (Debrecen)	?	12	?	ametiszt, üvegpaszta
Tiszalök-Rázompusztá I. 99. sír	?	3	lánygyermek	üvegpaszta, ezüstbetét
Tiszalök-Rázompusztá I. 108. sír	a nyak körül	6	lánygyermek	üvegpaszta, ezüstbetét
Tiszalök-Vajasdomb 13. sír	a nyak és a fej körül	117	nő	üvegpaszta
Tiszalök-Vajasdomb 19. sír	a fej mellett	1	?	?
Tiszalök-Vajasdomb 33. sír	a nyaknál	4	nő	?
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 6. sír	a mellkas felső részén	1	nő	üvegpaszta
Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 9. sír	az áll alatt	3	nő	üvegpaszta
Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 17. sír	a nyaknál	2	lánygyermek	üvegpaszta, kő
Tiszavasvári-Józsefháza 2. sír	a koponya alatt	21	lánygyermek	üvegpaszta
Újtikos-Demeteri gödrök 7. sír	a nyaknál	272	nő	üvegpaszta
Újtikos-Demeteri gödrök 11. sír	a nyaknál	10	nő	üvegpaszta, agyag
Újtikos-Demeteri gödrök 15. sír	az áll alatt	1	férfi	?

64. kép. Gyöngyök – táblázat

42. sír; Újtikos-Demeteri gödrök 11. sír; Tiszalök-Vajasdomb 13. sírjából is gerezdelt gyöngyöt említ a leltárkönyv, pontos formája azonban nem ismert, a tárgy elveszett. Nyomott gömb alakú változatait Szőke Béla Miklós és Vándor László a 11. század első–második harmadára datálta.⁵⁷⁹

A *többtagú rúdgyöngyökből* (Szilágyi 3–4. típus) szintén több került elő, két- és háromtagú változatuk általában gazdagabb temetkezéseknél fordult elő: Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I. h sír; Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. 10. és 12. sír – töredékekben is; Tiszaeszlár-Dióskerti tábla I. sír; Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 3. sír.

Egészen apró *kásagyöngyök* (Szilágyi 37. típus) sokféle szín- és formaváltozatban, gazdag és köznapi temetőben egyaránt előfordultak: Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I. h sír; Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 3. sír; Tiszalök-Fészekalja-dűlő 18. és 37. sír; Tiszalök-Kövestelek 40., 44., 252., 355. sír; Újtikos-Demeteri gödrök 7. és 11. sír. Számuk változó, egy-két darabtól a több százig terjedhet; általában más típusúakkal együtt hordták őket. Szőke Béla Miklós és Vándor László szerint nagy számuk miatt valószínűleg helyi műhelyben készültek.⁵⁸⁰

Arany- vagy ezüsfóliával díszített gyöngyök (Szilágyi 16. típus), valamint besorolás nélküli, nagyobb, hordó alakú formák – melyeknek bordáiba került a fóliabeté – köznapi temetők sírjaiból kerültek elő: Tiszalök-Fészekalja-dűlő 17. és 21. sír; Tiszalök-Halmi-domb 10. sír; Tiszalök-Rázompusztá, Gyémántpart 99. és 108. sír. Formája alapján a 16. típushoz tartozhatott az Újtikos-Demeteri gödrök 7. sírjából előkerült gyöngyszem is, de a fólia nyomai már nem látszanak rajta. Gyártási helyüket Szőke Béla a Fekete-tenger térségébe feltételezte,⁵⁸¹ Szőke Béla Miklós és Vándor László viszont Kárpát-medencei készítménynek tartja, s a 10. század utolsó negyedétől a 11. század végéig keltezi őket. Véleményük szerint főleg felnőtt nők viseletére jellemző, kevés gyermeksírban fordulnak csak elő.⁵⁸² Jochen Giesler szerint a 11. század 3. negyedéig volt ismert ez a típus,⁵⁸³ míg használatukat Szilágyi Katalin a 10. század végétől a 12. század elejéig mutatta ki.⁵⁸⁴

Henger alakú, spirálvonalban csorgatott bordázattal díszített gyöngyök voltak a Tiszaeszlár-Dióskerti tábla I. sírjában. Szőke Béla a szemesgyöngyökkel azonos korúnak tartja őket, s megállapítása szerint a köznapi temetőkre jellemzők inkább.⁵⁸⁵ Hasonló darabok voltak Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 9. és 17. sírjában.

Téglalap alakú, sokszögű gyöngy (Szilágyi 38. típus) volt Újtikos-Demeteri gödrök 11. sírjában. Ugyanebben a sírban, valamint Tiszaeszlár-Újtelep 4. sírjában *díszítetlen, korong alakú pasztagyöngy* (Szilágyi 27. típus) került elő. Hasonló formájú, kisebb méretű változatok voltak Tiszaeszlár-Dióskerti tábla I. sírjában.

Nagy, gyűrű alakú üvegyöngy került elő Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I. temető a sírjában (Szilágyi 32. típus).

Egyszerű, gömb alakú gyöngyök különböző méretben fordultak elő (Szilágyi 7. típus) Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I. temető h sírjában, Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 1. és 3. sírjában, valamint Újtikos-Demeteri gödrök 11. sírjában. Néhány olyan gyöngy is van, amelyenél töredékessége miatt nem, vagy csak nagyjából lehet megállapítani az eredeti formát (hordó alakú, csavaros testű, kónikus, hengeres darabkák).

Ásványi eredetű gyöngyök közül kihasasodó, több lapúra csiszolt ametisztgyöngyök⁵⁸⁶ voltak Tiszalök-Kövestelek Rohács József által ásott 9. sírjában, amelynek anyaga a debreceni múzeumba került (Szilágyi 47. típus), kék üvegyöngyök kíséretében. Szőke Béla Miklós és Vándor László szerint ez a típus általában az arany- és ezüsfóliás típusokkal együtt fordul elő, s megjelenése a 10–11. század fordulójára tehető.⁵⁸⁷ Nagyméretű, gömbölyű hegyikristály gyöngy (Szilágyi 34. típus) volt Tiszavasvári-Aranykerti tábla 6. sírjában.⁵⁸⁸ Szőke Béla Miklós és Vándor László vizsgálata szerint általában karneolgyöngyökkel együtt fordulnak elő, s mindig felnőtt nők mellett.⁵⁸⁹ Karneolgyöngyök kizárólag Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. 12. sírjából kerültek elő. Két formaváltozat: téglalap alapú sokszög (Szilágyi 49. típus), valamint nyolcszög alapú hasáb fordult elő – megfelelően Szőke Béla Miklós és Vándor László észrevételének, miszerint amíg a 10. században a több lapúra csiszolt formák, addig a 11. században a gömb alakúak a jellemzőbbek.⁵⁹⁰ Kőből

⁵⁷⁹ SZŐKE–VÁNDOR 1987, 63.

⁵⁸⁰ SZŐKE–VÁNDOR 1987, 63.

⁵⁸¹ SZŐKE 1962, 92.

⁵⁸² SZŐKE–VÁNDOR 1987, 62.

⁵⁸³ GIESLER 1981, 131–132.

⁵⁸⁴ SZILÁGYI 1994, 107.

⁵⁸⁵ SZŐKE 1962, 53.

⁵⁸⁶ Szőke Béla Miklós és Vándor László megállapítása szerint ezek a típusok fluoritból készültek, az ametiszt téves anyagmeghatározás.

⁵⁸⁷ SZŐKE–VÁNDOR 1987, 60.

⁵⁸⁸ Révész László tanulmányában rajzi rekonstrukcióban együtt szerepel egy bronz fülesgomb felső felével, csüngőként (RÉVÉSZ 2005, 207, X. tábla 5).

⁵⁸⁹ SZŐKE–VÁNDOR 1987, 61.

⁵⁹⁰ SZŐKE–VÁNDOR 1987, 61; a legutóbbi összefoglalásuk: LANGÓ 2002, 87–93.

készült, szabálytalan korong alakú, kissé ívelt gyöngy volt Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 17. sírjában.

Fémlemez gyöngy két gazdag temetőben fordult csak elő. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I. c sírban hordó alakú, hosszában bordázott, ezüstlemezből készült gyöngy töredékei feküdtek a koponya roncsai között.⁵⁹¹ A granulált lemezes ezüstgyöngyöket Szőke Béla Miklós és Vándor László a 11. század második felében használt köznépi temetőkhöz köti, s a törtezüst leletek köréhez kapcsolja, kialakulásukat északabbi területre teszi (Skandinávia, Lengyelország, Csehország, Morvaország).⁵⁹² Révész László és Nepper Ibolya a karosi gyöngyök alapján a 10. század elejétől keltezi őket, s Nepper Ibolya bizánci eredetet feltételez.⁵⁹³ Istvánovits Eszter az ibrányi példány készítését Ukrajna területére lokalizálja, egy ottani műhelyt feltételez, s temetőbeli helyzete alapján szintén a 10. századra teszi a típus Kárpát-medencei megjelenését.⁵⁹⁴ Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 1. és 2. sírjában bronz spirálgyöngyöket fűztek a pasztagyöngyök közé.

Kauricsiga: gyöngyök közé fűzött, átlukasított kauricsiga két sírban került elő,⁵⁹⁵ mindkét esetben felnőtt nő ékszereként: Tiszaeszlár-Bashalom II. 12. sírjában a hajfonatot díszítette, míg a Tiszalök-vajasdombi 13. sírban a nyaklánc része volt. A kauricsigák első összefoglalását Szőke Béla végezte el, aki megállapította, hogy a szarmata kor után legközelebb csak a honfoglalók emlékmagyarában bukkanak fel, D-oroszországi területekről származó importként. Megjelenésük az Alföldön a 10. század elejére tehető, míg az ország Ny-i felében csak a kora Árpád-korban terjednek el.⁵⁹⁶ Szőke Béla Miklós és Vándor László ezt kiegészíti azzal, hogy a Ny-i területeken a 11. század utolsó harmadában előforduló egy-egy

példány már É-i közvetítéssel jutott el a Kárpát-medencébe.⁵⁹⁷ Kovács László használatukat elsősorban a 10. századra tartja jellemzőnek.⁵⁹⁸ Gedai István felvetette, hogy esetlegesen pénzként szerepeltek (vagy legalábbis a 10. századi magyarok ismerték értékmérő szerepüket),⁵⁹⁹ melyet Kovács László cáfolt, s az összegyűjtött leletanyag alapján megállapította, hogy kizárólag nők és leánygyermek használták amulettként őket (a termékenység érdekében vagy szemmel verés ellen).⁶⁰⁰

Csüngők: 5 temető 7 sírjából ismerünk csüngőket (0,85%).

Levél alakú csüngő került elő Tiszaeszlár-Dióskerti tábla A, valamint Tiszavasvári-Aranykerti tábla 9. sírjából. A tiszaeszlári egyszerű, bemélyített közepű csüngők néhány analógiáját Perémi Ágota gyűjtötte össze a Várpalotán előkerült hasonló leletek kapcsán.⁶⁰¹ Rekonstrukciója szerint a – dióskerti sírban szintén előforduló – gömbsorcüngős fülbevalókhöz láncsal kapcsolódtak, melyek egy nemez- vagy borsapka fülecskéibe voltak beakasztva. Bálint Csanád elemzése szerint ez az ékszer-típus elsősorban a D-Alföldre jellemző.⁶⁰² Ennek a típusnak egy másik változata volt Tiszavasvári-Aranykerti tábla 9. sírjában (erről bővebben a hajfonatkorongoknál). Bakay Kornél a Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 3. sírjának (hajfonatkorongoknál tárgyalt) töredékes példányait nyaklánc gyöngyei közé fűzve képzelte, s ezt a viseleti módot jellegzetes ősi magyar szokásként jellemezte.⁶⁰³

Félhold alakú csüngő szintén két temetőből ismert. A Tiszaeszlár-Dióskerti tábla lelőhely 17. sírjában fekvő gyermek egy bronzból öntött változatot viselt, Tiszalök-Rázompuszta, Gyémántpart 99. sírjában szintén gyermek mellett került elő egy „ólomszerű anyagból”

Lelőhely	Típus	Anyag	Darabszám	Előkerülési hely	Nem
Tiszaeszlár-Bashalom II. 2. sír	csonkagúla alakú	aranyozott ezüst	1	a jobb kéz mellett	gyermek
Tiszaeszlár-Dióskerti tábla A sír	levél alakú	ezüst	4+1	?	?
Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 6. sír	kés formájú	bronz	1	a jobb alkar és a csigolyák között	nő
Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 17. sír	lunula	bronz	1	az áll alatt	gyermek
Tiszalök-Rázompuszta I. 99. sír	lunula	„ólomszerű”	1	a szegycsonton	gyermek
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 9. sír	levél alakú	aranyozott ezüst	2	a mellkason és a deréktájon	gyermek
Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 9. sír	farkasfog amulett	csont	1	az áll alatt	nő

65. kép. Csüngők, nyakláncdíszek – táblázat

⁵⁹¹ Fodor István a II. temető 10. sírjánál írja le, a szájban talált szemesgyönggyel összecserélve (Fodor 1996a, 190).

⁵⁹² SZŐKE-VÁNDOR 1987, 63–64.

⁵⁹³ RÉVÉSZ 1996a, 81, RÉVÉSZ-NEPPER 1996, 54.

⁵⁹⁴ ISTVÁNOVITS 2003, 294–295.

⁵⁹⁵ Pontos meghatározásuk: KOVÁCS 1999, 63.

⁵⁹⁶ SZŐKE 1962, 54–55.

⁵⁹⁷ SZŐKE-VÁNDOR 1987, 62.

⁵⁹⁸ KOVÁCS 1985a, 125; KOVÁCS 1988a, 126, 152, 5. jegyzet; KOVÁCS 1993, 62.

⁵⁹⁹ GEDAI 1994–1995, 156.

⁶⁰⁰ KOVÁCS 1999, 67–68, 74.

⁶⁰¹ PERÉMI 1986, 127–130.

⁶⁰² BÁLINT 1991, 148, *Taf.* XLVII, 6.

⁶⁰³ BAKAY 1978, 157, 156. jegyzet.

készült lunula töredéke. A félhold alakú csüngőket Kralovánszky Alán gyűjtötte össze, s elemezte.⁶⁰⁴ Megállapítása szerint kizárólag nők, s elsősorban leánygyermek sírjaiban fordultak elő. Használatuk – véleménye szerint – a 10. század utolsó negyede – 11. század utolsó negyede között jellemző, s eredetüket D-oroszországi területeken valószínűsíti. Jochen Giesler véleménye szerint ez a típus a Bjelo Brdo I., korai fázisra jellemző, a késői fázisban már csak szórványosan fordul elő.⁶⁰⁵ Szőke Béla egyetértve Kralovánszky megállapításaival, a magyar köznép viseletéhez kapcsolta a tárgytypust.⁶⁰⁶ Kovács László véleménye szerint a 10. század második felénél korábbra nem datálhatók.⁶⁰⁷ Szőke Béla Miklós és Vándor László az ábrázolásokkal és szimbólumtartalommal kapcsolatban foglalta össze az újabb kutatási eredményeket,⁶⁰⁸ cáfolva Török Gyula állatszarvval ellátott maszkra visszavezetett megfejtési kísérletét.⁶⁰⁹ A mintázata csak a dióskerti példánynak kivehető, ahol a felület két irányból átlós rovátkolással díszített, s a csúcsok egyszerű hármassal záródnak.

Kés (kard?) alakú csüngődísz volt Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 6. sírjában, a sírban fekvő felnőttet a mellékletek alapján tarthatjuk feltételesen nőnek. A tárgy párhuzamait nem ismerjük, fegyver alakú (balta formájú) csüngő Szabolcsveresmartról ismert, mely szintén egyedülálló a honfoglalók hagyatékában.⁶¹⁰

Szintén egyedülálló a leletanyagban a Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. 2. sírjában fekvő gyermek keze mellett előkerült *csontkakúp alakú, ékköbetétes függő*. A tárgy ékszerként mindenképpen másodlagos felhasználású, ami korántsem különleges jelenség a honfoglalók hagyatékában.

Állati amulettek: Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 9. sírjában farkasfog amulett került elő az áll alatt, mely a gyöngyök közé lehetett fűzve. Állatsontokkal, fogakkal hitvilági szempontból Dienes István foglalkozott, aki ezeknek bajelhárító szerepet tulajdonított, s általában a közrendű nőkhöz és gyermekekhez kötötte.⁶¹¹

Itt kell zárójelenesen megemlítenünk a Tiszavasvári-Józsefháza 2. sírjában fekvő gyermek nyakában, a gyöngyök között előkerült átfűrt *római érmét*. Istvánovits Eszter – Szőke Bélával egyetértve⁶¹² – megállapítja, hogy ezek szinte kizárólag köznépi temetőekben, elsősorban gyermekek mellett fordulnak elő, s rendszerint 2–4. századi bronzpénzeket használnak fel.⁶¹³ Újtikos-Demeteri gödrök 11. sírjában a nyak bal oldalán, a gyöngyök között szintén előkerült egy érme, de állapota miatt nem lehetett megállapítani, hogy átfűrták-e.

Keresztek: a területen igen ritkák. Összesen két darab került elő: az egyik egy ásatásból (Tiszalök-Rázompusztá I. 103. sír), a másik egy ajándékozás útján került múzeumba (Tiszaeszlár-Sinkahegy). A tiszalöki példány a koponya alatt volt, egyszerű, lapos, ólomból öntött, szabálytalan, egyenlőtlen szárú változat, felül két lyukkal a felfüggesztéshez. A sír egyetlen melléklete volt, de a környezete alapján a 11. század középső harmadára keltezhető. Langó Péter és Türk Attila az egyszerű mellkeresztek tipológiai felosztása során (mindössze két másik, dunántúli kereszttel együtt) a 3. típushoz sorolta, s bulgáriai párhuzamai alapján DK-európai eredetét feltételezi.⁶¹⁴

A Tiszaeszlárról 1898-ban a nyíregyházi múzeumba került másik példány egy két részből álló ereklyetartó bronz mellkereszt. A bizánci típusú keresztek szentföldi csoportjába tartozó tárgyak megjelenése a Kárpát-medencében a magyarsághoz köthető, itt előkerült példányaik a 10–11. századra keltezhetők.⁶¹⁵ Formájuk szélesedő szárú latin kereszt, a két oldalán látható ábrázolások a Szentföldre mutatnak, s a korai bizánci művészet ikonográfiájához köthetők. Kialakulásuk a 6–7. századra tehető, s használatukat a 12. századig lehet kimutatni.⁶¹⁶

Fülesgombok: a fülesgomboknak mind a tömör, mind a két félből összeállított változata előfordult a leletanyagban, néhány esetben egy temetkezésen belül (4,27%).

Anyaguk általában bronz, melyet egy esetben aranyoztak (Tiszaeszlár-Dióskerti tábla I. sír), de előfor-

⁶⁰⁴ KRALOVÁNSZKY 1959, 76–82.

⁶⁰⁵ GIESLER 1981, 130, *Taf.* 53.

⁶⁰⁶ SZŐKE 1962, 91.

⁶⁰⁷ KOVÁCS 1986b, 168.

⁶⁰⁸ SZŐKE-VÁNDOR 1987, 66.

⁶⁰⁹ Török Gyula véleménye szerint nem lehet a lunulákat a holddal összefüggésbe hozni, mivel a tárgyak középső nyúlványa ellentmond ennek, s inkább szarvasmarha- vagy juhmaszkra emlékeztetnek (TÖRÖK 1962b, 87, 89).

⁶¹⁰ FODOR 1996a, 172–173; ISTVÁNOVITS 2003, 297.

⁶¹¹ Véleménye szerint az úgynevezett *ongonok* (a szó jelentése: „sikert hozó”, vö. DIENES 1970b, 19) ugyanazt a szerepet töltötték be, mint az előkelő asszonyok hajfonatdíszjei (DIENES 1972, 48, 52; DIENES 1998, 76–77); elismeri az *ongon*-kultusz meglétét Bálint Csanád is, aki a szal-tovói kultúrával való kapcsolat bizonyítékaként jellemzi (BÁLINT 1975, 58). Véleményüket megkérdőjelezte Mesterházy Károly, aki szerint a burját szó az ősök szelleméből való, s ezáltal az őskultusz részét képezi, míg a nyakban hordott csontok az illető állat szellemét hivatottak megidézni, s így a totemizmus körébe sorolhatók (MESTERHÁZY 1978, 43–44; MESTERHÁZY 1994, 197; MESTERHÁZY 1998, 140). Bakay Kornél az átfűrt állatsontokat szintén *ongonok*-nak tartja (BAKAY 1978, 175). Fodor István is elismeri ennek valószínűségét, s a Szibériában megfigyelt *ongon*-kultusz magyar változatának fogadja el (FODOR 2005, 15).

⁶¹² SZŐKE 1962, 56.

⁶¹³ ISTVÁNOVITS 2003, 297.

⁶¹⁴ LANGÓ-TÜRK 2004, 390.

⁶¹⁵ LOVAG 1971, 143–158. – Kovács László szerint a 10. század második felétől jelennek csak meg (KOVÁCS 1986b, 168).

⁶¹⁶ SZATMÁRI 1995, 219.

LELETANYAG

Lelőhely	Típus	Anyag	Előkerülési hely	Nem	Darab-szám
Tiszaeszlár-Bashalom I. B sír	öntött, tömör	bronz	a csigolyák vonalában + a jobb combesontnál	férfi	5+2
Tiszaeszlár-Bashalom I. C sír	öntött, tömör	bronz	a jobb alkar és a medence között + a medencén	férfi	1+2
Tiszaeszlár-Bashalom I. I sír	öntött, tömör, gerezdelt fejú	bronz	a csigolyák mentén	férfi	6
Tiszaeszlár-Bashalom I. a sír	öntött, tömör, gerezdelt fejú	bronz	?	nő	1
Tiszaeszlár-Bashalom I. d sír	öntött, tömör, gerezdelt fejú	bronz+ezüst	a csigolyák mentén	nő	3+1
Tiszaeszlár-Bashalom I. j sír	öntött, üreges	bronz	?	?	fél
Tiszaeszlár-Bashalom I. 24. sír	öntött, tömör	bronz	a csigolyák mentén	férfi	3
Tiszaeszlár-Bashalom II. 5. sír	öntött, üreges	bronz	a nyak mellett	gyermek	1
Tiszaeszlár-Bashalom II. 7. sír	öntött, tömör	bronz	a jobb könyök mellett + a bal lábszár mellett	férfi	1+3
Tiszaeszlár-Bashalom II. 8. sír	öntött, tömör	bronz	a jobb comb mellett	férfi	5
Tiszaeszlár-Bashalom II. 10. sír	öntött, tömör	bronz	a szájban, az áll alatt, a csigolyán	nő	3
Tiszaeszlár-Bashalom II. 12. sír	öntött, tömör + üreges + préselt	bronz, aranyozott ezüst	koponya alatt + két sorban a testen + a hajfonatban	nő	10
Tiszaeszlár-Dióskerti tábla A sír	öntött tömör + üreges	bronz	?	nő	1+6 fél
Tiszaeszlár-Dióskerti tábla I. sír	öntött üreges	aranyozott bronz	az orrtőre tapadva	nő	fél
Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 2. sír	öntött, üreges	bronz	a csigolyák felső részén	gyermek	fél
Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 6. sír	öntött tömör + üreges	bronz	az áll alatt + a jobb kéz mellett	nő	1+1
Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 17. sír	öntött üreges	bronz	az áll alatt	gyermek	fél
Tiszaeszlár-Újtelep 2. sír	öntött tömör + üreges	bronz	a jobb váll + a nyak mellett + a medencénél	férfi	2+1
Tiszaeszlár-Újtelep 4. sír	öntött, tömör	bronz	a medence fölött kétoldalt	nő	2
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 1. sír	öntött csörgő	rosszezüst	?	nő	3
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 1. sír	préselt	ezüst	?	nő	2
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 2. sír	öntött tömör + üreges	bronz	a bal kar külső oldalánál + a szeméremcsont előtt	nő	2
Tiszaeszlár-Rázompusztai I. 5. sír	öntött csörgő	bronz	?	?	1
Tiszaeszlár-Vajasdomb 13. sír	öntött csörgő	?	a mellkas felső részén	nő	1
Tiszaeszlár-Vajasdomb 13. sír	öntött üreges	bronz	a mellkas felső részén	nő	2
Tiszaeszlár-Vajasdomb 16. sír	öntött, üreges	?	a jobb váll mellett	?	2 darab félgomb
Tiszaeszlár-Vajasdomb 29. sír	öntött, tömör	?	a nyak alatt	nő	1
Tiszaeszlár-Vajasdomb 73. sír	öntött tömör + lemezes	?	az áll alatt	gyermek	1+2
Tiszavasvári-Aranykerti tábla C sír	öntött üreges	bronz	?	nő	5 darab félgomb
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 5. sír	öntött tömör	bronz	a bal váll táján	nő	1
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 6. sír	öntött tömör + üreges	bronz	a bal váll + a bal alkar mellett	nő	1+fél
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 11. sír	öntött tömör	bronz	mellkas alsó harmadában egy vonalban	nő	2
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 13. sír	öntött tömör	bronz	bal váll + felsőtest, egy vonalban	gyermek	2
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 15. sír	öntött üreges	bronz	a mellkas bal oldalának felső harmadánál	nő	fél
Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 7. sír	öntött, tömör	bronz	a medence felett baloldalt	nő	1
Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 9. sír	öntött, tömör	bronz	a medence felett a gerincen + ism. helyen	nő	2+2
Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 17. sír	öntött tömör + üreges	bronz	az állkapocs bal oldala alatt	gyermek	1+fél
Újtikos-Demeteri gödrök 11. sír	öntött csörgő	bronz	a nyak bal oldalán	nő	1

dul ezüst (Tiszaeszlár-Bashalom I. d sír) és aranyozott ezüstváltozat is (Tiszaeszlár-Bashalom II. 12. sír).

Az öntött, tömör fülesgombok fordultak elő a legnagyobb számban (összesen 23 sírban – 2,8%), közülük háromnak a fejét sugárirányú rovátkolással díszítették. A szintén öntött, két félből összeállított, üreges fülesgombok 15 sírből kerültek elő (1,8%), ebből hatban a tömör változattal együtt. Formájuk gömbös, díszítetlenek, egy-két esetben csak az egyik fél van a sírban. Az öntöttéken kívül két esetben préselt változat is előfordult (Tiszaeszlár-Bashalom II. 12. és Tiszalök-Vajasdomb 73. sír). A bashalmi – alsó felükön gerezdeléssel díszített – két nagyméretű darab a gyöngyökhöz hasonlóan a hajfonatot díszítette.

A legtöbbször (19 esetben) a női viselet részei voltak, jóval kevesebb férfi- (7 eset) és gyermeksírból (6 eset) kerültek elő. A gombok elhelyezkedése többféle viseleti módra mutat. Gyermekes esetében egy vagy két fülesgomb került elő, ezek általában középen, a felsőtest közepén vagy az áll alatt helyezkedtek el, tehát egyszerű, a nyaknál záródó ruhát viselhetek. Nők esetében több változat fordult elő: a gyermekekhez hasonló viseleti mód mellett a gerinc vonalában vagy attól balra, egy vonalban húzódik a gombsor (emiatt merülhet fel, hogy a Tiszaeszlár-Bashalom I. temető 24. sírjának halottja nő volt). Egy esetben, Tiszaeszlár-Bashalom II. 12. sírjában fordult elő, hogy a test két oldalán, a mellkastól a combcsont felső harmadáig két sorban sorakoztak a fülesgombok, tehát szétnyitott ruhában temették el a halottat. Ez felveti, hogy más temetkezéseknél is varrhattak gombot mindkét ruhaszárnnyra, csak a végiggombolt ruha esetében ez nem észrevehető. Egymás mellett, a medence környékén, a gerinc két oldalán több esetben is találtak párban álló fülesgombot, ezek hasonló megoldásra utalnak; itt a feljebb lévő gombokat talán a temetési szertartás során vágták le. Férfiak esetében általában szintén a gerinc mellett került elő a gombok sora, csak a jobb oldalon. Előfordul a szertartás során megrongált ruházatra mutató szétszórt helyzet, de a lábhoz tett ruhadarabra utaló elrendezés is, s egy esetben, a medence vonalában, a jobb oldalon egymás mellett került elő három gomb.

Szóke Béla a fülesgombokat kizárólag a női ing záródásához kapcsolta, s cáfolta, hogy a gyöngysorba fűzve szerepeltek volna. A tömör változatokat a honfoglalás időszaka minden rétegének női viseletéhez kötöt-

te, míg az üreges változatok véleménye szerint a kora Árpád-korban is előfordultak. Férfisírokban fülesgomb – Szóke meglátása szerint – csak gazdag temetkezések esetében fordulhat elő.⁶¹⁷ A viseleti módban a férfiak és a nők közötti különbség területenként vagy akár közösségenként változhatott, mert míg Révész László a karosi temetők esetében ugyanúgy eltérésekre bukkant, mint azt területünkön is láthattuk,⁶¹⁸ Istvánovits Eszter a rétközi lelőhelyeken nem tapasztalt ilyet.⁶¹⁹ Mesterházy Károly a gombok helyzetéből egy általánosan viselt, elől középen vagy a nyak bal oldalán gombolódó ruhát rekonstruált.⁶²⁰

Csőrgők: a nyíri Mezőségben (egy meghatározatlan nemű egyén sírját kivéve) kizárólag női sírokból kerültek elő. Szóke Béla a magyar köznépi 10–11. századi hagyatékához sorolta a tárgytypust, s véleménye szerint csaknem kizárólag gyermekek használták őket, nyakban hordva.⁶²¹ Dienes István szerint babonás, rontásűző céllal viselték őket.⁶²² Bakay Kornél ezt a tárgytypust a rituális mellékletek között tárgyalja.⁶²³ Kovács László adatgyűjtése alapján a női temetkezésekben sem kivételesek, s egy-két előkelő temetkezéstől eltekintve szerinte is a köznépi temetők jellegzetes leleteinek tekinthetjük ezeket.⁶²⁴ Mindketten elutasítják azt a véleményt, hogy ez a tárgytypus sláv etnikumjelző lenne.

Gyűrűk: 11 lelőhelyről, 36 sírből került elő, összesen 48 darab (5,86%).

A dokumentációk alapján 27 gyűrűs sírnál végeztek legalább hozzávetőleges nem- és kormeghatározást, s ennek eredménye igazolja azt az általános megállapítást, hogy ezt az ékszertípust elsősorban nők viselték: a 27 esetből 23-ban női sírből kerültek elő. Szintén az eddigi kutatást támasztja alá az ékszerek időbeli eloszlása is:⁶²⁵ biztosan a 10. századra 4 sír keltezhető, s két típus fordul csak elő, míg a későbbiekben az ékszerek száma és formai változatossága is megnő [68. kép]. Jobb és bal kézen ugyanolyan arányban viselték (15–15 eset). Az esetek többségében sironként csak egy-egy ékszert találtak, de mind a korai (Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 1. sír), mind a késői temetkezéseknél (Tiszalök-Rázompusztá I. 10., 91., 130. sír; Tiszalök-Vajasdomb 34. sír – 2–2 darab; Tiszalök-Vajasdomb 29. sír – 4 darab) előfordult több gyűrű is egy síron belül.⁶²⁶

Négygömbös fejű, kőbetétes gyűrű egyetlen temető két sírjában fordult elő (Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 1.

⁶¹⁷ SZÓKE 1962, 79–80.

⁶¹⁸ RÉVÉSZ 2006a, 97.

⁶¹⁹ ISTVÁNOVITS 2003, 299.

⁶²⁰ MESTERHÁZY 2000, 211.

⁶²¹ SZÓKE 1962, 61.

⁶²² DIENES 1965a, 158.

⁶²³ BAKAY 1978, 163.

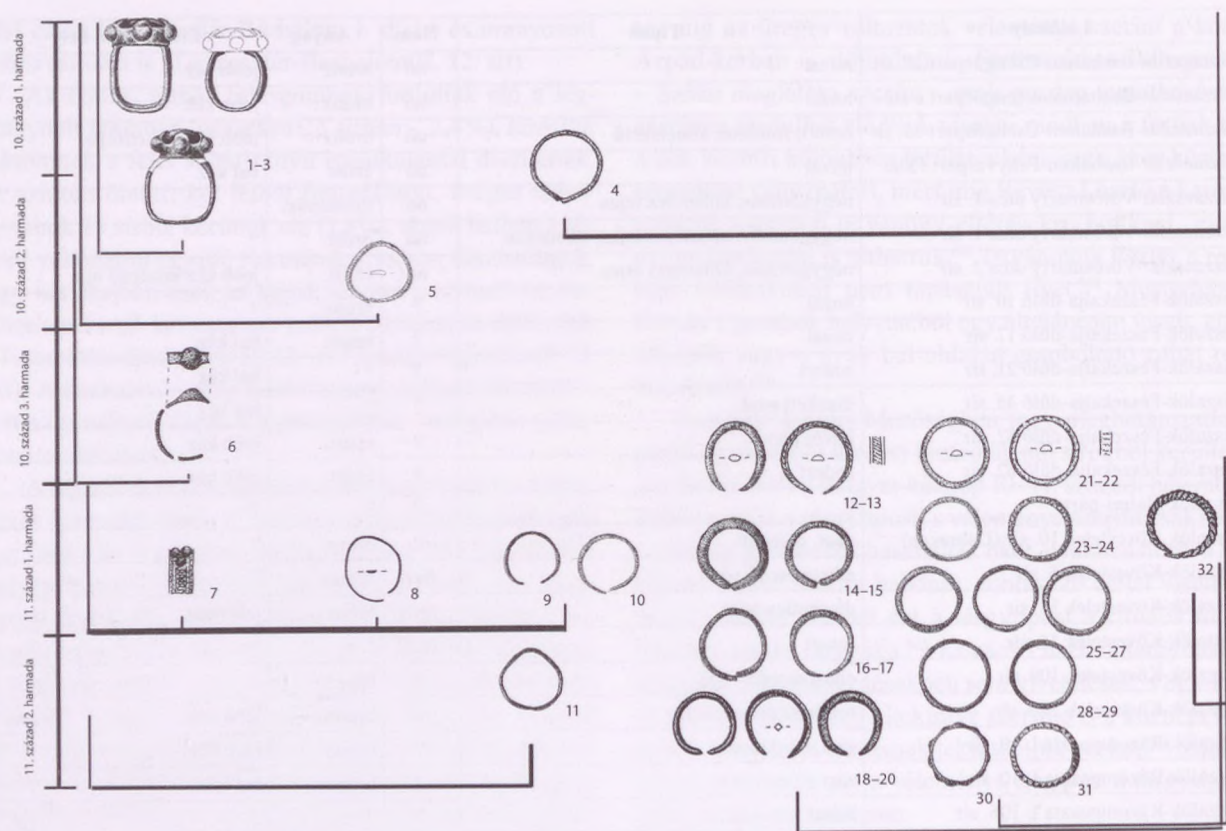
⁶²⁴ KOVÁCS 1988a, 150.

⁶²⁵ SZÓKE 1962, 96.

⁶²⁶ Istvánovits Eszter az ibrányi temető esetében éppen fordított helyzetet figyelt meg: a 11. századi temetőrészen csak egy-egy gyűrű került a sírokba (ISTVÁNOVITS 2003, 301).

LELETANYAG

Lelőhely	Típus	Nem	Anyag	Előkerülési hely
Tiszaeszlár-Bashalom-Csengőspart 21. sír	huzal	nő	bronz	jobb kéz
Tiszaeszlár-Bashalom-Csengőspart c sír	huzal	nő	bronz	jobb kéz
Tiszaeszlár-Bashalom-Csengőspart 45. sír	öntött, rombusz átmetszetű	nő	bronz	jobb kéz gyűrűsujja
Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart f sír	huzal	nő	ezüst	bal kéz
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 1. sír	négygömbös, köbetétes fejés	nő	rosszezüst	?
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 1. sír	négygömbös, köbetétes fejés, töredékes	nő	ezüst	?
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 2. sír	négygömbös, köbetétes fejés	nő	ezüst	jobb kéz középső ujj
Tiszalök-Fészekalja-dűlő 10. sír	huzal	?	bronz	?
Tiszalök-Fészekalja-dűlő 17. sír	huzal	?	bronz	bal kéz
Tiszalök-Fészekalja-dűlő 21. sír	sodort	?	?	bal kéz
Tiszalök-Fészekalja-dűlő 45. sír	díszített pánt	?	?	bal kéz
Tiszalök-Fészekalja-dűlő 52. sír	köves pánt	?	ezüst	jobb kéz
Tiszalök-Fészekalja-dűlő 62. sír	sodort	?	ezüst	jobb kéz
Tiszalök-Halmi-part	?	?	?	?
Tiszalök-Kövestelek 10. sír (Debrecen)	pánt, díszített	?	bronz	?
Tiszalök-Kövestelek 5. sír	elhegyesedő végű	férfi	bronz	?
Tiszalök-Kövestelek 16. sír	díszítetlen pánt	férfi	bronz	jobb kéz
Tiszalök-Kövestelek 35. sír	fonott	férfi	?	?
Tiszalök-Kövestelek 109. sír	elhegyesedő végű	?	bronz	?
Tiszalök-Kövestelek 286. sír	rombusz átmetszetű	nő	bronz	jobb kéz
Tiszalök-Rázompusztá I. 10. sír	zárt, bordázott	?	bronz	jobb kéz
Tiszalök-Rázompusztá I. 10. sír	zárt	?	bronz	bal kéz
Tiszalök-Rázompusztá I. 106. sír	huzal	?	?	?
Tiszalök-Rázompusztá I. 130. sír	huzal	nő	ezüst	bal kéz
Tiszalök-Rázompusztá I. 130. sír	zárt, bordázott	nő	bronz	bal kéz
Tiszalök-Rázompusztá I. 19. sír	?	?	ezüst	?
Tiszalök-Rázompusztá I. 28. sír	zárt	?	bronz	?
Tiszalök-Rázompusztá I. 66. sír	zárt, bordázott	?	?	?
Tiszalök-Rázompusztá I. 91. sír	zárt, trapéz átmetszetű	?	bronz	?
Tiszalök-Rázompusztá I. 91. sír	zárt, ovális átmetszetű	?	bronz	?
Tiszalök-Rázompusztá II. 17. sír	zárt, bordázott	nő	bronz	jobb combcsont feje mellett
Tiszalök-Rázompusztá II. 21. sír	zárt, bordázott	nő	bronz	bal kéz
Tiszalök-Rázompusztá II. 26. sír	nyitott, elvékonyodó végű	?	bronz	bal medence
Tiszalök-Rázompusztá II. 7. sír	huzal	nő	bronz	bal kéz
Tiszalök-Vajasdomb 20. sír	dudoros fejű pánt	?	bronz	áll alatt
Tiszalök-Vajasdomb 23. sír	?	?	?	bal kéz
Tiszalök-Vajasdomb 29. sír	huzal	nő	?	?
Tiszalök-Vajasdomb 29. sír	pánt	nő	?	bal kéz
Tiszalök-Vajasdomb 29. sír	pánt	nő	?	?
Tiszalök-Vajasdomb 29. sír	pánt	nő	?	jobb kéz
Tiszalök-Vajasdomb 34. sír	pánt	nő	?	bal kéz
Tiszalök-Vajasdomb 34. sír	pánt	nő	?	bal kéz
Tiszalök-Vajasdomb 50. sír	huzal	?	?	jobb kéz
Tiszalök-Vajasdomb 75. sír	huzal	?	bronz	jobb kéz
Tiszalök-Vay kastély	pánt	?	bronz	?
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 15. sír	pánt	nő	bronz	jobb kéz
Újtikos-Demeteri gödrök 10. sír	pánt	férfi	bronz	jobb kéz
Újtikos-Demeteri gödrök 12. sír	huzal	nő	bronz	jobb kéz középső ujj
Újtikos-Demeteri gödrök 3. sír	huzal	nő	bronz	bal kéz középső ujj
Újtikos-Demeteri gödrök 7. sír	öntött, rombusz átmetszetű	nő	bronz	bal kéz ujjai között

1–3: Tiszaeszlár-Vörösmarty utca; 4: Tiszaeszlár-Bashalom II; 5: Tiszavasvári-Aranykerti tábla; 6: Tiszalök-Vajasdomb;
7, 32: Tiszalök-Fészekalja dűlő; 8, 18–20: Újtikos-Demeteri gödrök; 9, 11: Tiszaeszlár-Bashalom-Csengőspart;
10, 14–15, 23–24: Tiszalök-Rázompusztta II; 12–13, 21–22: Tiszavasvári-Paptelekhát; 16–17, 25–31: Tiszalök-Rázompusztta I.

68. kép. Gyűrűk

és 2. sír). Ez a jellegzetesen 10. századi tárgytypus⁶²⁷ a K-ről hozott emlékműanyaghoz tartozik,⁶²⁸ s bár esetünkben mindkét sírban rangos nő feküdt, férfiak is viselték,⁶²⁹ valamint elvéve bár, de köznépi temetőben is előfordulhatnak.⁶³⁰

Tiszalök-Fészekalja-dűlő 52. sírjából egy *köbetetés*, a foglalat mellett gömböcskével díszített ezüstgyűrű töredéke került elő. Ez a típus a bizánci–balkáni kultúrkörhöz kapcsolható,⁶³¹ Kárpát-medencei példányait Mesterházy Károly gyűjtötte össze.⁶³² Jochen Giesler a Bjelo Brdo I. fázisához sorolta, s használati idejét a 10. század második–11. század első felére helyezte.⁶³³ Bakay Kornél szerint a típus darabjai a 11. század végéig használatban

voltak.⁶³⁴ Mesterházy Károly antik eredetűnek tartja a típust, Kárpát-medencei feltűnését a 9. századra teszi, tömeges elterjedését pedig a 10. századra.⁶³⁵

Fonott gyűrű Tiszalök-Fészekalja-dűlő köznépi temetőjének két, valamint Tiszalök-Kövestelek templom körüli temetőjének egy sírjában volt. Fészekalja-dűlő 21. sírjának ékszere elveszett; a 62. sírban talált gyűrűt három ezüstszálból fonták, végeit elkalapálták és kis-sé egymásra hajlították. Kövestelek 35. sírjában a három szálból fonott ékszert széles csepp formában hajlították meg, végei sérültek, az eldolgozás módja nem ismert. Szőke Béla a törtezüst leletek közé sorolta ezt a típust, s használatának idejét a 11. századra tette,⁶³⁶

⁶²⁷ KOVÁCS 1989a, 171–173.

⁶²⁸ BÁLINT 1975, 57.

⁶²⁹ RÉVÉSZ 1996a, 93.

⁶³⁰ KISS 1985, 251–252; ISTVÁNOVITS 2003, 303, 422–423.

⁶³¹ GIESLER 38. típus.

⁶³² MESTERHÁZY 1991, 156–161; MESTERHÁZY 1993a, 453–454.

⁶³³ GIESLER 1981, 112–113.

⁶³⁴ BAKAY 1978, 160.

⁶³⁵ MESTERHÁZY 1991, 160.

⁶³⁶ SZŐKE 1962, 97.

mellyel Jochen Giesler is egyetértett (Giesler 29 típus, Bjelo Brdo II.),⁶³⁷ s Kovács László is erre jutott.⁶³⁸ Szőke Béla Miklós és Vándor László a 10–11. század fordulójára teszi használatuk elterjedését.⁶³⁹ Ezt a datálást a Fészekalja-dűlő két példányát kísérő egyéb leletanyag is alátámasztja (S-végű karikák, ezüsthóliával borított pasztagyöngyök, I. István (1000–1038) denár).⁶⁴⁰

Pántgyűrű öt temető 7 sírjából, összesen 10 darab került elő, melyek közül 6 elkallódott, ezeknek sem anyagát, sem díszítését nem ismerjük. Kevés információnk csupán a Tiszalök-Fészekalja-dűlő 45. sírjából előkerült, azóta elveszett ékszerrel van, mely a régi leltárkönyv leírása alapján egymásra hajtott végű, díszített pántgyűrű volt. A díszítésmód ismeretlen, a temető használati ideje alapján bármelyik változat lehetett.

Tiszavasvári-Aranykerti tábla 15. sírjában, Tiszalök-Kövestelek 16. sírjában és Újtikos-Demeteri gödrök 10. sírjában egyszerű, díszítetlen, bronzlemezről hajlított ékszer volt. Ez a típus a késő avar kortól ismert, a 10. században és a kora Árpád-korban is gyakori volt.⁶⁴¹ Korábbi darabjait bronzból, a későbbiekben pedig egyre inkább ezüsthóliából készítették, s a lemez enyhén domborodó lett⁶⁴² – ez az újtikos gyűrűnél is megfigyelhető. Tiszalök-Vay kastély lelőhelyről keresztirányú rovátkolással díszített gyűrűt vásárolt a Magyar Nemzeti Múzeum. Szintén rovátkolással díszítették a Rohács által Debrecenbe eladott Tiszalök-kövesteleki 10. sír bronzgyűrűjét.

Fejésgyűrű egyetlen sírban volt (Tiszalök-Vajasdomb 20. sír): egyszerű, díszítetlen dudoros feje és keskeny karikájának két töredéke került elő.

Nyolc temetőből összesen 19 darab nyitott *huzalgyűrű* került elő.⁶⁴³ A meglévő példányok többsége bronzból készült, csak kettőt hajlítottak ezüsthóliából. Átmetszetük általában kerek (Giesler 25–26. típus), kivéve a Tiszaeszlár-Csengőspart 45., a Tiszalök-Kövestelek 286. és az újtikosi 7. sírből előkerült rombusz keresztmetszetű darabokat (Giesler 27. típus). Szabó János Győző véleménye szerint ennek vastag példányai csak a 11. szá-

zad közepétől terjednek el.⁶⁴⁴ Jochen Giesler a 10. század közepétől a 11. század közepéig datálja őket,⁶⁴⁵ Kovács László használatuk kezdetét szintén a 10. század második felére teszi.⁶⁴⁶ Szőke Béla Miklós és Vándor László szerint a 11. század elején jelennek meg, de a 12. század első felében még használják őket.⁶⁴⁷

*Zárt karikagyűrű*ből három temetőben összesen 10 darab került elő, mindet bronzból öntötték. Egy részük egyszerű félkör, kör vagy ovális átmetszetű, díszítetlen változat (Tiszalök-Fészekalja-dűlő 17. sír; Tiszalök-Rázompusztá I. 10., 28., 91. sír), más részük finom rovátkolással vagy erőteljesebb bordázással díszített (Tiszalök-Rázompusztá I. 10., 66., 130. sír; Rázompusztá II. 17., 21. sír) (Giesler 31., 33. típus). Ezt a típust Szőke Béla a 11–12. századi köznépi temetők jellegzetes leletanyagához sorolta.⁶⁴⁸ Míg Jochen Giesler szerint használatuk a 11. század első két harmadára jellemző,⁶⁴⁹ addig Kovács László szerint a 10. század második felére/végére – a 11. század elejére keltezhető.⁶⁵⁰ Szőke Béla Miklós és Vándor László helyi termékeknek tartja ezeket.⁶⁵¹

Karperec: a területen 10 temető 22 dokumentált sírjában összesen 33 karperec volt (2,68%, a régi jegyzetek alapján ennél lényegesen több lehetett, de ezekről a tárgyakról semmit nem tudunk).

Bár ebben a korszakban a nők és férfiakra egyaránt jellemző ékszer volt,⁶⁵² az itt előkerült temetkezések között csupán egy férfisír volt, és gyermekek mellett is csak két esetben találtak karperecet. A viseleti szokásokkal kapcsolatban felmerült, hogy a ruházat leszorítására használták, s így az életmód/életstílusbeli különbség miatt a férfiak a csuklójukon, a nők inkább a könyök közelében viselték.⁶⁵³ Ezt Langó Péter magyarországi sírleletek és steppei párhuzamok alapján cáfolta.⁶⁵⁴ Mivel a nyiri Mezőségben a karperecek többsége régi ásatásokból származik, s ezeket megfelelő részletességgel nem dokumentálták, ugyanakkor az igényesen leírt sírok egy része bolygatott volt, ezért ehhez a vitához új érveket felhozni nem tudunk, bár az jelzésértékű, hogy nagyjából ugyan-

⁶³⁷ GIESLER 1981, 113.

⁶³⁸ KOVÁCS 1986b, 167.

⁶³⁹ SZŐKE-VÁNDOR 1987, 74.

⁶⁴⁰ A kövesteleki darab a sír egyetlen lelete.

⁶⁴¹ SZŐKE 1962, 63, 96.

⁶⁴² SZŐKE-VÁNDOR 1987, 68.

⁶⁴³ Tiszaeszlár-Bashalom-Csengőspart, Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I., Tiszalök-Fészekalja-dűlő, Tiszalök-Kövestelek, Tiszalök-Rázompusztá I. és II., Tiszalök-Vajasdomb, Újtikos-Demeteri gödrök.

⁶⁴⁴ SZABÓ 1978–1979, 71.

⁶⁴⁵ GIESLER 1981, 110.

⁶⁴⁶ KOVÁCS 1986a, 101.

⁶⁴⁷ SZŐKE-VÁNDOR 1987, 75.

⁶⁴⁸ SZŐKE 1962, 97–98.

⁶⁴⁹ GIESLER 1981, 110–111.

⁶⁵⁰ KOVÁCS 1986a, 101; KOVÁCS 1986b, 167.

⁶⁵¹ SZŐKE-VÁNDOR 1987, 76.

⁶⁵² Szabó János Győző úgy vélte, köznépi temetőben fekvő férfiaknál karperec nem fordul elő (SZABÓ 1964, 117); ezt Bakay Kornél cáfolta (BAKAY 1978, 134, 107. jegyzet).

⁶⁵³ KÜRTI 1978–1979, 327; KÜRTI 1996, 151; RÉVÉSZ 1996a, 89.

⁶⁵⁴ LANGÓ 2000, 35–37.

Lelőhely	Típus	Anyag	Nem
Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I. d sír	hullámosra hajlított huzal	ezüst	nő
Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I. f sír	hullámosra hajlított huzal	ezüst	nő
Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. 7. sír	hullámosra hajlított huzal	ezüst	férfi
Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. 12. sír	csuklós szerkezetű lemez	aranyozott ezüst	nő
Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 7. sír	lánc	ezüst	nő
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 2. sír	kikerekedő végű pánt	ezüst	nő
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 3. sír	pödrött végű pánt	ezüst	nő
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 3. sír	3 szálból sodort	ezüst	nő
Tiszalök-Halmi-part	?	?	?
Tiszalök-Fészekalja-dűlő 45. sír	huzal	bronz	?
Tiszalök-Rázompusztá I. 23. sír	öntött, rombusz átmetszetű	bronz	?
Tiszalök-Vajasdomb 13. sír	2 darab öntött, hegyesedő végű	?	nő
Tiszalök-Vajasdomb 16. sír	két szálból sodort	ezüst	?
Tiszalök-Vajasdomb 26. sír	három ágból fonott	?	?
Tiszalök-Vajasdomb 26. sír	nyitott végű öntött	?	?
Tiszalök-Vajasdomb 29. sír	két szálból sodort	?	nő
Tiszalök-Vajasdomb 29. sír	nyitott végű öntött	?	nő
Tiszalök-Vajasdomb 33. sír	két szálból sodort	?	nő
Tiszalök-Vajasdomb 38. sír	huzal	bronz, aranyozott	gyermek
Tiszalök-Vajasdomb 68. sír	huzal	bronz	?
Tiszalök-Vajasdomb 68. sír	két szálból sodort	?	?
Tiszalök-Vay kastély	hegyes végű, kerek átmetszetű	bronz	?
Tiszavasvári-Aranykerti tábla C sír	hegyes végű, kerek átmetszetű	bronz	nő
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 6. sír	nyitott végű, ovális átmetszetű	bronz	nő
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 13. sír	három ágból sodort hurkos-kampós	bronz	gyermek
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 13. sír	egyenesre vágott végű lemez	ezüst	gyermek
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 16. sír	három szálból sodort hurkos-kampós	bronz	nő
Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 7. sír	három szálból sodort spirálissal kitöltött hurkos végű	bronz	nő
Újtikos-Demeteri gödrök	kerek átmetszetű huzal	?	több, ismeretlen nemű/ korú személy mellől
Újtikos-Demeteri gödrök 3. sír	rombusz átmetszetű, keskenyedő	bronz	nő

69. kép. Karperecek – táblázat

annyi esetben fordult elő egy-egy (9), mint két darab (11) temetkezésenként. Az egyedül előkerült karperecek közül hetet (köztük az összes pánt- és huzalkarperecet) a jobb alkaron, kettőt pedig a bal karon viseltek.⁶⁵⁵

A *huzalkarperecek* különböző típusai adják az előkerült karperecek bő harmadát (12 darab). Az esetek többségében köznépi temetőkből származnak, s főként bronzból készültek (egy ezüstválozat kivételével), de előfordultak rangosabb temető ékszereként is (Tiszavasvári-Aranykerti tábla C, 6. és 16. sír). Egy részük kerek vagy ovális átmetszetű, hegyesedő válozat (Giesler 4. tí-

pus), mely általános a 10. század folyamán a Kárpát-medencében. Ezt a típust Szőke Béla szerint sem az avat temetők huzalkarpereceihez, sem a szláv emlékanyaghoz nem lehet kötni, a honfoglalók a D-oroszországi területekről hozták magukkal.⁶⁵⁶ Míg Szabó János Győző a 10. század második negyedétől a század végéig, legfeljebb a 11. század első évtizedéig datálta ezt a válozatot,⁶⁵⁷ addig Langó Péter gyűjtése alapján a 11. századi emlékanyag-nak is részét alkotják.⁶⁵⁸ A meglévő huzalkarperecek másik válozata vastag, rombusz átmetszetű volt (Giesler 7. típus). Szőke Béla⁶⁵⁹ és Szabó János Győző⁶⁶⁰ ezeket a 10.

⁶⁵⁵ A jobb kar hasonló dominanciáját figyelte meg Istvánovits Eszter a rétközi temetőknél is (ISTVÁNOVITS 2003, 313).

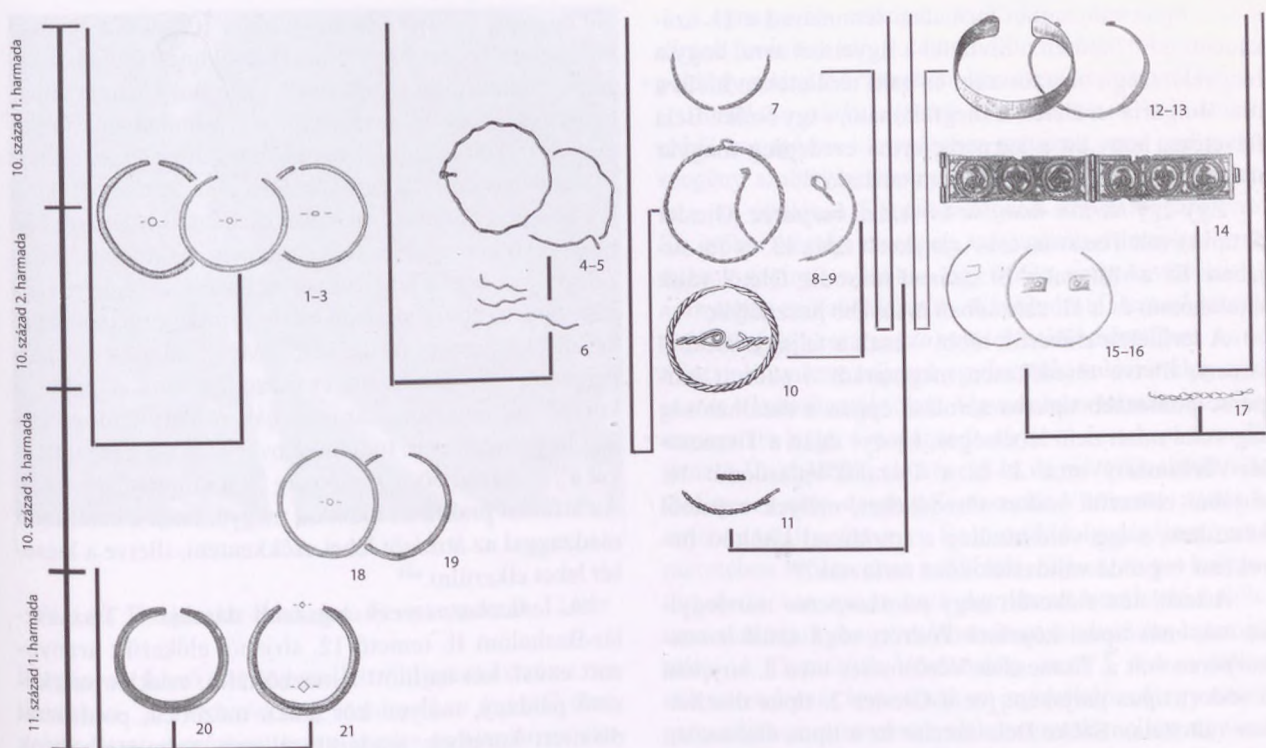
⁶⁵⁶ SZŐKE 1962, 66–67.

⁶⁵⁷ SZABÓ 1978–1979, 64, 7. ábra, 90.

⁶⁵⁸ LANGÓ 2000, 38.

⁶⁵⁹ SZŐKE 1962, 94–95.

⁶⁶⁰ SZABÓ 1978–1979, 65–66, 7. ábra, 71.

1–3, 8–9, 15–16: Tiszavasvári-Aranykerti tábla; 4–5: Tiszaeszlár-Bashalom I.; 6, 14: Tiszaeszlár-Bashalom II.; 7, 12–13: Tiszaeszlár-Vörösmarty utca; 10: Tiszavasvári-Nagy Gyepáros; 11: Tiszalök-Vajasdomb; 17: Tiszaeszlár-Dióskerti tábla; 18: Tiszalök-Vay kastély; 19: Tiszavasvári-Paptelekhát; 20: Tiszalök-Rázompusztja I.; 21: Újtikos-Demeteri árok

70. kép. Karperecek

század legvégétől keltezte – utóbbi pontosabban kb. 1035 és 1050 közé, s elsősorban a köznép viseletéhez sorolta. Jochen Giesler a 10. század utolsó harmadától a 11. század közepéig tartó időszakra helyezte használatukat.⁶⁶¹ Kovács László viseletük kezdetét a 10. század késői évtizedeire teszi.⁶⁶² Langó Péter szerint a típus legkorábbi darabjai a 10. század középső harmadától ismertek, amikor a módosabb középréteg viseletében is szerepeltek, de a század utolsó harmadától váltak igazán gyakorivá.⁶⁶³

A hullámosra hajlított huzalkarpereceket Szabó János Győző, majd az ő besorolása alapján Langó Péter a sodrott karperecek legegyszerűbb, legkorábbi változatának tartja.⁶⁶⁴ Révész László egyetért a 10. század első felét megjelölő keltezéssel, s a rangos középréteg hagyatékához kapcsolja, mely a kalandozások során szerzett alapanyagból házilag készítette el.⁶⁶⁵ A területünkön elő-

került három karperecpár (Tiszaeszlár-Bashalom I. d. f. sír, Bashalom II. 7. sír – ez utóbbi az egyetlen, mely férfisírból került elő) alátámasztja ezeket a megállapításokat. Langó Péter úgy véli, hogy e tárgytypus egyes darabjai – főként a gyengébb minőségűek – a ruhára voltak varrva, s nem karperecként használták őket.⁶⁶⁶

Mindkét végén spirálissal kitöltött hurokban végződő, háromrészt hajtott drótból sodrott bronz karperec volt Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 7. sírjában.⁶⁶⁷ Szőke Béla a típus legkorábbi példányait az S-végű karikákat megelőző időszakra keltezte, de jellemzően az Árpád-kori anyaghoz sorolta.⁶⁶⁸ Szabó János Győző e típus megjelenését a 920-as évekre tette, s a felhasznált drót vastagságát itt is, mint az egyszerű huzalékszereknél, korjelzőnek ítélte.⁶⁶⁹ Langó Péter véleménye szerint a huzalvastagság inkább a készítő ízlésének függvénye,

⁶⁶¹ GIESLER 1981, 120–121.

⁶⁶² KOVÁCS 1986a, 101.

⁶⁶³ LANGÓ 2000, 40.

⁶⁶⁴ SZABÓ 1978–1979, 65; LANGÓ 2000, 41–42.

⁶⁶⁵ RÉVÉSZ 1996a, 91.

⁶⁶⁶ LANGÓ 2000, 42.

⁶⁶⁷ Kovács László hívta fel rá a figyelmet, hogy a szakirodalomban általában több százból sodort karperecek egy része egyszerűen egy százból több részre hajlított drótból készült (KOVÁCS 1993, 56, 77. jegyzet).

⁶⁶⁸ SZŐKE 1962, 95.

⁶⁶⁹ SZABÓ 1978–1979, 64.

s ez a típus változatlan formában fennmarad a 11. században is.⁶⁷⁰ Szintén ő hívta fel a figyelmet arra, hogy a lengyelországi, oroszországi és balti területeken kívül a mai Bulgária területén is megtalálható, s így Szőke Béla felvetése, hogy ez a karperecforma eredetileg magyar mesterek készítménye volt, nem tartható.⁶⁷¹

Egy-egy *hurkos-kampós záródású karperec* (Giesler 5. típus) volt Tiszavasvári-Aranykerti tábla 13. és 16. sírjában. Ez a változat a 10. század második felétől válik általánossá, és a 11. században is tovább használják.⁶⁷²

A területen előkerült többi – csak a feljegyzésekből ismert, illetve töredékesen megmaradt – sodrott karperec pontosabb típusba sorolása éppen a datálhatóság tág volta miatt nem lehetséges, kivéve talán a Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 3. és a Tiszalök-Vajasdomb 16. sírjából előkerült sodrott töredékeket, melyek ezüsből készültek, s így valószínűleg a spirálissal kitöltött hurkokban végződő változatok közé tartoztak.⁶⁷³

A területen előkerült négy *pántkarperec* mindegyike más-más típust képvisel. Pödrött végű ezüst lemezkarperec volt a Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 3. sírjában a sodrott típus párjaként (ez a Giesler 2. típus díszítetlen változata). Szőke Béla szerint ez a típus elsősorban a köznépi temetők ékszere, ritkán a vezető- és közép-reteg második csoportjának női viseletében is előfordul, használata a 10. század első két harmadára jellemző.⁶⁷⁴ Kárpát-medencei példányait Kiss Attila gyűjtötte össze.⁶⁷⁵ Kovács László a Nagyhalász-zomborhegyi sírlelet kapcsán a férfisírokban való előfordulásukkal foglalkozott,⁶⁷⁶ s használatukat a 10. század második feléig/végéig keltezte.⁶⁷⁷ Révész László a datálást pontosítva megjegyezte, hogy a 920-as évek előttről egyetlen példány sem ismert.⁶⁷⁸ Kikerekedő végű ezüst pántkarperec (Giesler 3. típus) volt ugyanezen temető 2. sírjában, s egy egyenesre vágott és átlukasztott végű, szintén ezüstlemezéből készült példány a Tiszavasvári-Aranykerti tábla 13. sírjában fekvő gyermek mellett. Szőke Béla szerint a kikerekedő végű típus a gazdagabb temetkezésekre jellemző, köznépi sírokban nagyon ritka.⁶⁷⁹ Megállapításá-

val egyetért Révész László is, aki a 10. század első két harmadára keltezi őket,⁶⁸⁰ hozzátéve, hogy bronzból készült, pontkördíszes változatuk előfordul köznépi temetőkben is, ahol a 11. század elején is kimutathatók. Véleménye szerint – a hullámosra hajlított huzalékszerekhez hasonlóan – ezek az egyszerűbb lemezékszerek is háziilag készített darabok, melyeket csak a kalandozásokban részt vevő harcosok engedhettek meg maguknak.⁶⁸¹ Ezzel vitázva hozza fel Istvánovits Eszter az ibrányi köznépi temető egyik sírjában talált, szintén ezüstlemezéből készült karperecet példaként.⁶⁸² Mivel mindhárom karperecünk – körülményeik és összefüggéseik alapján – a korábbi megállapításokat igazolják, a fenti kérdésekhez újat hozzátenni nem tudunk. Kovács László használatukat a 10. század 60–70-es éveig látja kimutathatóknak.⁶⁸³ Az átfúrásst praktikus okokkal magyarázza: a belefűzőtt madzaggal az átmérőt lehet csökkenteni, illetve a leesését lehet elkerülni.⁶⁸⁴

A *lemezkarperecek* legszebb darabja a Tiszaeszlár-Bashalom II. temető 12. sírjából előkerült aranyozott ezüst, két hajlított lemezből álló, csuklós szerkezetű példány, melyen kör alakú mezőben, pontsorrall díszített keretben madarak, illetve palmettacsokrok láthatók.

Az ékszer egyetlen biztosan 10. századra keltezett Kárpát-medencei párhuzama a (valószínűleg) Szarvas környékén előkerült karperectöredék, melyen az eszlárihoz hasonló elrendezésben, stilizált növényi motívumokkal elválasztott körmezőkben griff- vagy lóalakok sorakoznak.⁶⁸⁵ Hasonló szerkezetű, de keskenyebb, s mintázatában inkább nagyszíjvégek szerkesztésére hajazó (egymással szembe fordított félpalmetták), aranyozott bronz karperecpár volt Biharkeresztes-Ártánd-Nagyfarkasdomb 20. sírjában. 10. századi eredetük nem kizárt, de Péter (1038–1041, 1044–1046) denárjával együtt kerültek elő.⁶⁸⁶ Az ékszertípus a római korra vezethető vissza, a korabeli ötvösművészet Bizánctól vette át és fejlesztette tovább. Hasonló konstrukciójú karperecek más nomád népeknél is megtalálhatók – pl. a sarkeli 37.

⁶⁷⁰ LANGÓ 2000, 43.

⁶⁷¹ LANGÓ 2000, 44.

⁶⁷² SZABÓ 1978–1979, 66; SZABÓ 1980, 66; LANGÓ 2000, 45–46.

⁶⁷³ A hurkos-kampós záródású, sodrott típus idáig csak bronzból ismert (LANGÓ 2000, 45).

⁶⁷⁴ SZŐKE 1962, 72.

⁶⁷⁵ KISS 1985, 257–264. – Kiss Attila a pántkarperecek között tévesen megemlíti Fehér, Éry, Kralóvánszky alapján (FEHÉR–ÉRY–KRALÓVÁNSZKY 1962, Nr. 1131) Tiszalök-Vajasdomb 11. sírjából is egy példányt (KISS 1985, 263).

⁶⁷⁶ KOVÁCS 1989a, 171.

⁶⁷⁷ KOVÁCS 1986b, 167.

⁶⁷⁸ RÉVÉSZ 1996a, 91–92.

⁶⁷⁹ SZŐKE 1962, 71.

⁶⁸⁰ RÉVÉSZ 2006b, 418.

⁶⁸¹ RÉVÉSZ 1996a, 90, RÉVÉSZ 2005, 175.

⁶⁸² ISTVÁNOVITS 2003, 312.

⁶⁸³ KOVÁCS 1986b, 167.

⁶⁸⁴ KOVÁCS 1993, 55, 71. jegyzet.

⁶⁸⁵ KOVALOVSKI 1960, 173–182.

⁶⁸⁶ MESTERHÁZY 1965, 64, 2. kép; DIENES 1969, 119; MESTERHÁZY 1990b, 50.

71. kép. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. 12. sír

kurgánban fekvő asszony mellett.⁶⁸⁷ Dienes István a maradarakban „*K-i szövetek hagyományában fogant*” ábrázolást látott, a csőrben tartott leveles ág alapján az életedel és az életvíz hordozóit fedezte fel bennük.⁶⁸⁸

Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 7. sírjában egy ritka típus: *karlánc* volt a két alkaron. A láncékszereket utoljára Horváth Ciprián dolgozta fel, aki a Kárpát-medencében összesen négy sírban talált rá példát,⁶⁸⁹ s használatukat a 10. század első két harmadára helyezte.⁶⁹⁰ Eredetük nem ismert, a magyarság viseletére általában nem jellemző, s a környező népek leletanyagából is hiányzik.⁶⁹¹

A karperecek viselete Révész László véleménye szerint a díszítésen kívül gyakorlati funkcióval is együtt járt: a karon lehetőség szerint a legmagasabbra felhúzva a kaftán bő ujját szorították le velük.⁶⁹²

Ruhára varrt fémdíszítmények: a nyíri Mezőségben nem nagy számban fordulnak elő, még a gazdag temetőben is csak egy-két sírból ismertek. Szinte kizárólag a felnőtt nőkre jellemzőek, gyermek mellett két temetésből kerültek elő, férfisírban pedig (Tiszaeszlár-Bashalom II. 3. sírját kivéve, ahol a bolygatott sírban férfiakra és nőkre jellemző leletek keveredtek) csak a ruha szélére erősített fémszalagokat találtak.

⁶⁸⁷ DIENES 1965b, 27.

⁶⁸⁸ DIENES 1970b, 24.

⁶⁸⁹ HORVÁTH 2004a, 461. – Budakeszi-Barackos-dűlő 39. sír, Harta-Freifelt 13. sír, Karos-Eperjesszög III. 16. sír; Révész László a karosi I. temető 5. sírjában talált láncföredéket is ide sorolta, de ennek viseleti módja nem biztos (RÉVÉSZ 1996a, 91).

⁶⁹⁰ HORVÁTH 2004a, 462.

⁶⁹¹ RÉVÉSZ 1996, 91; HORVÁTH 2004a, 460, 468.

⁶⁹² RÉVÉSZ 1996a, 89; RÉVÉSZ 1996c, 305.

⁶⁹³ Bálint II/a. típus (BÁLINT 1991, 130, *Taf.* XLI, 3).

⁶⁹⁴ SZÓKE 1962, 26.

⁶⁹⁵ Hasonló eredményre jutott Istvánovits Eszter is Buj-Gyeptelek leletei alapján (ISTVÁNOVITS 2003, 319).

⁶⁹⁶ BÁLINT 1991, 263, *Taf.* XLIV, 4.

⁶⁹⁷ RÉVÉSZ 1996a, 94, 360. jegyzet.

⁶⁹⁸ SZÓKE 1962, 26, 76–77; BAKAY 1978, 141; BÁLINT 1991, 136, 263; RÉVÉSZ 1996a, 94; RÉVÉSZ 1996c, 305.

⁶⁹⁹ KOVÁCS 1993, 51, 59. jegyzet.

Legnagyobb számban különböző típusú *ingnyakdís* fordultak elő: 8 temető 20 sírjában voltak, s egy példány pedig szörványként került múzeumba (2,44%).

Rombusz alakú veretek készlete hét sírból ismert, ebből hat módos közösséghez tartozott, egy pedig egy szegény szabad közösség asszonyának ruháját díszítette – az általános Kárpát-medencei képet megerősítve. Ez utóbbi készlet elveszett, anyagáról, mintájáról nem tudunk semmit, a többi – egy öntött ezüst kivételével – aranyozott ezüsből készült. A bashalmi I. temető három sírjából (f, h, j) származó veretek mind méretükre, mind mintájukra nézve teljesen egyformák, valószínűleg egyszerre vásárolhatták őket. Ugyanolyan mintázatú a Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 9. sírjából és a bashalmi II. temető 12. sírjából való készlet is, de méretük eltérő. Különlegesen szép darab a Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 1. sírjában talált ezüstveret. Ez mind kidolgozásában, mind méretében erősen eltér a többitől. Sajnos, mivel bolygatott sírról van szó, s csak egy darab került elő belőle, nem tudhatjuk, hogy valóban ingnyakdís-ként használták-e. A Tiszaeszlár-Vörösmarty utcai 3. sírban előkerült veretek már átvezetnek az ingnyakdíszek egy másik csoportjához: a rombusz alakú veretek mellett ugyanis ugyanolyan felső résszel készített kéttagú csüngők is díszítették a viseletet.⁶⁹³

Szóke Béla a rombusz alakú vereteket a honfoglaló nők első csoportjának viseleteként határozta meg,⁶⁹⁴ míg – véleménye szerint – a kerek veretek és a kéttagú csüngők a második csoportra jellemzőek. Az érvelést gyengíti az imént említett példa, valamint, hogy egy temetőben előfordul a kerek és a rombuszforma változat is (Tiszavasvári-Nagy Gyepáros).⁶⁹⁵

A típus Kárpát-medencei lelőhelyeit Bálint Csanád gyűjtötte össze,⁶⁹⁶ felső-Tisza-vidéki előfordulásukkal Révész László foglalkozott,⁶⁹⁷ ezeket egészíthetjük ki a sajnos elkallódott, Tiszalök-Vajasdomb 34. sírjából származó 7 darab verettel. Használatukat a kutatás a 10. század első két harmadára teszi,⁶⁹⁸ csak kisebb számban fordulnak elő a század második felében.

Kovács László gyűjtése szerint rombusz alakú ingnyakdís és levél alakú csüngő nem szokott egy sírban előfordulni, Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 3. sírja tehát ritka kivételnek számít.⁶⁹⁹

Lelőhely	Típus	Anyag	Darab-szám	Életkor	Egyéb
Tiszaeszlár-Bashalom I. f sír	rombusz alakú	aranyozott ezüst	16	felelőtt	
Tiszaeszlár-Bashalom I. h sír	rombusz alakú	aranyozott ezüst	12	felelőtt	
Tiszaeszlár-Bashalom I. j sír	rombusz alakú	aranyozott ezüst	2		bolygatott sír
Tiszaeszlár-Bashalom II. 3. sír	kéttagú csüngő	bronz	7		férfi melléklettel kevert anyag
Tiszaeszlár-Bashalom II. 12. sír	rombusz alakú	aranyozott ezüst	20	felelőtt	
Tiszaeszlár-Dióskerti tábla A sír	kéttagú csüngő+kerek veret I/d	aranyozott ezüst	12+13		bolygatott sír
Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 7. sír	kerek veret	aranyozott ezüst	14	felelőtt	
Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 14. sír	téglalap alakú	aranyozott ezüst	26	felelőtt	
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 1. sír	rombusz alakú	ezüst	1	felelőtt	bolygatott sír
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 3. sír	rombusz alakú+kéttagú csüngő	aranyozott ezüst	9+1+19	felelőtt	bolygatott sír
Tiszalök-Vajasdomb	kéttagú csüngő	bronz	1		szórvány
Tiszalök-Vajasdomb 2. sír	kéttagú csüngő+kerek veret	aranyozott ezüst	9+4	felelőtt	
Tiszalök-Vajasdomb 29. sír	kéttagú csüngő+kerek veret		12+14	felelőtt	elvesztett
Tiszalök-Vajasdomb 34. sír	rombusz alakú		7	felelőtt	elvesztett
Tiszalök-Vajasdomb 39. sír	kerek veret		6		elvesztett, bolygatott sír
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 5. sír	kéttagú csüngő+kerek veret	aranyozott ezüst	18+13	felelőtt	
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 11. sír	kerek veret+felső tagok	aranyozott ezüst	15+12	felelőtt	
Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 7. sír	kéttagú csüngő+kerek veret	aranyozott ezüst	5+7	felelőtt	
Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 12. sír	kéttagú csüngő+kerek veret	aranyozott ezüst	4+2	felelőtt	
Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 9. sír	rombusz alakú	aranyozott ezüst	17	felelőtt	
Tiszavasvári-Józsefháza 2. sír	kéttagú csüngő+felső tag	bronz	3+3	6-7 éves	

72. kép. Ingnyakdíszek – táblázat

Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 14. sírjában szokatlan formájú, a Kárpát-medencében nem ismeretlen, de területünkön egyedi, téglalap alakú veretek kerültek elő.

Kerek veretek önállóan kevésbé voltak általánosak, csak két sírból kerültek elő, legtöbbször a következő típusal, a kettőscsüngőkkel együtt használták őket.

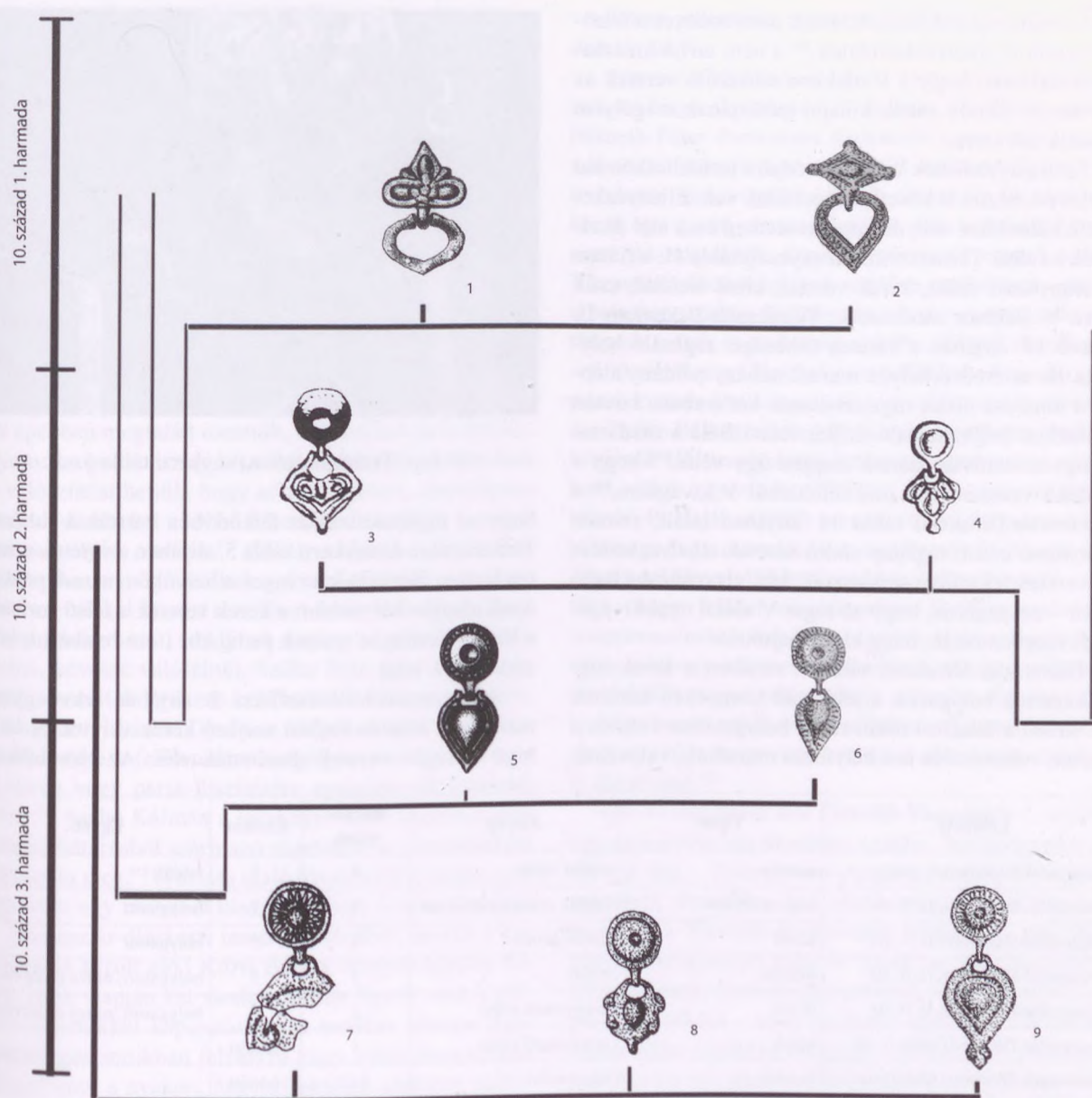
Kéttagú csüngős veretek 10 sírból kerültek elő, valamint egy töredék szórványként van nyilvántartva. Ezek többségének felső tagja kerek, bemélyített vagy épp ellenkezőleg, kidudorodó közepű, a díszesebbek szélén gyöngysorkerettel. Alsó tagjuk egyszerű cseppalakú, egyik-másik darabnál stilizált növényi mintával különlegesebbé téve. A már említett rombusz alakú felső tag mellett még egy különleges forma került elő: a Tiszaeszlár-Bashalom II. temető 3. sírjában talált kettőscsüngők palmettacsokrot mutató felső tagjának formája nem is-

meretlen: más funkciójú veretek között (függesztőszíj, lábbeli díszítménye) több helyen megtalálhatjuk a Felső-Tisza-vidéken.⁷⁰⁰ A kéttagú csüngős veretek rendszeresen a felső tag formájával és mintázatával megegyező veretekkel együtt díszítették az ingnyakat. Ez a tárgy-típus elsősorban a magyar szállásterület D-i részén, a Maros-Körös-Tisza környékén a leggyakoribb, de jóval nagyobb területen terjedt el, mint a rombusz alakú veretek.⁷⁰¹ Használatukat Szőke Béla elsősorban a vezető- és középréteghez kötötte, s a 10. század első két harmadára tette. Véleménye szerint köznépi sírokba jóval ritkábban kerültek, illetve S-végű karikával együtt sem egy sírban, sem egy temetőrészben nem fordulnak elő.⁷⁰² Ezt ellen-súlyozza a Tiszalök-vajasdombi, S-végű karikát is tartalmazó 61. sír, mely igen közel van mind a rombusz alakú ingnyakdíszes sírhoz, mind a kéttagú csüngős temetke-

⁷⁰⁰ Pl. Tarcal-Rimai-dűlő (FETICH 1937, 74), Kenézlő-Fazekaszug II. (FETICH 1931, 98–100), Tiszaeszlár-Vörösmarty utca.

⁷⁰¹ A leletek összegyűjtését és típusokba sorolását Bálint Csanád végezte el (BALINT 1991, 123–132).

⁷⁰² SZŐKE 1962, 74.

1: Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II.; 2: Tiszaeszlár-Vörösmarty u.; 3–4: Tiszavasvári-Nagy Gyepáros; 5: Tiszaeszlár-Dióskerti tábla; 6: Tiszavasvári-Aranykerti tábla; 7–8: Tiszalök-Vajasdomb; 9: Tiszavasvári-Józsefháza

73. kép. Kéttagú csüngők

zések egyikéhez. Mesterházy Károly kialakulásukat a Kárpát-medencéhez és a honfoglalók második nemzedékéhez kötötte, s úgy vélte, hogy előképüket a tarsolylemezek köréhez kapcsolható veretek között kereshetjük, s elterjedésük a 920-as évek utánra tehető.⁷⁰³ Bálint Csánád gyűjtése alapján a köznépi temetők leletanyagában sem ritka a tárgytypus, bronzból öntött változataik a 11. században is előfordulnak.⁷⁰⁴ A veretek elhelyezkedé-

se alapján készített viseletrekonstrukciókat Kürti Béla foglalta össze, végkövetkeztetésként arra jutva, hogy csupán díszítő rendszereket állíthatunk össze, a ruhák szabásában nem lehetünk biztosak.⁷⁰⁵ A kissé pesszimista következtetés ellenére az újabb ásatások alapján születtek újabb rekonstrukciók is, melyek az eddigi eredményeket meg nem változtatták ugyan, de pontosították azokat.⁷⁰⁶ Révész László úgy véli, hogy a kisebb méretű,

⁷⁰³ MESTERHÁZY 1989–1990, 249.

⁷⁰⁴ BÁLINT 1991, 123–126.

⁷⁰⁵ KÜRTI 1996, 148–152.

⁷⁰⁶ KUSTÁR–LANGÓ 2003, LANGÓ–TÜRK 2003.

általánosan ingnyakdísznek tartott díszítmények a felsőruházaton is elhelyezkedhettek,⁷⁰⁷ s nem tartja kizárhatónak azt sem, hogy a V alakban előkerülő veretek az egyenesen záródó ruhák kihajló gallérjának szegélyére lehettek felvarrva.

Az ingnyakdíszek viselési módjára területünkön hat hiteles (sírrajzon is követhető) példánk van. Elhelyezkedésük különböző volt, de minden esetben csak elől díszítették a ruhát. Tiszavasvári-Aranykerti tábla 11. sírjában az aranyozott ezüst, kerek veretek kissé ívelődő, szűk szárú V alakban sorakoztak. Tiszaeszlár-Bashalom II. temető 12. sírjában a veretek többségét rágcsáló bolygatta, de az eredeti helyén maradt néhány példány alapján a rombusz alakú ingnyakdíszek két sorban, szintén V alakban helyezkedtek el. Bár Kürti Béla a madarasi és algyői textilvizsgálatok alapján úgy vélte,⁷⁰⁸ hogy a V alakú veretsor nem utal feltétlenül V kivágásra,⁷⁰⁹ a Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 14. sírjában talált, szintén aranyozott ezüst, téglalap alakú veretek elhelyezkedése – a veretek lefordítva sorakoztak, két, vízszintesbe hajló ívben – azt mutatja, hogy az inget V alakú nyakkivágásánál megbontották, majd kifelé hajtották.

Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 7. sírjában a kerek ingnyakveretek bolygatva, a jobb váll környékén kerültek elő. Mivel a felsőtest többi része bolygatatlan volt, és a rozettás ruhaveretek is a helyükön maradtak, valószínű,

74. kép. Tiszavasvári-Aranykerti tábla 5. sír

hogy az ingnyakdíszeket félkörívben varrták a ruhára. Tiszavasvári-Aranykerti tábla 5. sírjában a veretek szintén ívelten díszítették az inget, a helyükön maradt példányok alapján két sorban: a kerek veretek a felső sorban, a kéttagú csüngős veretek pedig kb. 1 cm-re alattuk húzódtak [74. kép].

A Tiszavasvári-Józsefháza 2. sírjában fekvő gyermek ingét szintén ívelten sorjázó kerek veretek és kéttagú csüngős veretek díszítették elől. Az előrebillent

Lelőhely	Típus	Anyag	Darabszám	Életkor	Egyéb
Tiszaeszlár-Bashalom I. j sír	rozetta	öntött ezüst	4	?	feldúlt
Tiszaeszlár-Bashalom II. 3. sír	négyszög alakú	öntött, aranyozott ezüst	5	?	bolygatott
Tiszaeszlár-Bashalom II. 3. sír	kerek	öntött bronz	1	?	bolygatott
Tiszaeszlár-Bashalom II. 6. sír	rozetta	ezüst	3	?	bolygatott, nincs csontváz
Tiszaeszlár-Bashalom II. 6. sír	törött	aranyozott ezüst	1	?	bolygatott, nincs csontváz
Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 6. sír	kerek	aranyozott ezüst	1	felőtt	
Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 7. sír	rozetta	rosszezüst	3+?	felőtt	
Tiszaeszlár-Újtelep 1. sír	rozetta	ezüst	1	?	szórvány
Tiszaeszlár-Újtelep 4. sír	kerek lemeztörredék	ezüst	2 tör.	felőtt	kissé bolygatott
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 2. sír	rozetta	préselt ezüst	2	felőtt	törédes
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 1. sír	rozettás szegecs	ezüst	3	felőtt	ism. funkció – bolygatott
Tiszavasvári-Aranykerti tábla D	rozetta	aranyozott ezüst	1	felőtt	dúlt, törédes
Tiszavasvári-Aranykerti tábla D	rozetta	ezüst	1	felőtt	dúlt, törédes
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 13.	rozetta	?	3	gyerek	törédes
Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 9.	négyszög alakú	öntött, aranyozott ezüst	7	felőtt	övveretek
Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 12.	négyszög alakú	préselt, aranyozott ezüst	1	felőtt	szórvány, övveret?
Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 12.	csüngős kaftánveret	öntött, aranyozott ezüst	5	felőtt	

75. kép. Ruhaveretek – táblázat

⁷⁰⁷ RÉVÉSZ 2001, 21; RÉVÉSZ 2005, 175–176.

⁷⁰⁸ A vereteket egyetlen fonal segítségével egy textilpántra fűzték, s ezt varrták fel a ruhára (KÜRTI-SZEGFŐ 1983, 258–259; KÜRTI 1996, 150).

⁷⁰⁹ KÜRTI 1996, 150. – Ehhez csatlakozik Révész László is, aki keleti ábrázolások és épségben maradt leletek alapján úgy véli, hogy egy egyenesen záródó ruha kihajló gallérján szerepeltek a díszítmények (RÉVÉSZ 2005, 176).

koponya mögött és alatt gyöngyök sorakoztak, melyek, ha nem hátracsúszott nyaklánc részei voltak, helyzetük alapján az ingnyak hátsó részére is lehettek varrva.⁷¹⁰

Ezüstlemezből készült kerek veretek: öt temető hat sírjából kerültek elő. A Tiszaeszlár-Bashalom II. 6. sírban és a Tiszaeszlár-Dióskerti tábla D sírjában talált egyik verettöredéken aranyozás nyomai láthatók. Gyenge anyaguk révén töredékes állapotban maradtak meg, mintázatuk nem minden esetben kivehető, az épebb darabok gyöngysor- vagy virágdíszítésűek. Jóna András jelentése szerint Tiszaeszlár-Sinkahegyről is származik egy aranylemezből préselt rozetta.⁷¹¹ Az egyetlen bolygatatlan állapotban feltárt és sírrajzzal dokumentált példa alapján (Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 7. sír) – ahol az épebben megtalált rozetták, a töredékek és korróziónyomok a gerincoszlop két oldalán, két sorban húzódtak – valószínűsíthetjük, hogy az elbolygatott, töredékesen maradt darabokat a többi temetkezés esetében is a káftán szegélyére varrták.⁷¹² Ebben a sírban a deréktájon keresztben is megmaradtak a veretek nyomai, ami alapján rozettákkal kivarrt textilövet feltételezhetünk (ilyen rövid felsőruházat, amelynek esetleg az alját díszítették volna, kevéssé valószínű). Szőke Béla úgy vélte, hogy ezek a rozetták gyakran kerülnek elő kéttagú csüngőkkel együtt.⁷¹³ László Gyula az öltözéken több szerepben is elképzelte: a felsőruházat szegélyére varrva, valamint a süveg vagy párta díszítésére egyaránt alkalmasnak vélte.⁷¹⁴ Szabó Kálmán a lakihegyi sírok alapján a nem hiteles feltárásból származó rozettákat is pártadísként határozta meg.⁷¹⁵ (Pártára utaló nyom területünkön csak egy volt: egy bronzból készült, préselt rozetta töredéke a Tiszaeszlár-dióskerti temető 7. sírjából, amely a koponyáról került elő.) Kürti Béla a Szeged-Algyőn feltárt sírok alapján két viseleti formát figyelt meg a préselt rozettákkal kapcsolatban: a mellkas közepe táján függőleges sorokban felvarrva vagy véleménye szerint közvetlenül a nyakon, négyszögletesre alakított gallérra erősítve hordták őket.⁷¹⁶ A rombusz alakú ingnyakdíszekhez hasonlóan elsősorban a középrétegbeliek

viseletére jellemzők, köznépi sírokban ritkábban fordulnak elő.⁷¹⁷

Négyzet alakú préselt veret: ilyen került elő Tisza-vasvári-Nagy Gyepáros 12. sírjának földjéből, melyet Németh Péter övdíszként határozott meg, valószínűleg a hasonló formájú és mintájú, a 9. sírban talált négyzet (rombusz) alakú öntött veretek alapján.⁷¹⁸ Ez utóbbiak közül egy a jobb medencelapáton volt, a többi helyzetét nem dokumentálták. Ugyanilyen típusú veretek voltak Tiszaeszlár-Bashalom II. 3. sírjában, melyeknek – mivel a bolygatott sírban férfiakra és nőkre egyaránt jellemző tárgyak voltak, s ez a típus sokféle tárgyat díszíthetett – funkcióját megállapítani nem próbáljuk. Ezt a tárgytípust a kutatás általánosan női övdíszként tartja számon.

Szőke Béla szerint azokból a gazdagabb női sírokból kerülnek elő, amelyeknek másik jellegzetessége a rombusz alakú ingnyakdísz.⁷¹⁹ Kürti Béla a Szeged-algyői temető 49. sírjában talált veretek áttört közepében üveg-paszta gyöngy maradványát is megfigyelte.⁷²⁰ Kárpát-medencei példányait Bálint Csanád gyűjtötte össze,⁷²¹ s úgy látta, hogy lelőhelyei elsősorban D-Magyarországon csoportosulnak, a Felső-Tisza-vidéken, illetve a Dunántúlon csak egy-két esetben fordulnak elő, használatuk a 10. századi rangos női viseletre jellemző. Révész László, bár a karosi példányokat szintén övdíszként határozta meg, úgy látja, hogy ez a verettípus a felsőruha szegélyét is díszíthette.⁷²²

Öv: öv meglétére utal Tiszalök-Vajasdomb 1. sírjában egy rosszezüst csat töredéke, s talán – bár bolygatott sírról van szó – Tisza-vasvári-Aranykerti tábla D sírjának egyszerű, díszítetlen *lira alakú csatja* is.⁷²³ Lira alakú csat volt a Tiszalök-Kisfástanya lelőhelyről, egy férfisírból összegyűjtött tárgyak között is. Míg az előbbi a Révész László által általánosabbnak meghatározott A típusba sorolható – mely gyűjtése alapján a Kárpát-medence teljes területén elterjedt –, a tiszalöki példányt a publikációs rajz alapján félkör alakú csatkarikáján rovatkolással díszítették, s a Révész által a Kárpát-medence ÉK-i részére lokalizált, s a rangosabb réteghez kötött B

⁷¹⁰ Gyöngyökkel kivarrt ingnyakat rekonstruált László Gyula a koroncói női sírnál (LÁSZLÓ 1943, 24, 20. kép), s Fodor István is felvarrt ruhadíszként említett gyöngyöket a tiszacsomai ásatásról tartott beszámolójában (vö. KÜRTI 1996, 151). Szőke Béla a ptuji temetőben talált példát arra, hogy a kéttagú csüngőkkel együtt apró gyöngyökkel is díszítették az ingnyakat (SZŐKE 1962, 75).

⁷¹¹ JÓNA 1914, 174, II. kép. – A tárgyat nem találtam egyik múzeum gyűjteményében sem.

⁷¹² Tisza-vasvári-Aranykerti tábla 13. sírjában a csak töredékekben megmaradt három rozetta egy sorban, szintén a gerinc vonalában került elő, így valószínűsíthető a bontatlan, középen záródó ruha viselete.

⁷¹³ SZŐKE 1962, 75.

⁷¹⁴ LÁSZLÓ 1944, 152–154.

⁷¹⁵ SZABÓ 1955, 125.

⁷¹⁶ KÜRTI 1978–1979, 334.

⁷¹⁷ BÁLINT 1991, 139, 263.

⁷¹⁸ NÉMETH 1996a, 11–12.

⁷¹⁹ SZŐKE 1962, 77.

⁷²⁰ KÜRTI 1978–1979, 337.

⁷²¹ BÁLINT 1991, 139, 264, *Táf.* XLVII, 2.

⁷²² RÉVÉSZ 1996a, 95–96.

⁷²³ Mindkettő női sírból származik.

csoportba tartozott.⁷²⁴ Révész véleménye szerint a kutatás által korábban övcsatként meghatározott tárgyak⁷²⁵ funkciója sokrétűbb: tegez és szablya függesztőszíjához, de lószerszámhoz is tartozhattak.⁷²⁶ (Mindkét csatunk lovassírból került elő, de mivel mindkettő bolygatott volt, használatuk módjának meghatározására nem vállalkozhatunk.) Németh Péter a szabolcsi földvár sáncátvágásakor előkerült példány kapcsán ezt a típust a 9–10. század fordulójára – a 10. század első harmadára datálta.⁷²⁷ Fodor István már a 10. század második felére is kimutatta használatukat.⁷²⁸ Révész László szerint ÉK-Magyarországon a 10. századra keltezhető, szinte kizárólag rangos sírokból származnak, s köznépi temetőekben is a közösség rangosabb tagjainak sírjaiban fordulnak elő.⁷²⁹

Csüngős kaftánveret: egyetlen temetőben, Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 12. sírjában volt. Mivel a sírt markoló bolygatta, s a felsőtestet teljesen elpusztította, így csak valószínűsíthetjük, hogy az előkerült öt kéttagú csüngő az ennél a típusnál megszokott rendben, a kaftán két függőleges szegélyére erősítve lehetett.⁷³⁰ Szőke Béla a nő viseletről írva még nem választotta el ezeket a kéttagú ingnyakdíszektől, együtt tárgyalta a két verettípust, s azokkal együtt a 10. század első két harmadára datálta.⁷³¹ Bálint Csanád gyűjtése szerint ez a tárgytípus elsősorban D-Magyarországra, a Közép-Tisza-vidékre jellemző, ÉK-Magyarországon nagyon ritkán fordul elő.⁷³²

Levél alakú csüngők: nem csak nyakláncot díszítettek, a Tiszavasvári-Aranykerti tábla 9. sírjában a medencén fekvő két kisméretű példány egészen biztosan, míg a 2. sírből a mellkason előkerült, töredékes darab igen nagy valószínűséggel a ruhára volt varrva. Kovács László a Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 3. sírjában előkerült, a hajfonatdíszeknél tárgyalt levél alakú csüngőt felvarrt ruhadísznek tartja.⁷³³

Kisméretű, ezüsből öntött rozetták és rozettás fejű szegecskek: több sírből is előkerültek,⁷³⁴ bár általában bolygatott helyzetben, így funkciójuk nem állapítható meg – vagy a ruhára lehetek felerősítve vagy bármilyen, a viselethez avagy használati tárgyhoz tartozó függesztőszíjat díszíthettek.

Ezüst- és aranyshalagok, lemeztöredékek: 5 temető 9 sírjában voltak (1,09%). Funkciójuk többféle lehetett.

A módosabb közösségek temetőiben (Tiszaeszlár-Bashalom I–II., Tiszavasvári-Aranykerti tábla) férfi- és női sírban egyaránt előfordultak ezüst- vagy aranyshalagok a lábszár körül, a térdnél vagy a hosszúcsontok végeinél. Ezek megítélésében a kutatás többféle megoldást tart lehetségesnek. Dienes István a temetési ruha részeinek tartotta a vékony pántokat, mivel a mindennapi viseletre alkalmatlanok voltak.⁷³⁵ Kürti Béla szintén úgy gondolta, hogy a temetés alkalmából varrták ezeket fel a ruhára.⁷³⁶ Bóna István a ruhaujjat díszítő

Lelőhely	Nem	Anyag	Forma, típus	Előkerülés helye	Darabszám
Tiszaeszlár-Bashalom I. B sír	férfi	ezüst	shalag	a jobb vállsont mellett, a jobb lábszár körül	2
Tiszaeszlár-Bashalom I. D sír	férfi	ezüst	shalag	a jobb lábszárcsont mellett	1
Tiszaeszlár-Bashalom II. 1. sír	férfi	ezüst	lemeztöredékek	bolygatott sír	10
Tiszaeszlár-Bashalom II. 3. sír	férfi/férfi és nő	arany	lemeztöredékek	bolygatott sír	12
Tiszaeszlár-Bashalom II. 7. sír	férfi	arany	lemez, shalag	a bal alkar, a két térd közelében	4
Tiszaeszlár-Újtelep 4. sír	nő	ezüst	lemeztöredék	a bal váll fölött	2
Tiszalök-Vajasdomb 69. sír	gyermek	ezüst	lemeztöredékek	a koponya mellett	1
Tiszalök-Vajasdomb 73. sír	gyermek	ezüst	átlukasztott kerek lemez	a nyaknál	1
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 2. sír	nő	ezüst	shalag	a kéz- és lábsontok végénél, a mellkason	4

76. kép. Nemesfém shalagok, lemezek – táblázat

⁷²⁴ Révész 1989a, 527, 7. kép.

⁷²⁵ Bakay Kornél által Letkés-Tégláégető I. 76. sírja és a Bolsie Tigani 21. és 31. sírja alapján történt meghatározás (BAKAY 1978, 148).

⁷²⁶ Révész 1989a, 514–523.

⁷²⁷ NÉMETH 1973a, 174.

⁷²⁸ FODOR 1981a, 152.

⁷²⁹ Révész 1989a, 524–526.

⁷³⁰ KÜRTI 1978–1979, 331, 22. jegyzet.

⁷³¹ SZŐKE 1962, 73–74.

⁷³² BÁLINT 1991, 132–136, 263, *Taf.* XLIV, 3.

⁷³³ KOVÁCS 1993, 54, 70. jegyzet.

⁷³⁴ Tiszaeszlár-Bashalom I. j sír; Tiszaeszlár-Bashalom II. 3. és 6. sír; Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 6. sír; Tiszaeszlár-Újtelep 1. sír; Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 1. sír.

⁷³⁵ DIENES 1960b, 118, 22. jegyzet.

⁷³⁶ KÜRTI 1978–1979, 327.

lemezként határozta meg őket.⁷³⁷ Révész László szintén a normál viselet részének tekinti e tárgyakat, mivel a temetés során minden egyéb részletben is a mindennapi életnek megfelelően látták el a halottakat,⁷³⁸ s véleménye szerint a középréteg viseletére jellemző.⁷³⁹ A Tiszalök-vajasdombi 69. sírban fekvő gyermek koponyája mellett ezüst lemeztöredékek kerültek elő, amelyek helyzetükből ítélve sapkát is díszíthettek. Ugyanezen temető egy másik gyermeksírában a nyaknál került elő egy átylukasztott kerek lemez. Itt elképzelhető, hogy a ruhára volt varrva, de akár felfűzve, nyakláncdíszként is viselhették.⁷⁴⁰ A bolygatott sírokból előkerült lemeztöredékek funkcióját meghatározni nem lehet, a Tiszaeszlár-Bashalom II. 3. sírból előkerült aranylemezek esetében viszont a ruhát díszítő funkciót nem tartjuk valószínűnek. A ruhára varrt lemezek a 10. században az egész Kárpát-medencére jellemzőnek mondhatók.

Ezüstlemezek szemfedő, illetve halotti lepel részeként is sírba kerülhettek.⁷⁴¹ Tiszaeszlár-Bashalom II. 10. sírában a szemgödörkőn és a szájrészen kerültek elő lemezdarabok, míg Tiszavasvári-Aranykerti tábla 4. sírában a koponya mellett, valamint a mellkas jobb oldali részén feküdtek lemeztöredékek.

Lovassírok esetében Kürti Béla felvetette a lószerszámhoz – esetleg nyeregtakaróra, de inkább szíjazatra varrva – való tartozás lehetőségét is, kiemelve, hogy a mai ismeretek szerint ilyen funkcióban csak férfisírokra jellemzőek.⁷⁴²

Lábbeliveretek: négy temető hat sírában voltak (0,73%).

A Tiszaeszlár-Bashalom I. h sírában talált vereteken kívül, ahol csak annyit jegyeztek fel, hogy a félgömbös fejű szegecs a boka környékén voltak, mindegyik lábbeliről készült rekonstrukció. Ezek közül kettő alapul egészen pontos megfigyeléseken: a Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 3. sírja, ahol a jobb lábfej fölött trapéz alakban, öt hosszanti sorban húzódtak a szegecses, s az 1. sír, melyből az *in situ* kiemelt csizmapár vitathatatlan jelentőségű a bolygatott sírok helyreállítási terveinél [65. tábla]. Itt mindkét lábfejen, a középvonalban 3–3, négy szívalakból összeállított rombusz alakú veret van, s ezeket a lábbeli felső szélén kisebb, hármass levélcsoport formázó veretek veszik körül. A Vörösmarty utcai 2. sírnál Csallány Dezső a két lábfeje és közé egyenletesen elosztva jelölte a szegecseseket. Tiszavasvári-Aranykerti tábla 5. sírában a lábbelivereteket szétölték bontás közben. Dienes István a sírrajzon, a láb környékén előkerült fémdíszek nagy részét felhasználva egy igen valószínű verziót rajzolt be: a kerek veretek felét egyenes sorban a lábfej közepére helyezte, s ezeket vette körbe a lábbeli vonalát követve a háromszög alakú veretekkel. Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 12. sírjánál az ásató, Gombás András a kerek vereteket két párhuzamos sorban jelölte a lábfejen, de a temetőt leközlő Németh Péter az egyéb dokumentáció alapján nem biztos ennek hitelességében.⁷⁴³

A veretek funkcióját elsőként Fettich Nándor határozta meg,⁷⁴⁴ majd pontos elhelyezkedésük megfigyelésével László Gyula alkotta meg az első rekonstrukciót.⁷⁴⁵ A veretes lábbelik összegyűjtését Csallány Dezső végezte.

Lelőhely	Nem	Anyag	Forma	Darabszám
Tiszaeszlár-Bashalom I. h sír	nő	ezüst	félgömbfejű szegecs	52
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 1. sír	nő	aranyozott ezüst	rombusz alakú	6
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 1. sír	nő	aranyozott ezüst	három levélkéből álló veret	31
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 1. sír	nő	aranyozott ezüst	félgömbfejű szegecs	4
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 1. sír	nő	bronz	kerek fejű szegecs	5
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 1. sír	nő	ezüst	rozettás fejű szegecs	3
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 2. sír	nő	bronz	üreges félgömb fejű szegecs	91
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 3. sír	nő	bronz	félgömbös fejű, apró szegecs	45
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 5. sír	nő	ezüst	nagyobb kerek veret	10
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 5. sír	nő	ezüst	kisebb kerek veret	10
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 5. sír	nő	ezüst	háromszög alakú veret	24
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 5. sír	nő	ezüst	háromszög alakú veret	1
Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 12. sír	nő	?	középen bemélyített, kerek veret	83

77. kép. Lábbeliveretek – táblázat

⁷³⁷ BÓNA 1971, 172.

⁷³⁸ RÉVÉSZ 1996a, 96–97.

⁷³⁹ RÉVÉSZ 1996a, 90, 96–97; RÉVÉSZ 1996c, 304.

⁷⁴⁰ Erre példa Karos II. 14. sír, ahol az ásató az átfúrt aranylemezt nyakláncdísznek határozta meg (RÉVÉSZ 1996a, 96).

⁷⁴¹ Bővebben a temetkezési szokásokról.

⁷⁴² KÜRTI 2003, 233.

⁷⁴³ NÉMETH 1996a, 12.

⁷⁴⁴ FETTICH 1931, 93.

⁷⁴⁵ LÁSZLÓ 1943, 26–28, 6–8. kép.

te, a Tiszaeszlár-Vörösmarty utcában előkerült három sír kapcsán,⁷⁴⁶ gyűjtését Kiss Attila és Bálint Csanád egészítették ki.⁷⁴⁷ Révész László ezt a listát felülvizsgálva a hitelesség alapján csoportokra osztotta a lelőhelyeket. Veretes lábbelit véleménye szerint kizárólag a nők viseltek, Révész a Csallány Dezső gyűjtésében szereplő

férfisírok mindegyikénél kizárta ugyanis a veretek csizmadíszként való használatát.⁷⁴⁸ A veretes lábbelik gazdái elsősorban a 10. század vezető- és középrétégének aszszonyjai voltak, köznépi temetőben igen ritkán fordulnak elő, s a 11. században meglétük már nem mutatható ki.

Leletazonosító	Lelethely	Leletkor	Leletany	Leletleírás
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

⁷⁴⁶ CSALLÁNY 1970.
⁷⁴⁷ KISS 1985, 257; BÁLINT 1991, 263–264, *Taf.* XLVII, 1.
⁷⁴⁸ RÉVÉSZ 1996a, 99.

VI.2. MÉLTÓSÁGJELVÉNYEK

Veretes öv: a teljes jogú férfiakhoz köthető, s jelentős társadalmi státust jelző veretes öv a nyíri Mezőségekben négy temető 8 sírjából ismert (0,97%) [79. kép].⁷⁴⁹

Egy kivétellel valamennyi lovassír volt,⁷⁵⁰ s a halottakat íjjal, tegezettel, három esetben⁷⁵¹ pedig szablyával felszerelve engedték a túlvilágra. Két sírból került elő teljesnek mondható övkészlet. Tiszaeszlár-Bashalom I. temető B sírjában erősen kopott bronzveretekkel díszített övet fektettek a halott mellkasára. A másik teljes készlet szintén Tiszaeszlár-Bashalomról, a II. temető 7. sírjából származik, s jelentősége a kutatás számára túlbecsülhetetlen: a bőrdarabok által összetartott maradvá-

nyok segítségével pontosította Dienes István a honfoglaló öv szerkezetéről készített rekonstrukcióját,⁷⁵² melyet a mai napig érvényesnek tekinthetünk.

Tiszavasvári-Aranykerti tábla 7., szegényes mellékletű sírjában vastüskés bronzcsat és bronz szíjvég volt csak, veretekkel nem díszítették az övet. A dúlt temetkezések esetében a hiányos öveknél eldönthetetlen, hogy eredetileg milyen készlet került a sírba.⁷⁵³ Két épen maradt temetkezésnél viszont látható, hogy az övet hiányosan helyezték el. Tiszaeszlár-Bashalom II. 8. sírjában az ásató az öv szándékos megrongálását figyelte meg: egyetlen övveretet és egy karikájától megfosztott csatot

Lelőhely	Típus	Darabszám	Anyag	Rítus	Egyéb melléklet
Tiszaeszlár-Bashalom I. B sír	téglalap alakú	30	bronz	leoldott	ló, lószerszám, tegez és nyílcsúcs
Tiszaeszlár-Bashalom I. B sír	kettős félhold alakú	50	bronz		
Tiszaeszlár-Bashalom I. B sír	öntött csat	1	bronz		
Tiszaeszlár-Bashalom I. B sír	öntött szíjvég	3	bronz		
Tiszaeszlár-Bashalom I. D sír	kéregöntött, tojásdad alakú	7	ezüst	leoldott	ló, lószerszám, szablya, tarsoly, tegez és nyílcsúcs
Tiszaeszlár-Bashalom I. D sír	csuklós szerkezetű csat	1	ezüst		
Tiszaeszlár-Bashalom I. D sír	öntött szíjvég	1	ezüst		
Tiszaeszlár-Bashalom II. 1. sír	pajzs alakú	5	ezüst		ló, lószerszám, szablya keresztvas, íj
Tiszaeszlár-Bashalom II. 7. sír	széles övveret	21	aranyozott ezüst	eredeti helyzetben	szablya, bizánci aranyszolidusz
Tiszaeszlár-Bashalom II. 7. sír	keskeny övveret	20	aranyozott ezüst		
Tiszaeszlár-Bashalom II. 7. sír	csat	1	aranyozott ezüst		
Tiszaeszlár-Bashalom II. 7. sír	szíjvég	1	aranyozott ezüst		
Tiszaeszlár-Bashalom II. 8. sír	övveret+csattöredék	1	aranyozott ezüst	megrongált öv	ló, lószerszám, szablya,
Tiszaeszlár-Bashalom II. 13. sír	szív alakú keskeny	6	aranyozott ezüst		dúlt sír
Tiszaeszlár-Bashalom II. 13. sír	széles veret	2+töredék	aranyozott ezüst		ló, veretes tarsoly
Tiszaeszlár-Bashalom II. 13. sír	kisszíjvég	1 töredék	ezüst		
Tiszaeszlár-Dióskerti tábla I. sír	széles övveret	1	bronz	másodlagos, ruhadíszként női sírban	
Tiszaeszlár-Újtelep 2. sír	széles övveret	1	aranyozott ezüst		ló, lószerszám, tegez és nyílcsúcs, íjtegez, Ny-i pénzek
Tiszaeszlár-Újtelep 2. sír	keskeny övveret	9	aranyozott ezüst		
Tiszalök-Kisfástanya	csat	1	bronz+ vastüske		
Tiszavasvári-Aranykerti tábla B sír	kéregöntött övveret	2	bronz		tegez és nyílcsúcs
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 7. sír	szíjvég	1	bronz		ló, lószerszám, íj, tegez és nyílcsúcs
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 7. sír	csat	1	bronz+ vastüske		

78. kép. Veretes övek – táblázat

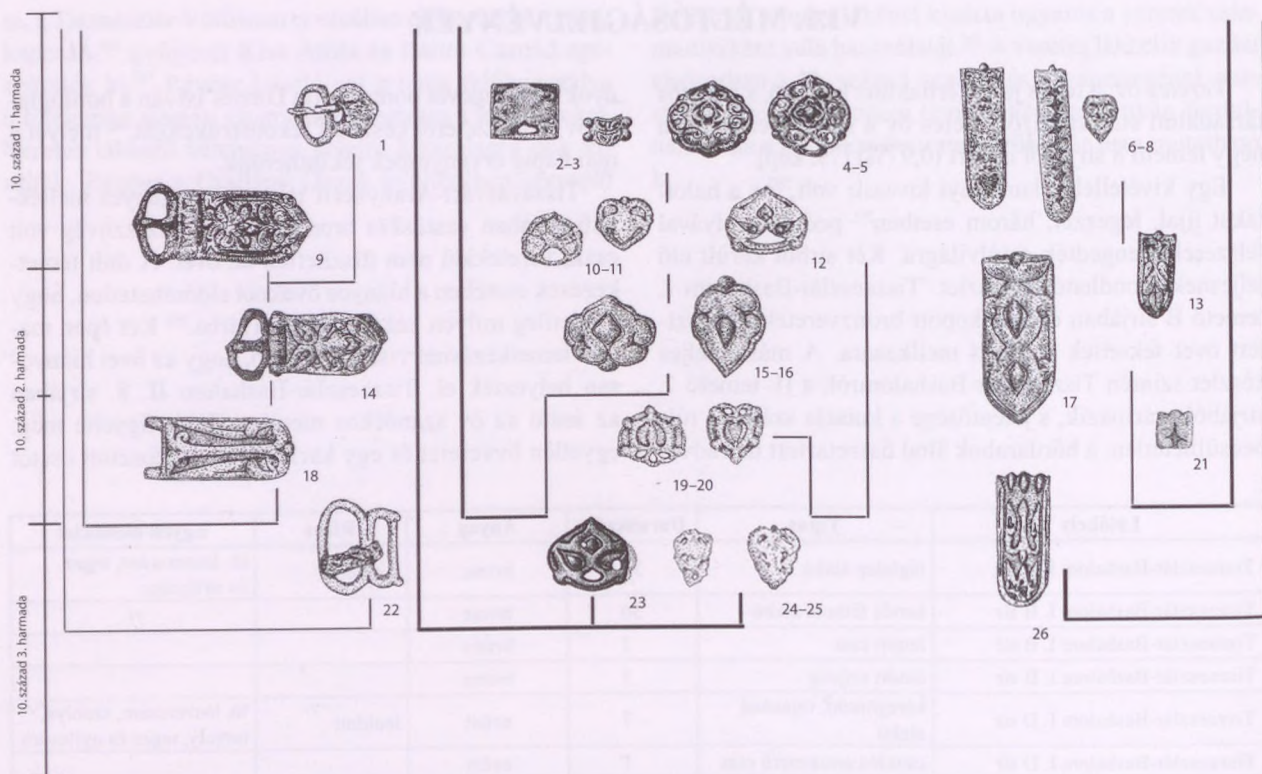
⁷⁴⁹ Feltételesen ide sorolhatjuk Tiszaeszlár-Bashalom II. 1. sírját, ahol a bolygatás miatt a pajzs alakú lemezokről nem állapítható meg, hogy övet díszítettek-e – ezeket Kovács László a 3. és 7. sír lemezkeivel együtt szemfedő részeinek tekinti (Kovács 1984, 32, 27. jegyzet).

⁷⁵⁰ Tiszaeszlár-Bashalom II. 7. sír; a Tiszavasvári-Aranykerti tábla B sírjáról – bolygatott lévén – ezt nem tudjuk.

⁷⁵¹ Négy, ha a Tiszaeszlár-Bashalom II. 1. sírját az övveretes temetkezések közé soroljuk.

⁷⁵² DIENES 1959, 149–151.

⁷⁵³ Tiszaeszlár-Bashalom II. 13. sír – sem csat, sem szíjvég nem került elő; Tiszaeszlár-Újtelep. 2 sír – szintén csak övveretek voltak; Tiszavasvári-Aranykerti tábla B sír – két erősen kopott bronz övveret került elő.

1–9, 13: Tiszaeszlár-Bashalom I.; 10–12, 14–18, 21: Tiszaeszlár-Bashalom II.; 1920: Tiszaeszlár-Újtelep;
22, 24–26: Tiszavasvári-Aranykerti tábla; 23: Tiszaeszlár-Dióskerti tábla

79. kép. Veretes övek

helyzetük alapján a szíjról levágva, a temetési rítus során dobtak be a gödörbe. A másik, hiányosnak mondható készlet Tiszaeszlár-Bashalom I. D sírjában volt, ahol a leoldott és a mellkasra fektetett öv szíjvég nélkül került elő.⁷⁵⁴ Az öv veretekkel való borítottsága a síregyüttesek alapján nem függött feltétlenül a tulajdonos gazdagságától, rangjától, a terület legtöbb övveretet tartalmazó sírja korántsem a leggazdagabb is egyben.⁷⁵⁵ Szabó János Győző a veretes övek szakrális jellege miatt elképzelhetőnek tartotta öröklődésüket.⁷⁵⁶ Kürti Béla a szabályákhöz hasonlóan a közösségek vezetőinek jelzőjét látta a veretes övekben.⁷⁵⁷ Rangjelző szerepükkel Révész László több tanulmányában is foglalkozott. Meglátása szerint a fegyveres férfiak rangját méltóságjelvények és fegyverek különböző kombinációi mutatják, s ezek között az öv igen fontos helyen állt.⁷⁵⁸ Területünkön ez a rendszer nem mutatja azt a szabályosságot, mint a Felső-Tisza-vi-

dék többi részén, hiszen igazán kiemelkedő, vezérinek nevezhető sír itt nem került elő, mégis szablya és veretes öv több sírban is előfordul együtt, s egészen „szabálytalan módon” egy esetben a szablya és öv egy ló, sőt lószerszám nélküli temetkezésből származik.

Másodlagos helyzetben, Tiszaeszlár-Dióskerti tábla lelőhely egyik női sírjában (I. sír) került elő egy bronzból öntött, széles övveret. Mivel a medencetáj alsó részén fektült, kevésbé valószínű, hogy a ruhát díszítette, inkább kegyeleti okokból kerülhetett a sírba.

Az övdíszek kutatása során sokáig csak az egyes veretek motívumait, típusait, majd készítési technikáját és helyét figyelték meg.⁷⁵⁹ A nagy lépést Dienes István rekonstrukciója jelentette, aki az öv társadalmi helyzetet mutató funkcióját is kiemelte.⁷⁶⁰ Szabó János Győző a veretek eredeti funkcionális, erősítő szerepére hívta fel a figyelmet a K-i nomádoknál, mely a fejlődés során a

⁷⁵⁴ A hiányos övkészletet lehet a temetési rítussal is magyarázni, de Révész László szerint ez nem feltétlenül igaz minden esetben (RÉVÉSZ 1996a, 120).

⁷⁵⁵ Dienes István szerint az öv mérete, szélessége, a veretek száma, mérete és anyaga mind rangjelző (DIENES 1965a, 152); az övek fémmel való borítottsága és a tulajdonos rangja közti kapcsolatra utal Révész László és Istvánovits Eszter is (RÉVÉSZ 1996a, 120; ISTVÁNOVITS 2003, 316–317).

⁷⁵⁶ SZABÓ 1978–1979, 50.

⁷⁵⁷ KÜRTI 1983b, 260–261.

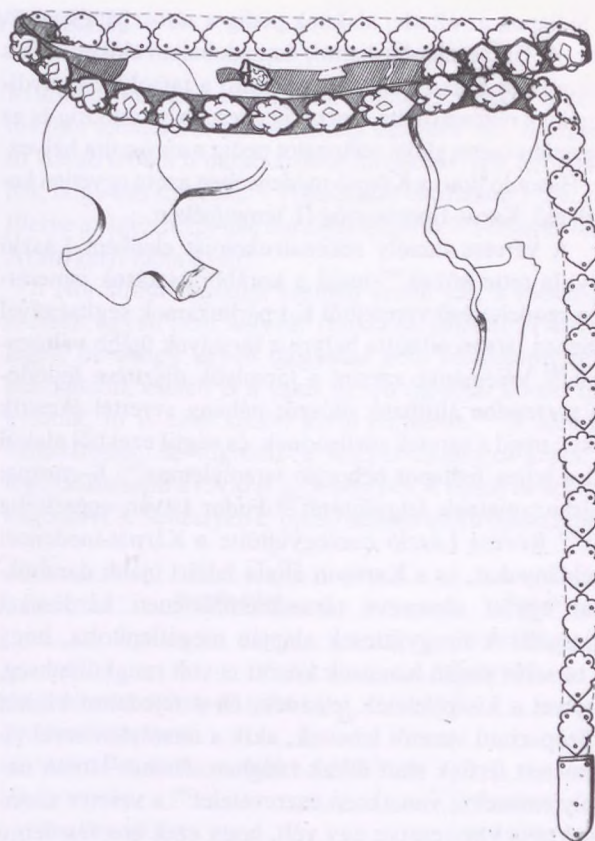
⁷⁵⁸ RÉVÉSZ 1984–1985, 621; RÉVÉSZ 1996a, 120.

⁷⁵⁹ FETTICH 1931, 106–112; FETTICH 1937, 25–66.

⁷⁶⁰ DIENES 1959, 145–156; DIENES 1964a, 79–80; DIENES 1972, 57–58.

80. kép. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. 7. sír

81. kép. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. 7. sír, övrekonstrució

díszítő tendencia túlsúlyához vezetett.⁷⁶¹ Az övveretes sírokat katalógusszerűen Kiss Attila gyűjtötte fel,⁷⁶² Mesterházy Károly pedig a veretek pontosabb datálását kísérte meg, s ezekkel a honfoglalók első nemzedékének körét próbálta meghatározni.⁷⁶³ A felső-Tisza-vidéki övveretes sírokat összegyűjtve, s a karosi övvereteket elemezve Révész László egy olyan, a területen működő központi ötvösműhelyt feltételez, melynek munkái a magyar szállásterület szinte egész területén megtalálhatók.⁷⁶⁴ A nyíri Mezőségben előkerült övveretek alátámasztják az általa meglátott sokszínűséget (a nyolc övmindegyike más mintázatú, még az egy temetőből előkerültek között sincs azonos típus), s ezek – ha nem is pontos – párhuzamai szintén távolabbi területekre vezetnek el. Révész az övveretes temetkezések többségét a 10. század első két harmadára datálja, s véleménye szerint csak az övveretek alapján nem lehet a honfoglalók generációinak tagjait egymástól elkülöníteni.⁷⁶⁵

Tarsoly: megléte a honfoglalóknál az esetek többségében csak a benne hordott eszközök alapján valószínűsíthető, konkrét nyoma csak kevés esetben figyelhető meg (0,36%).

A *fémdíszítményekkel ellátott tarsolyt* a kutatás a veretes övhöz hasonlóan hatalmi jelvénynek tartja. Területünkről három sírból ismert. *Veretekkel díszített tarsoly* került elő Tiszaeszlár-Bashalom II. 13. sírjából, valamint

Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 16. sírjából. A bashalmi, bolygatott sírban fekvő felnőtt férfit lóval és veretes övvel temették el, míg Tiszavasváriban egy serdülő fiú szegényes mellékleteit gazdagította. A szétdőlt felnőtt sír leletegyüttese sajnos nem használható következtetések levonására, de a gyermek sírja eltér az általánostól abban, hogy sem ló, sem lószerszám nem került benne elő, s – valószínűleg korából fakadóan – övet és fegyvert sem viselt a halott.⁷⁶⁶ Díszítési módjában eltér a két tarsoly. A tiszavasvári példány szokványosabb: a medencéhez hajlított kar mellett, a levelekből kialakított rombusz alakú veretek

Lelőhely	Típus	Anyag	Minta	Egyéb melléklet	Egyéb
Tiszaeszlár-Bashalom I. D sír	lemezes	ezüst	karcolt levél	ló, lószerszám, tegez, kés, öv, szablya, szalu, csiholó, kova, fenékö, 3 nyíl, ezüstlemezek	
Tiszaeszlár-Bashalom II. 13. sír	veretes	bronz		ló, öv, csiholó, kés, koporsó, arany- és ezüstlemezek	dült
Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 16. sír	veretes	bronz		kés, bronzhuzal	gyermek

82. kép. Fémmel díszített tarsolyok – táblázat

⁷⁶¹ SZABÓ 1961, 30.

⁷⁶² KISS 1985, 283–289.

⁷⁶³ MESTERHÁZY 1989–1990, 235–274.

⁷⁶⁴ RÉVÉSZ 1996a, 122, 131–132.

⁷⁶⁵ RÉVÉSZ 1996a, 131.

⁷⁶⁶ Nem példa nélküli egy serdülő fiú sírjában talált méltóságjelvény: a tiszánánai karcolt mintájú tarsolylemez szintén – bár lóval eltemetett – gyermek sírjában volt, ezt a tény Dienes István a legifjabb fiú családon belüli különleges helyzetével magyarázta (DIENES 1964a, 89–90).

a fedlapot, az állatfej alakúak pedig a zárószíjat ékesítették. A Tiszaeszlár-bashalmi, összedobáltan előkerült, kis háromszög alakú vereteket az ásató a tarsoly szegélydíszeiként rekonstruálta, a négy hegyesebb háromszög és az egyetlen csepp alakú változatot pedig a zárószíjra helyezte. Hasonló típus a Kárpát-medencében azóta egyetlen került elő, Karos-Eperjesszög II. temetőjében.

A veretes tarsoly rekonstrukcióját elsőként László Gyula tette közzé,⁷⁶⁷ majd a korábbi ásatások ismeretlen rendeltetésű vereteiből K-i párhuzamok segítségével Dienes István állította helyre a tarsolyok újabb változatait.⁷⁶⁸ Véleménye szerint a tarsolyok díszítése fejlődési sorrendbe állítható: először néhány verettel ékesítik őket, majd a veretek sűrűsödnek, és végül ezekből alakul ki a teljes fedlapot beborító tarsolylemez.⁷⁶⁹ K-európai párhuzamainak felgyűjtését⁷⁷⁰ Fodor István egészítette ki.⁷⁷¹ Révész László összegyűjtötte a Kárpát-medencei példányokat, és a Karoson általa feltárt újabb darabokkal együtt elemezve társadalomtörténeti kérdéseket vizsgált. A síregyüttesek alapján megállapította, hogy a tarsolyt viselő harcosok között is volt rangkülönbség, melyet a kísérőleletek jeleznek, ők a fedelmi kíséret középszintű vezetői lehettek, akik a tarsolylemezrel eltemetett férfiak alatt álltak rangban. Dienes István tarsolylemezre vonatkozó észrevételét⁷⁷² a veretes tarsolyokra is kiterjesztve úgy véli, hogy ezek is a fedelmi háztól való függés jelvényei voltak.⁷⁷³ Bár a veretes tarsolyok az archaikusabb tárgyaink közé tartoznak, Révész László a karosi II. 41. sír alapján tett megállapítása szerint egyes példányaik a 10. század közepéig használatban lehettek.⁷⁷⁴

Tarsolylemez Tiszaeszlár-Bashalom I. temető D sírjából került elő. A lóval, tegezzel, szablyával, veretes övvel eltemetett férfi jobb kézfeje felett feküdt a tarsoly, benne csiholó, kova és fenőkö. A tarsolyt díszítő

lemez erősen töredezett állapotban maradt meg, mintázata csak részben volt látható: közepén bemélyedő, aranyozott levélalak díszítette.⁷⁷⁵ A tökéletesen kidolgozott övdíszek és a tarsolylemez kezdetleges mintázatának ellentéte alátámasztja Révész László azon véleményét, hogy a tarsolylemez díszítettsége, és a minták kidolgozottsági foka nem függött viselője rangjától.⁷⁷⁶ A tarsolylemezek motívumait, készítési technikáit elemezve Fettich Nándor egy fejlődési sorrendet állított fel, s úgy vélte, hogy ezek többsége még a Kárpátoktól K-re készült.⁷⁷⁷ László Gyula szerint a tarsolylemezek egy része mindenképpen már az új hazában készült,⁷⁷⁸ a minták eltérése az előképek más-más eredetére, a szőttekre és a bördíszekre mutat, s különböző műhelyeket jelez.⁷⁷⁹ Véleménye szerint a tarsolylemez – a veretes övekhez hasonlóan – viselője társadalmi szerepét mutatja.⁷⁸⁰ Szőke Béla úgy gondolta, hogy mivel igen kevés tarsolyt ismerünk, nem következtethetünk méltóságjelvényre.⁷⁸¹ Az ő kételyeit osztja Bálint Csanád is, elsősorban a tiszánai gyermeksírból előkerült példány miatt.⁷⁸²

Csallány Dezső a mintakincs szempontjából vizsgálta a tárgyakat, s az összegyűjtött lemezeket motívumaik alapján 4 csoportra osztotta.⁷⁸³ Dienes István a veretes tarsolyok elemzése során mutatott rá a veretek és a tarsolylemez mintáinak összefüggéseire.⁷⁸⁴ A lemez díszítésű tarsolyok viselőiben korábban a nemzetségfők bizalmas embereit, katonai vezetőit látta,⁷⁸⁵ később a fedelmi háztól közvetlenül függő előkelőket.⁷⁸⁶ Révész László, összegyűjtve az eddig előkerült tarsolylemezeket, a mintakincs, valamint a lemezforma alapján különböző ötvösközpontokat próbált meghatározni. A lemez díszes tarsolyokkal eltemetett férfiakat a nemzetségi arisztokrácia tagjaiként határozta meg, akiknek pontos rangját méltóságjelvényeik összetétele határozta meg.⁷⁸⁷ Használatukat a 10. század első felére datálja.

⁷⁶⁷ LÁSZLÓ 1944, 54. kép.

⁷⁶⁸ Újfehértó-Micskepuszta (DIENES 1964a, 99–103, 33. kép), Budapest-Farkasrét (DIENES 1973b, 200–209, 3–5., 11. kép).

⁷⁶⁹ DIENES 1973b, 206–209. – Már László Gyula is utalt arra, hogy a veretes tarsolyok szerkezeti elemeit a tarsolylemez mintázata őrzi, s ezt erősítette meg Szabó János Győző is (LÁSZLÓ 1943, 21–22, 33. jegyzet; SZABÓ 1961, 30). Révész László a karosi leletek alapján megállapította, hogy ezt időrendi sorrendként nem lehet kezelni, több típust is egyszerre használtak (RÉVÉSZ 1996a, 143–144).

⁷⁷⁰ DIENES 1964a, 103–109.

⁷⁷¹ FODOR 1981b, 85.

⁷⁷² DIENES 1972, 24–25.

⁷⁷³ RÉVÉSZ 1996a, 141–143, 79. kép.

⁷⁷⁴ RÉVÉSZ 1996a, 144.

⁷⁷⁵ Csallány Dezső C csoport (CSALLÁNY 1959, 282). Dienes István előképnek egy közepén egyetlen verettel díszített tarsolyt feltételez (DIENES 1957, 34).

⁷⁷⁶ RÉVÉSZ 1996a, 152.

⁷⁷⁷ FETTICH 1937, 85–94.

⁷⁷⁸ LÁSZLÓ 1944, 355.

⁷⁷⁹ LÁSZLÓ 1944, 361.

⁷⁸⁰ LÁSZLÓ 1944, 359.

⁷⁸¹ SZŐKE 1962, 21.

⁷⁸² BÁLINT 1991, 145.

⁷⁸³ CSALLÁNY 1959, 281–282, 1. kép.

⁷⁸⁴ DIENES 1970b, 38–39; DIENES 1973b, 206–209.

⁷⁸⁵ DIENES 1972, 24–25.

⁷⁸⁶ DIENES 1986, 96.

⁷⁸⁷ RÉVÉSZ 1996a, 144–153.

VI.3. FEGYVEREK

A területen 7 temető 27 sírjában temették el az elhunytat fegyvermelléklettel (5,22%),⁷⁸⁸ s fegyveres sírokra következtethetünk három további lelőhely szórványleletei alapján is. Ez az arány a Felső-Tisza-vidéken tapasztaltaknál⁷⁸⁹ mindenképpen kisebb – bár ebben szerepük van a nagy sírszámú, szegény köznépi temetőknek is.⁷⁹⁰ Legtöbbször nyílcsúcsok és nyíltartó tegezok merevítőinek maradványai kerültek elő, íjmaradványok lényegesen kevesebb esetben maradtak meg, még kevesebb a szablya, balta pedig csak két sírból ismert. Kovács László adatgyűjtése alapján ez az egész Kárpát-medencére jellemző arányokat mutatja.⁷⁹¹

Nyíl: a távolsági fegyverek leggyakrabban és legnagyobb számban előkerülő darabjai a nyílcsúcsok. Terü-

letünkön 6 temető 18 sírjában voltak (2,17%),⁷⁹² s négy további lelőhelyről szórványként kerültek elő, összesen 61 darab (ebből 6 darab erősen töredékes, így felmerülhet, hogy kés töredéke – Tiszaeszlár-Bashalom I. 24. sír, illetve a tegezmelevítés darabjai lehettek – Tiszavasvári-Aranykerti tábla 8. sír).

Női sírból egyetlen esetben került elő, s ebben az esetben ugyan nem fegyver funkciója lehetett az elsődleges, de ahogy egyéb tárgyakat nem rendeltetésszerű használatuk esetén is a típus egyéb darabjai között tárgyaltuk, itt is ezek között kerül említésre.⁷⁹³ A formák változatosak, de tükrözik a Kárpát-medencei képet: a legáltalánosabb a rövid (Cs. Sebestyén A típus) és hosszú vágóélű (Cs. Sebestyén C típus) deltoid alakú típus, emel-

Lelehely	Típus	Darabszám	Egyéb lelet	Egyéb
Tiszadada-Kisbotos tábla	fűzfalevél alakú	1		szórvány
Tiszadada-Kisbotos tábla	háromélű	1		szórvány
Tiszaeszlár-Bashalom I. B sír	?	7	ló, lószerszám, veretes öv, tegez	
Tiszaeszlár-Bashalom I. C sír	?	5	ló, lószerszám, tegez	
Tiszaeszlár-Bashalom I. D sír	?	3	ló, lószerszám, öv, tegez, szablya, tarsolylemez	
Tiszaeszlár-Bashalom I. E sír	?	4	ló, lószerszám	bolygatott
Tiszaeszlár-Bashalom I. F sír	?	1	3 pénz, kengyel	elszántott
Tiszaeszlár-Bashalom I. F sír	?	2		bolygatott
Tiszaeszlár-Bashalom I. K sír	?	6	fokosbalta, csiholó, kova	
Tiszaeszlár-Bashalom I. 24. sír	?	1?	töredékes, lehet kés is	
Tiszaeszlár-Bashalom II. 3. sír	levél alakú	5	ló, íj	kevert sír
Tiszaeszlár-Bashalom II. 3. sír	fecskefark alakú	1	ló, íj	kevert sír
Tiszaeszlár-Hegyeshatár	?	3	kengyel, zabla, íj, csiholó, kés	szórvány
Tiszaeszlár-Újtelep 2. sír	deltoid	1	ló, tegez, íjtegez, lószerszám, öv, 4 átfúrt pénz	
Tiszaeszlár-Újtelep 2. sír	rombusz	2	ló, tegez, íjtegez, lószerszám, öv, 4 átfúrt pénz	
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca	?	?		szórvány
Tiszalök-Kisfástanya	rombusz	2	kengyel, zabla, tegez, csat, íj, edény	szórvány
Tiszalök-Vajasdomb 11. sír	deltoid	2	csiholó, kova	
Tiszalök-Vajasdomb 14. sír	?	1	karika	
Tiszalök-Vajasdomb 15. sír	deltoid	1	karika	
Tiszalök-Vajasdomb 29. sír	páncélszűrő	1	karperec, karika, kettőscsüngő	nő
Tiszavasvári-Aranykerti tábla B sír	deltoid	1	öv, tegez	
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 7. sír	?	5	ló, lószerszám, íj, tegez, öv	töredékes
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 8. sír	?	5	ló, lószerszám, íj, tegez, étel	talán tegez
Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 15. sír	levél alakú	1		

83. kép. Nyílcsúcsok – táblázat

⁷⁸⁸ A Tiszalök-Vajasdomb 29. sírjában fekvő asszony mellett előkerült páncélszűrő nyílhegy rituális okokból kerülhetett a sírba, így a fegyverek közé nem számítom.

⁷⁸⁹ DIENES 1986, 92–102; RÉVÉSZ 1996a, 185.

⁷⁹⁰ Pontos összehasonlító adat a Rétközéből ismert, ahol kb. duplája a fegyvert tartalmazó temetők és sírok százalékos aránya a nyíri Mezősgében előkerülteknek (ISTVÁNOVITS 2003, 331).

⁷⁹¹ KOVÁCS 1966; KOVÁCS 1975, 517, 22. jegyzet; KOVÁCS, 1986c, 223–238.

⁷⁹² A fegyvermellékletes temetők közül egyedül Tiszaeszlár-Dióskerti tábla lelőhelyen nem került elő nyílhegy, de itt sok a megsemmisített sír, ráadásul a feltárás sem tekinthető teljesnek, nem kizárt tehát, hogy itt is volt eredetileg.

⁷⁹³ Gáll Erwin felveti ennek kapcsán a nemi identitás kérdését (GÁLL 2007, 408–409), ez azonban a régészet szempontjából nem elemezhető és nem is tekinthető feladatnak.

lett néhány rombusz alakú (Cs. Sebestyén B típus) változat is előfordult. Ezekon kívül egy páncélszűrő (Cs. Sebestyén F típus), egy villás (Cs. Sebestyén D típus) és egy ívelt élű (Cs. Sebestyén E típus) nyílhegy határozható meg,⁷⁹⁴ a többi töredékessége folytán nem besorolható, de kizárólag nyéltüskés formák fordulnak elő. A kettőnél több nyílcsúcsot tartalmazó sírokban a típusok általában vegyesen vannak jelen, bolygatatlan sírban a legnagyobb mennyiség 7 darab volt. Az esetek nagy részében – csak a bolygatatlan temetkezéseket figyelembe véve (egy 6 darabos – Tiszaeszlár-Bashalom I. K sír és egy 2 darabos – Tiszalök-Vajasdomb 11. sír – készletet kivéve), mint a korszakbeli síroknál gyakorta, itt is páratlan számú nyíl került a sírokba, melyet a kutatás hitvilági okokkal magyaráz.⁷⁹⁵ A sírok gazdagsága, a leletanyag összetétele és a mellettük előkerült nyílcsúcsok száma nem tükrözi László Gyula azon felvetését, hogy a sírba tett nyílcsúcsok mennyiségének rangjelző szerepe lenne.⁷⁹⁶ A Tiszaeszlár-bashalmi II. temetőben a rangos férfitemetkezésekben egyáltalán nem került elő nyílcsúcs, a bashalmi I. temetőben az övvel, szablyával, tarsolylemezzel eltemetett férfi mellett csak 3 darab került elő, míg egy

másik, övvel ellátott, de szablya és tarsoly nélküli sírban 7 darab is volt. A nyílcsúcsok sírbeli helyzete változatos, még ahol van is nyíltartó tegez, ott sem minden esetben abban helyezték el őket.⁷⁹⁷ Gáll Erwin az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság lelőhelyeit elemezve a nyílcsúcsok elhelyezkedésére nézve elsődleges pozícióként a halott bal oldalát jelölte meg.⁷⁹⁸ Bár területünkön ezzel szemben a jobb oldalon kerültek elő gyakrabban, nagy jelentőséget nem tulajdoníthatunk ennek, hiszen síron belüli helyzetük – a Gáll által elemzett temetkezésekhez hasonlóan – ezen belül is nagyszámú változatot képvisel. A területen talált nyílhegyek több mint fele a 10. század első felében került földbe, legkésőbbi példányaik a Tiszalök-vajasdombi köznepi temetőből származnak, mely a 11. század elejéig lehetett használatban. Sajnos, mivel a leletanyag jó része elkallódott, pontosabban meghatározni nem lehet a nyílcsúcsos sírok korát, de még ez a legkésőbbi keltezés sem mond ellent a kutatás jelenlegi állásának.⁷⁹⁹

Nyíltartó tegez: maradványai öt temető 12 sírjából kerültek elő,⁸⁰⁰ s két másik lelőhelyről szórványként ismertek (1,46%).

Lelőhely	Típus	Egyéb lelet	Egyéb
Tiszaeszlár-Bashalom I. A sír	nyíltegez	csat, kés, csiholó, kova	
Tiszaeszlár-Bashalom I. B sír	nyíltegez	ló, lószerszám, öv, nyíl	
Tiszaeszlár-Bashalom I. B sír	csontrészek	ló, lószerszám, öv, nyíl	
Tiszaeszlár-Bashalom I. C sír	nyíltegez	ló, lószerszám, szablyafüggesztő, nyíl, csiholó, kova	
Tiszaeszlár-Bashalom I. D sír	nyíltegez	ló, lószerszám, öv, szablya, szalu, tarsolylemez	
Tiszaeszlár-Bashalom I. I sír	nyíltegez	ló, lószerszám, íj, csiholó, kés	bolygatott
Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 11. sír	nyíltegez	fa által bolygatott, kérdéses vastöredékek	
Tiszaeszlár-Hegyeshatár	nyíltegez	kengyel, zabla, íj, nyíl, kés, csiholó	szórvány
Tiszaeszlár-Újtelep 2. sír	nyíltegez	ló, lószerszám, öv, nyíl, pénzek, íjtegez	
Tiszaeszlár-Újtelep 2. sír	íjtegezcson	ló, lószerszám, öv, nyíl, pénzek, nyíltegez	bolygatott
Tiszaeszlár-Újtelep 3. sír	csontfedél tör.	csótár, karika	bolygatott
Tiszalök-Kisfástanya	nyíltegez	kengyel, zabla, nyíl, csat, íj, bögre	szórvány
Tiszavasvári-Aranykerti tábla B sír	akasztófül	öv, nyíl	bolygatott
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 7. sír	nyíltegez	ló, lószerszám, öv, íj, nyíl	
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 8. sír	nyíltegez	ló, lószerszám, íj, nyíl	
Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 4. sír	nyíltegez	ló, karika	gyerek

84. kép. Tegezmaradványok – táblázat

⁷⁹⁴ Cs. SEBESTYÉN 1932, 167–255.

⁷⁹⁵ DIENES 1957, 30–31; DIENES 1975, 96; DIENES 1978a, 38–39; RÉVÉSZ 1996a, 169. – Ezt kétségbe vonja Gáll Erwin (GÁLL 2007, 405–406).

⁷⁹⁶ LÁSZLÓ 1944, 132–134. – Ezt már Bakay Kornél is jelezte – létezik egy sírban hétnél több nyílcsúcs is, s szegény sírban is lehet nagyszámú nyílhegy (BAKAY 1978, 173). Dienes István nem ranghoz, hanem a túlvilágképhez kötötte a nyílhegyek számát: a másvilág hét rétegén való átjutáshoz volt rá szükség, míg Mesterházy Károly mindkét véleményt elfogadja (MESTERHÁZY 1994, 202–203).

⁷⁹⁷ Tiszaeszlár-Bashalom I. B sírnál a 7 nyílból 3 a tegezben, 4 a jobb vállnál került elő; a D sírban a tarsolyban voltak, a Tiszaeszlár-Újtelepi 2. sírban a nyílcsúcsok a jobb felkarnál, míg a tegezmaradványok a jobb láb mellett voltak.

⁷⁹⁸ GÁLL 2007, 405.

⁷⁹⁹ A Kiss Attila gyűjtésében szereplő nyílcsúcsok között nemcsak Árpád-kori temetőből, hanem Árpád-kori érmével keltezett sírból származó példány is van (KISS 1985, 330–332).

⁸⁰⁰ A Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 11. sírban talált vastöredékeket csak kérdőjelesen tarthatjuk tegezmaradványoknak, nyílhegy a sírban nem volt, s a temető ismert részéből ez az egyetlen fegyverre utaló maradvány. Ki azonban nem zárhatjuk teljesen a dolgot, a hasonló típusú temetőkben ugyanis előfordulnak fegyverek, s a helyi lakosok információi szerint az 1930-as években ugyanott „kardos sír” került elő (NÉMETH 1996b, 191).

LELETANYAG

Lelethely	Típus	Darabszám	Egyéb lelet	Egyéb
Tiszaeszlár-Bashalom I. I. sír	markolat	2	ló, lószerszám, tegez, csiholó, kés	bolygatott
Tiszaeszlár-Bashalom II. 1. sír	markolat	1 (törött)	ló, lószerszám, szablamarkolat, veretek	bolygatott
Tiszaeszlár-Bashalom II. 3. sír	markolat	2	ló, nyílhegy, veretek – kevert sír	bolygatott
Tiszaeszlár-Bashalom II. 3. sír	végcsont töredék	2	ló, nyílhegy, veretek – kevert sír	bolygatott
Tiszaeszlár-Hegyeshatár	markolat+végcsontok	?	kengyel, zabra, kés, nyílhegy, csiholó	szórvány
Tiszalök-Kisfástanya	markolat	2	kengyel, zabra, nyílhegy, tegez, edény	szórvány
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 3. sír	végcsont töredékek	?	ló, lószerszám, kés, csiholó, étel	
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 7. sír	végcsont	2	ló, lószerszám, öv, tegez, nyílcsúc	
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 8. sír	markolat+végcsont-töredékek	?	ló, lószerszám, nyílhegy, tegez, étel	bolygatott

85. kép. Íjak – táblázat

Általában a vasmerevítés töredékei, s egy-két esetben a csontfedél maradványai alapján következtethetünk meglétükre. A nyílcsúccsal és tegezgel felszerelt sírok nem minden esetben fedik egymást, s míg ez az önállóan elhelyezett nyilak esetében kevésbé különös, néhány esetben nehezebben megmagyarázhatóan üresen tették a sírokba a tegezeket. Ez a bolygatott sírok esetében a tárgyak elkallódásával magyarázható, néha a nem megfelelő dokumentálással, de így is marad példa – a hitvilági képet tekintve még különösebb – üres nyíltartó tegezre. Bolygatatlan, s rajzzal dokumentált nyíltartó tegez a területen egyedül Tiszavasvári-Aranykerti tábla 7. sírjából ismert, de töredékessége miatt ez sem rekonstruálható teljesen: a halott jobb oldalára helyezett tegeből a fennékeszka vaspántjának egy kis töredéke maradt meg, az oldalmerevítés vaspálcái, valamint a két bronz szíjelosztó karika a kar felőli oldalon,⁸⁰¹ melyek alapján sem szerkezeti megoldások, sem a pontos méretek nem állapíthatók meg. A Tiszaeszlár-bashalmi I. temető B sírjában igen jó állapotban maradt meg a fedél csontlapja, s csontlemezzel díszített tegezre utalnak a Tiszaeszlár-Újtelep 3. sírjából előkerült, kisebb, vastöredékekkel összerozsdált csontlap darabok is, de a sír bolygatott volta miatt ez nem bizonyítható.

A nyíltartó tegezek szerepének felismerése Nagy Géza érdeme volt.⁸⁰² Az első rekonstrukciós kísérlet Jóna András nevéhez fűződik,⁸⁰³ majd Zichy István készített alapjaiban véve ma is elfogadható változatot.⁸⁰⁴ Cs. Se-

bestyén Károly ezt pontosította,⁸⁰⁵ majd László Gyula⁸⁰⁶ és Dienes István újabb részletekkel egészítette ki.⁸⁰⁷ Egy újabb rekonstrukció Révész László munkája, mely az egyedi típusú Hódmezővásárhely-nagyszigeti lelet alapján készült.⁸⁰⁸ Mesterházy Károly a közölt tegezmaradványok méreteit és szerkezeti darabjait elemezve a bennük elhelyezhető nyílvesszők mennyiségét, és a megtöltés, valamint a harc közbeni használat praktikus módját próbálta meghatározni. Révész rekonstrukciójához képest a tegezfedél állásán, valamint a zárszerkezet megoldásán változtatott.⁸⁰⁹ A tegezek csontborításával, s ezek kronológiai besorolásával Straub Péter foglalkozott.⁸¹⁰

A felajzatlan íj tárolására szolgáló íjtartó tegez maradványai Tiszaeszlár-Újtelep 2. sírjában kerültek elő, ahol két különböző alakú, szarvasagancsból faragott lemez volt a jobb lábszár mellett, illetve a sír végében. Íj maradványai ebben a sírban nem voltak, aminek rituális okai lehetnek – az általában párban talált, tegez-szájat borító lemeznek is itt csak az egyik példánya van meg – esetleg teljesen elkorhadó anyagokból készült fegyver került a sírba. László Gyula ez utóbbit feltételezte, megfigyelése szerint csontmerevítő íjtegez mellé csont nélküli íjak kerültek.⁸¹¹

Íjtegez meglétét elsőként Fettich Nándor ismerte fel a kenézlii temető anyagában,⁸¹² a tárgy rekonstrukcióját László Gyula készítette el,⁸¹³ melyet a karosi ásatások leletanyaga alapján Révész László módosított.⁸¹⁴ A tárgy-

⁸⁰¹ Ebből általában három szokott lenni egy-egy tegezhez (FODOR 1976b, 375–376; RÉVÉSZ 1996a, 174).

⁸⁰² NAGY 1893, 320–322.

⁸⁰³ JÓNA 1914, 317, XXIV. kép.

⁸⁰⁴ ZICHY 1917, 152–165.

⁸⁰⁵ Cs. SEBESTYÉN 1932, 206–222.

⁸⁰⁶ LÁSZLÓ 1943, 49, 24. jegyzet, 38–39. kép; LÁSZLÓ 1944, 342–344.

⁸⁰⁷ DIENES 1965a, 144; DIENES 1972, 20. kép.

⁸⁰⁸ RÉVÉSZ 1985, 35–53.

⁸⁰⁹ MESTERHÁZY 1994, 320–334.

⁸¹⁰ STRAUB 1999, 409–419.

⁸¹¹ LÁSZLÓ 1955, 120. – Ezt az újabb ásatások cáfolták: a tiszzaeszlári példányhoz hasonló formájú karosi csontos íjtegez mellett csontmerevítő íj volt (RÉVÉSZ 1996a, 19).

⁸¹² FETTICH 1931, 90, 105–106.

⁸¹³ LÁSZLÓ 1955, 111–122.

⁸¹⁴ RÉVÉSZ 1996a, 155–157.

típus párhuzamait Bálint Csanád Belső-Ázsiában találta meg.⁸¹⁵

Készenléti ijtartó tegez esetleges előfordulására utal Tiszalök-Kisfástanya szórvány függesztőverete, ám mivel bolygatott, nem szakember által feltárt sírból került elő, funkciójában nem lehetünk biztosak.⁸¹⁶

Íj: csontmerezítős íj három temető 6 sírjában volt (0,73%), s két lelőhelyen szórványként fordult még elő.

Két sírban csak a markolatcsontok, kettőben csak a végcsontok voltak, s két sírban mind a markolatlemezek, mind a végcsontok megvoltak. A sírok közül kettő volt bolygatatlan: Tiszavasvári-Aranykerti tábla 3. sírjában az íj végcsontjának töredékei a bal váll felett kerültek elő, itt valószínűleg megrongálva került a fegyver a halott mellé. Ugyanebben a temetőben, a 7. sírban az íjat a végcsontok elhelyezkedése alapján felajzatlan állapotban a halott jobb oldalára fektették. A merevítő végei közti távolság 152 cm volt, mely az átlagnál jóval nagyobb, valószínűleg rágcsáló mozdíthatta ki eredeti helyzetéből a csontokat. A tegezek/nyílvevesszők összefüggéséhez hasonlóan itt sincs összhang a tárgycsoportok között: a hat íjas sírból háromban nem voltak nyílcsúcsok,⁸¹⁷ s a 12 tegezes sírből csak háromban volt íjmaradvány.⁸¹⁸ A csontlemezes íjak Révész László karosi megfigyelései szerint a közösség előkelőinek felszereléséhez tartoztak.⁸¹⁹ Területünkön az esetek többségében szerényebb sírokból származnak, mellékletei és temetőbeli helyzete alapján csak a Tiszavasvári-Aranykerti tábla 7. és 8. sírjában fekvő férfiak tartoztak a közösség vezetői közé.⁸²⁰

A honfoglalás kori visszacsapó íj elméleti rekonstrukciója Cs. Sebestyén Károly érdeme.⁸²¹ Eredményeit felhasználva és némiképp módosítva Fábian Gyula készített működőképes változatokat,⁸²² majd az újabb ásatási megfigyelések alapján Szöllösy Gábor változtatott az íjak felépítésén.⁸²³

Balta: a közelharc egyik fontos fegyvere, a balta összesen két sírban, két különböző típust képviselve fordult elő (0,24%).

A korszak többi fegyvertípusához képest ritkának mondható, ami megfelel a Kárpát-medencei összkép-

86. kép. Tiszavasvári-Aranykerti tábla 7. sír

nek.⁸²⁴ Kovács László elemzésében megállapítja, hogy a baltás temetkezések, bár mindenképpen jelentősebbek a fegyvertelenül eltemetett férfiaknál, felszereltségükben a szablyával rendelkezőktől jelentősen elmaradnak.⁸²⁵ Ugyanerre (is) utalva húzott párhuzamot Bálint Csanád a szaltovói kultúra és a magyarság hagyatéka és szokásai között.⁸²⁶ Véleménye szerint főként köznépi temetőkből ismertek, inkább a 10. század második felére jellemzőek, s a törzsökös magyarsághoz kötött lovastemetke-

⁸¹⁵ BÁLINT 1971b, 104.

⁸¹⁶ A tárgytypusról lásd RÉVÉSZ 1989–1990, 31–49; RÉVÉSZ 1996a, 157–168.

⁸¹⁷ Az egyetlen biztos eset, amikor íj, nyiltartó tegez és nyílhegy együtt került elő, Tiszavasvári-Aranykerti tábla 7. sírja.

⁸¹⁸ László Gyula minden tegezes sír esetében feltételezte az íj meglétét is, melyek nagyobb része teljesen elkorhadó anyagból készült (LÁSZLÓ 1955, 119); Fodor István osztja ezt a véleményt, kiegészítve azzal, hogy talán a legtöbb nyílcsúccsal eltemetett halott mellett is volt íj (FODOR 1981a, 150; FODOR 1985, 23, 8. jegyzet); míg Kúrti Béla tagadja ennek lehetőségét (KÚRTI 1983b, 267, 179. jegyzet).

⁸¹⁹ RÉVÉSZ 1996a, 154. – László Gyula a csontos tegezt és a csontos íjat is rangjelző tárgynak tekintette (LÁSZLÓ 1955, 119–120); Fodor István katonai méltóság jelzéseként értelmezte (FODOR 1981a, 152).

⁸²⁰ Az, hogy ló, illetve lószerszám minden íjas sírban volt, főként a Kárpát-medence ezen vidékén nem jelent kiemelkedő jelentőségű temetkezést, s a fegyver jellegéből adódóan akár kötelezőnek is tekinthető.

⁸²¹ Cs. SEBESTYÉN 1932, 167–255.

⁸²² FÁBIÁN 1967, 98–101; FÁBIÁN 1980–1981, 63–76.

⁸²³ SZÖLLÖSY 1992, 349–374.

⁸²⁴ KOVÁCS 1986c, 238.

⁸²⁵ KOVÁCS 1975, 523; KOVÁCS 1986c, 224; KOVÁCS 1994, 186.

⁸²⁶ Harci fókuszokra szűkítve a balták általános meghatározását (BÁLINT 1971a, 63; általánosan: BÁLINT 1975, 58).

LELETANYAG

Lelőhely	Típus	Egyéb leletanyag	Egyéb
Tiszaeszlár-Bashalom I. K sír	fokosbalta	nyíl, csiholó, kova, kés	a lelőhely azonosításakor
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 4. sír	baltás szekerce	étel, szemfedő, ló, lószerszám, kés	rituális ok?

87. kép. Balták – táblázat

Lelőhely	Egyéb leletanyag	Egyéb	Méret (cm)	Szerelék
Tiszaeszlár-Bashalom I. C sír	ló, lószerszám, tegez, nyíl		?	szablyafüggesztő, vas
Tiszaeszlár-Bashalom I. D sír	ló, lószerszám, tegez, öv, tarsolylemez		82	?
Tiszaeszlár-Bashalom II. 1. sír	ló, lószerszám, íj, tegez, öv?	bolygatott	?	keresztvas, vas
Tiszaeszlár-Bashalom II. 7. sír	öv, pénz		77	fatok, 3 szíjvég
Tiszaeszlár-Bashalom II. 8. sír	ló, lószerszám, öv		88,5	fatok
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 1. sír	ló, lószerszám	bolygatott	76 (mérhető)	tausírozott függesztőfül(ek)

88. kép. Szablyák – táblázat

zési formához kapcsolódva kerülnek elő.⁸²⁷ Tiszavasvári-Aranykerti tábla 4. sírjában baltás szekerce került elő, melyet a két combcsont között, középtájon keresztben helyeztek el – ez a mód rituális okokat feltételez.⁸²⁸ A típus igen ritka, kizárólag a Tiszától K-re, főként a Felső-Tisza-vidéken fordul elő. Kovács László összesen hat lelőhelyről sorolja fel a Kárpát-medencében;⁸²⁹ ezt egészíti ki Révész László egy újabb, Karosról származó példánnyal.⁸³⁰ Általában nem kiemelkedően gazdag sírokból származnak, méltóságjelvény kizárólag a karosi II. temető 11. sírjában volt, s két esetben köznépi temetőben kerültek elő. A tiszavasvári, fegyverrel egyébként jól ellátott temetőben a 4. sírban más fegyvertípus nem is fordult elő. Eredetükre vonatkozóan a kutatás egyetért: legkorábban az É-kaukázusi alán temetőkből ismeretek, s a 730-as években kerültek a szaltovói területre, ám a Kárpát-medencébe kerüléssel kapcsolatban két különböző álláspont létezik. Alexander Ruttkay⁸³¹ és Révész László⁸³² véleménye szerint a magyarok hozták magukkal a honfoglalás során a Kárpát-medencébe, míg Fodor István úgy véli, hogy az orosz–normann katonai kíséret-höz köthető megjelenésük.⁸³³ Kovács László inkább az előbbi vélemény felé hajlik, de egyik változatot sem látja még teljesen bizonyítottnak.⁸³⁴ Használatukat Révész László először a 10. század első kétharmadára datálta,⁸³⁵ később viszont már pontosabb keltezésre alkalmatlan-

nak tartotta, azzal a kitételrel, hogy az ezredfordulóiig is használhatták ezeket.⁸³⁶

Tiszaeszlár-Bashalom I. K sírban a leggyakoribb típus egy példánya, egy fokosbalta került elő, sajnos – mivel a lelőhely-azonosítás során találták – ismeretlen helyről. Kárpát-medencei lelőhelyeit Kovács László gyűjtötte össze, melyek között gazdagabb és a köznéphez tartozó sírok egyaránt voltak.⁸³⁷ A Kovács gyűjtése óta előkerült újabb példányokat Gáll Erwin említi.⁸³⁸ A típus elsősorban a 10. századra jellemző, de a 11. században is kimutatható még.

Szablya: a közelharc másik, jóval gyakoribb fegyvere a szablya, mely területünkön három temető 6 sírjából ismert (0,73%).

Két sírban csak szerelék jelezte meglétét (Tiszaeszlár-Bashalom I. C sír – vas szablyafüggesztő, valamint Tiszaeszlár-Bashalom II. 1. sír – keresztvas, ez utóbbi sír bolygatott volt). Három sírban a bal kar mellett, azzal párhuzamosan feküdt (Tiszaeszlár-Bashalom I. D sír, Bashalom II. 7. sír, Tiszavasvári-Aranykerti tábla 1. sír), egyben pedig a bal láb mellett, azzal párhuzamosan, kisése túlnyúlva rajta (Tiszaeszlár-Bashalom II. 8. sír).

Mind a négy sírban az övről leoldva, külön helyezték be a fegyvert a sírba, hegyükkel a lábfej felé fordítva. A két épen előkerült darab hossza 82, illetve 88,5 cm, a másik kettő vége letörött (mérhetően 76, illetve 77 cm

⁸²⁷ BÁLINT 1971a, 63. – A területünkön előkerült két balta egyike nem lovastemetkezés melléklete volt, a másik valóban Bálint II. csoportjába sorolható típusú lovastemetkezés mellett került elő, ám Bálint Csanád később ezt a rítust a volgai bolgárokkal hozta összefüggésbe – lásd a temetkezési szokásokról szóló fejezetet.

⁸²⁸ Ebben a sírban a temetési rítus több elemét is megfigyelték: ló és lószerszám, ételmelléklet és szemfedő maradványai is előkerültek.

⁸²⁹ KOVÁCS 1989a, 170.

⁸³⁰ RÉVÉSZ 1996a, 175, 791. jegyzet.

⁸³¹ RUTTKAY 1976, 310.

⁸³² RÉVÉSZ 1996a, 175.

⁸³³ FODOR 1981a, 156.

⁸³⁴ KOVÁCS 1989a, 170–171.

⁸³⁵ RÉVÉSZ 1996a, 178.

⁸³⁶ RÉVÉSZ 2005, 179.

⁸³⁷ KOVÁCS 1980, 74–78.

⁸³⁸ GÁLL 2007, 434, 137. jegyzet.

hosszúak), ezek is minden valószínűség szerint 80 cm fölöttiek voltak. A hat sírból ötben temették el az elhunyt lovát is, négyben öv vagy öv maradványai (mely Révész László elemzése szerint ritkán fordul elő),⁸³⁹ három sírban íjászfelszerelés, s egy sírban tarsolylemez került elő mellette. A leggazdagabban felszerelt ez utóbbi sír volt (Tiszaeszlár-Bashalom I. D sír), melyben ló, lószerszám (kengyel és zabla), tegez és öv maradványa is előkerült.

Kürti Béla a szablyával eltemetett férfiakat a közösség vezetőiként határozta meg, még ha nem a leggazdagabb sírokból kerültek is elő.⁸⁴⁰

Révész László szerint azok a szablyás férfiak, akik a mellékleteik alapján közharcosok voltak, talán a kíséret vezetőinek testőrségét alkották.⁸⁴¹ A Kárpát-medencei szablyákat Kovács László gyűjtötte össze.⁸⁴² Adatait elemezve Révész László megállapította, hogy a Felső-Tisza-vidéken kiugróan magas a számuk, s itt fordul elő leggyakrabban két vagy több szablya egy temetőn belül.⁸⁴³ Ez utóbbi megállapítás területünkön is érvényes, a két bashalmi temetőben 2, illetve 3 szablya (vagy szablyára utaló kiegészítő) került elő.

Kétélű kardot négy lelőhelyről említenek,⁸⁴⁴ de Kovács László valamennyit bizonytalan adatnak, illetve tévedésnek minősítette.⁸⁴⁵

89. kép. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. 7. sír

⁸³⁹ RÉVÉSZ 1996a, 184.

⁸⁴⁰ KÜRTI 1983b, 260.

⁸⁴¹ RÉVÉSZ 2006a, 88.

⁸⁴² KOVÁCS 1981; KOVÁCS 1990, 2. kép.

⁸⁴³ RÉVÉSZ 1996a, 185.

⁸⁴⁴ Tiszaeszlár-Bashalom-Csengőspart, Tiszaeszlár-Dióskerti tábla, Tiszaeszlár-Sinkahegy, Tiszalök-Vajasdomb – a tárgyak hiányoznak.

⁸⁴⁵ KOVÁCS 1994–1995, 176.

VI.4. LÓSZERSZÁMOK

Lovas-, illetve lószerszamos temetkezés⁸⁴⁶ dokumentáltan 5 temető 32 sírjában fordult elő (3,9%),⁸⁴⁷ s két másik lelőhelyen került elő szórványként erre utaló lelet.⁸⁴⁸

Zablák: területünkön mind az öt lovas-/lószerszamos temetkezést felmutató temetőben voltak.

Összesen 20 sírből kerültek elő, s Tiszalök-Kisfástantyáról is ismertek szórványként (2,44%). Két olyan bolygatatlan vagy a lószerszám helyén érintetlen sír van, melyben zablá nem, csak kengyel (hevedercsatl vagy anélkül) volt, tehát a kantáratot nem, csak a nyeret helyezték a halott mellé. 11 esetben férfi, 9-ben pedig női sírből kerültek elő. A típusok eloszlása nem egyenletes: 17 csikózabla és 3 oldalpálcás típus mellett két nem azonosítható, töredékes darab volt. Az oldalpálcás típusúak⁸⁴⁹ közül egy volt férfi mellett, 2 felnőtt nő sírjában volt. Dienes István részletesen elemezte a zablák különböző típusait, s megállapította, hogy az oldalpálcás változatot elsősorban női sírokban találjuk

meg, mivel használata biztonságosabb, a nehezebben kezelhető lovak is biztosan foghatóak vele. Férfisírokban, ha előfordulnak, szintén a jobban védendő idősebbek vagy előkelőbbek mellett találhatóak.⁸⁵⁰ A bashalmi temető igazolja ezt a felvetést: a B sírban fekvő férfi a közösség egyik leggazdagabban ellátott, legelőkelőbb halottja volt. Az viszont, hogy ugyanezen temető szintén gazdagon felszerelt férfi-, illetve női sírjaiba, vagy a hasonlóan gazdag második bashalmi temető sírjaiba miért a komolyabb tudást, erőt igénylő csikózabla került, nem világos.⁸⁵¹ Révész László felhívja a figyelmet arra, hogy ennek a típusnak a nagyszámú előfordulása a közösség kiemelkedő szerepét jelzi.⁸⁵²

A legáltalánosabb típus területünkön is a két pofakarikás csikózabla. Mivel a tárgyak nagy része rossz állapotú, töredékes, ezért finomabb osztályozásukra nincs nagyon lehetőség. Három esetben látszik, hogy a csuklós szájvas aszimmetrikus volt⁸⁵³ – két esetben biztosan, a

Lelőhely	Típus	Nem	Karika (mm)	Hossz (mm)	Egyéb
Tiszaeszlár-Bashalom I. B sír	oldalpálcás	férfi	?	?	elvesztett
Tiszaeszlár-Bashalom I. C sír	csikózabla	férfi	?	280	vsz. szimmetrikus, töredékes
Tiszaeszlár-Bashalom I. D sír	csikózabla	férfi	?	220	aszimmetrikusnak tűnik
Tiszaeszlár-Bashalom I. E sír	csikózabla	férfi	50	?	csak a karika, töredékes
Tiszaeszlár-Bashalom I. d sír	oldalpálcás	nő	?	220	
Tiszaeszlár-Bashalom I. f sír	csikózabla	nő	64	270	szimmetrikus
Tiszaeszlár-Bashalom I. h sír	oldalpálcás	nő?	?	290	
Tiszaeszlár-Bashalom I. 23. sír	csikózabla	férfi	?	92+97, 270	vékony, éles szájvas
Tiszaeszlár-Bashalom II. 8. sír	csikózabla	férfi	?	88+75	összehajlítva
Tiszaeszlár-Bashalom II. 10. sír	csikózabla	nő	64	?	
Tiszaeszlár-Bashalom II. 12. sír	csikózabla	nő	?	?	töredékes
Tiszaeszlár-Újtelep 2. sír	?	férfi	?	?	
Tiszaeszlár-Újtelep 4. sír	csikózabla	nő	60	?	töredékes
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 1. sír	csikózabla	nő	?	?	töredékes
Tiszalök-Kisfástantya	csikózabla	?	?	?	
Tiszavasvári-Aranykerti tábla D sír	csikózabla	nő	75	?	bolygatott sír
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 2 sír	csikózabla	nő	?	töredékes, vékony-nak tűnik	bolygatott sír
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 3. sír	csikózabla	férfi	64	töredékes	
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 4. sír	csikózabla	férfi	?	77	töredékes
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 7. sír	csikózabla	férfi	62	töredékes	
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 8. sír	csikózabla	férfi	55	?	bolygatott sír
Tiszaeszlár-Hegyeshatár	?	?	?	?	bolygatott sírok

90. kép. Zablák – táblázat

⁸⁴⁶ A lovas-, illetve lószerszamos temetkezések elemzésére a temetkezési szokásokról szóló fejezetben került sor.

⁸⁴⁷ Tiszaeszlár-Bashalom I. és II., Tiszaeszlár-Újtelep, Tiszaeszlár-Vörösmarty utca, Tiszavasvári-Aranykerti tábla.

⁸⁴⁸ Tiszalök-Kisfástantya, Tiszalök-Vajasdomb.

⁸⁴⁹ Mindhárom ugyanabból a temetőből származik: Tiszaeszlár-Bashalom I. B, d, h sír.

⁸⁵⁰ DIENES 1966a, 210.

⁸⁵¹ Hacsak egy-egy esetben a tárgyak töredékes volta miatt fel nem ismert, hasonló célból készített, nagy pofakarikás változatok nem voltak.

⁸⁵² RÉVÉSZ 1996a, 42.

⁸⁵³ Tiszaeszlár-Bashalom I. D és 23. sír, Tiszaeszlár-Bashalom II. 8. sír.

szokványosnak megfelelően férfiak használták a hosszú lovaglások kényelmesebbé tételét, illetve a fegyverforgató kéz szabadon hagyását célzó változatot,⁸⁵⁴ a harmadik esetben viszont az antropológiai elemzés nőként határozta meg a halottat. A bashalmi I. temető 23. sírjában szegényes melléklettel ellátott egyén feküdt (csak ló és lószerszám volt a sírban), a zablája nemcsak eltérő hosszúságú, hanem vékony, éles szájvasú is volt. Ez, ha elfogadjuk Dienes István meglátását, hogy az ilyen kemény csikózablát elsősorban egyszerű harcosok használták, megkérdőjelezi a nem-meghatározás helyes voltát.⁸⁵⁵

Kengyelek: szintén mind az öt lovas/lószerszámos temetőben, összesen 23 sírban voltak (13 esetben férfi, 9 esetben nő, valamint egy kérdőjelesen férfinak tekintett váz mellett – 2,8%).

Kengyelt Tiszaeszlár-Hegyeshatár, Tiszalök-Kisfástanya és Tiszavasvári-Józsefháza lelőhelyeken találtak még szórványként. Tiszavasvári-Császárszállásról őriz minden egyéb információ nélkül további két darabot a nyíregyházi múzeum, valamint Tiszalök-Vajasdombról említ Rohács József egy szántás során előkerült példányt.⁸⁵⁶ A sírokba párban helyezték el őket, s a bolygatott síroktól eltekintve csak egy esetben fordult elő, hogy csak egy darabot találtak.⁸⁵⁷ Három sírnál nem egyforma, hanem különböző típusú kengyelek tartoztak egy készlethez,⁸⁵⁸ s két esetben a méretben volt jelentős eltérés.⁸⁵⁹ Eltérő méretezésű kengyelpár nem ritka a honfoglaló leletanyagban, a jelenséggel Dienes István foglalkozott részletesen. Megállapítása szerint a közrendű harcosok esetében segítette a hirtelen indulást, hiszen a

Lelőhely	Darabszám	Típus	Nem	Méret (mm)	Egyéb
Tiszaeszlár-Bashalom I. B sír	pár	körte alakú	férfi	elveszett (fotó az egyikről)	elveszett
Tiszaeszlár-Bashalom I. C sír	pár	körte alakú	férfi	130×130	
Tiszaeszlár-Bashalom I. D sír	pár	körte alakú	férfi	120, 126×130	ezüstberakásos
Tiszaeszlár-Bashalom I. I sír	pár	körte alakú	férfi	154, 122	
Tiszaeszlár-Bashalom I. f sír	pár	körte alakú	nő	140×106, 140×126	
Tiszaeszlár-Bashalom I. j sír	1	körte alakú	nő	töredékes	bolygatott sír
Tiszaeszlár-Bashalom I. 23. sír	pár	körte alakú	nő?	159×136, 145×123	
Tiszaeszlár-Bashalom I. F sír	pár	vállába kovácsolt fülű	férfi	150×130	bolygatott sír
Tiszaeszlár-Bashalom I. d sír	pár	egyenes talpú	nő	136×116, töredékes	
Tiszaeszlár-Bashalom II. 1. sír	1	vállába kovácsolt fülű	férfi	11,4×10,3	bolygatott sír
Tiszaeszlár-Bashalom II. 8. sír	1	körte alakú	férfi	10×10,8	a zabla összehajtva
Tiszaeszlár-Bashalom II. 9. sír	2	kerek fülű, trapéz alakú; hurkos fülű	férfi?	17,4×13; 17×12	
Tiszaeszlár-Bashalom II. 10. sír	pár	körte alakú	nő	164×116, töredékes 11×12,6; 10,4×?	
Tiszaeszlár-Bashalom II. 12. sír	2	körte alakú, hurkos fülű	nő	14×13,6; 16×15	
Tiszaeszlár-Újtelep 4. sír	pár	körte alakú	nő	töredékes	
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 1. sír	pár	körte alakú	nő	töredékes	bolygatott sír
Tiszalök-Kisfástanya	1	körte alakú	?	?	
Tiszavasvári-Aranykerti tábla D sír	pár	körte alakú?	nő	töredékes	bolygatott sír
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 1. sír	pár	körte alakú	férfi	az egyik töredékes, 148×124×41 nem mérhető	bolygatott sír
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 2. sír	1	körte alakú?	nő	töredékes	bolygatott sír
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 3. sír	1	trapéz alakú, vállas	férfi	töredékes, a párja valószínűleg elkallódott	munkások bolygatták
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 4. sír	pár	körte alakú	férfi	124×119 (132×116)	
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 7. sír	pár	körte alakú	férfi	157×123, töredékes	
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 8. sír	2	körte alakú+vállába kovácsolt fülű	férfi	?	bolygatott sír
Tiszavasvári-Józsefháza	2	trapéz+kerek	?	?	szórvány
Tiszaeszlár-Hegyeshatár	2	?	?	töredékes	bolygatott sírok
Tiszalök-Vajasdomb	?	?	?	nem ismert	Rohács jelentése

91. kép. kengyelek – táblázat

⁸⁵⁴ DIENES 1966a, 220.

⁸⁵⁵ DIENES 1966a, 218. – Az általános képbe a bashalmi D sír sem fér bele, hiszen gazdag sír lévén nem ilyen zablatípust várnánk, de időnként előfordul – lásd Gnadendorf (REVÉSZ 2006a, 97).

⁸⁵⁶ Múzeumba nem került, a feljegyzések között mint Rohács szóbeli közlése szerepel.

⁸⁵⁷ Tiszaeszlár-Bashalom II. 8. sír – itt viszont a megrongált zabla alapján gyaníthatjuk, hogy ez is a temetési rítus része lehet.

⁸⁵⁸ Tiszaeszlár-Bashalom II. 9. és 12., Tiszavasvári-Aranykerti tábla 8. sír.

⁸⁵⁹ Tiszaeszlár-Bashalom I. 23. és Tiszaeszlár-Bashalom II. 12. sír.

nagyobb kengyelbe akár vágta közben is beletalálhattak a lábukkal.⁸⁶⁰ Ez, ha Tiszaeszlár-Bashalom I. 23. sírját mégis férfisírként határozzuk meg, az egyik esetben helyénvaló magyarázat,⁸⁶¹ de a Tiszaeszlár-Bashalom II. temető 12. sírjában nyugvó, igen gazdag melléklettel ellátott nő esetében a kérdés továbbra is nyitott. Ugyanígy különlegesnek számít, hogy ugyanezen temető 9. sírjába meglehetősen nagyméretű kengyel került. A kutatás ugyanis egyetért abban, hogy a nőket és a rangos férfiakat kisméretű kengyelekkel óvták a lovasbalesetek komoly következményeitől.⁸⁶²

A leggyakoribb típus a *körte alakú*, ez 16 sírból ismert, s még két esetben valószínűsíthető a töredékek alapján. Szintén körte alakú kengyel került elő a publikációs rajz alapján Tiszalök-Kisfástanyán.⁸⁶³ Fülük négyzet, téglalap vagy enyhén trapéz alakúra kialakított. Száraik nagyobb részt laposak és szélesek, egy-két esetben keskenyek és ovális vagy rombusz átmetszetűek. A Tiszaeszlár-Bashalom I. temető D sírjából előkerült kengyel pár szárainak alsó részén ezüstberakás nyomai figyelhetők meg. Ezt a típust Mechthild Schulze-Dörlamm a Volga és a Dnyeper közti területről származtatja, de bizánci eredetét sem zárja ki,⁸⁶⁴ s az egészen korai magyar emlékek között tárgyalja.

Egészen különleges, egyéni fülkiképzésű *kerek kengyel* került elő szórványként Tiszavasvári-Józsefházán. Kovács László ezt a formát általános 10–13. századi nomád típusként írta le.⁸⁶⁵ Hasonló formák Baskiriából is ismertek a 10–13. századból.⁸⁶⁶

Vállába kovácsolt fülű kengyel három férfisírból ismert a területen.⁸⁶⁷ Egy esetben (úgy, mint a karosi összes előfordulásakor) körte alakú kengyel párjaként került elő, egy másik sírban viszont mindkét kengyel ezt a típust képviselte.⁸⁶⁸ A harmadik sír bolygatott volt,

itt nem tudni, volt-e párja, s ha igen, milyen típus. Ez a forma csak a váll és a fül kiképzésében választható el a körte alakúaktól. Dienes István véleménye szerint a fakengyelek formakincsére vezethetők vissza: a fület az egymásra kalapált szárvégek áttörésével képezték ki.⁸⁶⁹

Egyszerű formájú, egyenes talpú kengyel került elő töredékes állapotban Tiszaeszlár-Bashalom I. d sírban. Az egyenes talpalójú kengyeleket Mesterházy Károly átmeneti formának tartja a karoling–normann típusú kengyelek mellett.⁸⁷⁰ Révész László viszont külön típusként gyűjtötte fel és elemezte az általa egyenes talpú, boltozatos szárú, négyzetes/hurkos fülű kengyeleknek nevezett példányokat.⁸⁷¹ Gyűjtése alapján a típus használata a 10. század első két harmadára tehető, használói elsősorban gazdagabb fegyveres férfiak, de az ezt a típust alkalmazó nők is a módosabb réteghez sorolhatók. Számuk nem nagy, előfordulásuk pillanatnyilag a Kisalföldön és a Felső-Tisza-vidéken sűrűsödik.

Hurkosfülű kengyel két sírban volt,⁸⁷² egy körte, illetve egy trapéz alakú⁸⁷³ változat párjaként. Révész László véleménye szerint ez az igen ritka típus erősen archaikus, s így a honfoglalók első generációjának hagyatékához sorolja.⁸⁷⁴

Trapéz alakú kengyel három példánya ismert a területünkről.⁸⁷⁵ A típus példányait Kovács László gyűjtötte össze,⁸⁷⁶ gyűjtését Révész László egészítette ki.⁸⁷⁷ Kovács László véleménye szerint ez a típus sok szállal kötődik a honfoglalás kori magyar kengyelekhez, egyébként itteni fejlődés eredménye lehet: a kalandozások során megismert dudoros szárú kengyelek hatására alakították ki a talpaló és a száruk találkozási helyét. Gyakorivá – véleménye szerint – a 10. század második felére vált.⁸⁷⁸ Alexander Ruttkay a körte alakú típus egyik változatának kezeli.⁸⁷⁹

⁸⁶⁰ DIENES 1966a, 230–232.

⁸⁶¹ Amely érthetővé teszi az előzőekben említett zablatípust is.

⁸⁶² DIENES 1966a, 230; RÉVÉSZ 1996a, 43.

⁸⁶³ KISS 1933, 215, LIX. tábla 1.

⁸⁶⁴ SCHULZE-DÖRLAMM 1988, 422–423, *Abb.* 47.

⁸⁶⁵ KOVÁCS 1986c, 279–280, 30. kép 3–4.

⁸⁶⁶ PLETNÉVA 1981, *Tab.* 90.

⁸⁶⁷ Tiszaeszlár-Bashalom I. F, Bashalom II. 1. és Tiszavasvári-Aranykerti tábla 8. sír.

⁸⁶⁸ Ez nem példa nélküli dolog, Paszab-Belterület és Pátroha-Szőlőskert lelőhelyeken szintén párban szerepeltek (RÉVÉSZ 1996a, 45; ISTVÁNOVITS 2003, 349–351).

⁸⁶⁹ DIENES 1958, 140.

⁸⁷⁰ MESTERHÁZY 1981, 211.

⁸⁷¹ RÉVÉSZ 1999, 273–283.

⁸⁷² Tiszaeszlár-Bashalom II. 9 és 12. sír.

⁸⁷³ A datálásbeli ellentmondáshoz lásd a 875. jegyzetet.

⁸⁷⁴ RÉVÉSZ 1996a, 45.

⁸⁷⁵ Tiszavasvári-Aranykerti tábla 3. sír – egy darab maradt meg a munkások által bolygatott sírban, nem tudni, hogy a párja milyen típusú lehetett; Tiszavasvári-Józsefháza – szórvány; Tiszaeszlár-Bashalom II. 9. sír – ez utóbbinál a besorolás igen nehézkes, leginkább a fülkiképzés miatt sorolható inkább a trapéz, mint a körte alakúak közé. Mindezt cáfolhatja viszont az, hogy ezt a típust Kovács László – gyűjtése alapján – inkább a 10. század második felére datálja, s Révész László is a század 40-es, 50-es éveig hozza vissza használatuk kezdetét (KOVÁCS 1986a, 110–113; KOVÁCS 1986d, 204–223; RÉVÉSZ 1996a, 45–46).

⁸⁷⁶ KOVÁCS 1986d, 195–225.

⁸⁷⁷ RÉVÉSZ 1996a, 45.

⁸⁷⁸ KOVÁCS 1986a, 111–113.

⁸⁷⁹ RUTTKAY 1976, 354–355, IV. típus 3. változat.

Kengyel szíjának rögzítésére szolgáló csontpecek egyetlen temetkezésben, Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I. temető C sírjából került elő, rendeltetését Dienes István határozta meg.⁸⁸⁰

A kengyel mellett a nyereg meglétét elsősorban a *hevedercsatok* jelzik.

Lelőhely	Nem	Méret (mm)
Tiszaeszlár-Bashalom I. B sír	férfi	50×38
Tiszaeszlár-Bashalom I. C sír	férfi	50×40
Tiszaeszlár-Bashalom I. D sír	férfi	?
Tiszaeszlár-Bashalom I. h sír	nő	40×37
Tiszaeszlár-Bashalom I. j sír	nő	38×?
Tiszaeszlár-Bashalom II. 6. sír	?	54×42
Tiszaeszlár-Bashalom II. 9. sír	férfi	34×32
Tiszaeszlár-Újtelep 2. sír	férfi	53×44
Tiszaeszlár-Újtelep 4. sír	nő	48×45
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 3. sír	férfi	62×44–46
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 4. sír	férfi	töredékes
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 8. sír	férfi	töredékes

92. kép. Hevedercsatok – táblázat

Összesen 12 sírből ismertek (1,46%), hiányuk oka a bolygatás, esetleg az, hogy töredékességük miatt nem ismerték fel őket. Kivétel nélkül vasból készültek, lekerekített sarkú téglalap alakúak. Férfi- és női sírban egyaránt előfordulnak, és sem alakjukat, sem méretüket nem befolyásolja a halott neme, illetve a temetkezés gazdagsága.

Nyerges díszítő veret: egyetlen esetben, Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 1., bolygatott sírjában fordult elő: egy öntött bronz S alakú és egy szintén öntött, ezüst, rombusz alakú, kis stilizált palmettaacsokokkal díszített lyukvédő. László Gyula rekonstrukcióján, melyet a koronci nyereg helyreállítása során készített, az S alakú veretek a szügyelő, míg a rombusz alakúak a farhám szíjainak befűzésére szolgáló – a nyeregdeszkák végeire fűrt – lyukat erősítették és díszítették.⁸⁸¹ Révész László a karosi nyeregrekonstrukciója kapcsán a kápát és a nyeregdeszkát összefűző rögzítőszíjakhoz is kapcsolt ilyen lyukvédő vereteket.⁸⁸²

Biztosan a lószerszám díszítésére szolgáló vereteket a területről nem ismerünk.⁸⁸³ Dienes István véleménye szerint lószerszám tartozékának tekinthető a Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I. temető h sírjában előkerült, vékony ezüsthuzalból hajlított és csavart tárgy, melynek párhuzama Szered (Sered') 15/53. sírjából, valamint Birka 585. sírjából ismert.⁸⁸⁴

Dienes István hagyatékában Tiszaeszlár-Újtelep kis rajzokkal ellátott jegyzeteiben a 3. sírnál egy magas, keskeny, csonkakúp alakú, alsó részén öt(?)karéjos kiképzésű tárgy rekonstrukciós rajza szerepel, melyet Dienes kérdőjelesen csótárdíszként határozott meg [12. kép]. Mivel a tárgy (ezüstlemez-töredékek) nincs meg, sem a meghatározás, sem a rekonstrukció helyességéhez hozzájárulni nem tudunk. Egy – bár a rekonstruált formához nem térben, hanem síkban hasonlító – sima felületű, alul hármas karéjban végződő, felül áttört, valószínűleg a homlokszík középső részéhez kapcsolt ezüstlemez került elő Karos-Eperjesszög II. temető 52. sírjából,⁸⁸⁵ mely megerősíti, hogy a kérdéses darabok a lószerszámhoz tartozhattak.

Csótár: a csótár mint tárgytípus szinte ismeretlen a honfoglaló magyarok hagyatékában. Az egyetlen csótárként meghatározott, ép példány Karos-Eperjesszög II. temető 49. sírjából ismert,⁸⁸⁶ mely szintén kúp alakú, ám Dienes rekonstrukciójánál lényegesen alacsonyabb és szélesebb, s felső részén éppen csak átfűrt. Révész László korábban úgy vélte, hogy használatát a szaltovói kultúra alán népeitől vették át a magyarok,⁸⁸⁷ míg később ezt mint teljesen nem bizonyítható lehetőséget vetette fel.⁸⁸⁸ Véleménye szerint ez a tárgy a honfoglalók legkorábbi, már kiveszőben lévő tárgyai közé sorolható. Szintén mint valószínűleg csótár részét említi egy törött, kónikus dísz Erdélyi István az 1937-es bodrogszerdahelyi (Streda nad Bodrogom) ásatási anyagban.⁸⁸⁹ Mindkét párhuzamként említett csótár női sírből való, míg a területünkön előkerült töredékes lemezek a tegezfedél-töredék alapján valószínűleg férfisírban voltak, éppúgy, mint a formailag hasonló ezüstlemez-díszítés a karosi temetőben.

⁸⁸⁰ DIENES 1966a, 232, 134. jegyzet.

⁸⁸¹ LÁSZLÓ 1943, 13–14, 12. kép.

⁸⁸² RÉVÉSZ 1996a, 51.

⁸⁸³ Levél alakú szügyelőveret töredéke hajdíszként került elő, lásd a hajfonatkorongoknál.

⁸⁸⁴ DIENES 1973b, 196.

⁸⁸⁵ RÉVÉSZ 1994, 344, *Abb.* 20, 3; RÉVÉSZ 1996a, 27, 71, 89. tábla 3, 157. tábla 3.

⁸⁸⁶ RÉVÉSZ 1996a, 25, 60–62, 70, 143. tábla.

⁸⁸⁷ RÉVÉSZ 1996a, 62.

⁸⁸⁸ RÉVÉSZ 1998, 525.

⁸⁸⁹ ERDÉLYI 1961–1962, 17.

VI.5. HASZNÁLATI ESZKÖZÖK

Kések: a sírba került használati eszközök közül a legnagyobb számban kések fordultak elő, mind gazdag, mind köznépi temetkezések mellékleteként.

A 11 temető 39 sírjában (4,76%), valamint egy temetőből szórványként előkerült tárgyak 14 esetben férfi,

12 esetben nő és 5 esetben gyermek (ebből egy biztosan fiú) mellett voltak. 8 sírnál az elhunyt felnőtt nemét nem határozták meg. A 14:12 férfi–nő arány elég kiegyensúlyozottnak tűnik, főként abban a megvilágításban, hogy kések jelentősen nagyobb számban szoktak férfisírokból

Lelőhely	Típus	Nem	Egyéb	Előkerülés helye
Tiszaeszlár-Csengőspart 7. sír	?	nő?	nem biztos	a jobb váll, lapocka alatt
Tiszaeszlár-Csengőspart 29. sír	nyélnyújtvány a penge teljes szélességében	férfi	csontnyél	a lábszárak között, hegygel a jobb térd felé
Tiszaeszlár-Bashalom I. A sír	vsz. középső állású, töredékes	férfi		?
Tiszaeszlár-Bashalom I. C sír	nyéltüske hiányzik, középső vagy felső állású	férfi		a jobb kézfejnél
Tiszaeszlár-Bashalom I. D sír	felső vagy középső állású	férfi		a nyakcsigolyák jobb oldalán
Tiszaeszlár-Bashalom I. I sír	középső állású	férfi		a lábszárak között
Tiszaeszlár-Bashalom I. K sír	töredékes, középső állású	férfi		a jobb kéz mellett
Tiszaeszlár-Bashalom I. d sír	trepanálókés	nő		az állkapocs és a bal váll között
Tiszaeszlár-Bashalom I. 24. sír	?	férfi?	töredék, nem biztos	
Tiszaeszlár-Bashalom II. 2. sír	töredékes	gyerek		a jobb kézfejnél
Tiszaeszlár-Bashalom II. 4. sír	töredékes, középső állású	felnőtt		a bal kéznél
Tiszaeszlár-Bashalom II. 7. sír	nincs meg	férfi		a jobb alkarnál, kézfejnél
Tiszaeszlár-Bashalom II. 8. sír	egyélű, a fok a nyél folytatása	férfi		a gerinc alatt, közepén
Tiszaeszlár-Bashalom II. 12. sír	kicsi töredék	nő		a lábszárak között
Tiszaeszlár-Bashalom II. 13. sír	kicsi töredék	férfi		bolygatott
Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 14. sír	talán alsó állású	nő		a koponyától jobbra
Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 19. sír	töredékes, középső állású	férfi		a deréktájon
Tiszaeszlár-Hegyeshátár	töredékek	?		szórvány
Tiszaeszlár-Újtelep 2. sír	töredékes	férfi	ezüst lemezborításos fatok	a jobb felkar mellett
Tiszaeszlár-Újtelep 4. sír	töredékes	nő		a bal kulcsonton keresztben
Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 2. sír	töredékes	nő		a jobb könyök fölött, belül
Tiszalök-Fészekalja-dűlő 74. sír	elveszett	?		a jobb combtőnél
Tiszalök-Rázompusztá II. 4. sír	egyenes fok, keskeny penge, lekerekített hegy	férfi		a jobb alkar+a medence alatt
Tiszalök-Rázompusztá II. 15. sír	töredékes	gyerek	töredék	a hiányzó medence+combsont közelében
Tiszalök-Vajasdomb I. sír	?	nő		a lábszárnál
Tiszalök-Vajasdomb 1. sír	elveszett	nő		a jobb kar közepe alatt
Tiszalök-Vajasdomb 19. sír	elveszett	?		a medence bal oldalán
Tiszalök-Vajasdomb 28. sír	elveszett	?		a medence bal oldalán
Tiszalök-Vajasdomb 32. sír	elveszett	férfi?		a medence bal oldalán
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 2.	felső állású, törött	nő		a jobb alkar alsó vége alatt
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 3.	középső állású, törött	férfi		a bal alkar és medence között
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 4.	középső állású, törött	férfi	élén feküdt	a jobb kéznél
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 6.	töredékes	nő		a bal térd alatt
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 11.	töredékes (talán ár)	nő		a mellkas jobb oldali részén
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 13.	töredékes	gyerek		a koponyatető mellett
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 15.	felső állású, törött	nő		a jobb kézfej
Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 9. sír	töredékes	nő	nem biztos	a jobb könyök és bordák között
Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 11.	töredékes	nő?		a jobb kar és medence között
Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 14.	középső állású	gyerek		a jobb combtőnél
Tiszavasvári-Nagy Gyepáros 16.	töredékes	fiú	nem biztos	a medence feletti csigolyánál

előkerülni.⁸⁹⁰ Sírbeli helyzetük igen változatos. Néhány esetben az övre lehettek erősítve – itt mind a jobb, mind a bal oldalon előfordultak. Előkerültek a koponya, a nyak, a kulcsontok környékén, a mellkasra helyezve, illetve a lábszárak mellett, között is. Ezeknél mindenképpen a temetési rítus elemeire gyanakodhatunk, hiszen – egyes viseleti tárgyakhoz hasonlóan – nem eredeti rendeltetésüknek megfelelő helyen kerülnek elő. Például a viszszejáró halottaktól való félelem miatt, mint éles, hegyes eszközt helyezték őket a sírokba.⁸⁹¹ Ez utóbbi szokás főként a női sírokra jellemző: a 12-ből csak 3 esetben került elő a deréktájon kés,⁸⁹² míg férfiaknál 5, gyermekekénél pedig csak egy esetben volt megfigyelhető védő/bajelhárító próbálkozás. Az épebben maradt kések alapján formájuk nagyjából egységes volt: pengéjük egyélű, a nyéltszék a fok vagy a középvonal meghosszabbítása, s csak egy esetben az él folytatása. Eltérő forma Tiszalök-Rázompusztán II. temetőjében volt megfigyelhető: ezt egyenes fok, egészen keskeny penge és lekerekített hegy jellemezte. Párhuzam nélküli Tiszaeszlár-Bashalom-Csengőspart 29. sírjának csontnyelű kése is, nemcsak a nyél miatt, hanem mérete és a nyélnyújtvány kiépítése is eltér a többitől.

Nyelük többnyire fából lehetett, ebből csak néhány esetben maradtak meg apró maradványok. Tiszaeszlár-Újtelep 2. sírjában ezüst lemezborításos fatok maradványai is előkerültek. Különleges darab a Tiszaeszlár-Bashalom I. temető d sírjában fekvő nő mellett, az

állkapocs és a bal váll között előkerült trepanálókés töredéke.⁸⁹³

Csiholóacél és kova: igen kevés volt,⁸⁹⁴ 4 temető 12 sírjából (1,46%), kizárólag férfiak mellől került elő.

Ebből két esetben csak a csiholó volt meg, de mindkét sír bolygatott lévén, valószínűsíthető, hogy eredetileg a tűzkövet is behelyezték. Minden meglévő és értékelhető darab lant alakú volt. Révész László karosi megfigyelései azt mutatták, hogy az alacsonyabb rangú harcosok hagyatékához tartoztak ezek az eszközök,⁸⁹⁵ de területünkön az egészen szerény felszereltségű (más mellékletet nem is tartalmazó) síroktól a tarsollyal/szablyával eltemetettekig mindenféle rangú halottak mellett előfordultak. Istvánovits Eszter véleménye szerint a tűzkészítést mindig tarsolyban tették a sírba.⁸⁹⁶ Ez területünkön csupán a Tiszaeszlár-Bashalom I. temető D sírjánál vehető biztosra, ahol a csiholó a kézfej és a tarsolylemez között került elő. Ha el is fogadjuk, hogy a tarsoly általános viselet volt, amely az esetek nagy többségében teljes egészében romlandó anyagból készült, a csiholók csak hat sírban kerültek elő a kézfejek környékén vagy a medence valamelyik oldalán. Keltezésükkel kapcsolatban Istvánovits Eszter meglátását, miszerint a 10. század végénél később nem kerültek sírba,⁸⁹⁷ leleteink nem cáfolják.

Fenőkő: egyedül Tiszaeszlár-Bashalom I. D sírjából került elő, mely a tűzkészítéssel együtt a tarsolyban lehetett.⁸⁹⁸ A sír gazdagságát jelzi az is, hogy bár a jelek

Lelőhely	Hely	Egyéb leletanyag	Nem	Egyéb
Tiszaeszlár-Bashalom I. A sír	jobb kézfej	étel, tegez, vascsat, kés	férfi	
Tiszaeszlár-Bashalom I. C sír	jobb felkar	kés, szablyafüggesztő, nyíl, tegez, ló, lószerszám	férfi	
Tiszaeszlár-Bashalom I. D sír	tarsolyban	öv, tarsolylemez, ló, lószerszám, kés, tegez, szablya, szalu, nyíl, fenőkő	férfi	
Tiszaeszlár-Bashalom I. E sír	bolygatott	ló, nyíl, vascsat, zablá?	férfi	csak csiholó
Tiszaeszlár-Bashalom I. I sír	lábszárak közt	ló, íj, tegez, kés, lószerszám	férfi	
Tiszaeszlár-Bashalom I. K sír	jobb kézfej	nyíl, kés, fokosbalta	férfi	
Tiszaeszlár-Bashalom II. 8. sír	szablya mellett, kívül	ló, lószerszám, szablya, öv, kés	férfi	
Tiszaeszlár-Bashalom II. 13. sír	bolygatott	ló, lószerszám, veretes tarsoly, öv, kés	férfi	csak csiholó
Tiszalök-Vajasdomb 11. sír	jobb alkar	nyíl	férfi	
Tiszalök-Vajasdomb 27. sír	lábfej mellett		?	
Tiszalök-Vajasdomb 32. sír	medence bal oldalán	kés, fülesgomb	?	
Tiszavasvári-Aranykerti tábla 3. sír	medence alatt baloldalt	ló, lószerszám, íj, kés, étel	férfi	

94. kép. Csiholó és kova – táblázat

⁸⁹⁰ Elsősorban a területünkhöz közeli térségek feldolgozott adatait figyelembe véve (RÉVÉSZ 1996a, 185; ISTVÁNOVITS 2003, 328–330; RÉVÉSZ 2005, 182).

⁸⁹¹ Ezekről bővebben lásd a temetkezési szokásoknál.

⁸⁹² Így a késsel eltemetett nők amúgy nem jellemző nagy száma is úgymond a „szokásos mértékre” csökken.

⁸⁹³ ANDA 1951, 307, Pl. 3–4.

⁸⁹⁴ Arányaiban is jóval kevesebb, mint a közeli Rétközben.

⁸⁹⁵ Meglátása szerint az előkelők mellé rendszerint csak a kovakövet tették (RÉVÉSZ 1996a, 185; RÉVÉSZ 2000, 15).

⁸⁹⁶ ISTVÁNOVITS 2003, 326.

⁸⁹⁷ ISTVÁNOVITS 2003, 327.

⁸⁹⁸ Istvánovits Eszter rétközi megfigyelései azt mutatták, hogy a fenőköveket nem a tarsolyban hordták, hanem azzal ellentétes oldalon, valószínűleg az övre erősítve (ISTVÁNOVITS 2003, 327).

szerint nem az övről függött, mégis külön peremes fatokba helyezték. Révész László a fenőkövek sírba helyezését amúgy ritka előfordulásuk és a velük együtt előforduló egyéb mellékletek alapján tulajdonosuk kézműves foglalkozásával kapcsolja össze.⁸⁹⁹

Tű: szintén csak egyetlen sírból ismert, ami magyarázható e tárgyak méretével, törekenységével, s a régi feltárások esetében a megfigyelések hiányosságával is. A Tiszavasvári-Aranykerti tábla 16. sírjában fekvő nő bal vállánál keresztben, törötten megtalált példány – a kések és egyéb éles szerszámok fej-, illetve lábközelben való elhelyezéséhez hasonlóan – magyarázható rituális okokkal is. Bakay Kornél a koponya közelében előkerült példányoknál elképzelhetőnek tartja, hogy azok akár a viselet részei is lehettek.⁹⁰⁰ Révész László felvetette, hogy a ruházat összefogásában, esetleg a szakadások elűntetésében is lehetett szerepük.⁹⁰¹ Anyaggyűjtése alapján úgy látja, hogy a legkülönbözőbb társadalmi állású, zömmel idősebb nők mellett, a Kárpát-medence egész területén előfordulnak.⁹⁰²

Szalu: szintén csak egy sírban volt: a Tiszaeszlár-Bashalom I. D sírjában fekvő előkelő férfi jobb alkarja mellett került elő.⁹⁰³ Általánosan is ritka leletnek számít: összesen öt darab ismert a korszakból. Ebből egy

teljesen bizonytalan körülmények között került elő (Gis-Szölőhegy) – ez talán összekevert mellékletű páros sír volt,⁹⁰⁴ a többi négy biztosan lovas–fegyveres férfi sírjából származik (Karos-Eperjesszőg II. 9. és 60. sír,⁹⁰⁵ Hajdúböszörmény-Erdős tanya⁹⁰⁶). Kovács László – bár részletesen elemzi a Kárpát-medencében az avar korban használt hasonló szerszámokat, s utal a helyi szláv népek leletanyagára is – úgy véli, hogy a K-i párhuzamok alapján a honfoglalók már a szalu ismeretével jelentek meg az új hazában.⁹⁰⁷ Úgy gondolja, hogy bár előkelő férfiak sírjából kerülnek elő, inkább munkaeszköznek, mint rangjelzőnek tekinthetők, esetleg – Dienes István véleményét elfogadva⁹⁰⁸ – élük miatt bajelhárító szerszámként tették az elhunyt mellé. Előfordulásukat a 10. század első évtizedeire datálta.⁹⁰⁹

Vödör: fültöredéke került elő a Tiszaeszlár-Bashalom-Csengőspart 14. sírjában fekvő férfi jobb válla fölött. A vaspántos favödörök sírleletkénti előfordulását a Kárpát-medencében Tettamanti Sarolta gyűjtötte össze.⁹¹⁰ Megállapítása szerint az esetek több mint felénél gazdag temetkezés részeként kerültek elő. 1974-el záródó gyűjtése alapján ezek legkésőbb a 11. század közepéig földbe kerültek – ez az időhatár a bashalmi temető legkorábbi szakaszához illeszthető csak.

⁸⁹⁹ Révész véleménye szerint a tiszaezlári előkelő férfi esetében inkább a fejedelmi udvartartásban betöltött hivatalt jelzik a kézműves eszközök (RÉVÉSZ 1996a, 186).

⁹⁰⁰ Tartozhattak például fejfedőhöz is (BAKAY 1978, 156).

⁹⁰¹ RÉVÉSZ 2000, 17.

⁹⁰² RÉVÉSZ 2000, 18.

⁹⁰³ A leletet feldolgozó Dienes István először kapaként határozta meg (DIENES 1957, 25). Pontos meghatározását Méri István adta (vö. KOVÁCS 1984, 35, 51. jegyzet).

⁹⁰⁴ HIDVÉGHY 1912, 320–322.

⁹⁰⁵ RÉVÉSZ 1996a, 185–186.

⁹⁰⁶ KOVÁCS 1981, 81–103; KOVÁCS 1984, 19–53.

⁹⁰⁷ KOVÁCS 1984, 39–40, 49.

⁹⁰⁸ DIENES 1956a, 267, 90. jegyzet.

⁹⁰⁹ KOVÁCS 1984, 49, 125. jegyzet.

⁹¹⁰ TETTAMANTI 1975, 104.

VI.6. EDÉNYEK

Az edények jelenléte a sírokból a temetési rítushoz, az ételmelléklet adásának egyik formájához köthető.

Mint a sírba kerülő egyéb tárgyakkal (a ruha díszei, ékszerek, fegyverek stb.), a kerámiánál sincs külön, csak sírmellékletként használt változat, a formák megegyeznek a településeken előforduló típusokkal.⁹¹¹ Területünkön három temető négy sírjába került a szertartás során agyagedény: egy férfi, két nő és egy gyermek mellé (0,48%). Három esetben kézzel formált,⁹¹² durva, kavicsos soványítású bögre,⁹¹³ a negyedik egy szaltovói típusú, szemcsés anyagú, kétfülű fazék volt.⁹¹⁴ Ezt a típust Kiss Attila a kabar–kazár népesség itteni megtelepedése egyik bizonyítékának vélte.⁹¹⁵ Mesterházy Károly a kizárólag a honfoglaló magyarságra jellemző kerámiákat csoportosítva ezt a fazekat a második csoportba osztotta be. Legközelebbi párhuzamait Horezmben találta meg; (általa igen valószínűnek tartott, de nem teljesen igazoltnak látott) elmélete szerint a Kazár Kaganátus területére belső harcok elől menekülő káliz csoportok útján került a szaltovói kultúra hagyatékába ez a típus, s a magyarsághoz a csatlakozott kabarok révén jutott el. Véleménye szerint ez a tárgytypus a Kárpát-medencén belül a 10. század első felére datálható.⁹¹⁶ Takács Miklós térképre helyezve a bordás nyakú edények füllel ellátott változatait, megállapította, hogy elterjedési területük nagyjából

megegyezik az úgynevezett Hampel A csoport elterjedési területével.⁹¹⁷

Az edénymellékletes sírok összegyűjtését Kiss Attila végezte el, két csoportra osztva azokat (jellegzetes honfoglaló leletanyaggal jellemezhető, valamint 11. századra keltezhető temetők). Meglátása szerint az első csoport képviselői a Felső-Tisza-vidéken, a Duna–Tisza köze É-i részén, a Közép-Tisza-vidéken és a Kisalföldön vannak. Az edényes temetkezések felső-Tisza-vidéki és kisalföldi sűrűsödését szintén a kabar megszállás igazolásának látta.⁹¹⁸

Kiss Attila gyűjtését Tettamanti Sarolta egészítette ki, eredményeit nem módosítva, csak a lelőhelyek számát gyarapítva egyes területeken. Adatai szerint a Felső-Tisza-vidéken az edényeket a fejnél, vállnál helyezik el a legtöbb esetben.⁹¹⁹ A területünkön előkerült négy edény közül csak egy esetben, a Tiszaeszlár-Újtelepi 4. sírban volt a halott nő feje mellett jobb oldalt, egy esetben (Tiszaeszlár-Bashalom II. 11. sír) a jobb könyöknél, egyszer (Tiszaeszlár-Bashalom II. 12. sír) pedig a test jobb oldalán, darabokra törve.⁹²⁰ Ez utóbbi előkerülési mód Tettamanti Sarolta szerint a halotti lakoma szertartására utal.⁹²¹

Lelőhely	Előkerülési hely	Életkor	Egyéb leletanyag
Tiszaeszlár-Bashalom II. 11. sír	a jobb könyöknél	gyerek	
Tiszaeszlár-Bashalom II. 12. sír	a jobb oldalon	feelnőt nő	ló, lószerszám, hajfonatdísz, ruhadísz, karperec, kés
Tiszaeszlár-Újtelep 4. sír	a fej jobb oldalán	feelnőt nő	ló, lószerszám, kés, gyöngy, fülesgomb
Tiszaeszlár-Kisfástanya	a térdnél	feelnőt férfi	ló, lószerszám

95. kép. Edények – táblázat

⁹¹¹ TAKÁCS 1996, 62.

⁹¹² A két bashalmi edény esetében elképzelhető, hogy kézikorongon készültek.

⁹¹³ Tiszaeszlár-Bashalom II. 11. és 12. sír, Tiszaeszlár-Kisfástanya.

⁹¹⁴ Tiszaeszlár-Újtelep 4. sír.

⁹¹⁵ KISS 1969, 177.

⁹¹⁶ MESTERHÁZY 1975, 99–115.

⁹¹⁷ TAKÁCS 1997a, 79.

⁹¹⁸ KISS 1969, 175–182.

⁹¹⁹ TETTAMANTI 1975, 104.

⁹²⁰ A rétközi temetők összegzése kapcsán Istvánovits Eszter is több hasonló rítusú temetkezést említ (ISTVÁNOVITS 2003, 353–355).

⁹²¹ TETTAMANTI 1975, 108.

VI.7. ÉRMÉK

Érmék négy típusa került elő területünkön. A korai, 10. századi sírokban Ny-i, valamint bizánci veretek és egy római pénz, a 11. századi temetőkben pedig Árpád-házi királyaink denárjai fordultak elő (5%).

Bálint Csanád véleménye szerint a honfoglalás korában sírba került, különböző származási helyű pénzek különböző úton kerültek tulajdonosaikhoz. Míg a denárok a kalandozások során, addig a szoliduszok a görögökkel való kapcsolatok révén kerültek a Kárpát-medencébe, a római pénzeket pedig antik romok között találták.⁹²² A Kárpát-medencén belüli területi elhelyezkedésük, sűrűsödésük térképe a veretési helyüknek megfelelő képet mutat, s a 10. századi belső pénzforgalom lehetőségét kizártnak tartja.⁹²³ Kovács László meglátása szerint a 10. század második felében csökken a sírba tett érmék száma, egyre inkább csak egy-egy darabot fűznek fel a nyakba, mivel a források megszűnnek, illetve beszűkülnek. Ezzel együtt nő a fegyvertelen férfiak, valamint a nők és gyermekek aránya a fegyveres férfiakéhoz képest a pénzes sírok között.⁹²⁴

A 10. században lezárult temetők közül ötben került elő pénz, összesen 6 sírból (1,16%). Három esetben felnőtt férfi, három esetben gyermek mellett voltak. Az öt temető közül három gazdag, középrétegbeli közösség temetkezési helye volt, de a pénzzel ellátottak közül csak egy férfi volt mellékletei alapján kiemelkedőnek tekinthető.⁹²⁵ A három gyermek sírja viszont egyéb mellékletei alapján is kiemelkedett saját közösségének gyermektemetkezései közül. Az érmék összetétele időben és térben is elég vegyes – egy síron belül (Tiszaeszlár-Bashalom I. temető 13. sír) együtt fordult elő Jámbor Lajos frank császár (814–840) bourges-i, Odó francia király (888–898) limoges-i és Lothar itáliai király (947–950) veronai verete. A Tiszaeszlár-bashalmi II. temetőben, ahol két sírban is került elő pénz, az egyikben négy darab, a 10. század első felében vert itáliai veret (Provence-i Hugó itáliai király (926–931) 3 ép milánói és Lothar ép veronai denára), a másikban pedig egy a 9. század első feléből való bizánci érme (II. Mikhaél & Theophilosz & Kónsztantinosz társzászárok (832?–839?) átlukasztott szolidusza) volt.

Ny-i pénzek három, a gazdag középréteghez sorolt temető egy-egy sírjából kerültek elő, két felnőtt férfi és egy gyermek mellől. A felnőttek esetében a három, illetve a négy érme át volt fűrva, s helyzetük alapján a ruhára volt varrva.⁹²⁶ A gyermek feje/nyaka alatt és a kezénél előkerült pénzek épek voltak, obulusként kerülhettek mellé. Szóke Béla elvetette a pénzek obulusként való használatát,⁹²⁷ míg Kovács László mind felnőttek, mind gyermekek esetében megfigyelte ezt a szokást, s még az átfűrt pénzek esetében is elképzelhetőnek tartja, hozzátéve, hogy akár a korábban díszként használt pénzeket is teheték később obulusként a sírba.⁹²⁸ Bálint Csanád a Ny-i pénzek eloszlását nagyjából egyenletesnek véli, azzal a megszorítással, hogy a nagyobb darabszámot adó lelőhelyek inkább a Ny-i országrészen fordulnak elő. Elveti ugyanakkor annak a lehetőségét, hogy a pénzek veretési helyéből és idejéből a kalandozások útvonalára lehetne következtetni, mivel ezektől korban és földrajzilag egyaránt távol eső műhelyek termékei is előkerülnek.⁹²⁹ Véleménye szerint ezek a pénzek csak a katonáskodó középréteg sírjaihoz köthetők, s ezzel azt bizonyítják, hogy a kalandozások során nem az egész nép kelt hadra. A pénzek (főleg a Ny-i érmék nagy részét kitevő késői itáliai veretek) másik része pedig a Provence-i Hugótól, Itália és Provence királyától, illetve a Lothartól, Itália királyától, a nekik nyújtott segítség fejében kapott 10–10 mérő ezüsből származik.⁹³⁰ Dienes István Bálint Csanád kandidátusi értekezésének opponensi bírálatában felvetette, hogy nem elsősorban a pénzek, hanem a nemesfém ötvöztárgyak gyakorisága és a fegyveres sírok sűrűsödése mutatja inkább a hadjáratokban részt vevőket.⁹³¹ Kovács László megállapítása szerint a Ny-i érmékkel eltemetett férfiak többségükben a gazdagabb középréteghez sorolhatók, s bár nem biztos, hogy mindannyian maguk szerezték pénzeiket a kalandozások során, de a sírok fegyverrel való ellátottsága alapján is elég nagy ennek a valószínűsége.⁹³² Ezzel együtt – főként a nagyon eltérő összetételű érmék, valamint a fegyvertelen férfiak, nők és gyermekek esetében – felveti a belső pénzforgalom lehetőségét is.⁹³³ Bár a fegyveres férfisírokból származó érmék száma jóval meghaladja a

⁹²² BÁLINT 1988a, 270–272.

⁹²³ BÁLINT 1968, 68–70.

⁹²⁴ KOVÁCS 1986b, 168.

⁹²⁵ A három, eltérő gazdagságú férfisír meglepő közös vonása, hogy mindháromból hiányoznak a lócsontok.

⁹²⁶ A Tiszaeszlár-Bashalom I. F. szegényes felszereltségű sírban a pénzek a deréktáján, egy sorban helyezkedtek el, talán a veretes övet helyettesítő textilövrre varrhatták őket.

⁹²⁷ SZÓKE 1962, 59.

⁹²⁸ KOVÁCS 1988b, 684; KOVÁCS 1989b, 114.

⁹²⁹ BÁLINT 1988a, 287.

⁹³⁰ BÁLINT 1975, 128–133.

⁹³¹ DIENES 1978c, 117.

⁹³² KOVÁCS 1989b, 108.

⁹³³ KOVÁCS 1989b, 109–114.

LELETANYAG

Lelőhely	Típus	Nem	Egyéb leletanyag	Előkerülési hely
Tiszaeszlár-Csengőspart b sír	I. László	nő?		a mellkas közepén
Tiszaeszlár-Csengőspart 15. sír	I. László	nő	karika	a bal felkarnál, kívül
Tiszaeszlár-Csengőspart 23. sír	Kálmán	nő		a jobb alkarnál/medencénél
Tiszaeszlár-Csengőspart 34. sír	I. László	?	bordázott S-végű karika+töredék	a bal kézfej és a medence között
Tiszaeszlár-Bashalom I. F sír	Kegyess Lajos, Odó, Lothar	férfi	nyíl, kengyel	a derékon, a másik kettő elporladt
Tiszaeszlár-Bashalom II. 2. sír	3 Provence-i Hugó, 1 Lothar	gyerek	kés, függődísz	a koponya, a nyak alatt, a jobb kéznél
Tiszaeszlár-Bashalom II. 7. sír	Theophilosz – II. Mikhaél	férfi	öv, szablya, kés, ékszerek, ruha	a jobb kulcsesontnál, belül
Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 17. sír	II. Niképhorosz	gyerek	karika, lunula, fülesgomb	a koponya alatt
Tiszalök-Halmi-domb 5. sír	I. András	?		a gerinc alatt
Tiszaeszlár-Újtelep 2. sír	2 Jámbor Lajos, 2 Kopasz Károly	férfi	ló, öv, nyíl, lószerszám, tegez, ij	a ruhára varrva
Tiszalök-Fészekalja-dűlő 21. sír	I. István	nő	S-végű karika, fonott gyűrű, gyöngy	a szájban
Tiszalök-Kövestelek 70. sír	?	?		a bal medencelapáton
Tiszalök-Rázompusztá I. 20. sír	Salamon	férfi	3 (2 S-végű és 1 sima) karika	?
Tiszalök-Rázompusztá I. 21. sír	I. László	férfi		a nyaktájon
Tiszalök-Rázompusztá I. 35. sír	I. András	?	bordázott S-végű karika	töredékes
Tiszalök-Rázompusztá I. 51. sír	Salamon	férfi		?
Tiszalök-Rázompusztá I. 56. sír	I. András	?		a sírföldből
Tiszalök-Rázompusztá I. 67. sír	I. István	nő		a kezujjak közeléből
Tiszalök-Rázompusztá I. 73. sír	I. László	nő		a jobb medence fölött
Tiszalök-Rázompusztá I. 98. sír	I. István	?	S-végű karika	a szájban
Tiszalök-Rázompusztá I. 100. sír	I. András	férfi		a kézben
Tiszalök-Rázompusztá I. 106. sír	?	?	S-végű karikapár, gyűrű	a szájban
Tiszalök-Rázompusztá I. 113. sír	I. László	?	S-végű karikapár	a medence mellett
Tiszalök-Rázompusztá II. 15. sír	2 darab I. Béla	gyerek	karika, kés	a koponya alatt, átfúrva
Tiszavasvári-II. dűlő 12. sír	I. Béla	?		?
Tiszavasvári-II. dűlő 1. sír	I. Béla	?		?
Tiszavasvári-II. dűlő 2. sír	II. Béla	?		a bal combnál
Tiszavasvári-II. dűlő 5. sír	Kálmán	gyerek		a szájban
Tiszavasvári-II. dűlő 9. sír	I. László	gyerek		a szájban
Tiszavasvári-II. dűlő 16. sír	Salamon	?		a boka mellett
Tiszavasvári-II. dűlő 19. sír	I. Béla	?		a bordák között
Tiszavasvári-II. dűlő 26. sír	I. András	?		a bal kéznél
Tiszavasvári-II. dűlő 29. sír	I. László	?		a bal felkar alatt
Tiszavasvári-II. dűlő 36. sír	I. András	?		a combcsontnál
Tiszavasvári-II. dűlő 39. sír	I. Béla	?		a szájban
Tiszavasvári-II. dűlő 40. sír	Salamon	?		a nyaknál
Tiszavasvári-II. dűlő 46. sír	I. László	?		a bal könyöknél
Tiszavasvári-II. dűlő 49. sír	I. András	?		a nyaknál
Tiszavasvári-II. dűlő 55. sír	I. László	?		a nyaknál
Tiszavasvári-II. dűlő 66. sír	2 darab I. László	gyerek		a nyaknál, átfürt
Tiszavasvári-Józsefháza 2. sír	római érme (URBS ROMA COH VII, 330: 14) 324–330	gyerek	karika, ingnyakdiszek, gyöngy-sor, kerek bronzveret	átfürt, a gyöngy-sorban

fegyvertelen férfiak, illetve a nők és gyermekek sírjában előkerültek számát.

Korhatározó értéküket Kovács óvatosan ítéli meg: legbiztosabban a kalandozó hadjáratokban valószínűleg részt vett férfiak esetében használhatóak, ahol a kibocsátás és a hadjárat valószínűsíthető idejét, valamint a halott korát egybevetve komolyabb támpontot adhat, míg a nők és gyermekek esetében már kevesebb segítséget nyújt.⁹³⁴ Szabó János Győző a pénzek keltező értékét biztosabbnak érezte, mivel sem továbbörökítésüket – a szakrális jelentőségüknek tekintett fegyverövekkel és szablyákkal szemben –, sem hosszas forgalmukat nem tartotta valószínűnek.⁹³⁵ Takács Miklós – éppen a Tiszaeszlár-újtelepi sírra is utalva – úgy véli, hogy mivel egyes Ny-európai érmék relatíve hosszan használatban voltak, keltező értékük nem tekinthető biztosnak.⁹³⁶

Bizánci érme két temetkezésből került elő, Tiszaeszlár-Bashalom II. 7. sírjában egy felnőtt, fegyverrel/övvél eltemetett férfi mellett, valamint Tiszaeszlár-Dióskerti tábla 17. sírjában,⁹³⁷ egy gyermek mellékleteként. Az egy-egy lyukkal átfúrt pénzek a jobb kulcscentnál, illetve a koponya alatt kerültek elő, mindkettőt nyakba akasztva viselhették. A bizánci pénzek ritkábbak a Ny-európaiaknál, s használatuk is eltér azokétól. Általában egy-egy helyen átlukasztva, valószínűleg nyakláncdíszként kerültek a sírokba. Szőke Béla szerint kizárólag köznépi temetőkből ismertek, s már a 10. század első harmadától megjelennek.⁹³⁸ Bálint Csanád véleménye szerint többnyire nők és gyermekek mellett vannak, s a leggyakrabban a 10. század második felében kibocsátott érmék közül valók. Meglátása szerint zömük a Kárpát-medence D-i és K-i felén került elő, amit a Bizánccal jó viszonyt ápoló (Sztephanosz névre keresztelt) gyula szállásterületével kapcsolhatunk össze.⁹³⁹ A veretek egy részét a megkeresztelkedett vezérek földjén folyó tértöm munka során adott ajándékoknak tartja.⁹⁴⁰ Dienes István ezekkel kapcsolatban fontosnak tartja megemlíteni a Magyarországon áthaladó kereskedelmi útvonalak sze-

repét.⁹⁴¹ Kovács László a honfoglalás kori sírokban előkerült pénzek összegyűjtése és elemzése kapcsán megállapította, hogy a bizánci érmével eltemetett felnőttek (nők és férfiak az előkerült fegyverek és más mellékletek alapján egyaránt) az előkelő réteghez, míg a gyermekek alacsonyabb társadalmi osztályhoz tartoztak.⁹⁴² Megszerzésük zsákmányolás mellett kereskedelemhez, illetve a megkeresztelkedéshez köthető, amit az is mutat, hogy több ilyen érme van gyermek, nő és fegyvertelen férfi mellett, mint fegyveres férfisírban.⁹⁴³ Keltező értékük véleménye szerint korlátozott: a kibocsátás és a 10. század 70-es éve közé datálják a sírokat.⁹⁴⁴

Tiszasavasvári-Józsefháza 2. sírjában fekvő gyermek nyakláncának gyöngyei közé egy 4. századi római bronzérmét fűztek.⁹⁴⁵ Szőke Béla megállapítása szerint kizárólag köznépi temetőkből, gyermekek sírjában kerülnek elő (ugyanakkor a Kárpát-medence D-i részén néhány női sírból is ismertek), s nyakban, általában a gyöngy-sor szemei közé fűzve viselték őket.⁹⁴⁶ Ezt a szokást a magyarság megjelenéséhez köti, s az „*úgynevezett késő avar kori temetők*” 10. századi sírjaiban hasonlóképpen előforduló viseleti módnál felveti a magyarságtól való átvétel lehetőségét is.⁹⁴⁷ Kovács László egyetért azzal, hogy elsősorban köznépi temetőkre jellemző, de óvatosabban fogalmazva inkább a férfi- és női temetkezésekkel szemben a gyermeksírokban való túlsúlyát említi.⁹⁴⁸ A késő avar sírokban való előfordulásukat függetlennek tartja a honfoglalók temetkezési szokásaitól, használatuk a 10. század második felétől inkább a magasabb társadalmi osztályok szokásának utánzására alakult ki.⁹⁴⁹ Véleménye szerint a fegyveres férfiakra nem jellemző, s a későbbi időkben már a fegyvertelen férfisírokban sem fordulnak elő. Ezzel együtt csökken a női sírokban is az előfordulásuk, viszont a gyermekek körében nő a súlyuk.⁹⁵⁰ Bálint Csanád szintén elsősorban a köznéphez tartozó nők és gyermekek mellékleteként értékeli, s előkerülésük súlypontját a Dunántúlra, illetve annak közvetlen közelébe helyezi.⁹⁵¹ Istvánovits Eszter a római pénzek használatát

⁹³⁴ KOVÁCS 1989b, 115–116; KOVÁCS 2011, 41–44.

⁹³⁵ Szabó János Győző indoklásának egyik részét sem tekinthetjük bizonyítottnak, mivel a nemesfémből készült pénzek „szakrális jelentőség” híján is értéknek, s így öröklésre érdemesnek tarthatók, ráadásuk ezüsttartalmuk miatt – a számukra amúgy is lényegtelennek tekinthető érmeképet figyelembe sem véve – sokáig akár fizetőeszközként is használhatóak (SZABÓ 1978–1979, 50).

⁹³⁶ TAKÁCS 2006, 222.

⁹³⁷ Bár jelentősége nincs, mégis érdekes adat, hogy az előbbi a legkorábbi, az utóbbi pedig az előkerült legkésőbbi veret.

⁹³⁸ SZŐKE 1962, 56.

⁹³⁹ BÁLINT 1988a, 277; BÓNA 2000, 64.

⁹⁴⁰ BÁLINT 1991, 117–118.

⁹⁴¹ DIENES 1978c, 115. – Válaszában Bálint Csanád is elismeri ennek valószínűségét (BÁLINT 1978, 266).

⁹⁴² KOVÁCS 1989b, 139.

⁹⁴³ KOVÁCS 1994, 191; KOVÁCS 1996a, 119.

⁹⁴⁴ KOVÁCS 1996a, 141.

⁹⁴⁵ A korszak sírjaiban előforduló római érmék nagy része ebből a századból való (KOVÁCS 1989b, 147).

⁹⁴⁶ SZŐKE 1962, 56.

⁹⁴⁷ SZŐKE 1962, 56–57.

⁹⁴⁸ KOVÁCS 1989b, 147.

⁹⁴⁹ KOVÁCS 1989b, 154–155.

⁹⁵⁰ KOVÁCS 1986b, 168.

⁹⁵¹ BÁLINT 1988a, 272.

az avarság köznépi temetőiben kimutatható 10–11. századi továbbéléséhez, esetleg a később (a 940-es évek táján induló temetők esetében) újonnan (a Dunántúlról való áttelepülés révén?) megjelenő avar csoportokhoz köti.⁹⁵² Általában egy-egy darab kerül a sírokba, sírbeli helyzetük kis számukhoz mérten változatos.

Az Árpád-korban némiképp megnőtt a pénzmenyiség, de ez egyrészt a temetők nagyobb sírszámával magyarázható, másrészt azzal, hogy a megváltozott temetkezési rítus miatt gyakran csak ezzel fejezhették ki a temetés során megbecsülésüket a gyászolók.⁹⁵³

Hat Árpád-kori temető összesen 33 sírjában került elő pénz (6,38%). Különösebb statisztikai elemzésekre

sajnos az anyag nem alkalmas, mivel a temetők általában nem teljesen feltártak, ráadásul dokumentálásuk is elég sok kívánnivalót hagy maga után. Kor- és nem-meghatározás az embertani anyag elenyésző részében történt, a 33 sírból csak 14 esetben van adatunk, ebből négyben férfi, hatban nő, négyben pedig gyermek feküdt. Két gyermeknél volt 2–2 denár, I. Béla (1060–1063), illetve I. László (1077–1095) 2–2 verete, ezek átfúrva, nyakláncként viselve kerültek a sírba.⁹⁵⁴ A legkorábbiak I. István (1000–1038), a legkésőbbi II. Géza (1141–1162) verete. Elhelyezkedésük változatos: a mellkason, a medence-tájékon, a karok vagy a lábak mellett, az egyik kézben vagy a szájban/nyaknál kerültek elő.

⁹⁵² ISTVÁNOVITS 2003, 448.

⁹⁵³ KOVÁCS 1988b, 687.

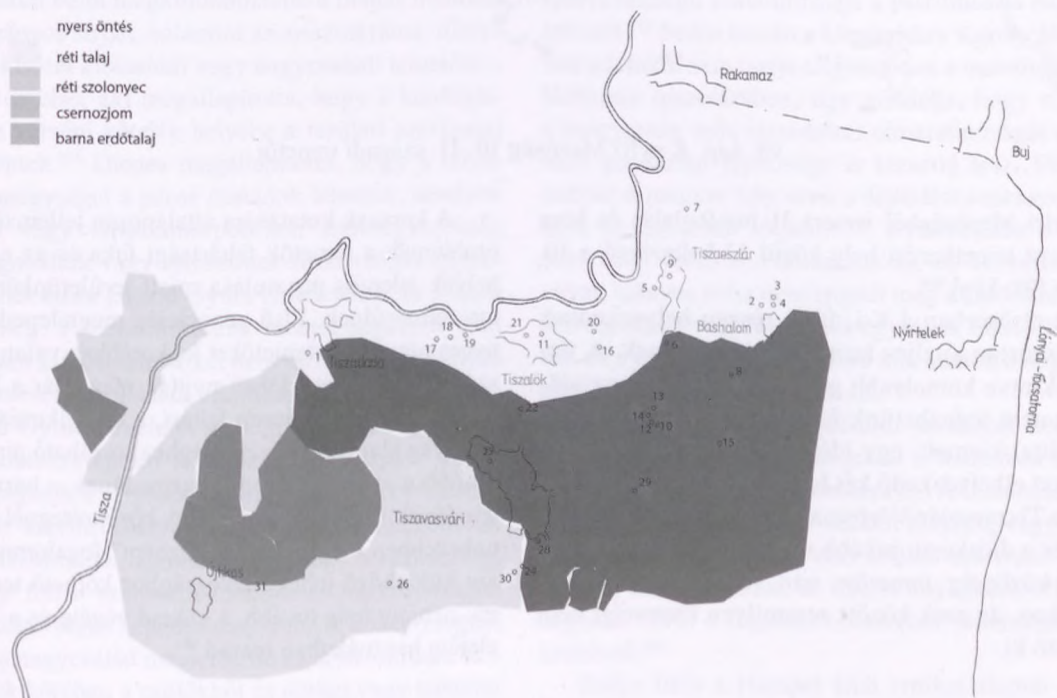
⁹⁵⁴ Kovács László gyűjtése alapján a kora Árpád-korban igen kevés sírban volt egynél több pénz, s ezek jó harmada is egy típusú veretet tartalmazott (KOVÁCS 1997, 289).

VII. A NYÍRI MEZŐSÉG A 10–11. SZÁZADBAN – TELEPÜLÉSSZERKEZET A TEMETŐK TÜKRÉBEN

A Kárpát-medencébe érkező magyarság számára az itt talált klímaviszonyok, vízellátottság és növényzet kedvezőnek bizonyult a korábbi életmód folytatásához. A nyíri Mezőség területén ligeterdős foltokat, valamint jó minőségű talajt találtak;⁹⁵⁵ peremén őserdei jellegű galériaerdők, láposerdők kísérték a Tiszát.⁹⁵⁶ A legelőhatár szűkülését a jobb minőségű takarmánybázis egyenlítette ki, a hagyományos nomadizálás szükségtelenné vált,⁹⁵⁷ s bár a kutatásban még mindig vita folyik a nomád–földműves életmóddal kapcsolatban,⁹⁵⁸ de jelzésértékű, hogy már a legkorábbi lelőhelyek is a legjobb minőségű talajokhoz köthetők.⁹⁵⁹

A folyószabályozás előtt az ártér a Tisza törmelékűpjain, a hegységek és a Nyírség között húzódott.

A Rakamaz és Tokaj közötti résznél összeszűkül, jó átkelőhelyet biztosított, s tovább, Tiszadobig is keskenyebb sávban folytatódott – csak a Taktaközre és a Tiszamentére korlátozódott. A következő révhely Tiszalúcnál volt, mely csak a nagy kanyar levágása után került át Tiszadobra.⁹⁶⁰ Tiszadobnál az ártér kettéágazott; K-i része Polgár felé szélesen követte a Hortobágy folyását. Tiszaeszlár és Tiszalök mélyebb fekvésű területein kisebb, néhány négyzetkilométer területű mocsarak terültek el.⁹⁶¹ Tiszavasvári térségében volt csak nagyobb méretű árterület, ennek mocsárvilága a Nagysárrét vidékéig terjedt, melyet a Tiszából kiágazó fokok tápláltak.⁹⁶² Tiszadobtól D, DNy felé árvízmentes térszínnek, fűves szigetek helyezkedtek el.⁹⁶³

97. kép. Talajtípusok a nyíri Mezőségben

⁹⁵⁵ SOMOGYI 1988, 1. ábra: II – öntésföldes, puhafás ligeterdős folyómenti típus, halászati hasznosítással és II4 – réti talajú, keményfás ligeterdős típus; kissé részletesebben: FRISNYÁK 1993, 21. ábra – öntéstalaj, réti talajok, erdőtalaj és csernozjom.

⁹⁵⁶ FRISNYÁK 1985, 32.

⁹⁵⁷ FRISNYÁK 1990, 12; NÉMETH 1996c, 28–29.

⁹⁵⁸ Erről egy recenzió kapcsán bővebben: TAKÁCS 1997b.

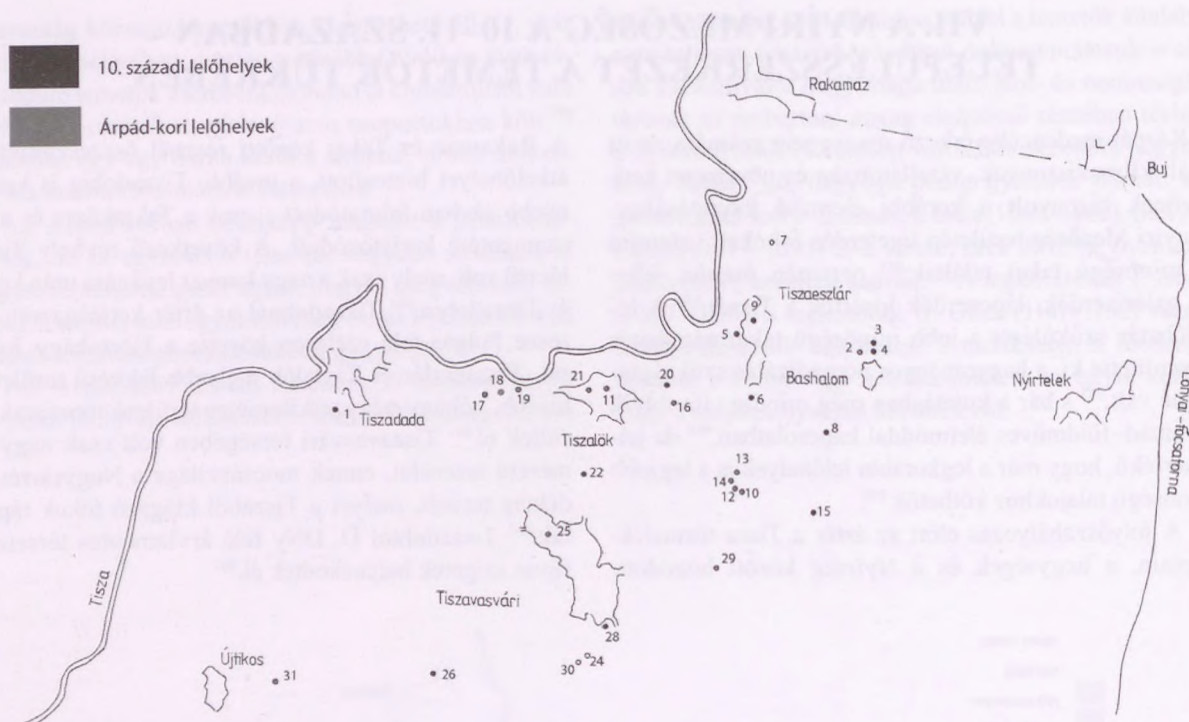
⁹⁵⁹ NÉMETH 1973b, 67–69; RÉFI OSZKÓ 1984, 390; SOMOGYI 1988, 866; NÉMETH 1996c, 24, 29–30. – Ezzel ellentétes Bálint Csanád és Mesterházy Károly véleménye, akik meglátása szerint a középréteg (Bálintnál Hampel A) a homokos erdős steppe vidéken telepedett meg (BÁLINT 1980a, 44; MESTERHÁZY 1980, 42; cáfolata: DIENES 1986, 109–114).

⁹⁶⁰ Ellentétben a Glaser említette régi tiszadobi révhellyel (GLASER 1939, 300; FRISNYÁK 1985, 136).

⁹⁶¹ A 18. századi katonai leírások alapján a Lök és Eszlár közötti út a mocsaras szakaszok miatt fásasztó, áradások idején pedig teljesen járhatatlan volt (PÓK 1992, 10–11).

⁹⁶² Büd és Szentmihály mellett a katonai leírások soha ki nem száradó mocsarakat emlitenek, Polgár felé a közlekedés csak csónakokon volt lehetséges (PÓK 1992, 12–14).

⁹⁶³ FRISNYÁK 1985, 30.

98. kép. A nyíri Mezőség 10–11. századi temetői

A nyíri Mezőségből ismert 31 honfoglalás és kora Árpád-kori temetkezési hely közül 13 keltezhető a 10. századra [98. kép].⁹⁶⁴

Ezek elsősorban a K-i, ÉK-i részen helyezkednek el, de elszórtan a teljes területen előfordulnak. A térképre tekintve komolyabb gócpontokat ebben az időszakban nem fedezhetünk fel. A már Dienes, s azóta többek által kiemelt, egy időben létező, s egymáshoz igen közel elhelyezkedő két bashalmi temetőn kívül⁹⁶⁵ csupán a Tiszaeszlár-Vörösmarty utcai gazdag temetőrészlet és a dióskerti, inkább módosabb köznépi, mint előkelő közösség temetője van relatív közelségben egymáshoz, de ezek között semmilyen kapcsolat nem mutatható ki.

A korszak kutatására általánosan jellemző időrendi problémák a temetők feltártsági foka és az egyes lelőhelyek jelentős pusztulása miatt területünkön fokozottan felmerülnek. Első generációs megtelepedésre utaló nyom nincsen, a temetőket legkorábban valamikor a 10. század első harmadában nyitják meg. Bár a lelőhelyek nagy része nem teljesen feltárt, a rendelkezésre álló leletanyag alapján a középréteghez sorolható temetők legkésőbb a század második harmadának – harmadik negyedének végén zárulnak.⁹⁶⁶ A középrétegnél talán még nehezebben megfogható, „köznépi” fogalommal jelzett, ám különböző jellegű lakossághoz köthető temetők közül néhány még tovább, a század végéig és a 11. század elejéig használatban marad.⁹⁶⁷

⁹⁶⁴ Több-kevesebb bizottsággal – a jószérivel jellegtelen, bár inkább a 10. századra jellemző, de a 11. században is előforduló szórványleleteket, mint a tiszadadai, és a nem teljesen feltárt, de szintén inkább korainak ható lelőhelyeket, mint a pl. Tiszalök-kisfástanyai is ide számítva. Ez utóbbit Révész László indoklás nélkül a 10. században indult, de zömében a 11. században használt temetők közé sorolta (RÉVÉSZ 2005, 190), bár korábban, a líra alakú csatok felgyűjtése során a 10. századi, szinte kivétel nélkül rangos temetők közé sorolta (RÉVÉSZ 1989a, 524, 54. jegyzet).

⁹⁶⁵ Melyeket egy *aulhoz* tartozónak tartanak, s a csengősparti köznépi temető népességéről, mint ezeket kiszolgáló közösségről beszélnek – véleményem szerint tévesen, hiszen ez utóbbi temetőnek nem ismert a biztosan a 10. századra keltezhető részlete (vö. SZABÓ 1966, 60; DIENES 1970a, 120; DIENES 1972, 18; DIENES 1998, 21, 26; KOVALOVSKI 1980, 52). Fodor István egyébként az utóbbi temetőt a 10–12. század közé datálja, azzal a megjegyzéssel, hogy nem dönthető el pontosan, annak mely szakaszára helyezhető a feltárt részlet (vö. FODOR 1996a, 185 – bár szó szerint nem leírva, de mindenképpen így értelmezhetően). A véleményem szerint a 10. századot képviselő sima hajkarika temetőbeli helyzete – S-végű, bordázott S-végű karikák és I. László (1077–1095) pénz közelében – viszont nem indokolja a korai kelteztést, s a később feltárt temetőrészlet sem változtatott ezen a képen. Az egymáshoz közel fekvő, azonos rangú temetők esetében Bálint Csanád viszont megkérdőjelezi a közös *aulhoz* tartozást, mert ezek egymáshoz fűződő társadalmi, illetve időrendi helyzetét nem látja megállapíthatónak (BÁLINT 1978, 265).

⁹⁶⁶ Biztosak persze nem lehetünk a dologban, de sajátos, gonosz fintora lenne a véletlennek, hogy minden temetőnek pont a legkorábbi, 9. század végi/10. század eleji, vagy a késői, a század utolsó harmadára keltezhető szakasza pusztult volna el.

⁹⁶⁷ Tiszalök-Vajasdomb, valamint a leletanyaga alapján a 10. század végére datálható Tiszavasvári-Józsefháza, mely mivel töredékes, akár nagyobb részben is a 11. századhoz tartozhatott.

A nyíri Mezőséggel kapcsolatban is felmerülő történeti problémákkal, így a társadalom felépítésével kutatásunk régóta foglalkozik. Elsőként László Gyula elemzte részletesen a témát. A század első felében feltárt temetők (köztük Szabolcs megyei lelőhelyek) térképeit szemügyre véve arra a következtetésre jutott, hogy a honfoglalók társadalmi alapegysége a vérségi eredetű nagycsalád volt.⁹⁶⁸ Véleménye szerint az állam szerkezete a nagycsalád szerkezetének mintájára épült, mintegy „állammá tágult család” formájában. Györffy György átvette ezt a néprajzi alapú képet: szerinte a középréteg temetői a nagycsaládi formát bizonyítják, míg a közrendűeknél a faluközösségek temetőiben nem látni családi egységekre történő elkülönülést.⁹⁶⁹ Szóke Béla szintén elfogadta a nagycsaládi szerkezet elméletét, amit gazdasági és települési adottságai, valamint társadalmi szerkezete miatt a középréteghez kötött.⁹⁷⁰ Dienes István még használta a nagycsaládi temető fogalmát – a rangos rétegeken belül megkülönböztette a magas méltóságúak magányos sírjait, valamint az arisztokrácia, illetve a katonai kíséret kiscsaládi vagy nagycsaládi temetőit –, de ő volt az első, aki megállapította, hogy a honfoglalás után a vérségi kötelék helyébe a területi szerkezeti formák léptek.⁹⁷¹ Dienes megállapította, hogy a társadalom alapegységei a páros családok lehetnek, amelyek gazdasági vagy társadalmi/politikai szükségszerűség szerint tagolódtak vagy tömörültek mesterséges egységekbe. Fehér Géza László Gyula elméletének az alapját támadta meg: a századfordulón, amatőr régészek által csak részben kiásott temetőket nem tartotta tudományos következtetések levonására alkalmasnak.⁹⁷² Bakay Kornél László Gyula elméletét szintén kevés lelőhelyre és hiányos adatokra épített feltételezésnek tartja.⁹⁷³ Fodor István is tagadja a vérrokonságon alapuló szerveződést, véleménye szerint helyett a területi elrendeződésen alapult a társadalom. Ennek alapegysége a nemzetség, amely egy fiktív származástudaton és vérközösségen alapuló mesterséges képződmény volt. A középrétegnél elfogadja a nagycsalád meglétét, de az arisztokrácia és a közrendűek körében a szülőkből és nőtlen vagy hajadon gyermekekből álló kiscsaládot tartja megfoghatónak.⁹⁷⁴

Révész László a karosi temetők tanulságai alapján vetette el a nagycsaládi rend elméletét. Több megoldást vetett fel: a kicsi, gazdag temetők a törzsi–nemzetségi arisztokrácia temetői lennének, a nagyobb temetőkben pedig a gazdag családokhoz tartozó szolgák sírjait is megtalálhatjuk; más esetekben a hivatásos harcosok temetkezései ezek – olyan katonai temetők, melyekben a törzsfők kísérete nyugszik.⁹⁷⁵ Mesterházy Károly a nagycsaládi szerkezetet találja érvényesnek a honfoglalók társadalmára vonatkozóan. A középrétegnél véleménye szerint az életmód tette szükségessé a nagycsaládi rendszer megmaradását, a közrendűeknél pedig az, hogy a családi termelés, munkamegosztás a legtermészetesebb úton az együttmaradó rokon családoknál jön létre.⁹⁷⁶ Ez utóbbiaknál – a finnugor (nyelvű) magyarság esetében – a matrilineáris nagycsaládi formát fedezte fel, ahol az áthagyományozódás anyai ágon történik; míg a csatlakozott kabar és más török (nyelvű) népek katonai szervezettségű családformája a patrilineáris nagycsalád lehetett.⁹⁷⁷ Fodor István a Mesterházy Károly által elemzett adatokat nem tartja elegendőnek a matrilineáris családforma igazolásához, úgy gondolja, hogy e jelenség a magyarság erős társadalmi elmaradottságát mutatná, amit gazdasági fejlettsége is kizártta tesz. Véleménye szerint a magyar nép ezen a fejlődési szakaszon már a kora bronzkorban túljutott.⁹⁷⁸ Területünkön a temetők feltártsági foka, a dokumentációk és az antropológiai anyag hiányos volta nem engedi meg a kérdés teljes körű feldolgozását vagy a családi egységek biztos kimutatását, de a jelenleg rendelkezésre álló adatok a nagycsaládi szerkezetet nem támasztják alá.⁹⁷⁹

Az időrend és a társadalmi szerkezet kérdéséhez hasonlóan nagy problémát jelent a temetőket használó népesség társadalmi besorolása is. Általánosan idézett tétel, hogy a Felső-Tisza-vidéken nincsen, vagy csak elvétve akad a 10. század első feléből származó köznépi temető, ami a kutatási, de főként anyagközlési hiányosságokon kívül a fogalom tisztáz(hat?)atlanságának köszönhető.⁹⁸⁰

Szóke Béla a Hampel által etnikai alapon két csoportra osztott emlékmagyagot egyrészt időrendileg, más-

⁹⁶⁸ LÁSZLÓ 1944, 166–225, összefoglalva 219 és 224.

⁹⁶⁹ GYÖRFFY 1977, 139.

⁹⁷⁰ SZÓKE 1962, 22.

⁹⁷¹ DIENES 1970a, 120.

⁹⁷² FEHÉR 1959.

⁹⁷³ BAKAY 1978, 166–167, 172. jegyzet.

⁹⁷⁴ FODOR 1973a, 102–118; FODOR 1980c; FODOR 1980d, 246.

⁹⁷⁵ RÉVÉSZ 1984–1985, 625; RÉVÉSZ 1989b; RÉVÉSZ 1991; RÉVÉSZ 1996a, 198; RÉVÉSZ 1996b, 41.

⁹⁷⁶ MESTERHÁZY 1980, 144–148.

⁹⁷⁷ MESTERHÁZY 1966–1967; MESTERHÁZY 1970.

⁹⁷⁸ FODOR 1973a, 112–113.

⁹⁷⁹ A családszerkezet régészeti módszerekkel történő megállapítása amúgy is megkérdőjelezhetővé vált a Magyar Tudományos Akadémia történeti genetikai vizsgálata alapján – melynek során a hartai 10. századi temetőben nem találtak vérségi kapcsolatot a vizsgált egyének között (BOGÁCSI-SZABÓ et al. 2008). A vizsgálat természetesen elsősorban a kisméretű, rövid ideig használt temetőknél vehet fel kérdéseket, a nagyobb, úgynevezett köznépi temetők esetében a családi kapcsolatok kimutatása biztosabbnak ígérkezik.

⁹⁸⁰ A teljesség igénye nélkül: MESTERHÁZY 1995, 1043; RÉVÉSZ 1996a, 203; RÉVÉSZ 1996b, 43; TAKÁCS 1997a, 75.

részt társadalmilag újradefiniálta, s a 10. századra vonatkozóan a vagyoni rétegződés alapján három réteget különített el.⁹⁸¹

Dienes István a honfoglalás kori magyarságot rangos rétegre és az alávetettek csoportjára bontotta. Az előbbieket kisebb részét véleménye szerint a magas méltóságúak magányos sírjai rejtik, a másik, nagyobbik részét pedig a törzsi–nemzetségi arisztokrácia kis- és nagycsaládi temetői. Az alávetett réteg adja a rangosabbak háziszolgáit, valamint a széles köznépi réteget. Ez utóbbiak már a gazdasági célszerűség és a társadalmi–politikai szükségszerűség szerint tömörültek egységekbe. Véleménye szerint egy-egy tájegység különböző rangú közösségeket rejtő temetőinek kapcsolata a társadalom szilárd rendjét rajzolja ki.⁹⁸²

Mesterházy Károly már differenciáltabban osztályozta a temetők népességét. Megállapítása szerint a teljes társadalom leírására jó ugyan a Szöke Béla-féle hármas tagolás, de kisebb egységekre már nem alkalmazható, mivel egy-egy temető ritkán tartozik egyetlen társadalmi réteghez, s így a nem teljesen feltárt temetőknel hibás lehet a besorolás.⁹⁸³ Mesterházy a köznépen belül is megállapított „köznepi”, „közép-” és „vezetőréteget”.⁹⁸⁴

Bálint Csanád a temetők társadalmi besorolásánál ismét használta a Hampel-féle A és B csoport megkülönböztetést, és az általa ismert lelőhelyeket eszerint be is osztotta.⁹⁸⁵ A lelőhelyeket azonban a dülőnevekkel nem pontosította, ezért területünkre vonatkozóan néhány esetben csak találgatni lehet, hogy melyekre gondolt, s az alábbiakban felvezetett összehasonlítás alapján Bálint csoportosítása nem tartható. A vizsgált területről az általa felsorolt 18 temető eloszlása a következő: az A csoportba Tiszaeszlár környékéről hét temetőt sorolt, Tiszalökről egy lelőhelyet, Tiszavasvári mellől pedig kettőt.⁹⁸⁶ A B csoportba Tiszaeszlárról egy, Tiszalökről hat, Tiszavasváriból pedig ismét egy lelőhelyet sorolt.⁹⁸⁷

Révész László a törzsi–nemzetségi arisztokráciát és a módos középréteget a temetők jellege és a leletanyag összetevői alapján különítette el. A méltóságjelvények alapján megkísérelt egy rangsort is felállítani,⁹⁸⁸ de jelezte a középréteg és a módosabb köznép szétválasztásának nehézségeit is.⁹⁸⁹

Takács Miklós a középréteget a veretes tarsolyok, tarsolylemezek használatával, míg a köznépet a kígyófejes karperecek viseletével jellemezte.⁹⁹⁰ Madaras László a középrétegnél elengedhetetlennek tartja a lovastemetkezést, és kizáró oknak az S-végű karikák meglétét.⁹⁹¹

Az imént felvillantott merev kategorizálás a nyíri Mezőség esetében véleményünk szerint nem lehetséges.⁹⁹² Bár a feltáratlanság és a jelentős pusztulás miatt a csoportokba osztás teljes biztonsággal nem végezhető el, a rítus és a leletanyag alapján jellegükben összehasonlíthatóak a temetők. Kétség kívül a környék legjelentősebb közösségének halottait a Tiszaeszlár-Bashalom-fenyvesparti két temetőben találhatjuk.⁹⁹³ Mind a lovastemetkezések nagy aránya, mind a fegyverrel, veretes övvel, fémmel díszített tarsollyal ellátott férfisírok, valamint a gazdagon díszített ruházatban, felékszerezve eltemetett nők kiemelik ezeket a lelőhelyek közül. Hasonló jellegű lehetett a Tiszaeszlár-Vörösmarty utcai temető is, melyből csak három női sír ismert, de azok gazdagsága vetekszik a bashalmi nőkével. Tiszavasvári-Aranykerti tábla temetőjében szintén rangos, de az előzőeknél mindenképpen kevésbé előkelő közösség halottai feküdtek. A lovastemetkezések aránya itt is jelentős, s a hét biztos férfisírból négyben volt fegyver. Méltóságjelvényként már csak az I. sír szabályja emelhető ki, a veretes övek szerények, de a női sírok viszonylagos gazdagsága, valamint a gyermekeknél is felbukkanó értékesebb díszek is az úgynevezett középréteghez való tartozásukat mutatja.⁹⁹⁴ Ugyanezen kategóriába sorolhatjuk valószínűleg a Tiszaeszlár-Újtelepi temetőtöredéket is, ahol a négy sírból háromban biztosan volt ló, s az íjászfelszerelés

⁹⁸¹ SZÖKE 1962.

⁹⁸² DIENES 1970, 120; DIENES 1998, 26.

⁹⁸³ MESTERHÁZY 1995, 1037. – Erre utal Istvánovits Eszter is (ISTVÁNOVITS 2003, 444).

⁹⁸⁴ MESTERHÁZY 1980, 41–42.

⁹⁸⁵ BÁLINT 1991, 267–268.

⁹⁸⁶ Tiszaeszlárról biztosnak vehető Bashalom-Fenyvespart I. és II. temető, Újtelep, Vörösmarty utca, a szakirodalomból ismerhető adatok alapján Dióskerti tábla, valamint kérdőjelesen Hegyeshatár és Sinkahegy környéke. Tiszalök temetői közül szintén csak kérdőjelesen, de Kisfástanay az egyetlen, ami ide sorolható. Tiszavasvári környékéről nagy valószínűséggel Aranykerti tábla és Nagy Gyepáros lehetett az ide sorolt két lelőhely.

⁹⁸⁷ Tiszaeszlárról valószínűleg Csengőspart tartozhatott ide, Tiszalökről Vajasdomb, Fészekalja-dűlő, a rázompusztai temetők, Kövestelek, Halmi-domb, Halmi-part, Halmi-birtoktest, a főszolgabírói lakás és a Vay kastély közül bármelyik hat lelőhely, Tiszavasváriból pedig valószínűleg Józsefháza, de a görög katolikus templom, a II. dűlő, Papterlekhát és Kincsespart is elképzelhető megoldás.

⁹⁸⁸ RÉVÉSZ 1996a, 198, 200; RÉVÉSZ 1996b, 41, 49.

⁹⁸⁹ RÉVÉSZ 1996b, 42.

⁹⁹⁰ TAKÁCS 1997a, 75.

⁹⁹¹ MADARAS 1997, 115–116.

⁹⁹² Vö. RÉVÉSZ 2000, 21; ISTVÁNOVITS 2003, 243–244.

⁹⁹³ Ennek persze részben oka a teljesen tekinthető feltáratlanság is.

⁹⁹⁴ A nemek nagyjából kiegyensúlyozott aránya a kevés gyermeksír ellenére is inkább a szerényebb arisztokráciát, mint a fegyveres kíséretet valószínűsíti (RÉVÉSZ 1996b, 198).

mellett aranyozott ezüstveretes öv is előkerült. Tiszavasvári-Nagy Gyepáros temetője újabb változatként értelmezhető, a középréteghez korántsem kapcsolható biztosan. Bár Németh Péter a szabolcsi központ körül megtelepedett katonai kíséret nyugvóhelyeként határozta meg,⁹⁹⁵ sem a férfítöbbség, sem a fegyveres sírok nagy száma nem jellemző. Lócsontok, veretes tarsoly, egy nyíltartó tegez vas alkatrészei (melyen kívül fegyver csak egy nyílcsúcs volt!) mind gyermekek mellől kerültek elő. Bár több sír elpusztult, s így biztos következtetést nem vonhatunk le, de jelentős adat az is, hogy övveret még szórványként sem ismert a lelőhelyről. Már a „köznép” körébe sorolható (annak igen módos részéhez) a Tiszaeszlár-Dióskerti tábla temetőjének népessége. Lovastemetkezés nem ismert, rangjelző tárgyak nem kerültek elő, fegyverek közé sorolt lelet csupán két, talán nyíltartó tegezhez tartozó vastörredék volt, de néhány női temetkezés gazdagsága megközelíti a középréteggel kezelt lelőhelyek női sírjainak színvonalát. (Természetesen az elpusztult sírok ismerete ugyanúgy megváltoztathatná a besorolást, mint az előző lelőhelynél.) Már a klasszikus értelemben használt köznépi temetők közé tartozik Tiszalök-Vajasdomb, a melléklet nélküli sírok nagy arányával, a lovastemetkezések és az övek teljes, a fegyverek majdnem teljes hiányával, s az egy-két jelentősebb női vagy felékszerezett gyermeksírral. Hasonló típusú lehetett a Tiszavasvári-Józsefházán előkerült temető is, bár erről töredékes volta miatt igen keveset tudunk.⁹⁹⁶ Tiszalök-Kisfástanya Kiss Lajos által említett sírja, melyből egy lovas/íjas volt, valamint a tiszadadai szórványok szintén köznépi temetkezéseket sejtetnek, de ezek jellege sajnos nem meghatározható.

K-Magyarország honfoglalás kori népességének meghatározása több problémát is felvetett. Az egyik az itt letelepedett lakosság etnikai meghatározása volt. A térségben a kabarság jelenlétéről először Györffy György értekezett.⁹⁹⁷ Az ő hagyatékuknak tartotta a klasszikus honfoglaló leleteket, míg a magyarokénak az avar griffes-indás leletanyagot. Györffy az írott források alapján próbálta elhelyezni a kabarokat. Anonymus szerint Árpád vezér Vereckénél nyomult be az országba seregével, mely jórészt az előhad szerepét betöltő kabarokból állt, s ez alapján ez a népcsoport leginkább az ÉK-i országrészben keresendő.⁹⁹⁸ Egy másik válto-

zat szerint Szvatopluk halála idején a kabarokból álló magyar had Pannoniában kalandozott, s a hír hallatán nem tért haza Etelközbe, hanem a Felső-Tisza-vidékre vonult vissza, ott telepedett le, s ott várta meg Árpád bevonulását.⁹⁹⁹ Györffy a dukátus intézménye alapján is a kabar népet helyezte erre a területre. A krónikák alapján 10 megyét sorolt a hercegi uralom alá, köztük Nyírt (Szabolcsot) is. Úgy gondolta, hogy a dukátus eredetileg a magyarsághoz csatlakozott segédnépek területi szervezete volt (amit az is mutat, hogy mint a korona/kard viszony az ország 2/3–1/3 felosztását jelentette, úgy a honfoglalók 1/3-át is véleménye szerint a segédnépek tették ki). A kabarok közé sorolta a türk kazárokat, az iráni kálizokat, az alán oszlárokat, a bolgár szuvarokat, a berceleket és a székelyeket, s nemekre és ágakra tagolt katonai szervezetként határozta meg társadalmukat.¹⁰⁰⁰ Kristó Gyula nem látta bizonyítottnak Györffy elméletét a kabarokról, és nem tartotta valószínűnek a dukátus 10. századi (Koppány előtti) meglétét sem.¹⁰⁰¹ Dienes István kezdetben a szabolcsi, feltűnően szép emlékanyagot a nagy fémműves hagyományokkal rendelkező – és a zsákmányszerző kalandozásokban részt vevő – kabarokhoz kapcsolta.¹⁰⁰² Úgy vélte, hogy bár az ötvösmunkákat nem csak kabar eredetű mesterek készítették, de valószínű, hogy a kabarság csatlakozásakor horezmi vagy alán kézművesek kerültek néhány ötvösműhely élére.¹⁰⁰³ Elfogadta Györffy elméletét a dukátus területén élő kabarokról, s a szintén hercegi területnek tartott Nógrádban előkerült karancslapújtói sírokról is azt gondolta, hogy azokban a népétől elkülönülten eltemetett, előkelő kabar család nyugodott.¹⁰⁰⁴ Mesterházy Károly kandidátusi disszertációjában foglalkozott ezzel a kérdéssel,¹⁰⁰⁵ ahol is a Felső-Tisza-vidék és a Duna-Tisza köze szászánida stílusú leleteit a kabarsághoz kapcsolta, mivel itt találhatóak a leggazdagabb vezéri sírok, sok a katonaelem, s mint katonailag erősebb csoport, a honfoglalás során a legjobb földeket foglalta el. Érvel a horezmi eredetűnek tartott bordás nyakú edények kabarok által lakott területen való kizárólagos jelenlétével is. Dienes István véleményét azonban később teljesen visszavonta, s az addig kabar sajátosságnak tartott emlékeket a honfoglaló magyarok hagyatékaként határozta meg. A tarsolylemez véleménye szerint a fejedelmi háztól való közvetlen függés jelvénye volt, s nem köthető egy bizonyos etnikai

⁹⁹⁵ NÉMETH 1996a, 12–13; NÉMETH 1996b, 200.

⁹⁹⁶ Amennyiben a szórványként előkerült kengyelek a temetőrészlethez tartoztak, a Tiszalök-kisfástanyai lelőhellyel is mutat rokonságot.

⁹⁹⁷ GYÖRFFY 1958a, 87, 610. – Glaser Lajos már 1939-es dolgozatában a tokaji és tiszadobi rév közötti részre, ezek védelmére és a kereskedelmi út felügyeletére idetelepített kabarokat említett (GLASER 1939, 300).

⁹⁹⁸ GYÖRFFY 1958b, 14.

⁹⁹⁹ GYÖRFFY 1977, 129.

¹⁰⁰⁰ GYÖRFFY 1958a, 48–87.

¹⁰⁰¹ KRISTÓ 1974, 455–456.

¹⁰⁰² DIENES 1961, 101–108, 133–137.

¹⁰⁰³ DIENES 1970a, 124–125.

¹⁰⁰⁴ DIENES 1964b, 37.

¹⁰⁰⁵ MESTERHÁZY 1980, 43–44.

csoporthoz. Az addig kabar szállásterületnek tartott Nyírséget már az egyik dukátusi központnak határozta meg, vagyis a trónörökös hercegek hatalmi körzetének, amely a legelső fejedelmi udvarhelyekből alakult ki.¹⁰⁰⁶ Bálint Csanád kandidátusi értekezésében a Felső-Tisza-vidéken (és a Mátra-vidéken) a kabarok hagyatékát fedezi fel, s a tarsolylemezek körét is a kabarok művészetének tulajdonítja.¹⁰⁰⁷ Fodor István kazárokkal és kabarokkal foglalkozó művében cáfolja a tarsolylemezek körének kabar voltát, a következő érvek alapján: a fémművességnek nem horezmi, hanem közép-ázsiai, szogdai forrásai vannak; a bordás nyakú edények nem egy kisebb területről származnak, hanem elszórtan találhatóak, s horezmi eredetük sem igazolható; a kabar–magyar temetkezési rítus nem eltérő, elkülöníthető, valamint finnugor rítus is előfordul a korábban kabarnak tartott lelőhelyeken (szemfedő – pl. Rakamaz-Strázsadomb); s végül Kazáriában ritka a lovastemetkezés.¹⁰⁰⁸ Véleménye szerint a csatlakozott néprészek (székelyek, kabarok) kulturális beolvadása zömmel a honfoglalás előttre tehető, a honfoglalás kori hagyatékban már nem tükröződik különállásuk.¹⁰⁰⁹

A nyíri Mezőség adatai közül sem a temetkezési rítus, sem a temetőben előkerült leletanyag nem ad okot egy eltérő származású nép elkülönítésére.

A honfoglalás időszakában sajátos jellegű temetők jelennek meg, melyeknél a nemek arányában súlyos torzulás mutatkozik – a férfiak száma két-háromszorosra a nőkének, s a gyermekek szinte teljesen hiányoznak. Ez a kép teljesen kizárja a normális családi életet, nem lehet tehát vérrokon „szervezetnek” tartani ezeket a közösségeket. Ilyen temetőket főként Zemplénben és Szabolcsban találtak, ezt Bóna István kutatási sajátosságnak tartotta, mert hasonló jellegű temetők máshol is – a Tiszántúlon D-re Temesvárig, a Duna–Tisza köze középső részén, a D-szlovákiai Kisalföldön és Erdélyben is előfordulnak. Ezek a temetők véleménye szerint szervezetten, tervszerűen telepített katonai őrállomásokhoz tartoztak, melyek – mivel feleslegessé váltak – nem éltek túl a 10. század közepét. A temetők olyan steppei eredetű katonai rendbe szerveződött közösség temetkezéseit mutatják, amely szerveződés a valóságos vérségi kötelékeket utánozza.¹⁰¹⁰ Dienes István és Mesterházy Károly

ezeket szintén katonai temetőknek tartja, melyeknek méretét és aránytalanságát az indokolja, hogy rövid ideig, csupán egy-két nemzedéken keresztül voltak használatban.¹⁰¹¹ Dienes szerint legkésőbb 895-ben létesülnek már a Nyírségben udvarhelyek a fejedelmek számára, majd a fejedelmek 900 körül beköltöznek az ország szívébe, s ezeket a korai központokat a trónvárományos hercegek öröklik meg, azaz a központok dukátusként működtek tovább. Úgy gondolta, hogy ezen a területen a 10. században végig katonai elemek állomásoztak, s innen indultak ki a kalandozások is.¹⁰¹² A fejedelmi, trónörökösi jelenlétet támasztja alá Kovács László honfoglalás kori pénzeket feldolgozó munkája is, melyből kiderül, hogy az arab kereskedők célpontja a 10. század elején a Bodrogköz volt.¹⁰¹³ Révész László a szabolcsi és zempléni temetőket a nagyfejedelmek katonai kísérői előkelő családi sírcsoportjainak tartja, körülöttük háziszolgák és nem rokon harcosok temetkezéseivel.¹⁰¹⁴ Szerinte a Bóna által említett hasonló jellegű temetők lokális központra utalnak, törzs-, illetve nemzetségszű kisérétének emlékei lehetnek.¹⁰¹⁵ Bóna István és Révész László is a 10. századi Dániában találta meg ezeknek a temetőknek a magyarzatát és párhuzamát, ahol a „késői viking” korszakból tártak fel 4 katonai tábort, amelyek temetőiben a felnőtt–gyermek és a férfi–nő arány ugyanolyan torzult volt, mint ezekben a honfoglalás kori temetőkből.¹⁰¹⁶

A korai fejedelmi központként kezelt felső-Tisza-vidéki és szabolcsi területen előforduló, a fejedelmi katonai kísérethez kötött, nemek arányában erősen torzult temetők jelenléte területünkön igazából nem kimutatható. Az egyetlen olyan temető, melyben a biztosan férfiként meghatározott halottak száma a duplája a biztosan nőként meghatározottaknak (8:4) Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I., itt az öt bizonytalan nemű felnőtt közül egy valószínűleg férfi és egy nő, míg a maradék három felnőttet a temetőben elfoglalt helyük alapján szokás férfiként elfogadni.¹⁰¹⁷ A gyermekek száma viszont jelentős – a temetkezések harmada, ami a katonai jellegű temetőkre nem jellemző. A három másik feltártnak mondható, valamint fegyvert, illetve lovastemetkezést is tartalmazó temető nemek szerinti összetétele viszont nagyjából normális képet mutat. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. temetőben 5 férfi mellett 4 nő és

¹⁰⁰⁶ DIENES 1986, 94–98.

¹⁰⁰⁷ BÁLINT 1991, 154–158.

¹⁰⁰⁸ FODOR 1988, 100–103.

¹⁰⁰⁹ FODOR 1980c, 350.

¹⁰¹⁰ BÓNA 1997.

¹⁰¹¹ DIENES 1986, 99–101; MESTERHÁZY 1995, 1040.

¹⁰¹² DIENES 1986.

¹⁰¹³ KOVÁCS 1989b.

¹⁰¹⁴ RÉVÉSZ 1996a, 204; RÉVÉSZ 1996b, 41.

¹⁰¹⁵ RÉVÉSZ 1996a, 202; RÉVÉSZ 1996b, 42.

¹⁰¹⁶ BÓNA 1997.

¹⁰¹⁷ Az egyetlen olyan temető a területen, ahol a László Gyula által felvázolt férfi- illetve női oldal – bár megkérdőjelezhetően, de – kimutatható volt.

3 gyermek volt. Itt a lovastemetkezések, a méltóságjelvények és a fegyverek aránya, valamint kapcsolata az előző lelőhellyel még elképzelhetővé teszi, hogy ehhez a körhöz kapcsoljuk. Tiszavasvári-Aranykerti táblán 7 férfi, 8 nő, 2 bizonytalan nemű felnőtt, valamint 3 gyermek (itt ez utóbbiak száma kevés, valószínűleg több sír is megsemmisült), Tiszavasvári-Nagy Gyepárosnál 4 férfi, 5 nő, egy bizonytalan temetkezés, valamint 8 gyermek sírja volt. Ez utóbbi lelőhely – mint fentebb már említettük – egyéb szempontból sem felel meg a katonai őrállomásokhoz vagy a fejedelmek katonai kíséretéhez kapcsolható temetők jellegzetességeinek: az egyetlen lovastemetkezés, valamint az egyetlen méltóságjelvényként értelmezett tárgy – egy tarsoly négy verete – is gyermek sírjából került elő, s fegyver tekintetében sem állt jobban, mint egy-egy valóban szegény köznépi temető. A térképet nézve tehát azt láthatjuk, hogy a fejedelmi központhoz kapcsolható előkelő, fegyveres temetkezések területünket éppenhogy csak érintik, s Bashalom vonalától nyugatabbra már nem kimutathatók.

Az etnikai meghatározás mellett a népesség szempontjából egy másik kutatási probléma ezeknek a sajátos szerkezetű, gazdag temetőknek a korai megléte, majd a 10. század közepi eltűnése, és a köznép kései, szintén 10. század közepi megjelenése.¹⁰¹⁸ Dienes István véleménye szerint csak a kutatás hiányossága, hogy 950 előttről nem ismerünk köznépi temetőket.¹⁰¹⁹ Révész László viszont úgy gondolta, hogy egy népességcsere zajlott le a 10. század közepén, mikor egy hatalomváltás folytán a Felső-Tisza-vidékről eltelepítették a katonai közösséget, s az ő helyükre telepítették le a köznépi temetőkben nyugvó népességet. 13. századi székely és magyar néphagyomány, valamint történeti források (Abu Marwán ibn Hajján 987/8–1076 mór történetíró, aki a 942. évi spanyolországi magyar kalandozásokról írt) alapján úgy látta, hogy egy, az Árpád-nemzetségen belül kitört hatalmi harc után (kb. 942–948 között) a vesztes és kíséretének egy része külföldre menekült, az udvartartás maradványait pedig széttelepítették. Ezzel megszűnt a felső-Tisza-vidéki fejedelmi székhely, s a hatalmi centrum Székesfehérvár–Esztergom körzetébe került, a kíséretet új típusú fegyverzetrel kezdik felszerelni – megjelennek a szablamarkolatú kardok, kétélű kardok. Régészeti szempontból megfogható jele ennek, hogy a rangos temetőkben nincsenek kétélű kardok, csak az új népességként a 10. század közepén megjelenő, köznépi környezetben nyugvó harcosoknál, akiket a korábbi katonai

népesség helyére telepítettek.¹⁰²⁰ Későbbi munkájában már felvetette a szabad magyar köznép 10. század eleji helyi meglétét, amit például a tuzséri temető, illetve hozzá hasonlóan, a korábbi publikációkban társadalmilag túlértékelt más temetőkben megtalált közösségek képviselnek.¹⁰²¹ Istvánovits Eszter a Rétköz honfoglalás és Árpád-kori anyagát feldolgozó könyvében felhívja a figyelmet a társadalom erősen kategorizált, merev felosztás szerinti kezelésének problémájára, s arra, hogy a köznéphez és a középréteghez sorolt temetők között a különbség nem olyan éles, a határok időnként összemosódnak. Megállapítása szerint a kutatás hajlamos kronológiai problémával keverve (az S-végű karikák hiánya vagy megléte alapján) elvégezni a besorolást. Bálint Csanád felvetését követve¹⁰²² elképzelhetőnek tartja az avar kori népesség továbbélését, kiemelve az avarokra jellemző rítuselemeket.¹⁰²³ Makk Ferenc a felső-Tisza-vidéki gazdag temetőket szintén a fejedelmi törzs szállásterületéhez köti, megszűnésüket viszont ahhoz, hogy a fejedelmi törzs az augsburgi vereség után, nagyjából 955–958 között, a főhatalomért folytatott küzdelem érdekében a Duna–Tisza közére, a karha addigi birtokaira telepedett át.¹⁰²⁴

A problémát területünkön a leletanyag alapján nem könnyű körülhatárolni. Részét képezi a fentiekben már elemzett nehézség a temetők népességének társadalmi besorolása kapcsán, s a 10. század végén tapasztalt minőségi (és persze mennyiségi) változás a temetők leletanyagában. A 10–11. század fordulójára tehető viseletváltozás a nyíri Mezőségekben csak a terület egészének vizsgálatából mutatható ki, egy temetőn belül teljes biztonsággal nem, mivel nem rendelkezünk teljesen feltárt, jól dokumentált, s így a különbséget jól szemléltető lelőhellyel. A feltárt és értékelhető lelőhelyek vagy a 10. vagy a 11. századra keltezhetőek, a két század között átvezető temető Tiszalök-Vajasdomb, valamint a leletanyaga, illetve a temetkezések jellege alapján valószínűleg Tiszavasvári-Józsefháza, mely töredékes volta miatt ilyen szempontból nem nyújt segítséget. Az egyetlen támpontunk tehát a még javarészt a 10. századra keltezhető vajasombi lelőhely, ahol a „divatváltás” kezdete, az S-végű karikák megjelenése megfogható, s előfordul néhány, inkább a 11. századra jellemző ékszertípus is. Területünkön a karikák formai változása (emellett a régi, egyszerű típus további használata is) egyértelműen látszik, új ékszerfajták (új típusú fülbevalók, gyöngyök, gyűrűformák) megjelenése mutatható ki.¹⁰²⁵ Bár ezek

¹⁰¹⁸ Ez utóbbi természetesen összefügg a már említett, a társadalmi besoroláshoz kapcsolódó problémakörrel.

¹⁰¹⁹ Köznépiként kezelte a szerényebb, kevesebb melléklettel ellátott, kevés fegyvert és lovastemetkezést tartalmazó temetőket (DIENES 1961, 126–127).

¹⁰²⁰ RÉVÉSZ 1991, 93–95.

¹⁰²¹ RÉVÉSZ 2000, 21.

¹⁰²² BÁLINT 1976, 243–244.

¹⁰²³ ISTVÁNOVITS 2003, 445–448.

¹⁰²⁴ MAKK 2004, 125–126.

¹⁰²⁵ Az ehhez a problémakörhöz tartozó fegyverzetváltás területünkön nem kimutatható, kétélű kardos temetkezés nem került elő.

megjelenését nem lehet biztos időponthoz kötni, az ezt leginkább reprezentáló S-végű karikák általánossá válása itt a 11. század első negyedére tehető.¹⁰²⁶ A leletanyag megváltozását több elmélet próbálja megfejteni. A kereszténység eluralkodása természetesen hatással van a temetőkre kerülő tárgyak jellegére és mennyiségére is, ugyanakkor a divatváltásra nem szolgál magyarázattal – semmiképpen nem keresztényibb az S-végű karika az egyszerű változatnál, avagy egyik fülbevalótípus a másiknál.¹⁰²⁷ Révész László a 10. század közepén lezajlott hatalmi átrendeződéshez, és az ehhez kapcsolódó telepítéshez kötötte a gazdag temető megszünését, a leletanyag megváltozását, illetve az új, köznépi temetők létesítését.¹⁰²⁸ Ezt a véleményt osztja Németh Péter is.¹⁰²⁹ A hatalmi centrum áthelyezésével járó népességcsere¹⁰³⁰ még bizonyításra szorul, hiszen nem mutatható ki egy területi divatváltás a Kárpát-medencén belül, melynek során az ide telepített népesség hozta volna magával viseleti tárgyait, s az innen eltávolítottakkal valahol megjelenik az általuk kedvelt ékszerek, ruhadíszek sorozata. A nyíri Mezőségben a rangos temető megszünése nem a 10. század közepére, hanem későbbre tehető – bár közülük a legkorábbra a bashalmi két lelőhely datálható, amelyeknek még közülük lehetett a fejedelmi katonai kíséret szállástömbjéhez. Az értékelhető feltártságú lelőhelyek közül mind a középréteghez sorolható, mind a módosabb szabadokként meghatározott közösségek temetői még használatban maradtak. Új népesség nagy arányú letelepítése a század második felében nem észlelhető: csupán egy lelőhely esetében lehetünk biztosak a század második felében indult használatra, s egy másiknál valószínűsíthetjük azt. Új temető nyitását elsősorban a 11. század elején tapasztalhatunk – bár a nagyfokú pusztultság miatt ezeknél is elképzelhető a korábbi, valamikor a 10. század második felében történő indulás. Igazából teljes, gyökeres váltást nem is észlelhetünk.¹⁰³¹ A temetkezések gazdagsága erősen csökken, ami azért feltűnő, mert a korábbiakban a Kárpát-medence többi tájegységéhez képest kiemelkedő volt. Az ékszertípus-

sok változása egyszerű divatbeáramlás, -fejlődés eredménye lehet. A temető leletanyagának megváltozását okozhatja egyrészt a kereszténység térhódítása – a rítus változása, a mellékletek elmaradása, az útravaló pénzzel való kiváltása, s a puritánabb szemlélettel együttjárva a ruházat díszének egyszerűsödése, másrészt egy esetleges népességcsere,¹⁰³² de az ezzel ilyen szempontból egyenértékű politikai és gazdasági eljelentéktelenedés is¹⁰³³ – s ezzel együtt a temetkezések elszegényesedése. Mesterházy Károly felvetette, hogy a társadalom átalakulása során, amint biztosított a nemesi rang, a férfiak temetkezésénél nincs már szükség a pompára, ezért az ugyanolyan tehető rétegnél a sírok jóval szegényesebbek lesznek, mint korábban. A nők, mivel egyrészt a hagyományörzés erősebb náluk, másrészt a társadalmi rangnak csak reprezentálói, nem hordozói, gazdagabban temethetők.¹⁰³⁴

A kora Árpád-korra 15 lelőhely keltezhető. Ezek nagyrészt a terület ÉNy-i és középső részén sűrűsödnek,¹⁰³⁵ de a 10. századi lelőhelyekhez hasonlóan elszórtan máshol is előfordul egy-egy temető. Két sűrűbben lakott terület figyelhető meg: Tiszadada és Tiszalök között, a Tisza vonalában hat lelőhely láncolata húzódik, valamint Tiszaeszlártól D-re négy, egymáshoz igen közel fekvő, és kissé távolabb egy ötödik, nagyjából egy időszakban használt temető került elő. A lelőhelyek egy része a 10. századi soros temetőkkel azonos típus, néhány esetben előfordul a soros, de többrétegű temetkezés, és két esetben templom köré ásták a sírokat.

A népesség és a népességszám változásának problémája a lelőhelyek erős pusztultsági foka miatt nehezen megoldható kérdés. Az elpusztult, illetve még elő nem került 10. századi temetők, települések számának megbecslését semmi nem segíti. A meglévő honfoglalás kori lelőhelyekhez képest a szintén meglévő kora Árpád-kori lelőhelyek száma nagyobb,¹⁰³⁶ s ezen felül erre a korszakra nézve az okleveles adatokból ismert falvak is segíthetnek a hiány felmérésében. Az Árpád-korból 15, a késő középkorból pedig még további 6 településről van

¹⁰²⁶ A datálást megerősíti az is, hogy a szomszéd Rétköz egyik hosszabb életű temetőjében, Ibrányban Istvánovits Eszter a leletanyag alapján 1010 körülre keltezte ezt a viseletváltást (ISTVÁNOVITS 2003, 448).

¹⁰²⁷ Ez az Istvánovits Eszter által példaként felhozott publikációban sem szerepel (MESTERHÁZY 1997a), a pogány–keresztény váltás az ötvös-tárgyakon szereplő esetleges ideológiai tartalommal rendelkező motívumokat érinthetné csak ilyen szempontból (ISTVÁNOVITS 2003, 448).

¹⁰²⁸ RÉVEZS 1996a, 204–206.

¹⁰²⁹ NÉMETH 1993, 143.

¹⁰³⁰ Melyet területünkön az antropológiai anyag szinte teljes hiánya miatt vizsgálni nem tudunk, de mivel a korai fejedelmi központnak éppen csak a perifériájáról van szó, talán ellenkező esetben sem lenne kimutatható.

¹⁰³¹ Ennek természetesen oka az is, hogy a fejedelmi kíséret szállásterületén kívül esnek már lelőhelyeink, s így a változások valószínűleg kevésbé érzékenyen érintették az itt lakó népességet.

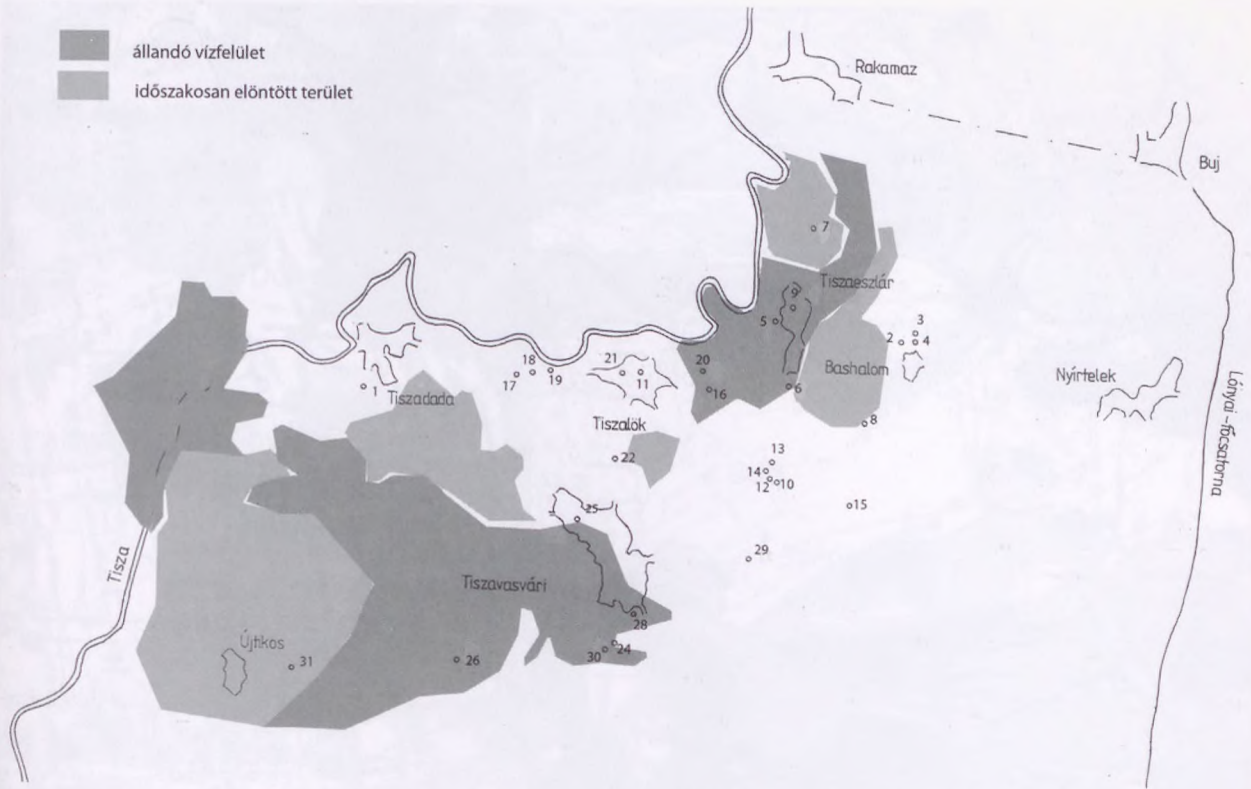
¹⁰³² Ezt – mint fentebb említettük – sem cáfolni, sem megerősíteni nem tudjuk a rendelkezésre álló adatok alapján, de Istvánovits Eszter ezt az ibrányi temető antropológiai adatai alapján a sima és S-végű karikák váltásának idejére teszi (ISTVÁNOVITS 2003, 449).

¹⁰³³ Mely ugyanúgy kapcsolódhat a hatalmi centrum áthelyeződéséhez, ami hatással volt a környék lakosságára is.

¹⁰³⁴ MESTERHÁZY 1980, 113–114; MESTERHÁZY 1995, 1045.

¹⁰³⁵ Az általános tendencia is azt mutatja, hogy a peremterületek – jelen esetben a folyó – felől terjed a kultúrtáj az Árpád-korban a belső területek felé (FRISNYÁK 2002, 91).

¹⁰³⁶ Bár a lelőhelyek száma nem nagyságrendekkel több. A feltártsági fok miatt ugyan nem bizonyító erejű, de jelzésértékű a sírszámok különbsége: 210 ellenében 648 temetkezés.

99. kép. A folyószabályozás és ármentesítés előtti vízrajzi állapot

okleveles említés.¹⁰³⁷ A lelőhelyeket és a lokalizálható településeket¹⁰³⁸ összevetve a terület árvízmentesítés előtti vízrajzi térképével, és az I. katonai felmérés adataival, megállapítható, hogy korszakunkban szárazabb periódus lehetett [99–100. kép].

Az ártéri mocsarak kamrákra tagolták a tájat, az úgynevezett életkamrák a megtelepedés, földművelés helyszínei voltak, míg az ártereken a rét- és legelőgazdálkodás folyt. A gazdasági tevékenység az árterek és az ármentes szintek érintkezési zónájában volt a legjelentősebb¹⁰³⁹ – ezt a lelőhelyek és a falvak elhelyezkedése is mutatja.¹⁰⁴⁰ Tiszaeszlár környékén és Tiszalöktől K-re az állandóan vagy időszakosan vízzel borított területek egy részén, még a kifejezetten mocsarasnak jelölt területeken is több temető, illetve falu volt. A környék legnagyobb vizenyős területe, a Tiszavasváritól Ny-ra, DNy-ra elterülő, füves szigetekkel tagolt mocsár a lelőhelyek tanúsága szerint a korszakban szintén kisebb volt (DK-i szegélyén temetők sora húzódik), de mindenképpen létezett, mert a Tiszadada-Tiszavasvári-Újtikos által

határolt háromszögben sem temető, sem lokalizálható falu nem ismert. Az írásos források és az ismert lelőhelyek (bár ez utóbbiak igen nagy része csak a falvakhoz kapcsolható temetőket fedi) összekapcsolása biztonságosan nem végezhető el, de érdemes őket összevetni, mert felhívja a figyelmet az esetleges hiányokra [101. kép].

Településásatás kevés volt a területen: Tiszaeszlár-Bashalom¹⁰⁴¹ és Tiszalök-Rázompusztán¹⁰⁴² tártak fel Árpád-kori falurészletet. Németh Péter kutatásai alapján Tiszadob határából három biztosabban (Dob, Bigécs, Bárányos), valamint egy kérdőjelesen odakapcsolt (Bás) Árpád-kori települést ismerünk. Egy további települést (Kenézt) először a 14. században említik. Régészeti nyomként Tiszadob-Szigetről szórvány Árpád-kori kerámia és településjelenségek kerültek elő. Az Árpád-kori Dada falu Tiszadada területén igen közel esik a Kisbotos táblában előkerült szórványokhoz, összekapcsolásuk nem biztos, de lelőhelyünk lehetett a település korai temetője is akár. Szintén igen közel fekszik Újtikosnál Tikos faluhoz a Demeteri gödrök-

¹⁰³⁷ NÉMETH 1997.

¹⁰³⁸ A térképre felvitt középkori falvak helye persze nem tekinthető abszolút pontosnak, de kiindulópontnak mindenképpen megfelel.

¹⁰³⁹ RÉFI OSZKÓ 1984, 393; FRISNYÁK 1990, 8, 12.

¹⁰⁴⁰ Nagyjából a Tisza mentén húzódva 12, vegyesen 10. századi, illetve Árpád-kori temető került elő, s a Németh Péter által lokalizált falvak közül is követi hét ezt a sávot.

¹⁰⁴¹ KOVALOVSKI 1980.

¹⁰⁴² MÉRI 2000.

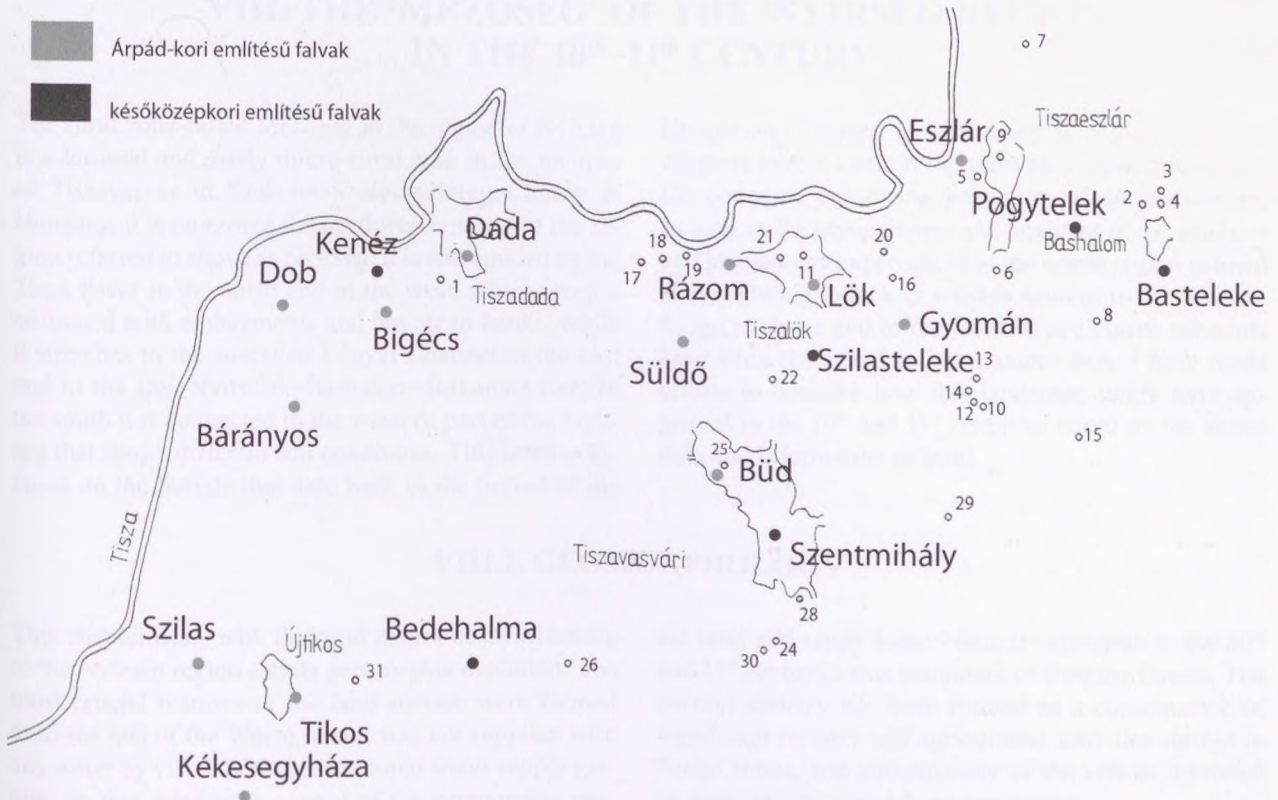
100. kép. A nyíri Mezőség 10–11. századi temetői a II. katonai felmérési térképen

ben előkerült 11. századi temető, s így összetartozásuk valószínűsíthető, de a környéken lokalizált két másik Árpád-kori településhez (Szilas, Kékesegyháza), és a pontosan helyhez nem köthető harmadikhoz (Köröszszeg) kapcsolható temetkezéseket nem ismerünk. Tiszalök környékén négy Árpád-kori, s egy késő középkori említésű település található. Rázom falu és a környékén előkerült temetők kapcsolata általánosan elfogadott. Lök faluhoz közel két, a Vay kastély és a főszolgabírói lakás kertjében talált, valószínűleg 11. századi temetőrészlet található. Süldő falu közelében egyáltalán nem ismerünk temetőt. Tiszalök-Kövestelek lelőhelyen Lőrinczy Gábor beszámolója alapján templom körüli temető volt, de nem tudhatjuk, hogy a korai településen belüli templomhoz tartozott-e,¹⁰⁴³ s akkor megpróbálhatjuk a környékre lokalizált Gyomán faluhoz kötni, vagy pedig az I. István (1000–1038) II. törvénye által előírt, 10–10 falu által közösen megépített, közvetlenül a püspök hatalma alatt álló, temetkezőhelyül is szolgáló templomok egyike lehetett. Tiszaeszlár környékén is több temetők van,

de ezek közül egyet sem tarthatunk (az amúgy igen korai említésű) Eszlár falu temetőjének – a közelben lévő lelőhelyek egyike sem éri meg ugyanis jelen datálásunk alapján a 10. század végét. Tiszalök és Tiszaeszlár között, valamint ez utóbbi körül viszont több 10. századi temető is van, melyek esetében a bennük temetkező közösségek települését/településeit nem ismerjük. Bashalom-Csengősparton a település és a temető is ismert. Kovalovszki Júlia véleménye szerint a falu az Eszlárról, mint központból szétsugárzó kisebb települések egyike lehetett, de biztosan nem egyezhet a környéken lévő Basateleke vagy Pogyteleke késő középkori falvakkal, mivel a 15. században ez már nem létezett.¹⁰⁴⁴ Tiszavasvárinál a görög katolikus templomnál előkerült korai templom körüli temető és az ide lokalizált Búd falu kapcsolata nagyon valószínű. Tiszavasvári környékén Németh Péter említ egy nem lokalizálható, korai – 11. századi említésű – Füged nevű falut, de valószínűleg több település is lehetett, mivel mind Vasváritól D-re és DNy-ra, mind Tiszaeszlár és Tiszavasvári között több 10. századi és

¹⁰⁴³ Az ásátó a korszakból csak téglaegető kemencéket dokumentált (LŐRINCZY 1984, 155–164).

¹⁰⁴⁴ KOVALOVSZKI 1980, 29, 90. jegyzet.

101. kép. A lelőhelyek és a középkori falvak összefüggése

kora Árpád-kori temető van, melyet nem tudunk településhez kötni. Tiszavasvári területén -Paptelekhatón, -Keresztfalnál és -Belterületen is kerültek elő településnyomok. Összességében a területen legalább nyolc Árpád-kori településhez nem tudunk temetkezéseket kap-

csolni, az esetleg hiányzó 10. századi temetőkről pedig egyáltalán nincs információnk.¹⁰⁴⁵ Megállapítható tehát, hogy a 10. század végétől jelentős, de pontosan nem meghatározható mértékű népességszám-emelkedés indult, ami a korszakra általánosan is jellemző.

¹⁰⁴⁵ Mivel jelen dolgozatunkban a korszaknak csak a temetkezéseivel foglalkozunk, az ismeretlen települések számát meg sem próbáljuk megállapítani.

VIII. THE 'MEZŐSÉG' OF THE 'NYÍRSÉG REGION' IN THE 10th-11th CENTURY

The rural zone called Mezőség in the region of Nyírség is a loessal and sandy micro-rural area in the vicinity of Tiszavasvár in Szabolcs-Szatmár-Bereg County in Hungary; it is moreover the northwestern part of the region referred to above as Nyírség. It is surrounded by the Tisza River in the north and in the west, which river is sectioned with embayments and has steep banks, while it stretches to the so-called Lónyai Channel in the east and to the Buj-Nyírtelek-Bashalom-Rakamaz line. In the south it is connected to the western part of the Nyírség that shows different soil conditions. This treatise focuses on the burials that date back to the period of the

Hungarian Conquest and the Early Árpáadian Age. The chapters herein contain the individual descriptions and the complete processing procedure of the cemeteries, as well as the comparisons and analyses of the artifacts and phenomena experienced in the entire region defined above. Owing to lack of written sources in the ages referred to above and to the fact that settlement remnants have been recovered in low number only, I have made efforts to describe how this landscape might have appeared in the 10th and 11th centuries based on the above data and information of avail.

VIII.1. GEOMORPHOLOGY

This chapter deals with the rural nature of the Mezőség in the Nyírség region and its geomorphic evolution. The most crucial features of the land surface were formed until the end of the Würm, and it was not supplied with any water by virtue of the restructured water supply system, so that wind took control of the geomorphic process. Good quality prairie soil was formed on the loess-

sal sand and sandy loess. Natural vegetation in the 10th and 11th centuries was composed of fringing forests. The current scenery has been formed as a consequence of significant forestry and agricultural activities started in feudal times, and subsequently of the effects inhibited by river adjusting and flood prevention.

VIII.2. HISTORIC PRELIMINARIES

This region was unpopulated until the end of Prehistoric times, and only one artifact that can be connected to the Gravette Culture comes from the Paleolithic. The first vital settlement can be connected with the Linear Pottery Culture of the Great Hungarian Plain, and it re-

mained ceaselessly populated up to a lesser and larger extent until the end of the 9th century, which definition of the aforementioned extent might have been influenced by the intensity of research.

VIII.3. RESEARCH HISTORY AND DATA USED

The research activity conducted in concern to the age of the Hungarian Conquest in Szabolcs-Szatmár-Bereg County may have been launched very early, and enormous attention was paid to it thanks to the enthusiasm of András Jósa, museum founder and director. The very first artifact typical to the age came from the narrow zone of the site, *id est* the vicinity of Tiszaeszlár-Sinkahegy, at the time the construction of the protective bank was commenced after the flood of the Tisza River in 1888. Jósa's successor, the ethnographer Lajos Kiss, continued to expand the collection with equally utmost devotion. Cemeteries were recovered between the two World Wars by agricultural activities, road constructions and clay or sand mining, and the finders were interviewed, the sites were recorded, and the artifacts were collected as applicable. Field reconnaissance and

excavations of József Rohács, a shoemaker in Tiszalök and an amateur archaeologist and local historian, which he could easily implement due to his unclouded relations with the locals and his in-depth knowledge of the local landscape, substantially enhanced the growth of the collection from the 1930s. Although drawings and photos had never been recorded, and that he was primarily engaged in the research of tombs with grave goods, and that he considered anthropological materials as irrelevant, he could manage to compile surprisingly explicit descriptions, while his cemetery maps as resources were of high importance in the course of the processing procedure of the artifacts. Graves and cemetery sections that were rescued and recorded by experts with more and more excelled documentation techniques had been found during constructions and mining mostly in

the period subsequent to World War II. István Dienes, Nándor Fettich, Eszter Istvánovits, László Kovács, Júlia Kovalovszky, Pál Lipták, Gábor Lőrinczy, István Méri, Péter Németh and Mihály Párducz were in charge of the archaeological excavations carried out in the region, yet only a few publications were featured. As in every aspect, the options of archaeology were restricted in this sense as well: especially the large cemeteries of the commonalty and those of the well-to-do can be considered as partially excavated due to the difficulties inflicted by fiscal shortage and the weather conditions, as well as by the size of the cultivated and covered lands. The archaeological assemblage is composed of the collections of four museums, namely the Déri Múzeum, the Jósa András Múzeum, the Magyar Nemzeti Múzeum and the Tiszavasvári Múzeum which even separately safeguard the assemblage of a specific archaeological site. The documentation was once available in the archives

of the Jósa András Múzeum and of the Magyar Nemzeti Múzeum and in the so-called Dienes bequest that was even more scattered at the time research started. The archival discrepancies of excavations conducted by old amateurs, the mixed assemblages and their partial losses caused the most outstanding problems in the course of artifact collection and assessment. Of the historic problems connected with the age of the Hungarian Conquest, the origins of the peoples settled in the Mezőség of the Nyírség region, their social hierarchy, their family structure, the issue why the majority of the dead buried in the cemeteries were men, the very particular features of these cemeteries, the severe changes implying the modification of the assemblages and the artificial diversion of the population taking place around the middle and the second part of the century as stated by certain scholars must be noted.

VIII.4. MORTUARY GIFTS FROM THE 10TH AND 11TH CENTURIES UNEARTHED IN THE 'MEZŐSÉG' OF THE 'NYÍRSÉG REGION'

The cemetery assessments discussed in this chapter serve as the ground of this book. Vast majority of the reports connected with the cemeteries, cemetery sections and stray finds remained unpublished, but the dissemination of these might be noteworthy to describe the age comprehensively despite their insufficient contents therein. Therefore, I considered the re-assessment of these materials in accordance with the current scheme as substantial even in view of the already published archaeological sites, because they closely pertained to the dissemination of the assemblages recovered save one or two cases, and moreover, the statements linked to them and announced on the basis of the research results known since then must be the subject of reconsideration. The assemblages stored in museum warehouses and the archives report on 32 cemeteries that date back to the 10th and 11th centuries. As many as 29 certain archaeological sites and one questionable can be identified in the region, and these should be supplemented with the consequences of the archaeological site identification projects consummated by István Dienes and Péter Németh in the beginning of the 1970s; some erroneous data were cancelled and two cemetery sections were defined as identical owing to which the number above reduced. Reports on stray finds have been available only in certain cases, but specific archaeological sites, where the assemblages

were rescued and the finders were interviewed, provided a bit more information. Although the documentation quality of the archaeological excavations conducted in the '20s and '30s left much desired for, they were not any worse in view of analyses than the salvage excavations linked to the large-scale investments carried out in the subsequent time periods. Majority of the data can be derived from research completed by experts endeavoring to conduct full-scale excavations; however, comprehensive description in this case is also distorted by the fact that such excavations were conducted in respect to spectacularly rich cemeteries only, so that our notion concerning the "classic" cemetery sites of the commonalty requires additional information. The descriptions of the burials, and subsequently the analyses of the recovered assemblages as per type, as well as the dissemination of the parallels follow the accounts of the excavation site circumstances in the course of the processing procedure of each archaeological excavation site. Even the reconstruction of the costumes' details associated with the rituals could have been attempted when analyzing the burial habits, if fortunate excavation circumstances and proper documentation sources were available. The definition of the cemeteries' structures and chronology may have been performed depending on the quantity of the cemetery maps and anthropological data.

VIII.5. BURIAL RITUALS

The cemeteries' level of disturbance, the discrepancies in their excavation methods, the incomplete documenta-

tions of cemeteries excavated by past amateurs and the negligible quantity of anthropological data related to

them grossly aggravated the analyses of the cemeteries and the definition of the cemetery structures and of the chronology of burials belonging to the occupation phases. However, specific elements of the burial rituals were required to and worthy to have been examined despite the foregoing, and they should have been subject to comparison in certain cases of diverse cemeteries. The nature of the cemeteries is appropriate to the general conditions to have been present in the age. No remarkable deviations can be identified, but exclusivity must be questioned in specific cases as regards specific phenomena perceived by research and explained by religious causes. The function of religion must be considered as extraordinary in case of the burial rituals, but to form well-grounded explanations concerning them seem to be quite impossible owing to controversies. The cemeteries were generally row cemeteries; there were also two graveyards, and data demonstrated multilayer burials on two other sites. The orientations of the graves were west to east and north-west to south-east, and they were aligned into north to south rows. Graves with different orientations were typical to burials of the Árpáadian Age only. The positions of the dead bodies were also archetypal: these were extended burials. There were two contracted burials, out of which the one verified by drawn documentation, hence its classification so, was explained by science in two ways, to wit either the suspicion of witchcraft or the servant status, of which the latter one is more probable based on the circumstances revealed. The disposal and position of arms and hands in burials show considerable variations: as many as 18 different positions were observed. Although negligible quantity of drawings or photo documentations have been of avail and only descriptions might be relied on, it can be concluded that these variations also demonstrated differences depending on the nature and chronology of the cemeteries and the gender and the age of the dead bodies. The highest level of variations could have been observed in case of commonalty cemeteries dating back to the 10th century. Ritual causes can be disregarded in case of disturbances from the 10th century, because the main objective must have been the despoiling of graves, if their sumptuous equipment is assumed. No assumptions can be concluded in case of the only one salvage site from the Árpáadian Age due to inappropriate documentation. The existence of symbolic burials is not unequivocally acknowledged by the scholars. Such existence can only be likely in this territory. The positions of find materials, to say parts of clothing and objects as funerary goods placed in tombs, represent the easily recognizable, but unambiguously and uniformly inexplicable phenomenon of the burial rituals. Clothing techniques, the unbuttoning method of the clothes, the way to take off the belts, the weapons attached to the belts, the separate storage of utensils and their positions on the converse side, as

well as their damages inspired many hypotheses which were generally explained in association with religious beliefs. These hypotheses equally cherish causes, such as the mirror-like reflection of afterlife, the fear of being haunted, the left-handedness of the dead and simple practical reasons (sufficient space was available to place the actual object on that specific spot). Without the proper knowledge of the beliefs, we can only collect and record these rituals – their indubitable analyses is not possible at all. The clarification of this issue is further prevented by the fact that the rituals were not uniform. Although it has been observed that a specific type of object was placed the identical way in each case as regards specific cemeteries, the general view changed in every grave in case of others. The presence of sharp and pointed objects in the tombs has been considered as a ritual that is difficult to be distinguished from the foregoing and as an action to prevent being haunted. This rather characterizes the graves of women. The only case considered as mutilation in my opinion is disputable, because different gender identification can imply a different explanation. Horse burials were found only in cemeteries dating back to the 10th century. The nature of these and the age and gender ratio of the dead buried in them completely reflect the comprehensive situation in the Carpathian Basin. Extraordinary circumstances were discerned in case of one cemetery only: neither a horse nor any horse trapping was placed along a man's dead body that was considered as a prestigious figure based on the mortuary gifts in cemetery II. of Tiszaeszlár-Bashalom. Another tomb was excavated in the very same cemetery, into which only a horse was buried without human remains. Whether the man in it was unburied by virtue of looting – although unlikely –, or it may have been the subject of a symbolic burial ritual, or it can presumably be associated with the aforementioned grave without a horse in some closely indefinable manner is still the subject of further research due to the unfortunately disturbed nature of the grave. Food offerings can be extrapolated on the basis of utensils and animal bones. Nearly all of these were linked to burials of the 10th century, except for one, whereas the remains of an egg were found next to a child lying in a grave from the 11th century. Differences were detected as regards the rate of gender and age in each cemetery. Shroud remains came to light from opulent burials dating back to the 10th century. Obolus were practically used in the Árpáadian Age, but coins presumably as obolus placed in a grave were found in a child's tomb dating back to the 10th century. The excavation zone is inappropriate for statistical analyses due to the discrepancies of the method applied to define gender and age, but based on the current data we can state that obolus were provided independently from gender and age.

VIII.6. THE ARTIFACTS

The dissemination of the finds was completed in accordance with the chronological order applied for the assessment of the cemeteries. How the objects appeared as per gender and age, and the examination of the frequency concerning each epoch were serious aspects in the course of artifact typology. Compared to the research results to date and the areas already processed (primarily to the results of Rétköz) I attempted to align them with the general situation in the Carpathian Basin with special regard to the analogies and striking deviations. Of the jewelry and dress fittings, but also given the entirety of the artifacts, lockrings were recovered conspicuously in the highest number. These hairrings, even though not in the largest quantity, were found in equal proportions in the area. The expansion of the S-terminalled rings took place in the first quarter of the 11th century. Five different types of earrings were identified, out of which two were found in a very low quantity – namely earrings with cast-beadrow pendant and earrings with grape bunch pendant (the latter one came to light from tombs dated back to the 10th and 11th centuries). These were found not only in many graves, but also in many cemeteries. Both categories of the braid ornaments (cast and plated) with notable quality differences were detected amongst the women of the middle social stratum and the commonalty, and in addition shell jewelry with a similar function was also found. The diversity of the depictions is also wide – six different patterns have been identified. Torques in low quantity came from sites that rooted back to the Árpadian Age. Beads with numerous shape variations in large quantity have been known from this area. These were primarily used for luxurious burials in the 10th century. The largest portion was composed of seed-beads and various eye-beads which also had a hair decoration function, while metal foil inlaid beads as necklace decoration were applied in addition to the huge amount of seed-bead in the 11th century. Of the rare pendants, two types – the leaf-shaped and the crescent-shaped pendant – were uncovered in many cemeteries in many burials that could have been connected with the middle social stratum and the commonalty. The so-called lunula type was unearthed on excavation sites dating back to the 10th and 11th centuries. Cast and pressed ball buttons, which were primarily recovered in rich burials, came from the 10th century only that increases their higher proportion within the assemblage. Rings with a wide variety in large quantity have been known. They were present at rich burials in low quantity in the 10th century. Their amount notably increased in the Árpadian Age, and they became the most popular jewelry along with the lockrings. Bracelets witnessed reverse tendency: their great variety in the beginning (different

forms of chain, plated, wired and twisted types) crucially decreased and only wired bracelets with different diameters came from the 11th century. Metal dress fittings in low amount were discovered in 10th century tombs, more specifically shift ornaments, of which rhombus-shaped version was detected in rich cemeteries only, meanwhile double-pendants were found on sites connected with the commonalty. Mounted footwear was come across in six burials of four 10th century cemeteries, and accurate observations provided basis for reconstruction in two cases. Of the objects defined as rank insignia by László Révész, mounted belts were uncovered in the highest number. As a matter of fact, several variations of these in this function were unearthed in nine graves in four 10th century cemeteries in either untouched or damaged condition either in situ or let loose beside the body placed in the tomb within the same cemetery. They varied in shape as well, and relation was identified only between a fractured set once certainly used as a belt set and a belt mount with secondary function that came from a woman's grave. Mount ornamented sabretaches were come across in three graves. In two cases (a plated and a mount ornamented) they were uncovered as funerary goods which suit the general view; belt mounts, horses and horse trappings were placed along with the dead bodies of men, and even a saber, a quiver for bow and arrows and separately arrows laid next to one of them. The third case showed a different view: a mount ornamented sabretache was unearthed in the grave of an adolescent boy which was quite a rare case in the Carpathian Basin, but was not a unique phenomenon. However, neither a belt, nor any weapon, nor any horse was placed beside him. Of weapons, arrowheads were uncovered in the largest quantity and ratio. Their shape largely fluctuates, but the frequency of the types reflects the general situation of the Carpathian Basin. Their positions in the tombs also vary. The graves abundant in funerary goods, the content of the assemblage and the number of the arrows do not support Gyula László's assumption specifically that the quantity of the funerary furnishing placed in graves would have any rank insignia function. The last pieces of the arrows were probably placed into the earth not later than the end of the 10th century. Quivers were uncovered in less quantity and bone bracket bows were found in even lesser amount, and although the disturbance of the tombs and the discrepancies of the documentation might have added to such phenomenon, our insufficient knowledge in respect to the burial rituals has been confirmed by the fact that there was only one grave in which a bow, a quiver and arrows in one single cluster were discovered. Very few sabers and axes were unearthed which abso-

lutely suit the general situation observed in the Carpathian Basin based on their circumstances. While the graves with sabers were usually abundant in equipment, axes represent the accompanying gifts of poor burials. Horse burials and burials with horse trappings were detected only in 10th century graves. Horse bits, stirrups and girth buckles as horse trappings were placed in the tombs, and two sets of saddle ornament were uncovered in one case, but neither bridle ornaments came to light from the graves of men or women as documentations have recorded, nor bone carvings nor metal plates decorated the saddles. Double-ring bridle bits of fouls were unearthed in vast majority of the cases, and the version with side cheek-pieces was come across in three tombs only. The latter one was placed nearby women or men buried in graves equipped with mortuary gifts richly as István Dienes concluded, but the less secure bridle bits of fouls were placed next to the prestigious dead buried into graves similarly abundant in equipment in other cemeteries. Several different types of stirrups were uncovered; the most frequent one had the shape of a pear. In some cases two different types were uncovered in the same grave, while another had a different size. As István Dienes assumed, the latter one were classic among poor warriors, yet one of the two cases observed in our territory provided the same type in the grave of a woman that was abundant in accompanying gifts. Of the utensils, knives were unearthed the most frequently. These were found nearby men and women in the same ratio, and their positions in the grave were identical. The knives as

precautionary means were the quintessence of women's tombs mainly. One was found as an extraordinary artifact: there was a trepanation knife in a woman's grave from the 10th century. Fire striking steel and flint stone was found in relatively low number and only nearby men irrespective of their property status. Whetstones, howels, bucket components and needles were discovered as individual artifacts. Clay pottery was also rare, only four graves contained such artifacts, and although no conclusion can be formulated owing to the negligible quantity these artifacts had, it must be noted that they were uncovered in the tombs of men, women and children alike, and their positions in the graves varied. Coins were placed in the graves both in the 10th and 11th centuries – in early times nearby men and children only, but subsequently nearby men, women and children alike in a deviating ratio in the Árpáadian Age. Their function was miscellaneous in cemeteries closed in the 10th century. Western coins presumably as obolus were placed next to a child, whilst they functioned as dress fittings sewn on the clothes of men. Byzantine coins drilled through and laced as neckchains were worn as was the case concerning a Roman bronze coin dating back to the 4th century that was unique in this area. The amount of coins placed in graves was incremental in parallel with the decreasing trend in the number of other tomb furnishings in the 11th century. These coins probably as obolus were given the dead in each case at that time, but the function of having been worn as necklaces was assumed as regards two graves of children.

VIII.7. CONCLUSIONS

The conquering Hungarians arriving in the Carpathian Basin discovered beneficial conditions as regards climate, water supply and the fauna and flora. The narrow land had good quality soil as well. The archaeological excavation sites of the Mezőség in the Nyírség region dating back to the 10th century were located primarily in the eastern and north-eastern part of the region, but scattered ones have been located in the entire territory. Influential centers were not established in those days. Connection between two cemeteries of the Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart line could have been identified as regards salvage sites located relatively nearby. Vast majority of the cemeteries that originated in the 10th century had been opened sometime in the initial third of said century, and these were closed not later than the second third and/or third quarter of the same century. There was only one fully excavated cemetery which might have been opened sometime in the middle of said century and was in use until the end of the 10th century and/or the very beginning of the 11th century. The social hierarchy of the settling people was quite complex as was the case

in other areas of the Carpathian Basin, so that no clear classes can be defined. The content of the population of the cemeteries and the comparison performed on the basis of the rituals and the assemblages indicate a more colorful and variegated view as opposed to the preceding more conservative classification. Ethnic definition of the settling population, i.e. the issue of Khabars, has triggered substantial conflict in standpoints. The assemblage unearthed here and the burial rituals perceived do not display such dissimilarities compared to other rural areas based on which we could assume a population with digressing origins. Cemeteries located in the Upper Tisza River region in the area of Szabolcs-Szatmár-Bereg County linked to the prince's military escort and demonstrating a grossly distorted view in the ratio of the genders scarcely concern the micro-region of Mezőség in the Nyírség region, and they cannot be identified west of the Bashalom line. The notion that subsequently to the restructuring act of power in the middle of the 10th century these cemeteries had ceased to have been used as a consequence of the termination and resettlement of

the military escort by which new populations were settled in the settlement zone of said escort has been associated with these cemeteries. This resettlement process can neither be defined in our land precisely, nor checked owing to severely insufficient anthropological data. The transition period taking place in the Mezőség of the Nyírség region in the 10th and 11th centuries is difficult to be defined, since the salvage sites already excavated and subject to assessment can be dated to either the former or the latter century. Tiszalök-Vajasdomb was a cemetery that could have been defined as a witness of such transition between the two centuries referred to above, and so was Tiszavasvári-Józsefháza probably on the basis of its assemblage and burial features. The latter one, however, did not provide any aid in such point of view owing to its fractured nature. The act of change taking place at the turn of the 10th and 11th centuries can be defined in

the cemetery of Vajasdomb even if it had no spectacular tracks: S-terminalled rings appeared, and further jewelry that represented rather the 11th century was also uncovered. Salvage sites originating in the Árpadian Age mainly condensed in the north-western and central part of the region, but they also appeared elsewhere similarly to the ones of the 10th century. Heavily populated area was located between Tiszadada and Tiszalök in the line of the Tisza River and south of Tiszaeszlar. Comparing the archaeological excavations sites to the localizable villages known by instruments it can be claimed that cemeteries of the Árpadian Age unknown so far might lie in this region in a massive number despite the serious gravity of research already completed, and it can also be claimed that there must be many cemeteries dating back to the 10th and 11th centuries which cannot be associated with any settlement.

IX. IRODALOMJEGYZÉK

- ALMÁSSY–ISTVÁNOVITS 2002 Almássy K.–Istvánovits E.: Jósa András Múzeum. In: *Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése*. Szerk.: Maczó P. Budapest 2002, 157–160.
- ANDA 1951 Anda, T.: Recherches archéologiques sur la pratique des Hongrois à l'époque de la conquête du pays. *ActaArchHung* 1 (1951), 251–316.
- ARBMAN 1940 Arbman, H.: *Birka: Untersuchungen und Studien I. Die Gräber: Tafeln*. Stockholm 1940.
- ARBMAN 1943 Arbman, H.: *Birka: Untersuchungen und Studien I. Die Gräber: Text*. Stockholm 1943.
- BAKAY 1978 Bakay K.: Honfoglalás- és államalapításkori temetők az Ipoly mentén. *StudCom* 6 (1978).
- BÁLINT 1968 Bálint Cs.: Honfoglalás kori sírok Szeged-Óthalmon. *MFME* 1968, 47–89.
- BÁLINT 1969 Bálint Cs.: A honfoglalás kori lovastemetkezések néhány kérdése. *MFME* 1969/1, 107–114.
- BÁLINT 1970 Bálint Cs.: A ló a pogány magyar hitvilágban. *MFME* 1970, 31–43.
- BÁLINT 1971a Bálint Cs.: X. századi temető a szabadkígyósi-pálligeti táblában. *BMMK* 1 (1971), 49–86.
- BÁLINT 1971b Bálint Cs.: A honfoglaláskori lovastemetkezések. *MFME* 1971/2, 85–107.
- BÁLINT 1975 Bálint Cs.: A szaltovó-majaki kultúra avar és magyar kapcsolatairól. *ArchÉrt* 102 (1975), 52–63.
- BÁLINT 1976 Bálint Cs.: A magyarság és az ún. Bjelo Brdói kultúra. *Cumania* 4 (1976), 225–252.
- BÁLINT 1978 Bálint Cs.: Válasz Dienes Istvánnak. *ArchÉrt* 105 (1978), 264–268.
- BÁLINT 1980a Bálint Cs.: Természeti földrajzi tényezők a honfoglaló magyarok megtelepedésében. *Etnographia* 91 (1980), 35–52.
- BÁLINT 1980b Bálint, Cs.: Der landnahmezeitliche Grabfund von Pestlőrinc. *ActaArchHung* 32 (1980), 241–250.
- BÁLINT 1988a Bálint Cs.: A magyar őstörténet és honfoglalás kor pénztörténeti vonatkozásai. In: *Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba III*. Szerk.: Hajdú P.–Kristó Gy.–Róna-Tas A. Budapest 1988, 263–288.
- BÁLINT 1988b Bálint Cs.: A honfoglaláskor. In: *Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba I:1*. Szerk.: Hajdú P.–Kristó Gy.–Róna-Tas A. Budapest 1988, 121–164.
- BÁLINT 1991 Bálint, Cs.: *Südungarn im 10. Jahrhundert*. Budapest 1991.
- BÁLINT 2004 Bálint Cs.: *A nagyszentmiklósi kincs. Régészeti tanulmányok*. [VAH 16a.] Budapest 2004.
- BANNER 1956 Banner, J.: *Die Pécelser Kultur*. [ArchHung 35.] Budapest 1956.
- BARTALOS 1899 Bartalos Gy.: Honfoglaláskori s egyéb régiségleletek Egerben és vidékén. *ArchÉrt* 19 (1899), 353–360.
- BIERBRAUER 2003 Bierbrauer, V.: Frühe langobardische Siedlung in Italien: Gräberarchäologie und Siedlungarchäologie – methodische Probleme ihrer Interpretation. In: *I longobardi dei ducati di Spoleto e Benevento. Atti del XVI Congresso internazionale di studi sull'alto medioevo*. Ed.: Fondazione Centro italiano di studi sull'alto Medioevo. Spoleto 2003, 29–77.
- BOGÁCSI-SZABÓ et al. 2008 Bogácsi-Szabó E.–Csányi B.–Tömöry Gy.–Blaszó P.–Csösz A.–Kiss D.–Langó P.–Köhler K.–Raskó I.: Archeogenetikai vizsgálatok a Kárpát-medence 10. századi népességén. *MT* 2008/10, 1204–1216.
- BOKIJ–PLETNĚVA 1989 Bokij, N. M.–Pletněva, Sz. A.: Nomád harcos család 10. századi sírjai az Ingul folyó völgyében. *ArchÉrt* 114 (1989), 86–98.
- BÓNA 1971 Bóna I.: Honfoglalás kori magyar sír Dunaújvárosban. *ArchÉrt* 98 (1971), 170–175.
- BÓNA 1975 Bóna, I.: *Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen*. [ArchHung 40.] Budapest 1975.

- BÓNA 1986 Bóna I.: Szabolcs-Szatmár megye régészeti emlékei I. In: *Szabolcs-Szatmár megye műemlékei I.* Szerk.: Entz G. Budapest 1986, 15–91.
- BÓNA 1993a Bóna I.: A honfoglalás előtti kultúrák és népek. In: *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája I. Történelem és kultúra.* Szerk.: Cservényák L. Nyíregyháza 1993, 63–137.
- BÓNA 1993b Bóna I.: *A hunok és nagykirályaik.* Budapest 1993.
- BÓNA 1997 Bóna I.: A honfoglaló magyarság régészeti hagyatékának társadalomtörténeti tanulságai. *MT* 1997/12, 1451–1461.
- BÓNA 2000 Bóna I.: *A magyarok és Európa a 9–10. században.* [História Könyvtár Monográfiák 12.] Budapest 2000.
- BORSY 1961 Borsy Z.: *A Nyírség természeti földrajza.* [Földrajzi monográfiák 5.] Budapest 1961.
- BÖRZSÖNYI 1905 Börzsönyi A.: Pogány magyar sírok Győr város határában. *ArchÉrt* 25 (1905), 33–37.
- BUDINSKÝ-KRIČKA-FETTICH 1973 Budinský-Krička, V.–Fettich, N.: *Das altungarische Fürstengrab von Zemplín.* Bratislava 1973.
- BÜHLER 2000 Bühler, B.: Ranken und Palmetten. Studien zu pflanzlichen Ornamenten im Frühmittelalter. *ArchÖst* 11/2 (2000), 60–72.
- CHALIKOVA–CHALIKOV 1981 Chalikova, E. A.–Chalikov, A. H.: *Altungarn an der Kama und im Ural.* [RégFüz Ser. II. No. 21.] Budapest 1981.
- CHROPOVSKY 1955 Chropovsky, B.: Výskum staromaďarského pohrebišťa v Košútoch, okr. Galanta. *SlovArch* 3 (1955), 264–269, 270–275.
- CSALLÁNY 1956a Csallány D.: Egyedülálló honfoglaláskori magyar sírlelet Rakamazon. *Szabolcs-Szatmári Néplap* 1956. máj. 20., máj. 22.
- CSALLÁNY 1956b Csallány, D.: Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. Budapest 1956.
- CSALLÁNY 1959 Csallány, D.: Ungarische Zierscheiben aus dem X. Jahrhundert. *ActaArchHung* 10 (1959), 281–325.
- CSALLÁNY 1961 Csallány, D.: *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken.* [ArchHung 38.] Budapest 1961.
- CSALLÁNY 1970 Csallány, D.: Weiblicher Haarflechteschmuck und Stiefelbeschlöge aus der ungarischen Landnahmezeit im Karpatenbecken. *ActaArchHung* 22 (1970), 261–299.
- Cs. SEBESTYÉN 1932 Cs. Sebestyén K.: A sagittis Hungarorum... A magyarok ijja és nyila. *Dolgozatok* 8 (1932), 167–226.
- Cs. SÓS 1957 Cs. Sós Á.: Magyarok. In: *Magyarország régészeti leletei.* Szerk.: B. Thomas E. Budapest 1957, 376–377.
- DIENES 1956a Dienes, I.: Un cimitière de hongrois conquérants á Bashalom. *ActaArchHung* 7 (1956), 245–277.
- DIENES 1956b Dienes I.: A bordányi (Csongrád m.) honfoglaló magyar asszony lószerszáma. *MFME* 1956, 36–54.
- DIENES 1957 Dienes I.: A bashalmi (Szabolcs-Szatmár m.) honfoglaláskori magyar temető. *ArchÉrt* 84 (1957), 24–37.
- DIENES 1958 Dienes I.: A honfoglaló magyarok fakengyele. *FolArch* 10 (1958), 125–142.
- DIENES 1959 Dienes I.: A perbeteti lelet. Milyen volt a honfoglaló magyarok öve? *ArchÉrt* 86 (1959), 145–158.
- DIENES 1960a Dienes I.: Honfoglaló magyarok sírjai Nagykörösön. *ArchÉrt* 87 (1960), 177–187.
- DIENES 1960b Dienes I.: X. századi temető Zalaszentgróton. In: *A Göcseji Múzeum Jubileumi Emlékkönyve 1950–1960.* Szerk.: Szentmihályi I. Zalaegerszeg 1960, 107–126.
- DIENES 1961 Dienes I.: Felső-Szabolcs a honfoglalás korában. In: *A kisvárdai vár története.* Szerk.: Éri I. Kisvárdai 1961, 62–63, 95–196, 199–204.
- DIENES 1963 Dienes I.: Honfoglalóink halottas szokásainak egyik ugorkori eleméről. *ArchÉrt* 90 (1963), 108–112.
- DIENES 1964a Dienes I.: Honfoglalás kori tarsolyainkról. *FolArch* 16 (1964), 79–112.

- DIENES 1964b Dienes I.: A karancslapujtői honfoglaláskori öv és mordvinföldi hasonmása. *ArchÉrt* 91 (1964), 18–40.
- DIENES 1965a Dienes I.: A honfoglaló magyarok. In: *Orosháza története és néprajza*. Szerk.: Nagy Gy. Orosháza 1965, 136–174.
- DIENES 1965b Dienes, I.: Einige gemeinsame Züge der frühfeudalen Kulturen Osteuropas. *ActaArchHung* 17 (1965), 23–28.
- DIENES 1966a Dienes I.: A honfoglaló magyarok lószerszámának néhány tanulsága. *ArchÉrt* 93 (1966), 208–232.
- DIENES 1966b Dienes, I.: Über neuere Ergebnisse und Aufgaben unserer archaologischen Erforschung der Landnahmenzeit. *MFME* 1964/1965–2: 1966, 73–111.
- DIENES 1968 Dienes I.: A magyar honfoglalás kora. Bene vitéz sírja. Mit tudhatott a múlttól egy honfoglaló magyar? A geszterédi arany szablya. Hogyan zajlott le a honfoglalás? Tiszaeszlár-Bashalom a honfoglalás korában. In: *A magyar régészet regénye*. Szerk.: Szombathy V. Budapest 1968, 135–194.
- DIENES 1969 Dienes I.: Megjegyzések Fettich Nándor válaszához. *ArchÉrt* 96 (1969), 116–122.
- DIENES 1970a Dienes I.: A IX.–X. századi magyar társadalom kérdéseiről. Bartha A., A IX.–X. századi magyar társadalom c. könyve alkalmából. *MTA II. Oszt. Közl.* 19 (1970), 111–126.
- DIENES 1970b Dienes I.: *A honfoglalás kora*. [Magyar művészettörténet 1.] Budapest 1970.
- DIENES 1972 Dienes I.: *A honfoglaló magyarok*. Budapest 1972.
- DIENES 1973a Dienes I.: Vita a honfoglalás kor kérdéseiről. In: *A magyar középkor kutatóinak nagyvászonyi találkozásán elhangzott előadások, hozzászólások*. Szerk.: Éri I. Veszprém 1973, 7–18.
- DIENES 1973b Dienes I.: Honfoglalás kori veretes tarsoly Budapest-Farkasrétről. *FolArch* 24 (1973), 177–214.
- DIENES 1973c Dienes, I.: Der Weltbaum der landnehmenden Ungarn. In: *Ornamentik der Ob-Ugrier*. Hrsg.: Vahter, T. [SFOu. Travaux ethnographiques 9.] Helsinki 1973, 202–207.
- DIENES 1975 Dienes I.: A honfoglaló magyarok és ősi hiedelmeik. In: *Urali népek. Nyelvrokonnaink kultúrája és hagyományai*. Szerk.: Hajdú P. Budapest 1975, 77–108.
- DIENES 1978a Dienes I.: A honfoglaló magyarok lélekhiedelmeinek régészeti bizonyosságai. In: *Mítosz és történelem*. Szerk.: Hoppál M.–Istvánovits M. [Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 3.] Budapest 1978, 28–39.
- DIENES 1978b Dienes I.: A honfoglaló magyarok lélekhiedelmei. In: *Régészeti barangolások Magyarországon*. Szerk.: Szombathy V. Budapest 1978, 170–233.
- DIENES 1978c Dienes I.: Opponensi vélemény Bálint Cs.: Dél-Magyarország a X. században c. kandidátusi értekezéséről. *ArchÉrt* 105 (1978), 107–127.
- DIENES 1980 Dienes, I.: Der Weltbaum der landnehmenden Ungarn. In: *Congressus Quartus Internationalis Fenno-Ugristarum Budapestini habitus 9–15. Septembris 1975*. Red.: Ortutay, Gy. [Pars II. Acta Sessionum. Cur.: Gulya, J.] Budapest 1980, 202–207.
- DIENES 1986 Dienes I.: A Felső-Tisza-vidék a X. században. In: *Szabolcs-Szatmár megye műemlékei I*. Szerk.: Entz G. Budapest 1986, 92–114.
- DIENES 1996a Dienes I.: Honfoglalás kori kovácsaink egyik mesterfogásáról. *FolArch* 46 (1996), 181–200.
- DIENES 1996b Dienes I.: A Szabolcs megyei honfoglalás és kora Árpád-kori temetők terepbejárásai naplói. Jegyzetekkel ellátta: Németh P. In: *Tanulmányok, közlemények a honfoglalás emlékére 896–1996*. Szerk.: Németh P. Nyíregyháza–Szabolcs 1996, 287–372.
- DIENES 1998 Dienes I.: *A honfoglaló magyarok*. Kolozsvár 1998.
- DÓKUS 1900 Dókus Gy.: Árpád-kori sírleletek Zemplén vármegyében. *ArchÉrt* 20 (1900), 39–61.
- ERDÉLYI 1961–1962 Erdélyi I.: A bodrogszerdahelyi honfoglaláskori temető. *JAMÉ* 4–5 (1961–1962), 17–30.

- ÉRY 1967–1968 Éry, K.: Reconstruction of the tenth century population of Sárbogárd on the basis of archaeological and anthropological data. *Alba Regia* 8–9 (1967–1968), 93–147.
- ÉRY 1977 Éry K.: Embertani adatok a Felső-Tiszavidék X. századi népességéhez. *Anthr-Közl* 21 (1977), 15–30.
- FÁBIÁN 1967 Fábíán Gy.: Archaeologia experimentalis. Honfoglalás kori magyar íj rekonstrukciója. *TtK* 11 (1967), 98–101.
- FÁBIÁN 1980–1981 Fábíán Gy.: Újabb adatok a honfoglaláskori íjászat kérdésköréhez. *MFMÉ* 1980–1981, 63–76.
- FANCALSZKY 1999 Fancsalszky G.: Három avar kori temető Tiszavasváriban. *ComArchHung* 1999, 107–141.
- FEHÉR 1959 Fehér, G.: Zur Geschichte der Steppenvölker von Südrussland im 9–10. Jh. *StSl* 5 (1959), 257–326.
- FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962 Fehér G.–Éry K.–Kralovánszky A.: *A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei*. [RégTan II.] Budapest 1962.
- FETTICH 1931 Fettich N.: Adatok a honfoglaláskor archaeológiájához. *ArchÉrt* 45 (1931), 48–112.
- FETTICH 1937 Fettich N.: *A honfoglaló magyarság fémművészete*. [ArchHung 21.] Budapest 1937.
- FETTICH 1941 Fettich, N.: *Die altungarische Kunst*. Berlin 1941.
- FODOR 1973a Fodor I.: Az újabb szovjetföldi régészeti kutatások és a magyar őstörténet. *SzSzSzele* 1973/2, 102–118.
- FODOR 1973b Fodor I.: Honfoglaláskori művészetünk iráni kapcsolatainak kérdéséhez. A sós-hartyáni korongpár. *ArchÉrt* 100 (1973), 32–40.
- FODOR 1973c Fodor I.: Honfoglalás kori régészetünk néhány őstörténeti vonatkozásáról. *FolArch* 24 (1973), 159–176.
- FODOR 1976a Fodor I.: Megjegyzések a zempléni sírról. *ArchÉrt* 103 (1976), 282–285.
- FODOR 1976b Fodor, I.: Vorbericht über die Ausgrabungen am Szabolcs-Vontatópart und in Szabolcs-Kisfalud. *ActaArchHung* 28 (1976), 371–382.
- FODOR 1979 Fodor, I.: Einige Beiträge zur Entfaltung der ungarischen Kunst der Landnahmezeit. *Alba Regia* 17 (1979), 65–74.
- FODOR 1980a Fodor I.: A magyar–bolgár–török kapcsolatok történeti hátteréről. In: *Bolgár tanulmányok III*. Szerk.: Dankó I. Debrecen 1980, 9–48.
- FODOR 1980b Fodor I.: Honfoglalás kori korongjaink származásáról. A verseci és a tiszasülyi korong. *FolArch* 31 (1980), 189–219.
- FODOR 1980c Fodor I.: Őstörténet és régészet. *MT* 1980/5, 346–351.
- FODOR 1980d Fodor I.: *Verecke híres útján...* Budapest 1980.
- FODOR 1981a Fodor I.: Honfoglaláskori sír Doroszlón. *ComArchHung* 1981, 149–164.
- FODOR 1981b Fodor I.: A magyarság baltikumi és skandináviai kapcsolatai a IX–XI. században (a régészeti leletek alapján). *SzMMÉ* 1981, 85–89.
- FODOR 1981c Fodor I.: A sándorfalva-eperjesi honfoglalás kori temető. *MKCsM* 1981, 47–53.
- FODOR 1985 Fodor I.: Honfoglaláskori temető Sándorfalván (Előzetes közlemény). *Acta Ant et Arch Suppl* 5 (1985), 17–33.
- FODOR 1988 Fodor I.: Kazárok, kabarok. In: *Magyarrá lett keleti népek*. Szerk.: László Gy.–Szombathy V. Budapest 1988, 61–105.
- FODOR 1992 Fodor I.: *A magyarság születése*. Budapest 1992.
- FODOR 1996a *A honfoglaló magyarság. Katalógus*. Szerk.: Fodor I. Budapest 1996.
- FODOR 1996b Szócikkek. In: *A honfoglaló magyarság. Katalógus*. Főszerk.: Fodor I. Szerk.: Wolf M.–Révész L. Budapest 1996.
- FODOR 2005 Fodor I.: Az ősi magyar vallásról. In: *Csodaszarvas. Őstörténet, vallás és néphagyomány I*. Szerk.: Molnár Á. Budapest 2005, 11–34.
- FODOR 2006 Fodor I.: Az ősmagyarság etnikai tudata és a Csodaszarvas-monda. In: *Csodaszarvas. Őstörténet, vallás és néphagyomány II*. Szerk.: Molnár Á. Budapest 2006, 9–37.
- FRISNYÁK 1978 Frisnyák S.: Szabolcs-Szatmár megye régi térképei. *SzSzSzele* 1978/4, 110–116.

- FRISNYÁK 1985 Frisnyák S.: *A Szatmár-Beregi síkság, a Rétköz, a Nyírség és a Zempléni-hegység 18–19. századi földrajza*. Nyíregyháza 1985.
- FRISNYÁK 1990 Frisnyák S.: *Magyarország történeti földrajza*. Budapest 1990.
- FRISNYÁK 1993 Frisnyák S.: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye földrajzi képe. In: *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája I.* Szerk.: Cservényák L. Nyíregyháza 1993, 13–62.
- FRISNYÁK 2002 Frisnyák S.: A kultúrtáj kialakulása és terjedése a Nyírség és a Felső-Tisza vidékén. In: *A Nyírség és a Felső-Tisza-vidék történeti földrajza*. Szerk.: Frisnyák S. Nyíregyháza 2002, 87–100.
- GÁLL 2007 Gáll E.: Az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság X–XI. századi sír- és szórvány-fegyverleleteinek elemzése. *HK 120* (2007), 395–474.
- GALLINA 1998 Gallina Zs.: 10–11. századi temető- és szarmata településrészlet Homokmégy-Székesen. *RégKut* 1998, 87–105.
- GARAM 1980 Garam, É.: Spätawarenzeitliche durchbrochene Bronzescheiben. *ActaArchHung* 32 (1980), 161–180.
- GEDAI 1971 Gedai I.: *A magyar pénzverés kezdete*. [Kandidátusi értekezés kézírata.] Budapest 1971.
- GEDAI 1986 Gedai I.: *A magyar pénzverés kezdete*. Budapest 1986.
- GEDAI 1994–1995 Gedai I.: Pénzhelyettesítő eszközök a magyaroknál az önálló pénzverés előtt. *ArchÉrt* 121–122 (1994–1995), 155–157.
- GIESLER 1981 Giesler, J.: Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo Brdo-Kultur. *PZ* 56 (1981), 3–167.
- GLASER 1939 Glaser L.: Az Alföld régi vízrajza és a települések. *FK* 67 (1939), 297–308.
- GYÖRFFY 1958a Györffy Gy.: A magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az országig. *Századok* 93 (1958), 12–87.
- GYÖRFFY 1958b Györffy Gy.: *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Budapest 1958.
- GYÖRFFY 1977 Györffy Gy.: Honfoglalás, megtelepedés és kalandozások. In: *Magyar őstörténeti tanulmányok*. Szerk.: Bartha A.–Czeglédy K.–Róna-Tas A. Budapest 1977, 123–156.
- HAMPEL 1905 Hampel, J.: *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn I–III*. Braunschweig 1905.
- HANULIAK 1994 Hanuliak, M.: *Malé Kosihy I. Pohrebisko z 10.–11. storočia*. [MAS 12.] Nitra 1994.
- HIDVÉGHY 1912 Hidvéghy S.: Sírleletek a honfoglalás korából. *ArchÉrt* 32 (1912), 320–322.
- HORVÁTH 2004a Horváth C.: Lánccszerek a honfoglalás kori leletanyagban. *MFME StudArch* 10 (2004), 459–482.
- HORVÁTH 2004b Horváth C.: Adatok a honfoglalás kori kő- és üvegbetéttel díszített fegyverek, tarsolyok és veretek kérdésköréhez. *ComArchHung* 2004, 151–171.
- H. TÓTH 1972 H. Tóth E.: Régészeti kutatások Bács-Kiskun megyében 1960–1971. *Cumania* 1 (1972), 235–261.
- H. TÓTH 1976 H. Tóth, E.: The Equestrian Grave of Izsák-Balázspuszta from the Magyar Conquest. – Az Izsák-balázspusztai honfoglaláskori lovassír. *Cumania* 4 (1976), 141–184.
- HUSZÁR 1955 Huszár, L.: Das Münzmaterial in den Funden der Völkerwanderungszeit in mittleren Donaubecken. *ActaArchHung* 5 (1955), 61–109.
- HUSZÁR 1979 Huszár, L.: *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis Heute*. Budapest–München 1979.
- ISTVÁNOVITS 2003 Istvánovits E.: *A Rétköz honfoglalás és Árpád-kori emlékegye*. Nyíregyháza 2003.
- JÓSA 1896 Jósa A.: A bezdédi honfoglalás kori temető. *ArchÉrt* 16 (1896), 385–412.
- JÓSA 1899 Jósa A.: *A szabolcsi muzeumnak rövid története és méltatása*. Nyírvidék 1899.
- JÓSA 1900 Jósa A.: Emlékek a honfoglalás korából. A tuzséri sírok. (Szabolcs m.) *ArchÉrt* 20 (1900), 214–224.
- JÓSA 1914 Jósa A.: Honfoglaláskori emlékek Szabolcsban I. *ArchÉrt* 34 (1914), 169–184.
- KADA 1912 Kada E.: Sírleletek a honfoglalás korából. *ArchÉrt* 32 (1912), 320–329.

- KALICZ 1958 Kalicz N.: Sárospatak-Baksa. *ArchÉrt* 85 (1958), 90.
- KALICZ 1968 Kalicz, N.: *Die Frühbronzezeit in Nordost-Ungarn*. [ArchHung 45.] Budapest 1968.
- KALICZ 1970 Kalicz N.: *Agyagistenek. A neolitikum és a rézkor emlékei Magyarországon*. Budapest 1970.
- KALICZ–MAKKAY 1977 Kalicz, N.–Makkay, J.: *Die Linienbandkeramik in der Grossen Ungarischen Tiefebene*. [StudArch 7.] Budapest 1977.
- KEMENCZEI 1984 Kemenczei, T.: *Die Spätbronzezeit Nordostungarns*. [ArchHung 60.] Budapest 1984.
- KHALIKOVA–KAZAKOV 1977 Khalikova, E. A.–Kazakov, E. P.: Le cimitero de Tankeevka. In: *Les anciens Hongrois et les voisins a L'Est*. Publ.: Erdélyi, I. [StudArch 6.] Budapest 1977, 21–221.
- KISLÉGHI 1904 Kisléghi Nagy Gy.: Lovas halomsírokról Torontál-megyében. *ArchÉrt* 24 (1904), 417–421.
- KISS 1933 Kiss L.: Honfoglaláskori leletek a Jósa Múzeumban. *Dolgozatok* 9 (1933), 215–219.
- KISS 1937 Kiss L.: Honfoglaláskori sírok Tiszabercelen. *Dolgozatok* 13 (1937), 240–246.
- KISS 1969 Kiss, A.: Über die mit Keramiken verbundenen Bestattungsarten im Karpatenbecken des 10–11. Jahrhunderts. *MFMÉ* 1969/2, 175–182.
- KISS 1983 Kiss A.: *Baranya megye X–XI. századi sírleletei*. Budapest 1983.
- KISS 1985 Kiss, A.: *Studien zur Archäologie der Ungarn im 10. und 11. Jahrhundert. Die Bayern und ihre Nachbarn*. Wien 1985.
- KISS 2000 Kiss G.: *Vas megye 10–12. századi sír- és kincsleletei*. Szombathely 2000.
- KOPERSKI 1996 Koperski, A.: Przemysł. In: *A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus*. Főszerk.: Fodor I. Szerk.: Wolf M.–Révész L. Budapest 1996, 439–448.
- KOVÁCS 1966 Kovács L.: *Honfoglalás- és kora árpádkori fegyverek*. [Szakdolgozat – kézirat.] Budapest 1966.
- KOVÁCS 1975 Kovács L.: A magyar honfoglaláskori fegyvertörténeti kutatások állásáról. *HK* 22 (1975), 515–529.
- KOVÁCS 1980–1981 Kovács, L.: Vooruženie vengrov – obretatelej rodiny: sabli, boevye topory, kop'ja (Diss. – Thesen Moskau UdSSR 1981). *MittArchInst* 10–11 (1980–1981), 243–255.
- KOVÁCS 1981 Kovács, L.: Der landnahmezeitliche ungarische Grabfund von Hajdúböszörmény-Erdős tanya. *ActaArchHung* 33 (1981), 81–103.
- KOVÁCS 1984 Kovács L.: A Hajdúböszörmény-Erdős tanyai honfoglaló magyar sírlelet. *HMÉ* 5 (1984), 19–53.
- KOVÁCS 1985a Kovács L.: Honfoglalás kori sírok Nagytarcsán I. Temető utca 5. (Adatok a gombos nyakú kengyelek értékeléséhez.) *ComArchHung* 1985, 125–139.
- KOVÁCS 1985b Kovács L.: Kora Árpád kori temetőrészlet Dabas (Gyón)-Paphegyen. *StudCom* 17 (1985), 369–386.
- KOVÁCS 1986a Kovács L.: Honfoglalás kori sírok Nagytarcsán II. A homokbányai temetőrészlet. *ComArchHung* 1986, 93–120.
- KOVÁCS 1986b Kovács L.: A magyar honfoglalás kori pénzleletek keltező értékéről. *HOMÉ* 25–26 (1986–1987), 161–175.
- KOVÁCS 1986c Kovács L.: Viselet, fegyverek. In: Kristó Gy.: *Az Árpád-kor háborúi*. Budapest 1986, 216–281.
- KOVÁCS 1986d Kovács, L.: Über einige Steigbügeltypen der Landnahmezeit. *ActaArchHung* 38 (1986), 195–225.
- KOVÁCS 1988a Kovács L.: A timári (Szabolcs-Szatmár m.) honfoglalás kori temetőmaradványok. *ComArchHung* 1988, 125–158.
- KOVÁCS 1988b Kovács L.: Megjegyzések Gedai István: A magyar pénzverés kezdete c. könyvéhez. *Századok* 122 (1988), 674–693.
- KOVÁCS 1989a Kovács L.: A nagyhalász-zomborhegyi 10. századi magyar temetőrészlet. *ComArchHung* 1989, 165–176.
- KOVÁCS 1989b Kovács, L.: *Münzen aus der ungarischen Landnahmezeit*. Budapest 1989.

- KOVÁCS 1990 Kovács L.: Szablya–kard fegyverváltás. A kétélű kardos 10–11. századi magyar sírok keltezéséhez. *ArchÉrt* 117 (1990), 39–49.
- KOVÁCS 1993 Kovács L.: A Móra Ferenc Múzeum néhány régi, honfoglalás kori leletanyagáról: Oroszlámos, Horgos, Majdán, Rábé, (Csóka). *MFME* 1991/1992–1: 1993, 37–74.
- KOVÁCS 1994 Kovács L.: Fegyverek és pénzek. In: *Honfoglalás és régészet*. Szerk.: Kovács L. [A honfoglalásról sok szemmel 1.] Budapest 1994, 181–194.
- KOVÁCS 1994–1995 Kovács L.: A Kárpát-medence kétélű kardjai a 10. század 2. feléből. *ComArch-Hung* 1994–1995, 153–189.
- KOVÁCS 1996a Kovács L.: Ami a zsákmányból megmaradt. In: *Honfoglaló őseink*. Szerk.: Veszprémy L. Budapest 1996, 109–127.
- KOVÁCS 1996b Kovács L.: Fegyver s vitéz. In: *Honfoglaló őseink*. Szerk.: Veszprémy L. Budapest 1996, 81–108.
- KOVÁCS 1997 Kovács L.: *A kora Árpád-kori pénzverésről*. [VAH 7.] Budapest 1997.
- KOVÁCS 1999 Kovács L.: Volt-e a honfoglaló magyaroknak kauricsigapénkük? *Századok* 133 (1999), 63–84.
- KOVÁCS 2004 Kovács L.: Érmék nem dísz vagy ékszer szerepben a honfoglaló magyar sírokban. In: *Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére*. Szerk.: Erdei Gy.–Nagy B. [Monumenta Historica Budapestinensia 14.] Budapest 2004, 43–49.
- KOVÁCS 2006 Kovács L.: A magyarhomorog-könyadombi X–XII. századi magyar köznépi temető érméiről. In: *Testis temporum, vita memoriae. Ünnepi tanulmányok Pálóczi Horváth András 65. születésnapjára*. Szerk.: F. Romhányi B. *Studia Caroliensia* 7 (2006), 215–248.
- KOVÁCS 2011 Kovács L.: *A magyar kalandozások zsákmányáról*. [HIMK 19.] Budapest 2011.
- KOVALOVSZKI 1960 Kovalovszki J.: A szarvasi honfoglaláskori ezüst karperec. *FoArch* 12 (1960), 209–221.
- KOVALOVSZKI 1980 Kovalovszki J.: *Településátadások Tiszaeszlár-Bashalmon*. Budapest 1980.
- KOVALOVSZKI 1996 Kovalovszki J.: Honfoglalás kori települések régészeti kutatása. In: *A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei*. Szerk.: Wolf M.–Révész L. Miskolc 1996, 288–293.
- KRALOVÁNSZKY 1956 Kralovánszky A.: Adatok az ún. S-végű hajkarika etnikumjelző szerepéhez. *ArchÉrt* 83 (1956), 206–212.
- KRALOVÁNSZKY 1957 Kralovánszky A.: Adatok az ún. S-végű hajkarika kialakulásának és időrendjének kérdéséhez. *ArchÉrt* 84 (1957), 175–186.
- KRALOVÁNSZKY 1959 Kralovánszky A.: Adatok a Kárpát-medencei X–XI. századi félhold alakú csüngők kérdéséhez. *ArchÉrt* 86 (1959), 76–82.
- KRISTÓ 1974 Kristó Gy.: *A XI. századi hercegség története Magyarországon*. Budapest 1974.
- KRISTÓ 1997 Kristó Gy.: A honfoglalók régészeti hagyatékának keltezéséről (Rendhagyó válassz bírálóimnak). *Századok* 131 (1997), 234–275.
- KUSTÁR–LANGÓ 2003 Kustár R.–Langó P.: *Ezüstbe öltözött lányok. Honfoglalás kori sírok Harta határában*. Kalocsa 2003.
- KÜRTI 1978–1979 Kürti B.: Honfoglalás kori magyar temető Szeged-Algyőn (Előzetes beszámoló). *MFME* 1978–1979/1: 1980, 323–345.
- KÜRTI 1983a Kürti B.: A magyarok eredete és tárgyi hagyatékuk keleti párhuzamai. In: *Szeged története I*. Szerk. Kristó Gy. Szeged 1983, 221–226.
- KÜRTI 1983b Kürti B.: Társadalom. In: *Szeged története I*. Szerk. Kristó Gy. Szeged 1983, 259–267.
- KÜRTI 1996 Kürti B.: A honfoglaló magyar női viselet. In: *A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei*. Szerk.: Wolf M.–Révész L. Miskolc 1996, 148–161.
- KÜRTI 2003 Kürti B.: Avar lovas = magyar lovas Szőregen és Eperjesen. *MFME StudArch* 9 (2003), 229–242.
- KÜRTI 2006 Kürti B.: Kiszombor X–XI. századi lelőhelyeiről. *MKCsM* 2006: 2007, 103–120.
- KÜRTI–SZEGFÜ 1983 Kürti B.–Szegefü L.: Életmód. In: *Szeged története I*. Szerk.: Kristó Gy. Szeged 1983, 252–259.

- K. VÉGH 1971 K. Végh K.: Kistokaj. *HOMÉ* 10 (1971), 513–514.
- K. VÉGH 1993 K. Végh K.: A kistokaji honfoglalás kori temető. *HOMÉ* 30–31/1 (1993), 53–103.
- LANGÓ 2000 Langó P.: Megjegyzések a Kárpát-medence X–XI. századi huzalkarperceinek és sodrott karperceinek viseletéhez és használati idejéhez. *JAMÉ* 42 (2000), 33–57.
- LANGÓ 2002 Langó P.: Kora Árpád-kori temető Kóspallagon. *RégKut* 2002, 81–116.
- LANGÓ 2007 Langó P.: *Amit elrejt a föld... A 10. századi magyarság anyagi kultúrájának régészeti kutatása a Kárpát-medencében*. Budapest 2007.
- LANGÓ–TÜRK 2003 Langó P.–Türk A.: *Honfoglalás kori női sír Szentés Derekegyházi oldal határ-részből*. Szentés 2003.
- LANGÓ–TÜRK 2004 Langó P.–Türk A.: Honfoglalás kori sírok Mindszent-Koszorús-dűlőn. Adatok a szíjbefűzős bizánci csatok és a délkelet-európai kapcsolatú egyszerű mellkeresztek tipológiájához. *MFME StudArch* 10 (2004), 365–457.
- LÁSZLÓ 1943 László Gy.: *A koronói lelet és a honfoglaló magyarok nyerge*. [ArchHung 27.] Budapest 1943.
- LÁSZLÓ 1944 László Gy.: *A honfoglaló magyar nép élete*. Budapest 1944.
- LÁSZLÓ 1955 László Gy.: A kenézlői honfoglaláskori íjtegez. *FolArch* 7 (1955), 111–122.
- LÁSZLÓ 1970 László Gy.: *A népvándorláskor művészete Magyarországon*. Budapest 1970.
- LIGETI 1962 *A mongolok titkos története*. Ford.: Ligeti L. Budapest 1962.
- LIPTÁK 1951 Lipták P.: Anthropologische Beiträge zum problem der Ethnogenesis der Altungarn. *ActaArchHung* 1 (1951), 231–249.
- LŐRINCZY 1984 Lőrinczy G.: Árpád-kori tégláégető kemencék Tiszalök-Kövestelken. In: *Iparrégészet II*. Szerk.: Gömöri J. Veszprém 1984, 155–164.
- LŐRINCZY–TÓTH 2011 Lőrinczy G.–Tóth A.: Előzetes jelentés a Tiszalök-kövesteleki 11–12. századi temetőről. In: *Erősségénél fogva várépítésre való. Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére*. Szerk.: Cabello, J.–C. Tóth N. Nyíregyháza 2011, 97–103.
- LOTTERHOF 1974 Lotterhof, E.: Some Data to the Anthropology of Population of the North Plain in the Arpadian Age. *AnthrHung* 13 (1974), 87–122.
- LOVAG 1971 Lovag, Zs.: Byzantine type reliquary pectoral crosses in the Hungarian National Museum. *FolArch* 22 (1971), 143–164.
- MADARAS 1992 Madaras L.: A koponyavarázslás szokásának újabb nyomai Jász-Nagykun-Szolnok megyében. In: *Hiedelmek, szokások az Alföldön I*. Szerk.: Novák L. Nagykőrös 1992, 75–87.
- MADARAS 1997 Madaras L.: Törzsek, nemzetségek az Alföldön. In: *Honfoglalás és Árpád-kor*. Szerk.: Makkay J.–Kobály J. Ungvár 1997, 104–124.
- MAKK 2004 Makk F.: A vezéri törzsek szálláshelyei a 10. században. In: *Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére*. Szerk.: Erdei Gy.–Nagy B. [Monumenta Historica Budapestinensia 14.] Budapest 2004, 119–127.
- MAROSI 1997 Marosi E.: A magyar középkor művészete. *BUKSZ* 9 (1997), 158–167.
- MAROSI 2002 Marosi E.: Utóélet vagy újjáélesztés? Kísérletek a nagyszentmiklósi kincs beillesztésére a magyar művészet történetébe. In: *Az avarok aránya. A nagyszentmiklósi kincs*. Szerk.: Garam É. Budapest 2002, 134–142.
- MÉRI 1952 Méri I.: Beszámoló a Tiszalök-rázomi és Turkeve-mórici ásátások eredményéről I. *ArchÉrt* 79 (1952), 49–67.
- MÉRI 2000 Méri I.: *Egy Árpád-kori falu leletmentő ásátása. Tiszalök-Rázom, 1950–53*. [OpHung 2.] Budapest 2000.
- MESTERHÁZY 1962–1964 Mesterházy K.: Az S-végű hajkarika elterjedése a Kárpát-medencében. *DDMÉ* 1962–1964: 1965, 95–113.
- MESTERHÁZY 1965 Mesterházy K.: Beszámoló az 1965. évi Biharkeresztes-ártándi ásátásról. *DDMÉ* 1965, 61–67.
- MESTERHÁZY 1966–1967 Mesterházy K.: Adatok a honfoglalás kori magyar köznépi család szerkezetéhez. *DMÉ* 1966–1967: 1968, 131–178.
- MESTERHÁZY 1968 Mesterházy K.: A nyíracádi honfoglaláskori leletek. In: *Acta Iuvenum. Emlékkönyv az Eötvös József Kollégium hetvenedik évfordulójára II*. Szerk.: Tóth G. Budapest 1968, 340–358.

- MESTERHÁZY 1970 Mesterházy, K.: Beiträge zur Familienstruktur des ungarischen gemeinen Volkes der Landnahmezeit. *ActaArchHung* 22 (1970), 183–218.
- MESTERHÁZY 1974 Mesterházy K.: Polgár története a népvándorlás és a honfoglalás korában (germánok, avarok, honfoglaló magyarok). In: *Polgár története*. Szerk.: Bencsik J. Polgár 1974, 23–40.
- MESTERHÁZY 1975 Mesterházy K.: Honfoglalás kori kerámiánk keleti kapcsolatai. *FolArch* 26 (1975), 99–117.
- MESTERHÁZY 1976 Mesterházy K.: Adatok a bizánci kereszténység elterjedéséhez az Árpád-kori Magyarországon. *DDMÉ* 1976, 145–177.
- MESTERHÁZY 1978 Mesterházy K.: Hitvilág és társadalom kapcsolata a honfoglaló magyaroknál. In: *Mitosz és történelem*. Szerk.: Hoppál M.–Istvánovits M. [Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 3.] Budapest 1978, 39–47.
- MESTERHÁZY 1980 Mesterházy K.: *Nemzeti szervezet és az osztályviszonyok kialakulása a honfoglaló magyarságnál*. Budapest 1980.
- MESTERHÁZY 1981 Mesterházy K.: Karoling–normann típusú kengyel a honfoglaló magyaroknál. *FolArch* 32 (1981), 211–223.
- MESTERHÁZY 1989–1990 Mesterházy K.: A felső-Tisza-vidéki ötvösműhely és a honfoglalás kori emlékek időrendje. *Agria* 25–26 (1989–1990), 235–273.
- MESTERHÁZY 1983 Mesterházy K.: Köznépi ékszerek nemesfém változatai: arany S-végű hajkarikák. *Alba Regia* 20 (1983), 143–151.
- MESTERHÁZY 1990a Mesterházy K.: Bizánci és balkáni eredetű tárgyak a 10–11. századi magyar sírleletekben I. *FolArch* 41 (1990), 87–115.
- MESTERHÁZY 1990b Mesterházy K.: Temetkezési rend az ártándi 10–11. századi temetőben. *ArchÉrt* 117 (1990), 50–55.
- MESTERHÁZY 1991 Mesterházy K.: Bizánci és balkáni eredetű tárgyak a 10–11. századi magyar sírleletekben II. *FolArch* 42 (1991), 145–174.
- MESTERHÁZY 1993a Mesterházy K.: Régészeti adatok Magyarország 10–11. századi kereskedelméhez. *Századok* 127 (1993), 450–468.
- MESTERHÁZY 1993b Mesterházy K.: A honfoglaláskor régészetének ötven éve. *Századok* 127 (1993), 270–311.
- MESTERHÁZY 1994 Mesterházy K.: Tegez és taktika a honfoglaló magyaroknál. *Századok* 128 (1994), 320–334.
- MESTERHÁZY 1995 Mesterházy K.: A magyar fejedelem és kísérete a 10. században. *Századok* 129 (1995), 1033–1051.
- MESTERHÁZY 1996 Mesterházy K.: Tiszalök-Kisvajasdomb. Ártánd-Nagyfarkasdomb. Ismeretlen lelőhely. In: *A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus*. Főszerk.: Fodor I. Szerk.: Wolf M.–Révész L. Budapest 1996, 198., 211–214., 395–396.
- MESTERHÁZY 1997a Mesterházy K.: A honfoglaló magyarok művészete. In: *Honfoglalás és Árpád-kor*. Szerk.: Makkay J.–Kobály J. Ungvár 1997, 39–51.
- MESTERHÁZY 1997b Mesterházy, K.: Die Kunst der landnehmenden Ungarn und die abbasidisch–irakische Kunst. *ActaArchHung* 49 (1997), 385–418.
- MESTERHÁZY 1998 Mesterházy K.: A honfoglaló magyarok művészete és az abbaszida–iraki művészet. *Századok* 132 (1998), 129–159.
- MESTERHÁZY 2000 Mesterházy K.: Nagymorva díszgombok honfoglalás kori sírokból. *ComArchHung* 2000, 211–227.
- MESTERHÁZY 2002 Mesterházy K.: Dunántúl a 10. században. *Századok* 136 (2002), 321–340.
- NAGY 1893 Nagy G.: A hunn-avar és magyar pogánykori sírleletek jellemzése. *ArchÉrt* 13 (1893), 313–323.
- NEMESKÉRI–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1960 Nemeskéri J. – Éry K. – Kralovánszky A.: A magyar jelképes trepanáció. *Anthr-Közl* 4 (1960) 3–32.
- NÉMETH 1966 Németh P.: Az 1965–1966. évek fontosabb régészeti adatai Szabolcs-Szatmárban. *SzSzSze* 1 (1966), 84–90.
- NÉMETH 1973a Németh P.: Előzetes jelentés a szabolcsi Árpád-kori megyeszékhely régészeti kutatásának első három esztendejéről 1969–1971. *ArchÉrt* 100 (1973), 167–179.

- NÉMETH 1973b Németh P.: Újabb eredmények a honfoglaló magyarok településrendjének kutatásában. *SzSzSze* 8 (1973), 67–69.
- NÉMETH 1978 Németh P.: A honfoglalástól az államalapításig. *ÉT* 33 (1978), 1574–1576.
- NÉMETH 1993 Németh P.: A honfoglalástól az Árpádok kihalásáig. Az Árpádoktól Mohácsig. In: *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája I. Történelem és kultúra*. Szerk.: Cservenyák L. Nyíregyháza 1993, 139–160, 173–192.
- NÉMETH 1996a Németh P.: Tiszavasvári-Nagy Gyepáros honfoglalás kori temetője. In: *A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei*. Szerk.: Wolf M.–Révész L. Miskolc 1996, 7–21.
- NÉMETH 1996b Németh P.: Tiszaeszlár-Dióskert. Tiszavasvári-Nagy-Gyepáros. In: *A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus*. Főszerk.: Fodor I. Szerk.: Wolf M.–Révész L. Budapest 1996, 190–192, 200–202.
- NÉMETH 1996c Németh P.: A Nyírség honfoglalás és kora Árpád-kori földrajzi képe és régészeti emlékei. In: *A Kárpát-medence történeti földrajza*. Szerk.: Frisnyák S. Nyíregyháza 1996, 19–30.
- NÉMETH 1997 Németh P.: *A középkori Szabolcs megye települései*. Nyíregyháza 1997.
- NEPPER 1974 M. Nepper I.: Polgár és környéke a népvándorlás koráig. In: *Polgár története*. Szerk.: Bencsik J. Polgár 1974, 13–22.
- NEPPER 1991 M. Nepper I.: Sárrétudvari és környéke a XIII. századig. *BMÉ* 6–7 (1991), 13–61.
- NEPPER 1994 M. Nepper I.: Honfoglalók a Hortobágy–Berettyó vidékén. In: *Honfoglalás és régészet*. Szerk.: Kovács L. [A honfoglalásról sok szemmel 1.] Budapest 1994, 151–160.
- NEPPER 1996 M. Nepper I.: Sárrétudvari-Hízóföld. In: *A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus*. Főszerk.: Fodor I. Szerk.: Wolf M.–Révész L. Budapest 1996, 257–277.
- NEPPER 2002 M. Nepper I.: *Hajdú-Bihar megye 10–11. századi sírleletei*. Budapest–Debrecen 2002.
- NEPPER–RÉVÉSZ 1990 M. Nepper I.–Révész L.: *Etelközből a Kárpát-medencébe. A honfoglalók legújabb leletei. Kiállításvezető*. Debrecen 1990.
- PÁLINKÁS 1937 Pálinkás L.: A tiszabői honfoglaláskori szórványos lelet. *ArchÉrt* 50 (1937), 146–147.
- PÁRDU CZ 1944 Párducz M.: *A szarmatakor emlékei Magyarországon II.* [ArchHung 28.] Budapest 1944.
- PÁRDU CZ 1950 Párducz M.: *A szarmatakor emlékei Magyarországon III.* [ArchHung 30.] Budapest 1950.
- PERÉMI 1986 S. Perémi Á.: Honfoglaláskori leletek Veszprém megyében. *VMMK* 18 (1986), 115–132.
- PLETNĚVA 1981 Pletněva, S. A.: Saltovo-majackaja kul'tura. In: *Stepi Evrazii v èpohu srednevekov'ja*. Pod red.: Pletněva, S. A. Moskva 1981, 62–75.
- PÓK 1992 Szabolcs vármegye katonai leírása 1782–1785. Ford., jegyzetekkel ellátta: Pók J. [Szabolcs-Szatmár megye Levéltárának Kiadványai 9–10.] Nyíregyháza 1992.
- RÉFI OSZKÓ 1984 Réfi Oszkó M.: Erdők és vizek változása a Kárpát-medencében. *TV* 115/9 (1984), 390–393.
- REJHOLCOVÁ 1995 Rejholcová, M.: *Das Gräberfeld von Čakajovce (9–12. Jahrhundert)*. [ArchSlovMon 15.] Nitra–Budapest 1995.
- RÉVÉSZ 1984–1985 Révész L.: Voltak-e nagycsaládi temetői a honfoglaló magyaroknak? *MFMÉ* 1984–1985/2: 1991, 615–639.
- RÉVÉSZ 1985 Révész L.: Adatok a honfoglalás kori tegez szerkezetéhez. *Acta Ant et Arch Suppl* 5 (1985), 35–53.
- RÉVÉSZ 1988 Révész L.: Gömbsorcsüngős fülbevalók a Kárpát-medencében. *HOMÉ* 25–26 (1988), 141–159.
- RÉVÉSZ 1989a Révész L.: Lira alakú csatok a Kárpát-medencében. *HOMÉ* 27 (1989), 513–541.
- RÉVÉSZ 1989b Révész L.: Előzetes jelentés a karosi honfoglalás kori temető ásatásáról (1986–1987). *ArchÉrt* 114 (1989), 22–51.

IRODALOMJEGYZÉK

- RÉVÉSZ 1989–1990 Révész L.: Készenléti fjtartó tegeztek a magyar honfoglalás kori sírokban. *HOMÉ* 28–29 (1989–1990), 31–49.
- RÉVÉSZ 1991 Révész L.: A X. századi magyar fejedelmi kíséret temetői Karoson. *Valóság* 1991/10, 87–97.
- RÉVÉSZ 1994 Révész, L.: Mit Beschlägen geschmückte Pferdegeschirre aus den landnahmezeitlichen Frauen- und Männergräbern. *ActaArchHung* 46 (1994), 307–361.
- RÉVÉSZ 1996a Révész L.: *A karosi honfoglalás kori temetők*. Miskolc 1996.
- RÉVÉSZ 1996b Révész L.: Szócikkek. In: *A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus*. Főszerk.: Fodor I. Szerk.: Wolf M.–Révész L. Budapest 1996.
- RÉVÉSZ 1996c Révész L.: Honfoglalás kori temető Szentés-Borbásföldön. *MFME StudArch* 2 (1996), 299–336.
- RÉVÉSZ 1997 Révész L.: Honfoglalás kori női sír Békéscsaba-Erzsébethelyen. *MFME StudArch* 3 (1997), 169–195.
- RÉVÉSZ 1998 Révész L.: Szempontok a honfoglalás kori leletanyag időrendjének meghatározásához a keleti párhuzamok alapján. *MFME StudArch* 4 (1998), 523–532.
- RÉVÉSZ 1999 Révész L.: Honfoglalás kori temető Tengőd-Hékútpusztán. *HOMÉ* 37 (1999), 267–299.
- RÉVÉSZ 2000 Révész L.: Hitelesítő ásatás a tuzséri honfoglalás kori temető területén. *JAMÉ* 42 (2000), 7–32.
- RÉVÉSZ 2001 Révész L.: *Aranyszántás Balotán*. Budapest–Kiskunhalas 2001.
- RÉVÉSZ 2005 Révész L.: Honfoglalás kori temető Tiszavasvári-Aranykerti táblán. *JAMÉ* 47 (2005), 161–213.
- RÉVÉSZ 2006a Révész L.: Honfoglalás kori sír az alsó-ausztriai Gnadendorfban. In: *Csodaszarvas. Őstörténet, vallás és néphagyomány II*. Szerk.: Molnár Á. Budapest 2006, 77–116.
- RÉVÉSZ 2006b Révész L.: Magyar honfoglalás kori sírok keltezési lehetőségei. Régészeti keltezés = természettudományos keltezés. *Arrabona* 44 (2006), 411–440.
- RÉVÉSZ–NEPPER 1996 Révész L.–M. Nepper I.: A honfoglaló magyarság régészeti hagyatéka. In: *A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus*. Főszerk.: Fodor I. Szerk.: Wolf M.–Révész L. Budapest 1996, 37–56.
- RÉVÉSZ–TAKÁCS 2006 Révész L.–Takács M.: *Honfoglalás kori magyar ifjú sírja az ausztriai Gnadendorfban*. Budapest 2006.
- RUTTKAY 1976 Ruttkay, A.: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei II. *SlovArch* 24 (1976), 245–395.
- SCHOLTZ 2006 Scholtz R.: Szkíta kori település- és temetőrészlet Tiszalök határában (Tiszalök, Börtön). *RégKut* 2006, 53–65.
- SCHULZE-DÖRLAMM 1988 Schulze-Dörlamm, M.: Das ungarische Kriegergrab von Aspres-les Corps. *JRGZ* 35 (1988), 473–514.
- SELMECZI 1967 Selmeczi L.: A szolnoki múzeum régészeti leletmentései 1967-ben. *Jászkunság* 13 (1967), 166–172.
- SOMOGYI 1988 Somogyi S.: A magyar honfoglalás földrajzi környezete. *MT* 1988, 863–869.
- SOMOGYI 1996 Somogyi S.: A magyar honfoglalás földrajzi környezete. In: *A Kárpát-medence történeti földrajza*. Szerk.: Frisnyák S. Nyíregyháza 1996, 7–17.
- STANOJEV 1989 Stanojev, N.: *Nekropolen aus dem 10.–15. Jahrhundert in der Vojvodina*. Novi Sad 1989.
- STRAUB 1999 Straub P.: A honfoglalás kori tegezcsontok időrendjéhez. *MFME StudArch* 5 (1999), 409–422.
- SZABÓ 1955 Szabó K.: Honfoglaláskori párták. *FolArch* 7 (1955), 123–125.
- SZABÓ 1961 Szabó J. Gy.: Vasból készült honfoglaláskori tarsolylemez Túrkeve környékéről. In: *Emlékkönyv a Túrkevei Múzeum fennállásának 10. évfordulójára*. Szerk.: Györffy L. Túrkeve 1961, 25–33.
- SZABÓ 1963 Szabó J. Gy.: A honfoglaláskori lemezes korongok viselete. *EMÉ* 1 (1963), 95–116.
- SZABÓ 1964 Szabó J. Gy.: Honfoglaláskori sírok Eger-Répástetőn. *EMÉ* 2 (1964), 105–139.

IRODALOMJEGYZÉK

- SZABÓ 1966 Szabó I.: *A falurendszer kialakulása Magyarországon (X–XV. század)*. Budapest 1966.
- SZABÓ 1970 Szabó J. Gy.: A honfoglaláskori temetőárkok kérdéséhez. Jelentés a káli (Heves megye) ásatásokról. *ArchÉrt* 97 (1970), 264–271.
- SZABÓ 1976 Szabó J. Gy.: Árpád-kori telep és temetője Sarud határában III. A temető leírása és rendellenes temetkezéseinek párhuzamai. *EMÉ* 14 (1976), 17–79.
- SZABÓ 1978–1979 Szabó J. Gy.: Árpád-kori telep és temetője Sarud határában IV. A sírok relatív és abszolút kronológiája. A temető jellege. *EMÉ* 16–17 (1978–1979), 45–136.
- SZABÓ 1980 Szabó, J. Gy.: Das silberne Taschenblech von Túrkeve-Ecsegpuszta. *ActaArchHung* 32 (1980), 271–293.
- SZABÓ 1983 Szabó J. Gy.: A keleti kereszténység egyik ismertetőjegye temetkezéseinkben. *JPMÉ* 28 (1983), 83–97.
- SZATMÁRI 1995 Szatmári I.: Bizánci típusú ereklyetartó mellkeresztek Békés és Csongrád megyében. *MFME StudArch* 1 (1995), 219–264.
- SZENTPÉTERI 2002 *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa I–II*. Hrsg: Szentpéteri, J. [VAH 13.] Budapest 2002.
- SZILÁGYI 1994 Szilágyi, K.: Perlentypen aus dem X.–XII. Jahrhundert in Ungarn und ihre archäologische Bedeutung. *Pamatky archeologicke* 85 (1994), 75–110.
- SZŐKE 1962 Szőke B.: *A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei*. [Rég-Tan 1.] Budapest 1962.
- SZŐKE 2011 Szőke B. M.: *Pannónia a Karoling-korban*. [Akadémiai doktori értekezés – kézirat.] Budapest 2011.
- SZŐKE–VÁNDOR 1987 Szőke B. M.–Vándor L.: *Pusztaszentlászló Árpád-kori temetője*. [FontArch Hung.] Budapest 1987.
- SZÖLLÖSY 1992 Szöllősy G.: Újabb adatok a népvándorlás kori íjtípusok kérdésköréhez. *JAMÉ* 30–32 (1992), 351–374.
- TAKÁCS 1996 Takács M.: Fazekasság. In: *A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus*. Főszerk.: Fodor I. Szerk.: Wolf M.–Révész L. Budapest 1996, 62–63.
- TAKÁCS 1997a Takács M.: A honfoglalás és kora Árpád-kori edényművesség térképezése. In: *Honfoglalás és Árpád-kor*. Szerk.: Makkay J.–Kobály J. Ungvár 1997, 69–103.
- TAKÁCS 1997b Takács M.: A 10. századi magyar–szláv viszonyról és a honfoglaló magyarok életmódjáról. *Századok* 131 (1997), 168–215.
- TAKÁCS 2005 Takács M.: Egy vitatott kéztartásról. In: „...a halál árnyékának völgyében járok” *A középkori templom körüli temetők kutatása*. Szerk.: Ritoók Á.–Simonyi E. [OpHung 6.] Budapest 2005, 85–101.
- TAKÁCS 2006 Takács, M.: Siedlungsgeschichtliche Auswertung. In: *Das frühungarische Reitergrab von Gnadendorf (Niederösterreich)*. Hrsg.: Daim, F.–Laueremann, E. Mainz 2006, 211–252.
- TETTAMANTI 1971 Tettamanti S.: A Zalavár-községi I. számú XI. századi temető. *ArchÉrt* 98 (1971), 216–244.
- TETTAMANTI 1975 Tettamanti S.: Temetkezési szokások a X–XI. században a Kárpát-medencében. *StudCom* 3 (1975), 79–123.
- TOČÍK 1968 Točík, A.: *Altungarische Gräberfelder in der Südwestslowakei*. [ASC 3.] Bratislava 1968.
- TOČÍK 1992 Točík, A.: Materiály k dejinám južného Slovenska v 7.–14. storočí. *Študijné zvesti* 28 (1992), 5–250.
- TOMKA 1992 Tomka P.: Régészet és néprajz. Az interpretáció kérdései a temetkezési szokások kutatásában. In: *Hiedelmek, szokások az Alföldön I*. Szerk.: Novák L. Nagykovács 1992, 65–73.
- TÖRÖK 1962a Török, Gy.: *Die Bewohner von Halimba im 10. und 11. Jahrhundert*. [ArchHung 39.] Budapest 1962.
- TÖRÖK 1962b Török Gy.: Pogány kultusz emléke a sopronkőhidai temetőben. *FolArch* 14 (1962), 83–93.

IRODALOMJEGYZÉK

- TÓTH 1996
 Tóth A.: *Honfoglaláskori hajfonatokorongok és viseletük*. [Szakdolgozat – kézirat.] Budapest 1996.
- VÉRTESE 1954
 Vértessé L.: Néhány új őskőkori lelőhelyünkről. *FolArch* 6 (1954), 9–21.
- VERTSE 1939
 Vertse A.: A Nyírség felszíni és földtani viszonyai. In: *Szabolcs vármegye. (Szabolcs és Ung K. E. E. vármegyék)*. Szerk.: Dienes I. [Vármegyei szociográfiák 4.] Budapest 1939, 9–26.
- VÖRÖS 2001
 Vörös I.: A Felső-Tisza-vidék honfoglalás kori lovastemetkezései I. Szabolcs–Nyírség. *JAMÉ* 43 (2001), 569–601.
- ZICHY 1917
 Zichy I.: A honfoglaláskori tegez és keleti kapcsolatai. *Turán* 2 (1917), 152–165.
- ZOLTAI 1907
 Zoltai L.: D sz. kir. város Múzeumának régészeti ásatásai az 1906. évben. *Képekkel. MKÉ* 1 (1907), 14–39.

X. RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

Acta Ant et Arch	Acta Universitatis de Attila József Nominatae Acta Antiqua et Archaeologica (Szeged)
Acta Ant et Arch Suppl	Acta Universitatis de Attila József Nominatae Acta Antiqua et Archaeologica Supplementum (Szeged)
ActaArchHung	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest)
Agria	Agria. Az Egri Múzeum Évkönyve (Eger) [korábban EMÉ]
Alba Regia	Alba Regia. Az István Király Múzeum Közleményei (Székesfehérvár)
AnthrHung	Anthropologia Hungarica (Budapest)
AnthrKözl	Anthropológiai Közlemények (Budapest)
ArchÉrt	Archaeológiai Értesítő. A Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat tudományos folyóirata (Budapest)
ArchHung	Archaeologia Hungarica (Budapest)
ArchÖst	Archäologie Österreichs (Wien)
ArchSlovMon	Archaeologica Slovaca Monographie (Nitra)
Arrabona	Arrabona. A győri Xántus János Múzeum évkönyve [később: A Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Közleményei]
ASC	Archaeologica Slovaca Catalogi (Bratislava)
BME	A Bihari Múzeum Évkönyve (Berettyóújfalú)
BMMK	A Békés Megyei Múzeumok Közleményei (Békéscsaba)
BUKSZ	Budapesti Könyvszemle (Budapest)
ComArchHung	Communicationes Archaeologicae Hungariae (Budapest)
Cumania	Cumania. A Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Évkönyve (Kecskemét)
DDMÉ	A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve (Debrecen)
Dolgozatok	Dolgozatok a M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem Archaeológiai Intézetéből (Szeged)
EMÉ	Egri Múzeum Évkönyve (Eger)
ÉT	Élet és Tudomány (Budapest)
Etnographia	Etnographia. A Magyar Néprajzi Társaság Értesítője (Budapest)
FontArch Hung	Fontes Archaeologici Hungariae (Budapest)
FolArch	Folia Archaeologica. A Magyar Nemzeti Múzeum Évkönyve (Budapest)
FK	Földrajzi Közlemények (Budapest)
HIMK	A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Kiadványai (Budapest)
HK	Hadtörténeti Közlemények (Budapest)
HMÉ	A Hajdúsági Múzeum Évkönyve (Debrecen)
HOMÉ	A Herman Ottó Múzeum Évkönyve (Miskolc)
JAMÉ	A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve (Nyíregyháza)
Jászkunság	Jászkunság. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület folyóirata (Szolnok)
JPMÉ	A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve (Pécs)
JRGZ	Jahrbuch der Römisch-Germanischen Zentralmuseums (Mainz)
MAS	Materialia archaeologica Slovaca (Nitra)
MKÉ	Múzeumi és Könyvtári Értesítő (Budapest)
MT	Magyar Tudomány (Budapest)
MFMÉ	Móra Ferenc Múzeum Évkönyve (Szeged)
MFMÉ StudArch	Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica (Szeged)
MittArchInst	Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften (Budapest)
MTA II. Oszt. Közl.	Magyar Tudományos Akadémia II. Osztályának Közleményei (Budapest)
MKCsM	Múzeumi Kutatások Csongrád Megyében (Szeged)
OpHung	Opuscula Hungarica (Budapest)
Pamatky archeologické	Pamatky archeologické (Praha)
PZ	Praehistorische Zeitschrift (Berlin)

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

RégFüz	Régészeti Füzetek (Budapest)
RégKut	Régészeti Kutatások Magyarországon (Budapest)
RégTan	Régészeti Tanulmányok (Budapest)
SlovArch	Slovenská Archeológia (Bratislava)
SFOu	Société Finno-Ougrienne (Helsinki)
StSl	Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest)
StudArch	Studia Archaeologica (Budapest)
Studia Caroliensia	Studia Caroliensia. A Károli Gáspár Református Egyetem folyóirata (Budapest)
StudCom	Studia Comitatus. Tanulmányok Pest Megye Múzeumaiból (Szentendre)
Študijné zvesti	Študijné zvesti AÚSAV (Nitra)
Századok	Századok. A Magyar Történelmi Társulat Folyóirata (Budapest)
SzSzSzle	Szabolcs-szatmári Szemle (Budapest)
SzMMÉ	A Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve (Szolnok)
TtK	Természettudományi Közlöny (Budapest)
Turán	Turán (Budapest)
TV	Természet Világa (Budapest)
VAH	Varia Archaeologica Hungarica (Budapest)
Valóság	Valóság (Budapest)
VMMK	A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei (Veszprém)

átm.	= átmérő
csvh.	= csontváz hossza
fá.	= fenékatmérő
h.	= hossz
ltsz.	= leltári szám
m.	= magasság
pá.	= peremátmérő
s.	= súly
sh.	= sír hossza
ssz.	= sír szélessége
sm.	= sírmélység
sz.	= szélesség
t.	= tájolás
tör.	= töredék(es)
v.	= vastagság
vsz.	= valószínűleg

XI. FÜGGELÉK

JAKAB ATTILA: A TISZADOB-SÓS-SZÉKI 10. SZÁZADI TEMETŐRÉSZLET

XI.1. AZ ÁSATÁS ELŐZMÉNYE

2007. május 16-án Bálint Marianna régész, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Debreceni Regionális Irodájának vezetője a Tiszadobról Újtikosra vezető út mellett lévő homokbányában emberi csontokat és egy honfoglalás kori, rombusz alakú ingnyakveretet talált. A leleteket még aznap behozta a nyíregyházi Jósa András Múzeum-

ba, ahol átadta azokat Istvánovits Eszternek, a Régészeti Osztály vezetőjének. Tekintettel a körülményekre, másnap, május 17-én a Jósa András Múzeum részéről Istvánovits Eszter, Jakab Attila régész, valamint Bocz Péter technikus és Bacskai István – aki fémkeresővel segítette a kutatást – ment ki a helyszínre.

XI.2. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A temetőként szolgáló domb Tiszadobtól D-re helyezkedik el. A Tiszadobot Újtikkossal összekötő műúton lehet megközelíteni, amelytől K-re egy földút visz be az úttól mintegy 400 m-re lévő lelőhelyre. Az É–D-i irányú, homokos dombhát kiterjedése kb. 130×70 m [1. kép]. A helyszínre kiérve a következőket tapasztaltuk. A homokbányászat első lépéseként a viszonylag vékony humusztakarót letolták a domb K-i oldalára, majd nekiláttak a homokkitermelésnek. A domb Ny-i felét mintegy 3 m mélységig mélyítették ki. A bánya középső részén megmaradt egy simára gyalult, kb. 5 m széles nyomsáv, amelyre mintegy 10–30 cm vastagon humusztakarót húztak vissza, hogy a gépek ne süllyedjenek el a puha homokon. Ettől K-re az eredeti szint – a humusztakaró eltávolítását nem számítva – bolygatatlannak tűnt. A leletek, illetve a sírmaradványok két helyen koncentráld-

tak: egyrészt a K-i partfalban, ahol két – a gépek által – félbemetszett sír profilja volt észlelhető; másrészt az út Ny-i oldalán, ahol a lemélyített partfalhoz közel, a gépek által kialakított járósínten kerültek elő az első veretek, illetve csontmaradványok. A partfalban félbemetszett sírok alja 30–40 cm-rel volt magasabban, mint a gépek által kialakított vízszintes szint, ahol is a későbbiek során megtaláltuk a temető még értékelhető maradványait. A kutatást 2007 és 2008 októberében tovább folytattuk, hogy megbizonyosodjunk arról, hogy további sírok nem maradtak a bánya területén. Az ásatások során kiderült, hogy a honfoglalás kori temető mellett szarmata sírok is voltak a dombtetőn, valamint az előkerült cserepek alapján eredetileg egy császárkori telep is lehetett itt [2. kép].¹

XI.3. SÍRLEÍRÁSOK²

1. sír [117. tábla 1. sír]

Honfoglalás kori sír.³ Sm.: 30 cm. Sh.: 80 cm. Ssz.: 50 cm. T.: Ny–K 265°–85°. A homokkitermelő gépek által kettévágott sír szürke, kevert foltként jelentkezett a domb középső részén, a partfalban. Belőle mindössze néhány apró csontdarab került elő. Tőle É-ra egy bizonytalan körvonalú, halványabb elszíneződés látszott, mely talán egy nagy állatjárat lehetett, mely alighanem megbolygatta a sír láb felőli végét. A sírgödör megmaradt része lekerekített sarkú téglalap. Nem tudtuk egyértelműen megállapítani, hogy a temetkezést kirabolták-e.⁴

Melléklete: nem volt.

2. objektum [117. tábla 2. objektum]

Az 1. sírtől D-re, a partfalban egy felül 32 cm, alul 20 cm széles, 55 cm mélyen az altalajba nyúló foltot vettünk észre. Betöltése az 1. objektuméhoz hasonló. A nyelés után egy L alakú folt rajzolódott ki. Ennek a partfalba „lefutó” ága keskeny, árokszerű rész, amelyhez a K-i végén – rá merőlegesen – egy igen sötét betöltésű, kontúrosan rajzolódó rész csatlakozott. Korát és funkcióját nem sikerült meghatározni. Felmerült annak a lehetősége is, hogy esetleg állatjárat, de az sem zárható ki, hogy a temetőhöz tartozott. Tekintve azonban, hogy csak egy része maradt meg, s pontosan a két félbevágott sír között helyezkedik el, rajzát közöljük.

¹ JAKAB 2007, 291–292.

² A sírleírásokat – a 8. sír kivételével – Istvánovits Eszter, a tárgyileírásokat a szerző készítette. A császárkori sírokat nem írom le külön, csak utalok rájuk.

³ A sír korának meghatározása a tájolás, valamint a 3. sírral való kapcsolata – egy vonalban kerültek elő – alapján történt. A császárkori, D–É tájolású sírokon kívül más korszakra utaló temető nem került elő a feltárás során.

⁴ A többi sír csontjainak igen rossz megtartása alapján elképzelhető, hogy a csontok elporladtak, s valójában nem bolygatott a temetkezés.

3. sír [117. tábla 3. sír]

Honfoglalás kori sír. Sm.: 20 cm. Sh.: 86 cm. Sz.: 73 cm. T.: Ny–K 266°–86°. Az 1. sírtól D-re szürke, kevert betöltésű folttal jelentkezett a partfalban. Az 1. sírhoz hasonlóan ezt is elvágta a gép. 10 cm mélységben bizonytalanul jelentkezett egy belső folt, amelyről a bontás során egyértelműen meg lehetett állapítani, hogy betöltése valóban eltér a sír további részének betöltésétől. Ez a rész – mely feltehetőleg koporsó maradványa – sötétebb volt, mint a környezete. Sz.: 60 cm, h.: 72 cm, m.: 10 cm. A teljes kibontás után kiderült, hogy a vázból csak a térd alatti részek maradtak meg. Ez alapján háton fekvő, nyújtott helyzetben temették el a halottat. Rablás nem volt megállapítható.

Melléklete:

1. A csontok felszedése után – állatjáratból – egy lemezből kivágott, nagyjából félköríves, pontkörökkel díszített, vékony, bronz pántkarperec töredéke került elő, átm.: 67 mm, sz.: 9 mm, v.: 1 mm (JAM 2010.583.1.) [117. tábla 3/1].

4. sír [118. tábla 4. sír]

Honfoglalás kori sír. T.: DNY–ÉK 232°–52°. Az 1–3. objektumoktól Ny-ra, közvetlenül a bányaszakadék partján került elő. Előző nap Bálint Marianna itt találta a rombusz alakú ingnyakveretet, melyet behozott a múzeumba (lásd fentebb). Fémkeresővel egy négykaréjos veretet találtunk a környéken. Közvetlenül a bolygatott talaj alatt csontszilánkok jelentkeztek. Sírgödröt nem sikerült megfigyelni. Mint kiderült, csak a bal, valamint a jobb combcsont töredékei maradtak meg eredeti helyzetükben, a medencelapátok töredékeivel, valamint a jobb mellkas kevés maradványával. A maradványok alapján háton fekvő temették a halottat. Rablást nem figyeltünk meg, a sírt a munkagépek bolygatták meg.

Mellékletei:

- 1–4. Négy négykaréjos aranyozott ezüstveret.
1. A jobb mellkas környékéről. Négy körből képzett, közel négyzet alak, a körökön belül egy-egy sekély, koncentrikus mélyedéssel. Az egymás mellett fekvő körök vonala 8 alakban egybeolvad, míg az egymás fölött lévők a körív mentén érintkeznek. A veret két ellentétes végének középső részén háromszög alakban kicsúcsosodik, míg a másik két ellentétes oldalon a körívek találkozási pontját két, az oldalsíkból alig kiugró háromszög zárja le. A frontális oldalon a mélyedések aranyozva vannak. A veret hátoldalán, közvetlenül a kiugró csúcsok alatt egy-egy keskeny, felforrasztott pántfülecske. Az ezekből kialakított – a felfüggesztést szolgáló – lyukak hossztengelelye megegyezik a kiugró csúcsok hossztengelelyével, átm.: 14×22 mm, v.: 1 mm (JAM 2010.584.1.) [118. tábla 4/1].

Fémkeresővel találtuk a sír 3–4 m-es körzetén belül az alábbi tárgyakat, melyek minden bizonnyal ehhez a sírhoz tartoztak:⁵

2. Az előzővel teljesen azonos kialakítású négykaréjos aranyozott ezüstveret, átm.: 14×22 mm, v.: 1 mm (JAM 2010.584.2.) [118. tábla 4/2].
3. Az előzőekkel teljesen azonos kialakítású négykaréjos aranyozott ezüstveret. Eltérés az előbbiektől: a hátlapján az egyik fülecske félbetört, átm.: 14×21 mm, v.: 1 mm (JAM 2010.584.3.) [118. tábla 4/3].
4. Eredetileg az előzőekkel teljesen azonos kialakítású négykaréjos aranyozott ezüstveret, mára azonban csak valamivel több, mint a fele maradt meg, átm.: 13×15 mm, v.: 1 mm (JAM 2010.584.4.) [118. tábla 4/4].
5. Kéttágú, rombusz alakú aranyozott ezüst ingnyakveret, szív alakú csüngővel. A felső, fektetett rombusz alakú tag hosszabbik tengelyének csúcsán egy-egy félgömböt alakítottak ki, míg a másik tengely végeinek a díszítése különbözik egymástól. A felső csúcson egy kisméretű, közel ovális kiugrás figyelhető meg, míg vele szemben egy zárt függesztőfület alakítottak ki. A rombusz négy csúcsát egy keskeny, kidomborodó sáv köti össze, s választja el a belső, domború résztől. A két kidomborodó rész között aranyozás maradványai figyelhetőek meg. Hátoldalán a hossztengelely irányával megegyező kialakítású kis fülek. A szív alakú tag felső részén, a felső taghoz csatlakozó, áttört, közel ovális nyílás pereme kitérő. A veret közepét kissé elmosódott szélű, ötágú rozetta díszíti, melynek ötödik ága a csúcsával a veret csúcsa felé mutat. A rozettát csaknem teljesen körbeveszi egy domború, közel félgömb alakú mintából álló gyöngyszerű díszítés; a veret külső részén vékony, domború keret fut körbe, a felső tag átm.: 20×22 mm, v.: 1 mm, az alsó tag átm.: 23×21 mm, v.: 1 mm (JAM 2010.584.5.) [118. tábla 4/5].
6. Az előzővel teljesen azonos kialakítású kéttágú rombusz alakú aranyozott ezüst ingnyakveret, szív alakú csüngővel, a felső tag átm.: 20×22 mm, v.: 1 mm, az alsó tag átm.: 23×21 mm, v.: 1 mm (JAM 2010.584.6.) [118. tábla 4/6].
7. Rombusz alakú aranyozott ezüst ingnyakveret. A veret hosszabbik tengelyének csúcsain egy-egy félgömb alakú díszítést alakítottak ki, míg a másik tengely csúcsain egy-egy kisebb, közel ovális kiugrás látható. A csúcsokat egy keskeny, domború, rombusz alakú sáv köti össze, s választja el a belső, domború résztől, melynek közepén kerek lyuk található. A rombusz alakú minta belső oldalán aranyozás maradványai figyelhetőek meg. Hátoldalán, a félgömb alakú díszítések belső oldalán a hossztengelelyel azo-

⁵ Más sírnak a nyomát ugyanis nem figyeltük meg a környéken.

nos tengelyben kialakított két fül látható, átm.: 21×15 mm, v.: 2,5 mm (JAM 2010.584.7.) [118. tábla 4/7].

8. Az előzővel teljesen azonos kialakítású rombusz alakú aranyozott ezüst ingnyakveret, átm.: 21×15 mm, v.: 2,5 mm (JAM 2010.584.8.) [118. tábla 4/8].
9. Az előzőekkel teljesen azonos kialakítású rombusz alakú aranyozott ezüst ingnyakveret, átm.: 21×15 mm, v.: 2,5 mm (JAM 2010.584.9.) [118. tábla 4/9].

5. sír [119. tábla 5. sír]

Honfoglalás kori sír. Sm.: 18 cm. Sh.: 195 cm. Ssz.: 63 cm. T: 265°–85° Ny–K. A 4. sírtól nem messze, DK-re került elő, közvetlenül a felületre felhordott humuszréteg alatt, a gépek által felvonulási területként használt felületen, mintegy 10 cm mélyen. A sírt fémkeresővel találtuk meg. Nyesés után foltja halványan kirajzolódott, de a bontás során kiderült, hogy K felé jelentősen bővül. Foltjának megfigyelhető betöltése sötétbarnával kevert világosbarna volt. A lekerekített sarkú, téglalap alaprajzú sírgödörben egy felnőtt nő csontváza feküdt. Feje balra billent. Karja a teste két oldalán feküdt, enyhén behajlítva. Bordái felszívódtak, medencéje, csigolyái részlegesen maradtak meg.

Mellékletei:

1. A koponyától DNy-ra, 7 cm-re virágszemes üveggyöngy. Fekete, csaknem gömb alakú, két darab, egymást háromszor keresztező, fehér berakással díszített gyöngy. Az egymást keresztező vonalak által bezárt területen egy-egy virágszemes minta található. A virágok pirosak, közülük az egyiknek a belsőjében – körben – fehér berakásos stilizált szirmok láthatóak, középen fehér pöttyel, átm.: 12,5×13 mm (JAM 2010.585.1.) [119. tábla 5/1].
2. A jobb felkar külső oldalának középső részén gömbsorcsüngős fülbevaló bronzkarikája. Az eredetileg tojásdad alakú karika két részre törve, hiányosan került elő. A nagyobbik megmaradt rész a felső részhez közeli, a saját anyagából hajlított kis kiugrást, valamint az alján a drót egyszerű visszahajtásából kialakított kis hurkot is magába foglalja. A karika másik tagja a fülbeakasztó töredéke, a nagyobbik darab átm.: 11,5×29 mm, a tű h.: 19,5 mm, v.: 1 mm (JAM 2010.585.2.) [119. tábla 5/2].
3. A bal felkar belső oldalán gömbsorcsüngős fülbevaló bronzkarikája. Tojásdad alakú fülbevaló-karika. A karika felső részén a saját anyagából hajtogatott kis kiugrás, míg az alján a drót egyszerű visszahajtásából kialakított kis hurok található, átm.: 13×30 mm, v.: 1 mm (JAM 2010.585.3.) [119. tábla 5/3].
4. Az állkapocs alatt, a test jobb oldali részén kis, kerek ezüstgömb, mely a felszedés során porrá omlott, megmenteni nem lehetett.
5. A 2. szám alatt leírt fülbevalótól K-re 2 cm-re, a jobb felkar külső oldalának középső részén préselt,

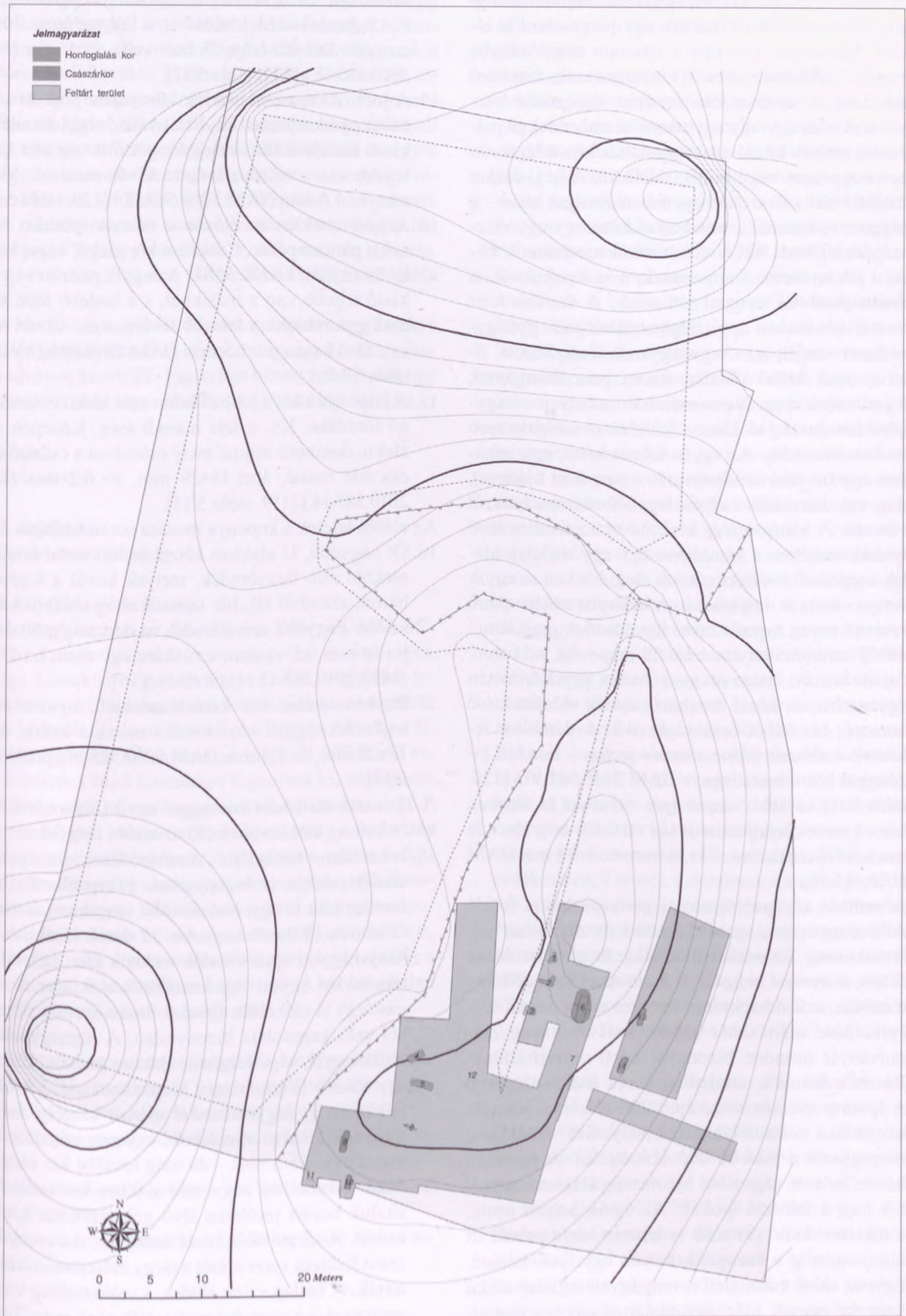
papírvékony, csepp alakú, aranyozott ezüstcsüngő, hátlapjával felfelé. Közvetlenül alatta egy másik ugyanolyan tárgy került elő, szintén hátlappal felfelé. A csüngők egyikének jobb felső negyede hiányzik. Az ép csüngő csepp alakú, keskenyebbik vége felé kissé megnyúlik, s a vége felé átlukasztott. A tárgy közepén az átlukasztott rész felé hegyesedő, keskeny, domború ovális mintát alakítottak ki, melyet vékony domború keret vesz körbe. A kettő között a mélyedésekben aranyozás nyoma látszik. A keretelés külső részén gyöngysort utánzó szegély fut körbe, az ép darab átm.: 15×40 mm, a hiányos darabé: 15×35 mm, v.: 0,5 mm (JAM 2010.585.4.) [120. tábla 5/5].

6. A jobb alkar belső részén, a sír alján félgömb alakú ezüstveret. Mintegy fele hiányzik, míg a hiányzó résszel szemközti oldalon két kisebb darab szintén hiányzik az oldalából, átm.: 7 mm, m.: 4 mm, v.: 0,5 mm (JAM 2010.585.5.) [119. tábla 5/6].
7. A medence jobb oldalának felső részén, a gerincoszlop mellett kis, félgömb fejű, belül homorúra kiképzett ezüstveret két nagyobb és három kisebb töredéke, a két nagyobb darab átm.: 5×6 mm, v.: 0,5 mm (JAM 2010.585.6.) [119. tábla 5/7].
8. A medence középső részén, a gerincoszlop bal oldala mellett aranyozott kerek, lapos ezüstveret, melynek közepén kerek, domborított minta látszik, bemélyített körrel elválasztva a veret többi részétől. Az aranyozás helyenként lekopott, átm.: 5 mm, m.: 5 mm, v.: 0,5 mm (JAM 2010. 585.7.) [119. tábla 5/8].
9. A lábvégnél, a két lábszár között vaskés (?), hegyével DNy felé. Két nagyobb és hat kisebb, egymáshoz nem illeszkedő töredéke maradt meg. A legnagyobb darab végén egy közel ovális keresztmetszetű, famaradványokkal borított rövid kis nyéltüske található, míg a másik fele erősen korrodálódott, egyenetlen felületű pengeszerű részből áll, de a pontos keresztmetszetet nem lehet megállapítani. Ez utóbbihoz hasonlóan néz ki a másik nagyobb darab is. A kisebb töredékek közül kettőn falenyomat figyelhető meg. A legnagyobb darab h.: 46 mm (ebből a nyél: 21 mm), sz.: 9 mm, v.: 5,5 mm (JAM 2010.585.8.) [120. tábla 5/9].
10. Az 1. szám alatt leírt gyöngytől K-re, 7 cm-re kis ezüstlánc-töredékek. Jelenleg négy, U alakú szemekből összefűzött láncdarabból áll. A két nagyobb darabot kétrét hajlítva alakították ki (az egyik részben törött), s ezekhez csatlakozik egy-egy egyszerűen meghajtott darab. A másik két darab egy-egy U alakú szemtöredék, a legnagyobb darab átm.: 12×4 mm, v.: 0,5 mm (JAM 2010.585.9.) [119. tábla 5/10].
11. A jobb felkar középső részének belső oldalán került elő egy kerek, erősen hiányos, aranyozott ezüsből készült lemezes, kerek hajfonatkorong, rajta szerves anyag (fa-, rajta pedig valószínűleg bőr-) maradvá-

I. kép: A lelőhely elhelyezkedése Tiszadob határában

FÜGGELÉK

2. kép: A lelőhely összesítő rajza

nyokkal. A préselt korong egyik fele teljesen hiányzik, de a megmaradt résznek egy peremrésze is eltűnt. Mintázata: közepén a csúcsain négy irányba meghosszabbított rombusz, közepén kerek, domború mintával. A rombusz csúcsai által négy részre osztott területen egy-egy egymással szemben fekvő palmetta, melyek közül a középponthoz közelebb lévón egy hegyesedő végű bimbó található. A negyedeket stilizált szár választja el egymástól, melyek alján – a négyzet csúcsainál – mindkét oldalon egy-egy viszszapödrött levél ül. A domborított motívumok közötti sík területek aranyozottak, míg a palmettákon finom poncolás nyomai láthatóak. A fentebb leírt mintát két sorban apró félgömbökből álló gyöngysorkeret szegélyezi. A gyöngysorkeretek között, illetve azok külső oldalán finom poncolásnyomok figyelhetők meg. A peremén három helyen – nagyjából háromszög alakban – felvarrásra szolgáló apró lyukak látszanak. Az egyik helyen kettő, egy másikon egy (itt több is lehetett, de a perem itt hiányos), míg egy harmadik helyen legalább három lyukról van szó. A hiányzó rész kivételével a szemben lévő lyukak esetében a hátoldalon egy-egy téglalap alakú, szegecselt lemezke maradt meg. Ezek az egyik szegecs teste is megmaradt. A hátoldalon zöldes színű szerves anyag maradványai figyelhetők meg, átm.: 48×79 mm (eredeti átmérője 79 mm volt), v.: 1 mm. Az ide tartozó fa maradványa: barna, egyik felületén egyenetlen, de közel domború, másik oldalán kissé homorú, két félből összeragasztva. A domború felületen csaknem fekete szerves anyag – minden bizonnyal bőr – maradványa (JAM 2010.585.10.) [120. tábla 5/11]; további 5 darab apró – részben fa, részben bőr – szervesanyag-maradvány tartozik még ide, a fa maradványainak átm.: 31×38 mm, v.: 3–12 mm (JAM 2010.585.10.).

12. A mellkas középső részén, a gerincoszlopon É felé dőlő aranyozott ezüsből készült lemezes, kerek hajfonatkorong. Töredékei a bal alkar és a bal medence fölött, a nyesési szinttől 1–2 cm-re voltak. Néhány töredéke a fémdetektoros kutatás során került elő. Felszedése után alatta szürke szerves anyag maradványát (minden bizonnyal bőrt) regisztráltunk. Részben hiányos, eredetileg kerek hajfonatkorong. A korong jelentős része ép, többi részének jelentős hányada a restaurálás során helyreállt. Mintázata megegyezik a fentebb leírt korongéval. A peremén három helyen, nagyjából háromszög alakban maradtak meg a felvarró lyukak. Az egyik helyen nyolc, a másikon kettő (itt több is lehetett, de a perem itt hiányos), míg a harmadik helyen egy lyuk látható. Egy, az előző korongnál is megfigyelt téglalap alakú lemezke maradt meg, hátoldalán a szegecs maradványával. Két további darab is előkerült a felszedés

során. Ide tartozik még a hajfonatkorongból további 13 darab kisebb töredék is, a korong átm.: 70×78 mm (eredeti átmérője 78 mm volt), v.: 1 mm (JAM 2010.585.11.) [120. tábla 5/12].

13. A jobb alkaron, a csuklók környékén pödrött végű ezüst pántkarperec. Enyhén ovális, végei közelében kissé kiszélesedik. Az egyik pödrött vég alja kissé lejjebb van a másiknál, átm.: 63×65 mm, sz.: 13–15 mm, v.: 1,5 mm (JAM 2010.585.12.) [120. tábla 5/13].
14. A jobb csuklón az előzőhöz hasonló pödrött végű ezüst pántkarperec. Csaknem kör alakú, végei közelében enyhén kiszélesedik. Az egyik pödrött vég alja kissé lejjebb van a másiknál, s a lentebb lévő vége csaknem ráhajlik a fentebb lévőre, átm.: 63×64 mm, sz.: 12–15 mm, v.: 1,5 mm (JAM 2010.585.13.) [121. tábla 5/14].
15. A koponya alatt a jobb oldalon szív alakú ezüstcsüngő töredéke. Kb. a fele maradt meg. Közepén szív alakú, domború minta, mely csúcsával a csüngő csúcsa felé mutat, átm.: 15×29 mm, v.: 0,2 mm (JAM 2010.585.14.) [119. tábla 5/15].

Az alábbi leletek a koponya mosása során kerültek elő:

16. Öt nagyobb, U alakban kétrét hajtott ezüst láncszemekből álló lánctöredék, melyek közül a legépebb három szemből áll. Ide tartozik még további kilenc kisebb-nagyobb szemtöredék is, a legnagyobb darab h.: 16 mm, sz.: 4 mm, v.: 1 mm, egy szem h.: 7 mm (JAM 2010.585.15.) [119. tábla 5/16].
17. Enyhén ovális, kör keresztmetszetű, nyitott ezüst hajkarika. Egyik vége kissé a másikra hajlik, átm.: 17×20 mm, v.: 1,5 mm (JAM 2010.585.16.) [119. tábla 5/17].

A 12. szám alatt leírt koronggal együtt felszedett földből, a korong alól kerültek elő az alábbi tárgyak:

18. Ismeretlen funkciójú verettöredékek, melyeknek eredeti alakja is bizonytalan. Elképzelhető, hogy esetleg nem is egy, hanem több tárgyhoz tartoznak. Összesen 12 darab nagyobb, 12 darab kisebb és néhány nagyon apró töredék tartozik ide. Az említett tárgyakkal együtt egy kisméretű, alaktalan rozsdás vastárgy is előkerült. Eredeti funkciója és a veretekkel való kapcsolata bizonytalan. A legnagyobb töredék egyik vége félgömb alakúra préselt, közepén egy kisebb félgömbszerű kiemelkedéssel. Körülötte félkörben gyöngysorkeretet utánozó szegély, mely a tárgynak a belső vonalában, egyenes vonalban van kialakítva. Ez a rész – és még további két meglévő oldal – eredetileg négyzetes alakban keretelhetette az általuk bezárt területen lévő gúlaszerű kis kiemelkedést. A tárgy többi része hiányzik. Az aranyozott ezüst felületű veret szélét a tárgy belsejére visszahajtották. A hátlap színe zöldes, s valószínűleg vas- és szervesanyag-maradványok találhatóak rajta. További hat – közülük az egyik inkább csak fémfólia – na-

gyobb töredék esetében a fentebb leírt nagyobb tárgy jellegzetességei ismerhetők fel. Ezek vagy ugyanannak, vagy egy másik nagyon hasonló tárgynak a töredékei. További három nagyobb ezüstitöredék inkább egy hengeres tárgy töredékének tűnik, de eredeti alakjuk bizonytalan. A nagyobb tárgyak közül az utolsó kettő bronzból készült. Közülük az egyik egy csaknem derékszögben megtörő, lemezes kis töredék, míg az utolsó egy kis, formátlan lemezdarab. A maradék töredékek aranyozott ezüstitárgy(ak) darabjai, a legnagyobb darab h.: 20 mm, sz.: 10 mm, m.: 5 mm, v.: 0,2 mm (JAM 2010.585.17.) [119. tábla 5/18].

19. A restaurálás során az állcsúcsra tapadva egy kerek, a jelek alapján ezüstből készült tárgy igen csekély maradványa került elő. Funkciója bizonytalan, talán egy érme (?) volt, átm.: 10×17 mm (JAM 2010.585.18.).

6. sír

Császárkori sír.

7. objektum

Természetes jelenség.

8. sír [121. tábla 8. sír]

Honfoglalás kori sír. Sm.: 62 cm. T.: Ny–K 265°–85°. A sír az 5. számú sírtól D-re, mintegy 2,5 m távolságra, a sárga homokban egy halványan elváló, nagyjából lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett. Mint utóbb kiderült, a csontváz csak részlegesen feküdt az általunk megfigyelt folton belül, könyöktől felfelé eső részét a szűznek tűnő homokban bontottuk ki, utólagosan rábontva a sírra. Ennek megfelelően az eredeti sírgödört nem lehetett rekonstruálni. A csontváz megtartása rossz, csontjai mállékonyak, jó állapotban csak a kulcsontja és néhány nyakcsigolyája maradt meg. Ezek sötétbarnák, majdnem feketék, helyenként zöld patinanyomokkal. Feje oldalra billent. A váz bordái, jobb felkarja, medencéje, jobb combcsontja hiányzott. Jobb alkarja a test közepén, a has tájékán került elő. A sír rabolatlan volt, állatjáratok azonban bolygatták.

Mellékletei:

1–5. Hajfonatkorong három nagyobb, hét közepes, tizenhat kisebb, és tizenhét nagyon apró töredéke, amelyek különböző helyről kerültek elő:

1. Hajfonatkorong töredékei a koponyától DNy-ra (2 darab).
2. Hajfonatkorong töredéke a bal felkar felső részének belső részén.
3. Hajfonatkorong töredéke a bal felkar belső részén attól 2 cm-re.

4. Hajfonatkorong nagyméretű töredéke, ferdén Ny felé billenve a jobb könyök helyének belső oldalán, átm.: 80×50 mm.

5. Hajfonatkorong töredéke az előzőtől ÉNy-ra 7 cm-re.⁶ A különböző helyekről előkerült, töredékek – három nagyobb, hét közepes, tizenhat kisebb, és tizenhét nagyon apró darab van meg – egy leltári számot kaptak (JAM 2010.587.1.). A teljes korongot a restaurálás során nem lehetett összerakni a töredékekből, de az ónozott bronzkorongok mintáját megbízhatóan sikerült rekonstruálnunk. A mindkét darabon meglévő, a középpontban lévő azonos – rombusz alakú – minta alapján az is biztos, hogy egykor két hajfonatkorong került be (esetleg eredetileg is töredékesen?) a sírba. A korongok fő motívuma egy palmettacsokorban végződő, növényi ornamentikát idéző, ívelt szárú, bekarcolt szvasztikaminta, melynek közepén egy enyhén homorú oldalú, csúcsai felé kissé megnyújtott négyzet helyezkedik el. A szvasztikaminta szárainak végén lévő palmettacsokrok háromszorosan íveltek, s a csokor utolsó palmettája érintkezik a szvasztikaminta következő ágával. A szárok és a csokrok szélei poncoltak. A főmotívumot három darab koncentrikusan bekarcolt vonal szegélyezi. A legnagyobb épen maradt darabon a középső négyzet, a szvasztika egyik szára, valamint a hozzá tartozó palmettacsokor két tagja, illetve a szárral érintkező palmetta töredéke figyelhető meg. A másik, szintén nagyobb darabon a középső négyzet és a szvasztika szárának indítása vehető ki. A harmadik darabon egy szvasztikaszár és egy palmettacsokor-töredék látható. Ennek a darabnak a szélén egy felerősítést szolgáló kis lyuk is található. A közepes méretű darabok közül egy visszapödrött végű palmettát érdemes kiemelni, mely a palmettacsokor utolsó darabja. Több ilyen töredék nincs, s ennek a darabnak a segítségével lehetett a korong mintáját megbízhatóan rekonstruálni. A többi darab mind a korongok egy-egy apró részletét hordozza, pontos helyüket azonban nem sikerült megállapítani. A korong(ok) kiszerkesztett átm.: 85 mm, a három legnagyobb darab átm.: 46×65 mm, 24×46 mm, 31×45 mm (JAM 2010.587.1.) [121. tábla 8/1–5].

6. Egy teljesen ép, függőlegesen álló, mindkét végén spirálissal kitöltött hurkú, sodrott bronz karperec a jobb felkar belső oldalán. A háromrét hajlított, majd megsodort drótból kialakított karperecnek mindössze az egyik spirálvége hiányzik, átm.: 62×69 mm, v.: 3 mm (JAM 2010.587.2.) [122. tábla 8/6].
7. Sodrott bronz karperec töredéke, spirálissal kitöltött hurokkal a bal alkar csuklójának a helyén.
8. Sodrott bronz karperec-töredékek a jobb combcsont középső részének belső oldalán. Az egykor egy da-

⁶ Egy további kisméretű hajfonatkorong-töredék a kidobált föld visszatemetése során került elő.

rabhoz tartozó karperectoredékek közül csak a legnagyobb darab maradt épen. A többi kisebb darab a restaurálás során szálaire esett szét.⁷ A legnagyobb épen maradt darab átm.: 58 mm, v.: 3 mm, egy drót v.: 1 mm (JAM 2010.587.3.) [122. tábla 8/7–8].

9. Nagyjából a 6. melléklet alatt előkerült ónozott bronzveret. Az öntött, szív alakú veretet két szélén és középen enyhén homorúra alakították ki. A szívalak felső részén, valamint a két szélén lévő homorulatoknál egy-egy, közel félkör alakú díszítőelem található. A veret közepén félgömb alakú mélyedés, míg az alsó részén a félgömbforma és a csúcs között alig észlelhető kis gerinc figyelhető meg. A veret hátoldalán háromszög alakban elhelyezkedő szegecses találatok, átm.: 16×21 mm, v.: 3 mm (JAM 2010.587.4.) [122. tábla 8/9].
10. A váz felszedése során került elő egy kisméretű, szív alakú ónozott bronzveret, nagyjából a medence helyén. A felső részén lévő homorulatánál közel félkör alakú díszítőelem található. A vereten egy domború, leginkább líraformára emlékeztető, két végén erőteljesen kihajló minta látható, míg a minta közepe félgömb alakban erőteljesen lemélyül. A hátoldalon három darab, háromszög alakban elhelyezett szegecs található. Itt a felület sötétszürke; talán ónozás maradványa, átm.: 16×17,5 mm, v.: 3 mm (JAM 2010.587.5.) [122. tábla 8/10].
- 11–12. A koponya alatt került elő két ónozott bronzveret, előlapjukkal felfelé. A nyugatabbra lévő kapta a 11. számot. A két veret teljesen egyforma, s formájuk is megegyezik a 9. szám alatt leírt verettel, mindkettő átm.: 16×21 mm, v.: 3 mm (JAM 2010.587.6–7.) [122. tábla 8/11–12].

Az alábbi tárgyak szórványként kerültek elő a temető területéről [123. tábla]:

- 1–3. Három darab teljesen egyforma aranyozott ezüst rombusz alakú ingnyakveret. A keskeny veretek hosszabbik átmérőjének végén egy-egy kinyúló,

gömb alakú végződés látható, míg a rövidebbik átmérők csúcsain egy-egy, az élek találkozásából alig kiugró gömb alakú díszítés figyelhető meg. A rombuszok közepén egy-egy markánsan kiugró félgömb található. A rombuszok belső felülete a félgömbök kivételével aranyozott. A veretek hátlapján, a hossz-tengely mentén két-két keskeny pántfület forrasztottak fel, melyek közül az egyik hiányzik az egyik darabról. A másik két darabon a fülecskék közül az egyik csak részlegesen maradt meg, átm.: 13×27 mm, v.: 4 mm (JAM 2010.592.1.) [123. tábla 1–3].

4. Díszítés nélküli gömbtestű bronz fülesgomb, kerekded füllel, átm.: 7 mm, m.: 12 mm (JAM 2010.592.2.) [123. tábla 4].
5. Gömbszelet alakú, belül homorú, a felületén ezüstözött bronzveret, közepén egy szegeccsel, átm.: 9 mm, m.: 4 mm (JAM 2010.592.3.) [123. tábla 5].
6. Gömbszelet alakú – eredetileg félgömb alakú – ezüstveret töredéke, átm.: 5×6 mm, m.: 2 mm (JAM 2010.592. 7.) [123. tábla 6].

9. sír

Császárkori sír.

10. sír

Császárkori sír.

11. sír

Császárkori sír.

12. sír

Császárkori sír?

13. sír

Császárkori sír.

14. sír

Császárkori sír.

XI.4. A LELETANYAG

XI.4.1. GYÖNGY

Az 5. sírban előkerült gyöngy a ritkábban előforduló, úgynevezett virágszemes gyöngyök közé tartozik, mely általában a rangosabb sírokban fordul elő. Megyénk K-i területeiről, Kisvárdáról és Tiszabezdéről, a Harangláb-dűlő 13. sírjából ismerünk hasonlókat.⁸ Kissé köze-

lebb a tiszadobi lelőhelyhez meg kell még említenem a Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II. temetőjében előkerülteket, a Tiszaeszlár-Újtelepen találtakat,⁹ valamint a Tiszaeszlár-Vörösmarty utca 1–2. sírját.¹⁰

⁷ A bemutatott rajzok még a restaurálás előtt készültek.

⁸ ISTVÁNOVITS 2003, 294.

⁹ FODOR 1996a, 188, 7. kép; FODOR 1996b, 195, 1. kép.

¹⁰ CSALLÁNY 1970, 263, 267, *Taf.* XXVII, XXXII.

XI.4.2. HAJ-/VARKOCSKARIKA

Az 5. számú sírban talált ezüst hajkarika általánosan elterjedt ékszer volt a 10. században, s használata a 11. szá-

zadban is megfigyelhető. Önmagában sem a sír, sem a temető pontos datálását nem teszi lehetővé.¹¹

XI.4.3. GÖMBSORCSÜNGŐS FÜLBEVALÓK

A gömbsorcsüngős fülbevalók tipokronológiájával legutóbb Révész László foglalkozott.¹² Munkájában négy csoportra bontotta szét a különböző típusokat. Ezek közül a legelterjedtebb, az általa B típusnak elnevezett csoportba sorolható be a tiszadobi 5. sírban előkerült két példány. Ezen belül is abba a változatba, ahol az ékszere oly jellemző kis fület magából a fülbevaló karikájából alakították ki, amely megoldás nem számít ritkaságnak más temetők esetében sem.¹³ Ezek a fülbevalók általában a középréteg temetőiben látnak napvilágot, de megtalálhatóak a legrangosabb sírokban, sőt esetenként felbukkannak a köznépi temetőkben is, igaz, ekkor is inkább a rangosabb sírokban. Használatuk a 895–900-as évektől I. István (1000–1038) uralkodásának végéig terjedhet.¹⁴ Tiszadobon érdekes módon nem sikerült megfigyelnünk a fülbevalók huzalcsüngőjét. Ezek nyom nélküli elporladása (?) talán kapcsolatba hozható S. Perémi Ágota Várpalotán előkerült egyik hasonló fülbevalóval kapcsolatos megfigyelésével, tudniillik, hogy a huzalok szerves anyagból – lenből – készültek.¹⁵ Erre utalhat az 5. sír 4. mellékleteként előkerült egész, de a felszedés során elporladt kisméretű gömbje, valamint a sír 6–7. szá-

mú mellékleteként nyilvántartott két félgömb, melyek nagy valószínűséggel a fülbevaló(k)hoz¹⁶ tartozhattak, s vélhetőleg csak a rágsálók mozdíthatták ki őket eredeti helyzetükből (?). Fülbevalóinkról annyit érdemes megjegyezni, hogy azokat – furcsa módon – nem a koponya két oldalán, hanem a bal vállcsúcsonál, illetve a jobb felkar külső részén találtuk meg. Ami még feltűnő – s talán több egyszerű véletlennél –, hogy a huzalok csüngőjét tartó hurkok mindkét esetben a koponya felé néztek, azaz nem viseleti helyzetben kerültek elő. Ennek okát nem sikerült megfejtenem. Az ékszertípus viszonylag gyakorinak mondható a Felső-Tisza-vidéken, s Tiszadob környékén is került már elő több példány.¹⁷ Érdemes itt még azt is megjegyezni, hogy a gömbsorcsüngős fülbevalókkal együtt került elő a fentebb már említett ezüst hajkarika is. Ezek együttes megjelenése árnyalja Révész László 1996-ban megjelent munkájának azon megállapítását, miszerint: „*Ugyanakkor sem Karoson, sem más lelőhelyen ezen ékszerek [a gömbsorcsüngős fülbevalók] nem kerülnek elő egy síron belül hajkarikákkal együtt.*”¹⁸

XI.4.4. LÁNCTÖREDÉKEK

A tiszadobi 5. sírban a koponya jobb oldalán egy néhány szemből álló kis lánc-töredék került elő, s a koponya mosása során is találtak egy néhány szemből álló kis lánc-töredéket. A honfoglalás kori sírokban előkerült láncokkal és azok funkciójával Horváth Ciprián foglalkozott legutóbb.¹⁹ Összefoglalásában rámutatott arra, hogy a korabeli temetőkben előkerült láncokat többféle módon készítették, s többféle funkciót is betöltöttek. A láncokat használhatták karláncként, nyakláncként, fej- vagy hajfonatdíszként, illetve fülbevalókat összekötő szerepük is lehetett. Ez utóbbi egyúttal a láncok leggya-

koribb felhasználási módja.²⁰ Esetünkben sajnos nem egyértelmű a lánc viseletének mikéntje. Mint fentebb említettem, mindössze két kis – U alakban hajtogatott szemekből álló – töredék került elő, s a leggondosabban (fémkeresővel) végzett kutatás után sem került elő több darab. A sír bolygatatlan volt, ezért rablással sem számolhatunk.²¹ Bár a sírban a láncok gyakori kísérőleleteként előkerülő gömbsorcsüngős fülbevaló is napvilágot látott, ezek azonban valószínűleg nem viseleti helyzetben feküdtek a sírban, s annak sem volt nyoma, hogy a láncocskákat a fülbevaló karikájába akasztották volna.

¹¹ A hajkarikákról írtak összefoglalását lásd LANGÓ–TÜRK 2004, 377; JAKAB 2009, 108.

¹² RÉVÉSZ 1988.

¹³ RÉVÉSZ 1988, 144–145.

¹⁴ RÉVÉSZ 1988, 148–149.

¹⁵ PERÉMI 1986, 123; RÉVÉSZ 1988, 148.

¹⁶ RÉVÉSZ 1988, 146.

¹⁷ RÉVÉSZ 1988, 142, 1. kép, 143. oldal térképe.

¹⁸ RÉVÉSZ 1996, 79.

¹⁹ HORVÁTH 2004.

²⁰ HORVÁTH 2004, 460–463.

²¹ Hacsak nem gondolunk arra, hogy további láncdarabkák voltak még a sír magasabban fekvő részein, melyek a gépi földkitermelés során semmisültek meg. Ezt azonban – illetve az ellenkezőjét – bizonyítani már nem lehet.

Azt, hogy a lánc többi darabja elporladt volna, nem lehet egyértelműen kimondani, de kizárni sem lehet. Így az is elképzelhető, hogy valóban csak ennyi került a sír-

ba.²² A kis töredékek miatt a láncocskák funkciója is bizonytalan.

XI.4.5. CSÜNGŐ

Az 5. számú sírban a koponya felszedésekor – az alatt – egy eredetileg szív vagy levél alakú csüngő töredéke került elő. Közepének felső részén kidomborított, fordított csepp alakú minta látható, hegyével a csüngő hegye felé.

A különböző méretű és anyagú szív vagy levél alakú – általában lemezből készített – csüngők nem számítanak ritkának a honfoglalás kori leletanyagban. Ezek lehetnek lószerszám, ruha- vagy fejdíszek, illetve hordhatták láncra felfüggesztve is őket. Ezeknek a csüngőknek a felületét jellemző módon szív, fordított csepp, esetleg kör alakban díszítették. Nem számít egyedinek a Tiszadobon talált példány kifelé domborított díszítésmódja sem.²³ A koponya alatt talált lemezketöredék, valamint a koponya mosása során előkerült láncocskák talán arra utal, hogy egykor ezek összetartoztak. Igaz, a megmaradt lemezen nincs nyoma függesztőfülnek, s a szemek között sem fordult elő nagyobb, általában a függesztésre szolgáló karikaszem. Tekintve azonban, hogy a megmaradt töredéken a felvarrásra szolgáló lyukakat sem lehet megfigyelni, mégis inkább az előző feltevés tűnik valószínűbbnek. A fentiek miatt – kissé bizonyta-

lanul ugyan – fej- vagy hajfonatdíszként értelmezhetjük a tárgyegyüttest.²⁴

Összességét tekintve a tiszadobi sír jól beleilleszkezik abba a csoportba, melynek sírjaiban fülbevalókat összekötő láncok kerültek elő, még ha ez esetünkben nem is valószínűsíthető. Tagjaik általában a középréteg, illetve a köznépi temetők gazdagabb női képviselői. Jellemző mellékleteik közé tartoznak a gömbsorcüngős fülbevalók, az egyszerű nyitott hajkarikák, (esetenként S-végű karikák is), a karperecek – különösen a huzal- és pántkarperecek –, ritkábban a gyűrűk. A ruházat díszei közül a sírokban megtalálhatóak még a rombusz alakú ingnyakdíszek, valamint a kaftán- és csizmaveretek. A lovastemetkezés kevésbé jellemző, s ritkaságnak számít ezekben a sírokban a hajfonatkorongok előkerülése is.²⁵ A fenti listán végigtekintve látható, hogy a tiszadobi 5. sírban a csoport szinte valamennyi jellemző lelete megtalálható. Esetünkben érdemes kiemelni, hogy a Sárbogárdon, Sóshartyánban, valamint a Szentesen előkerült hajfonatkorongok után egy újabb, hiteles körülmények között előkerült sír gyarapítja a hajfonatkorongokkal előkerült láncok számát.²⁶

XI.4.6. HAJFONATKORONGOK

A feltárás során két – az 5. és a 8. – sírban került elő hajfonatkorongpár. Sajnos mindkét pár töredékes, ennek ellenére eredeti mintázatuk rekonstruálása lehetséges volt [3–4. kép].

Az 5. sírban talált korongok pontos párhuzamát nem ismerem. Kompozícióját tekintve – középen egy rombusz alakú forma, melynek csúcaiból négy irányba futó szárak indulnak – analógiái több helyről is ismertek lemezes, illetve öntött kivitelben is.²⁷ A fő eltérés azonban ezek, valamint az általunk feltárt darabok között az, hogy míg a többi tárgy esetében a palmetták a rombusz csúcaiból induló szárak végén helyezkednek el, addig esetünkben ezeket ferdén, két szár között jelenítik meg.

A fentiek alól talán csak a Tiszaeszlár-Dióskerti táblában feltárt hajfonatkorongok térnek el, melyek így – kompozíciós megoldásukat tekintve – igen közel állnak a tiszadobi példányokhoz. Az elterjedtebb – lemezből kialakított – darabjai ismertek még Dunaszekcsőről, Eperjesről, Soltról és Nemeskosútról (Košúty, Szlovákia) is. Távolabbi analógiaként megemlíthetjük még a Tiszabón előkerült korongpárt is. Öntött változatuk ismert Kispest-Szentlőrincről, erősen sematizált változata pedig Gödöllőről.²⁸ Az elterjedési térképre pillantva kitűnik, hogy előfordulásuk elsősorban a Duna és a Tisza vonala mentén figyelhető meg [5. kép].

²² Lásd még a 21 lábjegyzetet is!

²³ KOVÁCS 1993, 53.

²⁴ HORVÁTH 2004, 464.

²⁵ HORVÁTH 2004, 466.

²⁶ Sárbogárd (ÉRY 1967–1968, 128, XXI, 1–2), Sóshartyán (FODOR 1973, 37, 4. kép), Szentes (LANGÓ–TÜRK 2003, 11–12).

²⁷ Az ábrázolások jelentéstartamára vonatkozó vélemények rövid összefoglalását lásd RÉVÉSZ 2008, 408.

²⁸ Tiszaeszlár-Dióskerti tábla (NÉMETH 1996, 192, 2–3. kép), Dunaszekcső (KISS 1983, 56, 22. ábra 1–2, 57, 23. ábra), Eperjes (BÁLINT 1991, 55, Taf. XI), Solt (FETTICH 1937, 84, LXXI. tábla 10), Nemeskosút (CSALLÁNY 1959, 309, 5. kép), Tiszabő (FODOR 1996c, 286, 1–2. kép), Kispest-Szentlőrinc (DIENES 1972, 83, 42. tábla), Gödöllő (FETTICH 1937, 84, LXXI. tábla 5–6). A lemezes változatok között meg kell még említenünk kissé távolabbi párhuzamát, mely nem négy, hanem már csak háromágú: Tiszabercel-Ráctemető 4. sír (ISTVÁNOVITS 2003, 289, 151. kép 4–5).

3. kép: Az 5. században feltárt hajfonatkorong számítógépes rekonstrukciója

4. kép: A 8. században feltárt hajfonatkorong rekonstrukciós rajza

A 8. században előkerült szvasztikamintás hajfonatkorongpárnák²⁹ szintén nem találtam pontos analógiáját. A Tiszadobon napvilágra kerültekhez igen közel álló darabok azonban ismertek a kutatásban. Ezek közül elsősorban a Szolnok-Szandán, a Törökkanizsán (Novi Kneževac, Szerbia), valamint a Dunaalmás-Tatai úton előkerült darabokat kell megemlítenem.³⁰ Részleges hasonlóságot mutatnak a dormándi hajfonatkorongpárral a szárak végén lévő félpalmetta díszítések.³¹ Stilizált formában a Gyula-téglagyári, valamint Tápé-Malajdok B temetőjében előkerült hajfonatkorongokon is megfigyelhető ez a motívum.³² Szvasztikamintás, palmettákban végződő hajfonatkorong ismert Biharkeresztes-Bethlen Gábor utca 25. szám alól is.³³ A lelıhelyeket térképre vetítve jól megfigyelhető, hogy a hasonló motívummal bíró hajfonatkorongok elterjedése a Tisza mentén, valamint a Tiszától K-re eső területeken mutatható ki elsősorban [6. kép].

A bemutatott korongok közös jellemzője – már ahol adatunk van róla – az ónozott/ezüstözött bronz alaplemez, melyeken félpalmettákban végződő szvasztikát formáztak meg. Az ábrázolás némely esetben a végletekig leegyszerűsödött. A felsoroltak közül a biharkeresztesi – anyagát tekintve (aranyozott ezüst) – kivétel. Egy másik kivétel lenne a Tápén előkerült hajfonatkorong, melynek anyagát Széll Márta ezüstként határozta

meg. A leírás szerint a tárgy – egy rossz állapotban lévő töredékes hajfonatkorong³⁴ – azonban nem került be a szegedi múzeumba, így az állítás helyességének ellenőrzésére nincs lehetőségem.³⁵ További anyagvizsgálatok talán segíthetnek eldönteni azt a kérdést, hogy valóban kétféle (ón/ezüst) anyagot használtak-e ezen típusú hajfonatkorongok mintázatának kiemeléséhez, vagy pedig pusztán csak ónozásról van szó, mely bizonyos esetekben ezüstözés hatását keltette.

A honfoglalás kori anyagban ismert szvasztikamintás tárgyakat – ezen belül a hajfonatkorongokat, illetve ezek távolabbi analógiáit – legutóbb Bollók Ádám gyűjtötte össze.³⁶ Bollók rámutatott arra, hogy a fentebb említett három hajfonatkorongpáron látható motívumok legközelebbi párhuzamai a K-Mediterráneumban kerültek elő. A motívum eredeti értelme és jelentése ugyan nem teljesen tisztázott, de a kutatásban felmerült annak esetleges óvó szerepe, s a szvasztika napszimbólumként való értelmezése is. Ez azonban nehezen bizonyítható, s éppen ezért vitatható.³⁷ A motívum megítélését az is nehezíti, hogy nem csak a fentebb említett kvalitásos tárgyakon figyelhető meg, hanem feltűnik például fenékbeltyegként is.³⁸ Az előkerült szvasztikamintás korongok lehetséges fejlődési irányát és kronológiáját szintén Bollók Ádám vázolta fel.³⁹

²⁹ A restaurálás során a megmaradt töredékekből nem sikerült a korongokat éppé kiegészíteni. A típusra jellemző – a középtüket ékesítő – rombusz alakú díszítőelemből azonban két darab került elő. Ez kétségtelenné teszi azt, hogy eredetileg két korong volt a sírban.

³⁰ Szolnok-Szanda (MADARAS 2003, 279, 282, 2. kép), Törökkanizsa (DIENES 1972, 41. kép), Dunaalmás-Tatai út (KRALOVANSZKY 1988, 266–267, 6–7. ábra).

³¹ RÉVÉSZ 2008, 408, 287. kép, 22. tábla 1–2.

³² Gyula-Téglagyár (BAKAY 1978, 178, LXIII. tábla 2. kép; FODOR 2009, 2. ábra), Tápé-Malajdok B temető (SZÉLL 1943, LVIII. tábla 29).

³³ NÉPPER 2002, 28, 12. kép.

³⁴ SZÉLL 1943, 176.

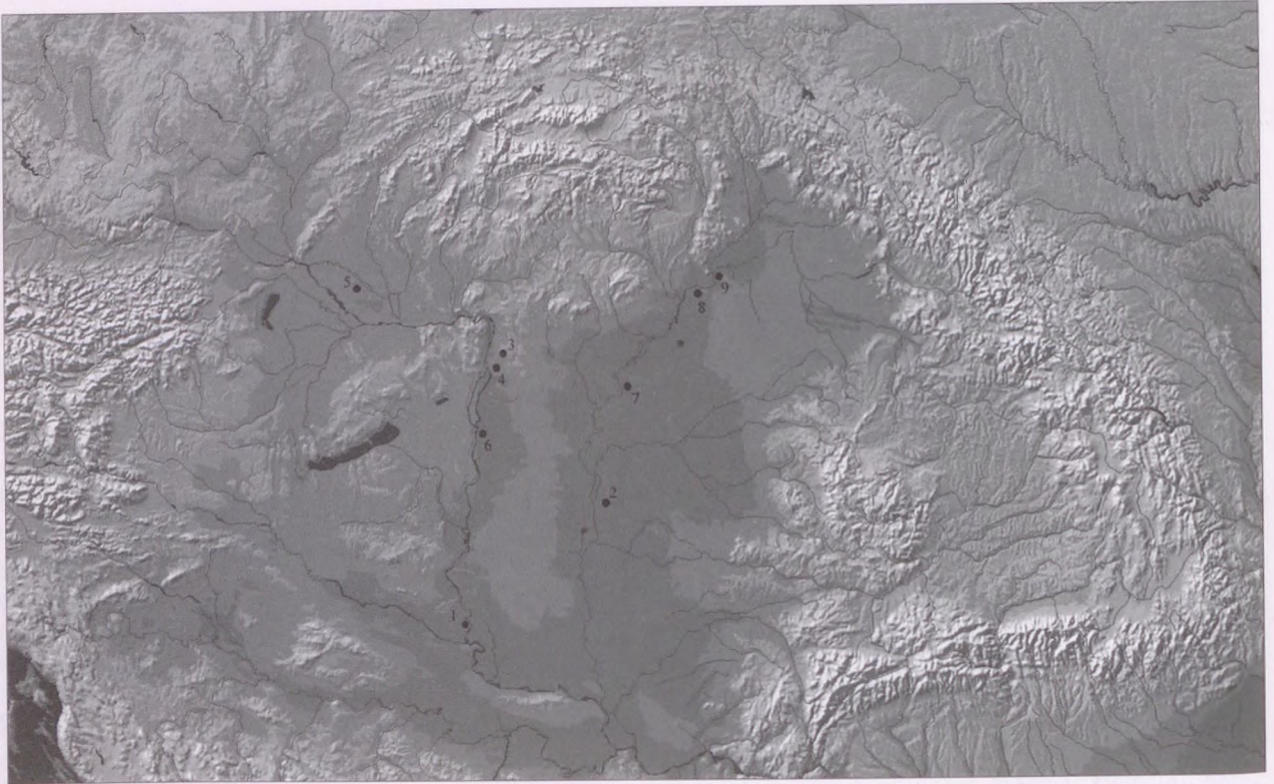
³⁵ Türk Attila tájékoztatása, akinek segítségét ezúton is köszönöm!

³⁶ BOLLÓK 2006, 62, 69–71.

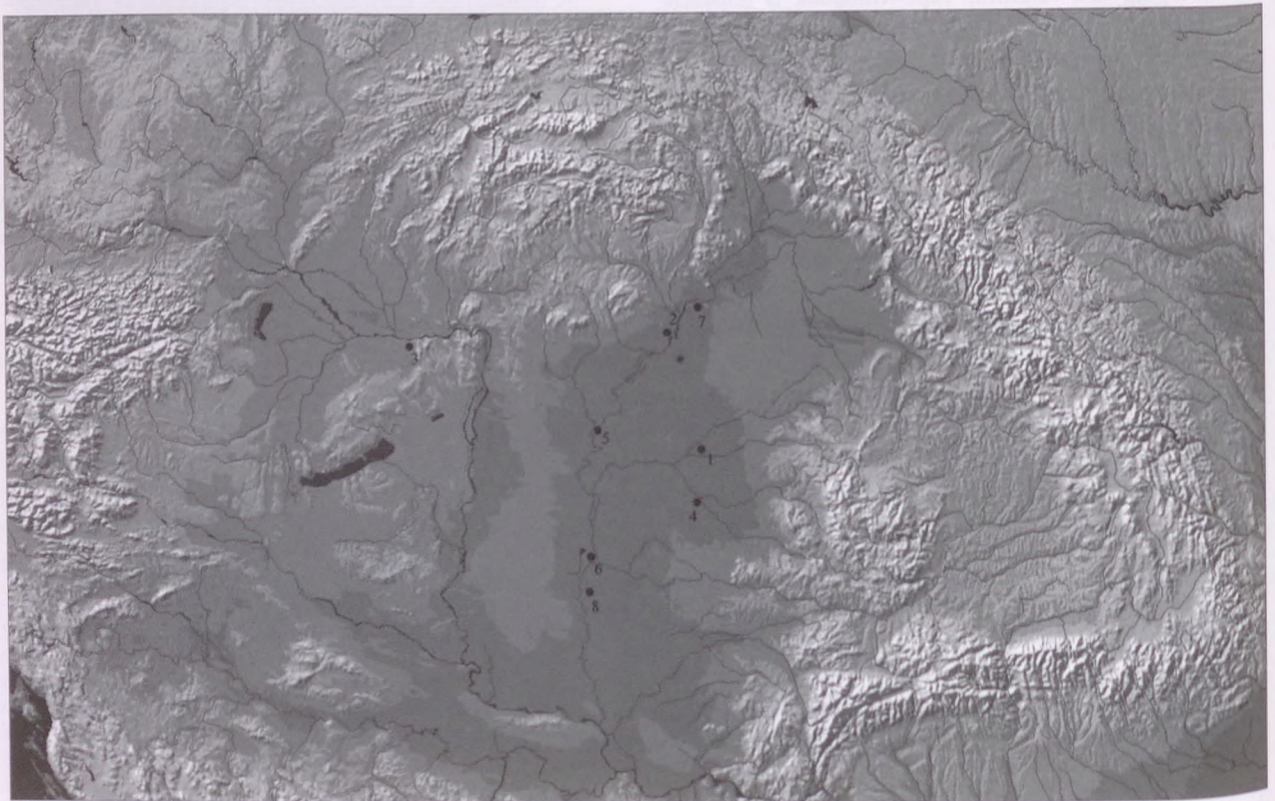
³⁷ BOLLÓK 2006, 76–77.

³⁸ BOLLÓK 2006, 73–74.

³⁹ BOLLÓK 2006, 71–72.

5. kép: Az 5. sírban feltárt hajfonatkorongok párhuzamainak lelőhelyei: 1. Dunaszekcső, 2. Eperjes, 3. Gödöllő, 4. Kispeszt, 5. Nemeskosút (Košúty, Szlovákia), 6. Solt, 7. Tiszabő, 8. Tiszadob, 9. Tiszaeszlár

6. kép: A 8. sírban feltárt hajfonatkorongok párhuzamainak lelőhelyei: 1. Biharkeresztes, 2. Dormánd, 3. Dunaalmás, 4. Gyula, 5. Szolnok-Szanda, 6. Tápé, 7. Tiszadob, 8. Törökkanizsa (Novi Kneževac, Szerbia)

XI.4.7. CSEPP ALAKÚ CSÜNGŐK

Az 5. sírban került elő egy olyan lelet, melynek pontos analógiáját nem ismerem. Mint alább látni fogjuk, még a funkciója is kérdéses. A jobb felső vállnál talált csepp alakú, hátlapjával felfelé forduló, aranyozott ezüst, préselt, papírvékonyaságú tárgy a hossz tengelyével É–D-i irányban feküdt. Felszedése során derült ki, hogy közvetlenül alatta, hasonló helyzetben feküdt a párja. Meglehetősen kevés helyen került elő hasonló tárgy. A tiszadobiaknál jóval egyszerűbb, de készítéstechnikai szempontból hozzájuk igen közelálló darabokról adott hírt Bóna István 1971-ben. A préselt lemezből készült, két félből álló tárgyak a leírás szerint a kulcscsontok környékén láttak napvilágot – a közölt sírrajz alapján a test két oldalán. Bóna véleménye szerint ezek a tárgyak feltehetően a gazdagabb honfoglaló asszonyok hajfonatkorongját helyettesítették.⁴⁰ Ezt a véleményt már Fodor István sem fogadta el. Ő Sándorfalva-Eperjesen a 93. női sírban talált a bal vállnál két darab – két-két félből álló – csepp alakú csüngődísz. Ezek nagyon hasonlítanak az általunk feltártakra. Fodor szerint a nyakban, függőként viselték. A tárgyakra több K-i párhuzamot említ, ám mint megjegyzi, a viseleti móddal kapcsolatban ezek sem nyújtanak információkat.⁴¹ A kérdés megválaszolásában a tiszadobi leletek sem segítenek. Annyi bizonyosnak tűnik, hogy a bemutatott tárgyak a vállak, illetve a kulcscsontok környékén, a nyak előtt kerülnek elő. Anyaguk – amikor biztosan tudni lehet – ezüst vagy aranyozott ezüst. Bár formai rokonságban állnak egymással, nem lehet kizárni azt sem, hogy viseletük némileg eltérő lehetett. Tekintve ugyanis a tiszadobi és

a dunaújvárosi példányokat, nehezen lehet elképzelni, hogy a mindennapi élet során állandóan viselték volna őket. Az azonban szinte biztos, hogy Bóna István elképzelését ezeknek a tárgyakkal a hajfonatkorongokat helyettesítő funkciójáról el kell vetnünk. Elképzelését ugyanis az 5. sírban előkerült kvalitásos hajfonatkorongpár meggyőzően cáfolja. (Zárójelben jegyzem meg, hogy a megyénk területén napvilágot látott bezdédi – ma Tiszabezded – IX. sírban előkerült darabok – bár első pillantásra mutatnak némi formai hasonlóságot a fentebb leírt tárgyakkal – nem tartoznak ebbe a körbe. Ugyanakkor azt nem lehet kizárni, hogy a Sándorfalván, valamint a Tiszabezdeden talált példányok funkciójukat tekintve közel állnak egymáshoz. A bezdédiek Jóna leírása szerint: „Két darab fülecskével ellátott némileg lopótökhöz hasonló alakú nyolcz élű, tömör csüngődísz valamiféle (talán réz és ezüst) öntvényből készült igen vastagon aranyozva. Mindkettő a szegycsont mellett a kulcscsont belső vége felett gömbbel lefelé találtott. Súlya miatt fülbevaló nem lehetett, annál is kevésbé, mert a bal fülnél már egy arany karika került elő.”⁴² Ezeket a tárgyakat Fodor István mint nem egészen pontos megfelelőket említette a 93-as sír leletei kapcsán.⁴³ A bezdédi tárgyakat Mesterházy Károly a 10–11. századi magyar sírleletekben előforduló bizánci típusú tárgyakat feldolgozó cikkének második részében a csüngők közé sorolta. Véleménye szerint másodlagosan, ruhára varrva, gombként használhatták őket. Eredetileg azonban valamilyen karikaékszer csüngői lehettek, s minden bizonnyal D-i eredetű tárgyakról van szó.⁴⁴)

XI.4.8. PÖDRÖTT VÉGŰ PÁNTKARPERECEK

Szöke Béla szerint a pödrött végű pántkarperecek főleg a köznépi temetők jellemző leletei; a vezető- és középréteg sírjaiban viszonylag ritkán kerülnek elő. A kizárólag női sírokból ismert ékszertípus anyaga ezüst, rosszezüst vagy bronz. Véleménye szerint kronológiai különbség van a díszített és díszítetlen példányok között: utóbbiak korábbra keltezhetők. Ez alapján viseletük a 10. század első kétharmadára tehető.⁴⁵

A fenti véleményt tovább árnyalta Révész László a károsi honfoglalás kori temetőket bemutató munkájában. Egyrészt – Kovács László után⁴⁶ – ő is felhívta a figyelmet arra, hogy egy esetben ugyan, de férfisírban

is került elő ilyen karperec, másrészt további javaslatokat tett a karperec időrendjének pontosítása érdekében. Mint rámutatott, archaikus, biztosan a honfoglalás kor előtt készült leletekkel ilyen típusú ékszer még nem került elő, s a pénzzel keltezett példányok sem korhatározhatók a 920-as évek előtti évekre; azaz viseletük nem köthető az első generáció tagjaihoz. Ezen megállapításai elsősorban a díszítetlen példányokra vonatkoznak. Ezeket a típusú karpereceket az egész ország területén megtalálhatjuk, viseletük főleg a köznépre jellemző. A középrétegnél viszonylag ritkák, így nem meglepő, hogy a Felső-Tisza-vidéken nem igazán terjedtek el. Ezen a

⁴⁰ BÓNA 1971, 170, 171, 1. kép B 8–9, 172.

⁴¹ FODOR 1985, 25, 29, valamint ugyanott a 15. lábjegyzet. Képek: FODOR 1985, 29, 9. kép 21–22. Különösen a 21. számon szereplő pár mutat szoros rokonságot az általunk bemutatott darabbal.

⁴² JÓSA 1896, 400–401, IX. sír B 3–4. ábra

⁴³ FODOR 1985, 25, 15. lábjegyzet.

⁴⁴ MESTERHÁZY 1991, 165.

⁴⁵ SZÖKE 1962, 72.

⁴⁶ KOVÁCS 1989, 171.

vidéken mindössze 6 temetőből kerültek elő példányai.⁴⁷ Fontos megállapítása, hogy viszonylag gyakori kísérőleletei a hajfonatkorongos síroknak, ami megerősíteni látszik azok zömének a 10. század 2. harmadára való keltezését.⁴⁸ Tovább árnyalta a képet Istvánovits Eszter a Rétköz honfoglalás és Árpád-kori leletanyagát bemutató könyvében. Egyrészt a Tiszabezdédén előkerült díszített darab alapján vitatta Kovács László azon megállapítását,

miszerint a díszített példányokat feltétlenül a 10. század utolsó harmadára kell keltezni. Másrészt – többek között – Jóna András leírására hivatkozva azt az álláspontot képviselte, hogy a Nagyhalász-kiszomborhegyi 2. sírban – melyben pödrött végű karperec, s négygömbös fejű betétes gyűrű is előkerült – férfi nyugodott. Azaz az Orosházán előkerült mellett ez lenne a második férfisír, melyben megtalálható ez az ékszertípus.⁴⁹

XI.4.9. VÉKONY, SODROTT, MINDKÉT VÉGÉN SPIRÁLISSEL KITÖLTÖTT HUOKBAN VÉGZŐDŐ KARPERECEK

Ezzel a karperecípussal összefoglaló módon legutóbb Langó Péter foglalkozott. Megállapítása szerint már a 10. század első felében feltűnik, s használata a 11. század utolsó harmadáig kimutatható. Fontos megjegyzést tesz arra vonatkozólag, hogy a típus nemcsak a Kárpát-medencében, hanem attól É-ra, K-re, valamint D-re is feltűnik, így nem kell feltétlenül helyi készíttéssel számolnunk, hanem az import is szóba jöhet esetükben. Felhívja a figyelmet arra is, hogy esetenként a karpe-

recet megcsonkítva, töredékesen tették a sírba.⁵⁰ Utóbbi megfigyelést a tiszadobi sír feltárása megerősítette. Mint a sírleírásnál említettük, a sírban két karperec látott napvilágot; az egyik teljesen ép volt, a másiknak csak töredékei kerültek elő, ami mindenképpen szándékos csonkításra utal. Megemlítendő még a témával kapcsolatban Révész László véleménye is, aki szerint az ékszertípus feltűnése a 920-as évekre tehető, s használata a 11. század végéig nyomon követhető.⁵¹

XI.4.10. PONTKÖRÖKKEL DÍSZÍTETT BRONZ PÁNTKARPEREC

A 3. számú, töredékesen megmaradt sírból került elő – nem viseleti helyzetben – egy pontkörökkel díszített pántkarperec töredéke. Az említett okok miatt a végződését nem ismerjük. Így egyaránt lehetett kikerekedő, il-

letve bepödrött végű. Előbbiek anyaga általában bronz. Az előbbieket Szőke Béla a 10. század utolsó harmadára – 11. század első felére, utóbbiakat a 10. század utolsó harmadára keltezte.⁵²

XI.4.11. ISMERETLEN FUNKCIÓJÚ VERETEK

Nagy meglepetés ért bennünket a feltárás során, amikor a 8. sír bontásakor vereteket találtunk. Az igen rossz megtartású váz – amennyire meg lehetett állapítani – nőhöz tartozónak tűnt. Ezt a feltevésünket erősítették meg a leletek, így a sírban talált, mindkét végén spirálissal kitöltött sodrott karperec-, illetve hajfonatkorongpár. Előbbit Szőke Béla is a női ékszerek közt sorolja föl.⁵³

A leletek alapján női sírnak vélem, de tekintettel a gyakorlatilag menthetetlen állapotú csontokra, a nem meghatározása nem volt lehetséges. Azt sem szabad ugyanakkor elfelednünk, hogy már Dienes István felhívta a figyelmet arra, hogy hajfonatkorong férfisírban is előfordulhat.⁵⁴ Ennek ellenére jómagam továbbra is nőnek gondolom a 8. sír halottját. Véleményem szerint ezt erősíti meg az előkerült veretek helyzete is. Az itt talált

négy veret közül három teljesen egyforma volt, mindössze egy különbözött a többitől. Az egyforma veretek közül az egyik az épen talált sodrott karperec környékén, míg a másik két darab a koponya alatt került elő. Helyzetük alapján tehát semmiképpen sem funkcionálisan kerültek a sírba, s annak sem találtuk nyomát, hogy lett volna a sírban egyéb, övhöz tartozó szerelék. Különösen a koponya alatt előkerült veretek érdekesek, hiszen semmiképpen sem vihették rágszálók a megtalálási helyükre. Ez utóbbiak kapcsán felmerülhet az a lehetőség is, hogy valamilyen fejfedő díszítésére szolgáltak. Ennek azonban két dolog mond ellent. Egyrészt akkor a koponya homlokánál, esetleg az oldalra billent koponya halánték részén is kellett volna vereteket vagy legalábbis valamilyen elszíneződést találnunk. Elég arra gondolnunk, hogy a dí-

⁴⁷ RÉVÉSZ 1996, 92, 340. lábjegyzet.

⁴⁸ RÉVÉSZ 1996, 91–92.

⁴⁹ KOVÁCS 1989, 171, 173; ISTVÁNOVITS 2003, 312.

⁵⁰ LANGÓ 2000, 42–44 (további irodalommal).

⁵¹ RÉVÉSZ 2008, 417.

⁵² SZŐKE 1962, 95–96.

⁵³ SZŐKE 1962, 95.

⁵⁴ DIENES 1969, 117–118.

szítés funkciója az, hogy egyértelműen látható legyen a viselőjén, ám ha az csak a tarkón, esetleg csak a fej egyik oldalán jelenik meg, az nem szolgálja az elérendő célt. Ennél is fontosabb érv azonban az ellen, hogy fejfedő díszítésének tartsuk az említett vereteket, hogy mindkettő az előlapjával felfelé nézett. Abban az esetben ugyanis, ha ezek a veretek bármit díszítettek volna, szinte lehetetlen lett volna ezeket az említett módon megtalálnunk.

Az elmondottak fényében a veretek funkciója kérdéses. Véleményem szerint a sírban talált helyzetük alapján a temetés során már nem eredeti – bármi volt is az – funkciójukban kerültek a sírba. Azt, hogy milyen szerepet tölthettek be a temetkezési rítus során, a régészet eszközeivel nem lehet megállapítani. Hipotéziseket (egy

özvegy emléke stb.) természetesen fel lehet állítani, ám azok bizonyíthatatlansága miatt jómagam nem kívánok ilyen feltételezésekbe bocsátkozni.

A veretek pontos analógiáját nem ismerem. A három egyforma veret legjobb párhuzamait a Kiskunfélegyháza-Izsáki úti sír – Horváth M. Attila által – mandula alakúnak nevezett kantárveretei közt vélem megtalálni. Ezek, ha nem is tökéletes párhuzamok, mindenesetre a tiszadobiakhoz a legközelebb állók. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a tiszadobi példányok feltétlenül kantárveretek lettek volna, hiszen közsímet, hogy a veretek egy része többféle funkcióban is feltűnhet. A sírban talált negyedik veretnek nem ismerem jó párhuzamát.

XI.4.12. ROMBUSZ ALAKÚ INGNYAKVERETEK SZÍV ALAKÚ CSÜNGŐVEL

A leletek feldúlt sírból származnak, ezért ezek viseleti módjáról, eredeti darabszámáról nem mondhatunk semmit. A vereteknek több jó párhuzamát ismerjük, melyek alapján ezeket ingnyakvereteknek kell tartanunk. Minden tekintetben hasonlóak kerültek elő Tiszabercel-Ráctemető 4. sírből, Hajdúböszörmény-Bodaszőlő, Büdöskút 9. sírből. Nem állnak messze az említett daraboktól a Mezőzombor-Bálványdomb 4. sírjából előkerült ingnyakveretek sem.⁵⁵ Arra is van példa, hogy

a kettős csüngő felső része nem rombusz alakú, hanem kerek, ám az alsó részének kialakítása megegyezik a fentebb bemutatott darabokéval. Ilyenek például a Székesfehérvár-Demkóhegyen, Sándorfalva-Eperjesen talált példányok, míg a Temesvár-Csókaerdőn előkerült darabok esetében a csüngő felső részét karéjos négyzetek alkotják.⁵⁶ Olykor csak a csüngő alsó része kerül elő – nyilvánvalóan másodlagos helyzetben – mint például Pécs-Somogyon.⁵⁷

XI.4.13. ROMBUSZ ALAKÚ INGNYAKVERETEK

Ezek a tárgyak nem viseleti helyzetben láttak napvilágot, de valószínűleg ingnyakveretként használhatták azokat.⁵⁸ A verettípus kutatását legutóbb Révész László foglalta össze. Kiemeli, hogy a rombusz alakú ruhadíszek túlnyomórészt a társadalom vagyonosabb rétegébe tartozó nők viseletéhez tartoztak, amit jelez, hogy bronzkivitelben nem fordulnak elő. Divatja a 10. század első két harmadára jellemző, bár használata az ezredforduló környékéig kimutatható. Legnagyobb számban

a Maros-Körös-Tisza vidékén, valamint a Duna-Tisza közén kerültek elő. A Heves megyében feltárt és elemzett temetők esetében felmerült, hogy a veretek darabszáma valamiféle rendszert alkot, és ezeknek ennek megfelelően más díszítő funkciója is lehetett.⁵⁹

A Felső-Tisza-vidéken meglehetősen ritkák; mindössze hat lelőhelyen találtak hasonlókat. Ezek többsége megyénk területén található.⁶⁰

XI.4.14. NÉGYKARÉJOS VERETEK

A gépek által szinte teljesen megsemmisített sírból és környékéről került elő 3 darab teljes és egy ugyanebbe a típusba tartozó töredék négykaréjos veret. Közülük az egyik – minden bizonnyal eredeti helyzetben – a jobb

mellkason, míg a többi a sír környékéről került elő. A feltárt darabok jó párhuzamait ismerjük pl. Sárrétudvari-Hízó föld 31. számú női sírjából, ahol ugyancsak négy darab került napvilágra, méghozzá a bal oldali bordák

⁵⁵ MEGAY 1963, 40–41 (illetve a 39., 41. oldalak ábrái).

⁵⁶ Székesfehérvár-Demkóhegy (NAGY 1892, 305, 20 a–b, 21 a–b), Sándorfalva-Eperjes (FODOR 1985, 25, 28, 8. kép 8), Temesvár-Csókaerdő (RADULESCU–GÁLL 2001, 164, 163, *Abb.* 8. 1–2).

⁵⁷ DOMBAY 1961, 77, X. tábla 4. – A lelőhely neve Dombaynál Pécs-Vasas, de mint Kiss Attila rámutatott, a lelőhely helyes neve valójában Pécs-Somogy (KISS 1983, 262).

⁵⁸ Révész László hívta fel a figyelmet arra, hogy a szórványként előkerült veretek esetleg más funkcióit is elláthattak. Így például elképzelhetőek pártadíszként vagy hajfonatkorong függesztőszíjainak vereteiként is. Ezúton is köszönöm Révész Lászlónak, hogy a tárgytipus használatával kapcsolatban az egyéb lehetőségekre is felhívta a figyelmet. Lásd még ezzel kapcsolatban RÉVÉSZ 2008, 424.

⁵⁹ RÉVÉSZ 2008, 424 (további irodalommal).

⁶⁰ RÉVÉSZ 1996, 94 (valamint ott a 360. lábjegyzet).

környékén.⁶¹ Feldúlt sír(ok)ból származó példányokról adott hírt Csallány Gábor Szentes-Nagytóke-Libahalom (Jámborhalom) nevű lelőhelyről.⁶² Hasonló vereteket

mutat be könyvében – kéttagú csüngős ingnyakveretek felső tagjaiként – Bálint Csanád is.⁶³

XI.4.15. ARANYOZOTT VERET

A veretek között meg kell még említenem az 5. sírban, a medence közép tájékán talált, külső felületén aranyozott ezüst ruhaveretet. Pontos funkcióját nem sikerült eldön-

tenem; a rajta lévő 5 lyuk alapján annyi tűnik bizonyosnak, hogy felvarrva viselték. Párhuzamát nem találtam.

XI.4.16. TÖREDÉKES VERETEK

Az 5. sírból, az egyik hajfonatkorong mellől előkerült veretek funkciója és pontos kinézetük erős töredezettségük és hiányos állapotuk miatt nem állapítható meg.

XI.4.17. VASKÉS (?)

Talán egy késként (?) vagy árként (?) meghatározható tárgy⁶⁴ került elő az 5. sírban, meglehetősen szokatlan helyen, a két boka között. A famaradványok alapján hegyével DNy felé nézett. (A másik végén nem figyeltünk meg fára utaló nyomokat.) Hasonló helyzetű késről számolt be Révész László Kál-Legelő 23-as női sír esetében,

amelynek hegye azonban K felé nézett. Ennek kapcsán Révész László felvetette – utalva a Szabó János Győző által Eger-Répástetőn feltárt 1. sírral kapcsolatban leírtakra –, hogy esetleg ebben az esetben is babonás okokkal magyarázható a jelenség: a halott „visszajárásának” megakadályozása miatt tették szokatlan helyre a kést.⁶⁵

XI.5. A TEMETŐ SZERKEZETE ÉS KRONOLÓGIÁJA

Mint a lelőköri körülményekből és a sírleírásokból kiderült, egy majdnem teljesen elpusztított temető megmaradt sírjai kerültek feltárássra Tiszadobon. Mindössze két, egymás mellett fekvő bolygatatlan sírt sikerült csak feltárnunk. Összesen öt sírról van több-kevesebb információnk, melyek közül négy a mellékletei alapján női sír, míg az ötödik váz neme bizonytalan. Két-két sír egymás mellett, míg az ötödik az előzőektől Ny-ra került elő. Ezek alapján két sírsort biztosan feltételezhetünk, míg az ötödik – helyzete alapján – egy további sorra utal. A temető D és K felé lezártnak tekinthető, itt több sír előkerülésével nem számolhatunk. A homokbányászással semmisítették meg a temető É-i és Ny-i felét. Az itt elpusztult sírok száma nem ismert, s így bizonytalan az is, hogy mekkora kiterjedésű lehetett a temető. Ezt figyelembe véve a temető egészére vonatkozó időrendi megállapításokat tenni nem lehet. A sírok közül mindössze háromnak a leletei segíthetik a feltárt temető rész keltezését.

A tárgyak között több olyan van, melyek hosszú ideig divatban voltak, és amelyeknek segítségével nem lehet a temető részlet használatának idejét pontosabban meghatározni. Ide kell sorolnunk pl. az 5. sír nyitott hajkarikáját, gömbsorcscsüngős fülbevalóját vagy a 8. sír bronz karpereceit, valamint a szórványként előkerült fülesgombot. Ezek a tárgyak mind a 10., mind a 11. század folyamán hosszabb-rövidebb ideig használatban voltak. Közelebb vihetnek a kérdés megválaszolásához a szórványként előkerült rombusz alakú veretek, melyek használata elsősorban a 10. század első két harmadára jellemző, de viselésük az ezredforduló környékéig megfigyelhető.⁶⁶ A kronológia szempontjából szintén fontos az 5. sírban talált pödrött végű pántkarperecpár. A hajfonatkorongos női sírok gyakori mellékleteként feltűnő ékszertípus használatát a kutatás korábban a 10. század első két harmadára keltezte. Az érmekkel datált példányok alapján azonban megjelenése a 920-as évek előtt nem adatolható. A díszítetlen példányok korábbiak, mint a díszítettek, melyek a

⁶¹ NEPPER 2002, 302, 232. tábla 31.

⁶² CSALLÁNY 1905, 38, IV. tábla 13–15, 17. rajzok.

⁶³ BÁLINT 1991, 130 (II/b típus), 131, *Taf.* XLI. 5–13, 8–13, 16–20.

⁶⁴ A tárgy igen kis mérete alapján, csak feltételezhető funkciója.

⁶⁵ RÉVÉSZ 2008, 203–204, 221, 160. kép (23. sír), 429.

⁶⁶ RÉVÉSZ 2008, 424 (további irodalommal).

10. század második felében terjednek el.⁶⁷ Az ékszertípus a 10. század végéig volt használatban.⁶⁸

A datálás során az előkerült hajfonatkorongokat is figyelembe kell vennünk. A 8. sírban talált korongok kapcsán a következőket mondhatjuk. Legközelebbi párhuzamuk Szolnok-Szandán került elő. Az ott feltárt temetőrészletet Madaras László előzetesen a 10. század végére, 11. századra keltezte, hangsúlyozva, hogy a sírok túlnyomó többsége kívül esik a feltáráson.⁶⁹ A szvasztikamintás korongok kapcsán Bollók Ádám úgy vélekedett, hogy az említett korongpár a 10. század közepe előtt nem kerülhetett sírba, így a 10. század második felére, utolsó harmadára történő datálást elfogadhatónak tartja.⁷⁰ A sír – s egyben a korongpár – 10. századi datálását erősítheti az a megfigyelés, hogy a korongokat tartalmazó, bolygatott sírból lófogak kerültek elő.⁷¹ Ez részleges lovastemetkezésre utal, márpedig jelenlegi ismereteink szerint ilyen, bizonyosan 11. századi temetkezésről nem tudunk a Kárpát-medencében.⁷²

A tiszadobi koronghoz szintén közel álló törökkani-zsai korong kapcsán – mely nem hiteles körülmények között, földmunkák során került elő – Fodor István úgy vélekedett, hogy egy köznépi temetőben nyugvó, annak egyik gazdagabb női sírjában lehetett eredetileg, s a korong díszítését figyelembe véve a területen már a 10. század első évtizedeiben megtelepedhettek a honfoglalók.⁷³ Az előkerült leletek alapján Bollók Ádám a temető kezdetét inkább a 10. század közepére, második felére helyezte, bár korábbi datálást sem zárt ki.⁷⁴

A Dunaalmás-Tatai úton feltárt temető használatának korát – melyben szintén előkerült egy szvasztikamintás hajfonatkorongpár – a 10. század második felére helyezte ásatója, Kralovánszky Alán.⁷⁵ Az erősen stilizált, szvasztikamintás hajfonatkorongot is tartalmazó Tápé-Malajdok B 13 feltárt sírból álló temetőjét Széll Márta 10–11. századiként határozta meg. A 11. századra való keltezést a „kora-árpádkori fejes gyűrűk” alapján vélte igazoltnak.⁷⁶ Ez utóbbiak alatt két madárbrázolásos gyűrűt értett. Ez a típus azonban – mint az Keszi Ta-

más munkájából kiderül – legkésőbb a 10. század végére eltűnik a sírokból.⁷⁷ A feltárt sírok egyéb leletei alapján sem tűnik valószínűnek, hogy a temető a 11. században használatban lett volna.

Részleteiben tekintve párhuzamként említettem a dormándi hajfonatkorongokat is. A temető – melynek egy része elpusztult – használatát Révész László a 10. század első két harmadára⁷⁸ – első felére határozta meg.⁷⁹

A biharkeresztesi aranyozott ezüst hajfonatkorongot, illetve a feltételezhető temetőt – az előkerült leletek alapján – M. Nepper Ibolya a 10. századon belül a honfoglalók első nemzedékéhez köti.⁸⁰ A temetőtöredék korát Bollók Ádám inkább a 10. század második és harmadik harmadára tette, leginkább a század közepére.⁸¹

Az említett korongokkal együtt érme nem került elő – kivéve a biharkeresztesit⁸² – így ez alapján nem jutunk közelebb használati idejük megválaszolásához. Már Dienes István is rámutatott arra, hogy – noha korábban maga is elfogadta köznépi környezetben a hajfonatkorongok 11. századi viseletét⁸³ – ezek Árpád-kori érméssel nem fordulnak elő. Így feltűnésük a 10–11. századi temetőkben inkább a sírok 10. századi rétegéhez kapcsolódik. Vitatta Bálint Csanád azon megállapítását, hogy a „köznépi jellegű korongok” ÉK-Magyarország területén ismeretlenek lennének, ellentétben a Bálint Csanád értekezésében leírtakkal.⁸⁴

Viszontválaszában Bálint Csanád továbbra is fenntartotta azt a véleményét, hogy azok a bronz alapú korongok, melyek mindig köznépi környezetben kerülnek elő és díszítéstechnikájuk (geometrikus szerkesztés, vonalakból kialakított minták, kör alakú poncok önálló díszítőelemként történő alkalmazása) is különbözik a „klasszikus” korongokétól, eltérő csoportot alkotnak. Az ilyen típusú korongok időrendjét tekintve továbbra is kitarított amellet, hogy ezeket a 11. században is használták.⁸⁵

Véleményem szerint kétségtelen, hogy létezik a korongoknak egy olyan csoportja, amelyik anyagában és mintázatában (szvasztikaminta) eltér a sírok többségében feltártaktól, s közéjük sorolhatóak a Tiszadobon

⁶⁷ RÉVÉSZ 1996, 91–92 (további irodalommal).

⁶⁸ RÉVÉSZ 2008, 415.

⁶⁹ MADARAS 2003, 278.

⁷⁰ BOLLÓK 2006, 69.

⁷¹ MADARAS 2003, 278.

⁷² TÜRK 2009, 110 és ugyanott a 120. lábjegyzet.

⁷³ FODOR 1996d, 356–357.

⁷⁴ BOLLÓK 2006, 70.

⁷⁵ KRALOVÁNSZKY 1988, 249.

⁷⁶ SZÉLL 1943, 179.

⁷⁷ KESZI 1999, 140, 142.

⁷⁸ RÉVÉSZ 2008, 95.

⁷⁹ RÉVÉSZ 2008, 409.

⁸⁰ NEPPER 2002, 29.

⁸¹ BOLLÓK 2006, 69.

⁸² Provence-i Hugó (926–931) és Lothar itáliai társuralkodók (947–950) milánói denára (NEPPER 2002, 28).

⁸³ BARTHA et al. 1969, 119.

⁸⁴ DIENES 1978, 113.

⁸⁵ BÁLINT 1978, 265; lásd még BÁLINT 1991, 93–96.

előkerült példányok is. Ennek a csoportnak a pontosabb differenciálása, használati idejének és viselői társadalmi státusának meghatározása a jövő feladata lesz. A későbbiek folyamán az újabb kutatások fényében pedig talán más csoportok is körvonalazódhatnak majd.

A Tiszadobon feltárt sír alapján a fentiekhez a következőket tehetjük még hozzá. Ónozott/ezüstözött bronz alapú korongunk ÉK-Magyarországon került elő, a típus megléte tehát ezen a tájon is igazolható. A két véleménynyel ellentétben azonban hangsúlyoznunk kell, hogy a feltárt temető rész alapján a Tiszadobon eltemetettek nem tartoztak a köznép körébe. Ami a datálást illeti, a szvasztikamintás korongot tartalmazó sírban talált karperecpár megengedi ugyan a 11. századra való keltezését (a mellettük napvilágra került veretek már elgondolkodtatóbbak ebből a szempontból), a közvetlen közelében előkerült sírok alapján azonban itt is a 10. századi keltezés a valószínűbb, csakúgy, mint a korábban bemutatott analógiák esetében.

Összefoglalva: a fent leírtakat figyelembe véve a szvasztikamintás hajfonatkorongok 11. századi viselete jelenleg nem bizonyított, ám ezt a későbbi kutatások esetleg cáfolhatják.⁸⁶ Kérdés az is, hogy mennyire csak

köznépi, viszonylag szegényes mellékletű sírok környezetében tűnnek fel ezek a korongok. A minőségi, aranyozott ezüsből készült biharkeresztes darab – noha anyagát tekintve unikális – viselőjét semmiképpen sem sorolhatjuk az előbbiekre. Hasonló a helyzet a tiszadobi sír esetében is, ahol az említett két szomszédos sír mellékletei nem utalnak köznépi jellegű temetkezésre. Sajnos egyik temetőt sem lehetett teljesen feltárni, így csak a temetőtöredékekből lehet némi következtetést levonni. Ennek ellenére annyi talán kijelenthető, hogy az említett korongtípus nemcsak a szegényesebb mellékletű temetők leletanyagában bukkan fel, hanem magasabb társadalmi státusban lévők sírjaiban is előfordulnak.

Az 5. sír minőségi, aranyozott ezüst korongpárjának pontos analógiája egyelőre nem ismert. Közeli párhuzamai – ahol ismertek a pontos előkerülési körülmények – szintén 10. századi keltezést mutatnak.

A fenti tárgyak kronológiai értékelése után annyit lehet elmondani, hogy a feltárt temető részlet használata a 10. század közepénél, második harmadánál korábbra nem valószínűsíthető, s azt az – ismert temetkezések alapján – a század végénél tovább nem használták.

XI.6. ÖSSZEGZÉS

A fentebb leírtakat a következőkben foglalhatjuk össze: a Tiszadob határában lévő homokbányában a homokkitermelés során csaknem teljesen elpusztítottak egy ismeretlen sírszámú – az előkerült leletek alapján – 10. századi temetőt. A leletmentés során mindössze két – a gépek által nem bolygatott – sírt sikerült feltárnunk, valamint további három, részben megsemmisített sír került még feltárássra. A további kutatások során több – a kor-

szakunkba tartozó – sír nem került elő. Az 5. és 8. számú sírokban eltemetettek – a leletanyag alapján – előkelő helyet foglalhattak el a közösség életében, s különösen igaz ez az 5. sír női halottjára. A leletkörülményekre való tekintettel csak sajnálni lehet, hogy így került elő a temető, s nem volt lehetőség a megelőző feltárássára, melynek során minden bizonnyal jelentősen gyarapodtak volna a korszakra vonatkozó ismereteink.⁸⁷

⁸⁶ Az egyéb típusú hajfonatkorongok 11. századi viselete szintén további kutatás tárgyát kell, hogy képezze.

⁸⁷ A tárgyakat Szinyéri Péterné, Takácsné Varga Ágnes és Dankóné Németh Erika restaurálta. A tárgyrajkokat, a 8. sír hajfonatkorongjának rekonstrukciós rajzát, valamint a táblákat Beleznai Gabriella készítette. A térinformatikai munkát, valamint az 5. sírban előkerült hajfonatkorong számítógépes munkáját Veszprémi László geodétának köszönhetem. Külön köszönet illeti még Takács Melindát és Istvánovits Esztertert, akik a kézirat átolvasása során adtak hasznos tanácsokat. A dolgozatot Révész László lektorálta, akinek tanácsait, segítségét ezúton is köszönöm.

XI.7. A TISZADOB-SÓS-SZÉK NEVŰ LELŐHELYEN FELTÁRT HONFOGLALÁS KORI TEMETŐRÉSZLET ANYAGVIZSGÁLATÁNAK EREDMÉNYEI

(Dr. Kiss-Varga Miklós–Csedreki László)

A feldolgozás során anyagvizsgálatokra is sor került. Ez nem terjedhetett ki az összes tárgy típusra, hanem csak néhány minőségesebb tárgyra. A mérések – technikai okok – miatt kétféle vizsgálati módszerrel készültek. Az alábbi táblázatban szereplő tárgyakat Dr. Kiss-Varga Miklós (MTA–ATOMKI–Debrecen) vizsgálta röntgendiffrakciós (XRF) módszerrel. A 8. számú sír hajfonatkorongjának vizsgálatát pedig Csedreki László (MTA–ATOMKI–Debrecen) végezte Részecske-Indukált-Röntgen-Emissziós (PIXE) módszerrel.⁸⁸

Az anyagvizsgálatok során elsősorban arra voltunk kíváncsiak, hogy a 8. számú sír tárgyain valóban ónozás nyomai figyelhetőek-e meg, vagy valamilyen más bevonattal kell számolnunk. Ezen kívül kíváncsiak voltunk a karperecpár anyagi összetételének hasonlóságára, s végül, de nem utolsósorban arra, hogy valóban egy ezüsttárgy töredékével kell-e számolnunk az 5. sír állcsúcán megfigyelhető lilás színű tárgy maradványa esetében.

XI.7.1. DR. KISS-VARGA MIKLÓS VIZSGÁLATI EREDMÉNYEI

A sír száma, a tárgy neve és leltári száma	Cu	Zn	Ag	Au	Pb	Hg	Sn
	%						
5. sír. A koponya állcsúcán található ezüsttárgy töredéke. Ltsz.: 2010.585.18.	18,1		79,6	1,12	1,1		
5. sír. Aranyozott ezüst hajfonatkorong hátlapja. Ltsz.: 2010.585.11.	22,8		77,1				
5. sír. Aranyozott ezüst hajfonatkorong hátlapja. Ltsz.: 2010.585.10.	34,2		65,7				
5. sír. Aranyozott ezüst csepp alakú csüngő hiányos darabjának előoldala (a mérés az aranyozott részt nem érintette). Ltsz.: 2010.585.4.	26,2		71	1,47	1,3		
5. sír. Aranyozott ezüst csepp alakú csüngő ép darabjának előoldala (a mérés az aranyozott részt érintette). Ltsz.: 2010.585.585.4.	19,7		53	24,4	0,18	2,56	
5. sír. Aranyozott ezüst csepp alakú csüngő hiányos darabjának előoldala (a mérés az aranyozott részt nem érintette). Ltsz.: 2010.585.4.	22,1		76,2	0,67	0,88		
5. sír. Ezüst pántkarperec. Ltsz.: 2010.585.13.	6,74	0,26	89,5	1,2	2,27		
5. sír. Ezüst pántkarperec. Ltsz.: 2010.585.12.	8,8	0,29	87,6	1,11	2,24		
8. sír. A 4. számú veret ónozott előoldala. Ltsz.: 2010.587.4.	73,1		0,1		2,86		23,8

Kiss-Varga Miklós az átküldött anyag kapcsán megjegyezte, hogy az adatok úgy vannak számolva, mint ha tömbi összetételről lenne szó, ez azonban csak a két

pántkarperecre igaz, a többi esetben a bevonat lett vizsgálva.

XI.7.2. CSEDREKI LÁSZLÓ VIZSGÁLATI EREDMÉNYEI

Type	Conc (w%)	Error (w%)	LOD (w%)
Filename	nyir_on	nyir_on	nyir_on
Ca	2.151	0.091	0.164
V	0.006	0.001	0.002
Cr	0.014	0.001	0.002
Mn	0.010	0.001	0.002
Fe	0.253	0.004	0.005
Co			0.006
Ni	0.044	0.002	0.004
Cu	76.108	0.746	0.013
Zn	12.401	0.130	0.026
As	0.289	0.025	0.035
Sn	7.004	0.223	0.156
Pb	1.727	0.042	0.097

Type	Conc (w%)	Error (w%)	LOD (w%)
Filename	nyir_bulk	nyir_bulk	nyir_bulk
Ca	0.298	0.010	0.009
V			0.004
Cr	0.016	0.001	0.002
Mn	0.006	0.001	0.002
Fe	0.081	0.002	0.004
Co	0.003	0.001	0.003
Ni	0.042	0.002	0.004
Cu	78.400	0.102	0.014
Zn	20.554	0.049	0.027
As	0.159	0.017	0.014
Sn	0.116	0.042	0.074
Pb	0.298	0.018	0.060

⁸⁸ Lásd KISS-VARGA 2007; CSEDREKI–KUSTÁR–LANGÓ 2012.

A két táblázat tartalmazza a minta tömbi összetételére (nyír_bulk) és az ónréteg összetételére (nyír_on) vonatkozó adatokat, a koncentráció adathoz tartozó hibát, illetve az adott elemre vonatkozó detektálási határt tömegszázalékban.

A minta tömbi anyagának összetételében a réz (78,3%) és cink (20,5%) dominál, míg az ónréteg összetételében az ón és az ólom dominál.

Az ónréteg vastagsága miatt az összetételbe valószínűleg az alatta lévő hajfonatkorong tömbi anyagát alkotó réz-cink ötvözetet is belemértük.

Mint az adatokból kiderül a bennünket érdeklő legfontosabb kérdésre sikerült választ kapnunk; a 8. sírban

előkerült tárgyakon valóban ónozás nyomai figyelhetőek meg. (Bár a többi veret nem került vizsgálat alá, azonos jellegük miatt biztos, hogy ezeket is ónozták.) Ezzel az eljárással az olcsóbb anyagú tárgyak anyaga is – szemre legalábbis – nívósabbnak tűnt, mint a valóságban.

Szintén jelentősnek számít az 5. sírban feltárt váz állcsúcsán megfigyelt – szinte csak korrózióként létező – kerek tárgy anyagának meghatározása, mely igen magas – közel 80%-os – arányban tartalmazott ezüstöt. Talán valóban egy érméről van szó, de ennél többet jelen pillanatban nem mondhatunk a tárgyról. Ennél is magasabb arányban tartalmazott azonban a két pántkarperec ezüstöt, arányuk csaknem eléri a 90%-ot.

XI.8. IRODALOMJEGYZÉK

- BAKAY 1978 Bakay K.: Honfoglalás- és államalapításkori temetők az Ipoly mentén. *StudCom* 6 (1978).
- BÁLINT 1978 Bálint Cs.: Válasz Dienes Istvánnak. *ArchÉrt* 105 (1978), 264–268.
- BÁLINT 1991 Bálint, Cs.: *Südüngarn im 10. Jahrhundert*. Budapest 1991.
- BARTHA et al. 1969 Bartha A.–Bóna I.–Dienes I.–Györffy Gy.–László Gy.–Pais D.: Megjegyzések Fettich Nándor válaszához. *ArchÉrt* 96 (1969), 114–125.
- BOLLÓK 2006 Bollók Á.: Lehetőségek a honfoglaló magyarság emlékanyagának művészeti értékelésében. (A karosi II/52-es sír készenléti íjtartó tegezének korongja.) *Limes* 2006/1, 62–84.
- BÓNA 1971 Bóna I.: Honfoglalás kori magyar sír Dunaújvárosban. *ArchÉrt* 98 (1971), 170–175.
- CSALLÁNY 1905 Csallány G.: Régi magyar emlékek a szentesi múzeumban. *ArchÉrt* 25 (1905), 33–44.
- CSALLÁNY 1959 Csallány, D.: Ungarische Zierscheiben aus dem X. Jahrhundert. *ActaArchHung* 10 (1959), 281–325.
- CSALLÁNY 1970 Csallány, D.: Weiblicher Haarflechtschmuck und Stiefelbeschlüge aus der ungarischen Landnahmezeit im Karpatenbecken. *ActaArchHung* 22 (1970), 261–299.
- CSEDREKI–KUSTÁR–LANGÓ 2012 Csedreki L.–Kustár R.–Langó P.: Honfoglalás kori ezüst veretek vizsgálata mikro-PIXE módszerrel. In: *Környezet–Ember–Kultúra. Az Alkalmazott Természet-tudományok és a Régészet Párbeszéde Konferencia, Budapest, 2010. október 6–8.* Szerk.: Kreiter A.–Pető Á.–Tugya B. Budapest 2012, 271–278.
- DIENES 1969 Dienes I.: Megjegyzések Fettich Nándor válaszához. *ArchÉrt* 96 (1969), 116–122.
- DIENES 1972 Dienes I.: *A honfoglaló magyarok*. Budapest 1972.
- DIENES 1978 Dienes I.: Opponensi vélemény Bálint Cs.: Dél-Magyarország a X. században c. kandidátusi értekezéséről. *ArchÉrt* 105 (1978), 107–127.
- DOMBAY 1961 Dombay J.: Árpád-kori temetők Baranyában II. *JPMÉ* 6 (1961), 69–84.
- FETTICH 1937 Fettich N.: *A honfoglaló magyarság fémművészete*. [ArchHung 21.] Budapest 1937.
- FODOR 1973 Fodor I.: Honfoglaláskori művészetünk iráni kapcsolatainak kérdéséhez. A sós-hartyáni korongpár. *ArchÉrt* 100 (1973), 32–40.
- FODOR 1985 Fodor I.: Honfoglaláskori temető Sándorfalván (Előzetes közlemény). *Acta Ant et Arch Suppl* 5 (1985), 17–33.
- FODOR 1996a Fodor I.: Tiszaeszlár-Bashalom. In: *A honfoglaló magyarság. Katalógus*. Főszerk.: Fodor I. Szerk.: Wolf M.–Révész L. Budapest 1996, 185–190., 192–198.
- FODOR 1996b Fodor I.: Tiszaeszlár-Újtelep. In: *A honfoglaló magyarság. Katalógus*. Főszerk.: Fodor I. Szerk.: Wolf M.–Révész L. Budapest 1996, 193–196.
- FODOR 1996c Fodor I.: Tiszabő. In: *A honfoglaló magyarság. Katalógus*. Főszerk.: Fodor I. Szerk.: Wolf M.–Révész L. Budapest 1996, 285–287.

FÜGGELÉK

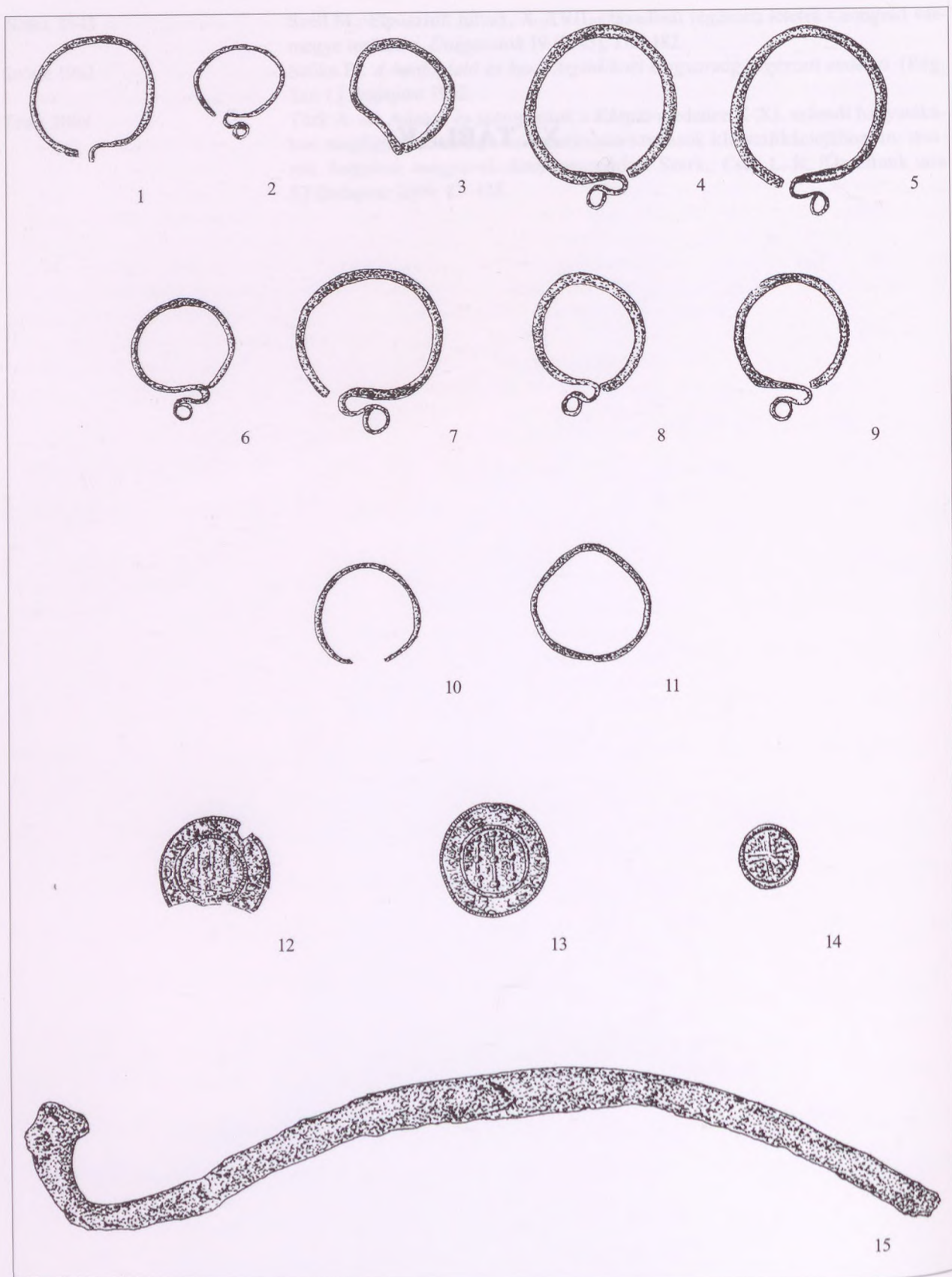
- FODOR 1996d Fodor I.: Törökkanizsa. In: *A honfoglaló magyarság. Katalógus*. Főszerk.: Fodor I. Szerk.: Wolf M.–Révész L. Budapest 1996, 355–357.
- FODOR 2009 Fodor I.: *Őstörténet és honfoglalás*. [Magyarország története 1.] Debrecen 2009.
- HORVÁTH 2004 Horváth C.: Lánckészerek a honfoglalás kori leletanyagban. *MFME StudArch* 10 (2004), 459–482.
- ISTVÁNOVITS 2003 Istvánovits E.: *A Rétköz honfoglalás és Árpád-kori emlékanyaga*. Nyíregyháza 2003.
- JAKAB 2008 Jakab A.: Tiszadob-Sós-szék. *RégKut* 2007: 2008, 291–292.
- JAKAB 2009 Jakab A.: X–XI. századi temető Nyíregyháza-Felsősimai határából. M3-as autópálya 161. lelőhely. *JAMÉ* 60 (2009), 79–147.
- JÓSA 1896 Jósa A.: A bezdédi honfoglaláskori temető. *ArchÉrt* 16 (1896), 385–412.
- ÉRY 1967–1968 Éry, K.: Reconstruction of the tenth century population of Sárbogárd on the basis of archaeological and anthropological data. *Alba Regia* 8–9 (1967–1968), 93–147.
- KESZI 1999 Keszi T.: 10. századi zárt lemezgyűrűk pajzs alakúan kiszélesedő fejfel, pentagramma és madárbrázolással. In: *A népvándorlások fiatal kutatói 8. találkozójának előadásai, Veszprém 1997. november 28–30*. Szerk.: S. Perémi Á. Veszprém 1999, 133–148.
- KISS 1983 Kiss A.: *Baranya megye X–XI. századi sírleletei*. Budapest 1983.
- KIS-VARGA 2007 Kis-Varga Miklós: A Tyukod-bagolyvári kincslelet tárgyainak elemi összetétele. *JAMÉ* 49 (2007), 295–296.
- KOVÁCS 1989 Kovács L.: A Nagyhalász-zomborhegyi 10. századi magyar temetőrészlet. *Com-ArchHung* 1989, 165–176.
- KOVÁCS 1993 Kovács L.: A Móra Ferenc Múzeum néhány régi, honfoglalás kori leletanyagáról: Oroszlámos, Horgos, Majdán, Rábé, (Csóka). *MFME* 1991/1992–1: 1993, 37–74.
- KRALOVÁNSZKY 1988 Kralovánszky A.: Honfoglalás kori leletek Dunaalmáson, Tatán. In: *Komárom megye története I*. Szerk.: Bíró E.–Szatmári S. Tataháza 1988, 244–282.
- LANGÓ 2000 Langó P.: Megjegyzések a Kárpát-medence X–XI. századi huzalkarperceinek és sodrott karpereceinek viseletéhez és használati idejéhez. *JAMÉ* 42 (2000), 33–57.
- LANGÓ-TÜRK 2003 Langó P.–Türk A.: *Honfoglalás kori női sír Szentes Derekegyházi oldal határ-részből*. Szentes 2003.
- LANGÓ-TÜRK 2004 Langó P.–Türk A.: Honfoglalás kori sírok Mindszent-Koszorús-dűlőn. Adatok a szíjbefűzős bizánci csatok és a délkelet-európai kapcsolatú egyszerű mellkeresztek tipológiájához. *MFME StudArch* 10 (2004), 365–457.
- MADARAS 2003 Madaras L.: A szolnok-szandai honfoglalás kori korongpár. *MFME StudArch* 9 (2003), 277–282.
- MEGAY 1963 Megay G.: A Mezőzombor-bálványdombi honfoglaláskori magyar temető. *HOMÉ* 3 (1959–1961): 1963, 37–61.
- MESTERHÁZY 1991 Mesterházy K.: Bizánci és balkáni eredetű tárgyak a 10–11. századi magyar sírleletekben II. *FolArch* 42 (1991), 145–174.
- NAGY 1892 Nagy G.: A magyar pogánykor emlékei Fejérmegyében. *ArchÉrt* 12 (1892), 299–315.
- NÉMETH 1996b Németh P.: Tiszaeszlár-Dióskert. In: *A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus*. Főszerk.: Fodor I. Szerk.: Wolf M.–Révész L. Budapest 1996, 190–192.
- NEPPER 2002 M. Nepper I.: *Hajdú-Bihar megye 10–11. századi sírleletei*. Budapest–Debrecen 2002.
- PERÉMI 1986 S. Perémi Á.: Honfoglaláskori leletek Veszprém megyében. *VMMK* 18 (1986), 115–132.
- RADULESCU-GÁLL 2001 Radulescu, A.–Gáll, E.: Das landnahmezeitliche Gräberfeld von Temesvár (Timișoara)-Csókaerdő. *ActaArchHung* 52 (2001), 155–193.
- RÉVÉSZ 1988 Révész L.: Gömbsorcsüngős fülbevalók a Kárpát-medencében. *HOMÉ* 25–26 (1988), 141–159.
- RÉVÉSZ 1996 Révész L.: *A karosi honfoglalás kori temetők*. Miskolc 1996.
- RÉVÉSZ 2008 Révész L.: *Heves megye 10–11. századi temetői*. Budapest 2008.

FÜGGELÉK

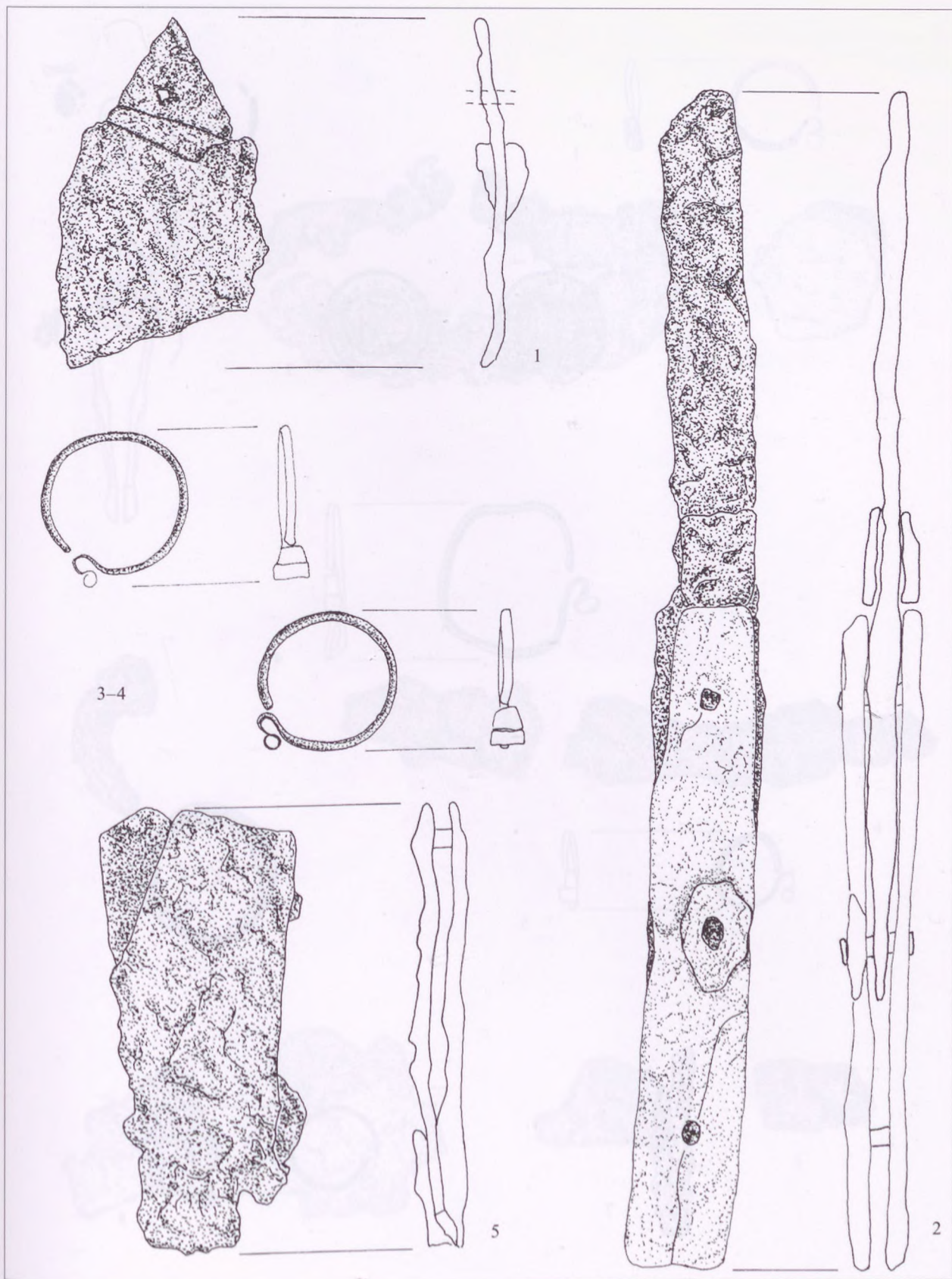
- SZÉLL 1943 Széll M.: Elpusztult falvak, X–XVII. századbéli régészeti leletek Csongrád vármegye területén. *Dolgozatok* 19 (1943), 176–182.
- SZÖKE 1962 Szöke B.: *A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei*. [Rég-Tan 1.] Budapest 1962.
- TÜRK 2009 Türk A. A.: Adatok és szempontok a Kárpát-medence X–XI. századi hagyatékában megfigyelt sírformák és temetkezési szokások klasszifikációjához. In: *Avarok, bolgárok, magyarok. Konferenciakötet*. Szerk.: Csáji L. K. [Ómúltunk tára 5.] Budapest 2009, 87–128.

XI. TÁBLÁK

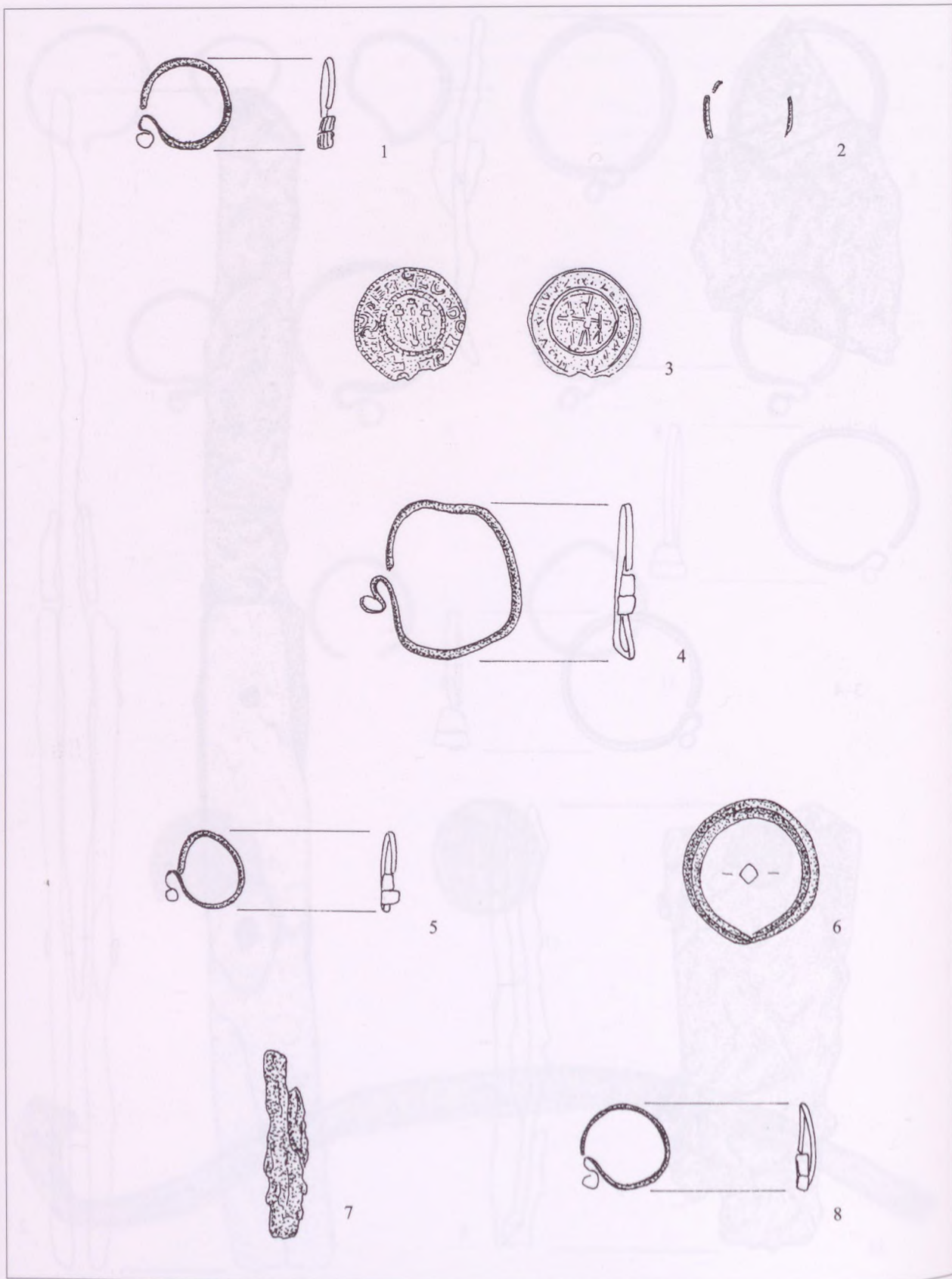

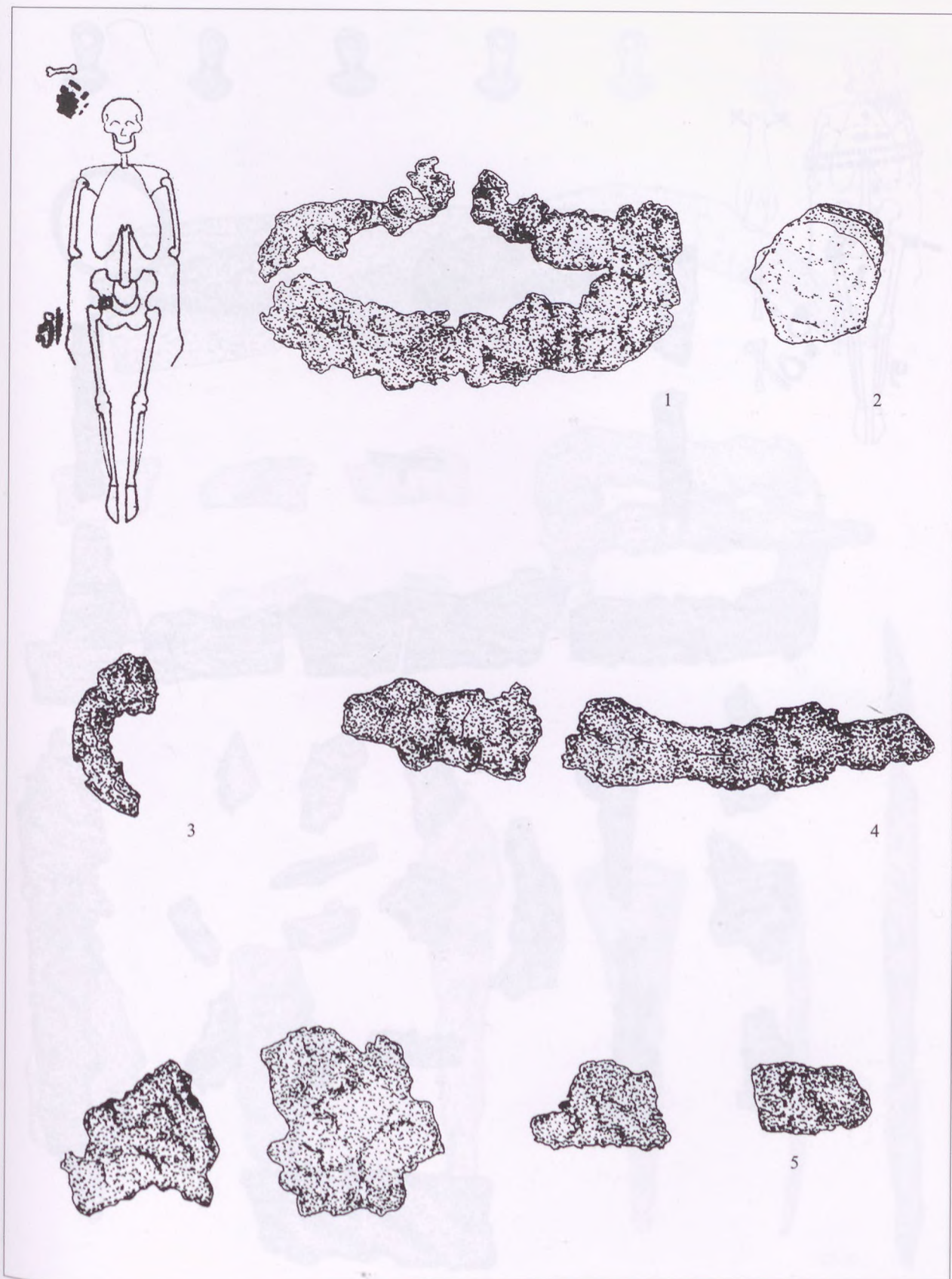
1. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Csengőspart, 12: b sír;
 1-2, 11: c sír; 3: 7. sír; 4-5: 8. sír; 6-7: 11. sír; 15: 14. sír; 13: 15. sír; 10: 21. sír; 14: 23. sír; 8-9: 24. sír

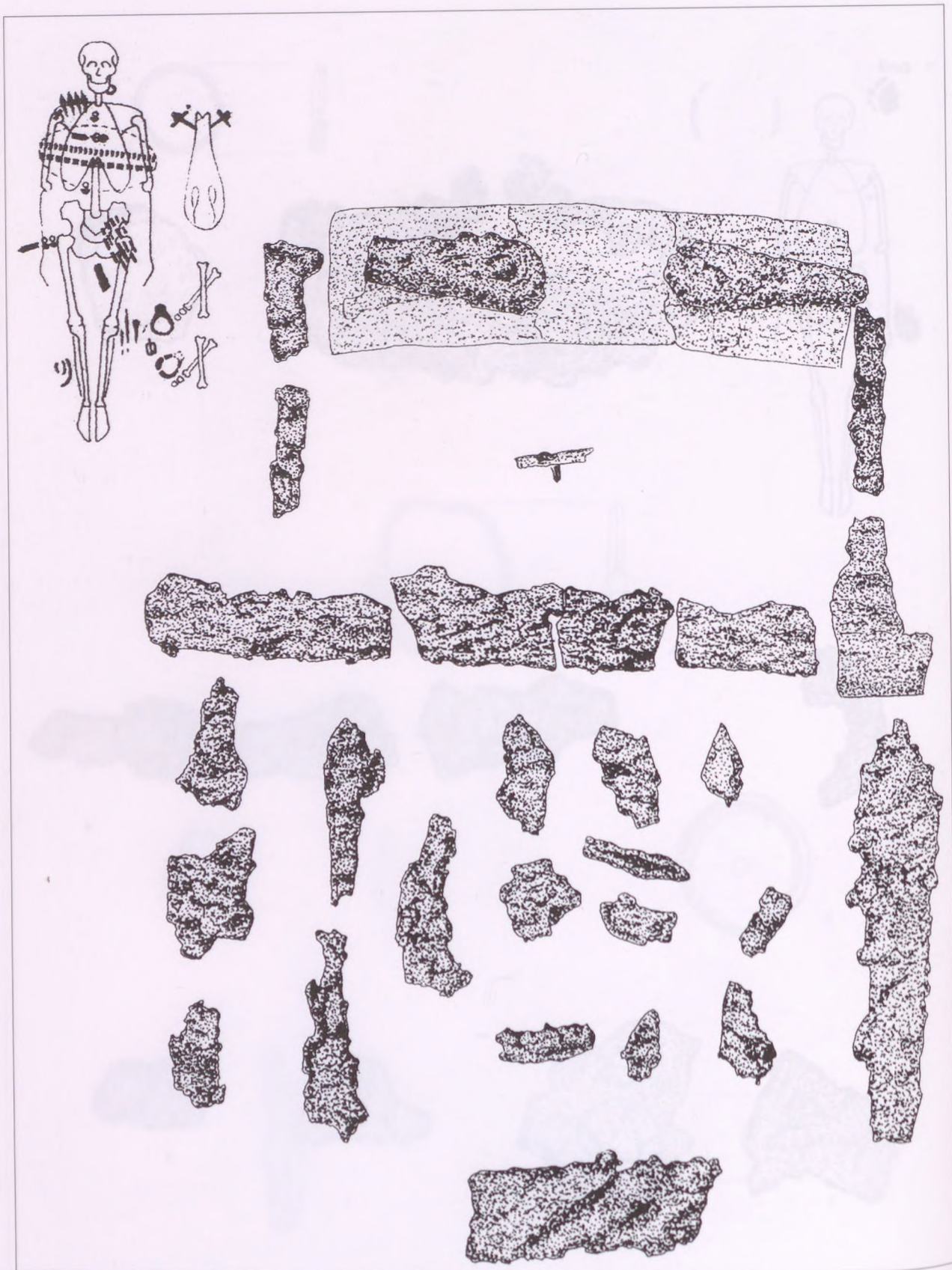
2. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Csengőspart,
 1: 28. sír; 2: 29. sír; 3-4: 31. sír; 5: 33. sír

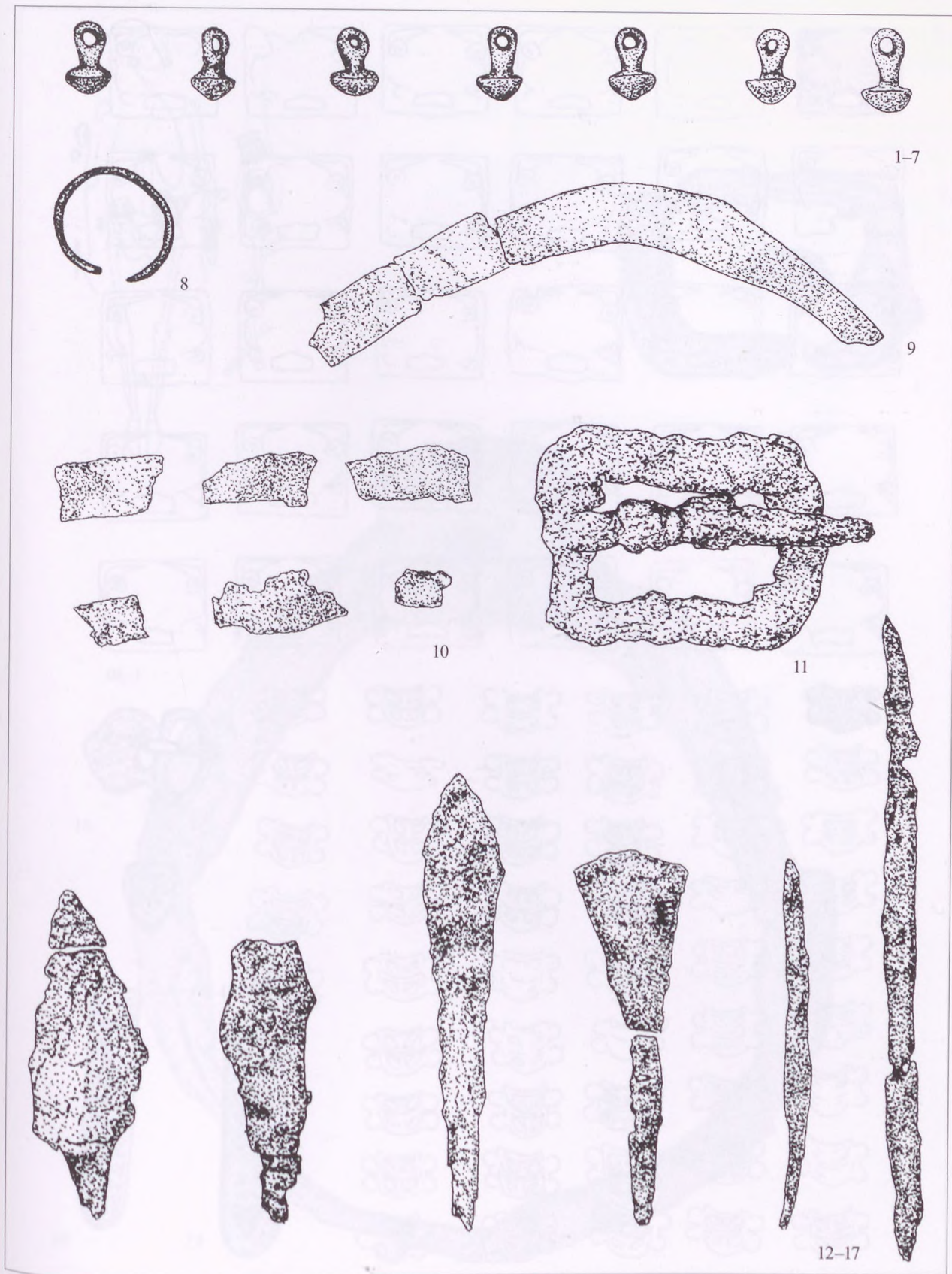
3. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Csengőspart,
 1-3: 34. sír; 4: 40. sír; 5-6: 45. sír; 7-8: szórvány

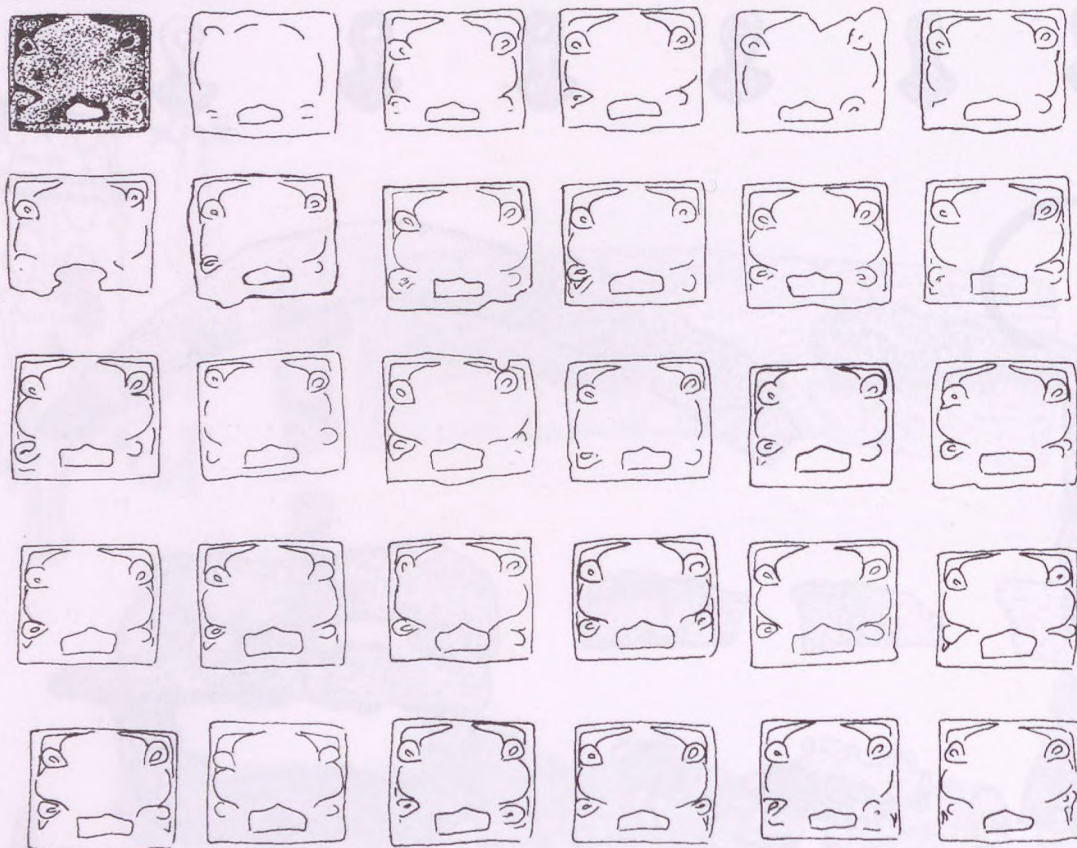
4. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I.,
1-5: A (8.) sír

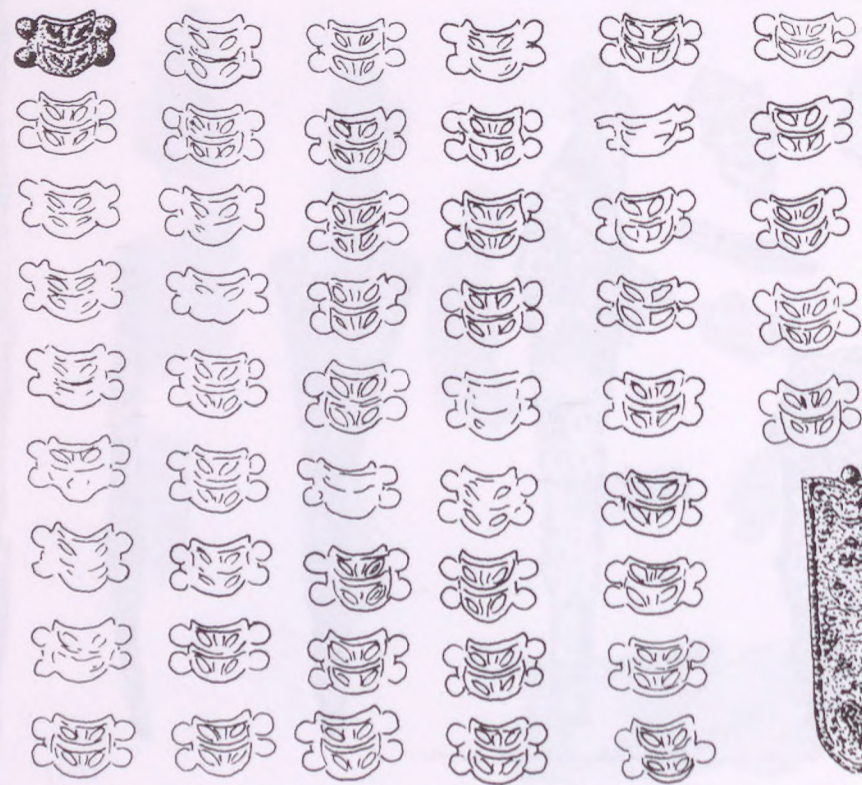
5. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I., B (9) sír

6. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I., 1-17: B (9.) sír

1-30

81

82

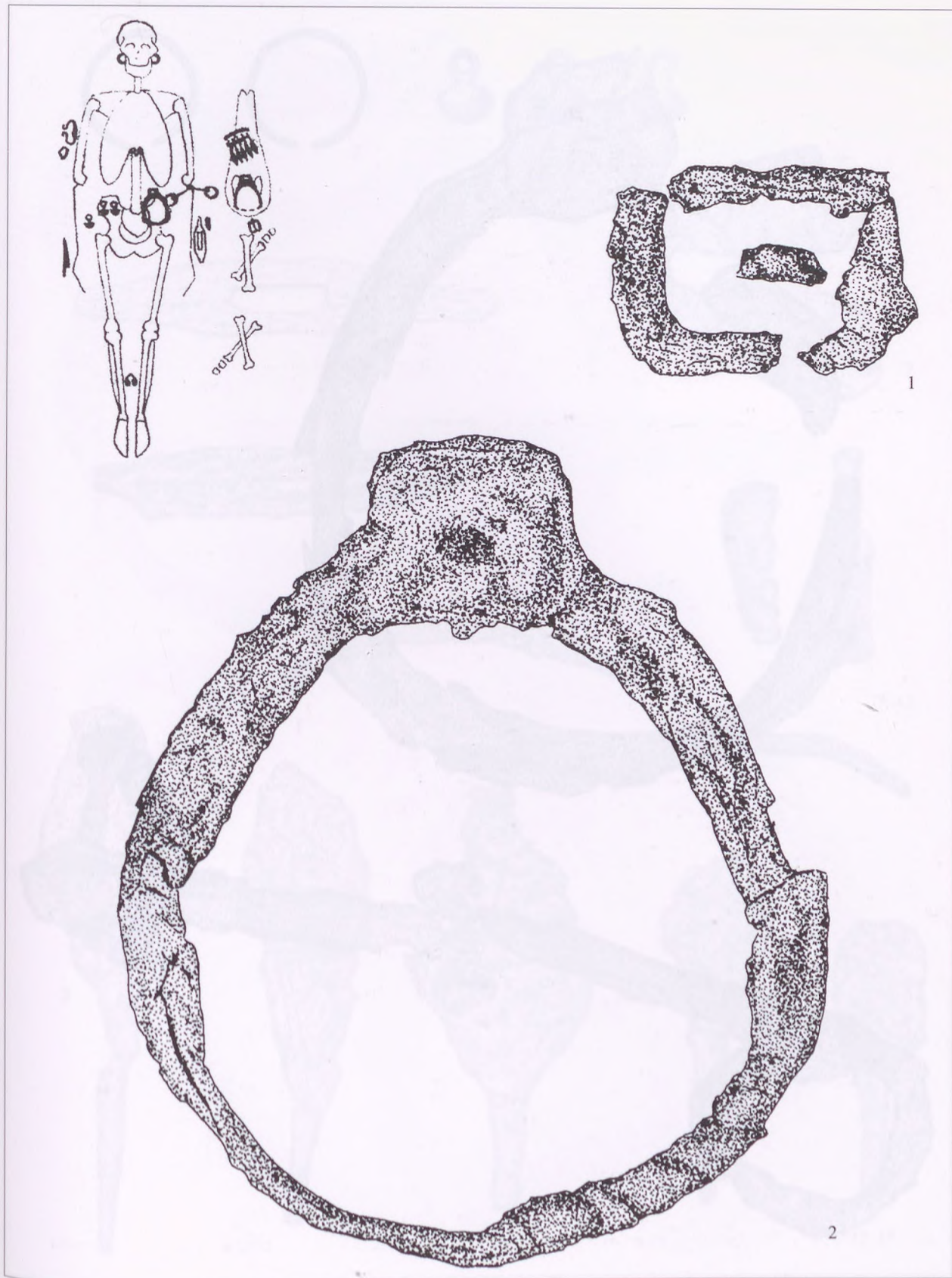
83

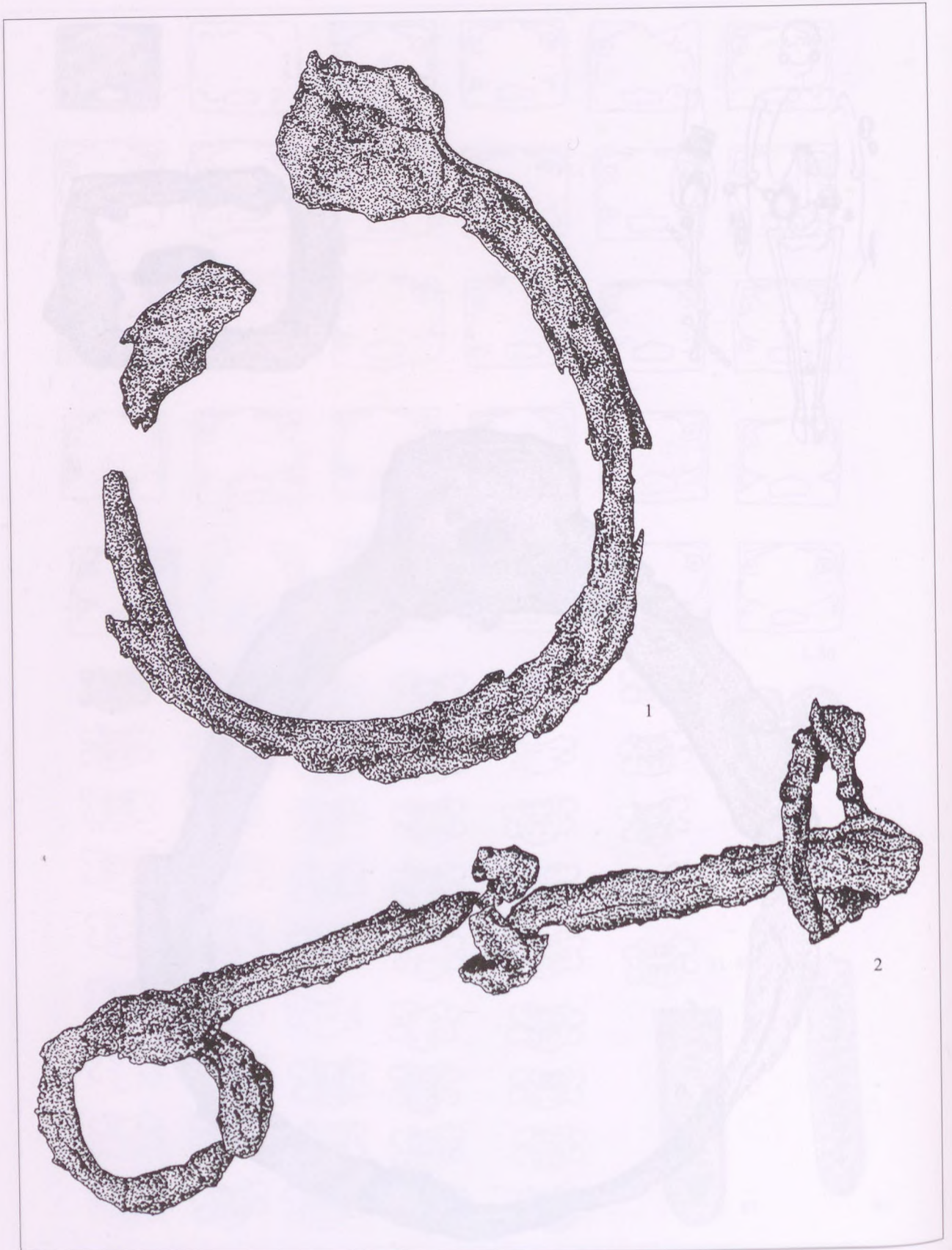
84

31-80

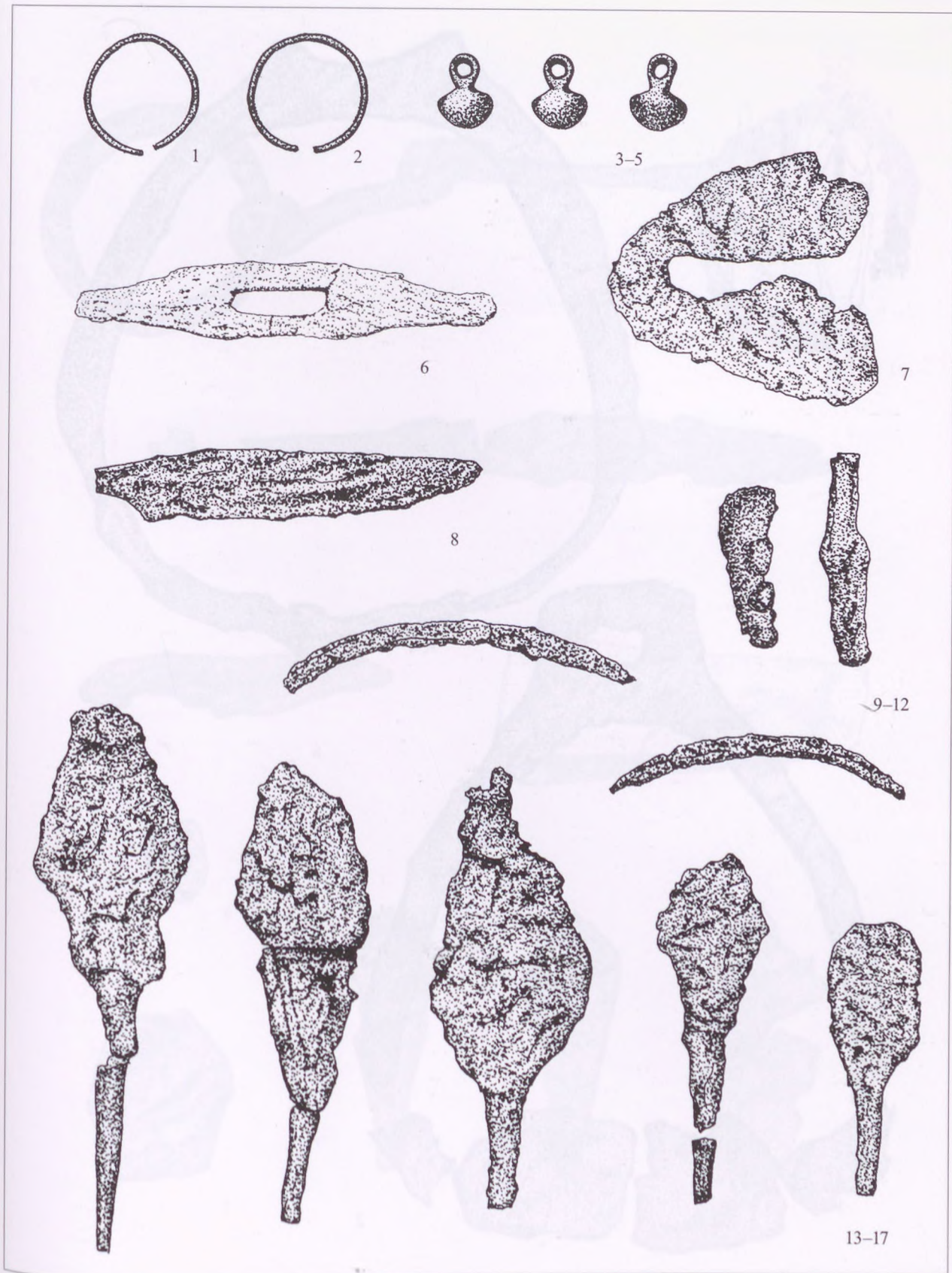
7. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I., 1-84: B (9) sír

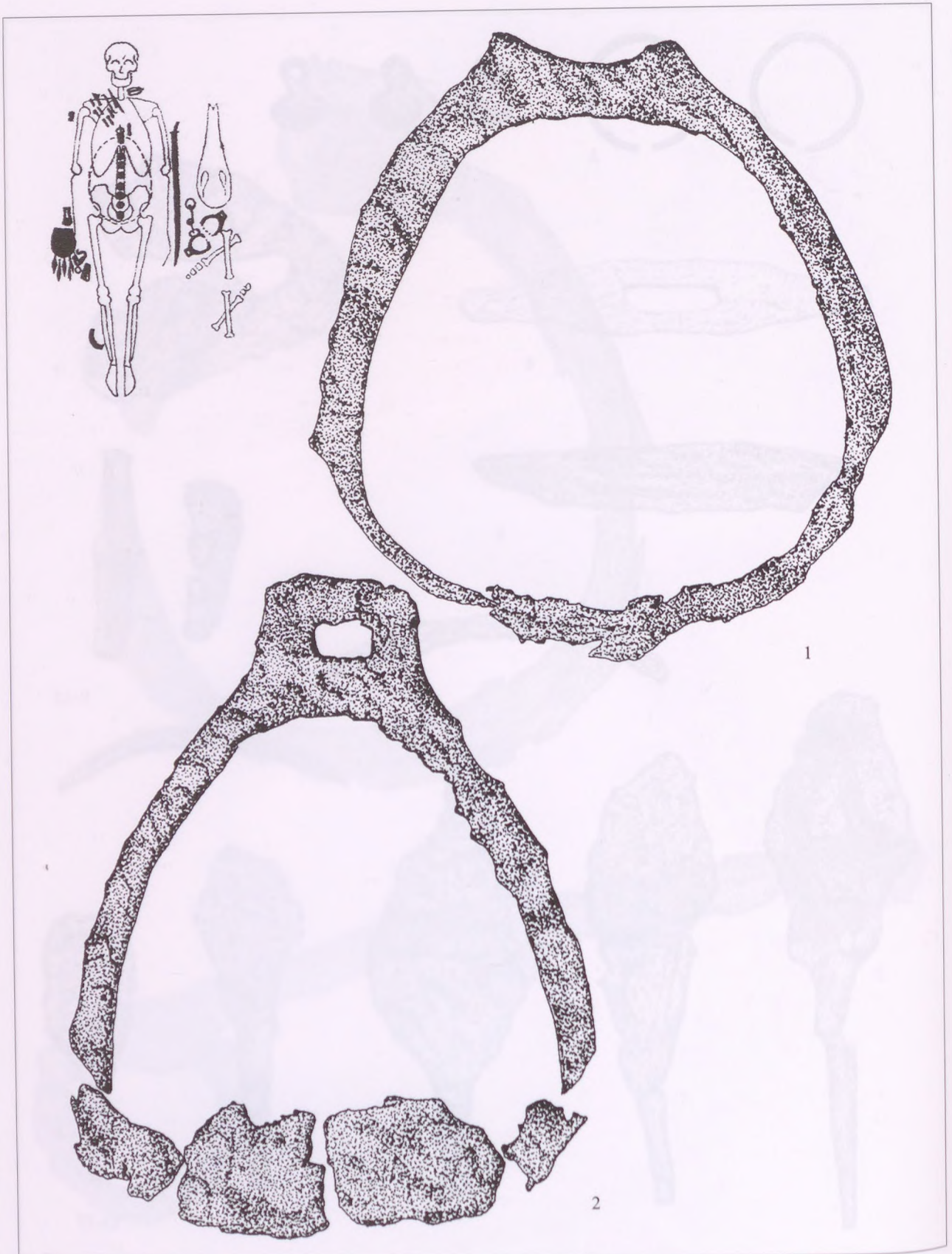
8. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I., 1-2: C (11.) sír

9. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I., 1-2: C (11.) sír

10. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I., 1-17: C (11.) sír

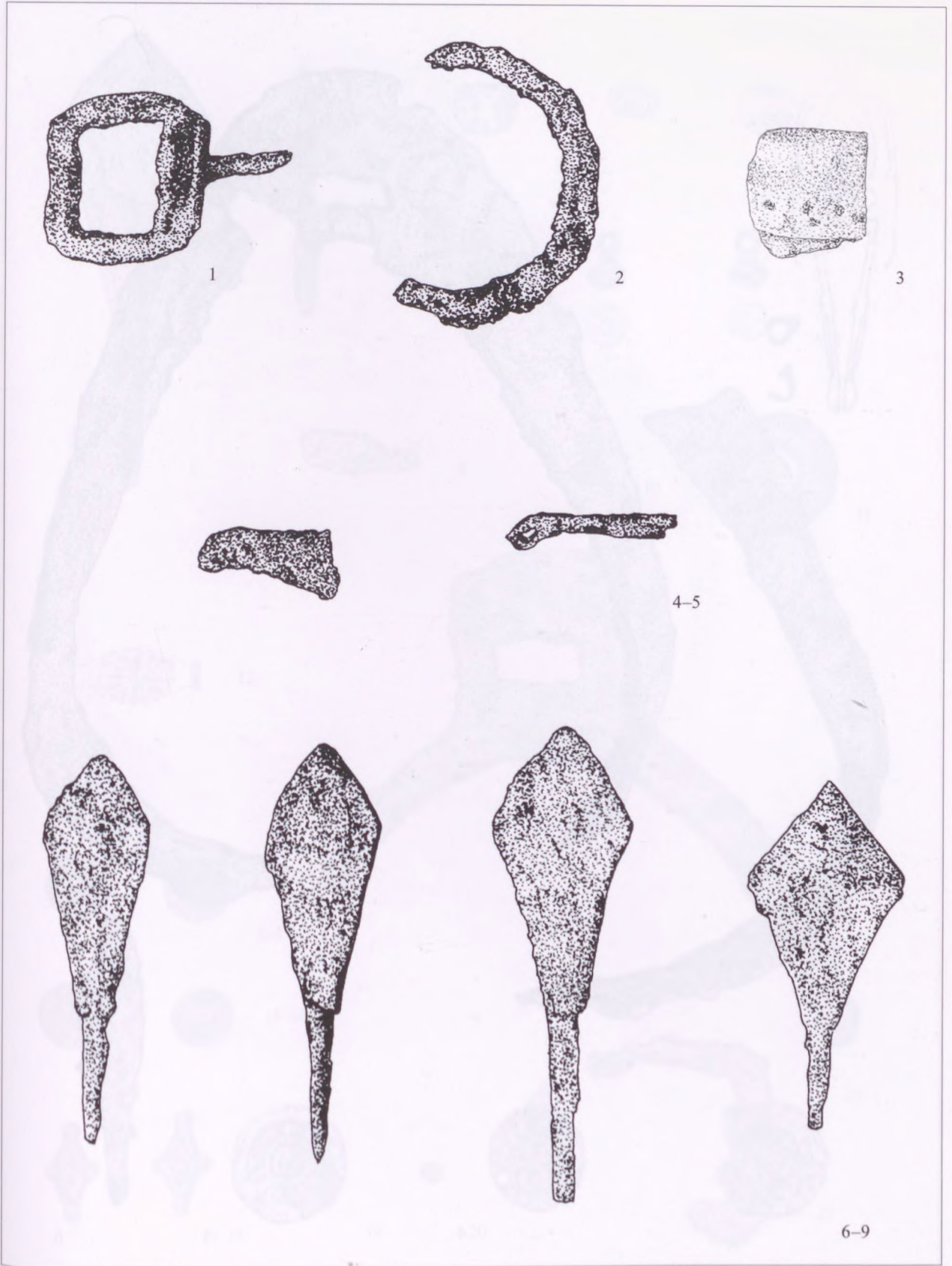
11. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I., 1-2: D (10.) sír

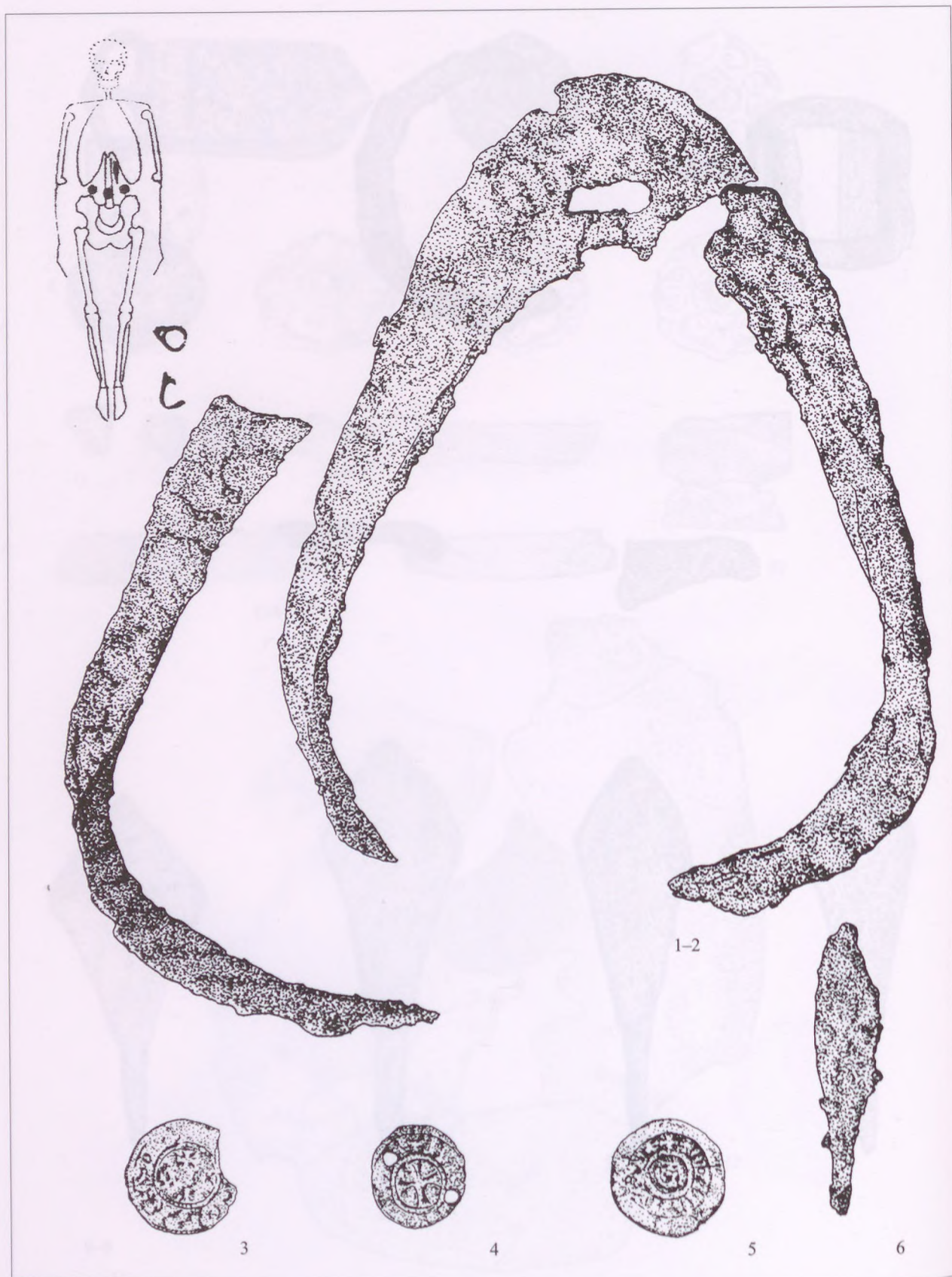
12. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I., 1-10: D (10.) sír

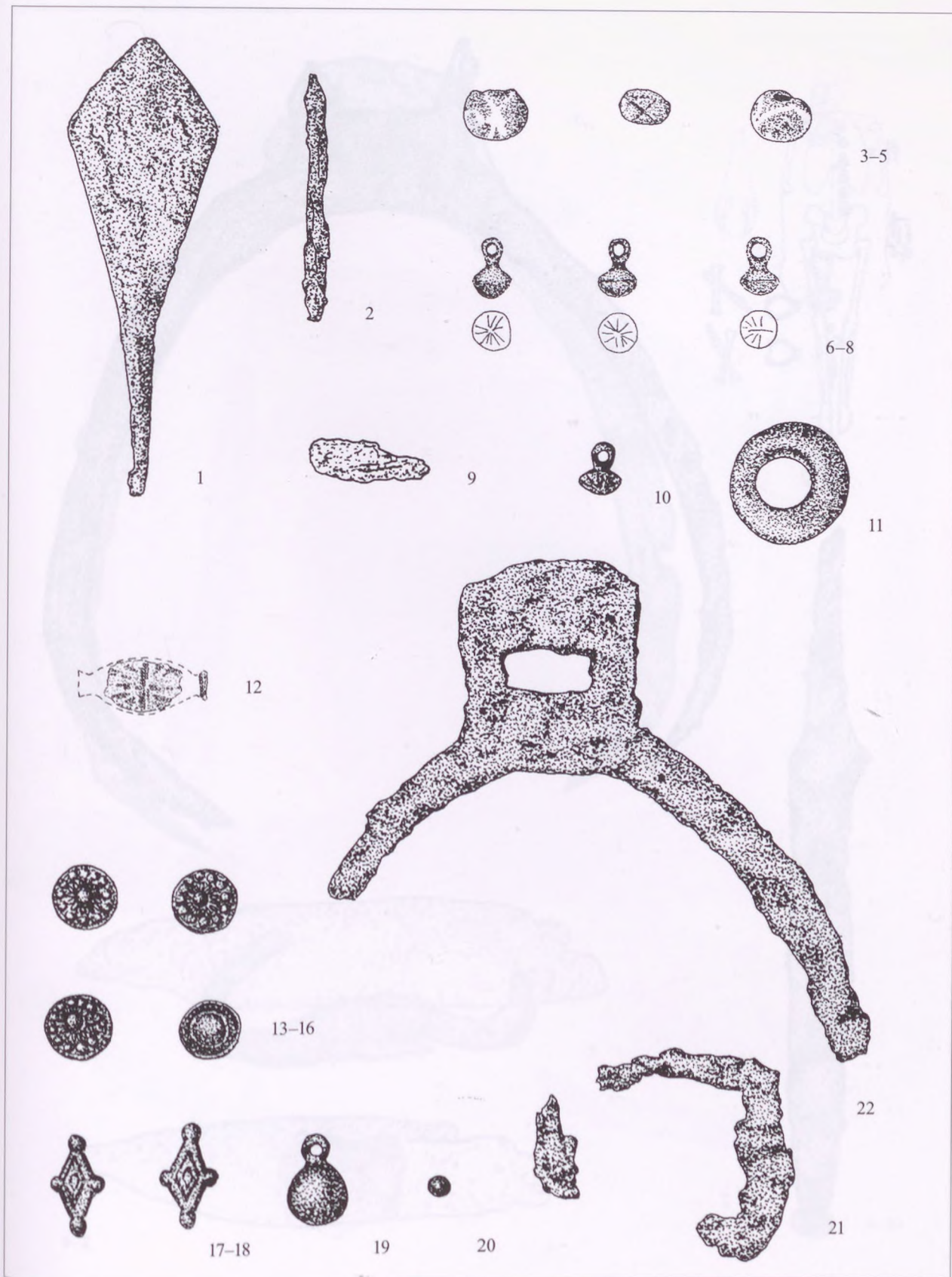
13. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I., 1-12: D (10.) sír

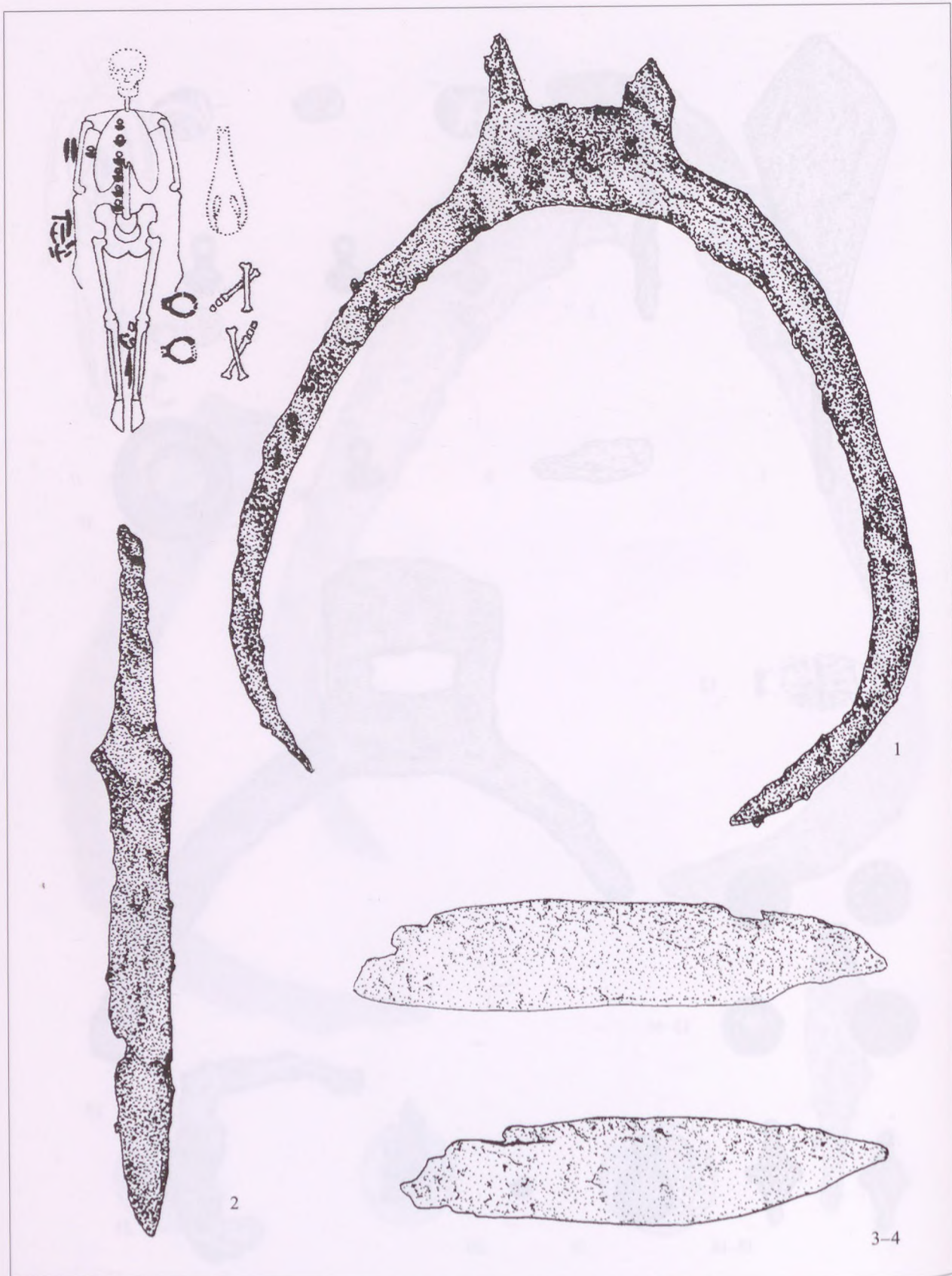
14. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I., 1-9: E (12.) sír

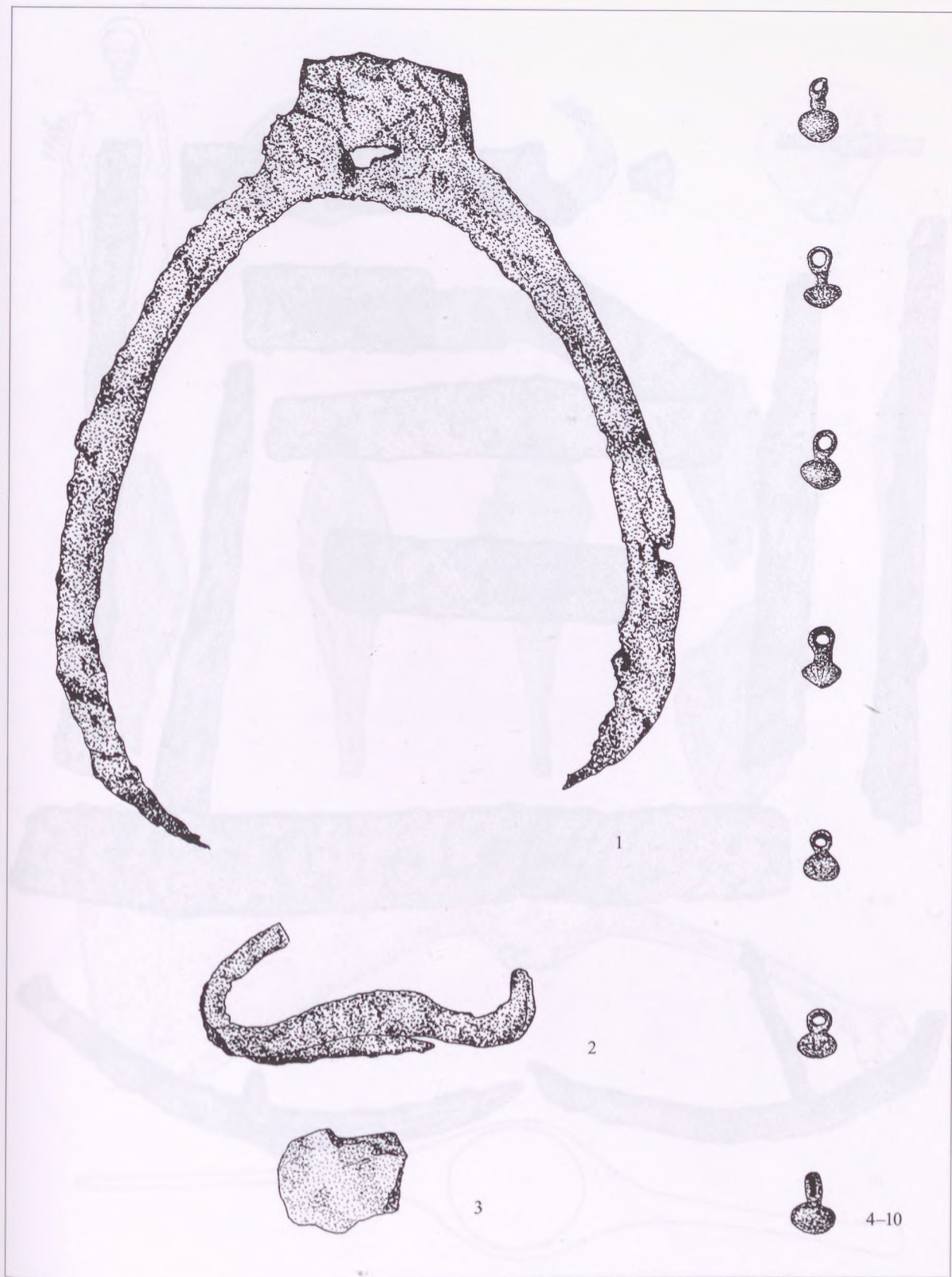
15. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I., 1-6: F (13.) sír

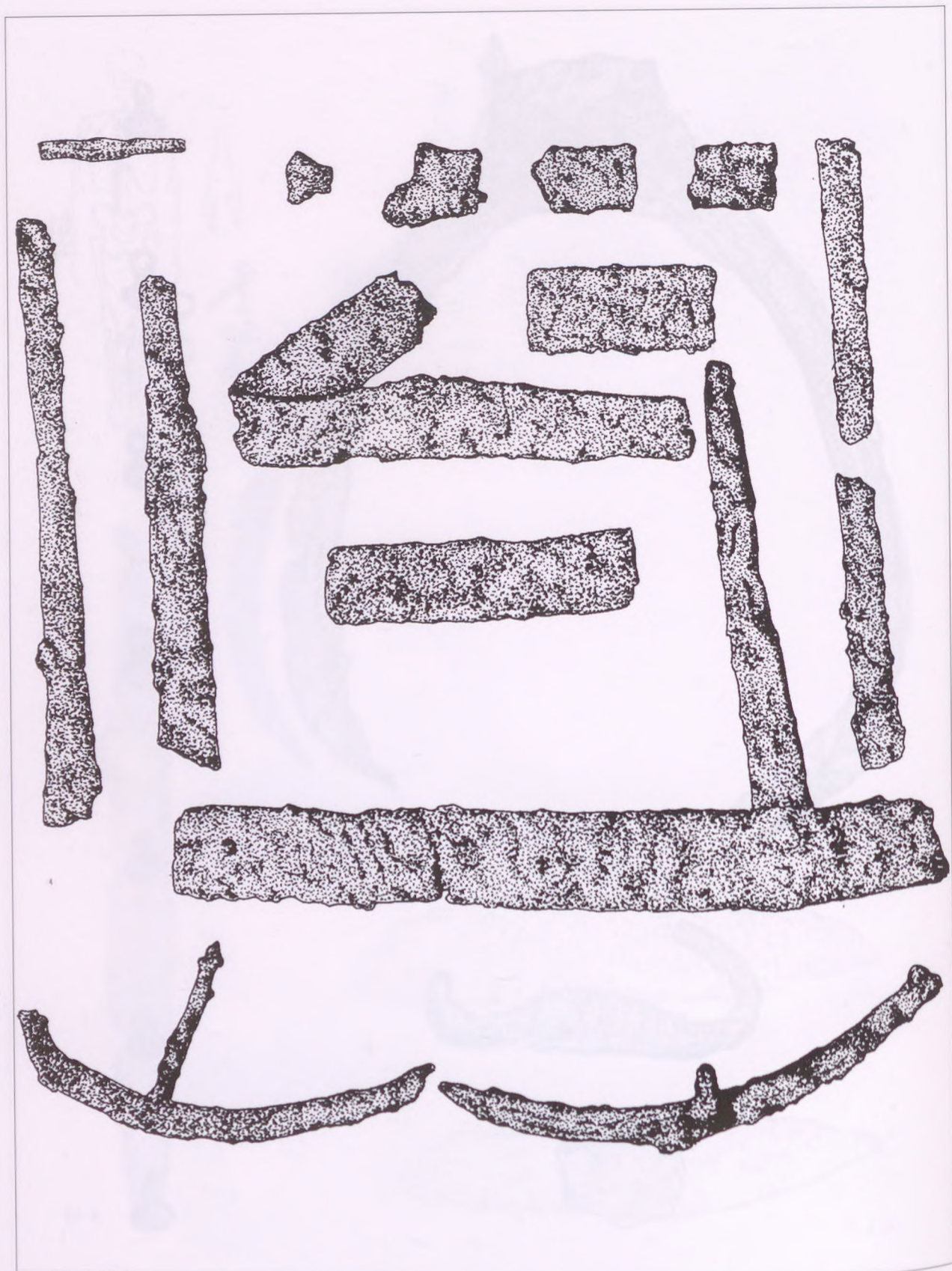
16. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I., 1-2: G (15.) sír; 3-5: H (19.) sír; 6-9: 24. sír;
 10-11: a (1.) sír; 12: c (2.) sír; 13-22: j (22.) sír

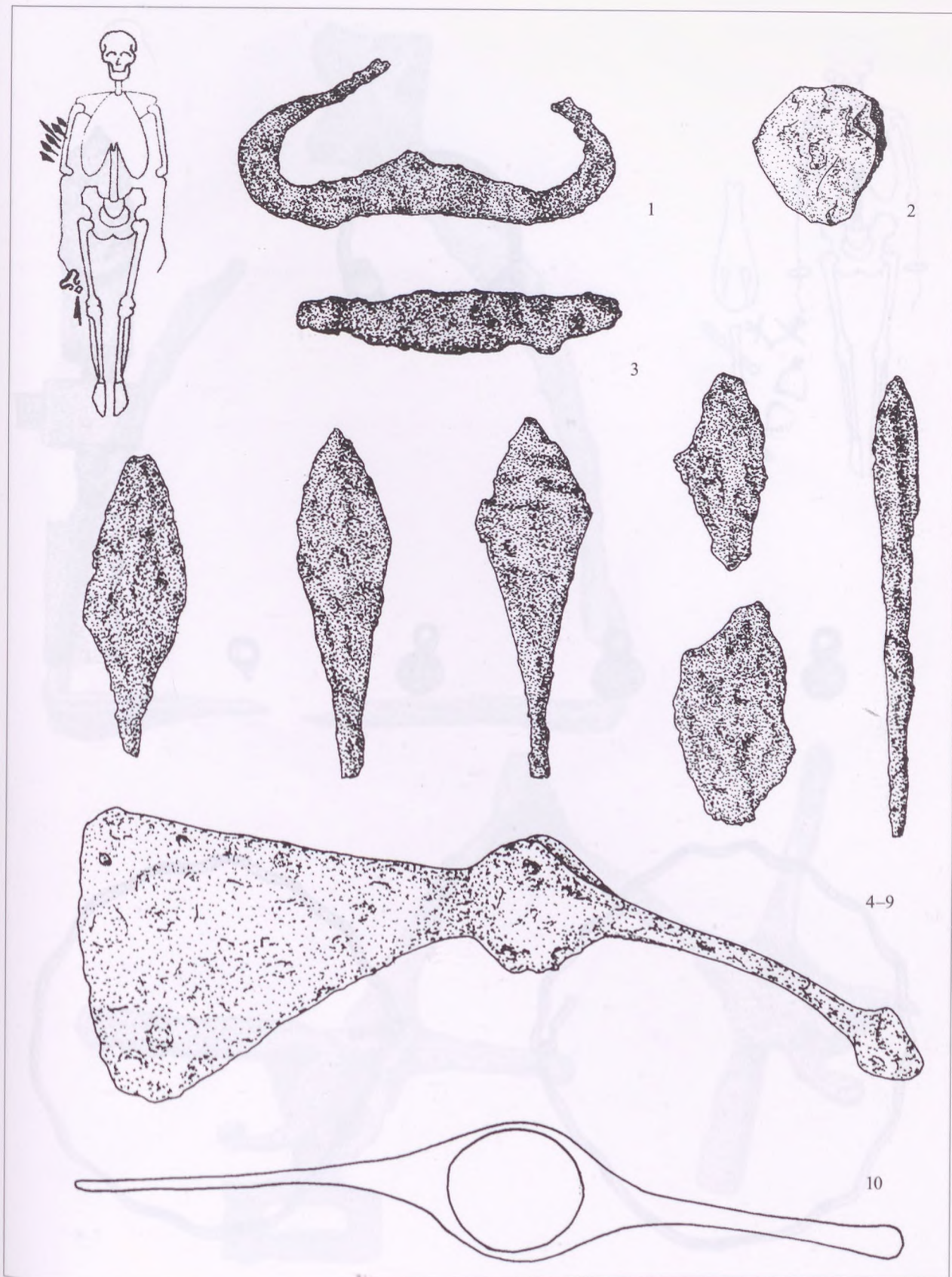
17. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I., 1-4: I (14.) sír

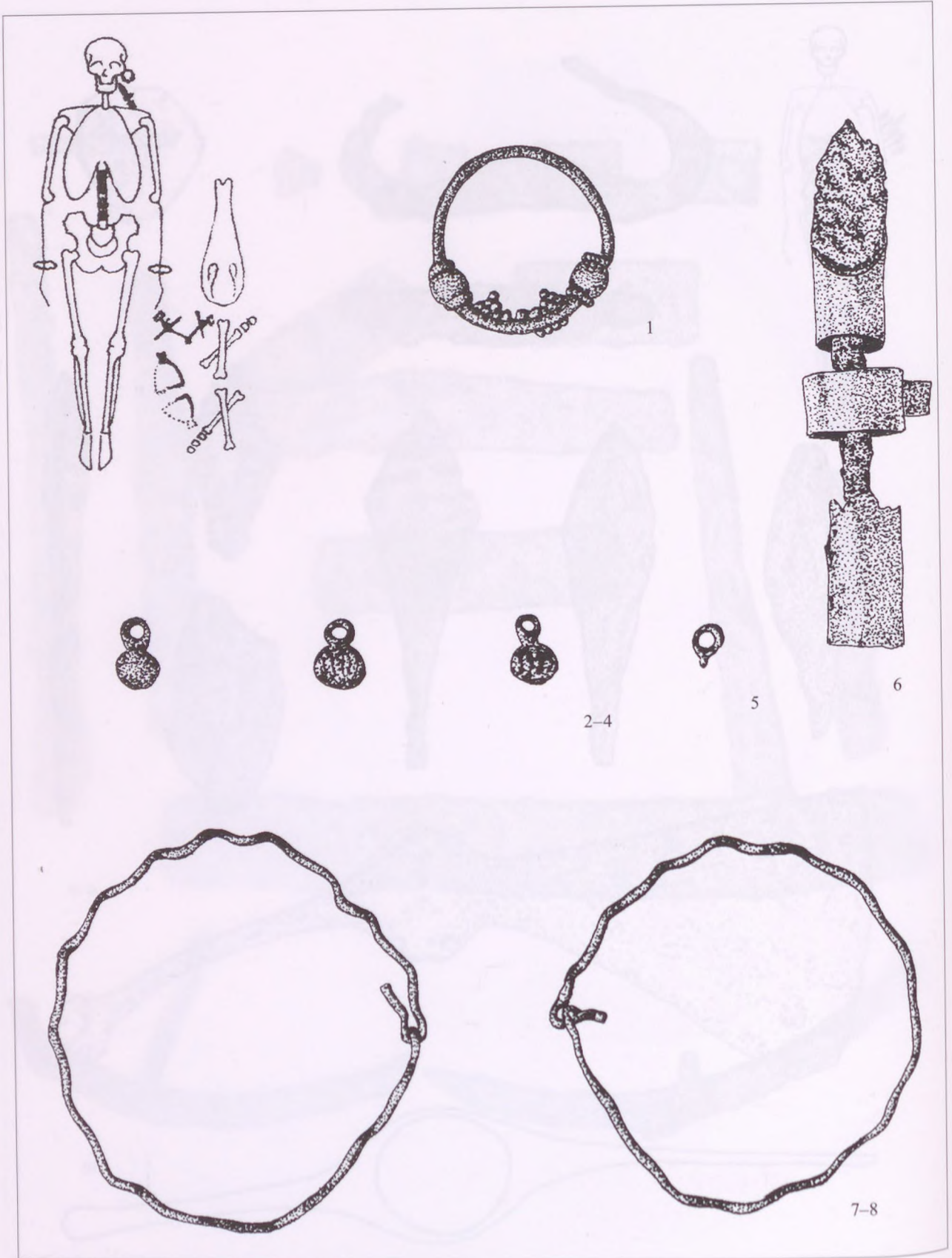
18. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I., 1-10: I (14.) sír

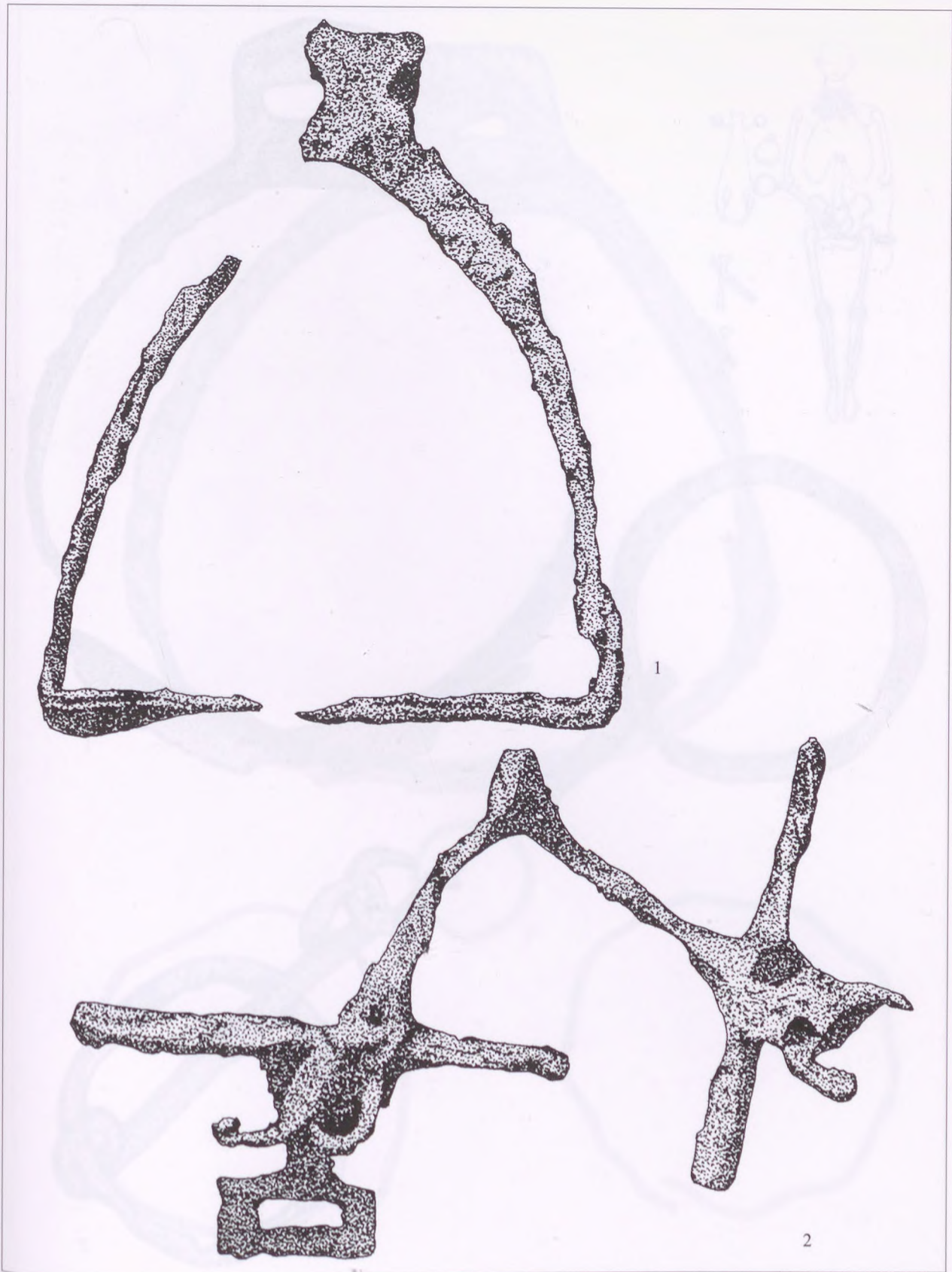
19. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I., I (14.) sír

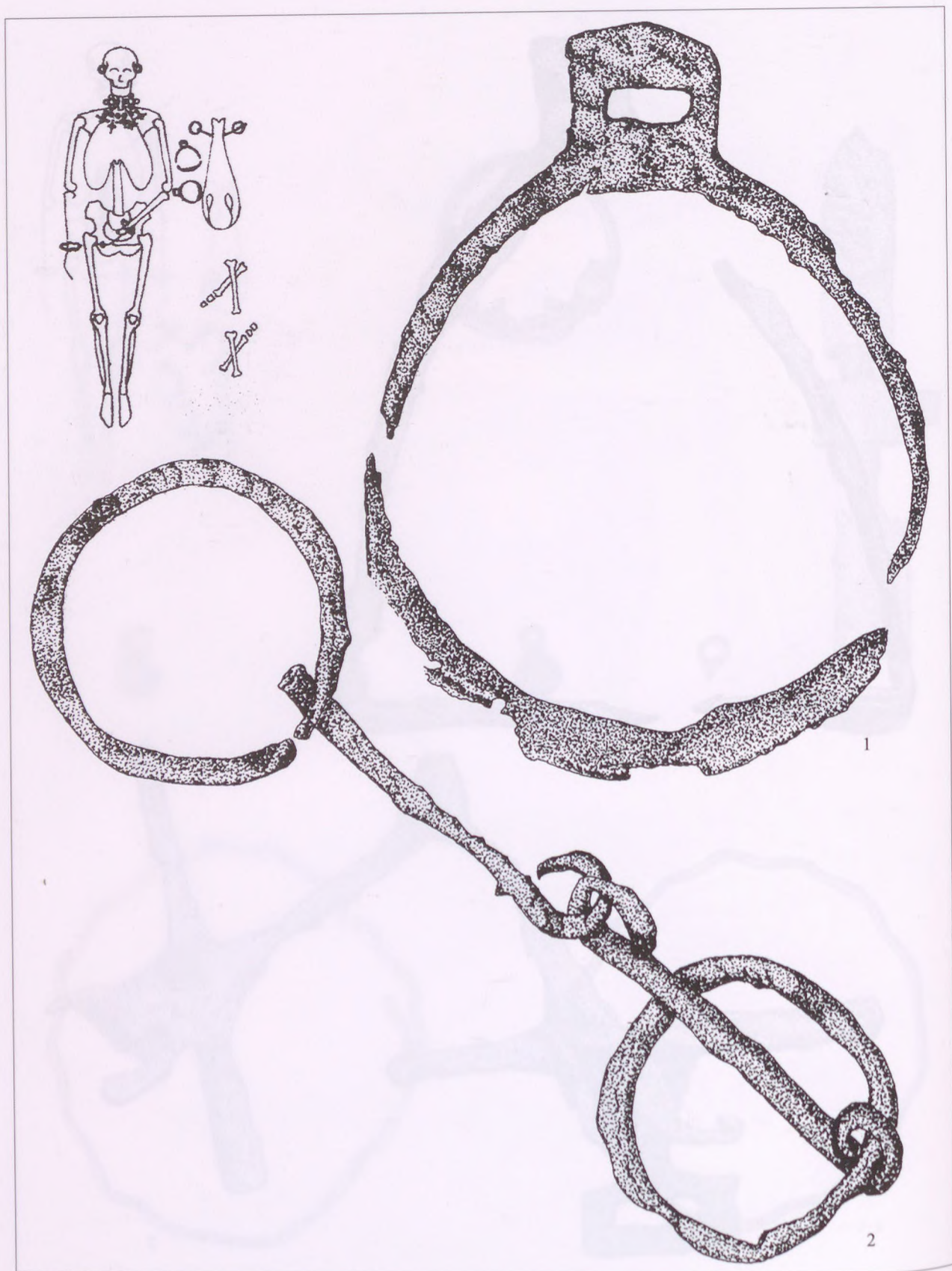
20. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I., 1-10: K (16.) sír

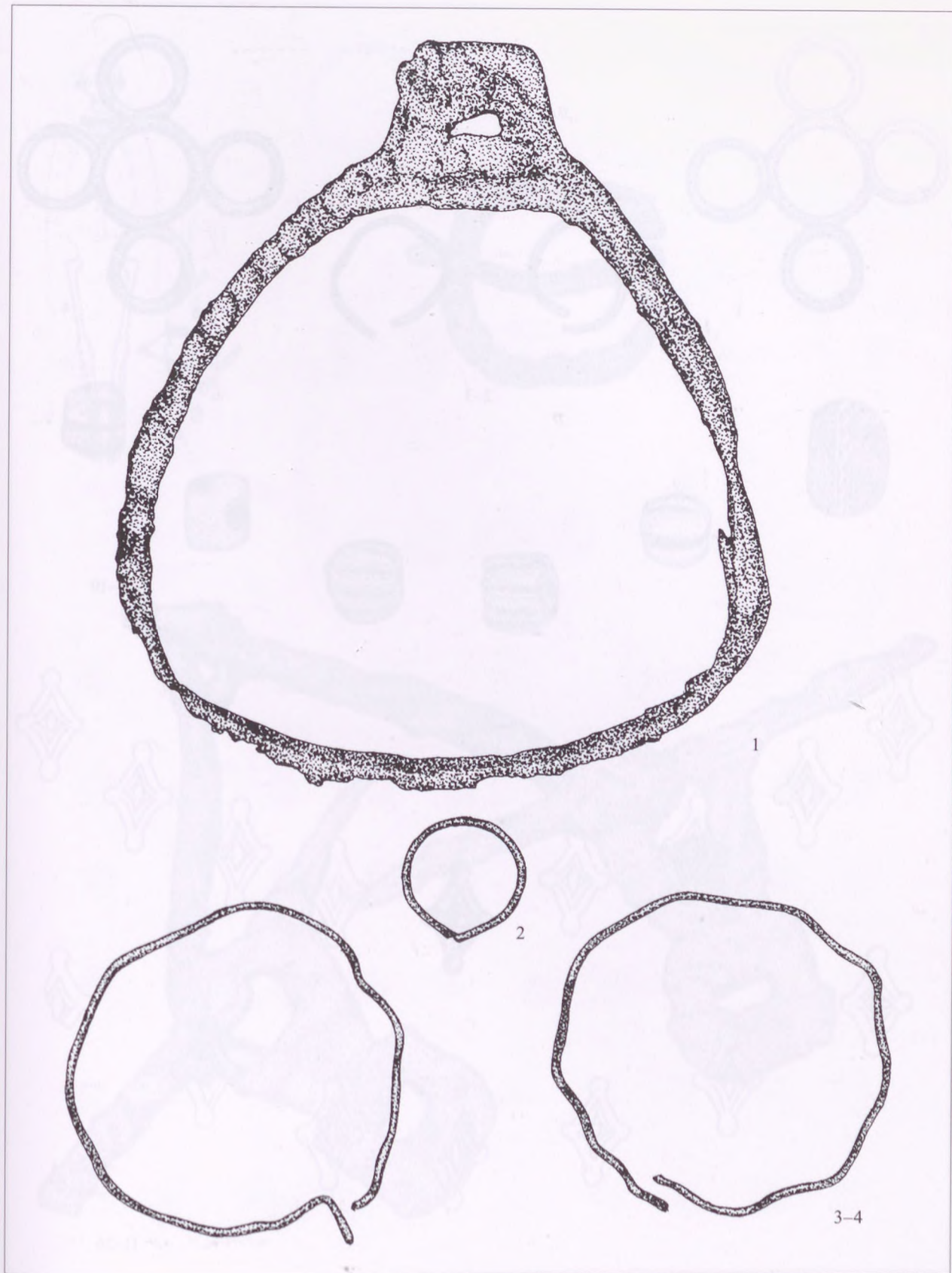
21. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I., 1-8: d (3.) sír

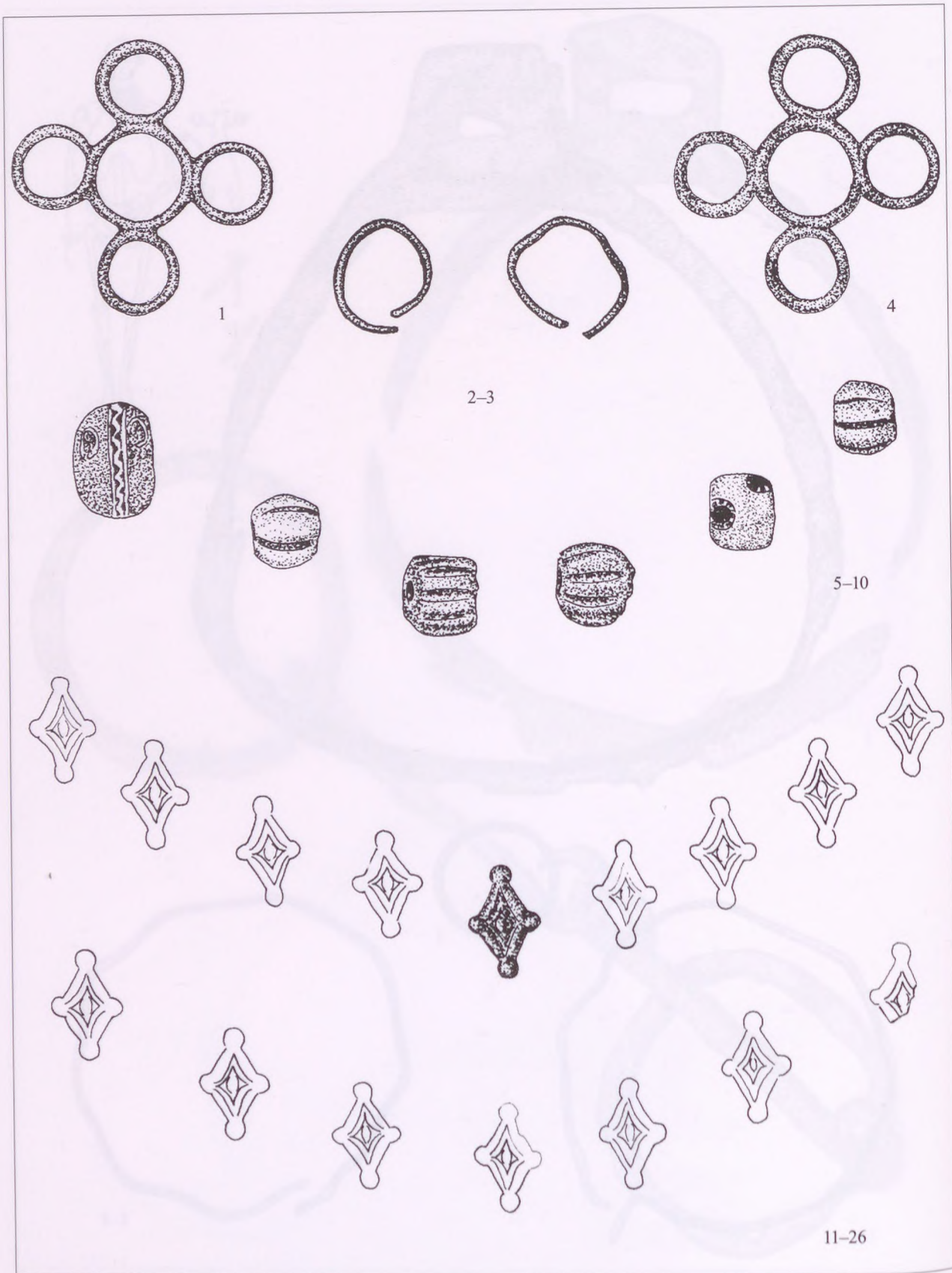
22. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I., 1-2: d (3.) sír

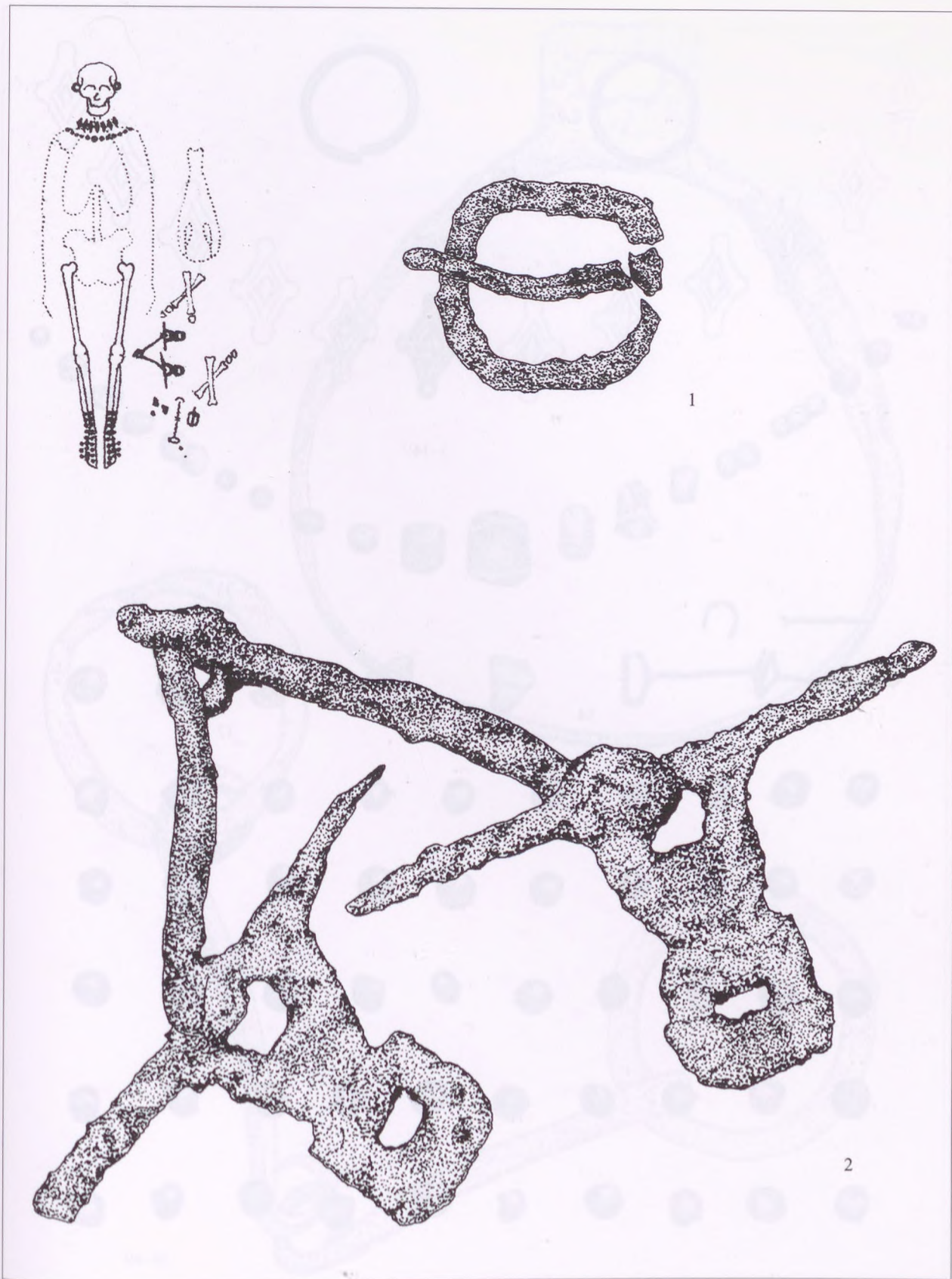
23. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I., 1-2: f (17.) sír

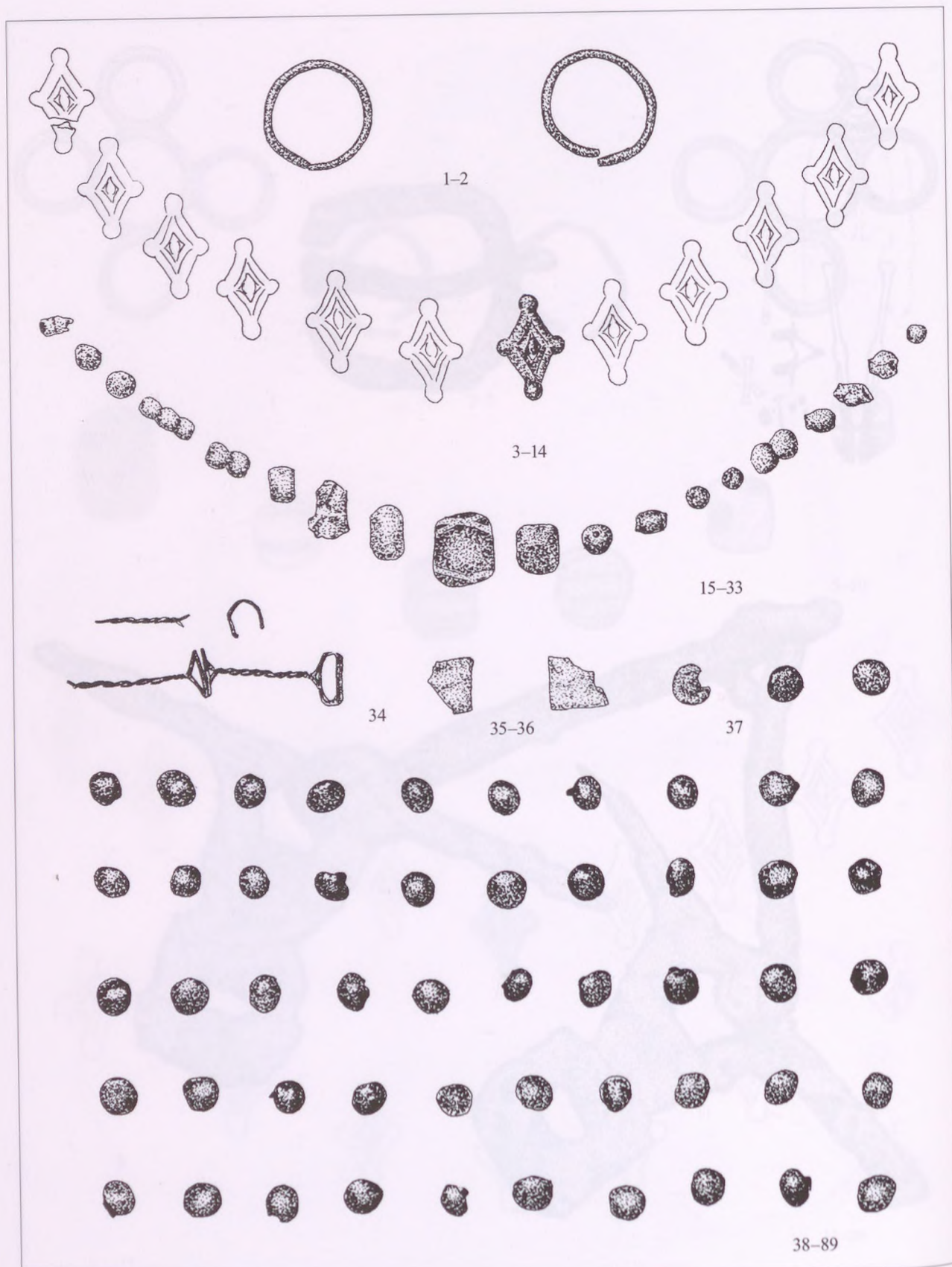
24. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I., 1-4: f (17.) sír

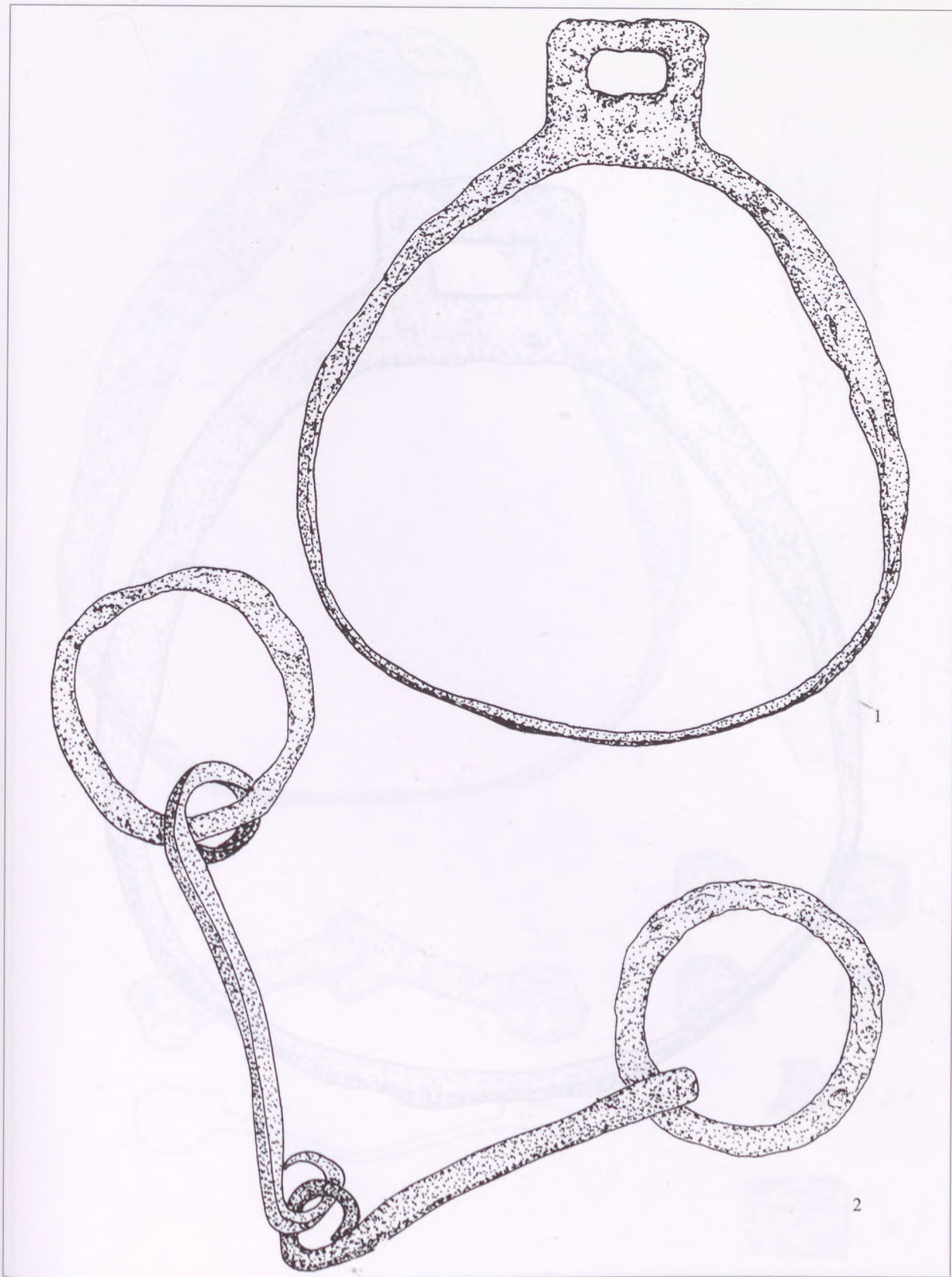
25. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I., 1-26: f (17.) sír

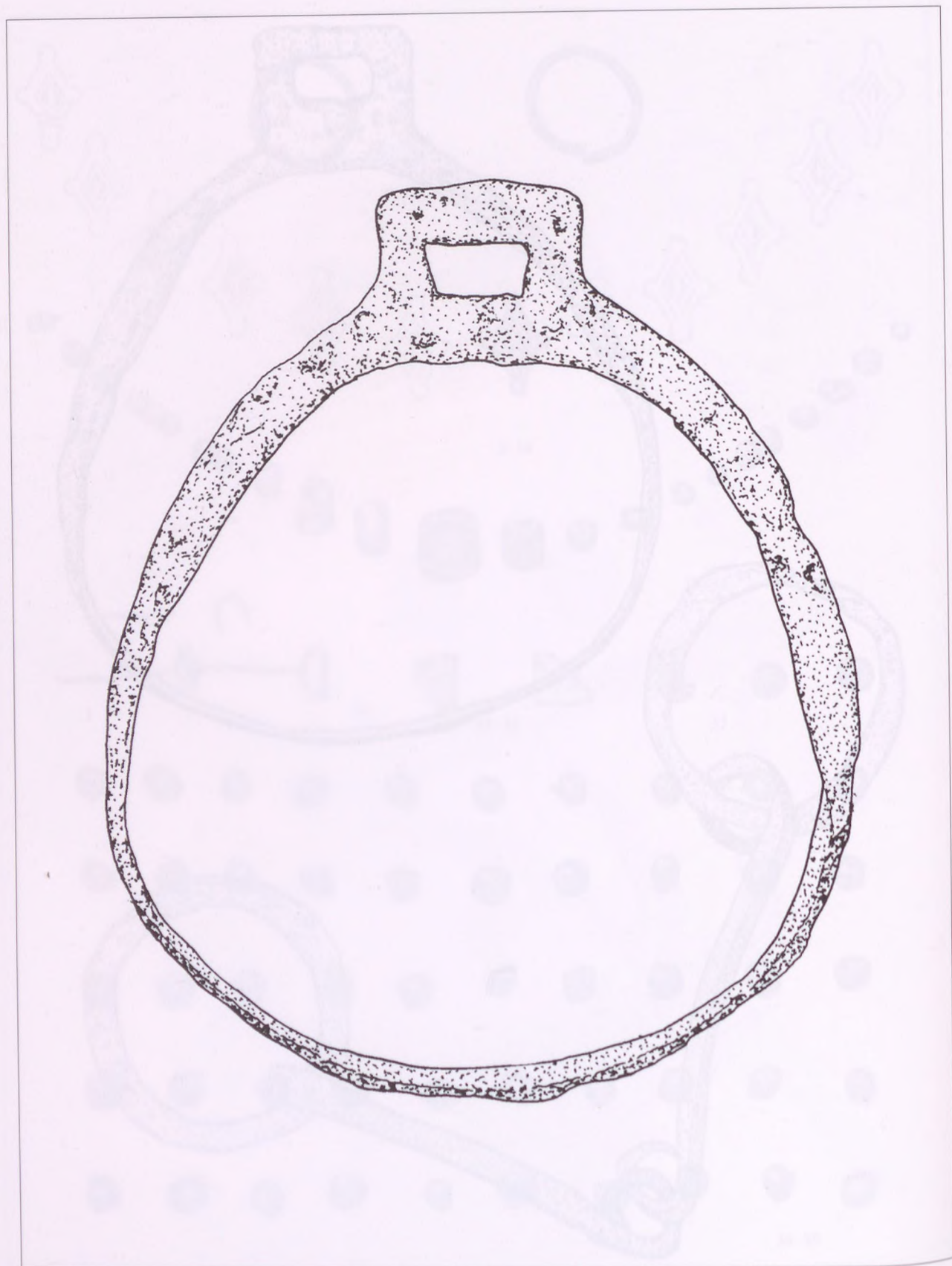
26. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I., 1-2: h (21.) sír

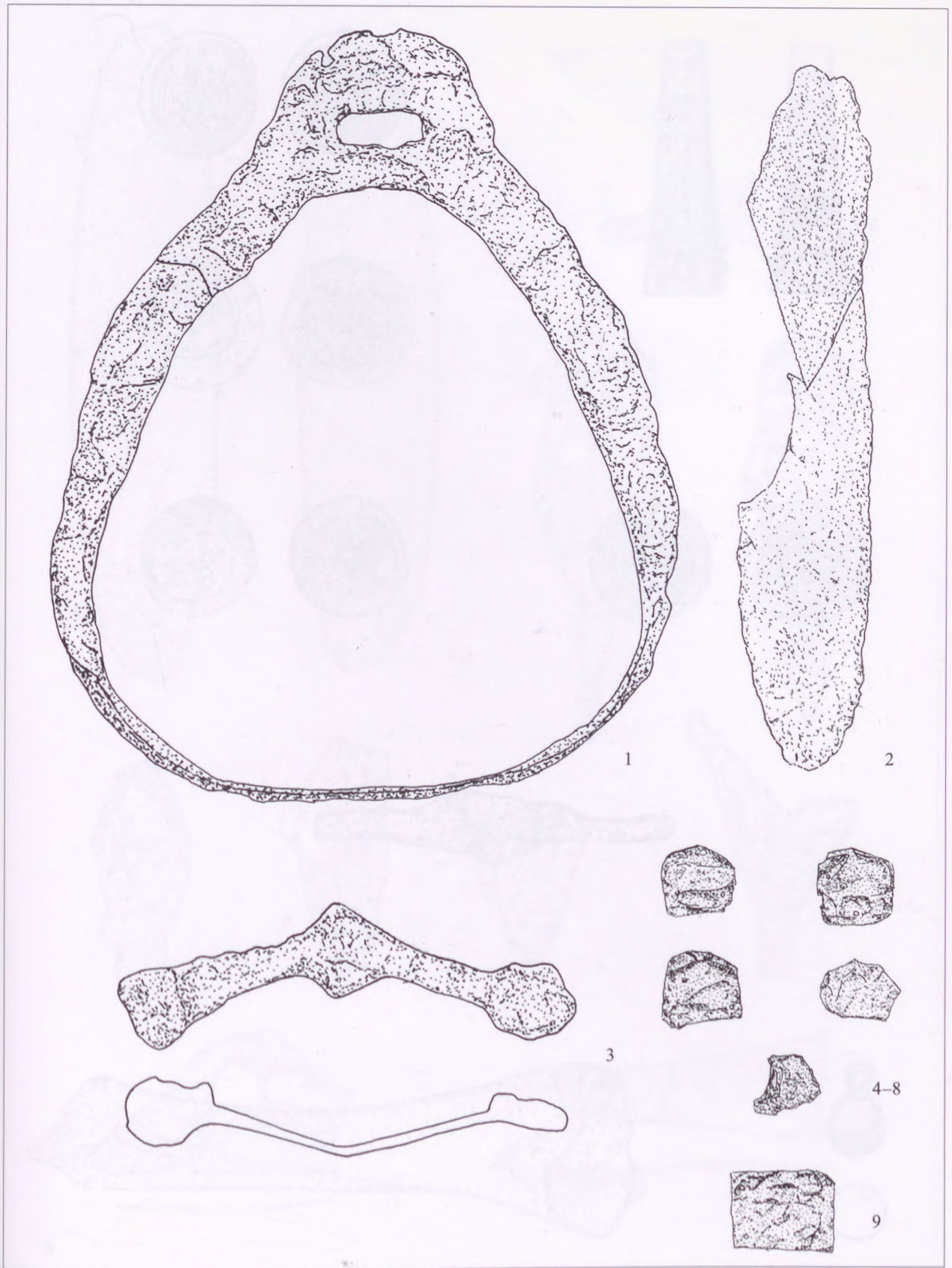
27. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I., 1-89: h (21.) sír

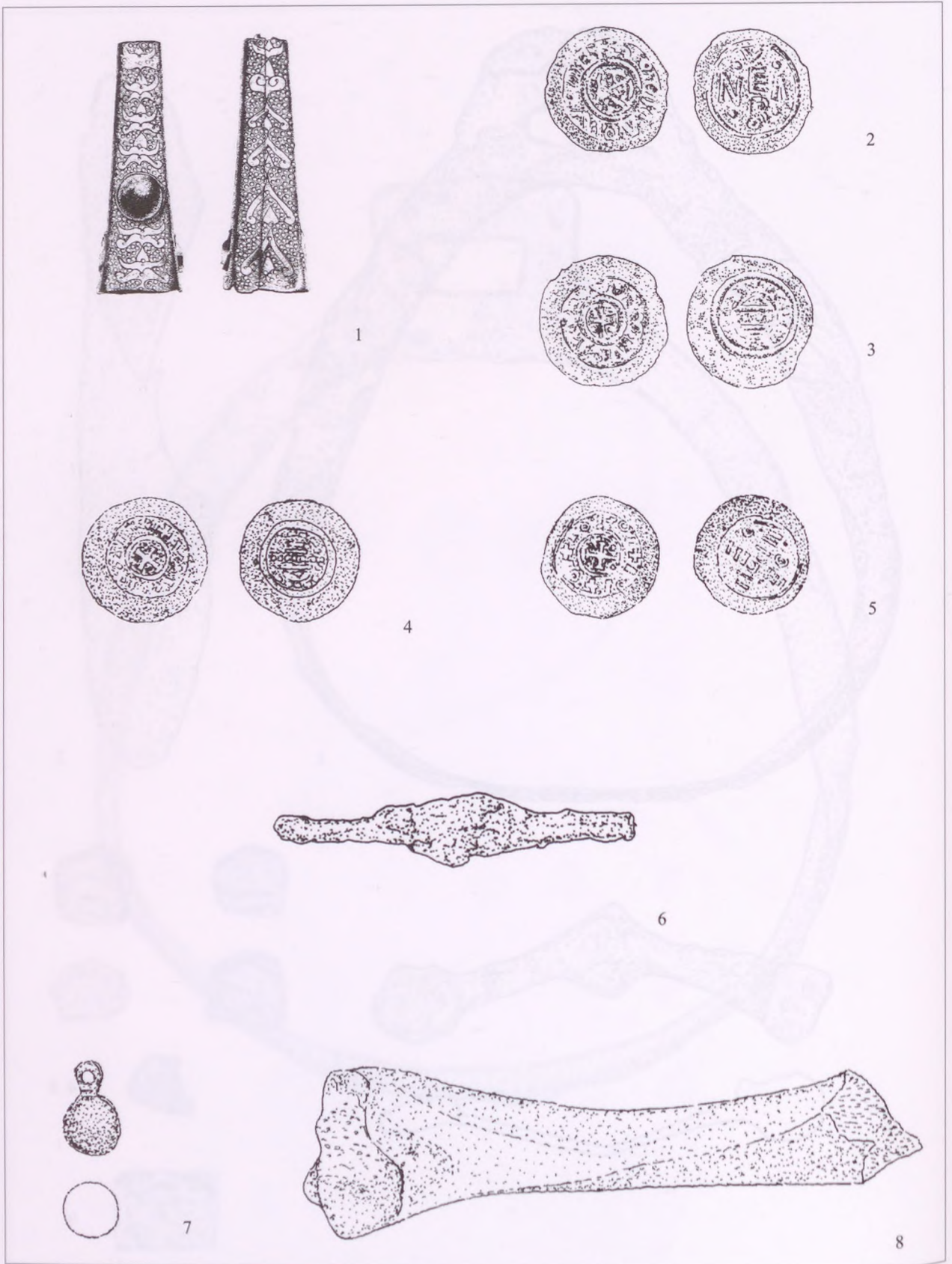
28. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I., 1-2: 23. sír

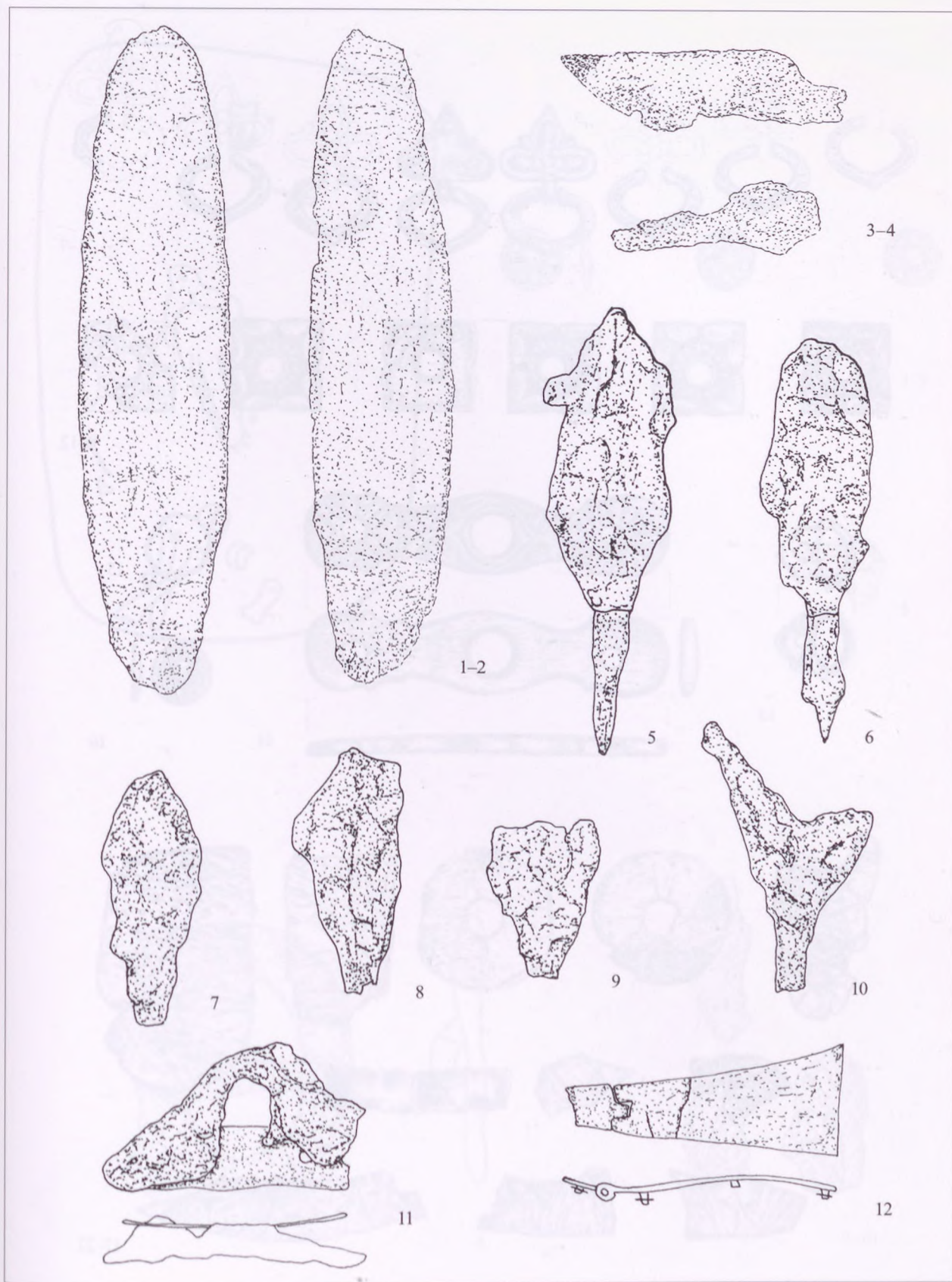
29. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart I., 23. sír

30. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II., 1-9: 1. sír

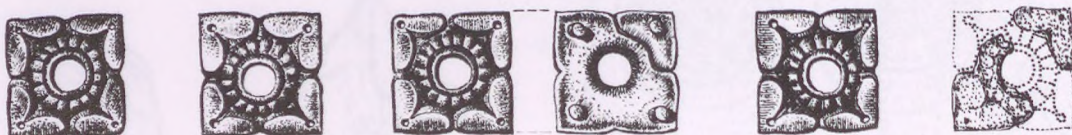
31. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II., 1-5: 2. sír; 6: 4. sír; 7-8: 5. sír

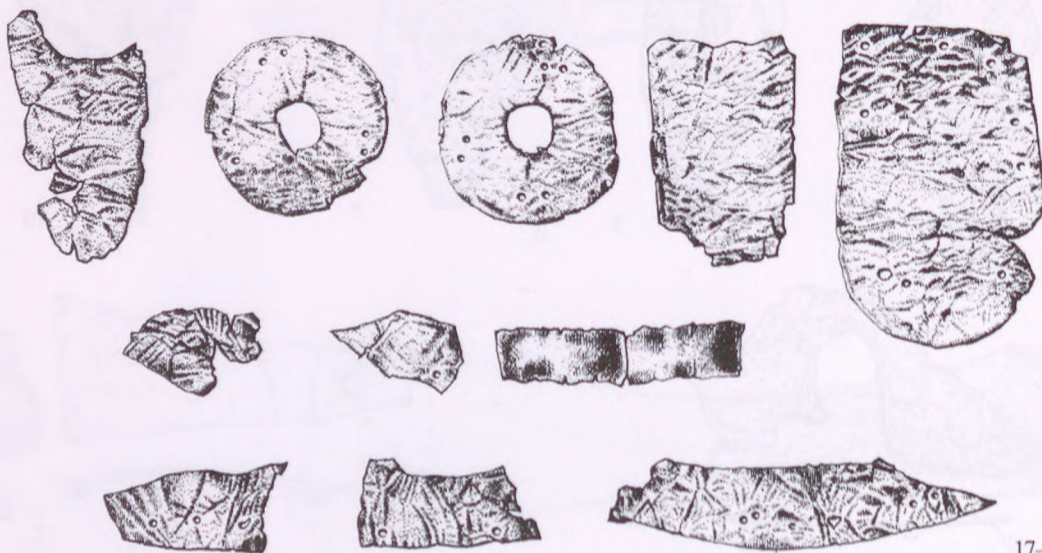
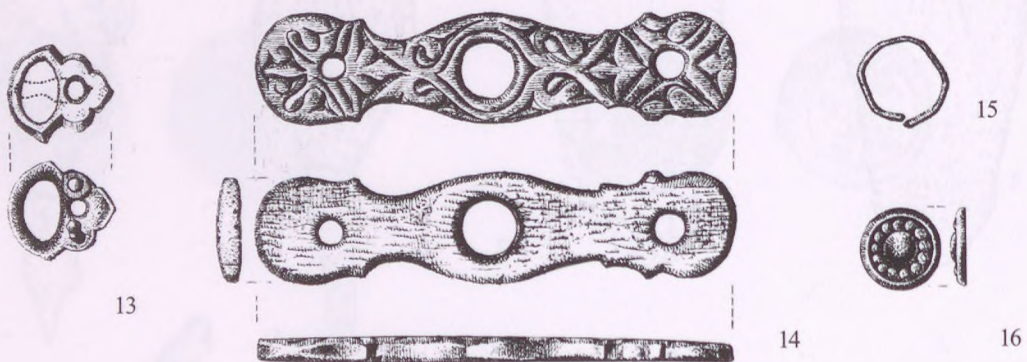
32. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II., 1-12: 3. sír

1-7

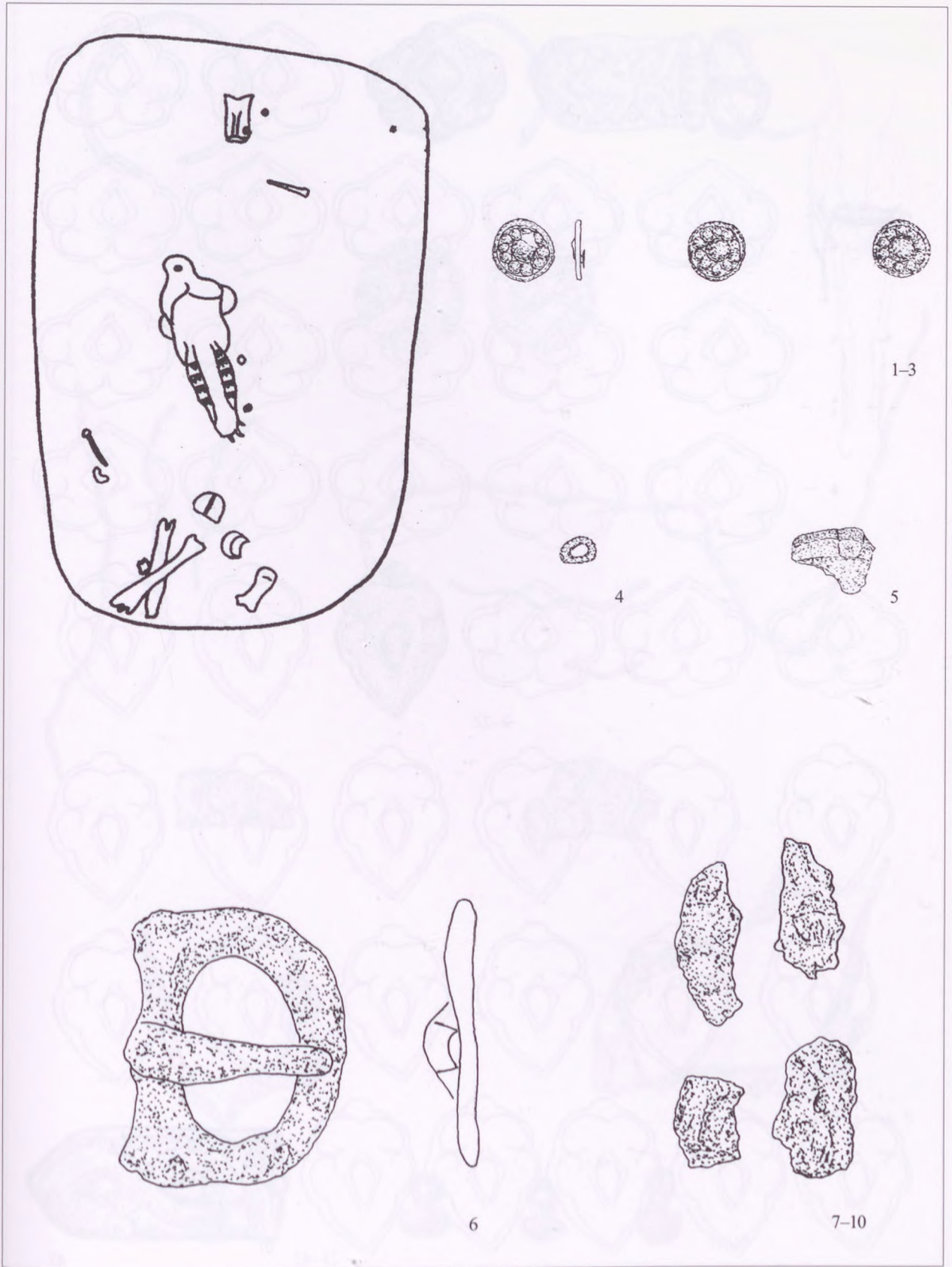

8-12

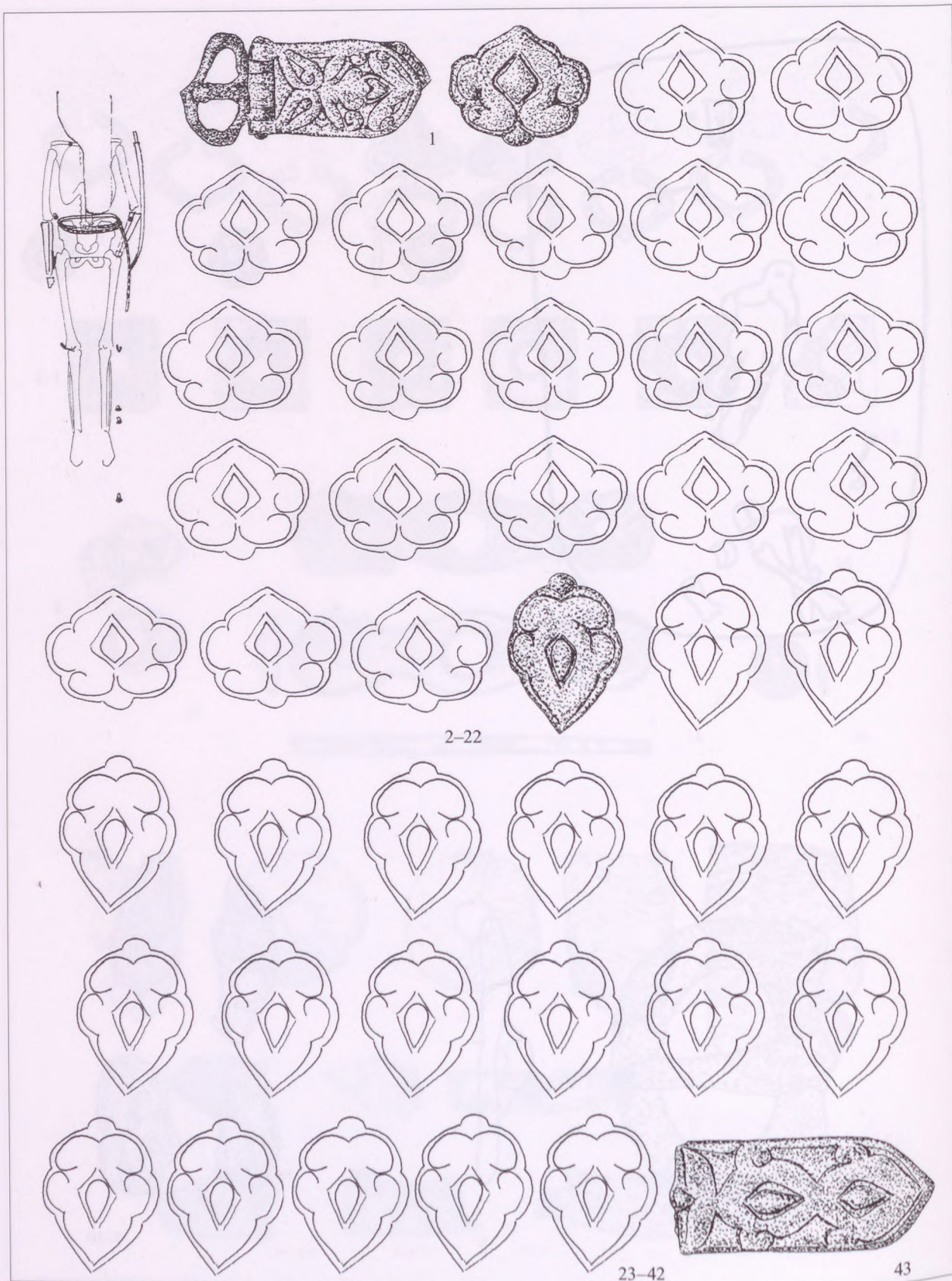

17-27

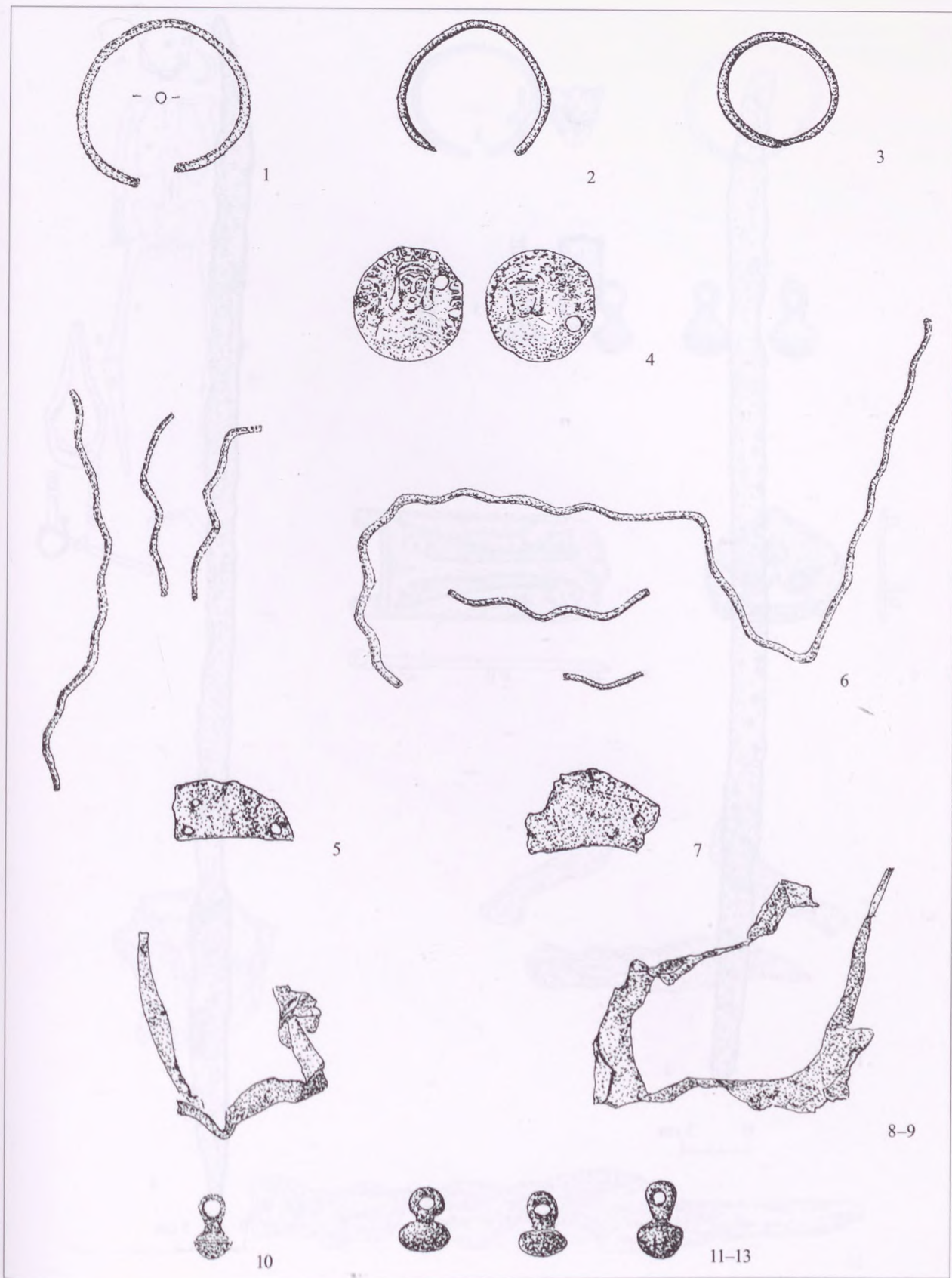
33. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II., 1-27: 3. sír

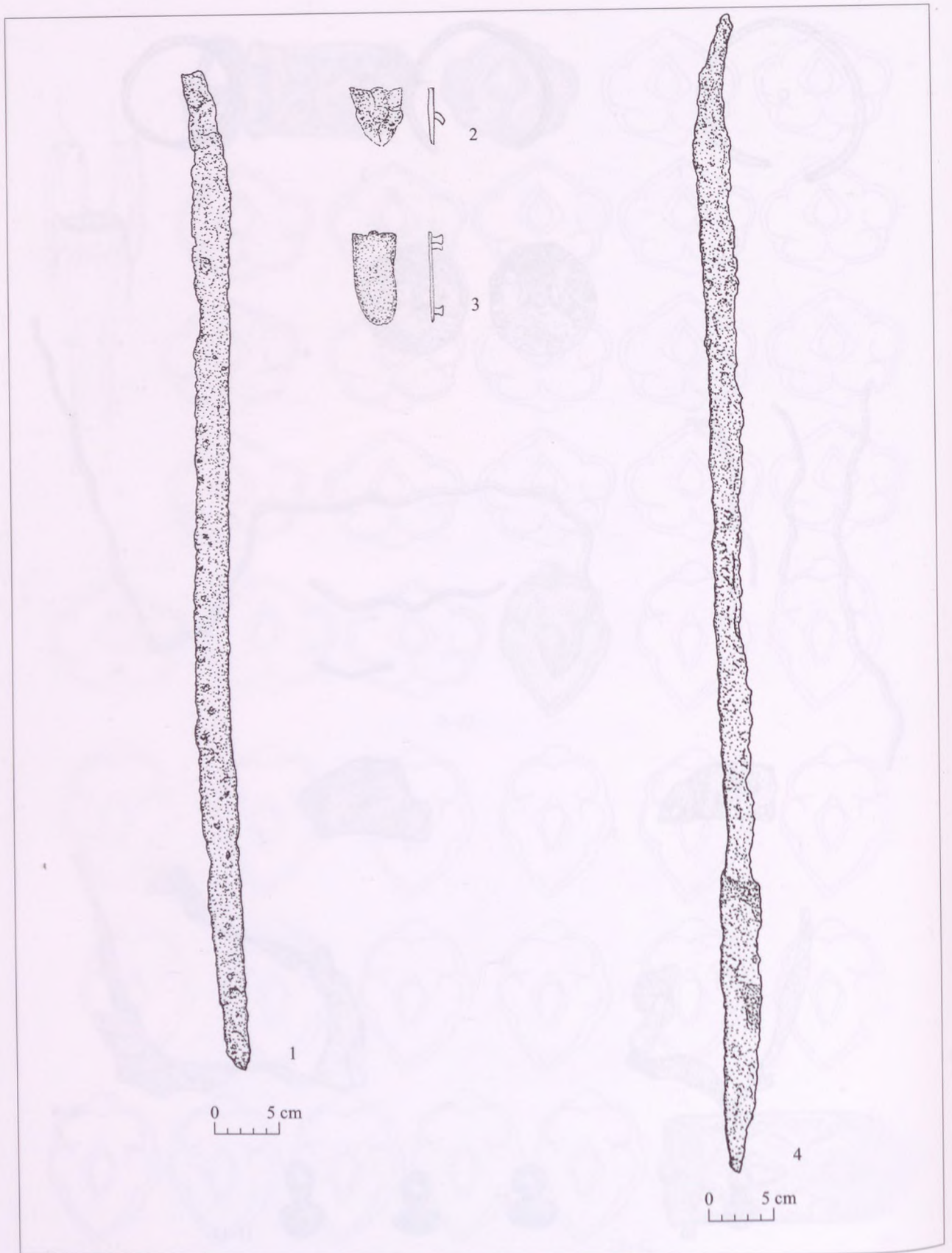
34. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II., 1-10; 6. sír

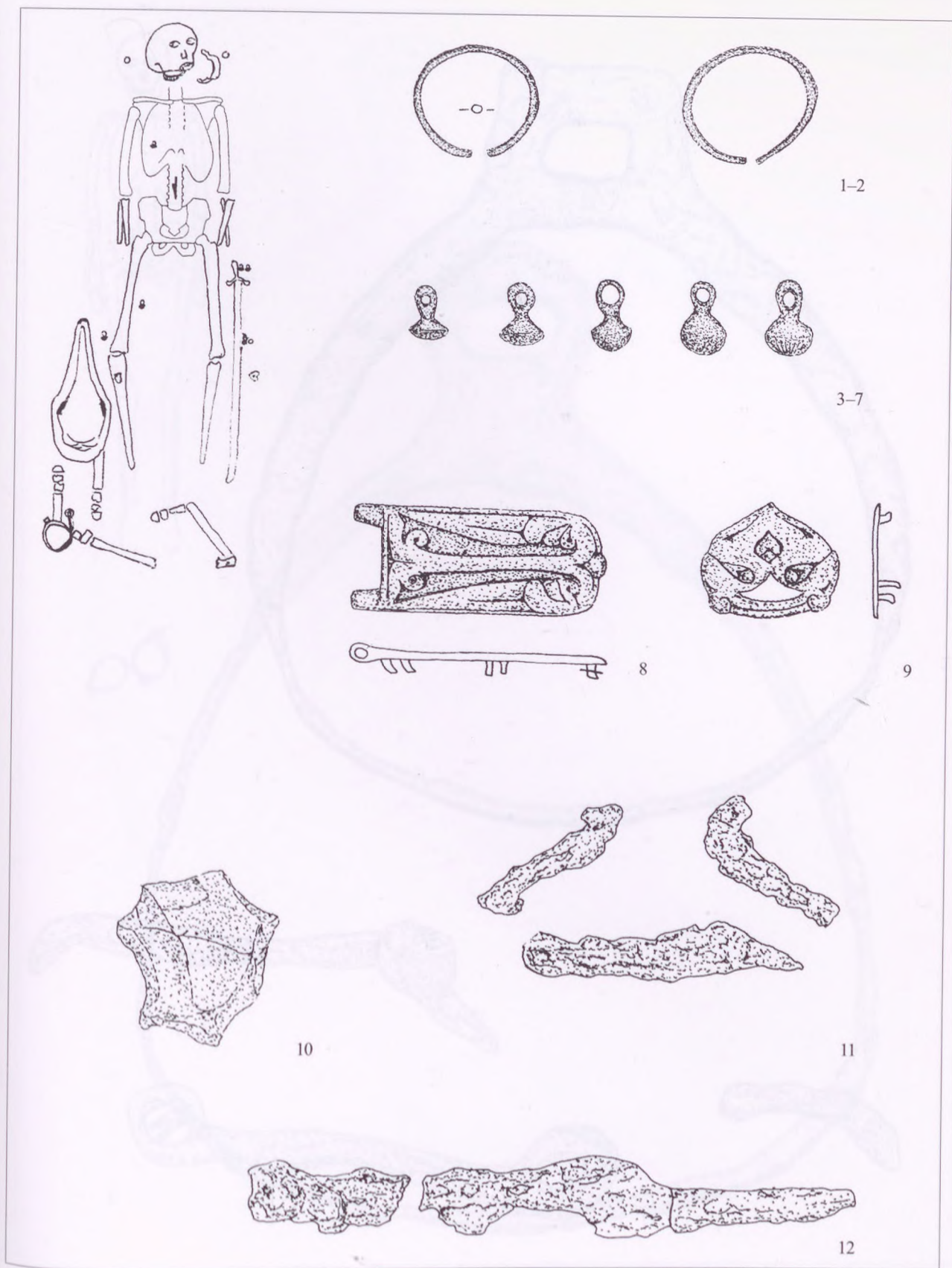
35. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II., 1-43: 7. sír

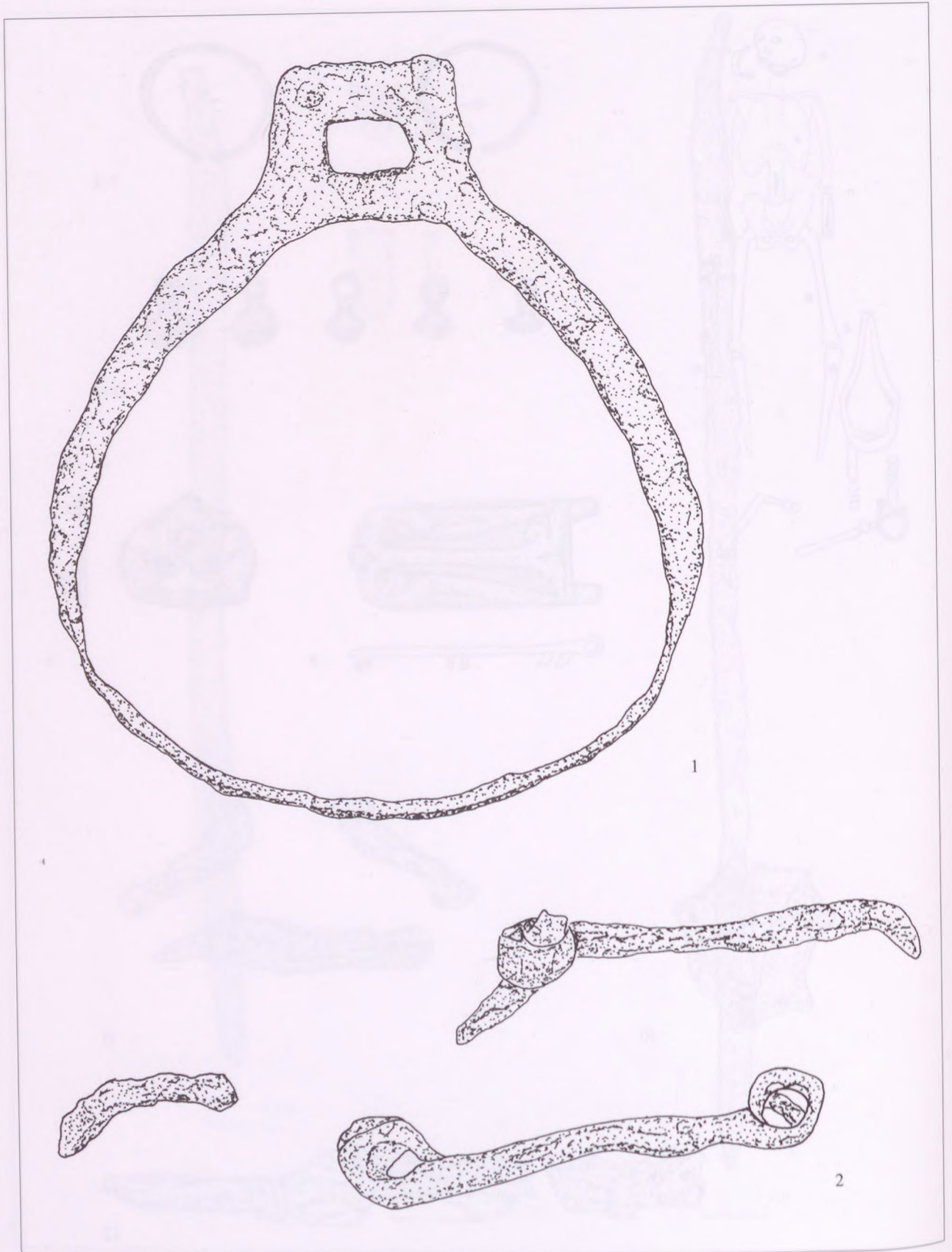
36. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II., 1-13: 7. sír

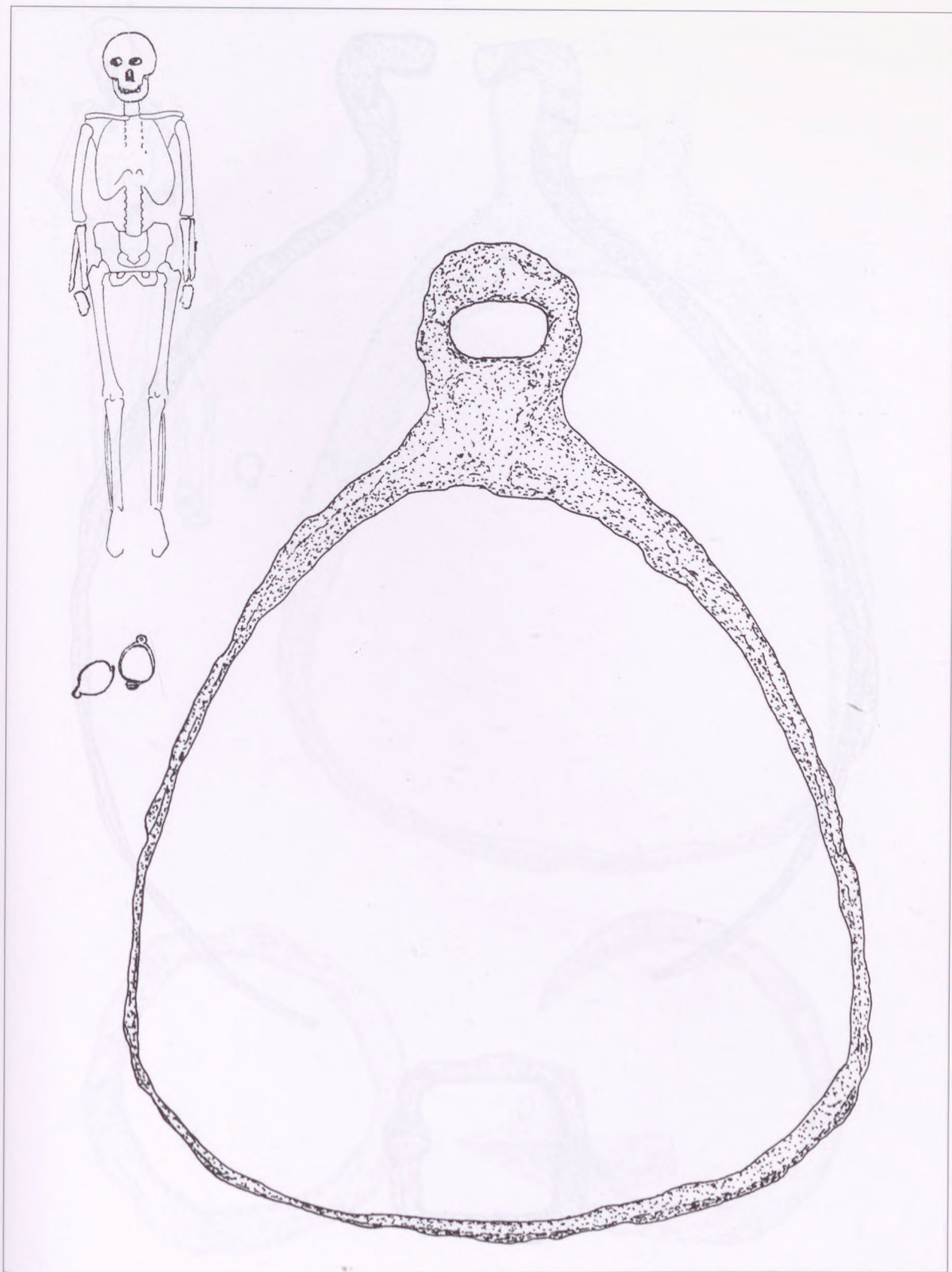
37. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II., 1-3: 7. sír; 4: 8. sír

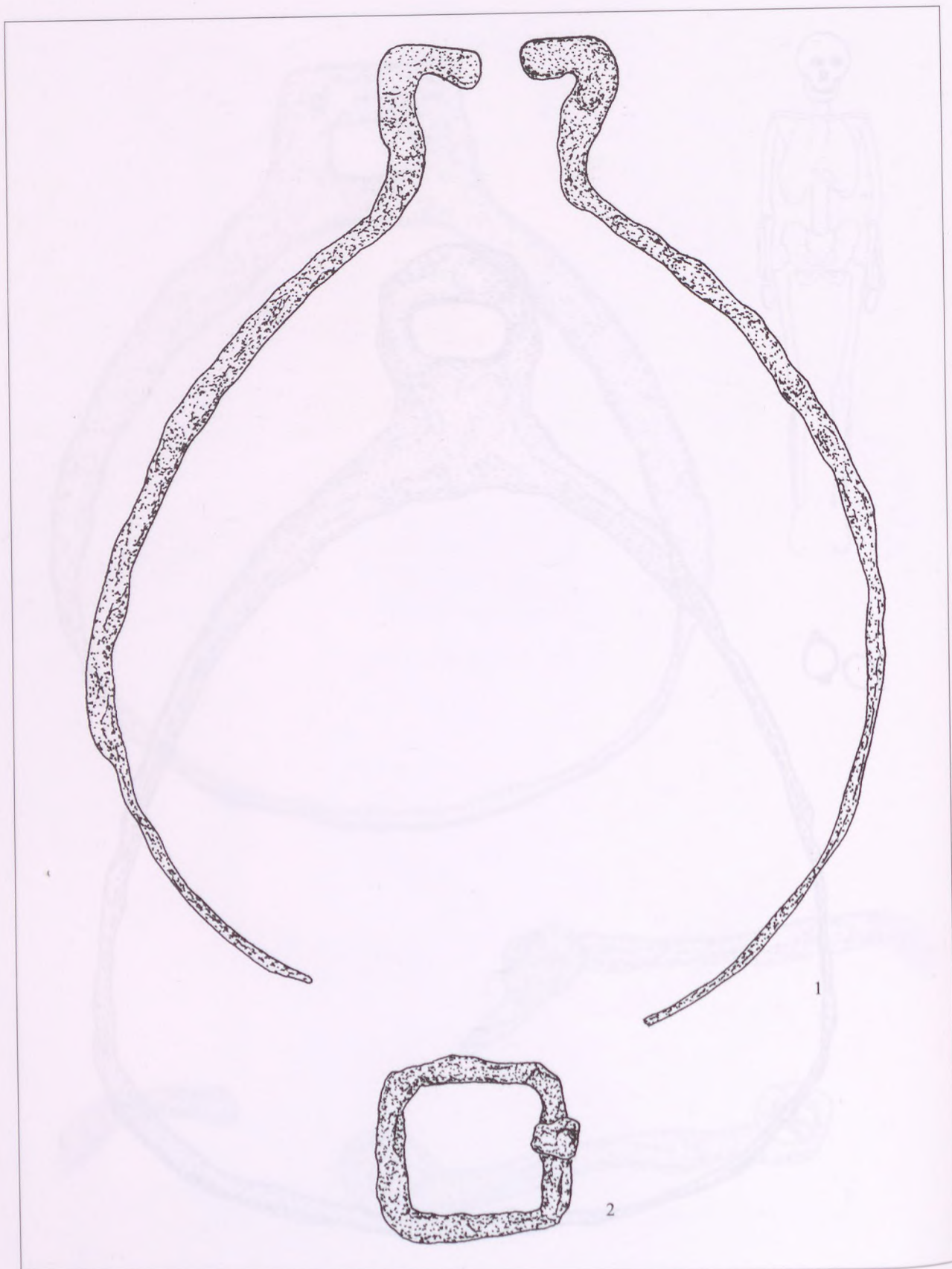
38. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II., 1-12: 8. sír

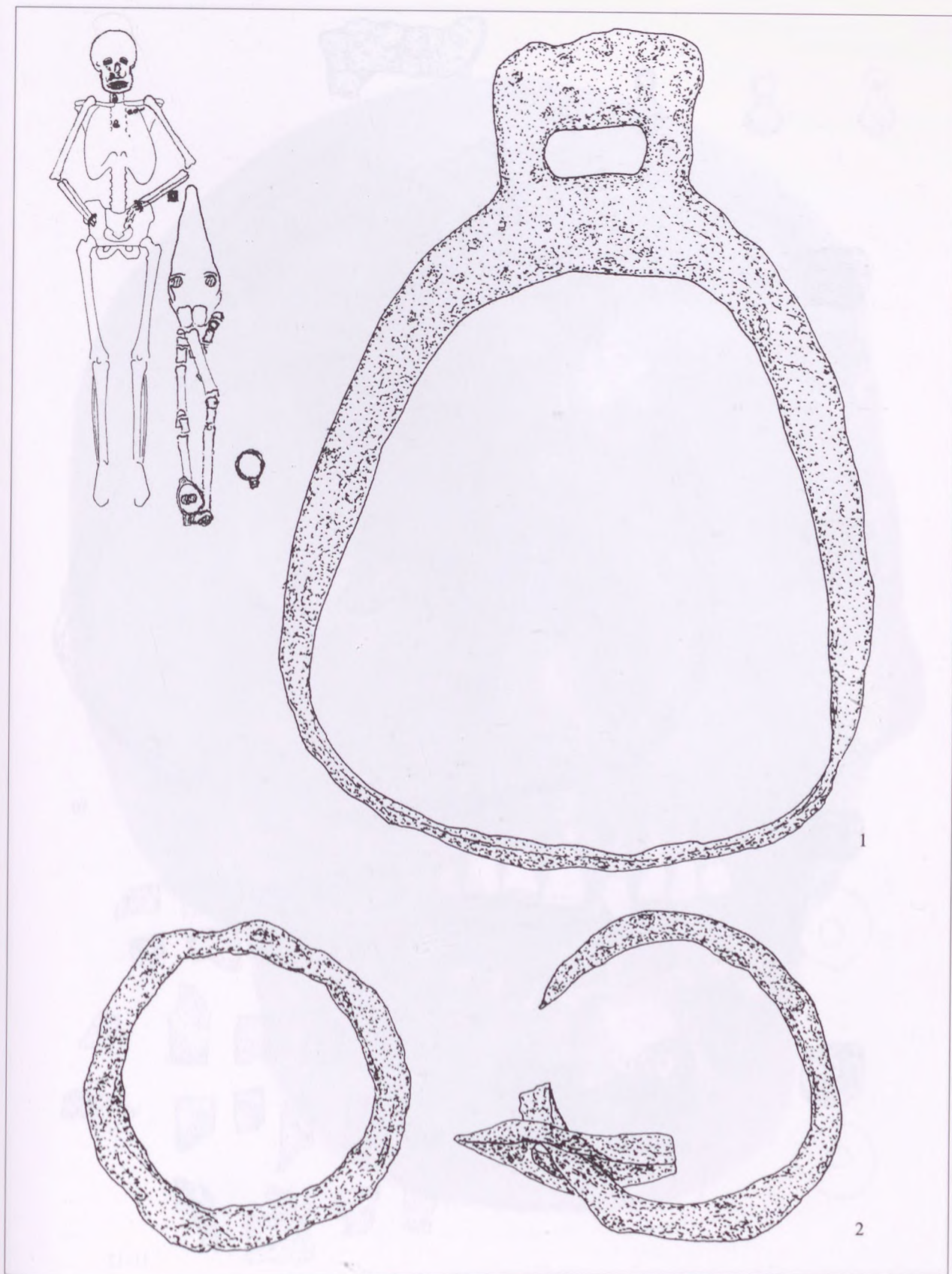
39. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II., 1-2: 8. sír

40. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II., 9. sír

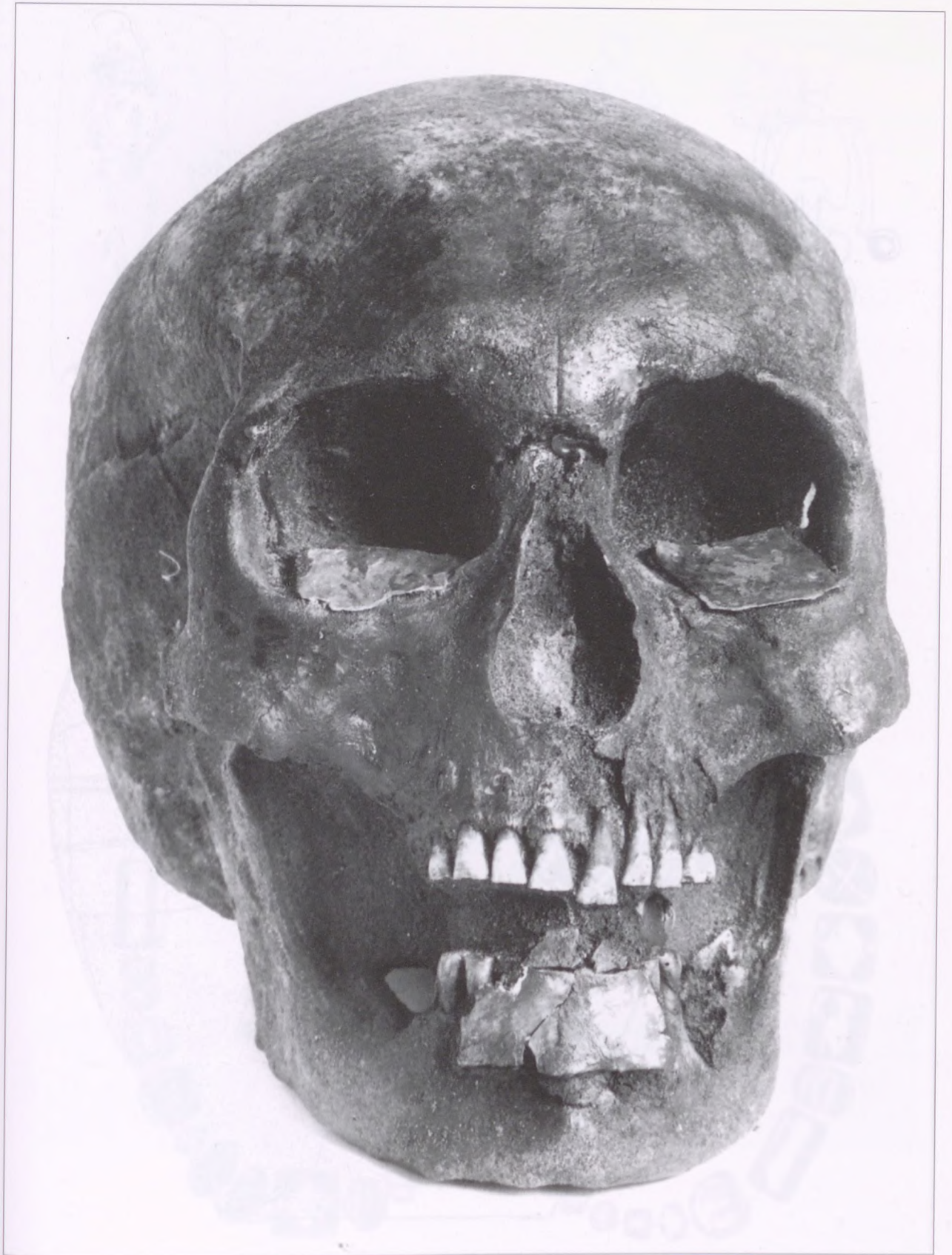
41. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II., 1-2: 9. sír

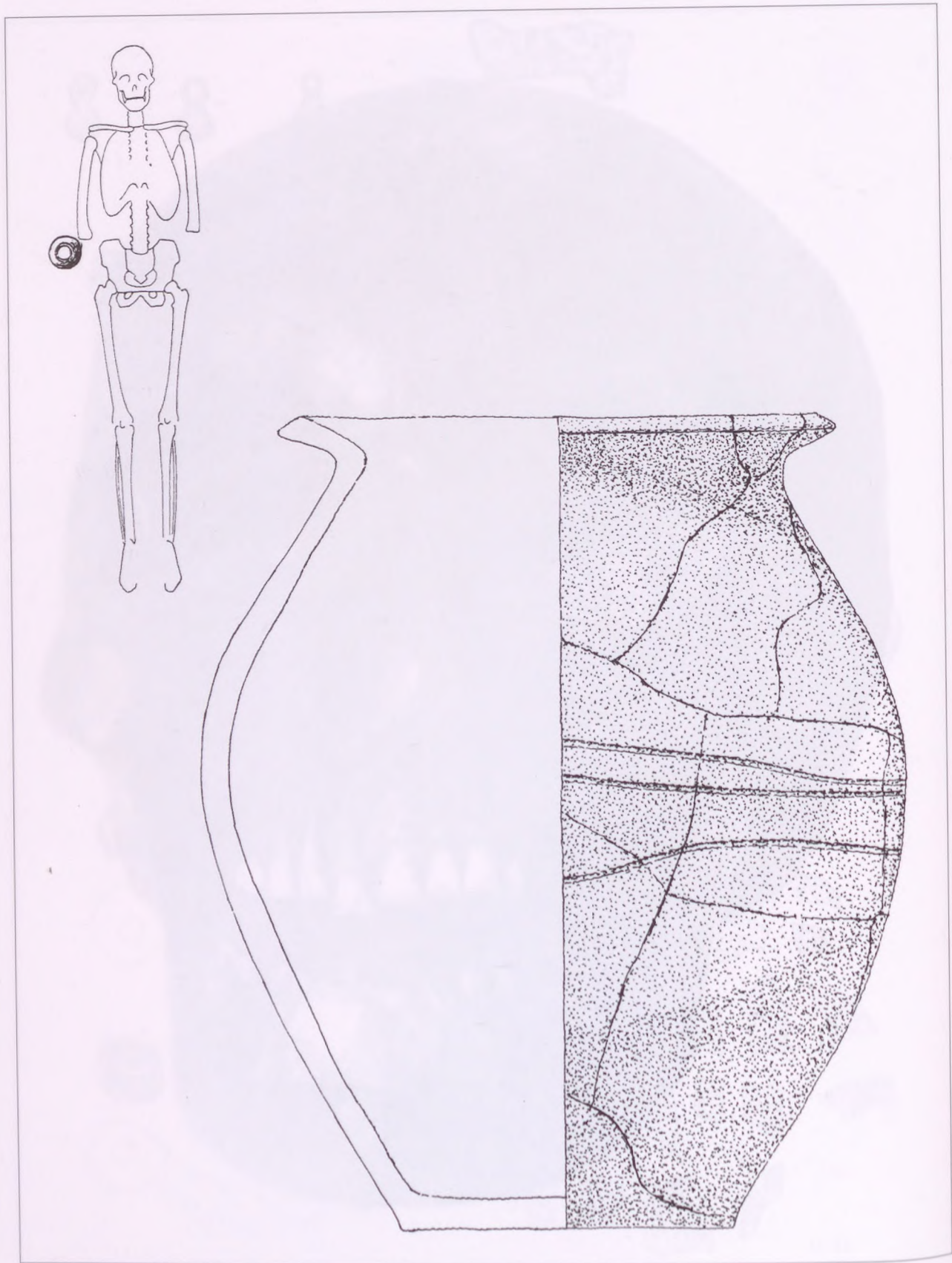
42. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II., 1-2: 10. sír

43. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II., 1-12: 10. sír

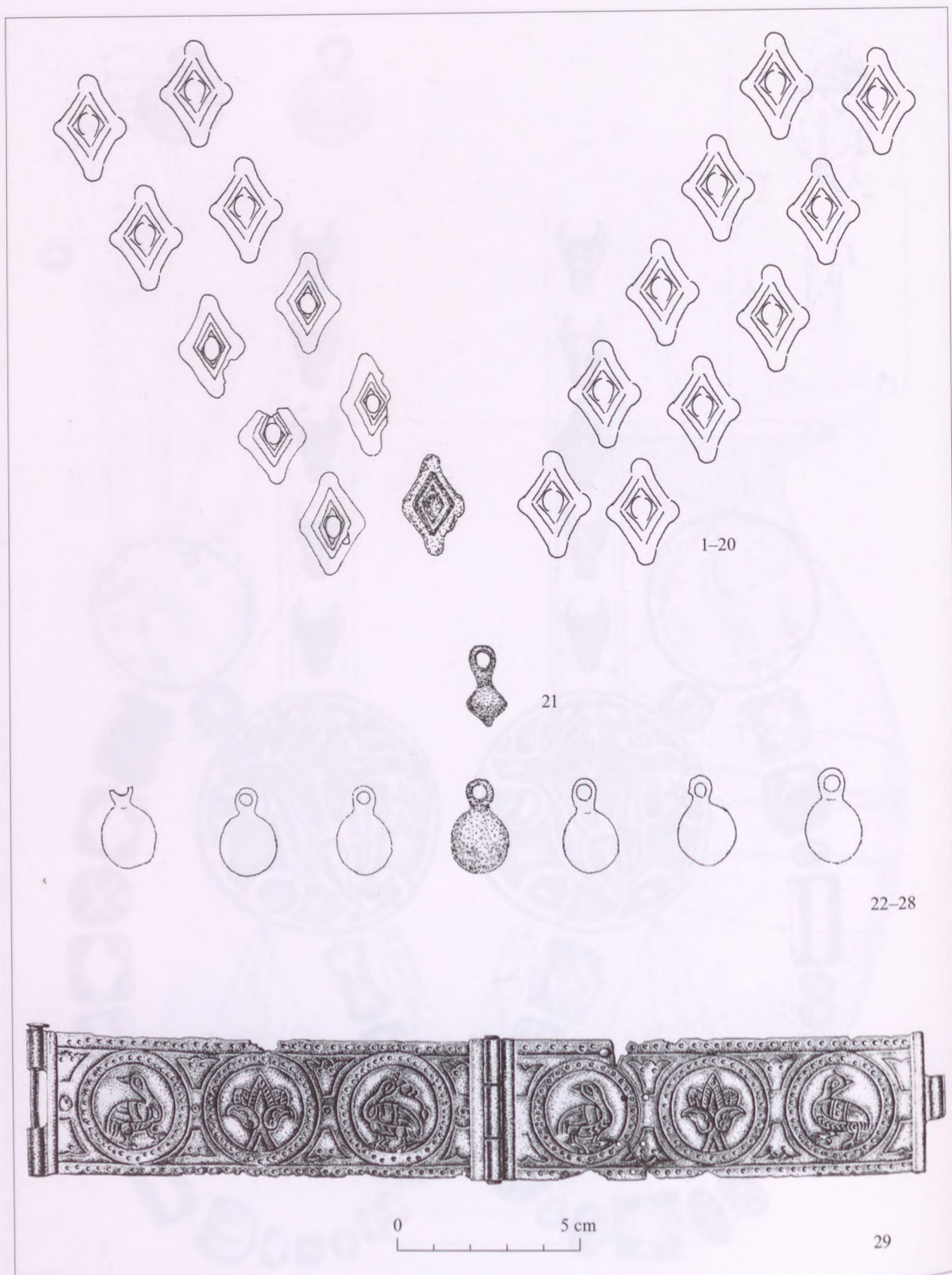
44. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II., 10. sír

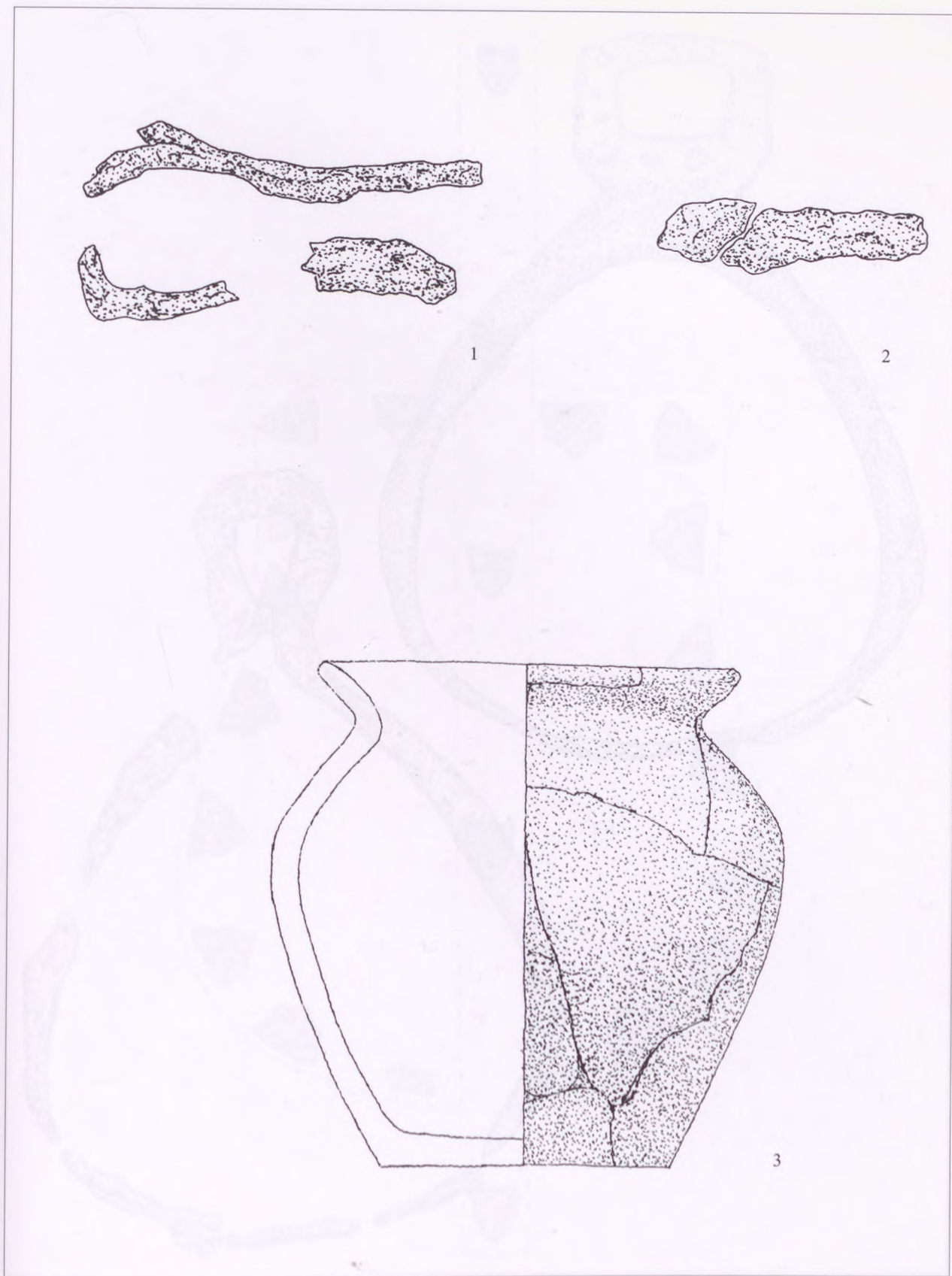
45. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II., 11. sír

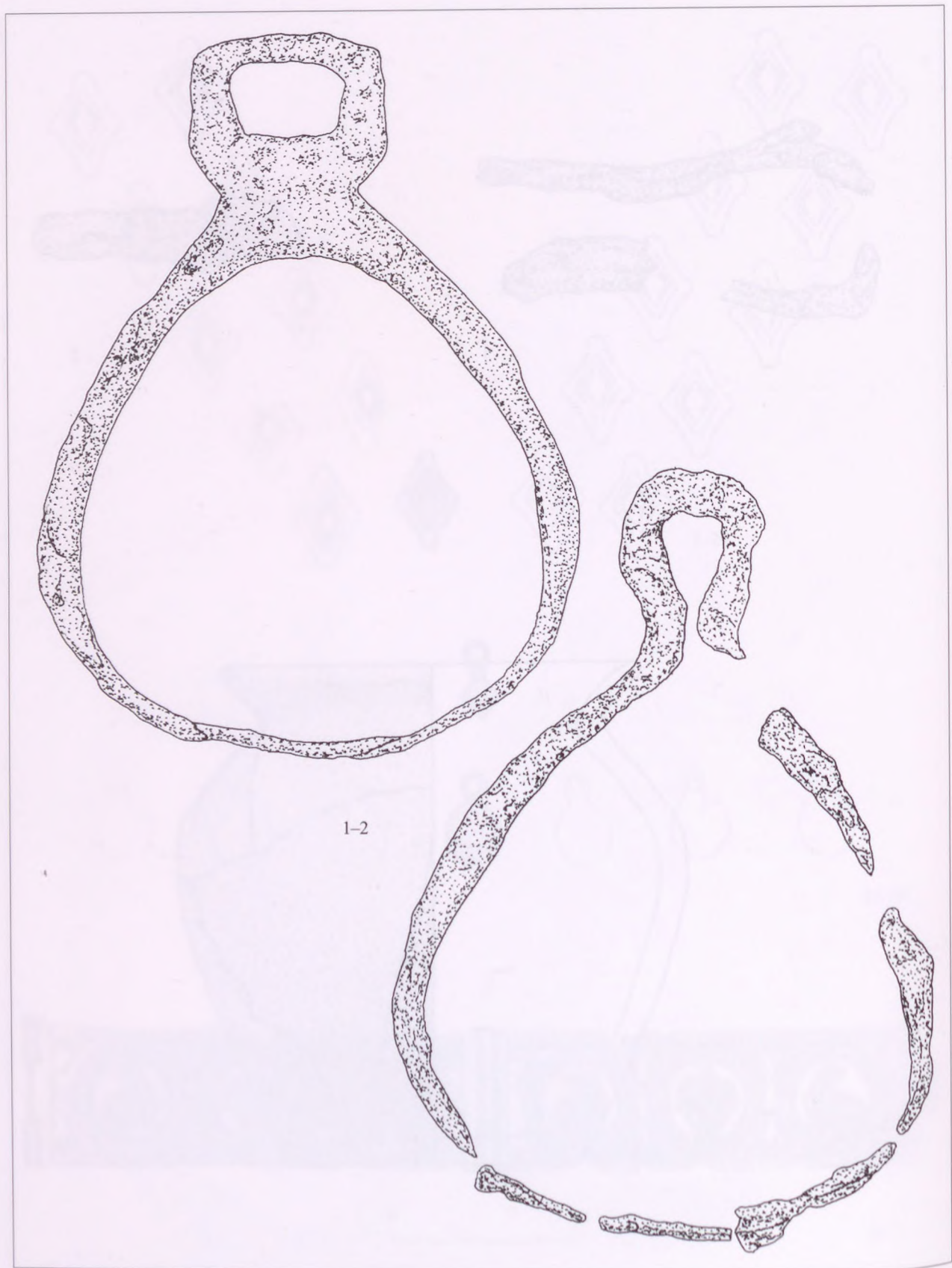
46. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II., 1-3: 12. sír

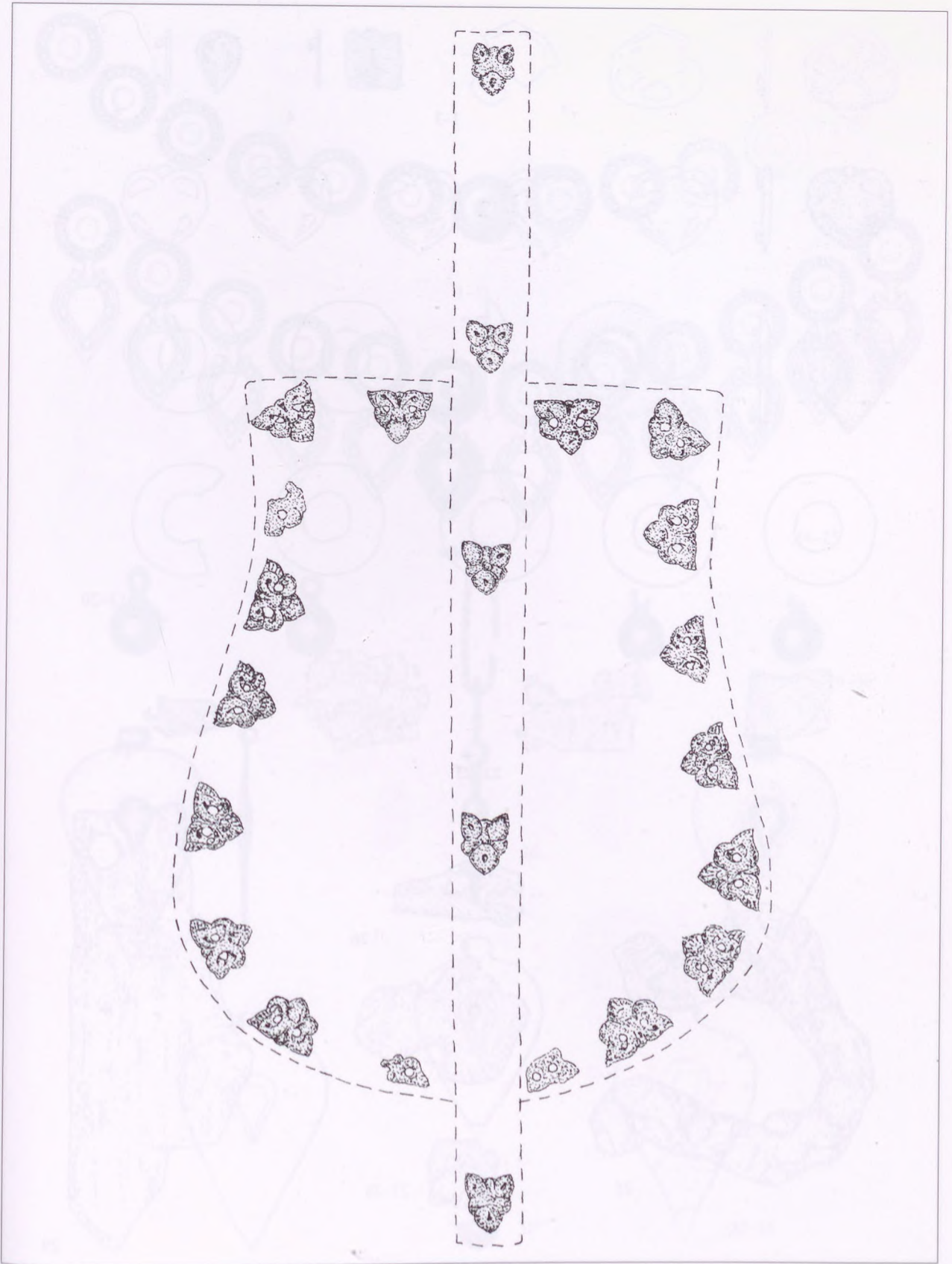
47. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II., 1-29: 12. sír

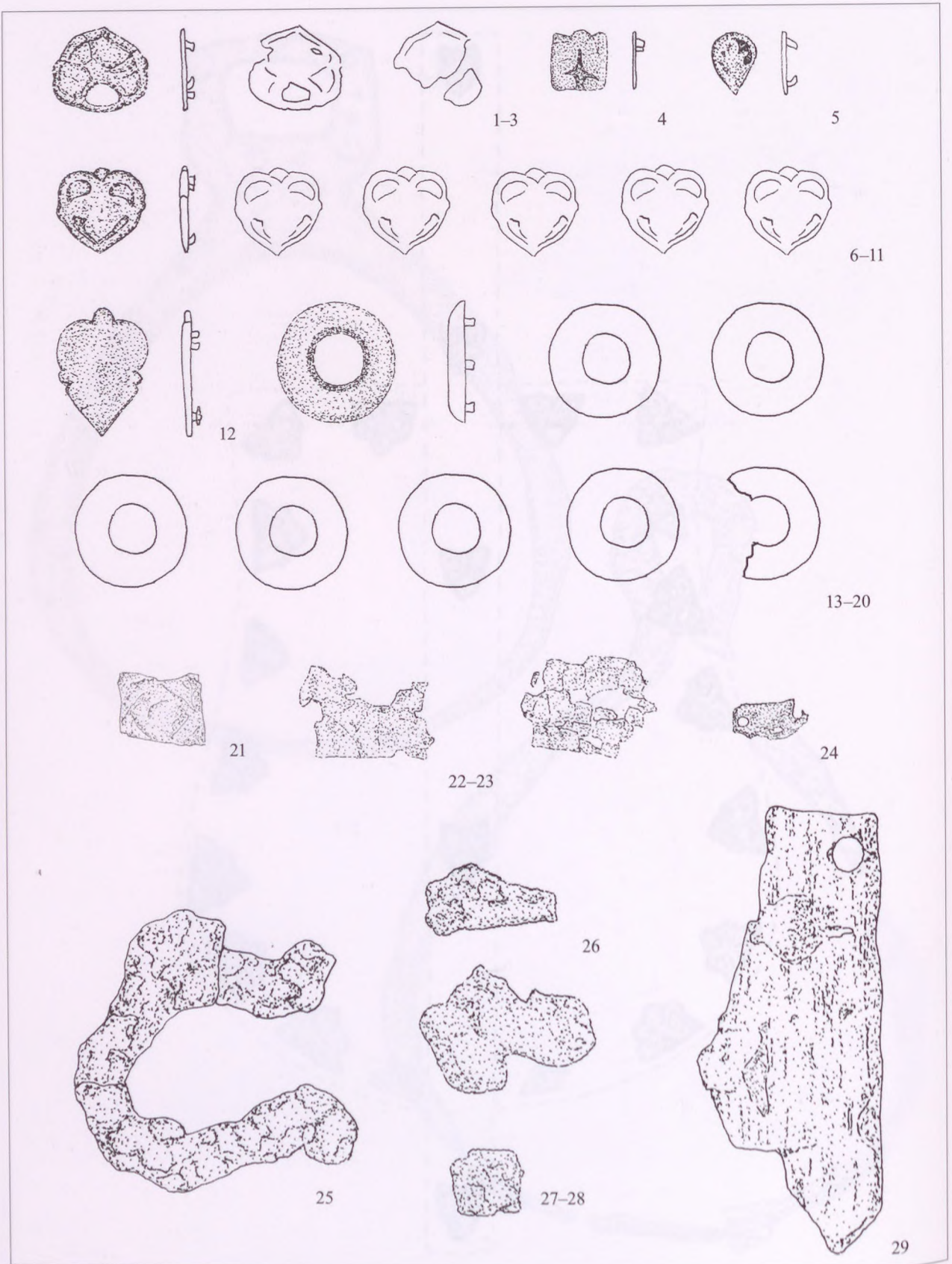
48. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II., 1-3: 12. sír

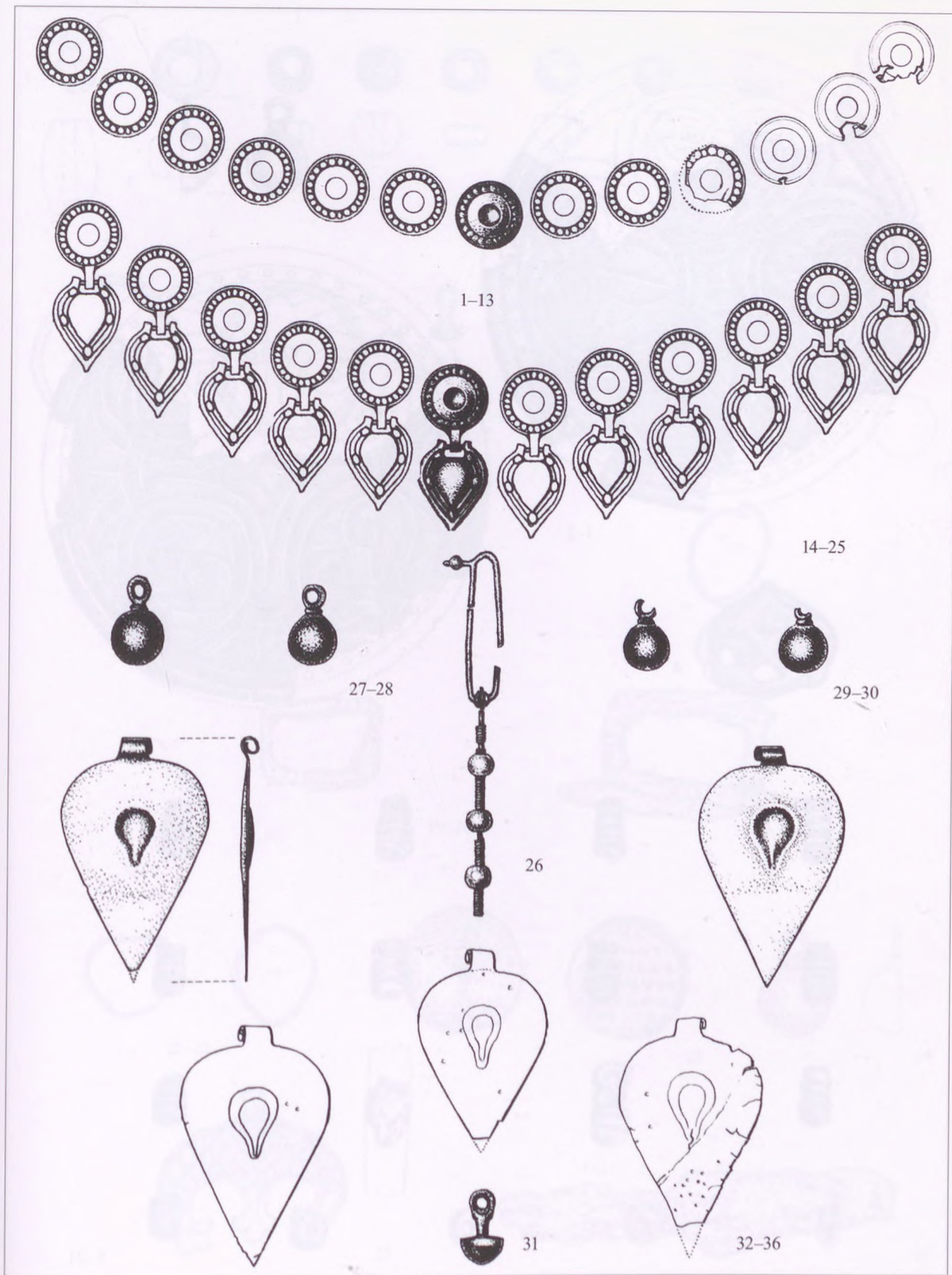
49. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II., 1-2: 12. sír

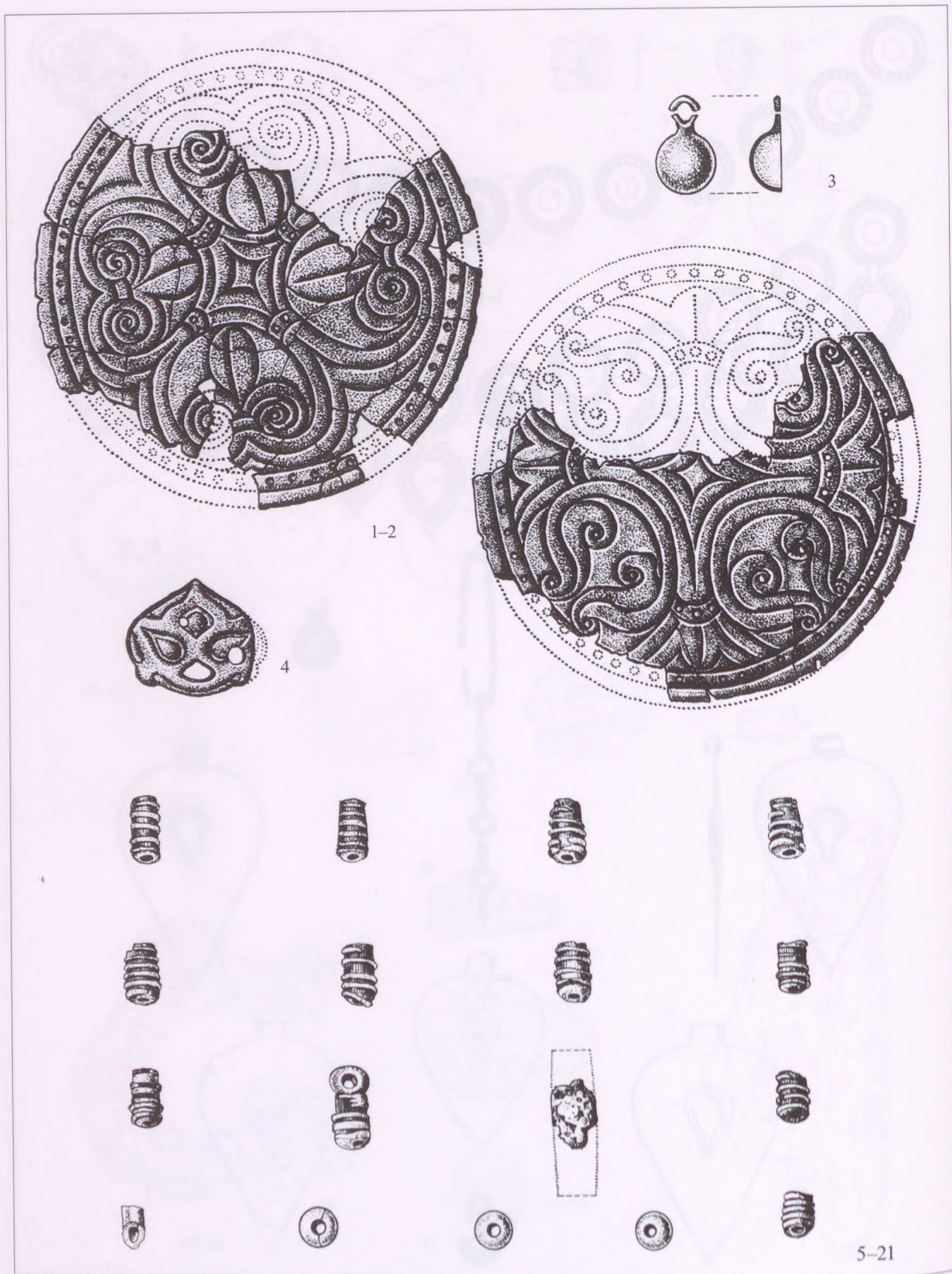
50. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II., 13. sír

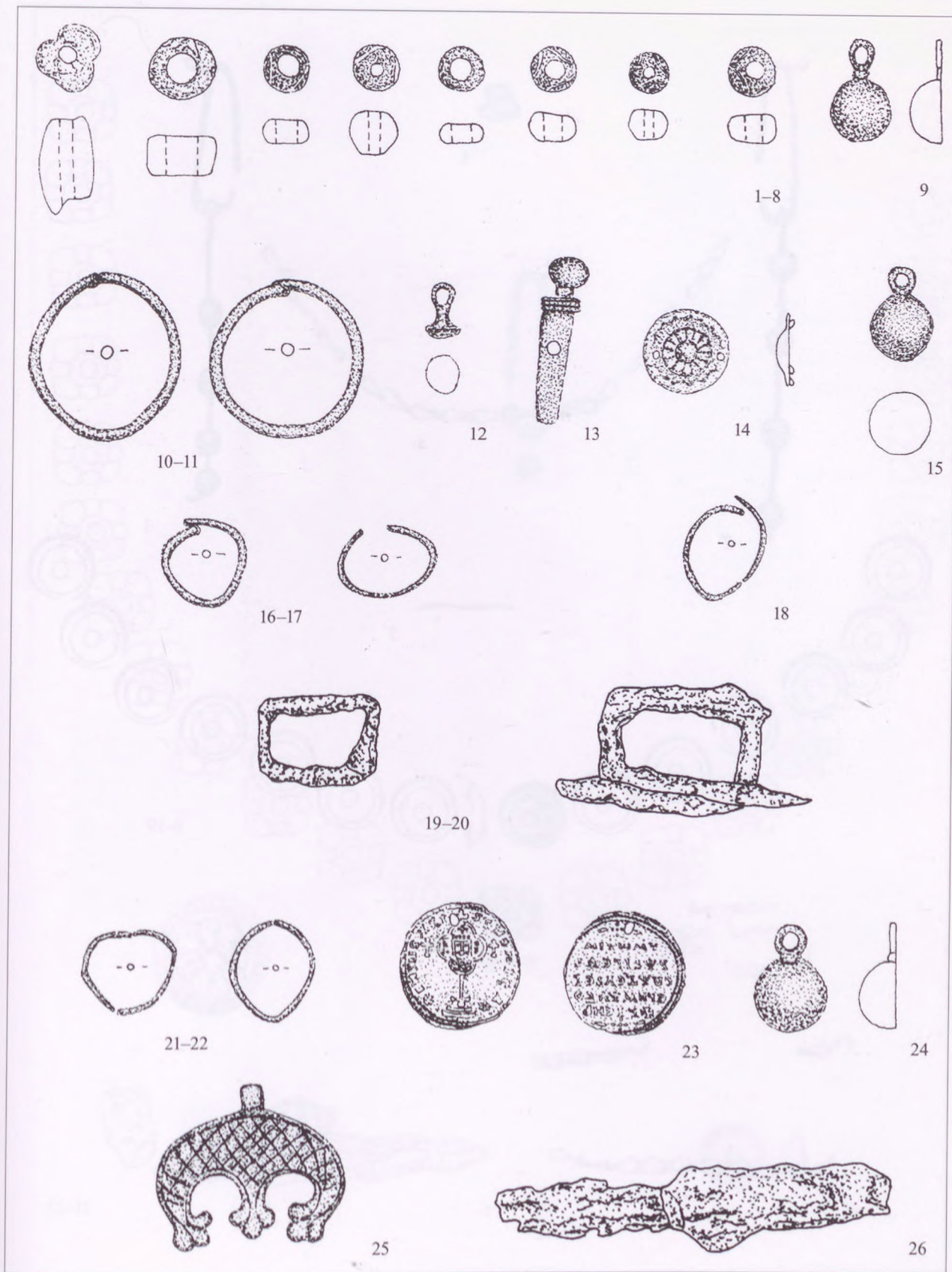
51. tábla. Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvespart II., 1-29: 13. sír

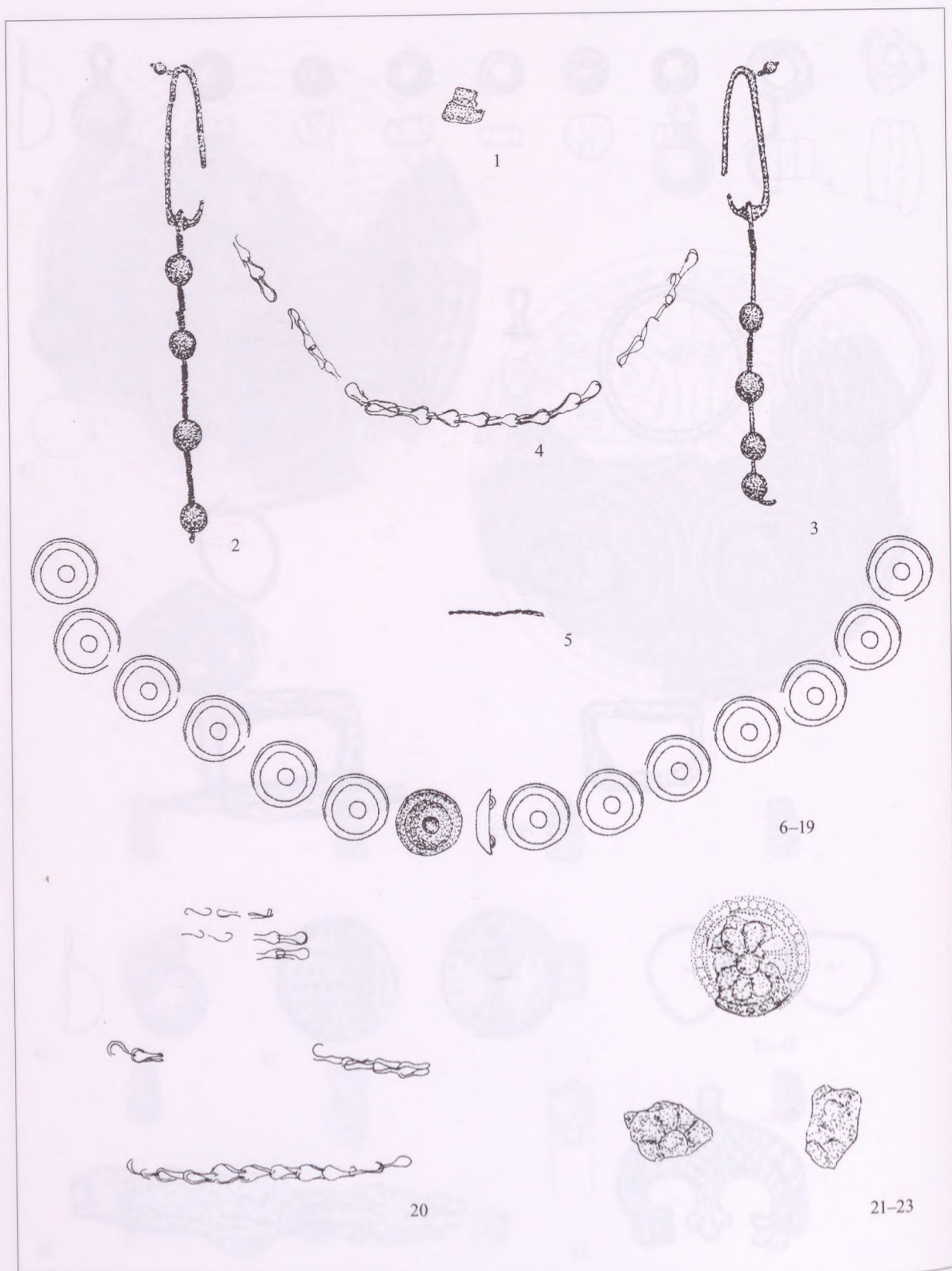
52. tábla. Tiszaeszlár-Dióskerti tábla, 1-36: A sír

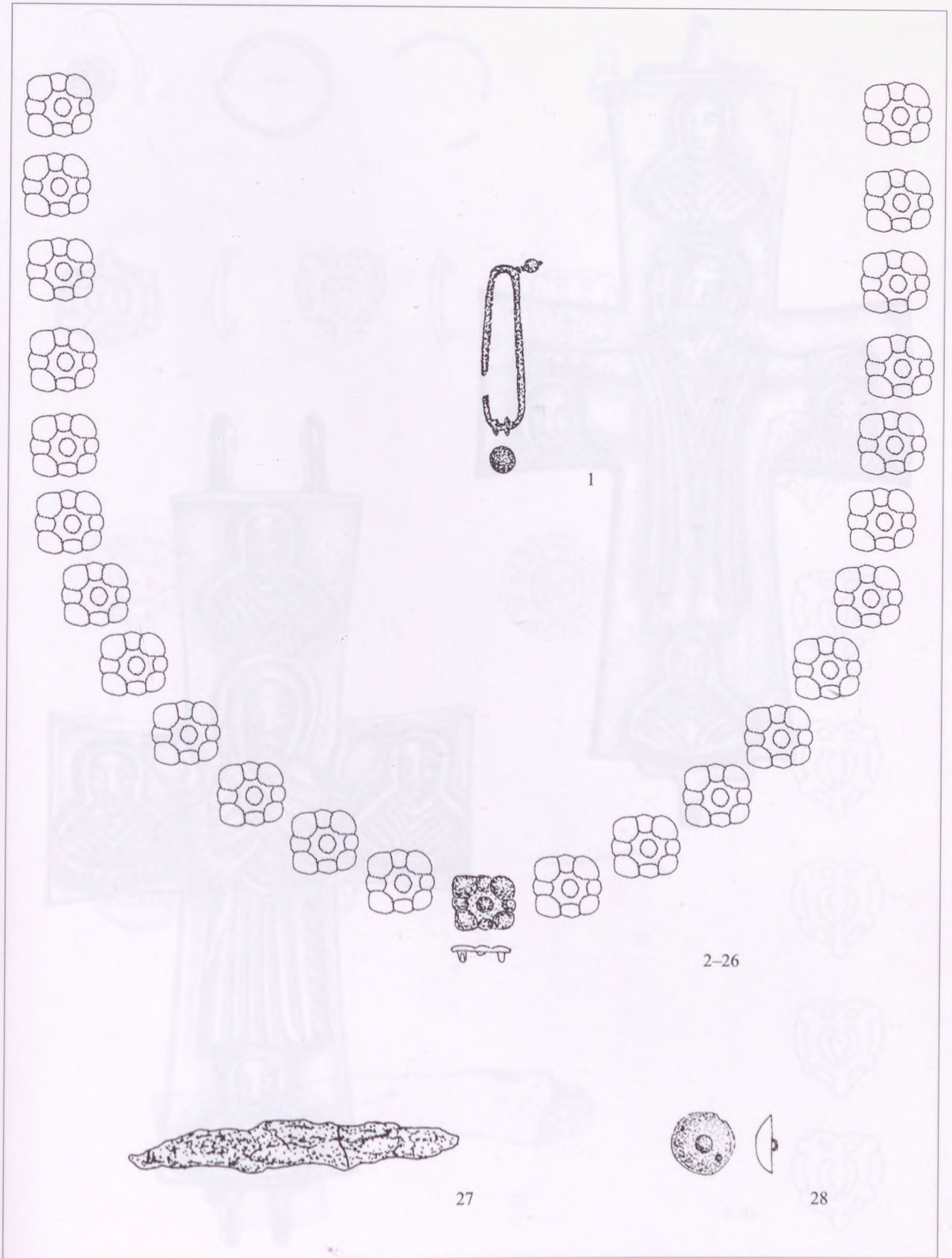
53. tábla. Tiszaeszlár-Dióskerti tábla, 1-21: I. sír

54. tábla. Tiszaeszlár-Dióskerti tábla,
 1-9: 2. sír; 10-15: 6. sír; 16-17: 9. sír; 18: 10. sír; 19-20: 11. sír; 21-25: 17. sír; 26: 19. sír

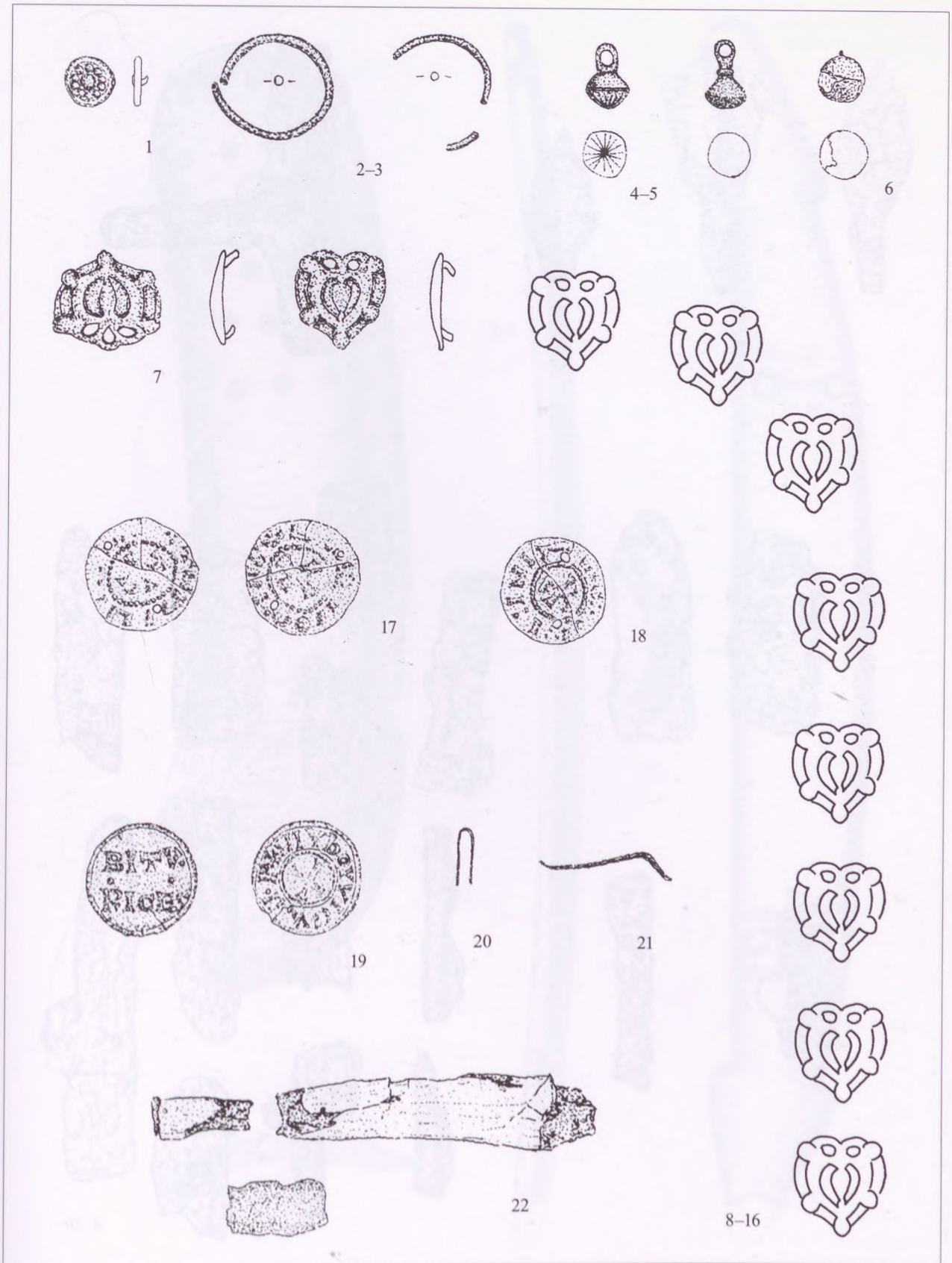
55. tábla. Tiszaeszlár-Dióskerti tábla, 1-23: 7. sír

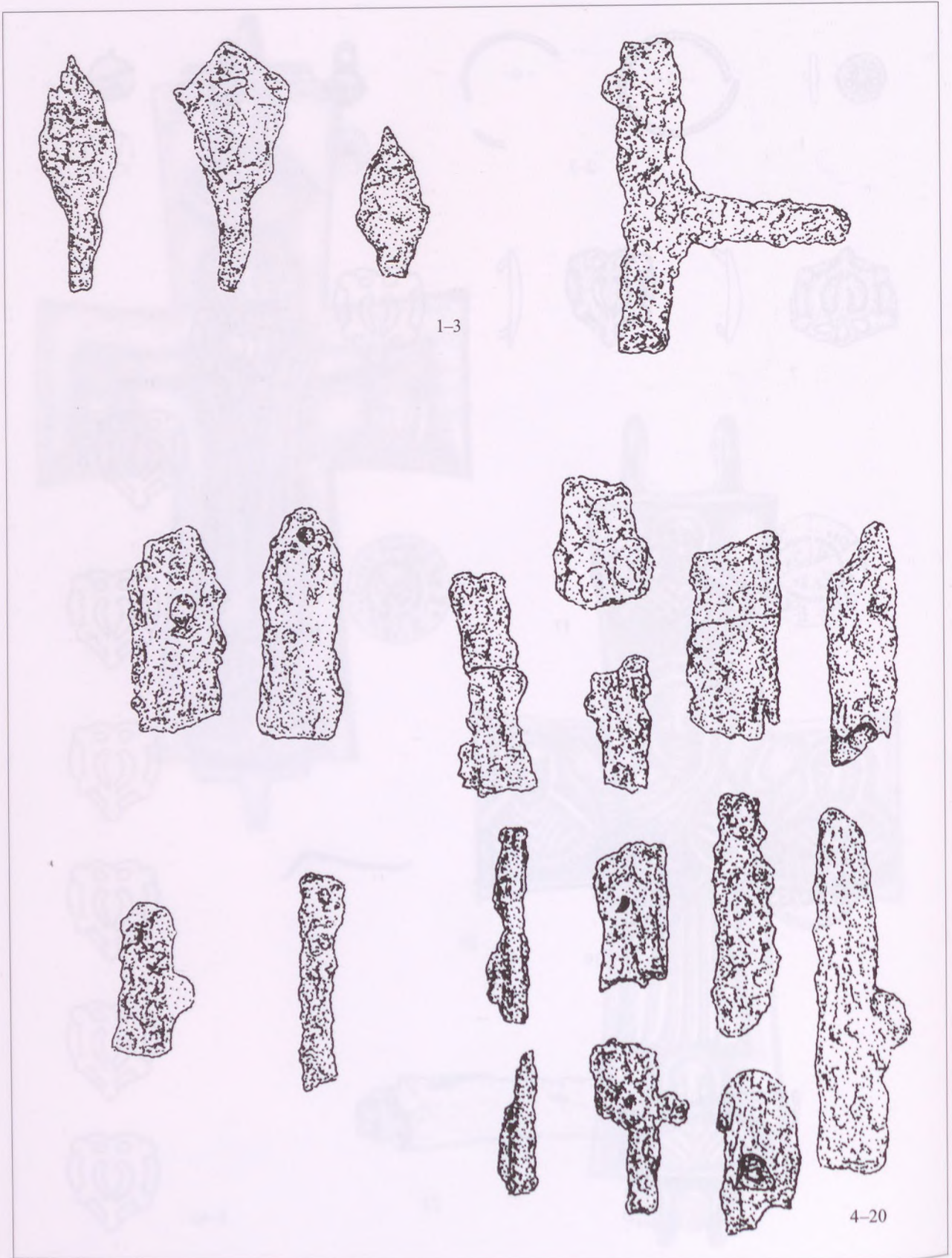
56. tábla. Tiszaeszlár-Dióskerti tábla, 1-28: 14. sír

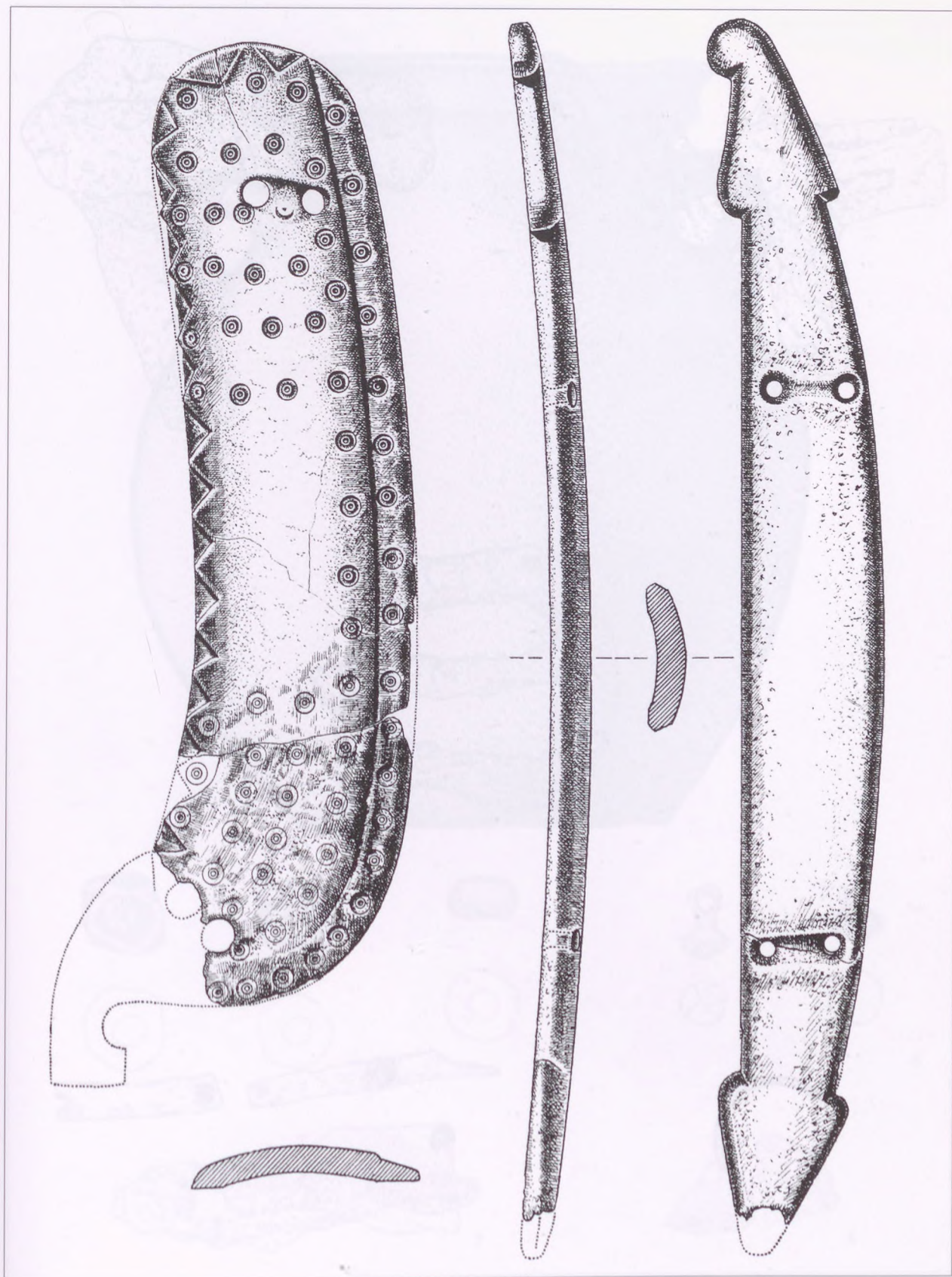
57. tábla. Tiszaeszlár-Sinkahegy környéke, szórvány

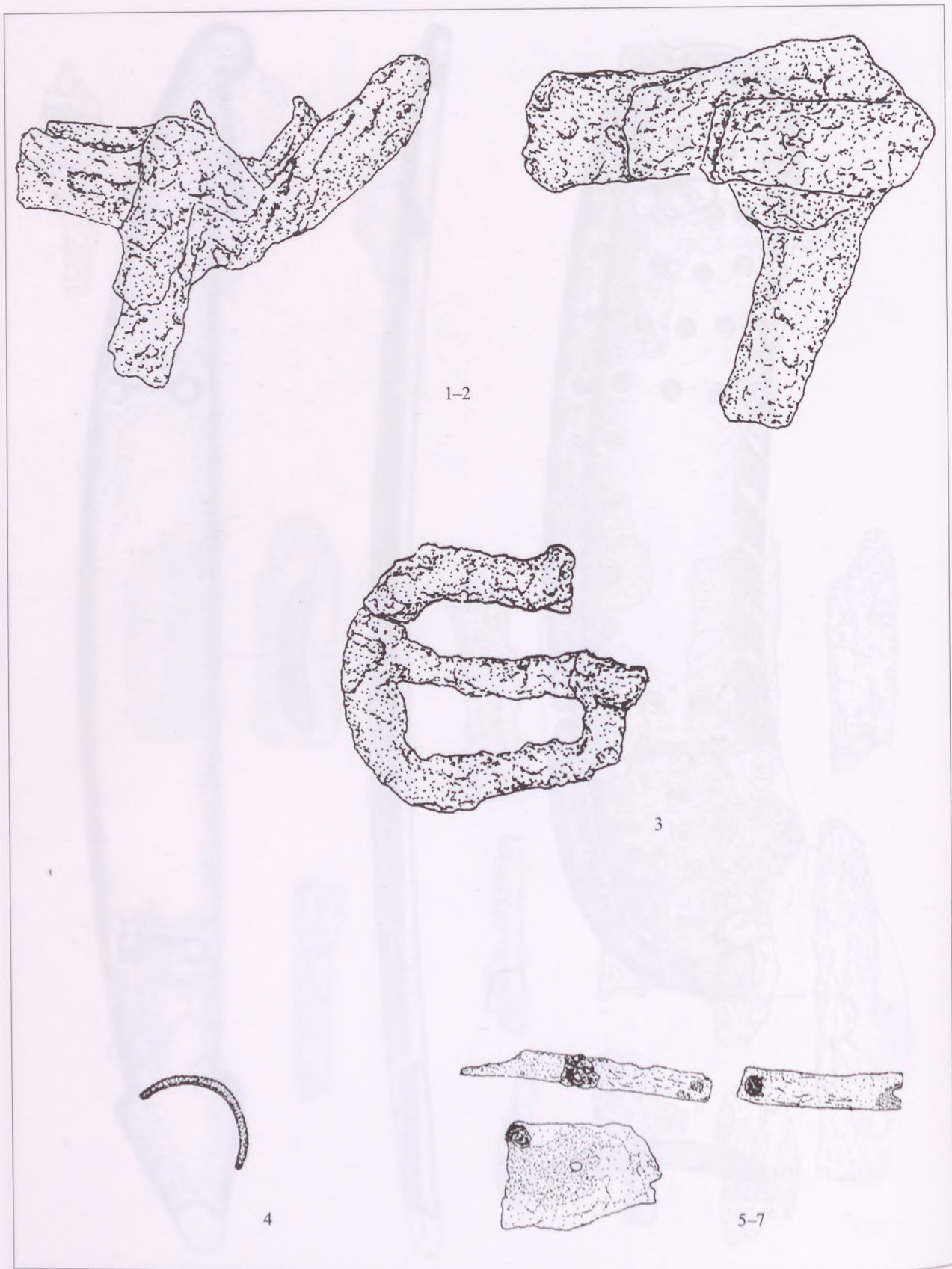
58. tábla. Tiszaeszlár-Újtelep, 1: 1. sír; 2-22: 2. sír

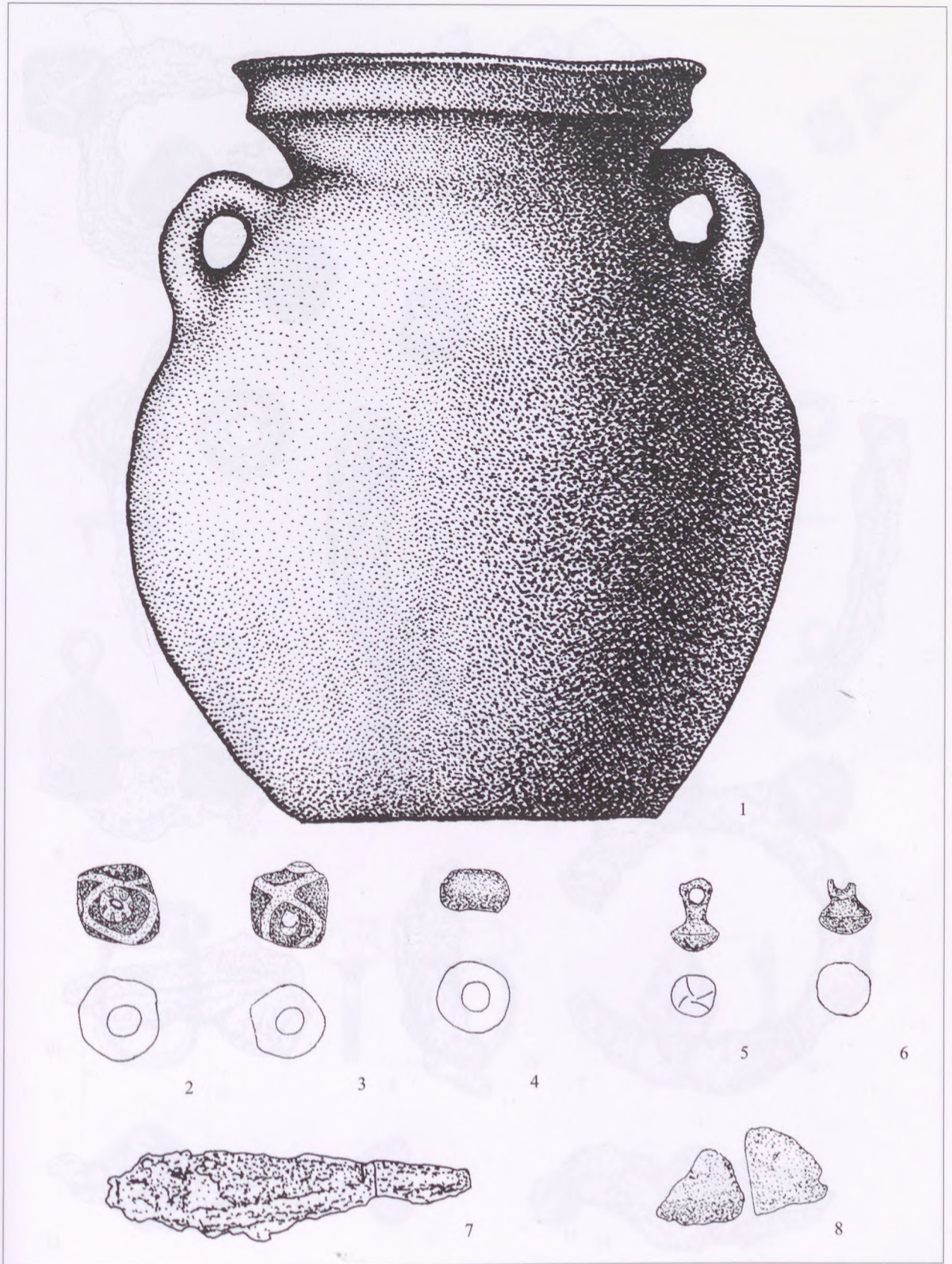
59. tábla. Tiszaeszlár-Újtelep, 1-20: 2. sír

60. tábla. Tiszaeszlár-Újtelep, 1-2: 2. sír

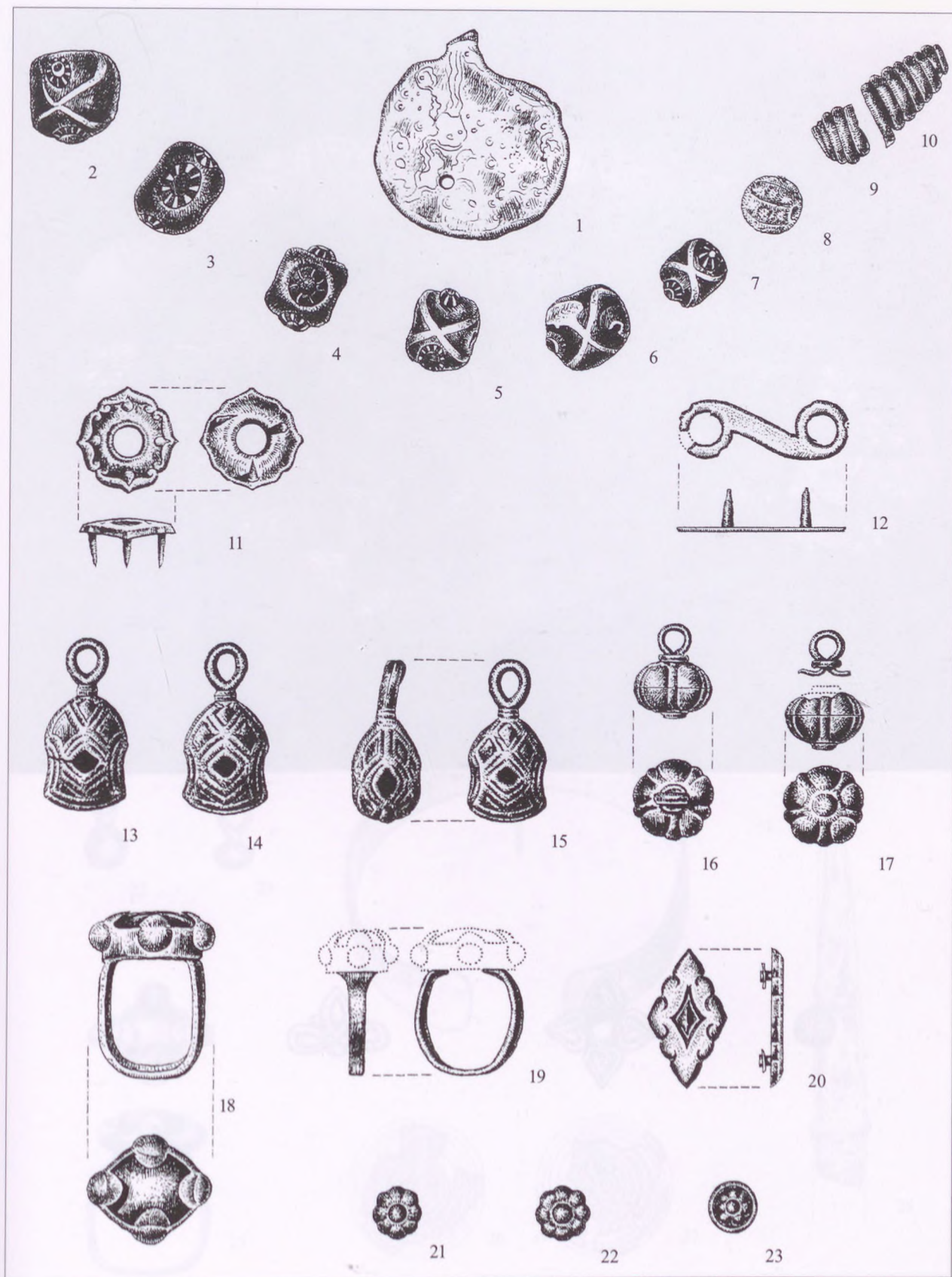
61. tábla. Tiszaeszlár-Újtelep, 1-3: 2. sír; 4-7: 3. sír

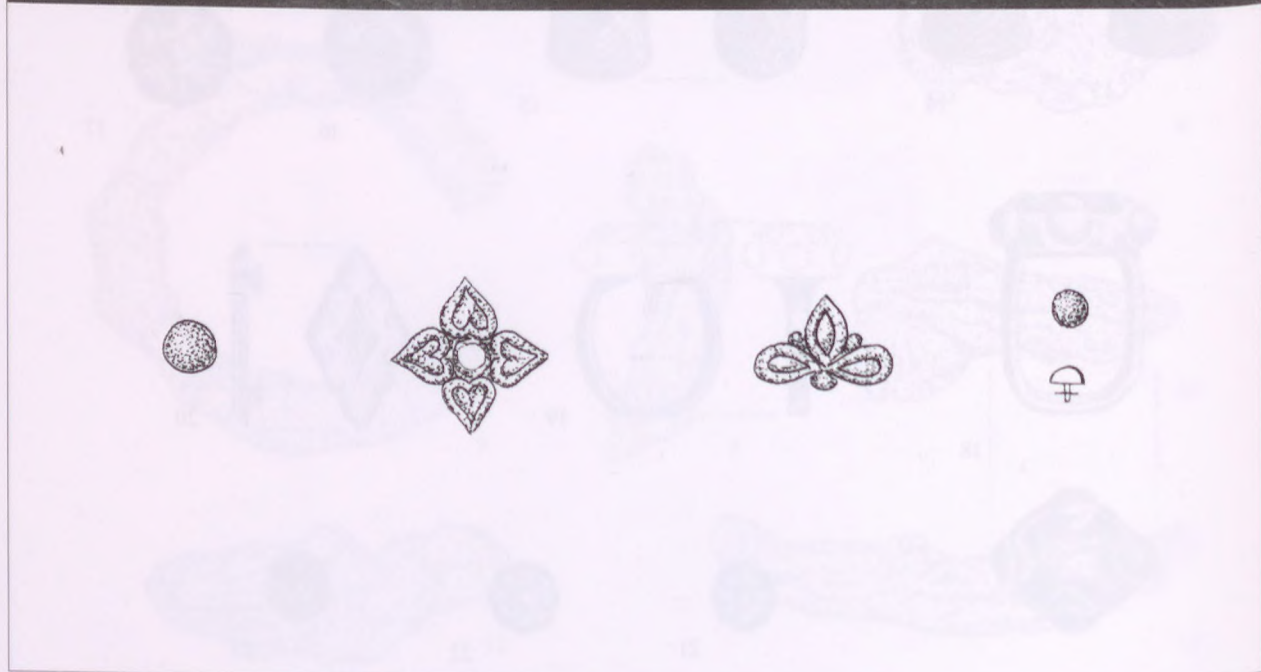
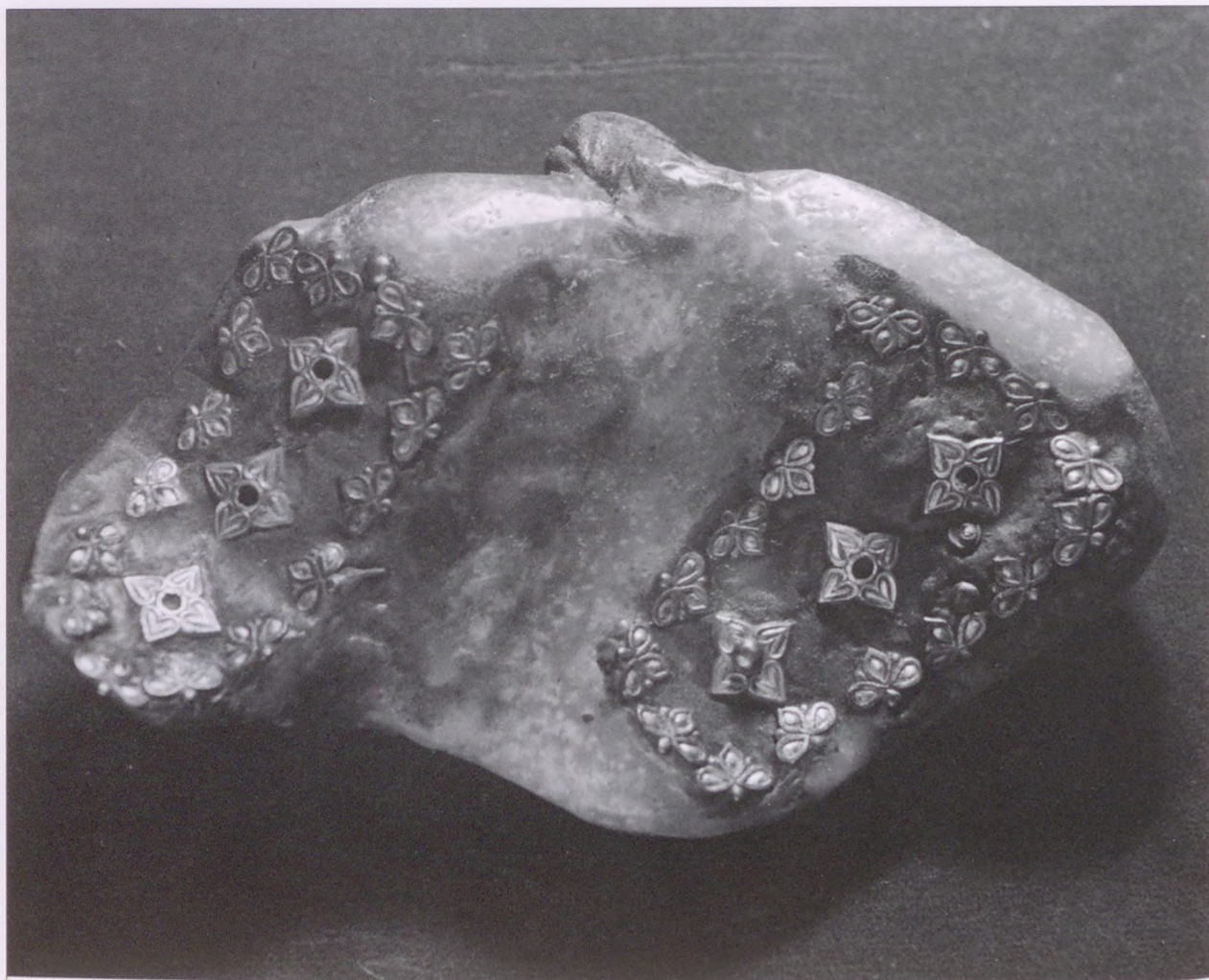
62. tábla. Tiszaeszlár-Újtelep, 1-8: 4. sír

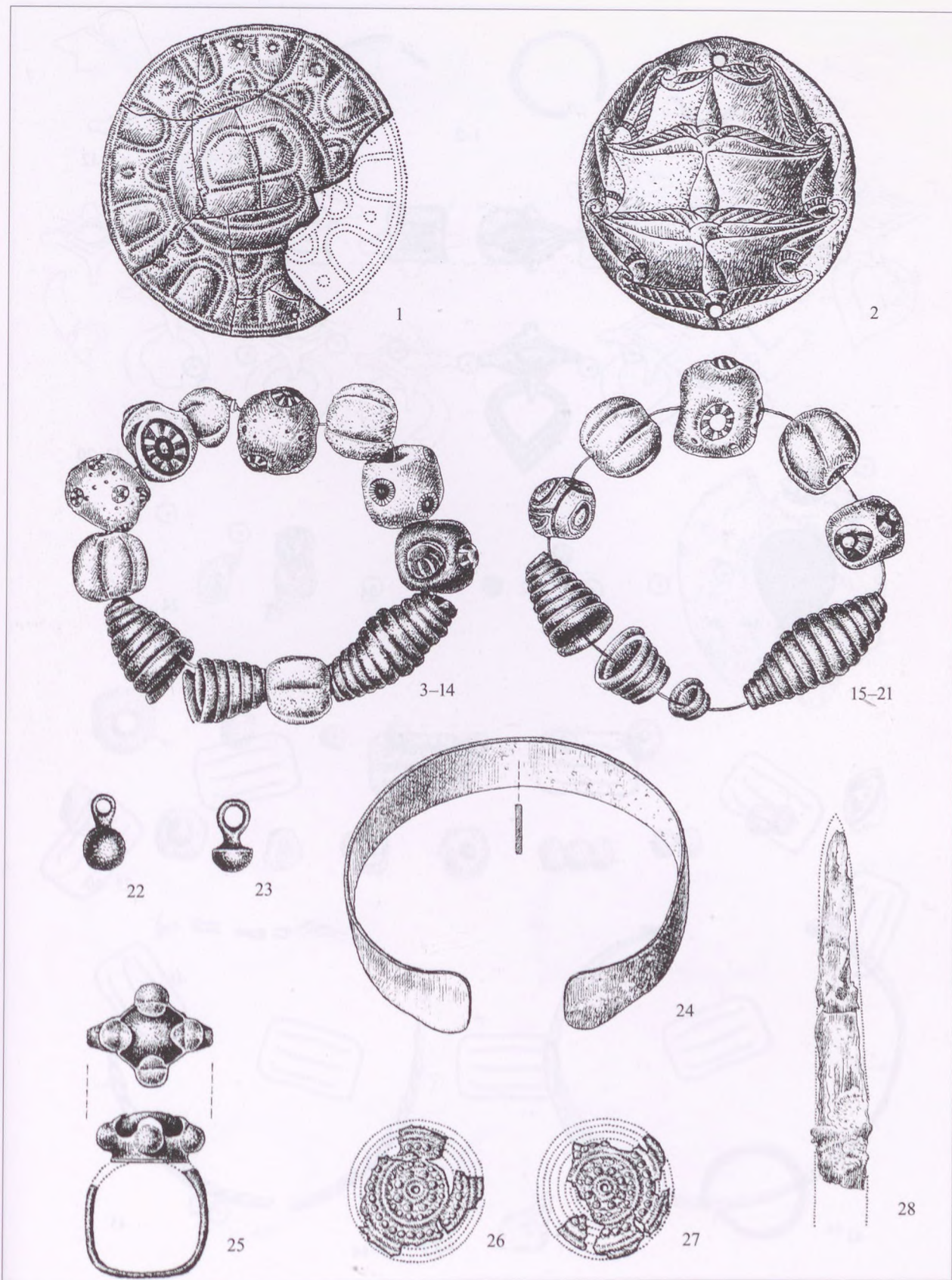
63. tábla. Tiszaeszlár-Újtelep, 1-12: 4. sír

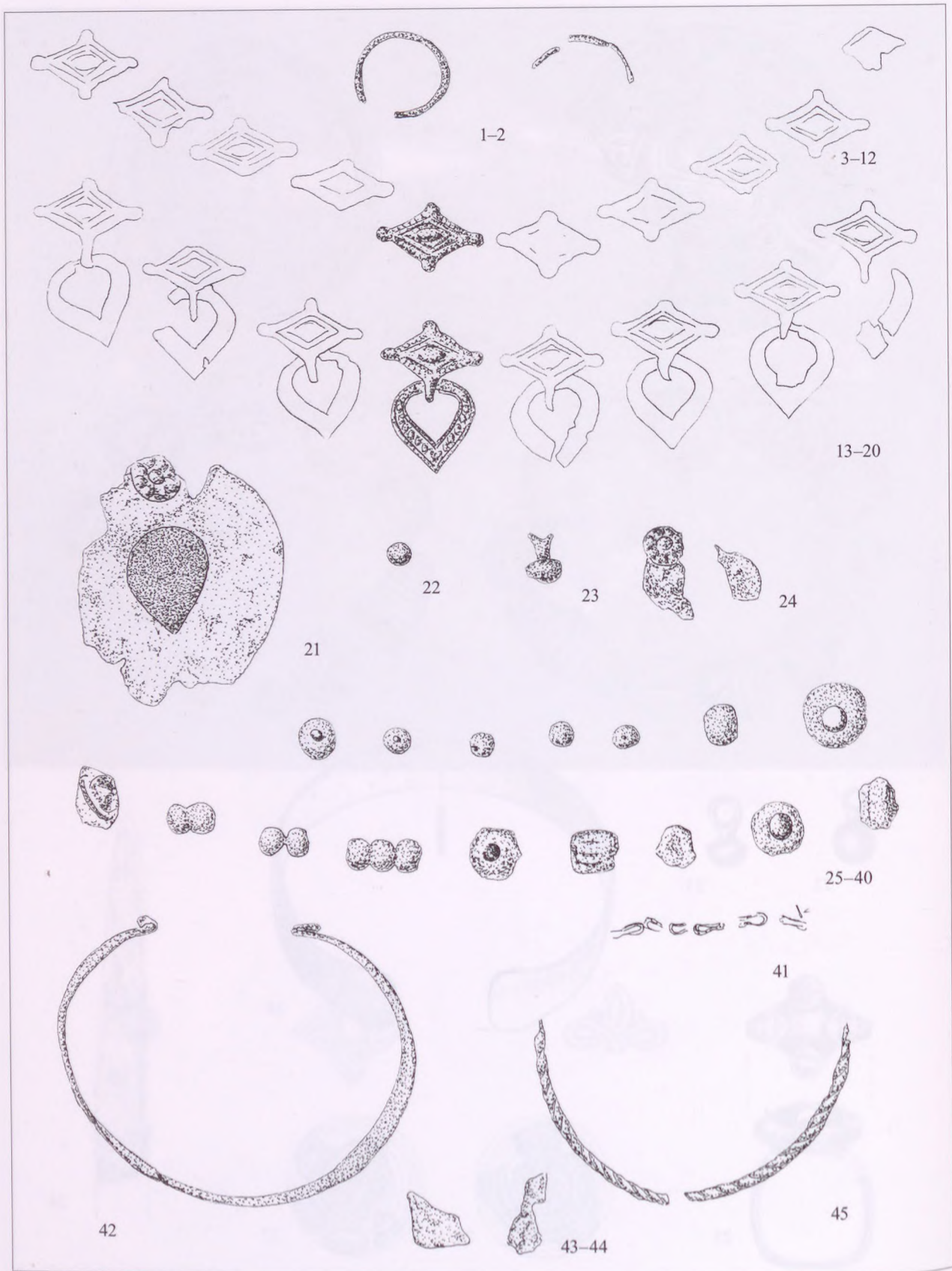
64. tábla. Tiszaeszlár-Vörösmarty utca, 1-23: 1. sír

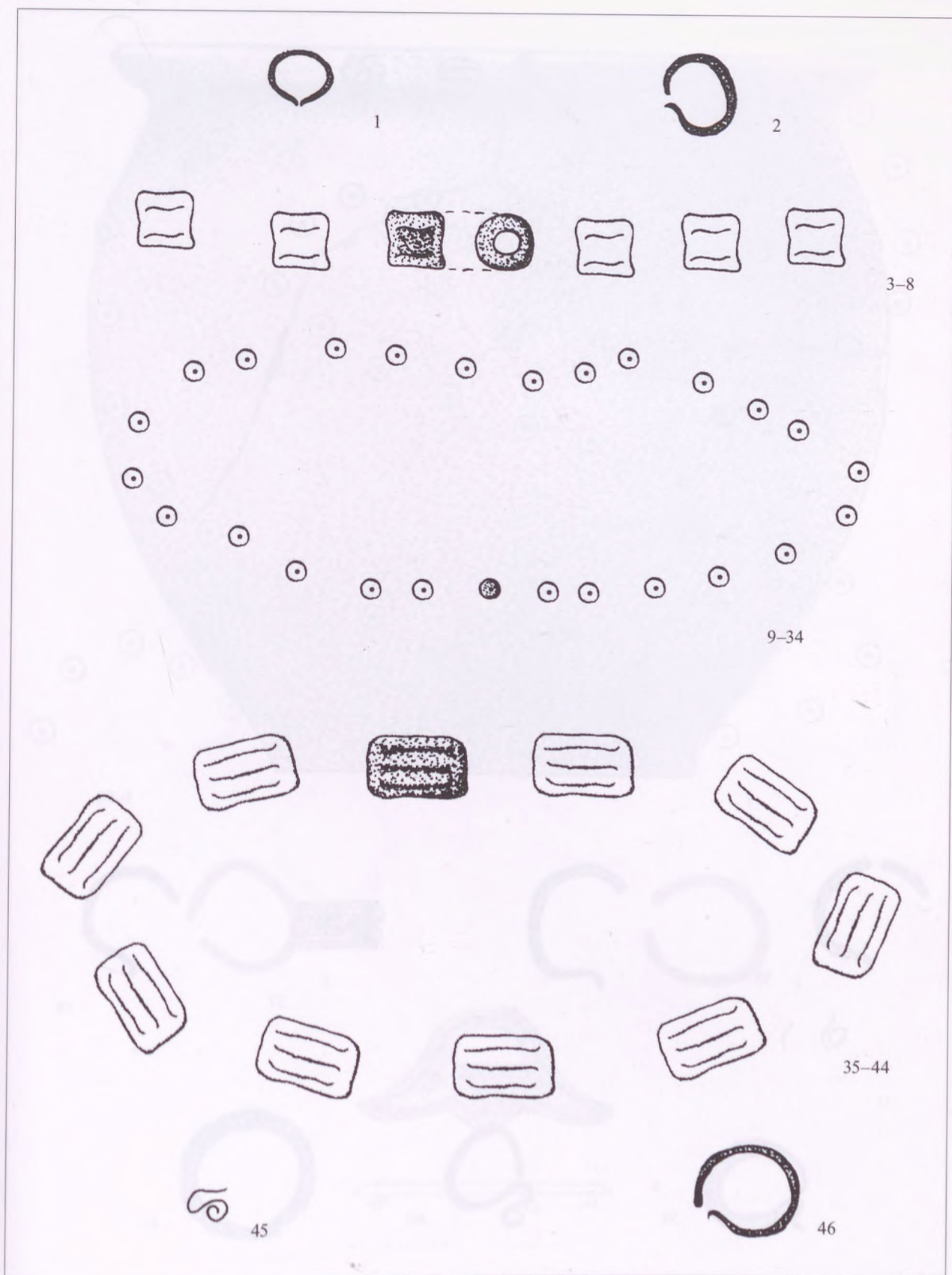
65. tábla. Tiszaeszlár-Vörösmarty utca, I. sír

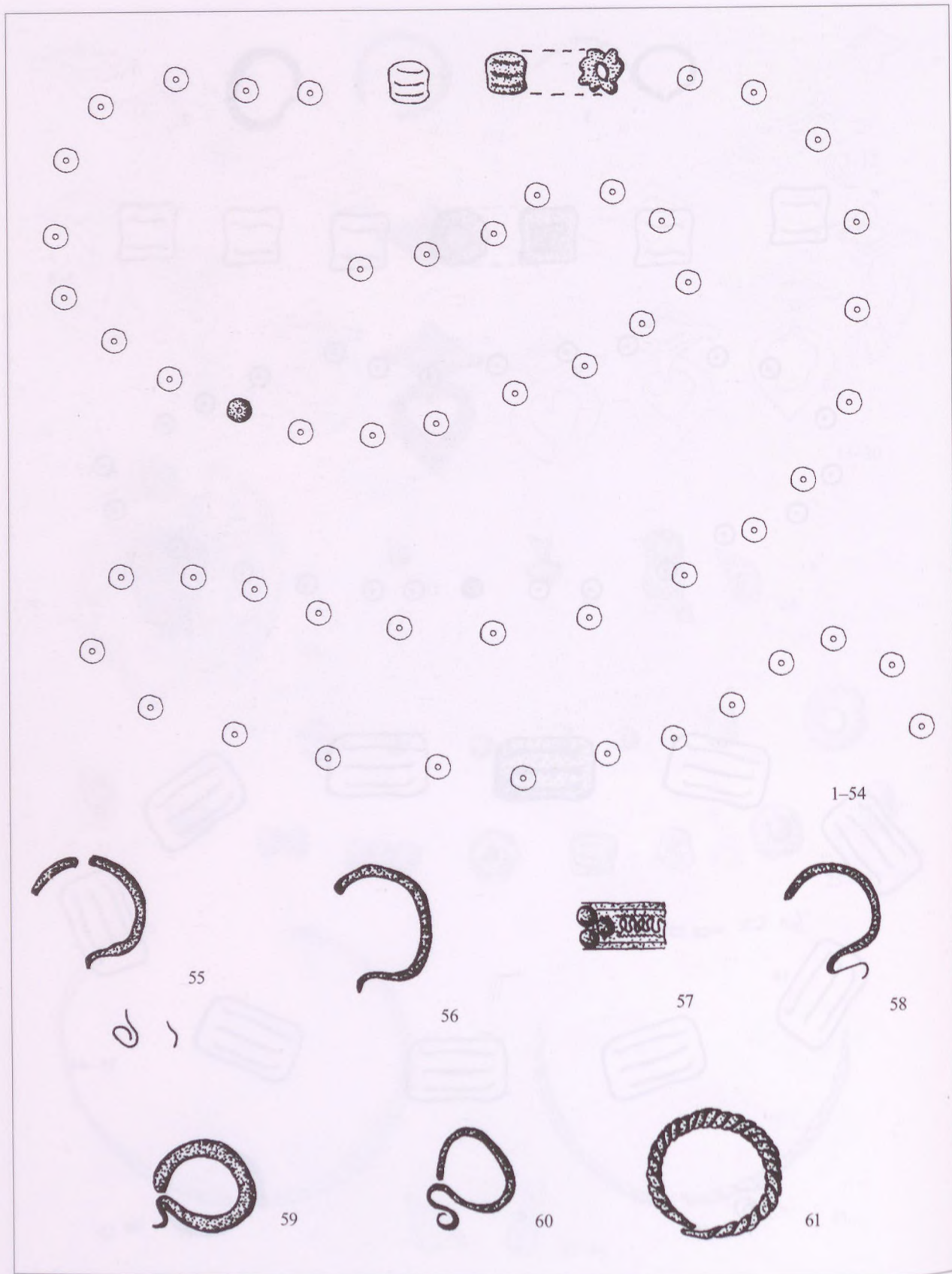
66. tábla. Tiszaeszlár-Vörösmarty utca, 1-28: 2. sír

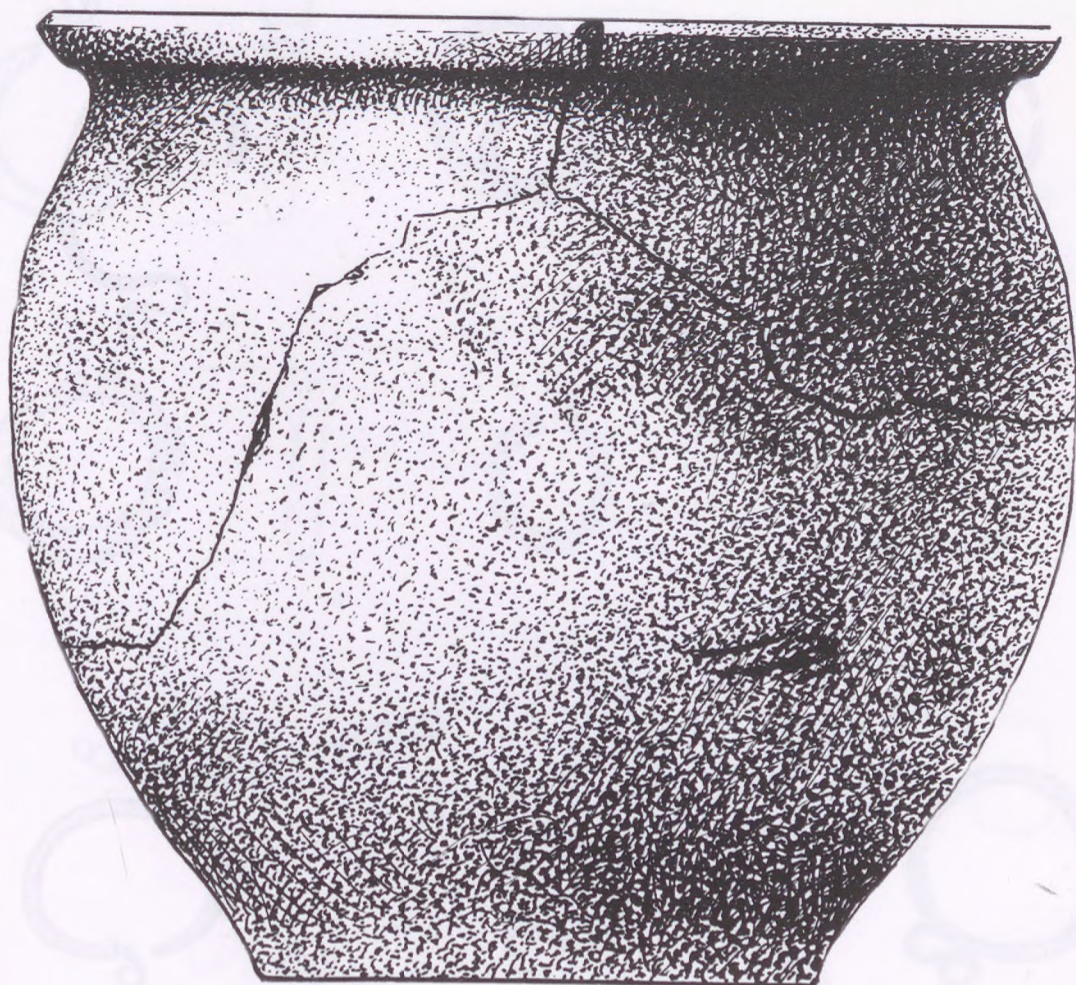
67. tábla. Tiszaeszlár-Vörösmarty utca, 1-45: 3. sír

68. tábla. Tiszalök-Fészecalja-dűlő, 1: 16. sír; 2-8: 17. sír; 9-34: 18. sír; 35-45: 21. sír; 46: 26. sír

69. tábla. Tiszalök-Fészekalja-dűlő, 1–54: 37. sír; 55–57: 52. sír; 58: 59. sír; 59–61: 62. sír

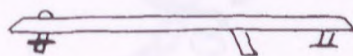
1

2

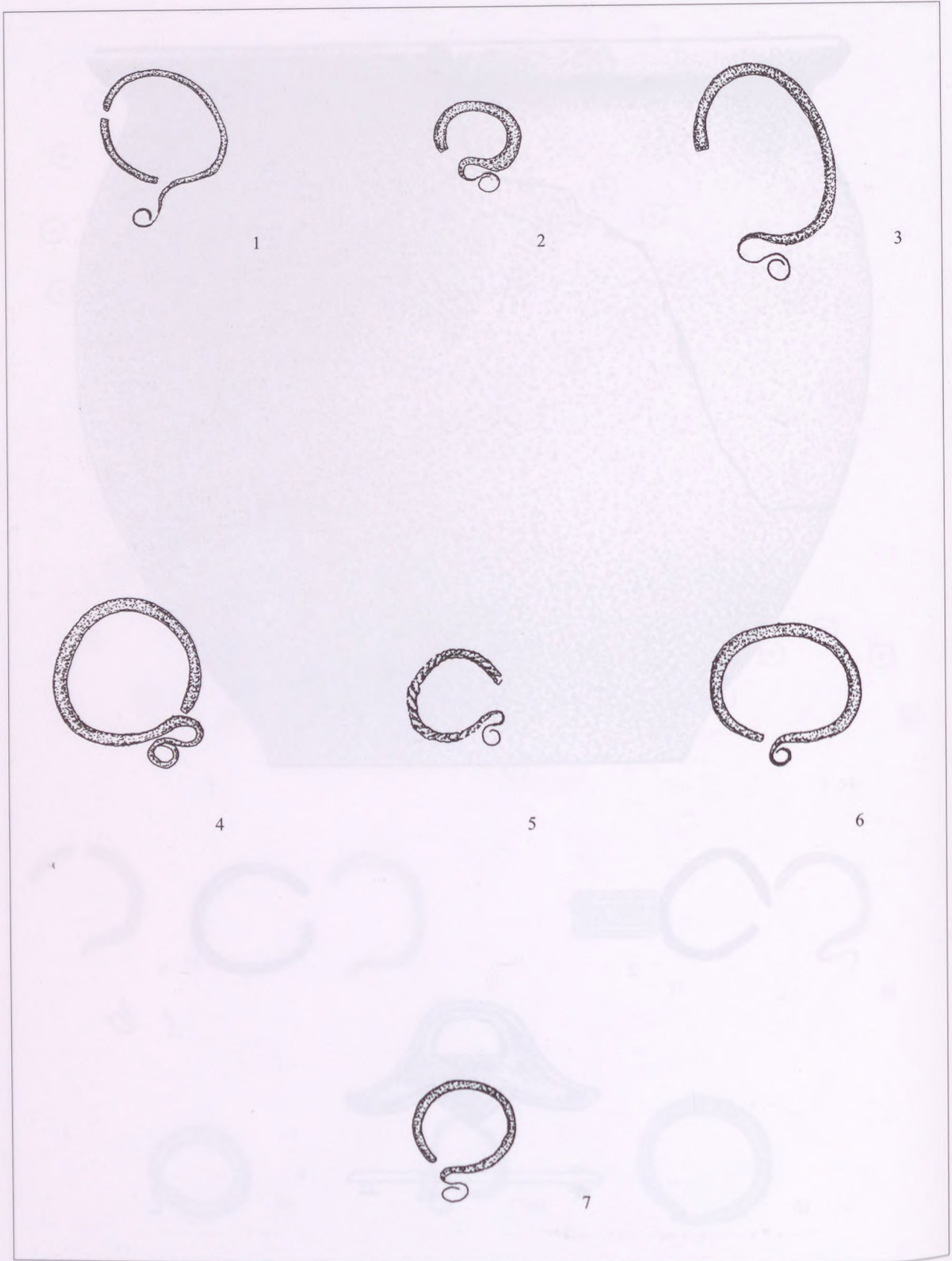

3

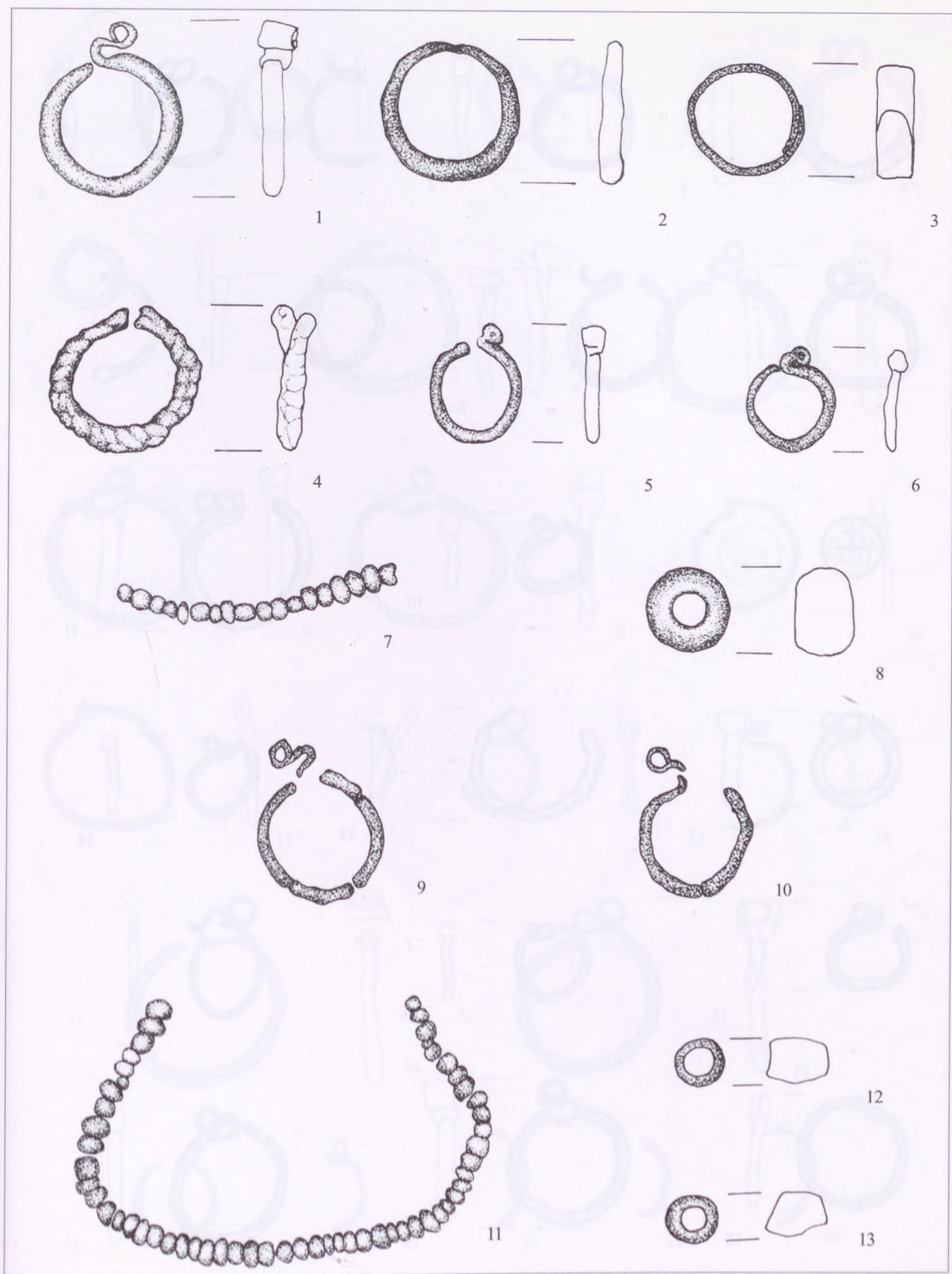

4

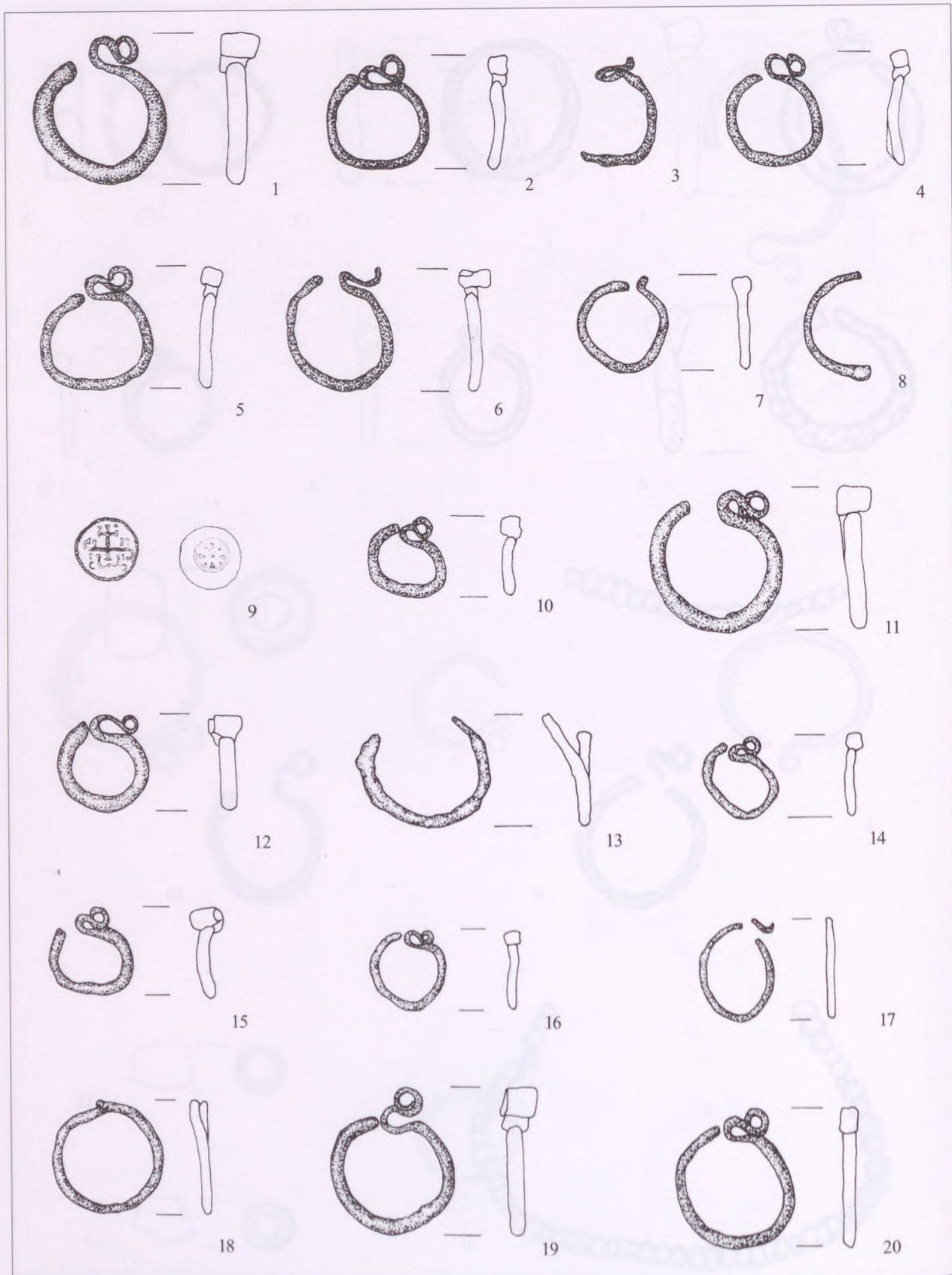
70. tábla. Tiszalök-Kisfástanya

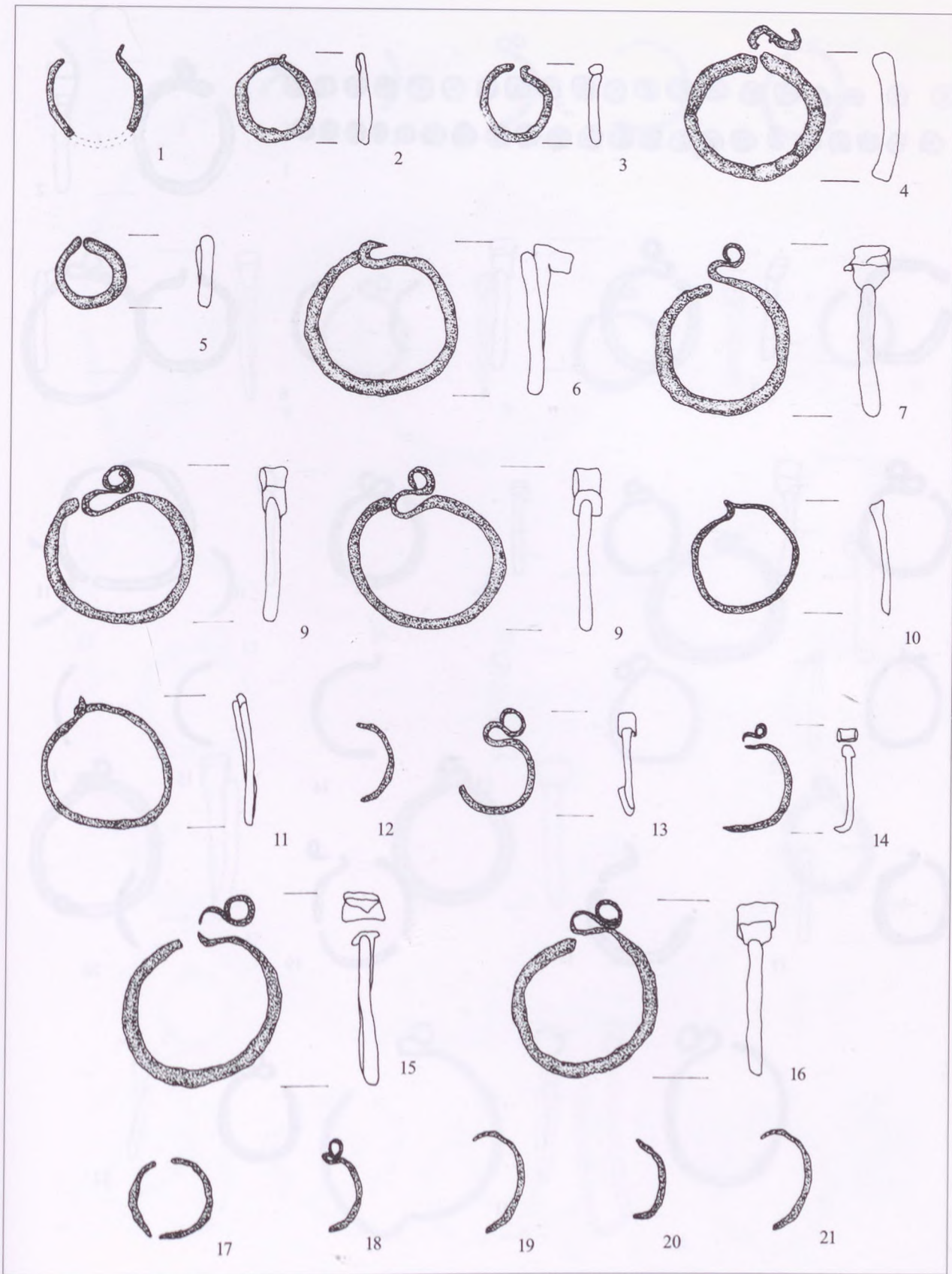
71. tábla. Tiszalök-Kövestelek, 1-2: 5. sír; 3-4: 7. sír; 5: 9. sír; 6: 12. sír; 7: 16. sír

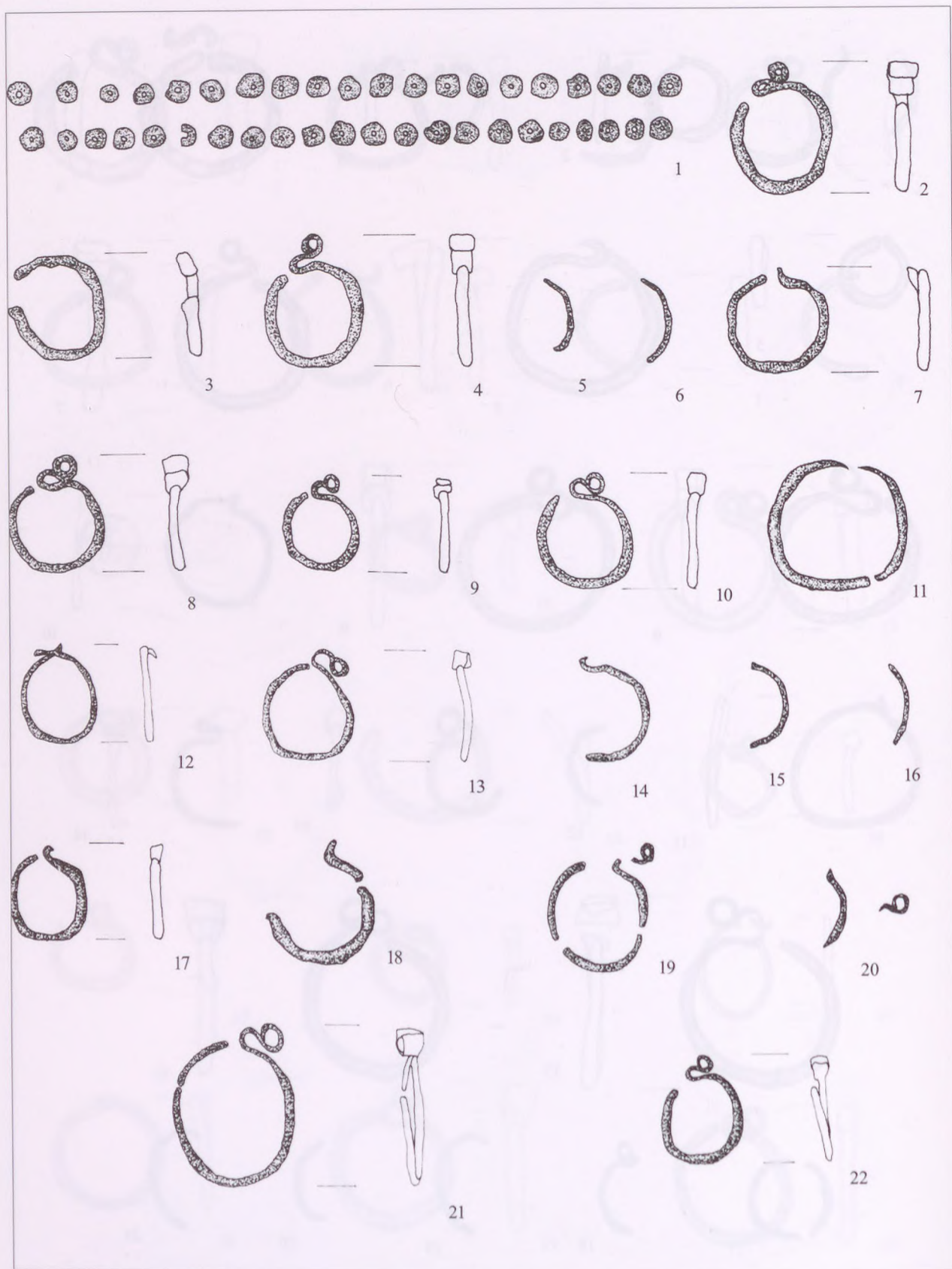
72. tábla. Tiszalök-Kövestelek, 1: 1. sír; 2: 5. sír; 3: 16. sír; 4: 35. sír; 5: 36. sír; 6-8: 40. sír; 9-13: 44. sír

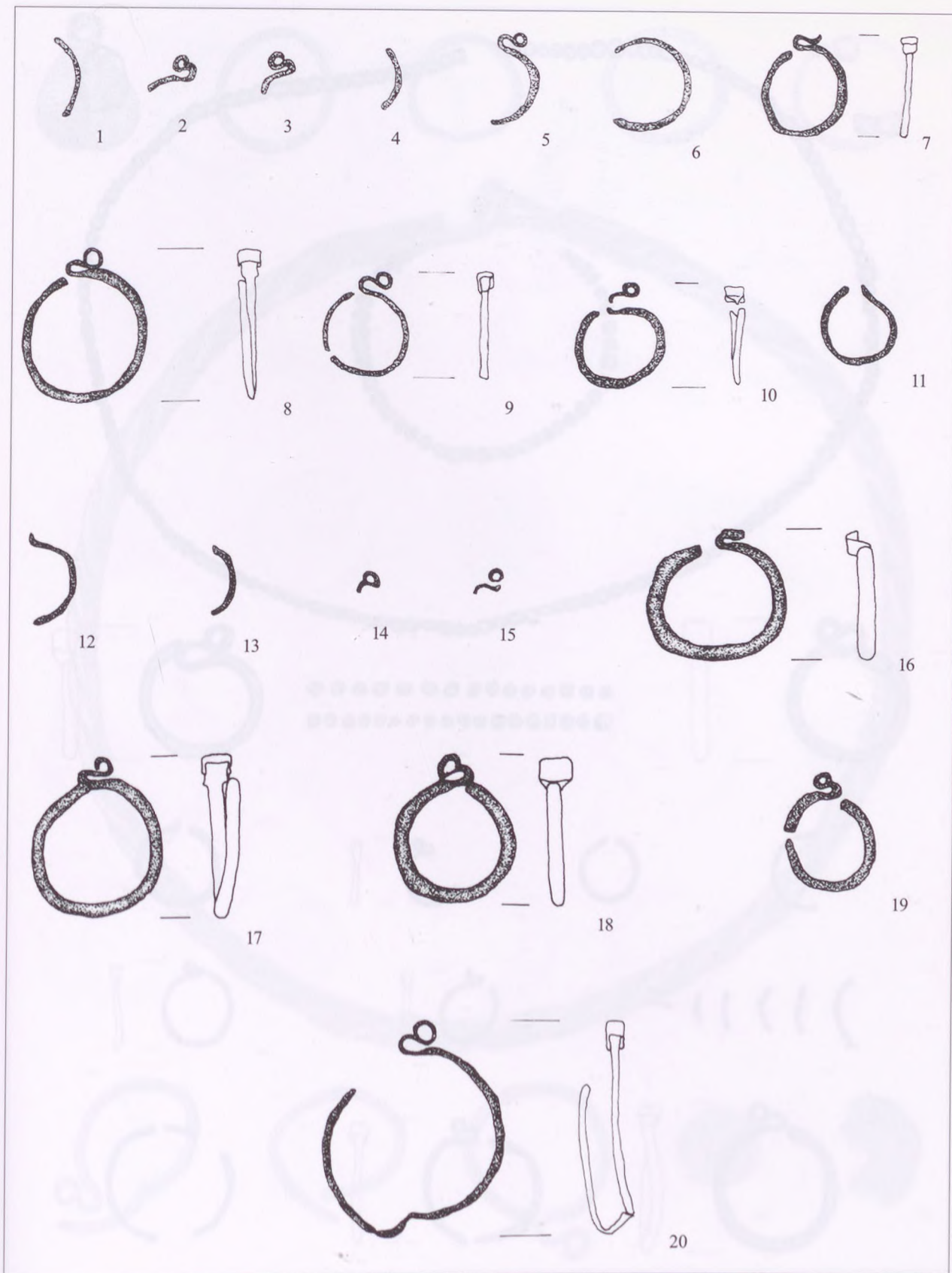
73. tábla. Tiszalök-Kövestelek, 1-6: 48. sír; 7: 55. sír; 8: 64. sír; 9: 70. sír; 10: 84. sír; 11: 89. sír; 12: 94. sír; 13: 109. sír; 14: 111. sír; 15: 121. sír; 16: 135. sír; 17-18: 153. sír; 19: 157. sír; 20: 164. sír

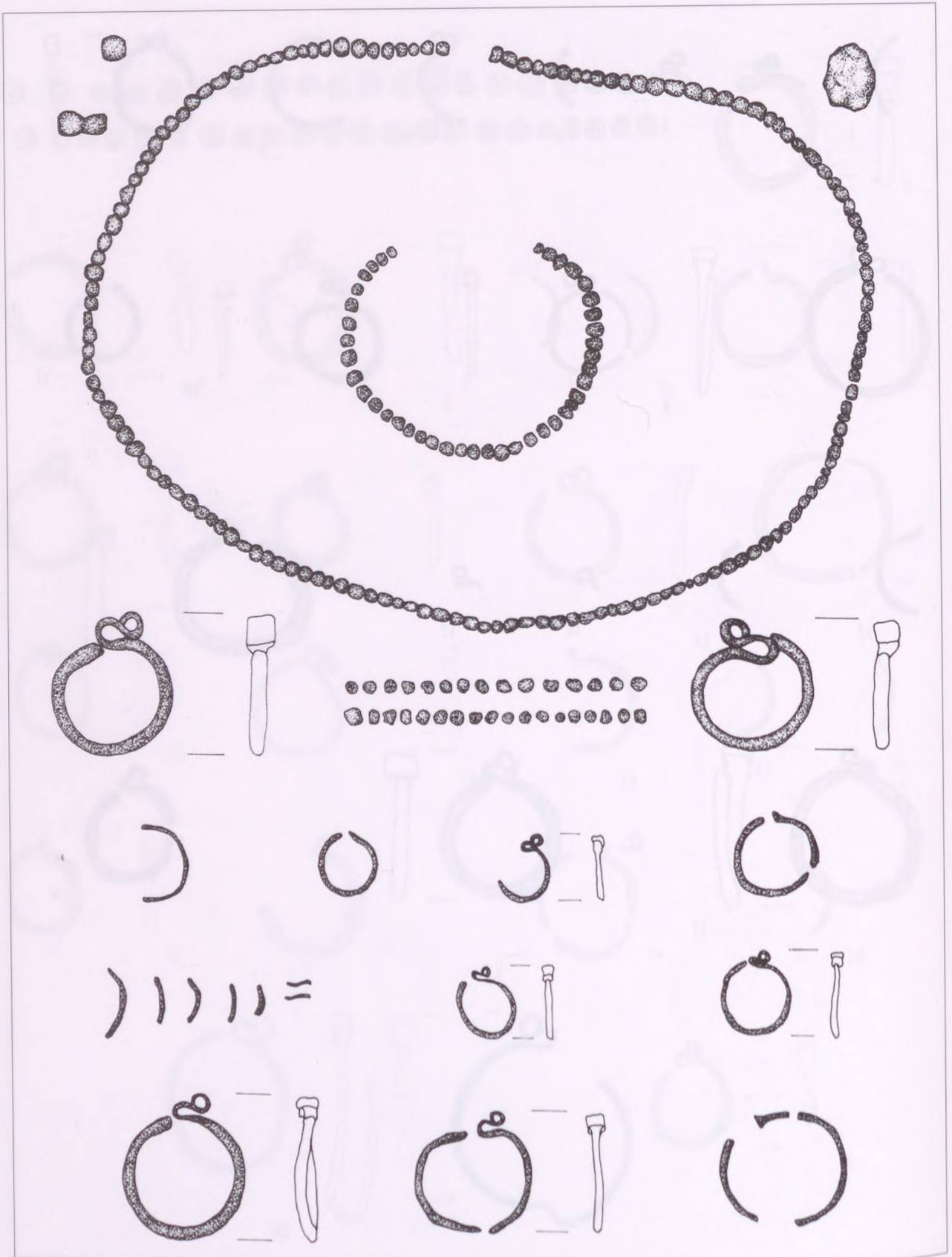
74. tábla. Tiszalök-Kövestelek, 1: 174. sír; 2-3: 177. sír; 4: 197. sír; 5: 217. sír;
6-7: 222. sír; 8-10: 225. sír; 11: 228. sír; 12-13: 240. sír; 14-21: 244. sír

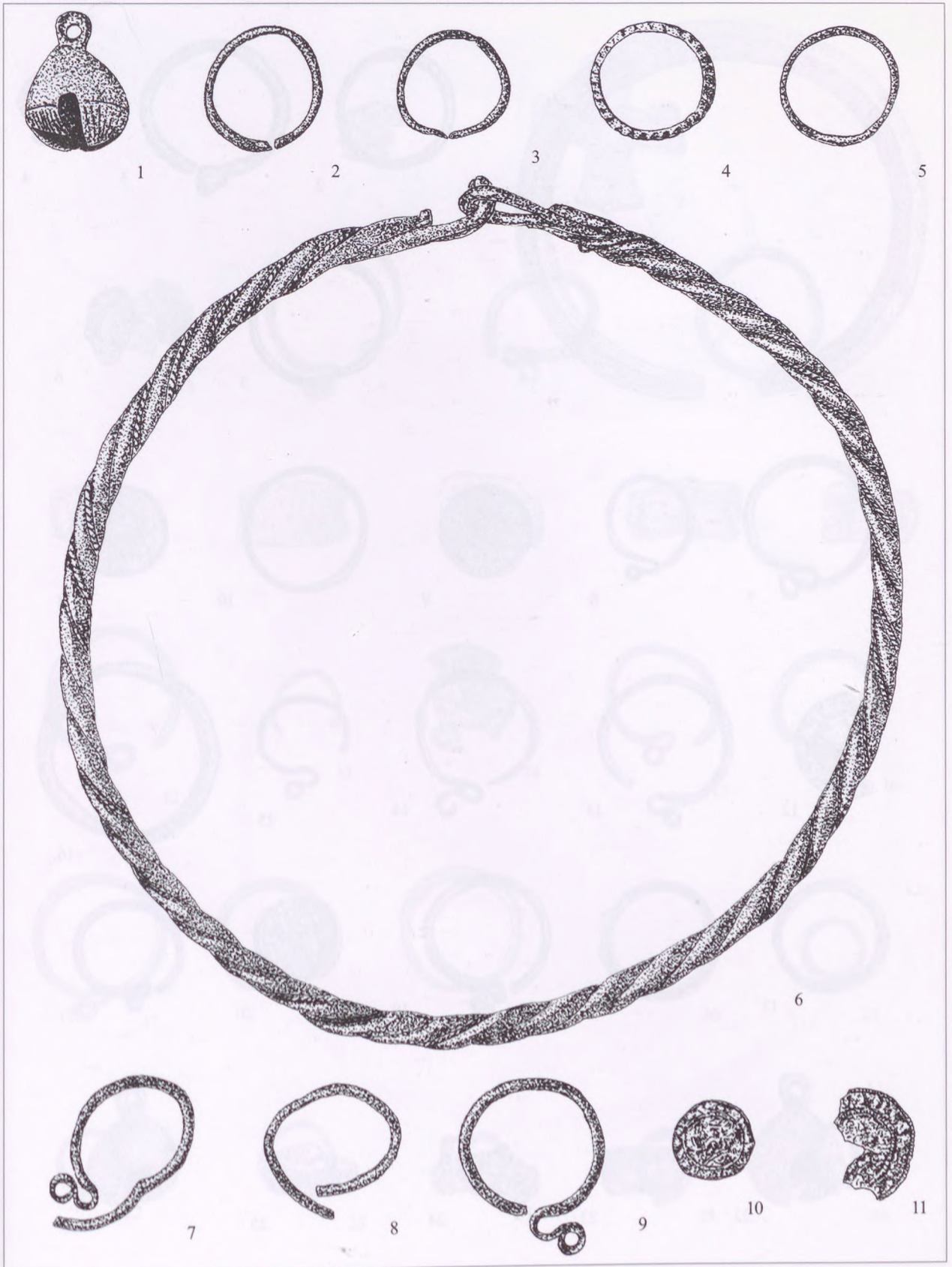
75. tábla. Tiszalök-Kövestelek, 1: 252. sír; 2-4: 253. sír; 5-8: 256. sír; 9: 263. sír; 10: 272. sír;
 11: 286. sír; 12-16: 295. sír; 17-18: 296. sír; 19-20: 297. sír; 21: 299. sír; 22: 306. sír

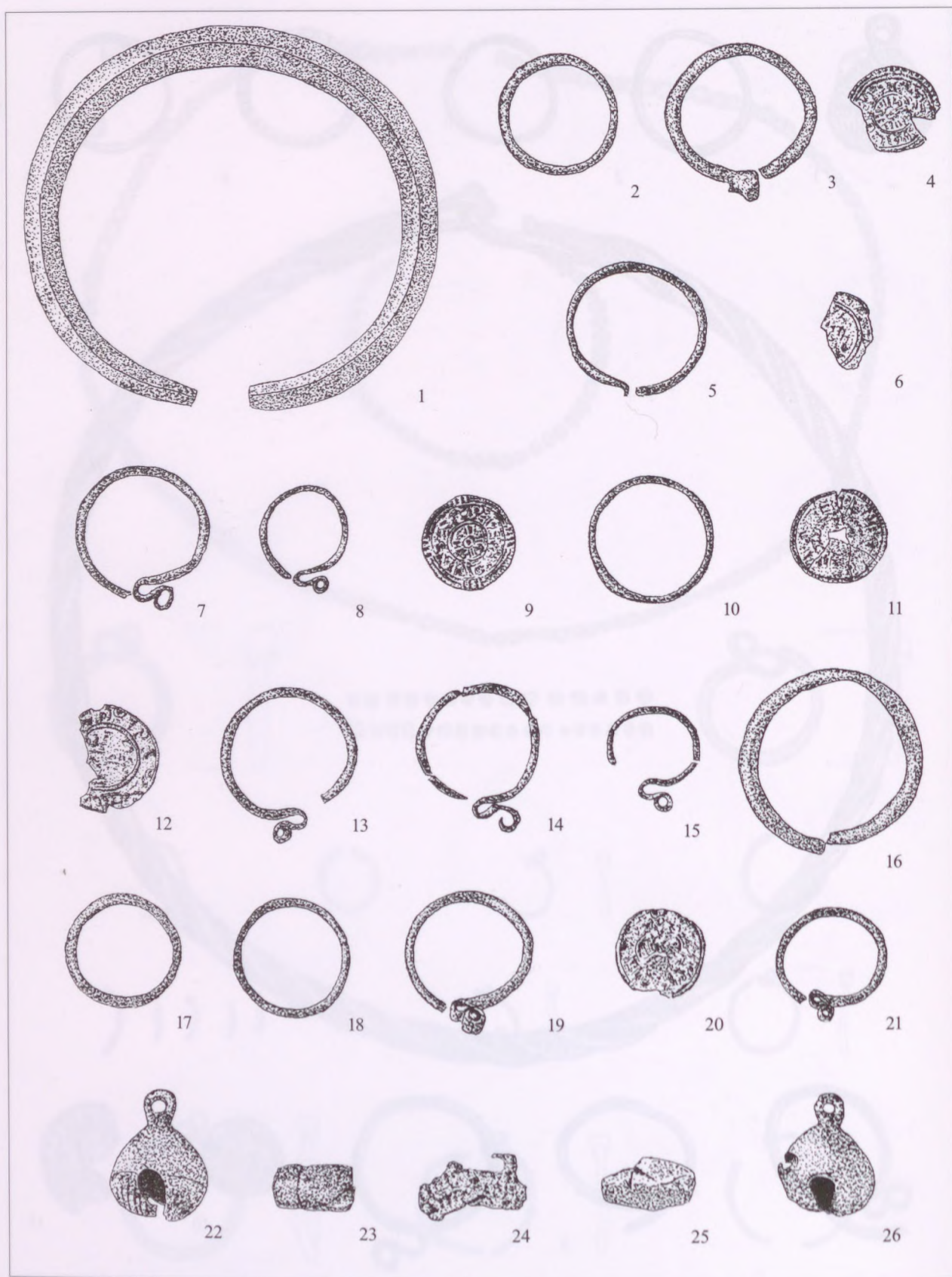
76. tábla. Tiszalök-Kövestelek, 1–4: 316. sír; 5–9: 317. sír; 10: 318. sír; 11–15: 329. sír; 16: 332. sír; 17: 344. sír; 18–19: 355. sír; 20: 359. sír;

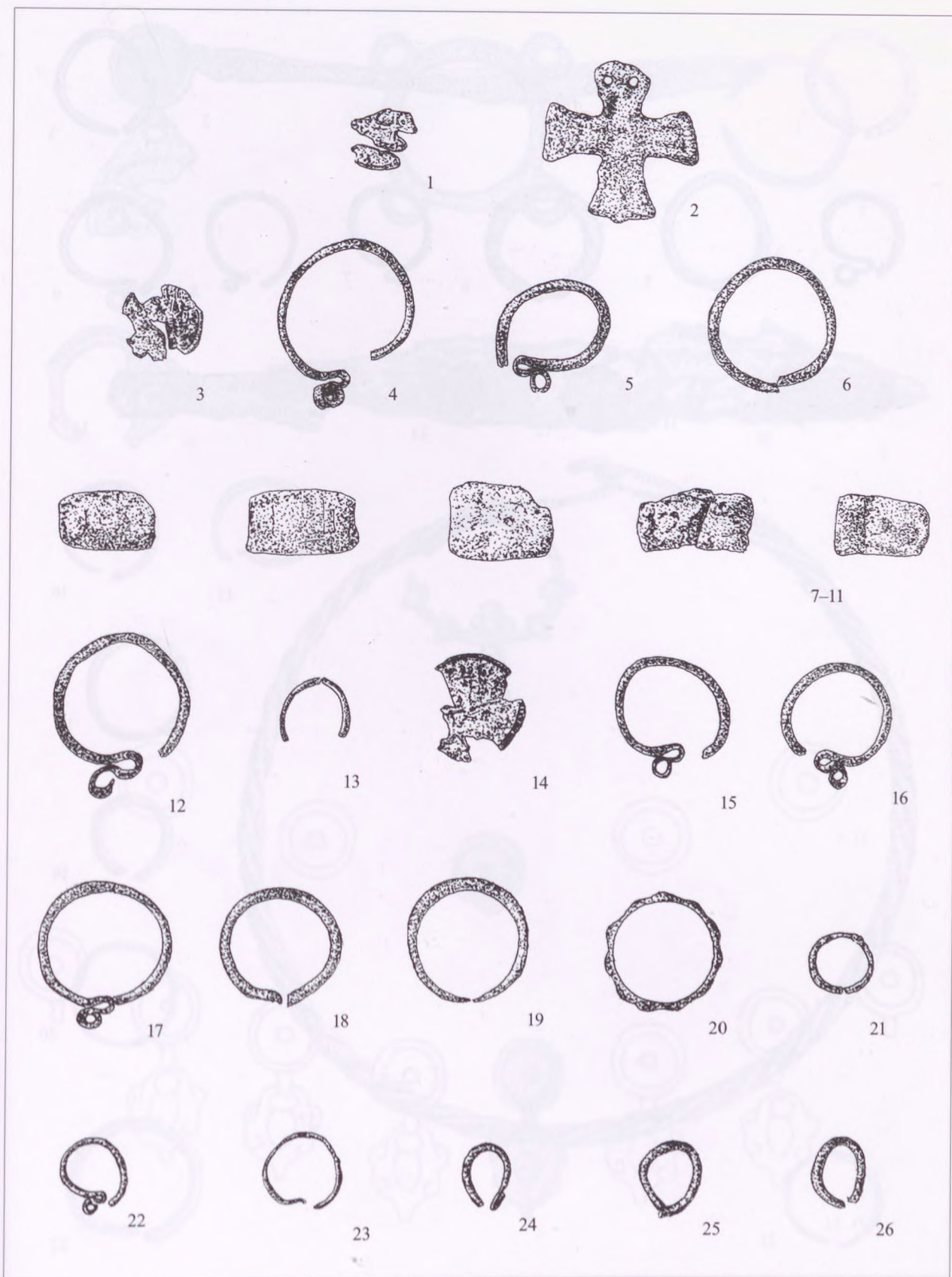
77. tábla. Tiszalök-Kövestelek, szórványleletek

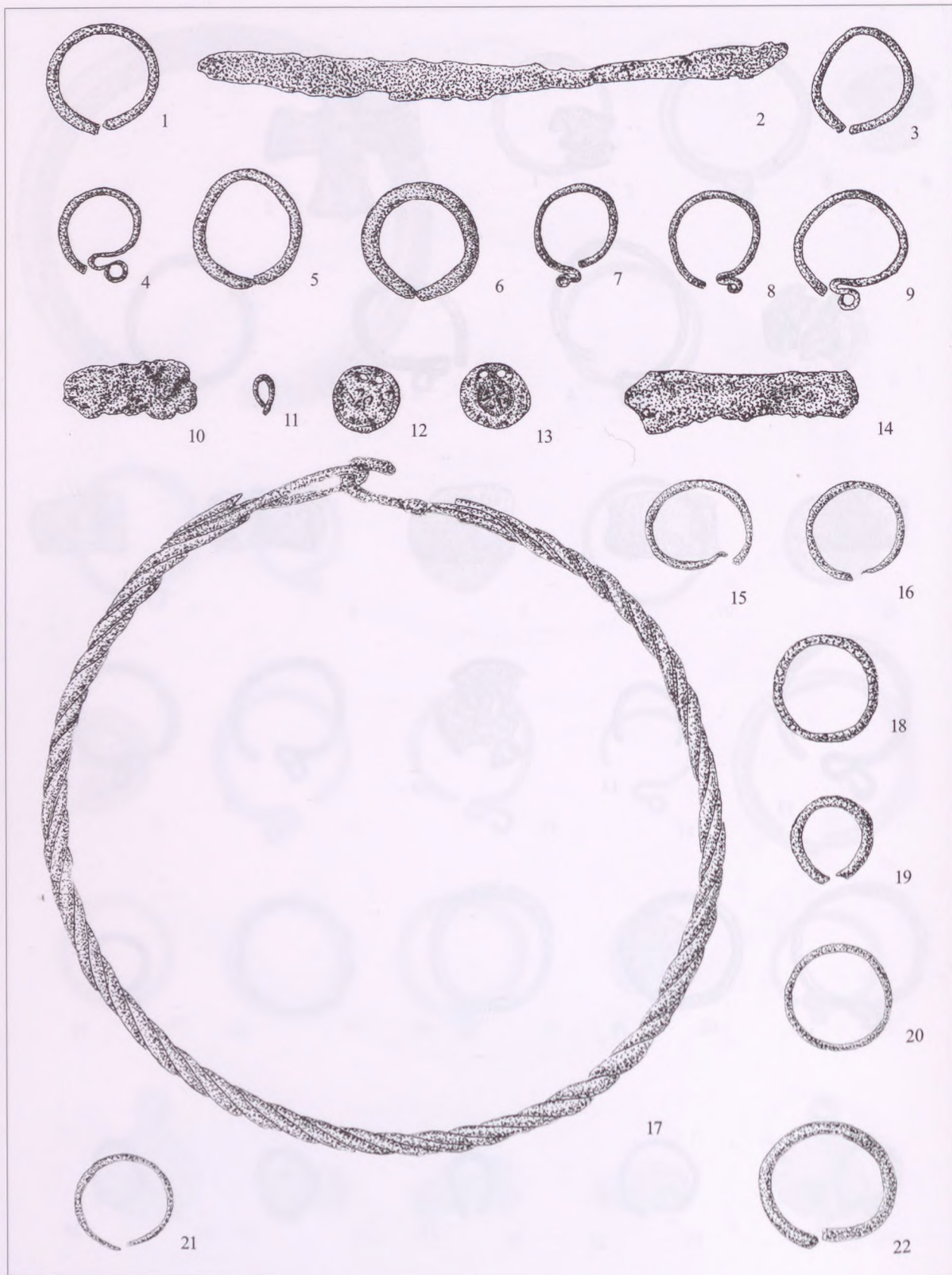
78. tábla. Tiszalök-Rázompusztá I., 1: 5. sír; 2-6: 10. sír; 7-10: 20. sír; 11: 21. sír

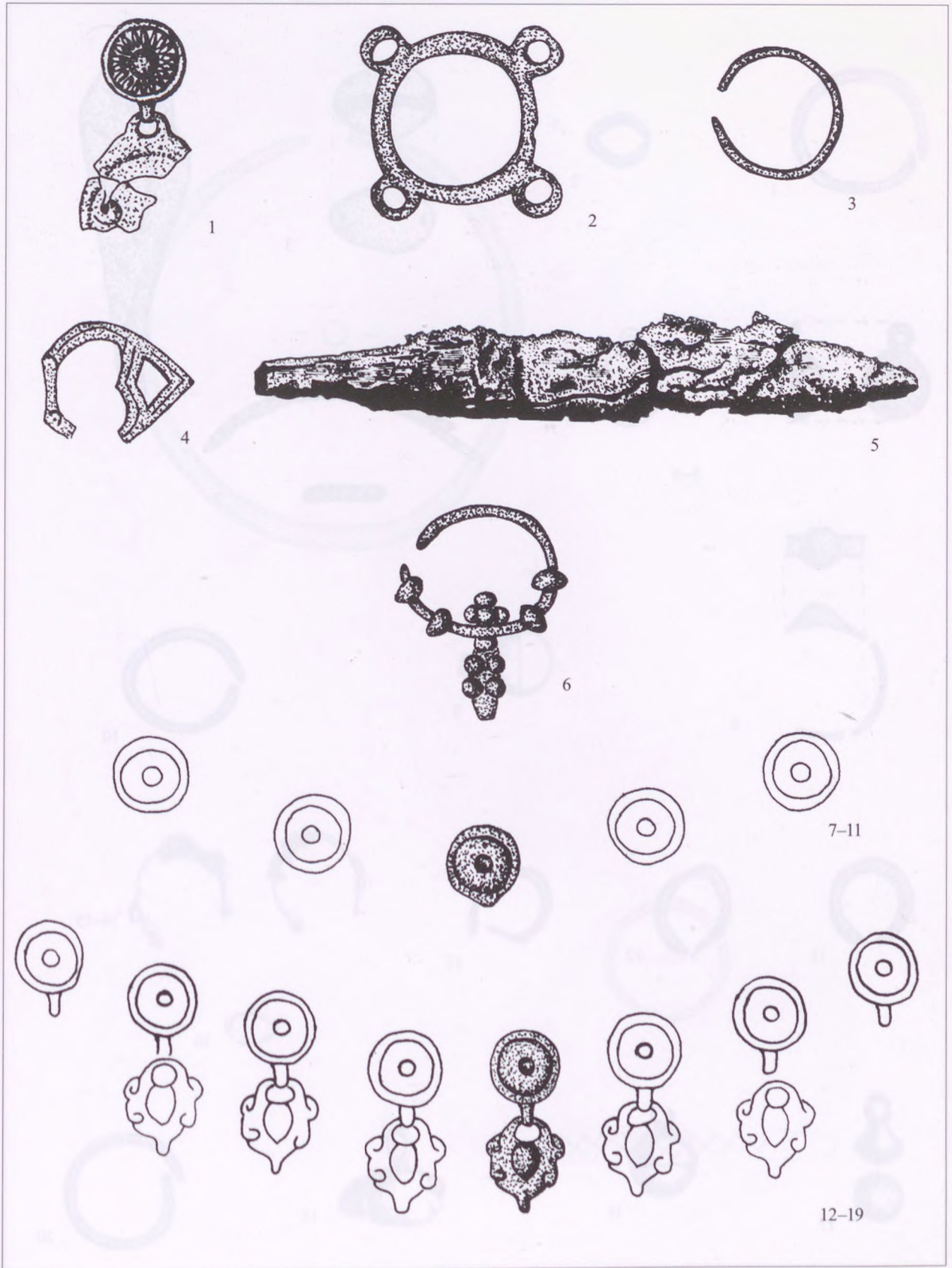
79. tábla. Tiszalök-Rázompusztá I., 1: 23. sír; 2: 28. sír; 3–4: 35. sír; 5: 38. sír; 6: 51. sír; 7–8: 54. sír; 9: 56. sír; 10: 66. sír; 11: 67. sír; 12: 73. sír; 13–15: 76. sír; 16: 85. sír; 17–18: 91. sír; 19–20: 98. sír; 21–26: 99. sír

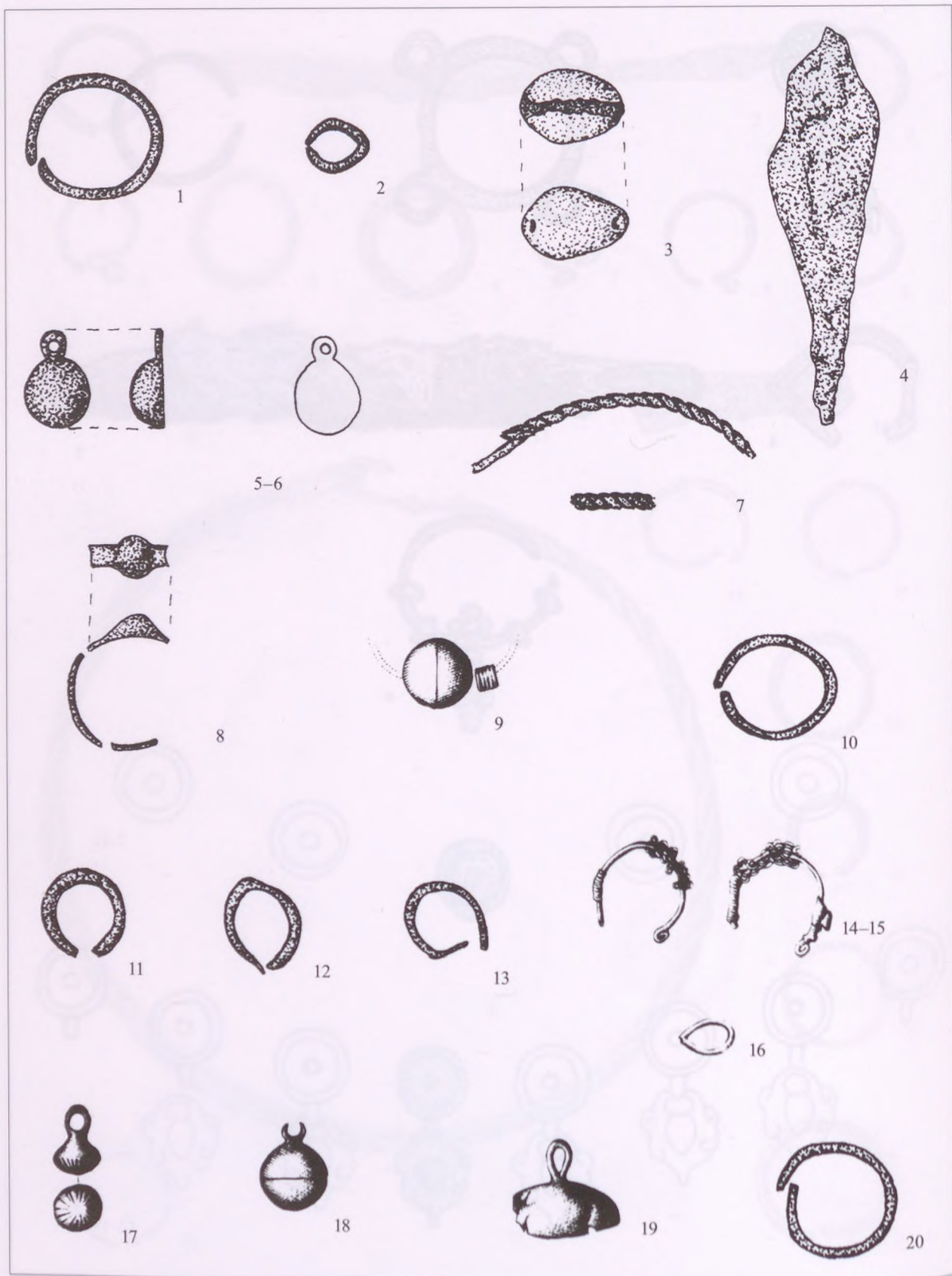
80. tábla. Tiszalök-Rázompusztá I, 1: 100. sír; 2: 103. sír; 3-6: 106. sír; 7-11: 108. sír; 12-13: 111. sír; 14-16: 113. sír; 17-18: 120. sír; 19-20: 130. sír; 21: 136. sír; 22-26: szórvány

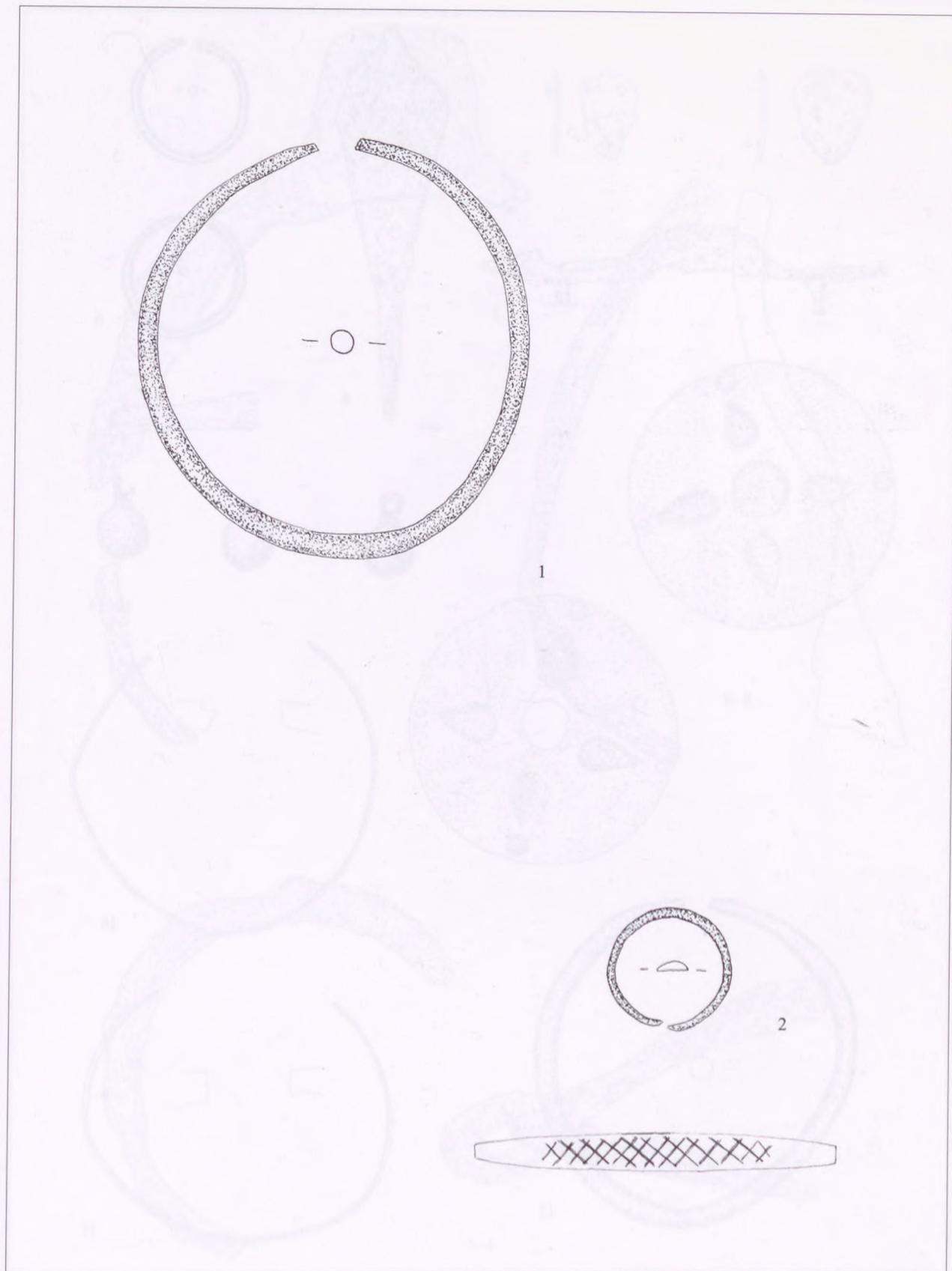
81. tábla. Tiszalök-Rázompusztá II., 1: 3. sír; 2: 4. sír; 3-6: 7. sír; 7-8: 10. sír; 9: 12. sír; 10: 13. sír; 11-14: 15. sír; 15-17: 14. sír; 19-20, 22: 17. sír; 18: 21. sír; 21: 26. sír

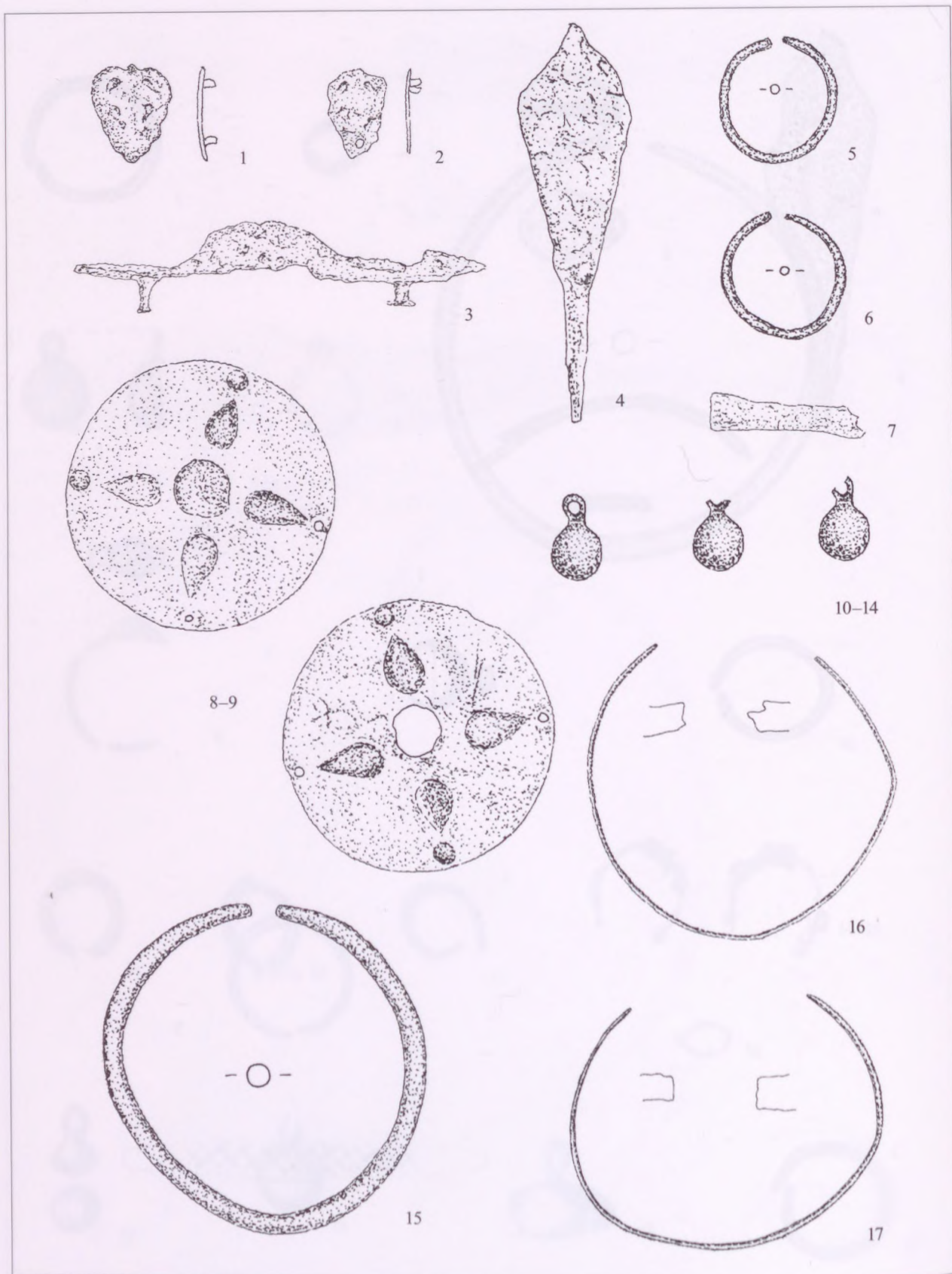
82. tábla. Tiszalök-Vajasdomb, 1: szórvány; 2: I. sír; 3-5: 1. sír; 6-19: 2. sír

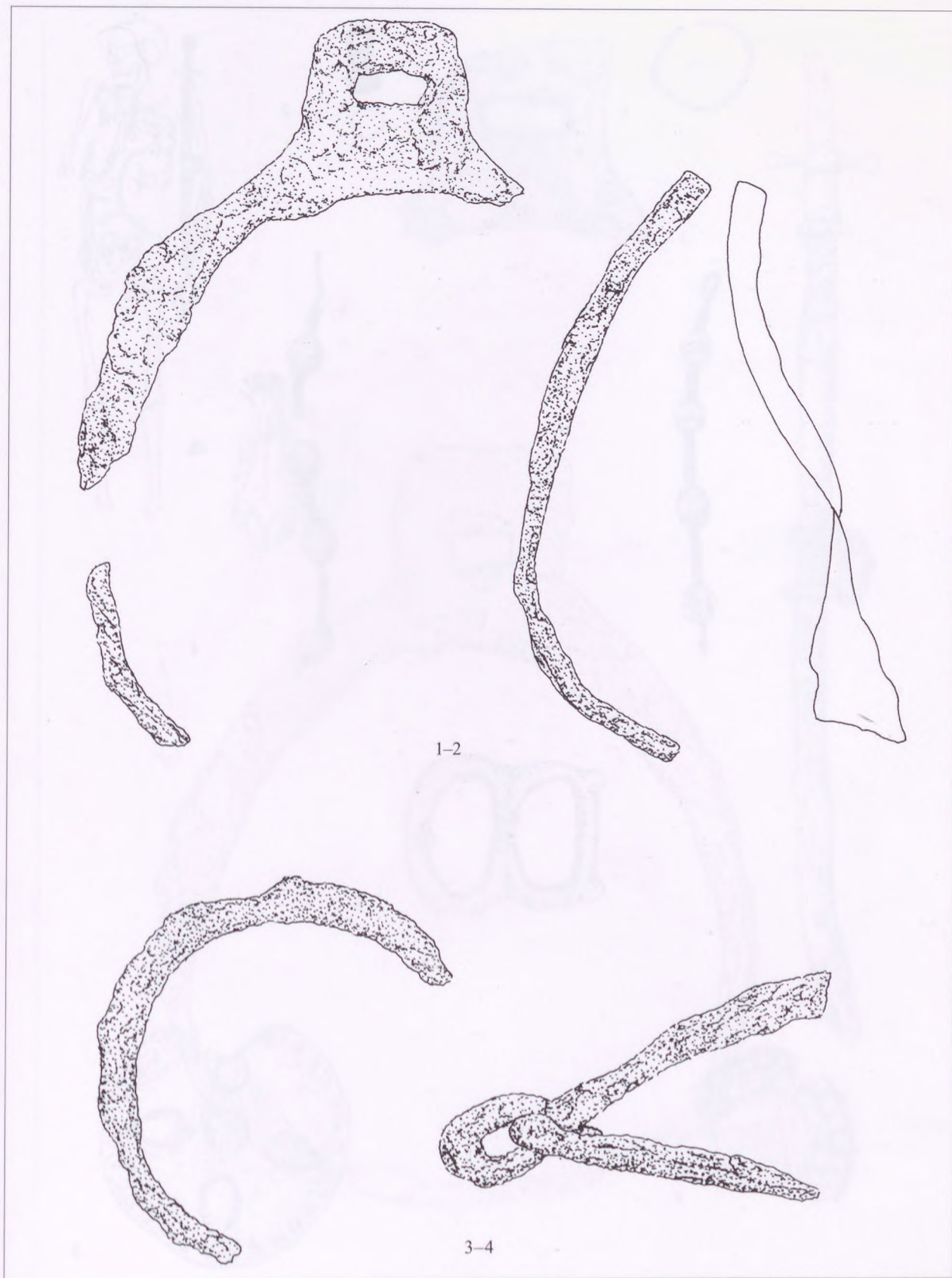
83. tábla. Tiszalök-Vajasdomb, 1-3: 13. sír; 4: 15. sír; 5-7: 16. sír; 8: 20. sír; 9: 25. sír; 10: 49. sír; 11-13: 61. sír; 14-16: 70. sír; 17-19: 73. sír; 20: 75. sír

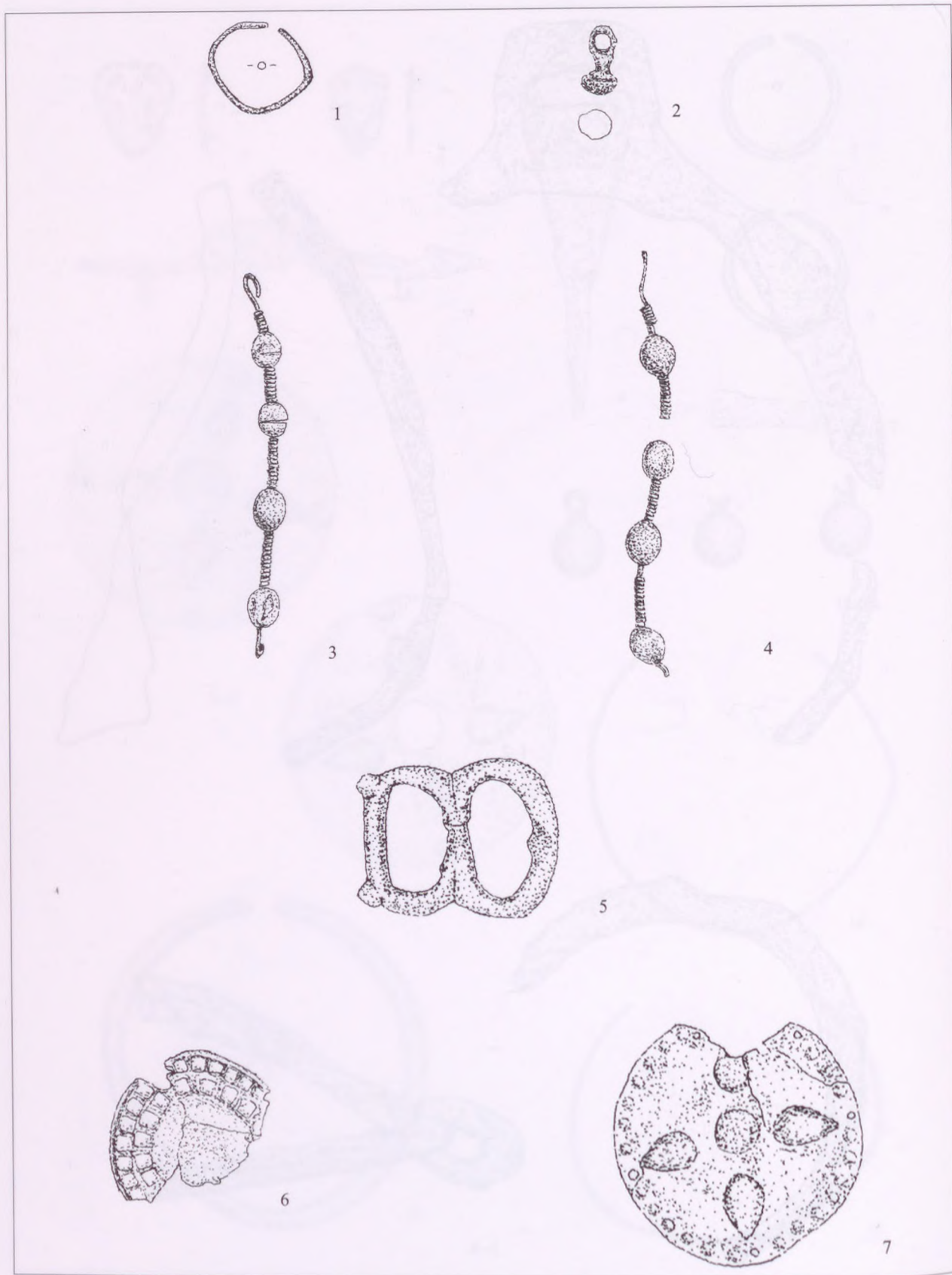
84. tábla. Tiszalök-Vay kastély

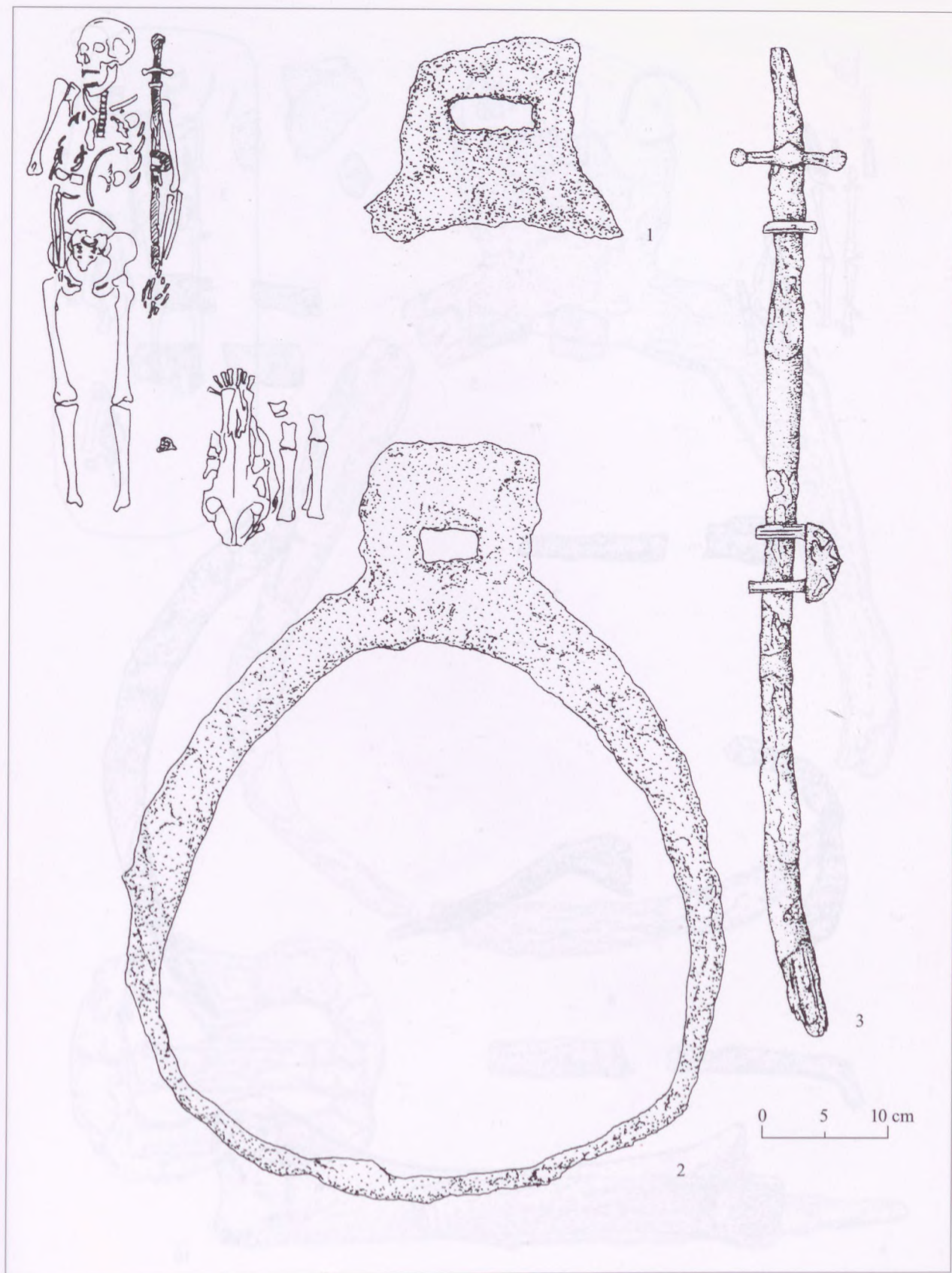
85. tábla. Tiszavasvári-Aranykerti tábla, 1-4: B sír; 5-17: C sír

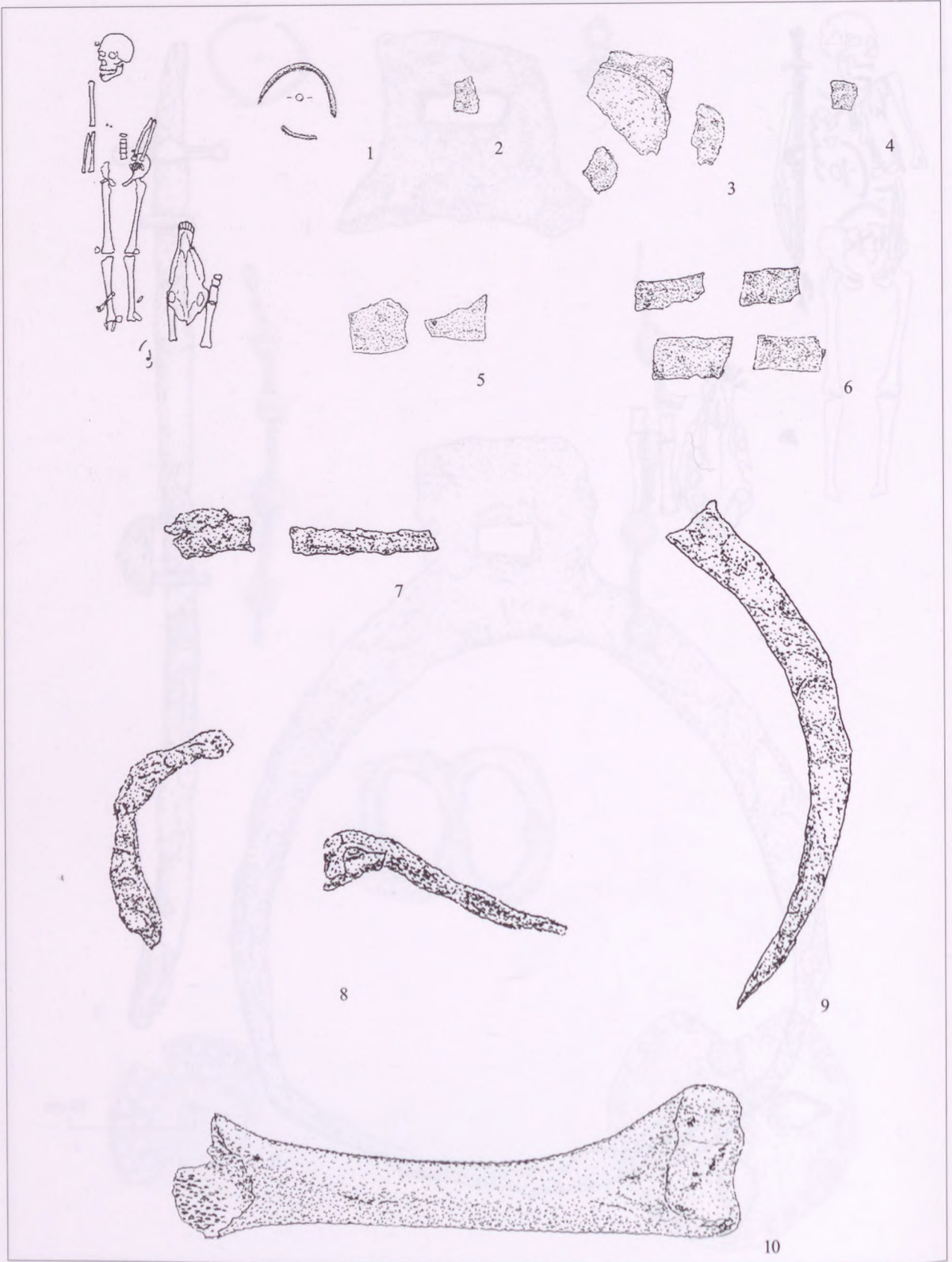
86. tábla. Tiszavasvári-Aranykerti tábla, 1-4: D sír

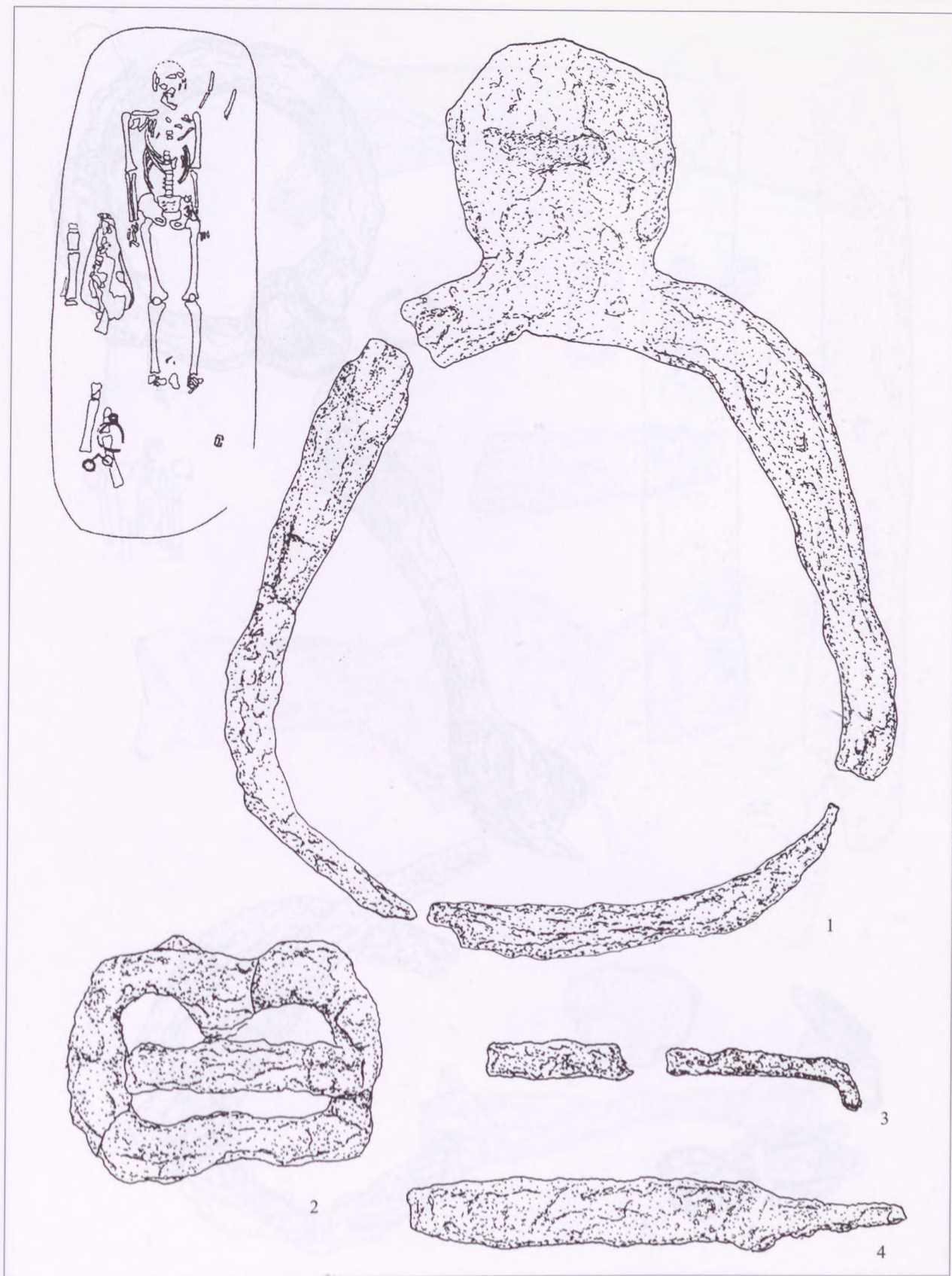
87. tábla. Tiszavasvári-Aranykerti tábla, 1-2: szórvány; 3-7: D sír

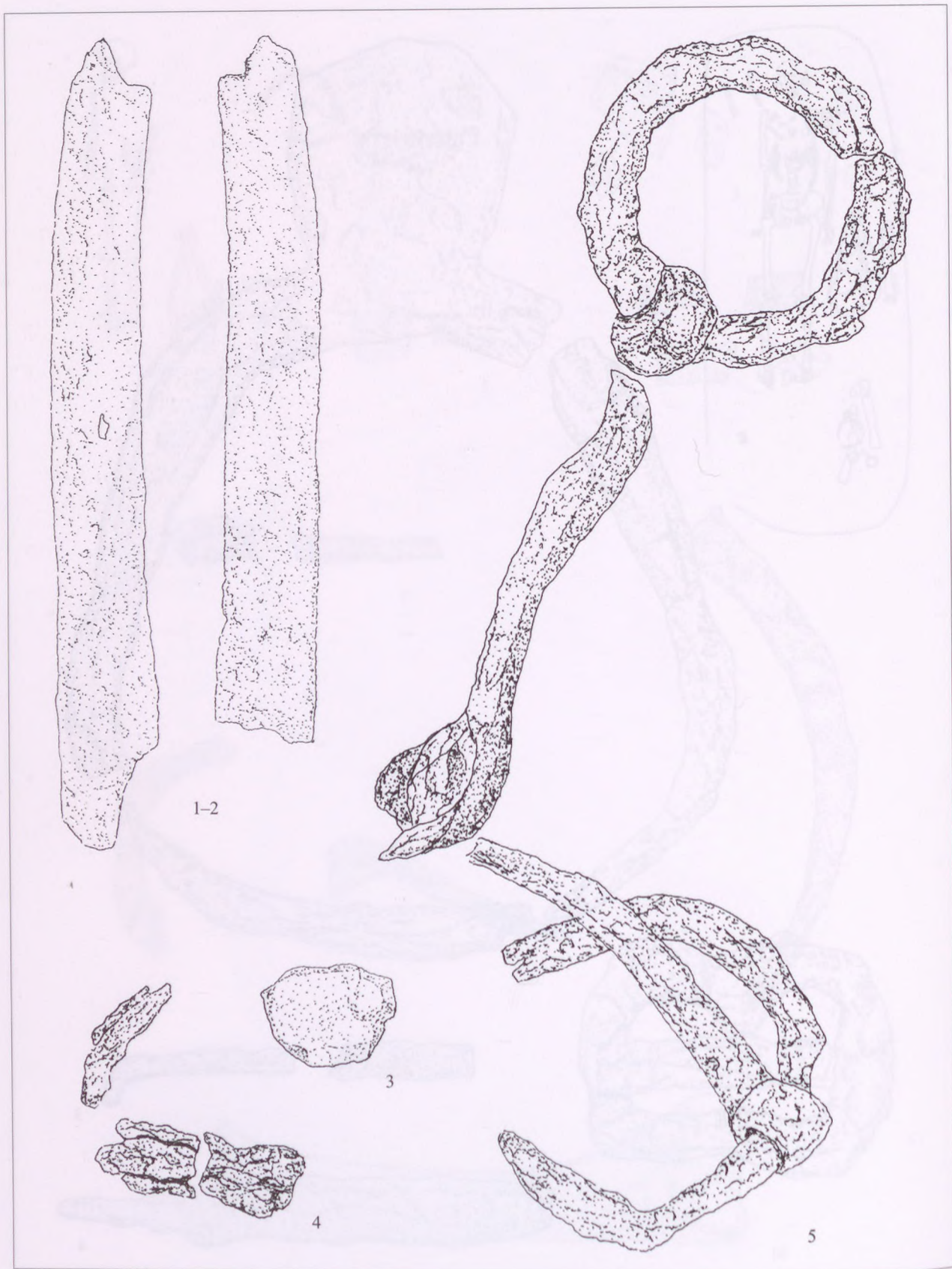
88. tábla. Tiszavasvári-Aranykerti tábla, 1-3: 1. sír

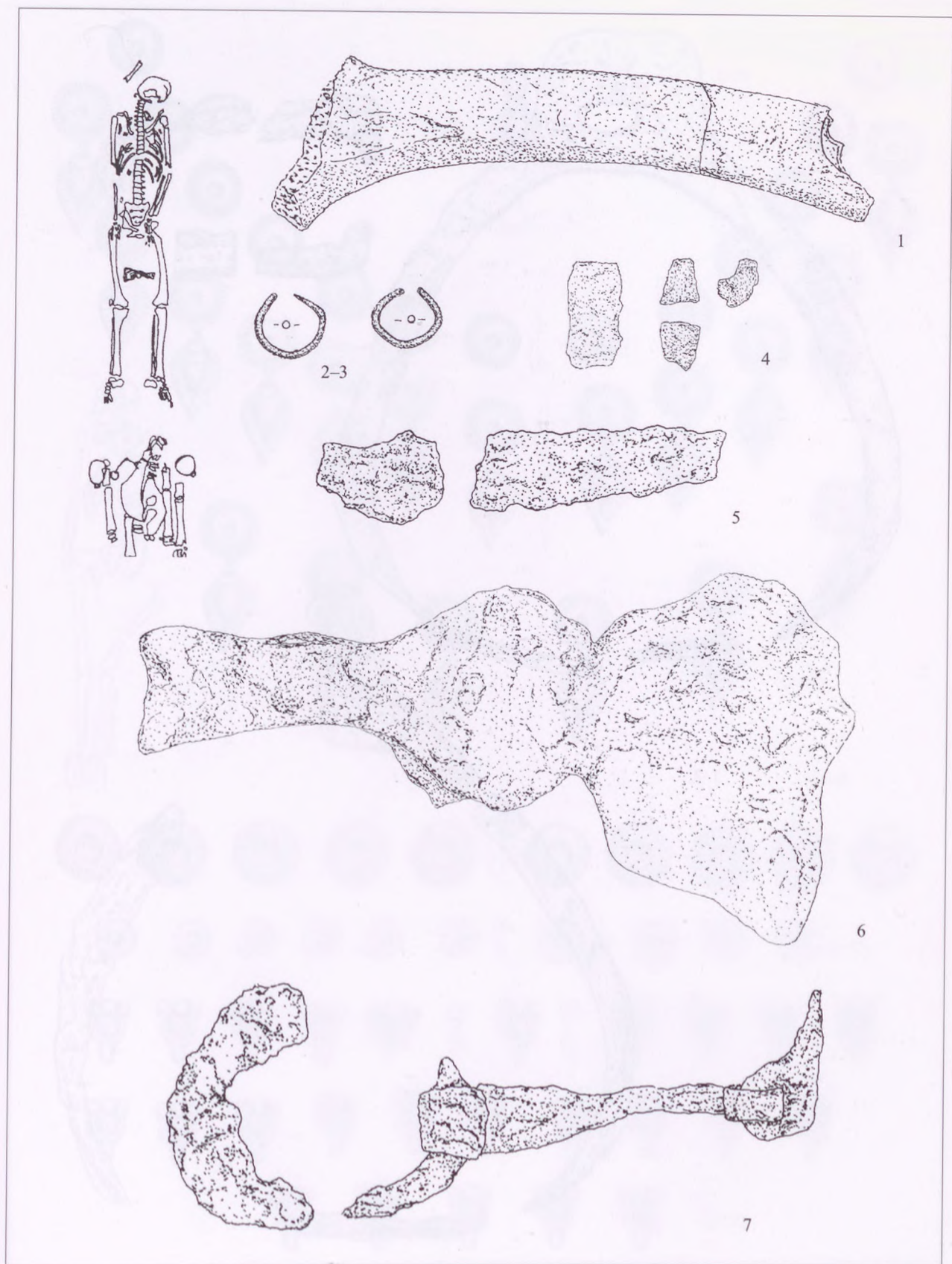
89. tábla. Tiszavasvári-Aranykerti tábla, 1-10: 2 sír

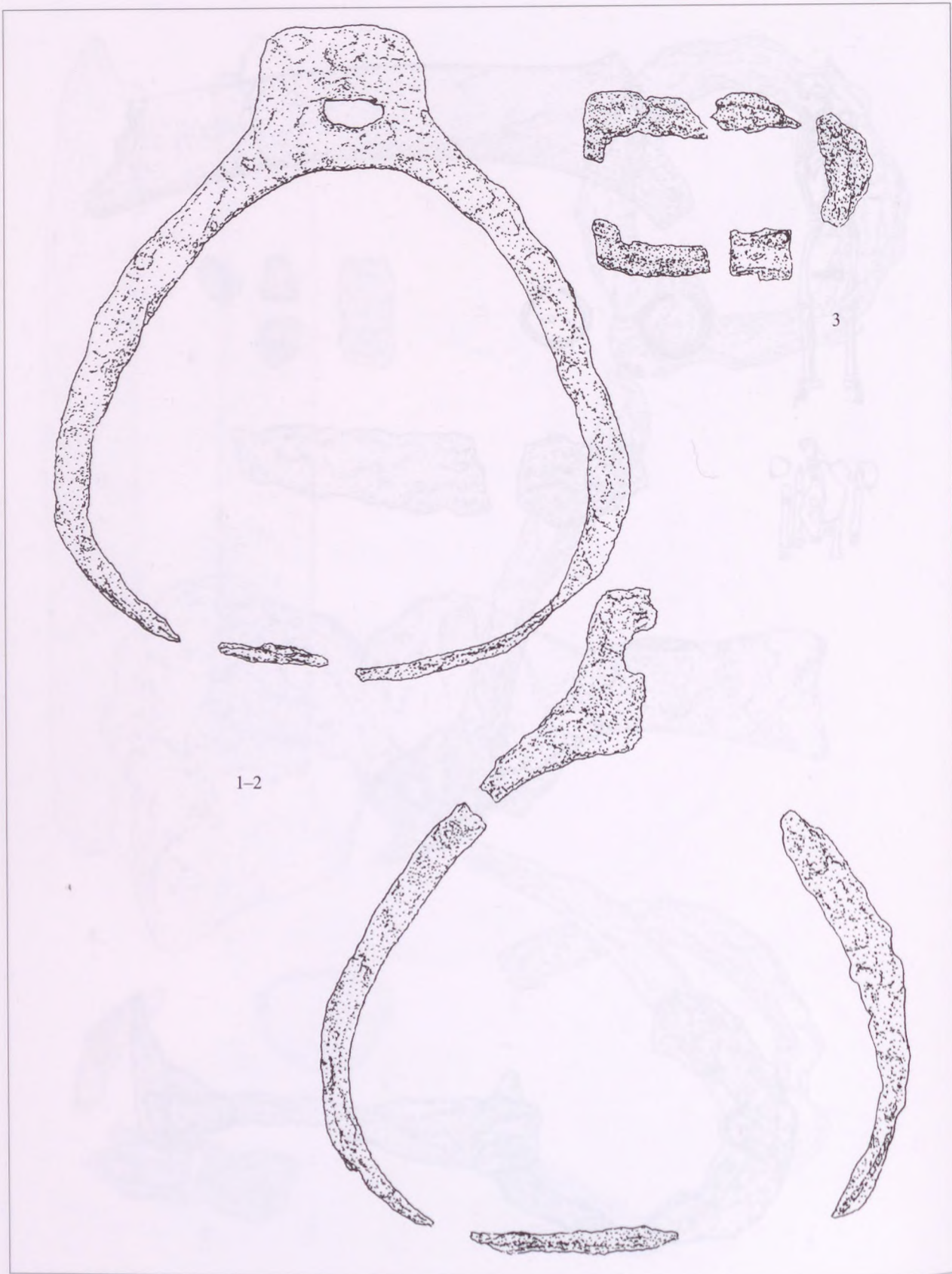
90. tábla. Tiszavasvári-Aranykerti tábla, 1-4: 3. sír

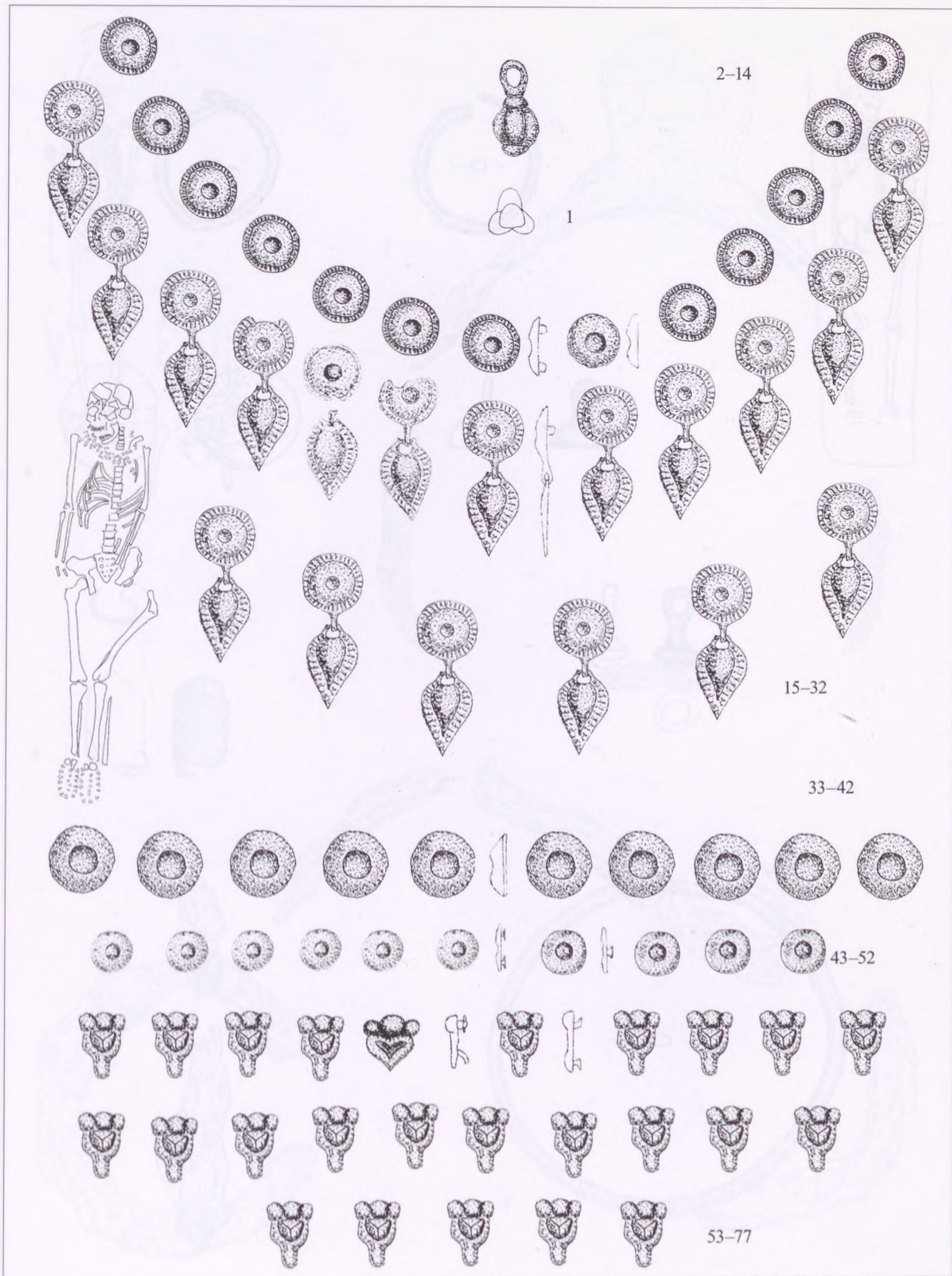
91. tábla. Tiszavasvári-Aranykerti tábla, 1-5: 3. sír

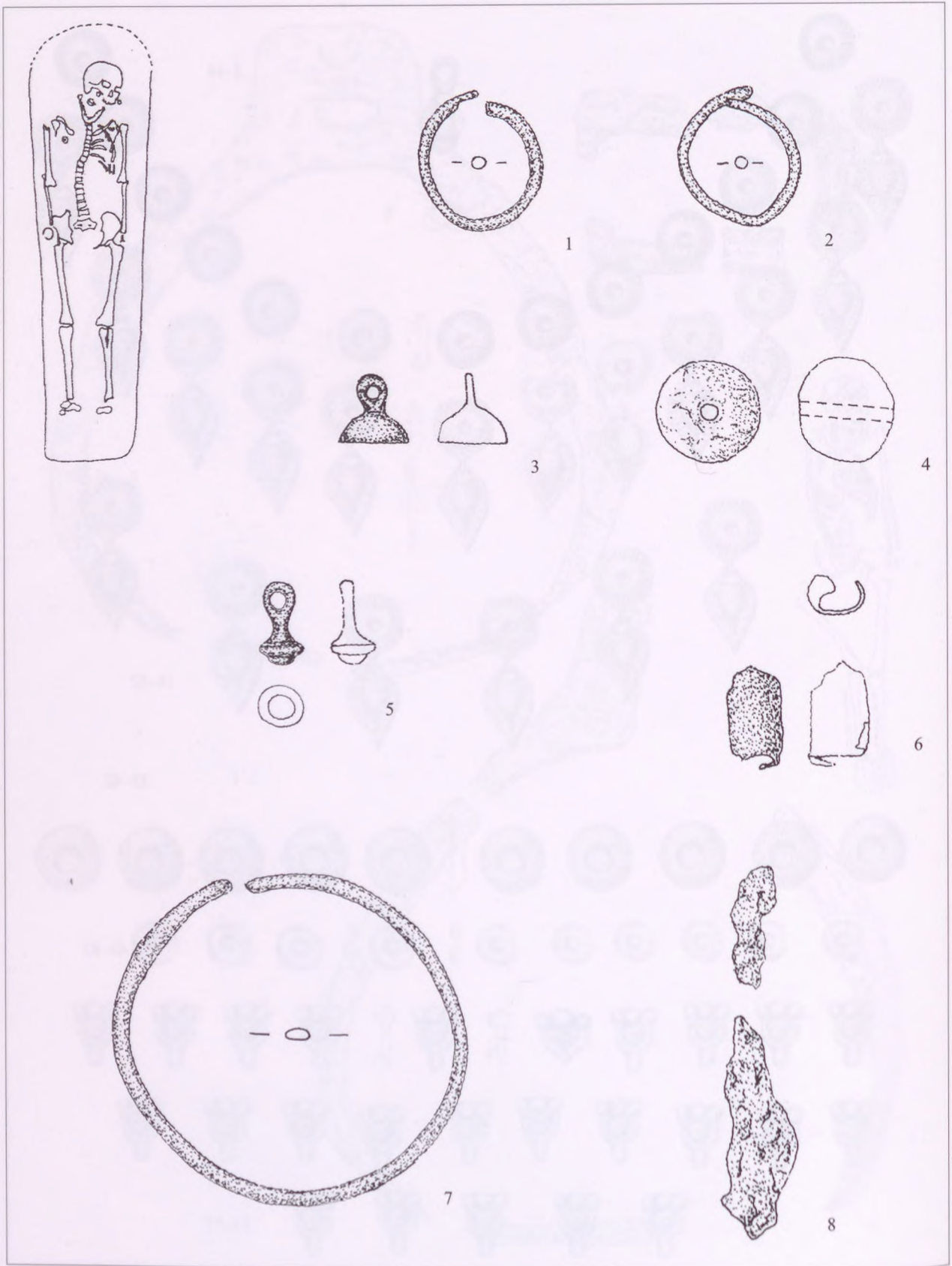
92. tábla. Tiszavasvári-Aranykerti tábla, 1-7: 4. sír

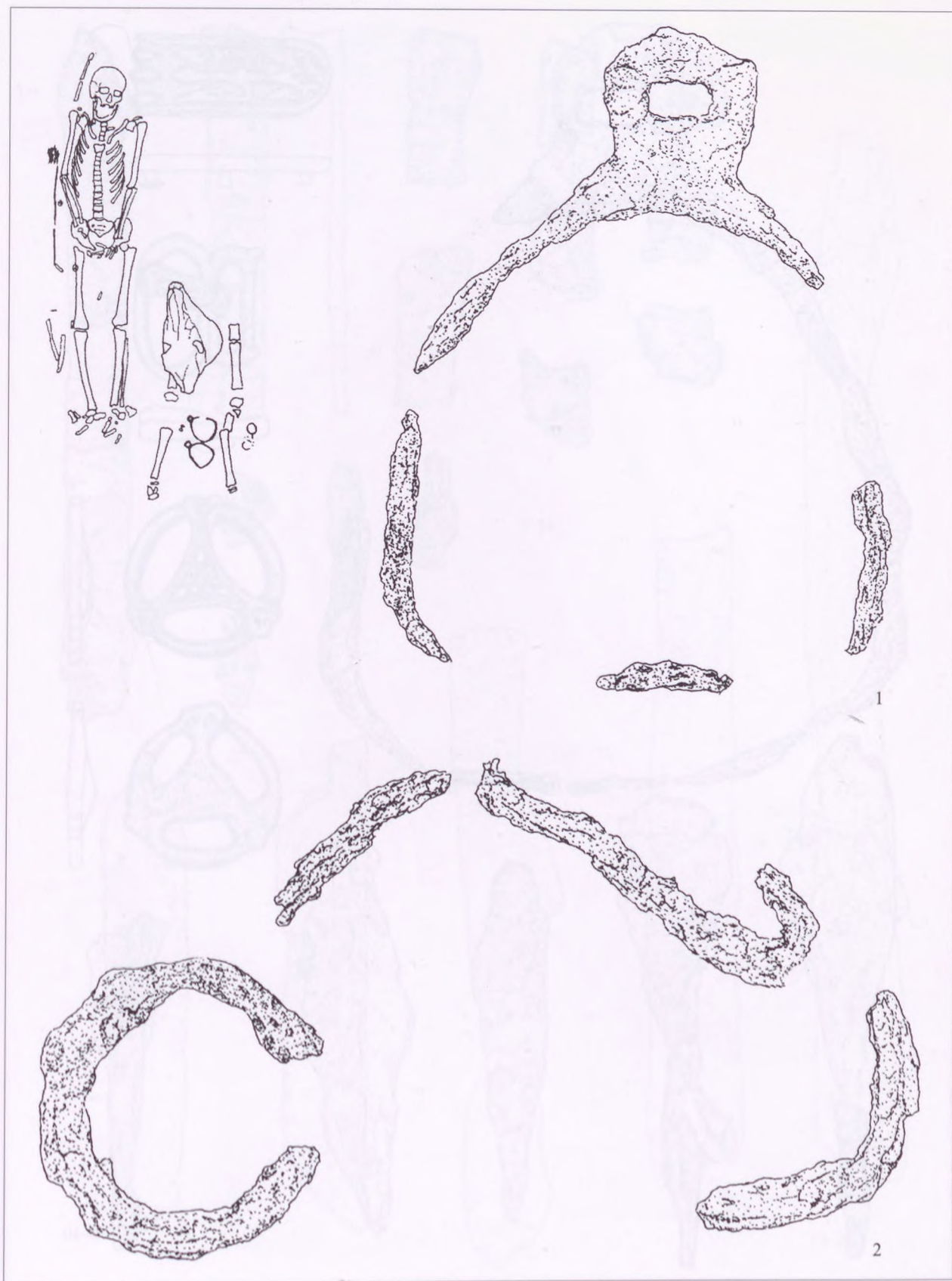
93. tábla. Tiszavasvári-Aranykerti tábla, 1-3: 4. sír

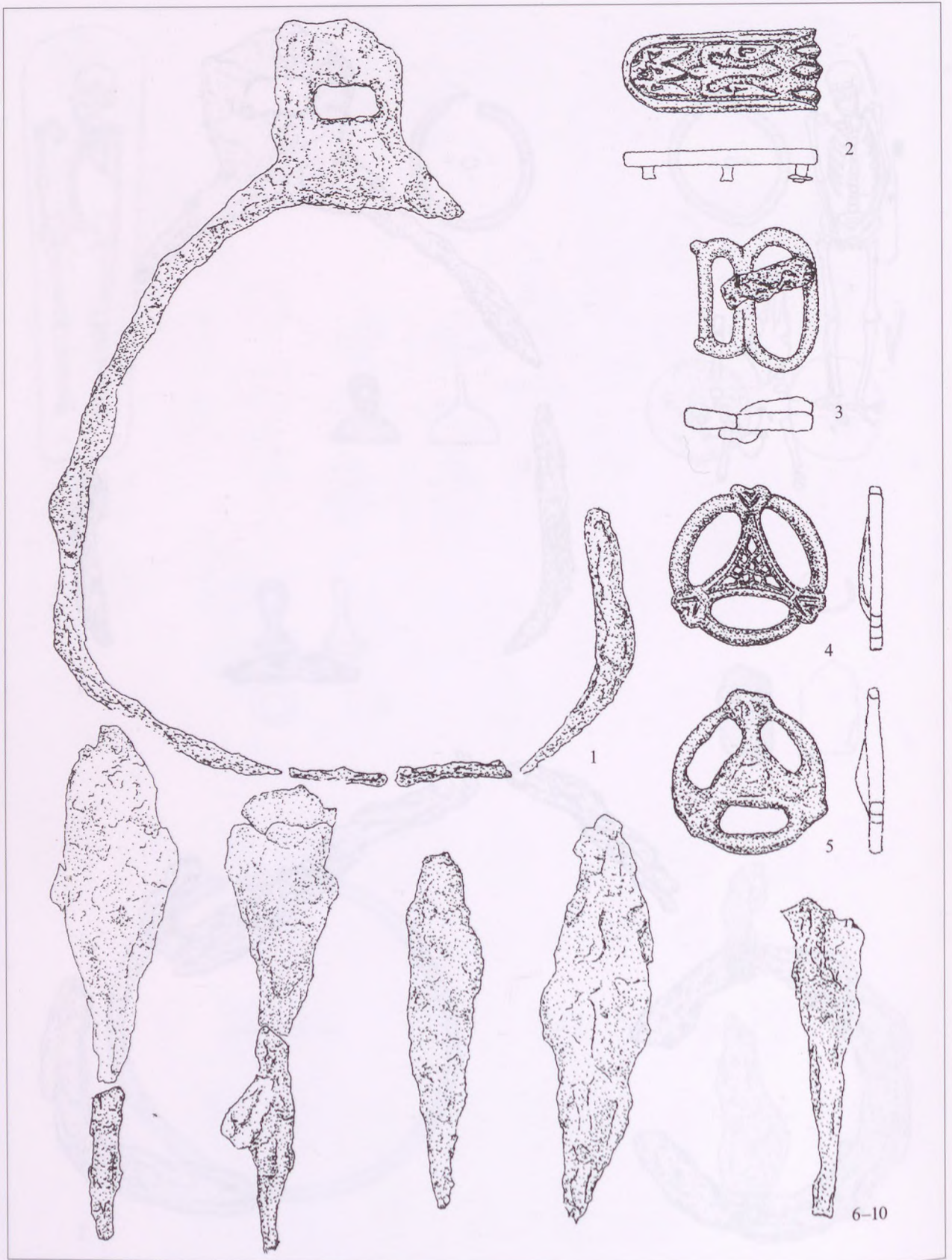
94. tábla. Tiszavasvári-Aranykerti tábla, 1-77: 5. sír

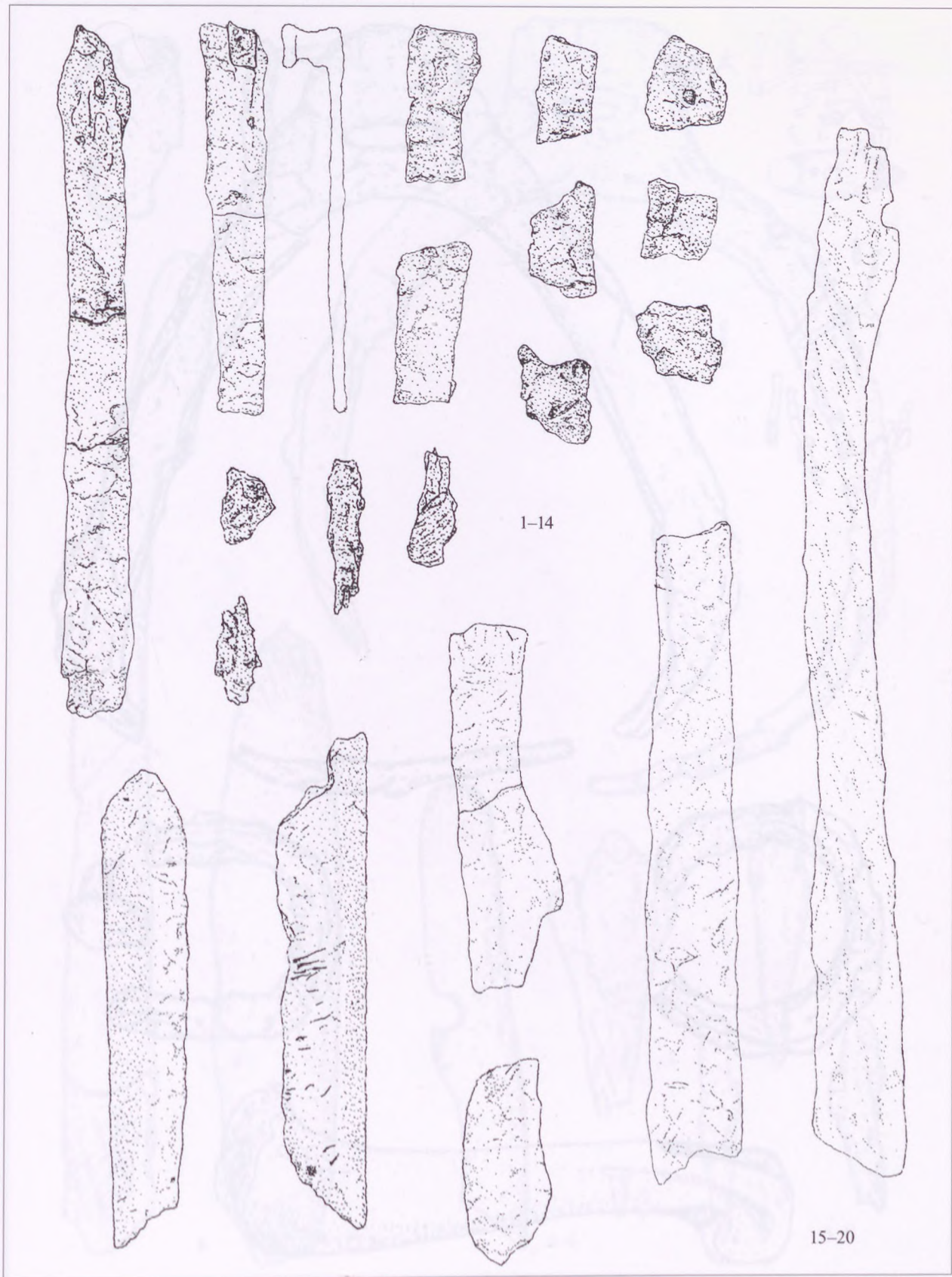
95. tábla. Tiszavasvári-Aranykerti tábla, 1-8: 6. sír

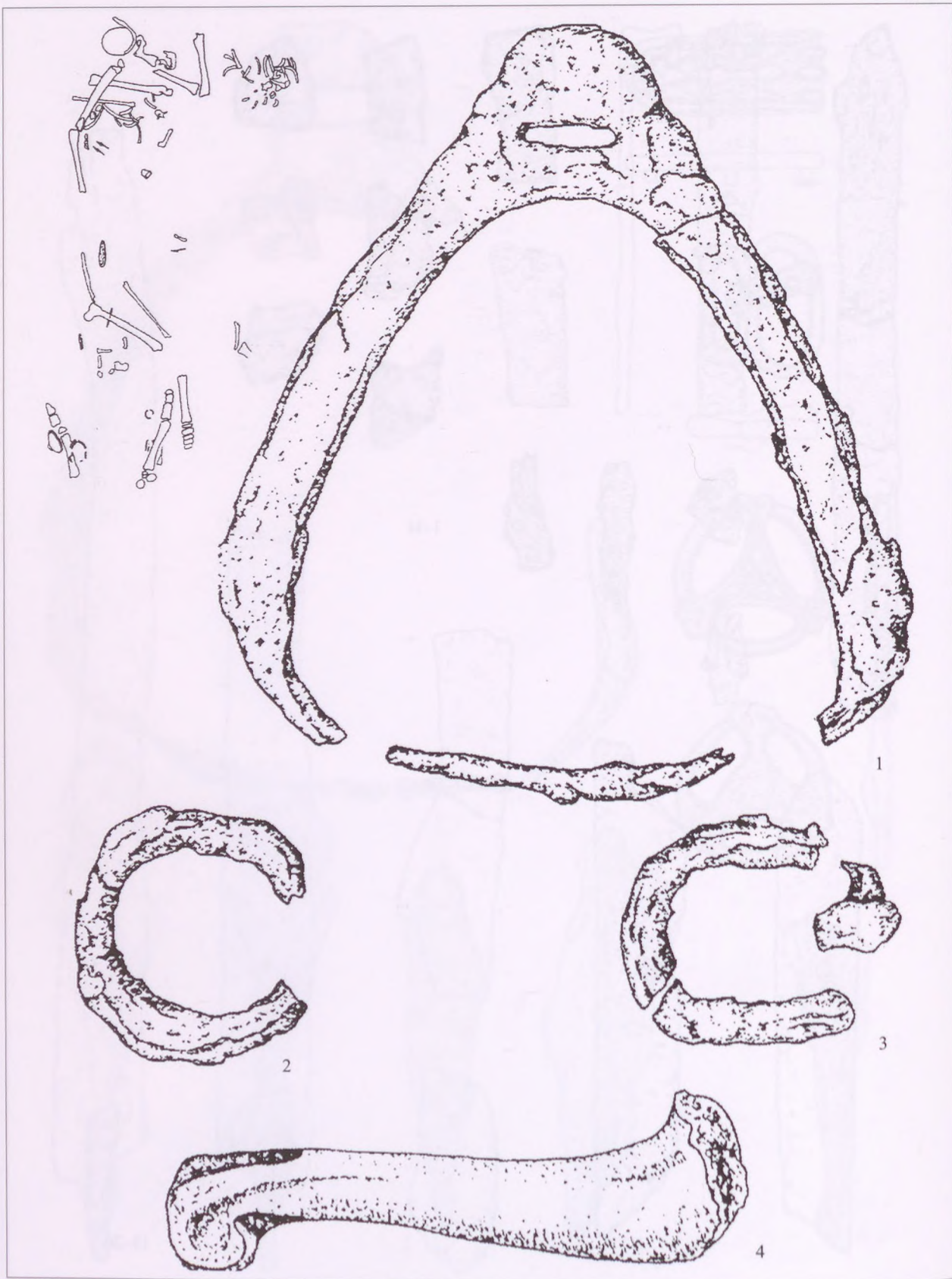
96. tábla. Tiszavasvári-Aranykerti tábla, 1-2: 7. sír

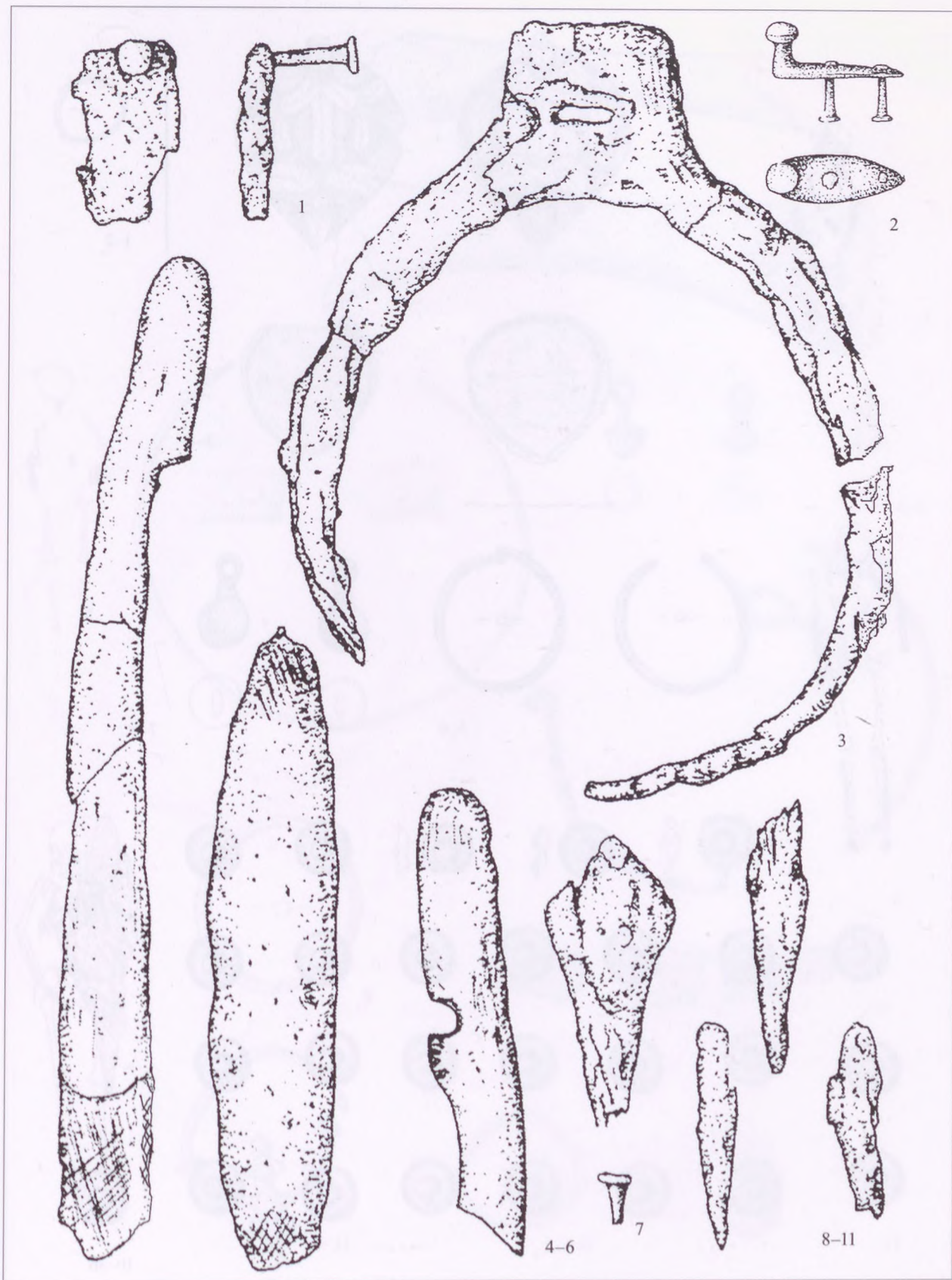
97. tábla. Tiszavasvári-Aranykerti tábla, 1-10: 7. sír

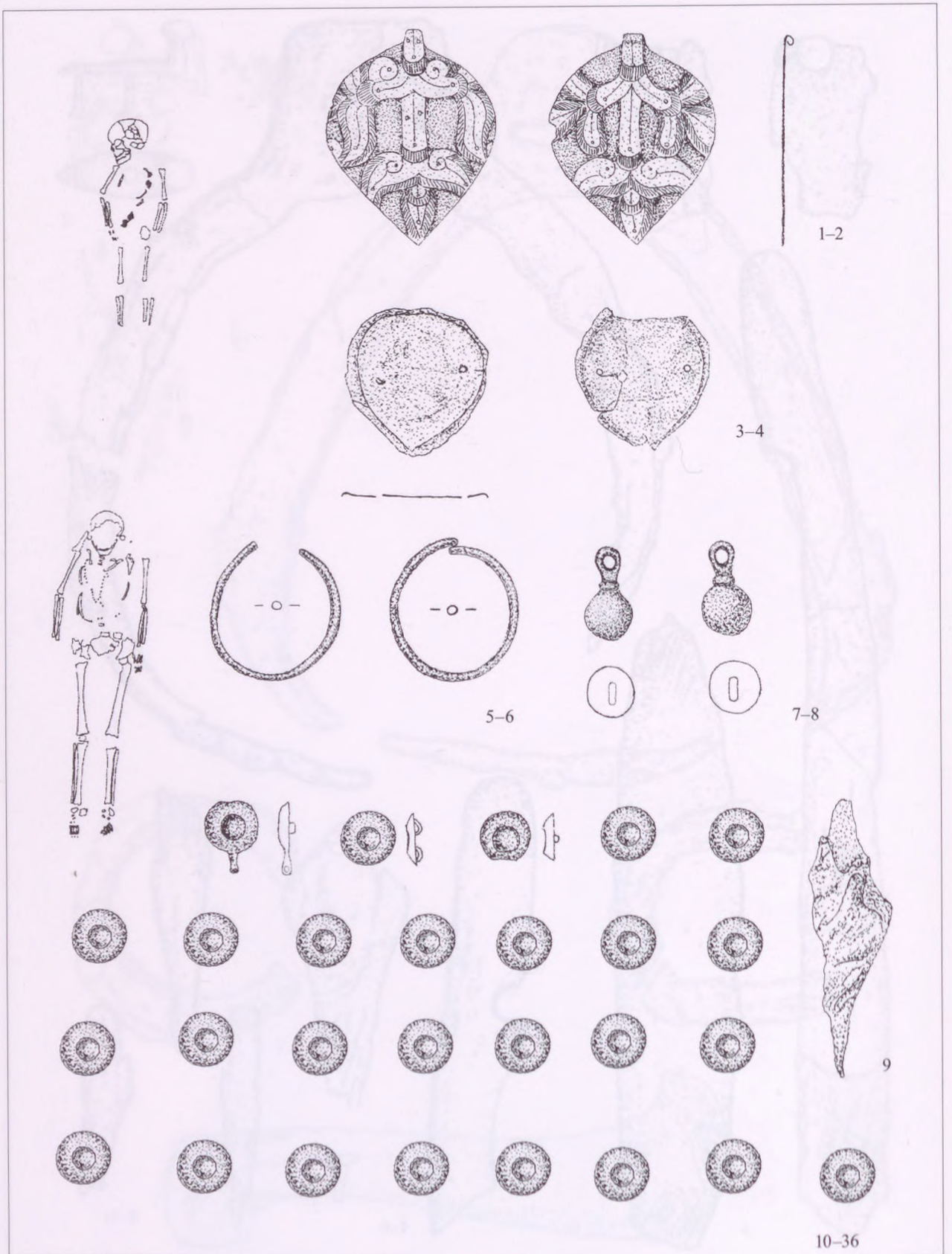
98. tábla. Tiszavasvári-Aranykerti tábla, 1-20: 7. sír

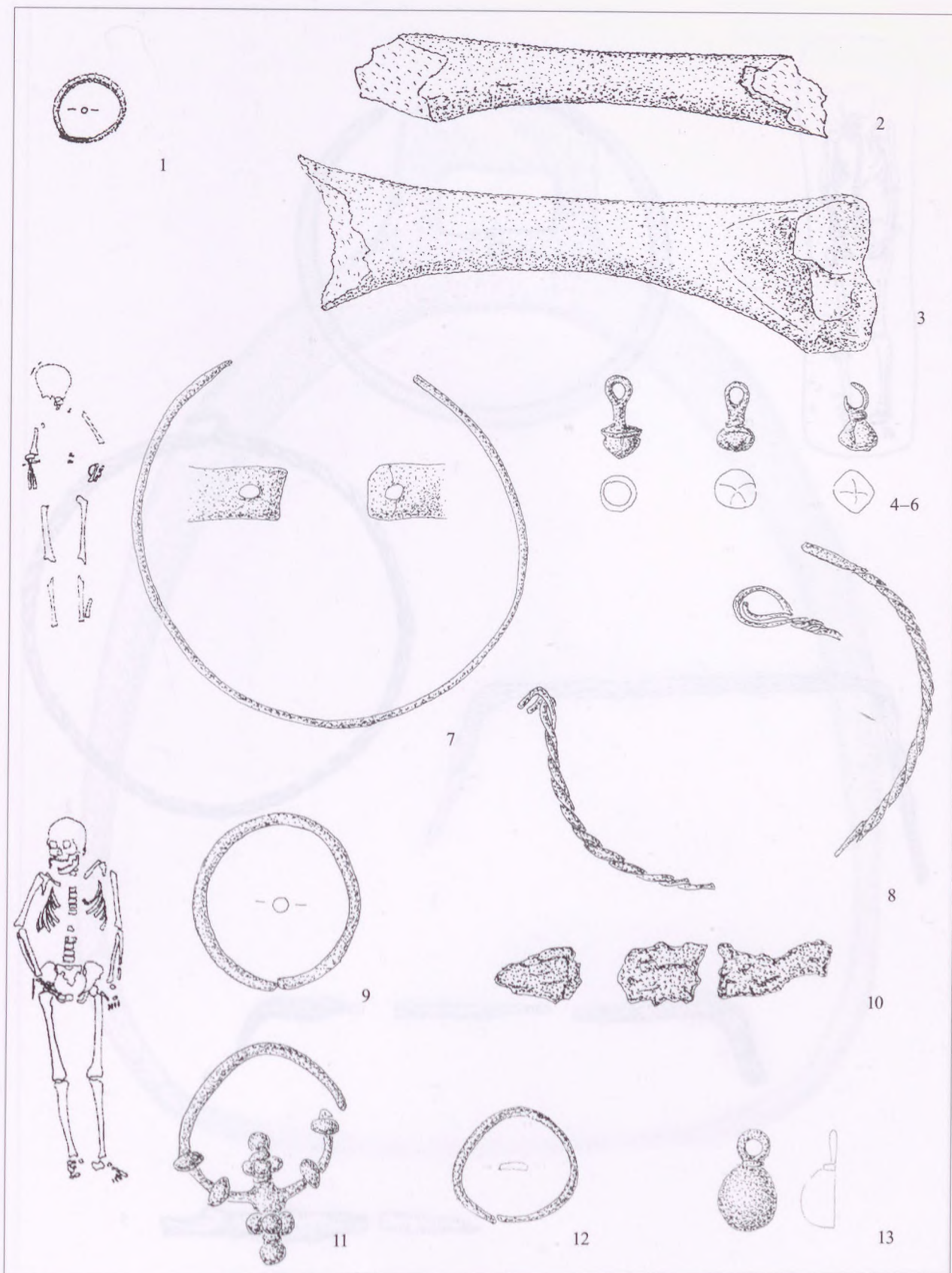
99. tábla. Tiszavasvári-Aranykerti tábla, 1-4: 8. sír

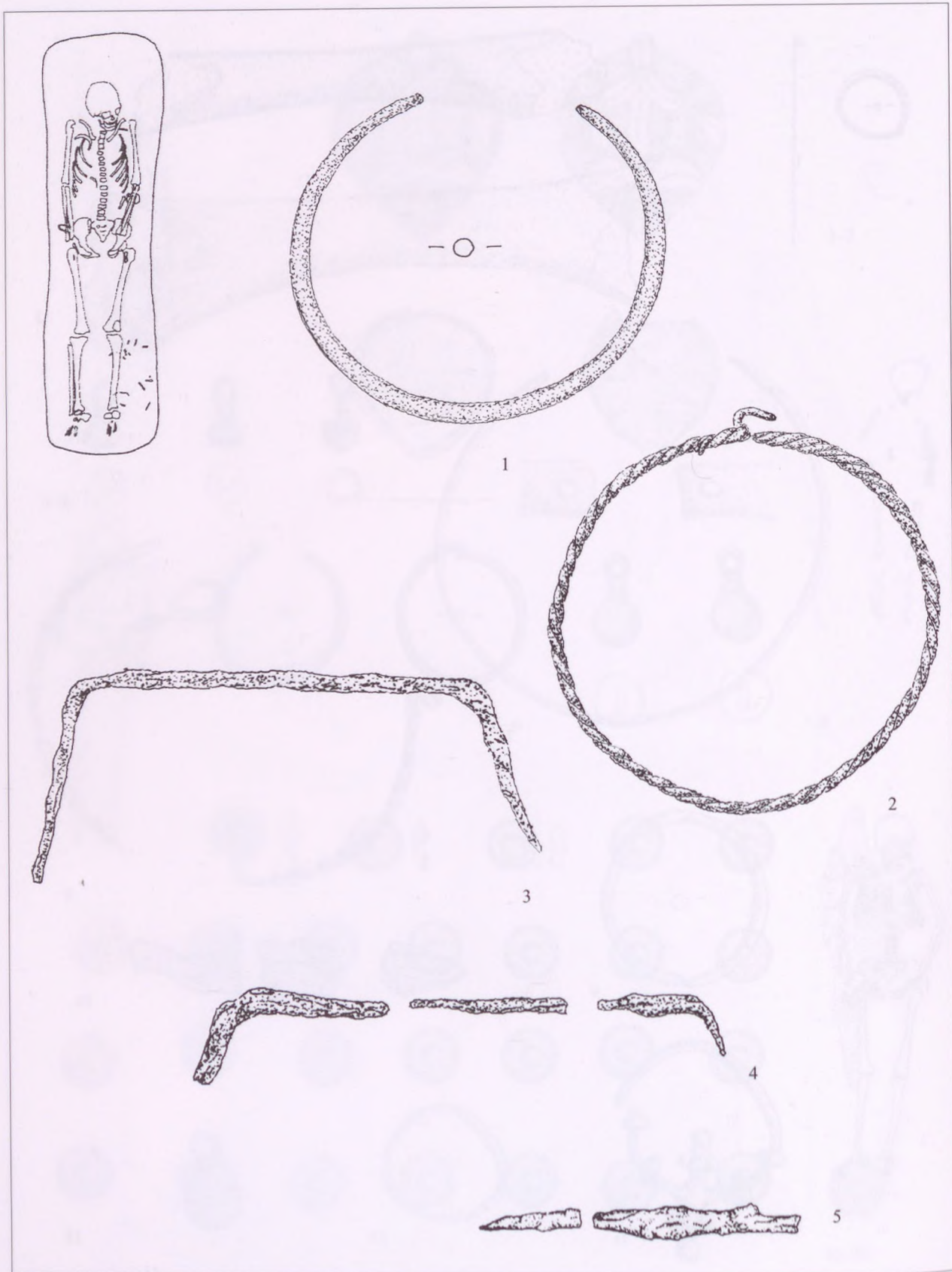
100. tábla. Tiszavasvári-Aranykerti tábla, 1-11: 8. sír

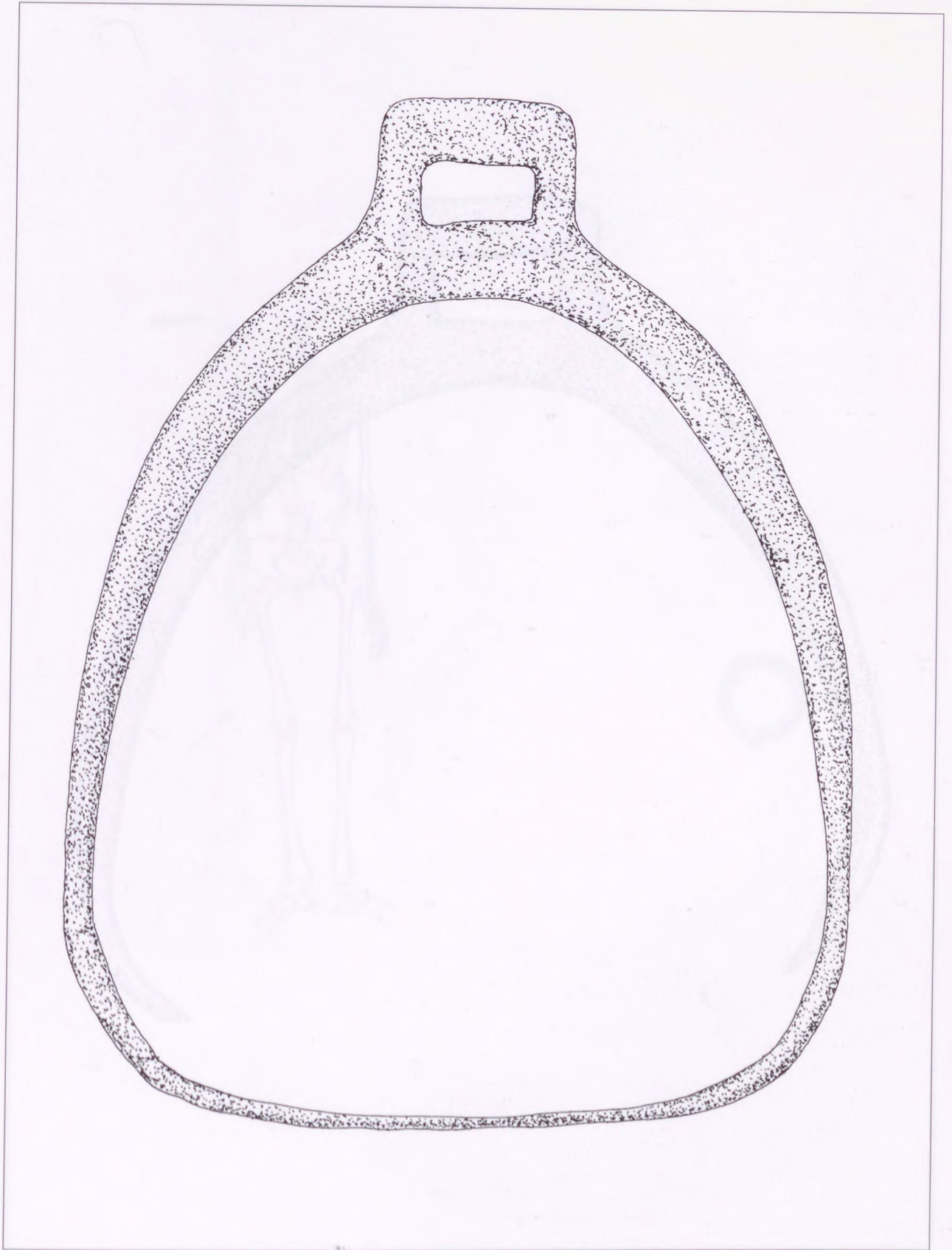
101. tábla. Tiszavasvári-Aranykerti tábla, 1-4: 9. sír; 5-36: 11. sír

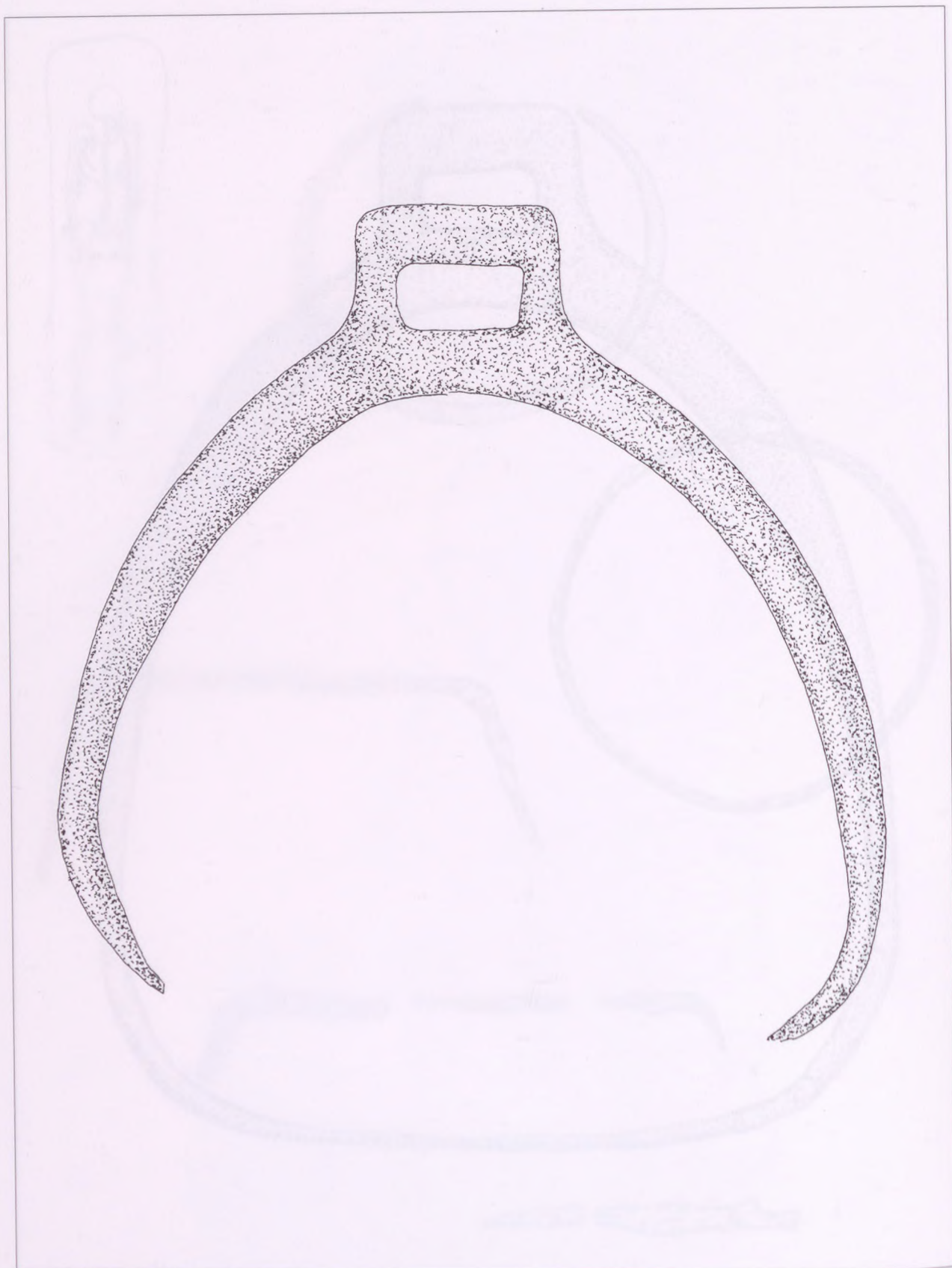
102. tábla. Tiszavasvári-Aranykerti tábla, 1-2: 12. sír; 3-8: 13. sír; 9-13: 15. sír

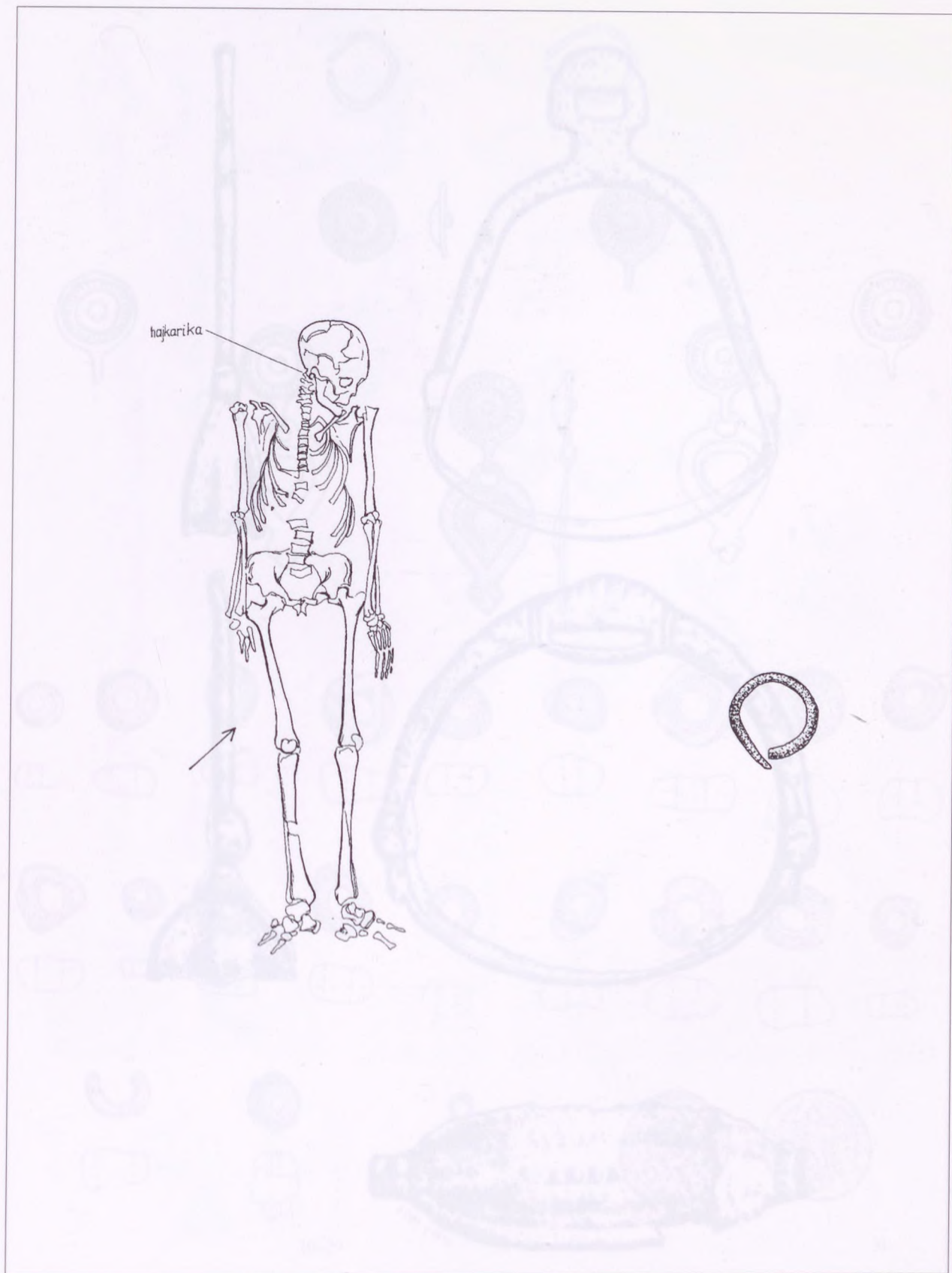
103. tábla. Tiszavasvári-Aranykerti tábla, 1-5: 16. sír

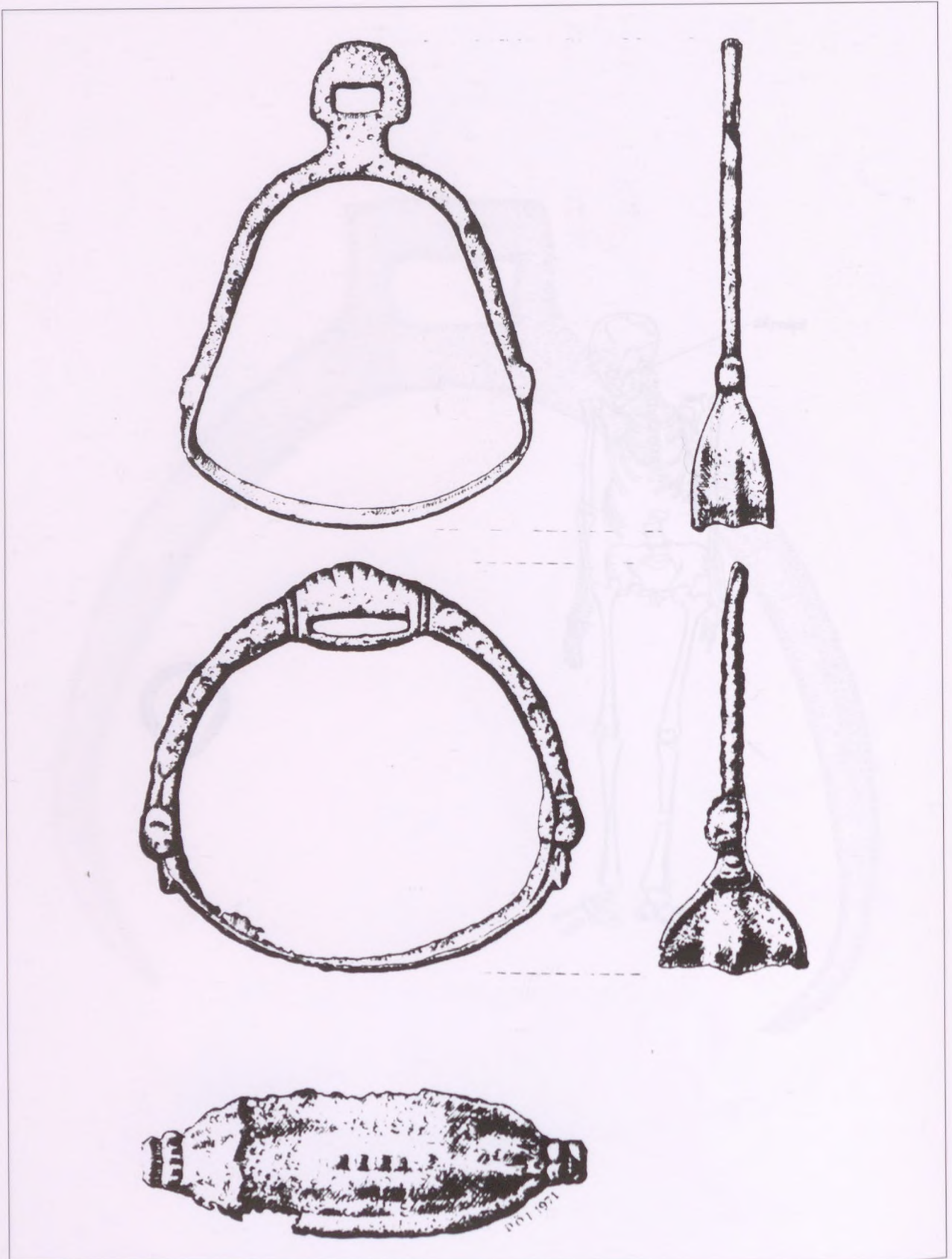
104. tábla. Tiszavasvári-Császárszállás

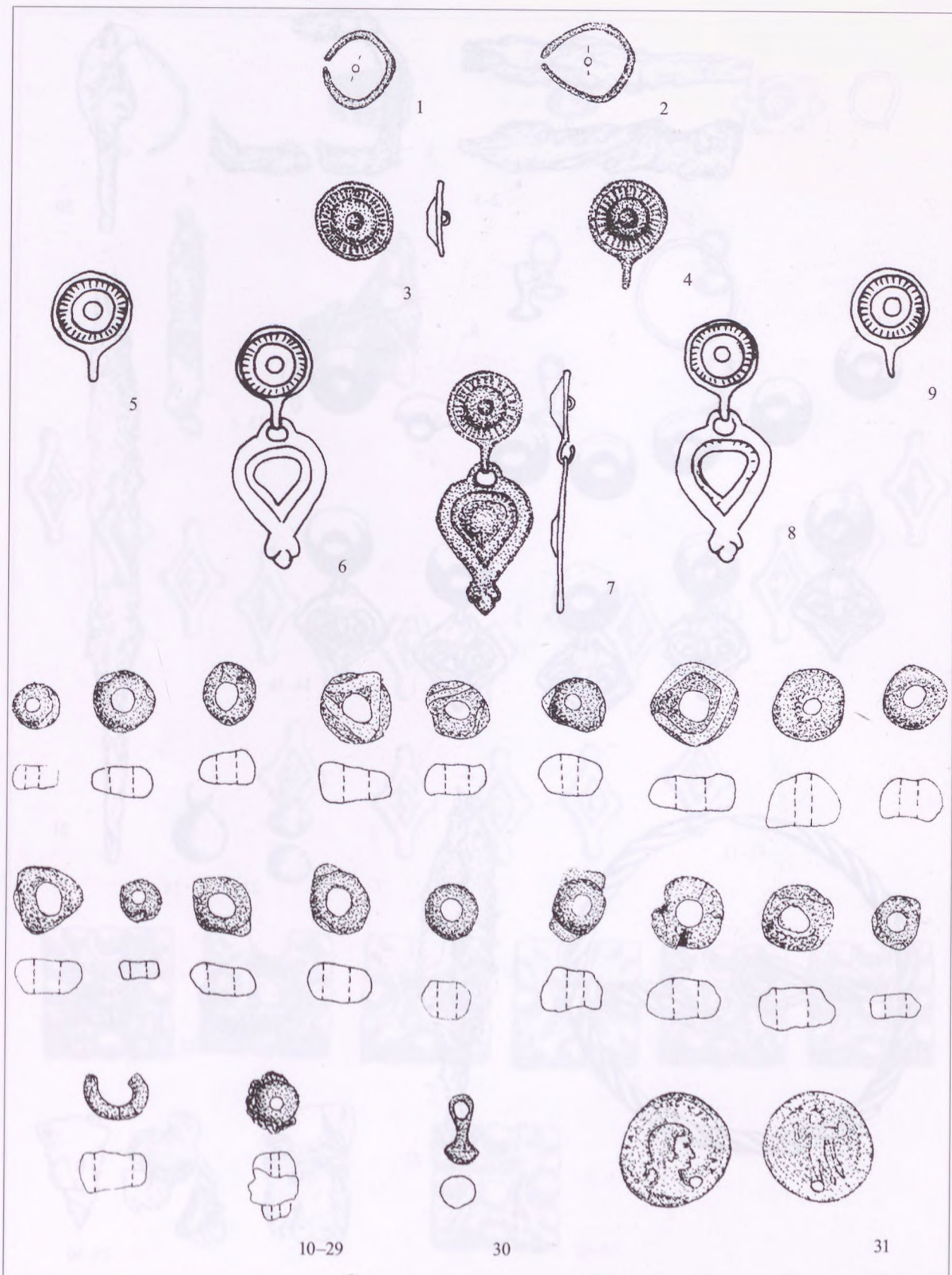
105. tábla. Tiszavasvári-Császárszállás

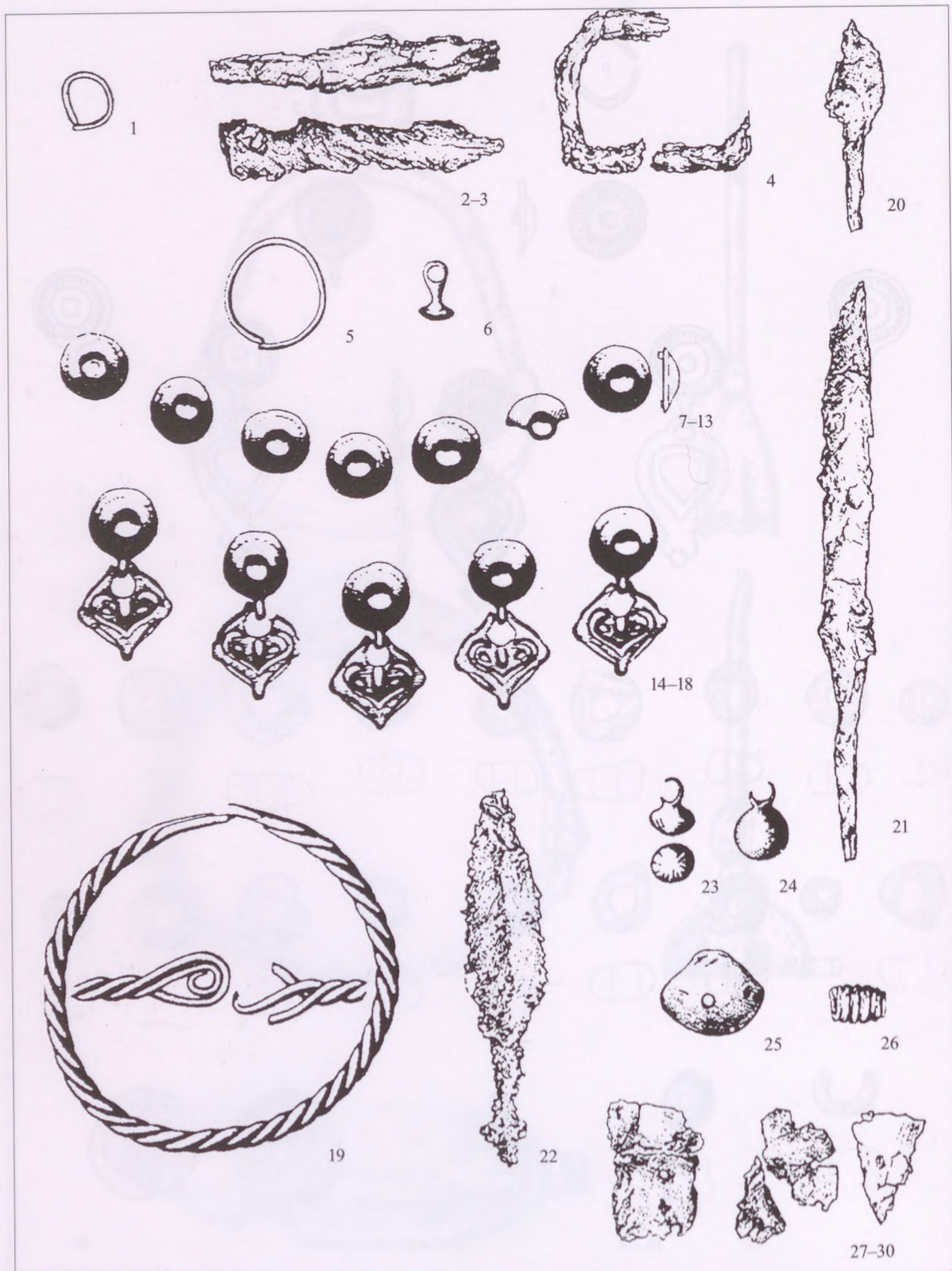
106. tábla. Tiszavasvári-Deákhalm, 3. sír

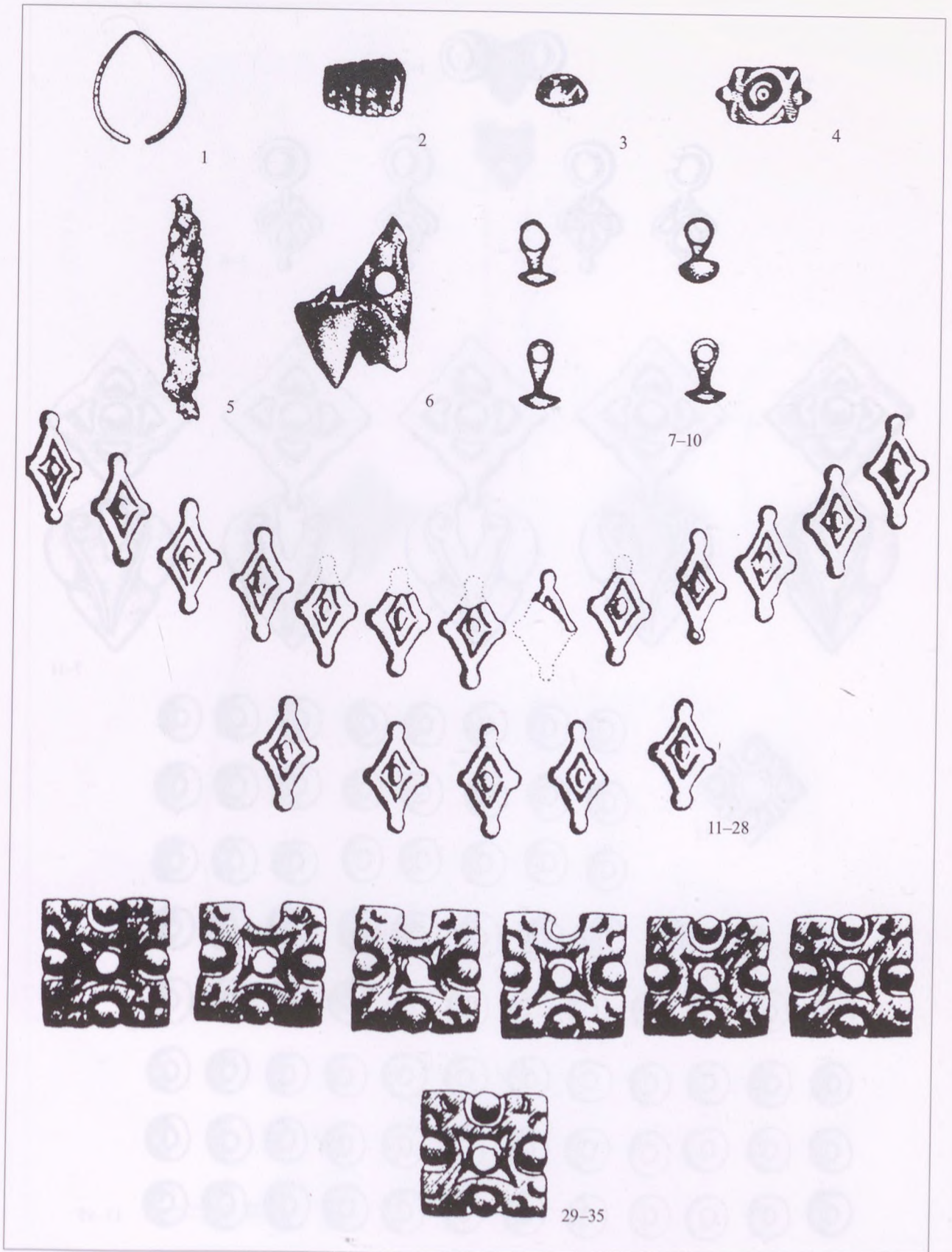
107. tábla. Tiszavasvári-Józsefháza: szórvány kengyelek

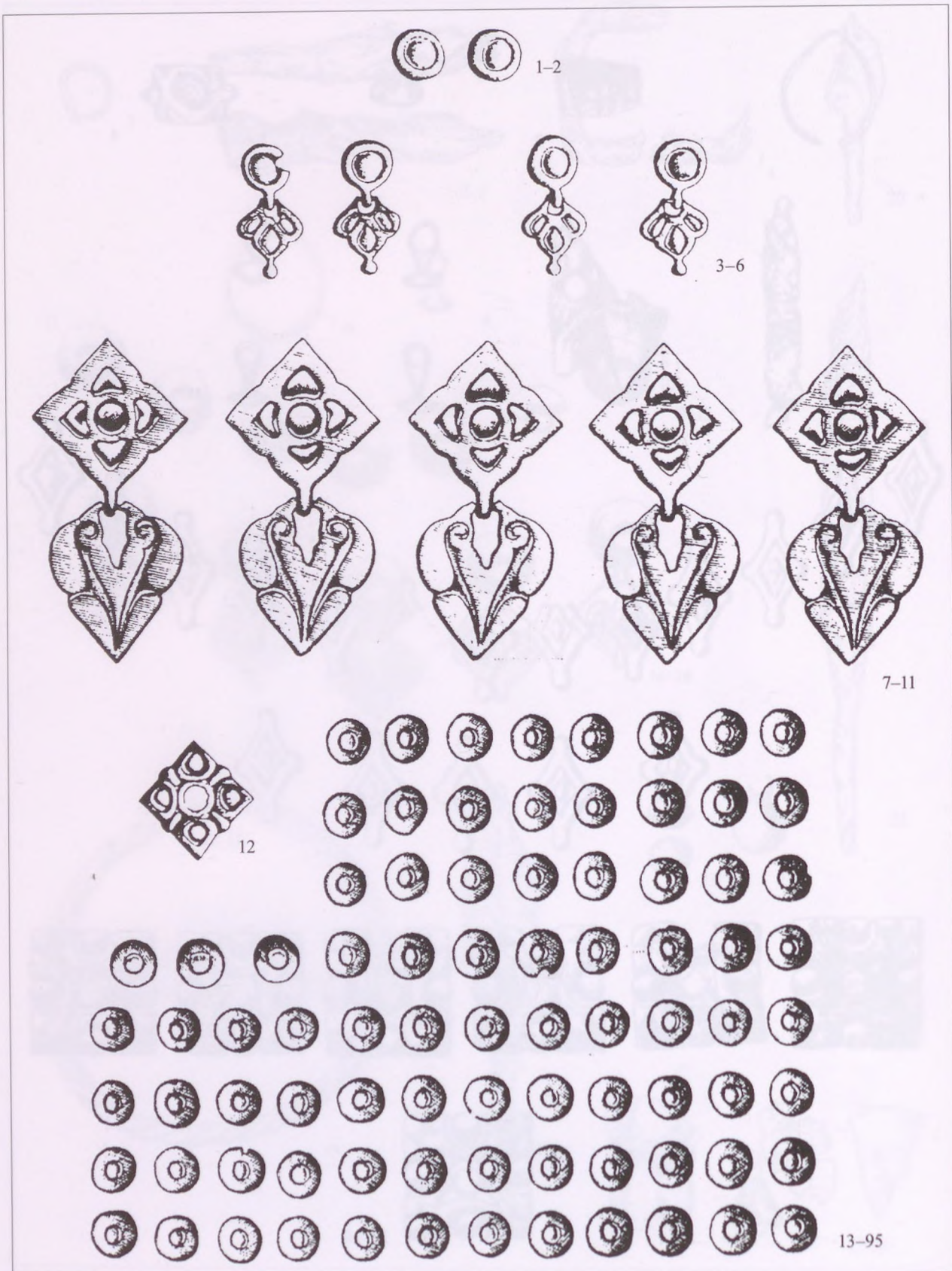
108. tábla. Tiszavasvári-Józsefháza, 1-31: 2. sír

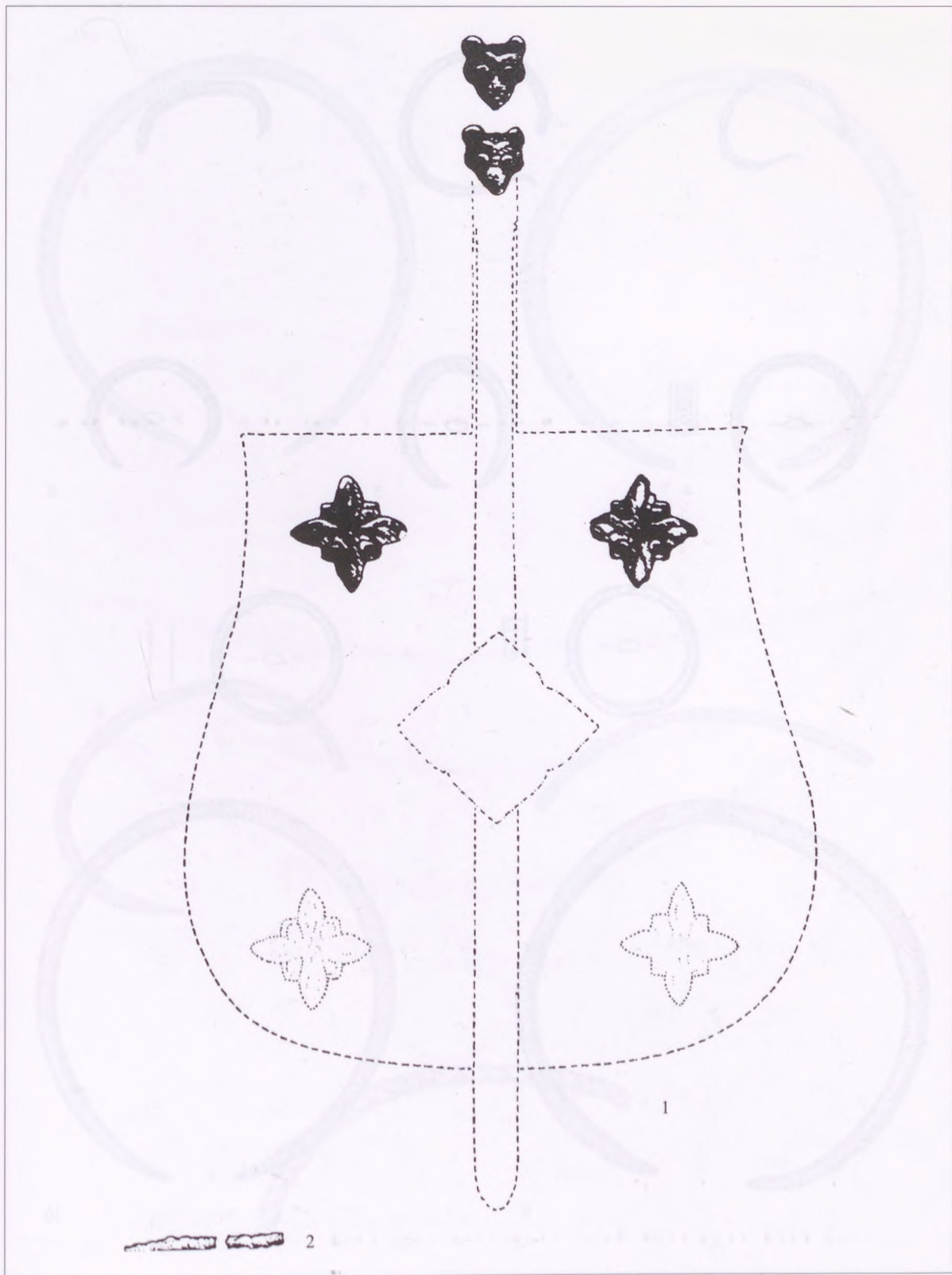
109. tábla. Tiszavasvári-Nagy Gyepáros, 1-4: 4. sír; 5-19: 7. sír; 20: 11. sír;
21: 14. sír; 22: 15. sír; 23-26: 17. sír; 27-30: szórvány

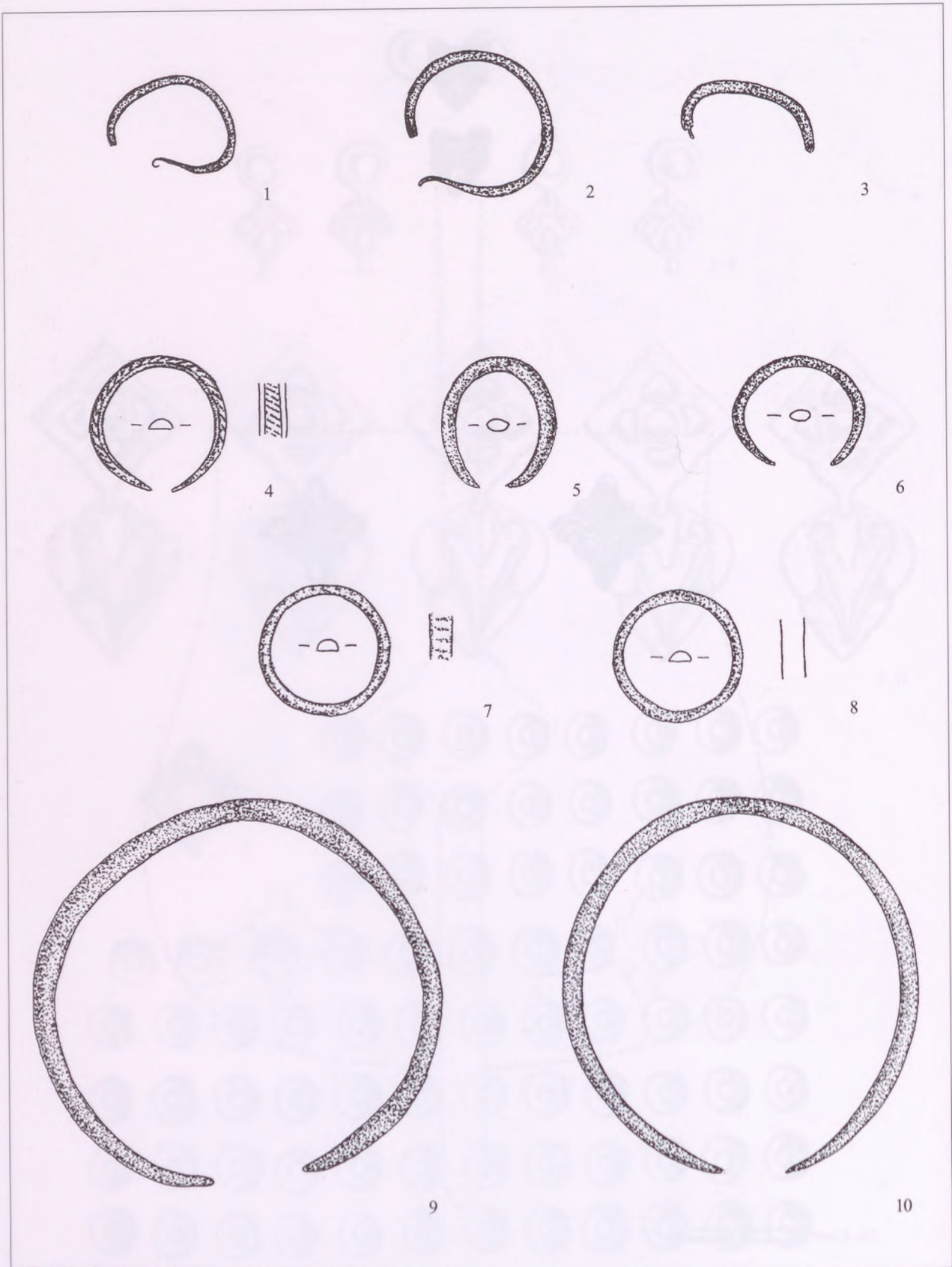
110. tábla. Tiszavasvári-Nagy Gyepáros, 1-35: 9. sír

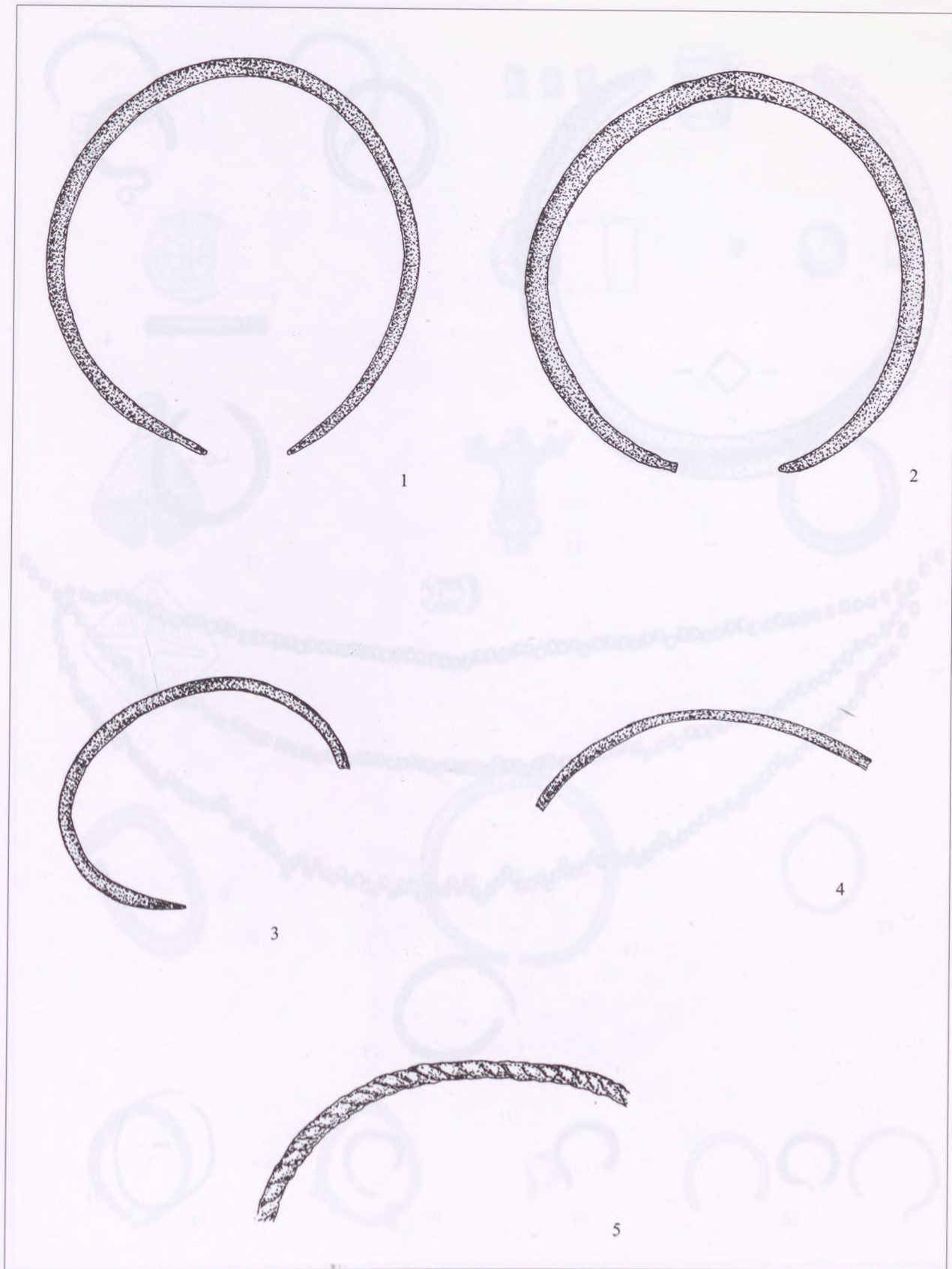
III. tábla. Tiszavasvári-Nagy Gyepáros, 1-95: 12. sír

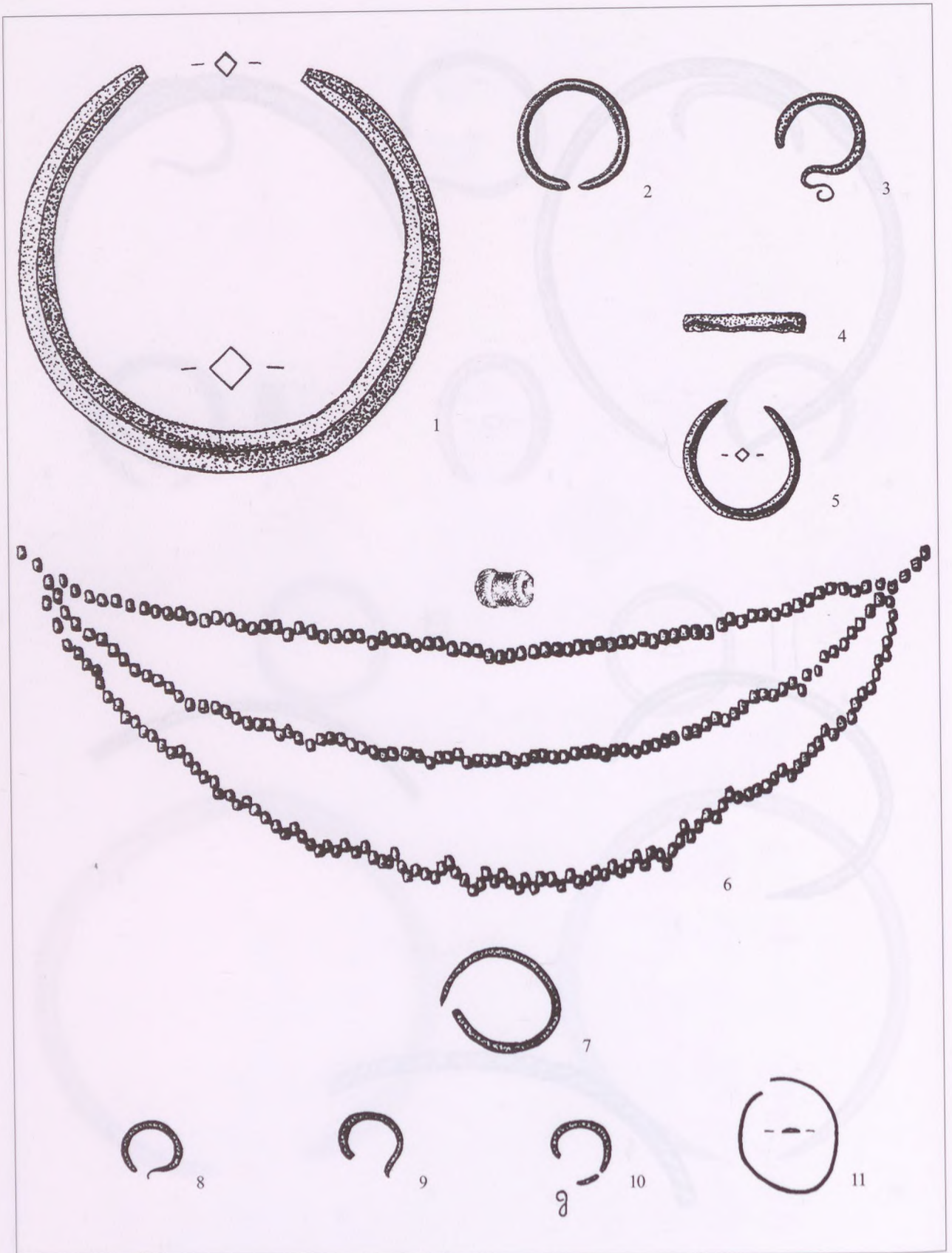
112. tábla. Tiszavasvári-Nagy Gyepáros, 1-2: 16. sír

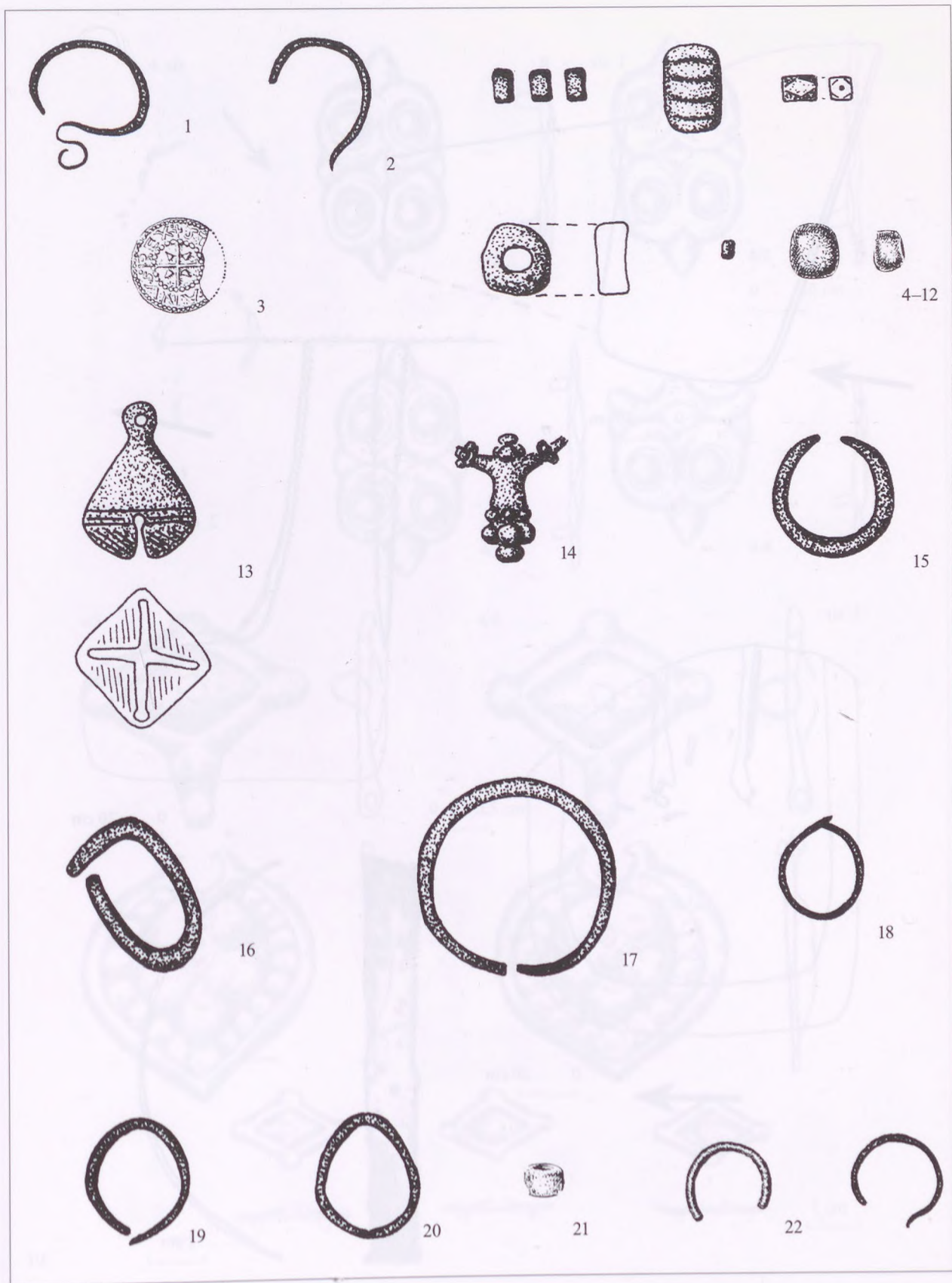
113. tábla. Tiszavasvári-Paptelekhát-Halastó

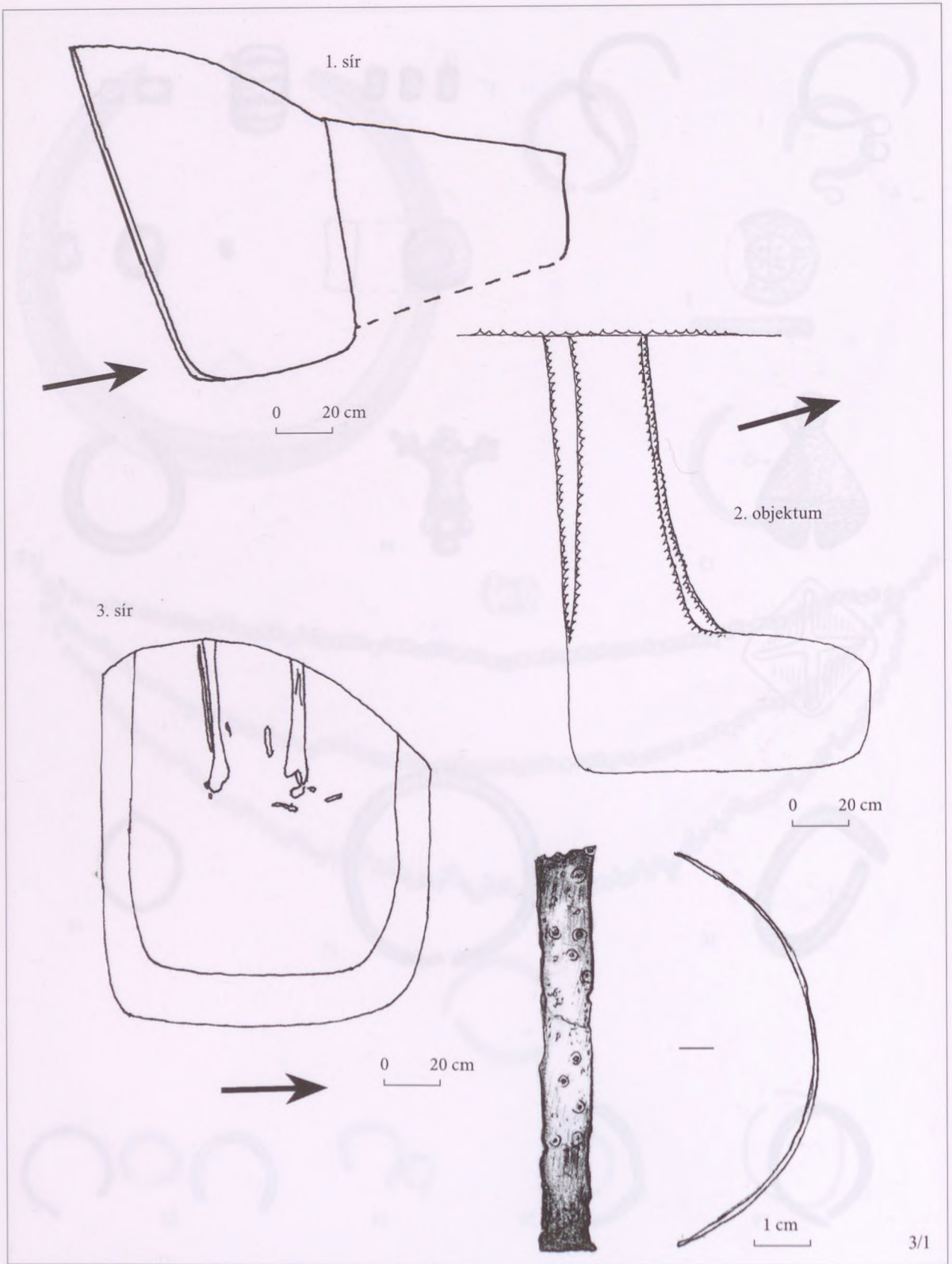
114. tábla. Tiszavasvári-Paptelekhát-Halastó

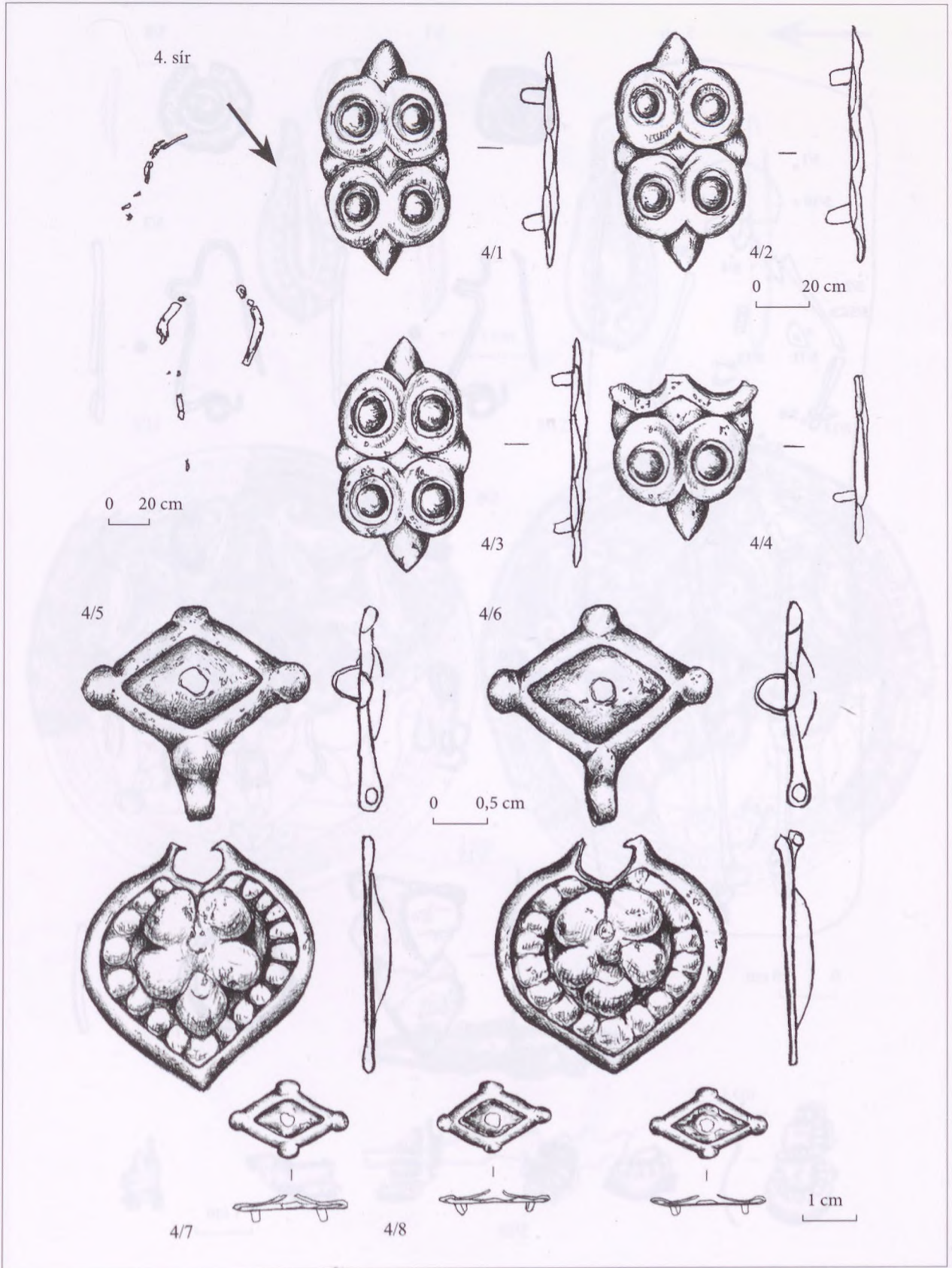
115. tábla. Újtikos-Demeteri gödrök, 1–2: 3. sír; 3: 4. sír; 4–6: 7. sír; 7: 8. sír; 8–11: 10. sír

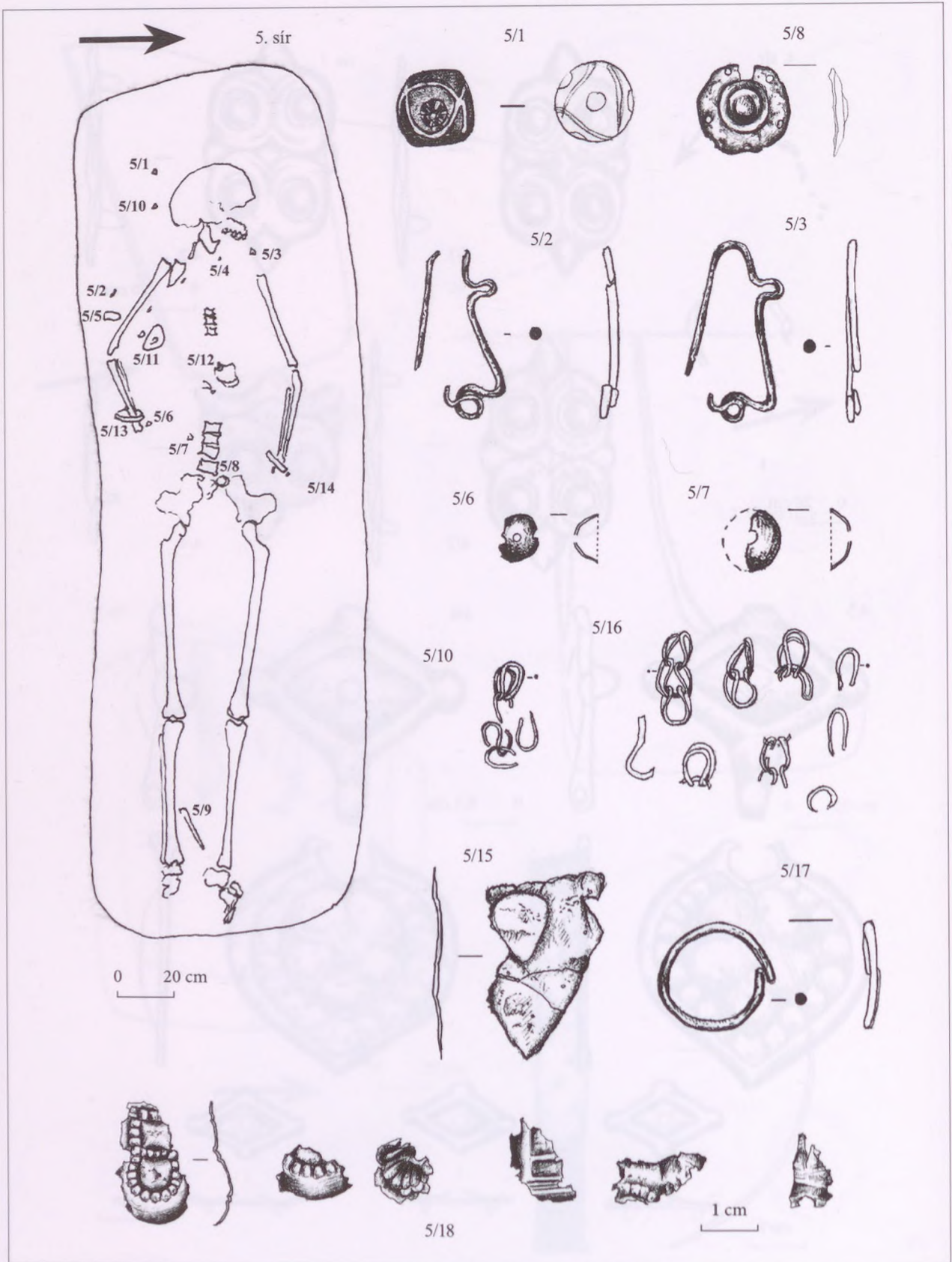
116. tábla. Újtikos-Demeteri gödrök, 1-14: 11. sír; 15-18: 12. sír; 19-21: 15. sír; 22: 16. sír; 23: 17. sír

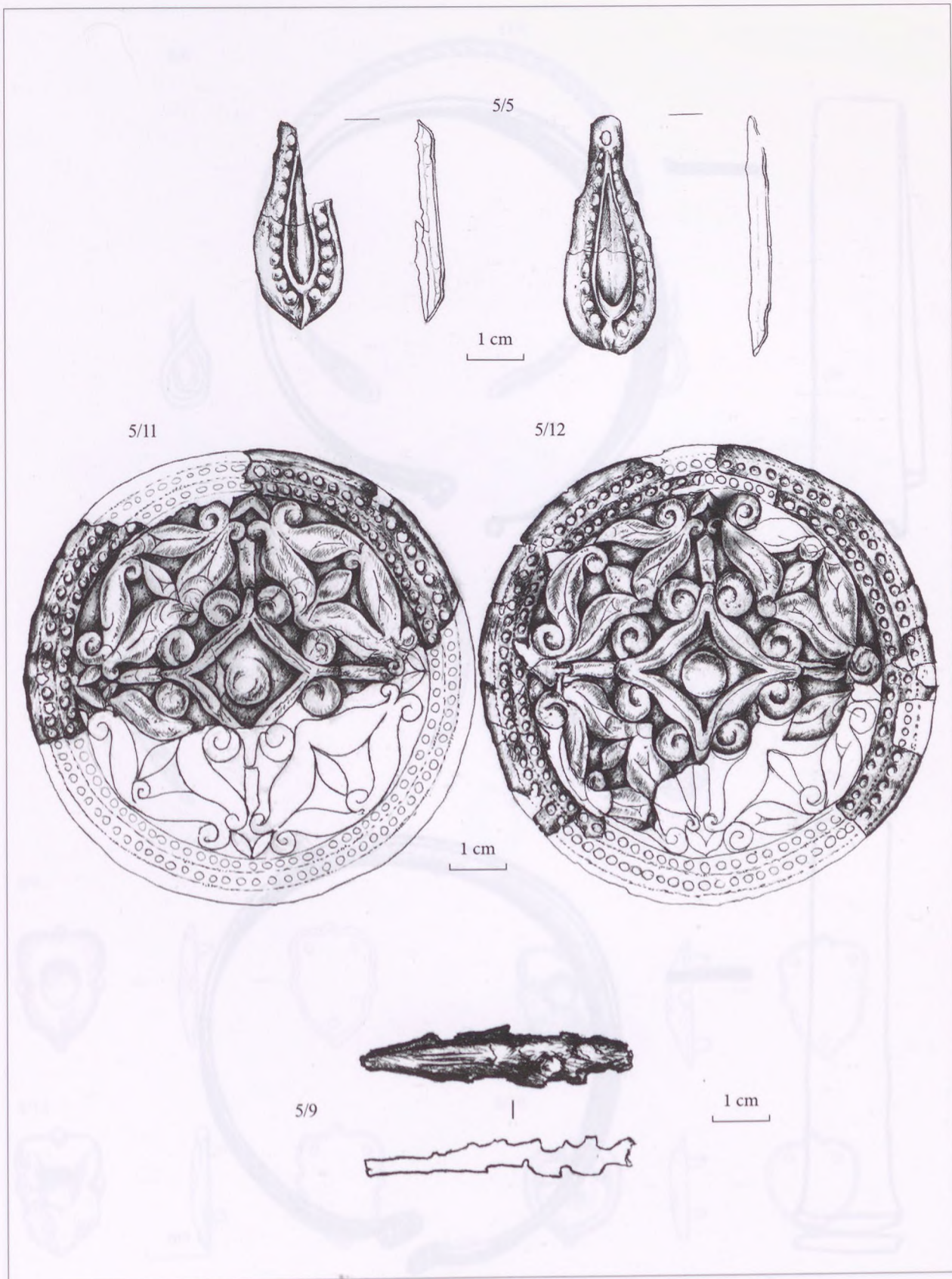
117. tábla. Tiszadob-Sós-szék, 1. sír, 2. objektum, 3. sír

118. tábla. Tiszadob-Sós-szék: 4. sír

119. tábla. Tiszadob-Sós-szék: 5 sír

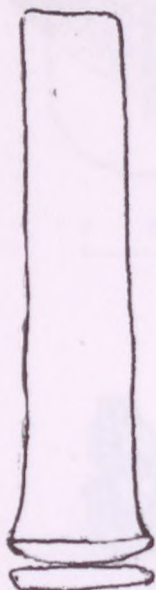
120. tábla. Tiszadob-Sós-szék: 5 sír

5/13

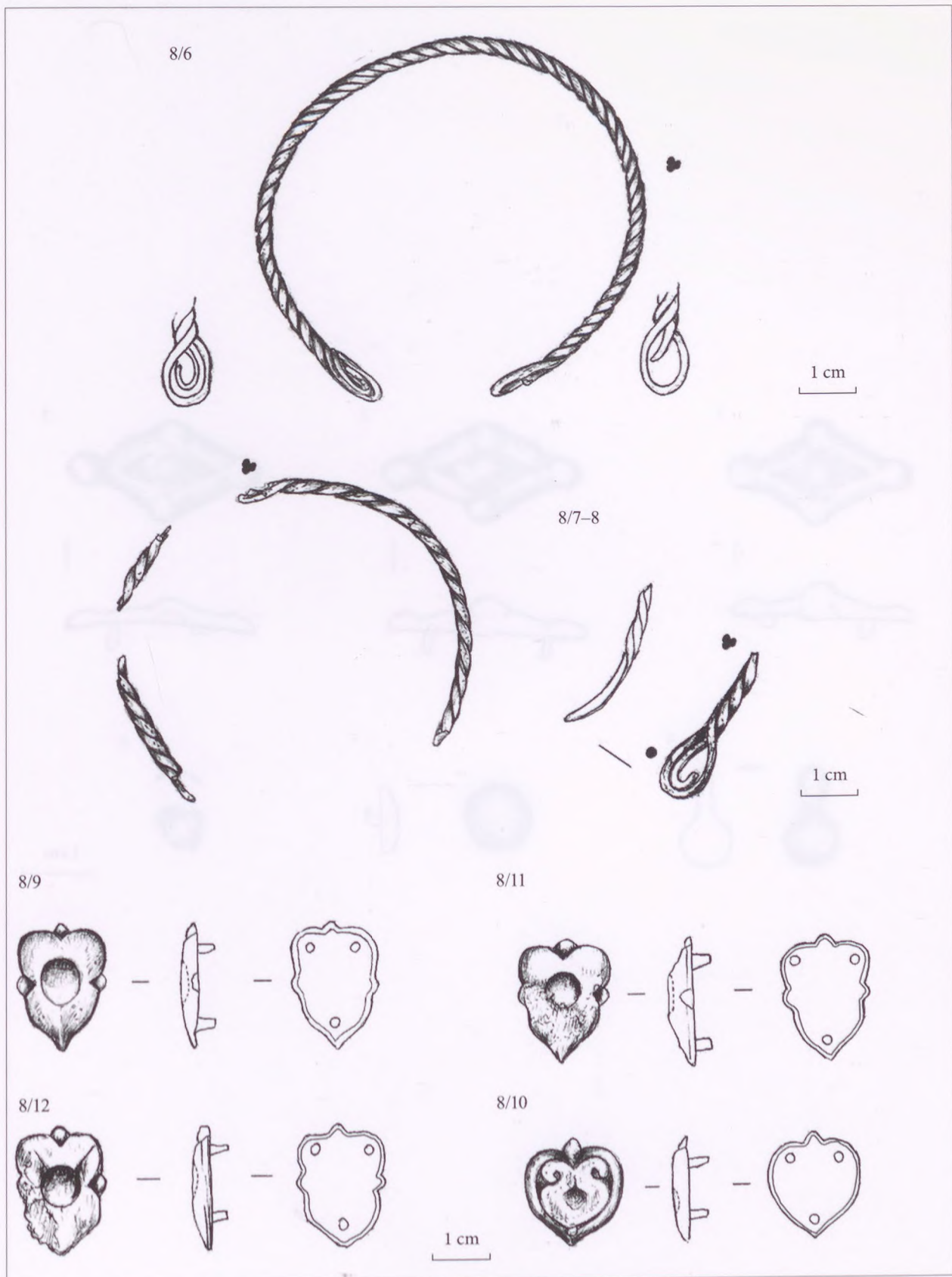
1 cm

5/14

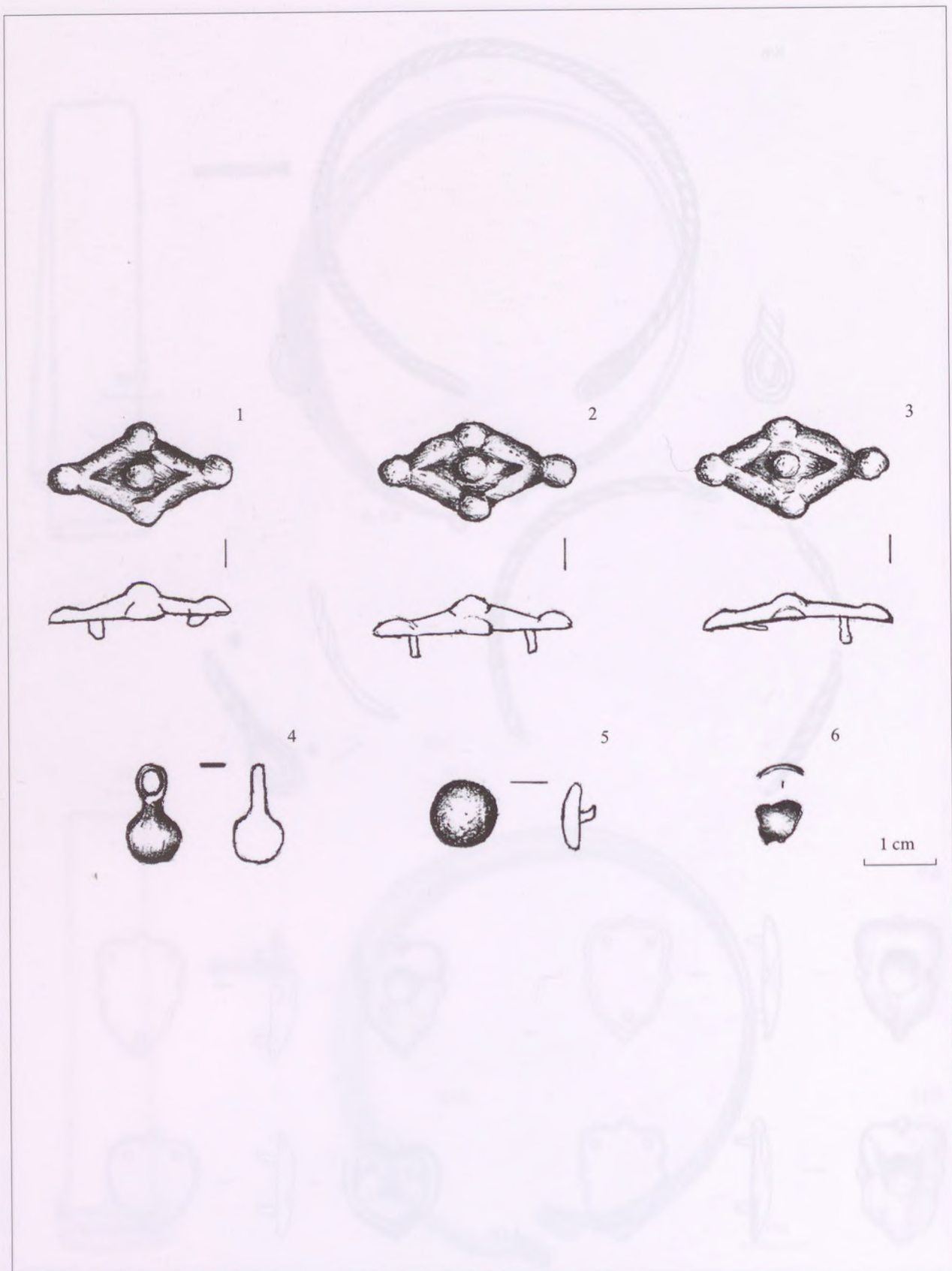

1 cm

121. tábla. Tiszadob-Sós-szék: 5 sír

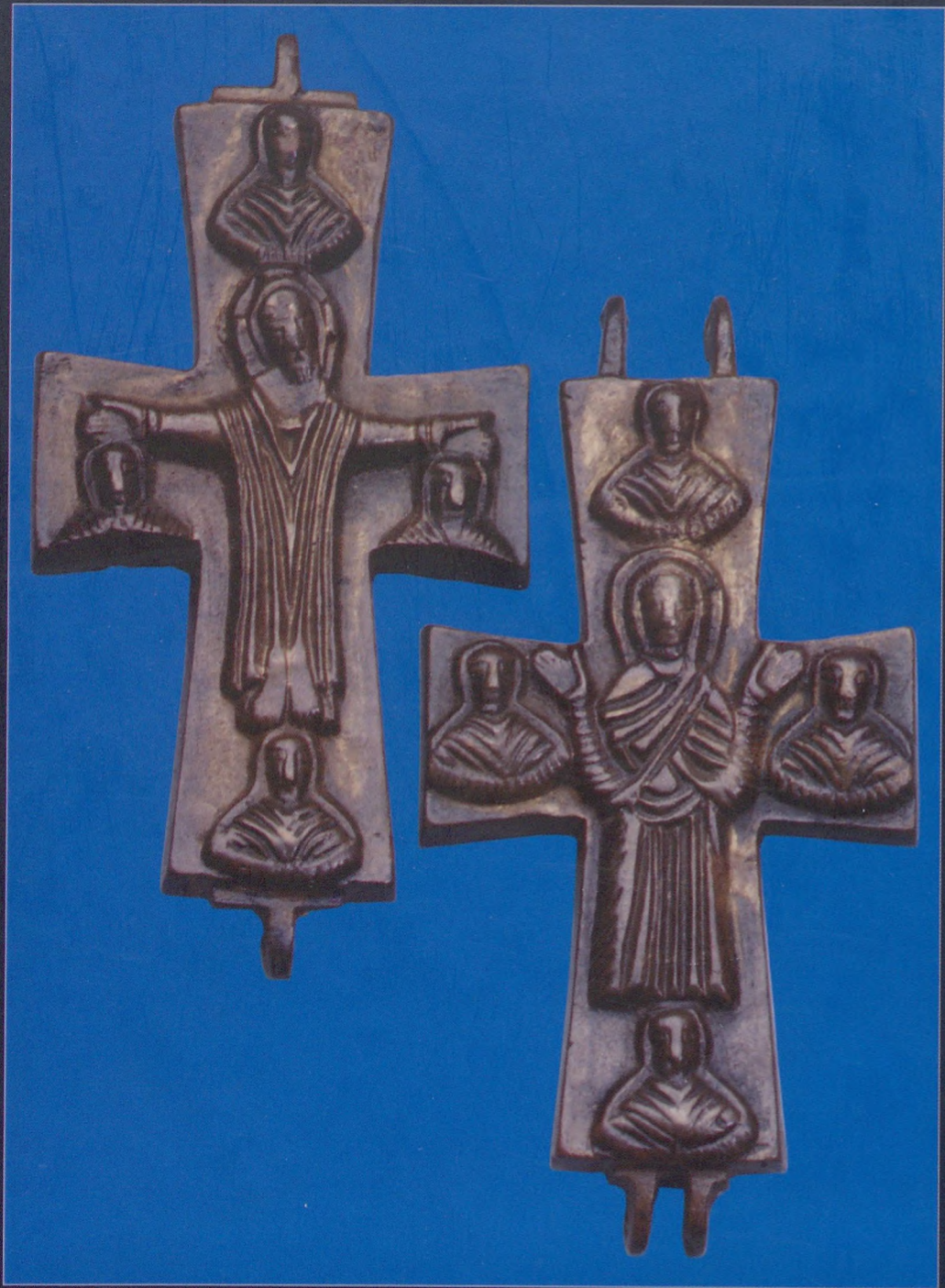

122. tábla. Tiszadob-Sós-szék: 8 sír

123. tábla. Tiszadob-Sós-szék: Szórványok

ISBN 978-963-306-248-7

9 789633 062487

